

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ⁽¹⁾ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΦΩΤΙΟΥ

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΑΝΙΧΑΙΩΝ ΑΝΑΒΑΣΤΗΣΕΩΣ.

EJUSDEM SANCTISSIMI PHOTII

NARRATIO

DE MANICHÆIS RECENS REPULLULANTIBUS.

SERMO PRIMUS.

I. Cum multis ignotum esse videamus, undenam exsecrandus ille nuper exortus Paulicianorum cœtus hoc nomen acceperit, ac varias ea de re nec sibi mutuo consentaneas opiniones circumquaque sparsas esse sciamus, non abs re fore duxi, quæ narratu eorum accepi, qui hujusmodi defectio- nis scelus detestati fuerant, pœnitentiæque lacrymis abluerant, populari brevique sermone de hoc argumento recensere, eaque addere, quæ præter priscorum Manichæorum sententiam a posteris eorum novata et adinventata fuerunt.

II. Samosata urbs est Syriæ, ubi olim Manichæo-

A

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Α'. Πολλοῖς ὀρῶντες (2) ἀγνοούμενον, ὅθεν δὴ τὴν ἐπωνυμίαν τὸ βδελυκτὸν τοῦτο καὶ νεοφανὲς τῶν Παυλικιανῶν ἐκληρώσατο σύστημα, καὶ πολλὴν ἐσκαδασμένην ἀνακόλουθόν τε καὶ διάφορον τὴν περὶ τοῦτο συρομένην εἰς πάντας ὑπόνοιαν· οὐκ ἄκαιρον (3) ἡγησάμενη βραχέα τινὰ καὶ ἄπερ ἀνεπιθύμητον παρὰ τῶν βδελυξαμένων καὶ μέγα νόστος δάκρυσι τὸ τῆς ἀποστασίας ἀποπλυναμένων ἄγος, καθωμιλημένῳ (4) καὶ συντόμῳ λόγῳ περὶ ταύτης διαλαβεῖν τῆς προθέσεως, καὶ εἰ τι ἄλλο παρὰ τὰ πάλαι δόξαντα τοῖς ἀπὸ Μάνεντος (5) ἐνεωχμώθη, τε καὶ συγκατεσκευάσθη τοῖς ὕστερον.

Β'. Σαμόσατα πέλις ἐστὶ τῆς Συρίας, ἐν ᾗ πάλαι

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(1) Τοῦ αὐτοῦ, etc. Ita habet titulus apographi Holsteniani, quamvis in eo volumine, quod in bibliotheca nostra publica exstat, nihil quidquam Photii præterea legatur, sed Serapionis et Titi Bostrensis contra Manichæos commentationes proxime antecedant. Hinc forte non præter rem colligas, in codice Vaticano, ex quo Holstenius Photiana hæc describi forte curavit, alia ejusdem lecta fuisse. Codex Coislinianus titulum nonnihil, sed vocibus tantum diversum, exhibet ita: Φωτίου τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐν συνόψει διήγησις τῶν νεοφαντῶν Μανιχαίων ἀναβλαστήσεως. Cæterum ipsum hoc Photii opus edituri erant, si per fata licuisset, viri præstantissimi, de quibus in præfatione diximus. Photii genuinum esse opus, tum dictionis genus tum in primis luculentum Euthymii, sæc. XII scriptoris, testimonium in *Panoplia dogmatica*, tit. 20, contra Paulicianos exstans ubi is copiosa excerpta ex his Photii libris affert, eaque ipsius nomini inscribit. Afferam hic verba, prout in editione Operis Euthymiani Tergobystensi Græce leguntur: Χρὴ δὲ γινώσκειν, inquit, ὡς ὁ ἐπιλεξάμενος ἐγὼ τὰ τε ἤδη ῥηθέντα καὶ τὰ ἐφεξῆς ὑποτεταγμένα τῷ παρόντι τίτλῳ κεφάλαια, τὰ μὲν καθ' ὀλόκληρον τέθεικα, τὰ δὲ κατ' ἐπιτομήν, τὸ μῆκος ἐκκλίνας. Τινὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ δηλωθέντος πατριάρχου καὶ πάντῃ περιέδραμον, ὅσα διὰ βαθύτητα νοημάτων ἢ καὶ διὰ τὸ λίαν ἐμπερίβολόν τε καὶ ἐγκατάσκευον ὀλίγοις μὲν ἦσαν προσιτὰ καὶ εὐάρεστα, τὰς αὐτὰς δὲ σχεδὸν περιστῶν ἐννοίας τοῖς ἐκλεγεῖσιν, εἰ καὶ δ' ἄλλων λέξεων καὶ ἑτεροτρόπων ἐπιχειρημάτων συνεπεραίνοντο. Quæ quidem Franc. Zinus tomo XIX *Biblioth. Patrum*, p. 206, ita Latine convertit: *Illud*

sciendum est me, qui capita hæc, quæ in hoc titulo continentur, collegi, partim integra posuisse, partim, ut longitudinem evitarem, compendio comprehendisse, et ex patriarchæ, quem ante commemoravi, scriptis ea prætermisisse, quæ vel profundiora vel imperfectiora paucis essent profutura, aut placitura, sententias tamen easdem, licet aliis verbis, aliisque dicendi rationibus retinui.

(2) Ὀρῶντες. Ὀρῶν τε Colbertinus, male.

(3) Οὐκ ἄκαιρον. Coislinianus præmittit καί, quo opus non est, unde nec in Hamburgensi legitur.

(4) Καθωμιλημένῳ. Per populari reddendum censui, cujus in versione eruditissimi interpretis non habita erat ratio. Brevem quidem narrationem hanc suam de Paulicianis appellat Photius, ex qua tamen plura discas, quam ex reliquis omnibus, qui huc curas suas retulerunt, ipso etiam Petro Siculo non excepto, cujus Historia de ortu, progressu, et occasu Manichæorum, sæculo IX fere inclinante scripta, et Ingolstadii a Matthæo Radero Græce et Latine an. 1604, in-4, edita est.

(5) Τοῖς ἀπὸ Μάνεντος id est, *Manetis asseclæ*. Ita enim Græci passim. Sic Apollonius, epist. 16, οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου καὶ ἀπὸ Ὀρφέως, id est, *philosophi Pythagoram vel Orpheum secuti*. Diversæ nonnihil notiois phrases sunt ὁ ἀπὸ φιλοσόφων, ὁ ἀπὸ νοταρίων, id est, *qui philosophus vel notarius fuerat*. Non opus est, ut moneam de diversa nomen Manetis apud Græcos et Latinos flectendi ratione: apud illos enim nunc Μάνου, nunc Μάνεντος, apud hos vero *Manæ, Manetis et Manis* formam legas, Si tamen *Suidam* audias, tom. II, p. 492, Μάνεντος declinandam fuerit.

τὸ Μανιχαίων θεοστύγες ἐπεκώμασε (6) φρόνημα. Ἐν ταύτῃ γυνή τις ὀνόματι Καλλινίκη (7) τῆς τοιαύτης αἵρέσεως ὄλον ἐν ἑαυτῇ συλλαβοῦσα τὸν βόρβορον, δύο τίκτει παῖδας, ὡς εἶθε μὴ ὤφειλεν, ὧν ὁ μὲν Παῦλος, τὸν δὲ Ἰωάννην ὀνόμαζον. Οὗτοι παῖδες οὐδὲν ἤττον τῆς γαστρὸς ἢ τῆς αἵρέσεως ἐκείνης (8) γενόμενοι τῆς κακοδαίμονος, ἄκρατον (9) τὸν ἴον τῆς ἀποστασίας εἰσεδέξαντο. Καί γε τῶν ἄλλων ἐπὶ τῇ δυσσεβείᾳ διαφέροντας καὶ δραστηρίους ὄντας τὸ κακοποιῆσαι κήρυκας τῆς ἀνομίας τοῦ τοιοῦτου μύστους οἱ μύσται (10) καὶ μυσταγωγοὶ εἰς τὴν τῶν Ἀρμενιακῶν (11) οὕτω νυνὶ καλουμένην χώραν ἐξέπεμψαν. Φανάρεια δὲ αὐτοὺς ἐπιχωρίῳ γλώσσει τὴν κλήσιν ἢ κόμη, λαβοῦσα πρὸ τῶν ἄλλων ὑπεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἀσεβείας ἐνεκυμόνησε σπέρματα, ἐξ οὗ καὶ τὴν προσωνομίαν ἐν τι τῶν περιεχομένων αὐτῇ χωρίων Ἐπίσπαρις (12) ἐκκληρώσατο. Ἐκ θατέρου τοίνυν τῶν εἰρημένων, ὅτι Παῦλος ἦν ὄνομα, ἀντὶ τοῦ γινώσκεισθαι διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρωνυμίας τὴν τῶν Παυλικιάνων (13) κλήσιν οἱ τῆς ἀποστασίας ἐρασταὶ μετηλλάξαντο, οἱ δὲ οὐκ ἐκ θατέρου φασίν, ἀλλ' ἐξ ἑκατέρου (14) συναφθέντων ἀλλήλοις τῶν ὀνομάτων εἰς ἐκβαρβαρωθεῖσαν ἐπίκλησιν σύνθετον, καὶ ἀντὶ τοῦ (15) Παυλοῦ Ἰωάννην καλεῖσθαι αὐτοὺς ὑπερ νῦν ὀνομάζονται.

Γ'. Χρόνου δὲ διαβρύεντος ἕτερον αὐτοῖς τὸ τῆς ἀποστασίας συνέδριον χειριτονοῦσι διδάτκαλον, ὃς ἐκ τῶν γεννησαμένων Κωνσταντῖνος ἔλκων τὴν κλήσιν εἰς Σιλουανὸν ἑαυτὸν μετωνόμασε (16). Καί γε

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(6) Ἐπεκώμασε. Ita scribendum censeo pro ἐπεκώμασε Coisliniani. *Euthymius* tit. 20 Panopliæ, ubi excerpta ex Photiano scripto exhibet, quæ subinde cum nostris his ex editione Græca Tergobysti an. 1710, fol. curata comparabimus, habet eodem sensu εἰσεκώμασε.

(7) De Callinice lege Cedreni *Annales* p. 356.

(8) Ἐκείνης, *illius*, ex ms. Hamb. addidi.

(9) Ἄκρατον, purissimum, non mutatum : confer de vocis hujus notione erudite exponentem Thom. Catakorum in *Adversariis Miscellan.* cap. 5, p. 42, edit. Londinens.

(10) Μύσται καὶ μυσταγωγοί. Per illos discipuli et initiati ; per hos doctores et ad sacra illa sacerrima duces proprie indicantur, phrasi, nostro et aliis ecclesiasticis scriptoribus, inque his Gregorio Nazianzeno, perfamiliari.

(11) Ἀρμενιακῶν. Ita Coislin Noster Ἀρμενιακῶν. Malim prius.

(12) Ἐπίσπαρις. Ab ἐπισπείρω, dissemino.

(13) Παυλικιάνων. Ita noster : Coislinianus habet Παυλικιανῶν. malim priorem flectendi rationem, quam et in Euthymio observatam vidi, et res ipsa commendat, si ex duobus Pauli et Joannis nominibus eam appellationem conflata credamus. Interim diversimode hæretici illi apud veteres vocantur, quod pridem observavit Jo. Baptista Cotelierius ad tomum I *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. 738, b, nempe Παυλικιάνοι, Παυλικιάνοι et Παυλικιανοί, item Παυλιανισταί. Videatur idem ad tom. III, p. 638. Paulus ille, a quo nomen ferunt, ne cum Samosatensiano, sæculi III hæresiarcha, confunderetur, a veteribus Μελανοῦ, id est *Nigri*, cognomine insigniri solet, v. c. a Timotheo, presbytero Cpolitano, de receptione hæreticorum, tomo III *Monumentorum Cotelierianorum* et Sophronio Hierosolymitano, act. 11 synodi VI : Παῦλος ὁ Μελανός, οὗ μόνον δὲ λεγόμενος, ἀλλὰ καὶ γενόμενος κατὰ ἀλλή-

rum doctrina Deo perosa floruit. Ibi erat mulier quædam nomine Callinice, quæ totum hujus hæresis cœnum in se collegerat. Hæc duos parit filios, quod utinam Deus avertisset : alium Paulum, alium Joannem appellarunt. Hi non minus infaustæ illius hæresis, quam uteri proles, defectionis virus sine ullo temperamento acceperunt. Illos vero utpote impietate alios præstantes et actuosos, maloque fovendo natos, qui tum detestandæ sectæ præfecti et mystagogi erant, in regionem Armeniacorum, ut nunc vocant, ad prædicandam impietatem miserunt : Phanarea, vicus sic ab incolis dictus, eos ante alios omnes excepit, impietatisque semina fovit ; unde etiam unus ex circumpositis vicis *Epi-sparis* nomen sortitus est. Ex prædictorum igitur altero, cui Paulo nomen, defectionis amatores, mutata ea, quæ a Christo derivatur, nomenclatura Pauliciani appellati sunt. Alii dicunt non ex altero, sed ex utroque conjunctis nominibus denominationem accepisse barbaram, et pro eo, quod Paulioannes dici debebant, appellari ita, ut nunc vocantur (id est, Pauliciani).

III. Elapso tempore defectionis senatus ille alium sibi constituit doctorem, qui a parentibus Constantinus appellatus, hoc nomen mutavit in Silvanum. Et quidem hunc multo pluris habent defectionis pri-

θειν. Id est, *Paulus Niger non solum nomine, sed et ex rei veritate*. Ex quo intelligitur, non confundendos esse utriusque factionis homines, quod usu venit Theodoro Balsamoni in Canonem Nicænum 19.

(14) Ἐκατέρου. Ita statuit et Anna Comnena, p. 450 Alexiados, Paulicianos dici scribens quasi Παύλους καὶ Ἰανούς. Sic et Zonaras, ubi de Michaele : Κατὰ τὴν Ἐφῶν δὲ τὸ τῶν Μανιχαίων πλῆθος ἦν πολὺ, οἳ καὶ ἀγροικότερον παρὰ τοῦ δημώδους ὄχλου καλοῦνται, ἐκ Παύλου καὶ Ἰωάννου τῆς κλήσεως συγκειμένης αὐτοῖς. Id est, *In Oriente vero Manichæorum magna erat copia, qui et minus eleganter a vulgo nomine ex Paulo et Joanne conflato appellantur*. Παυλοῦ Ἰωάννου vocat Blastares. *Publicanos* imo et *Populicanos* inferiori ætati dictos monuit Carol. Dufresn. ad Alexiam p. 412. Abrahamus ille, qui in Syria, revocata ex orco Paulianistarum hæresi, asseclis suis Abrahamitarum nomen paravit, non recentioris illius Pauli, sed antiquioris doctrinas defendit. Vide Barthol. Herbeloti *Bibliothecam orientalem*, p. 16 b.

(15) Καὶ ἀντὶ τοῦ. Ita hæc vertenda putavi, pro eo, quod vir doctus : « et Paulojoannes illos etiam nunc appellari. » Photius enim id sibi vult, hæreticos hos pro eo, quod vi originis suæ vocandi erant Paulojoannes, barbære, id est, minus ad hanc originem accommodate vocari Paulicianos. Ita omnino cepit mentem Photii Euthymius, hoc loco ita scribens : Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν δύο, Παύλου καὶ Ἰωάννου τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν ἢ προσωνομία τῶν Παυλικιάνων ἐπετέθη συνθεθεῖσα βαρβαρικώτερον, καὶ ἀντὶ τοῦ Παυλοῦ Ἰωάννου Παυλικιάνοι κατονομάζονται : id est, *A duobus vero istis, Paulo et Joanne, eorum discipulis, Paulicianorum nomen illis barbara quadam formatione, impositum est, atque sic pro Paulojoannes vocantur Pauliciani*.

(16) Μετωνόμασε. Metonomasia scilicet antiquis-

mipilares quam Callinices filios. Hic itaque, hic, A inquam, ad nefaria et non audenda perpetranda promptissimus, hæretica tamen illa dogmata scripto tradere non ausus est. Moribus autem ac frequenti doctrina impietatis Orgia discipulis suis firmiter tenenda tradit. Evangelium quidem et Apostolum quæ divinus Christianorum cœtus complectitur et honorat, descripta ipsis tradidit, nulla facta in verbis et nominibus alicujus momenti mutatione, neque adulterata verbi forma, ut Valentinus et alii fecerant; sed pio sensu penitus subverso atque corrupto, nihil non agens, ut omnia ad defectionis suæ sententiam pertraheret. Et verba quidem divini Evangelii, ut dictum est, tradebat, nullis parenthesibus vel additionibus aperte vitiosa, sed iis sensa subiciebat, cum quibus sacra eloquia nihil affinitatis habent: nulla inter hæc convenientia perspicitur, imo illæ inter se pugnant, et ab his omnibus magis ostenditur apostolicorum et evangelicorum verborum consensus. His itaque constitutis decretum ponit, nihil ipsis esse legendum præter Evangelium et Apostolum: sed ille quidem, elapso quodam tempore, magis anima, quam corpore, periit.

δὴ οὖν παρακαταθέμενος, μηδὲν ἕτερον αὐτοῖς ἀναγινώσκειν παρά τε (27) τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον δόγμα τίθησιν. Ἄλλ' ὁ μὲν μετὰ χρόνον ἀπεφθάρη τὴν ψυχὴν πλεον τοῦ σώματος.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

simis quoque hæreticis recepta fuit, nominatim Ebionitis, et ætate illis proxima, de quibus lege Mich. Siricii *Ἀσκημα De Ebionitis*, p. 6, 7. Adde Cl. Jo. Molleri, *Homonymoscopiam*, p. 764. Manetis vero asseclæ recentiores hunc morem commendatum sibi habuerunt, exemplo Manetis ipso forte adducti.

(17) Παρακατατίθησιν. Ita recte Coislinianus, cujus lectionem confirmat Euthymius: noster mendose habet περικατατίθησιν, errore admodum obvio, cum nihil frequentius sit, quam ut præpositiones παρὰ et περὶ secum invicem permutentur. Vide, quæ huc exempla affert diligentissimus Cotelierius ad tom. II *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. 655 et ad tom. III, p. 531, 532.

(18) Ὀργια. Cum Orgiis, Eleusiniis aliisque gentiliū sacris, quæ præ cæteris celari homines non initiatos solebant, hæreticorum disciplinam comparare consueverunt scriptores Græci veteres, Irenæus in primis et Origenes. Confer etiam auctoris τῶν φιλοσοφουμένων, quæ Origenis nomen falso præferunt, præfationem, et quæ ad eam in notis dixi, p. 6 et 7. Quemadmodum enim Gregorius Nazianzenus, orat. 39, eorum sacra σιωπώμενα καὶ σιωπῆς ἄξια vocat, ita Pseudo Origenes l. c. scilicet observat, quod hæretici διὰ τοῦ σιωπῆν καὶ ἀποκρύπτειν τε τὰ ἄρρητα ἐαυτῶν μυστήρια ἐνομίσθησαν πολλοῖς Θεὸν σέβειν.

(19) Ἀπόστολον. Id est scripta apostolica, præter epistolas Petrinas, quam in rem lege infra § 8. Interim Augustinus, lib. ix, *Contra Faustum*, hanc eorum sententiam referens: « Verumtamen si ejus est et prior illa sententia, nunc emendata est: sin fas non est, Paulum inemendatum dixisse aliquid unquam, ipsius non est; » satis innuit, quomodo dictorum Paulinorum atque adeo et cæterorum auctoritatem, ubi libuerit, subterfugere consueverint.

(20) Ἄ και. Ita restitui ex nostro, pro εὶ καὶ, quod habet Coislin. Certe Euthymius eandem lectionem exhibet.

(21) De Valentinianorum aliorumque hæreticorum studio Scripturas canonicas cum apocryphis permu-

τῶτον πολλῶν τῶν Καλλινίκης παίδων οἱ τῆς ἀποστασίας ὑπασπισταὶ ἐπιπροσθεν ἄγουσιν. Οὗτος δὲ, οὗτος ὁ δεινότατος κκουργῆσαι τὰ ἀτόλμητα τὰ μὲν αἰρετικὰ φρονήματα γραφῇ παραδοῦναι οὐκ ἐθάμβησεν. Ἔθει δὲ καὶ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ καταπραυσάμενος τοῖς μυσταγωγηθεῖσι κατέχειν ἀπαράτρωτα τὰ τῆς ἀσεβείας παρακατατίθησιν (17) ὄργια (18). Τὸ μὲν τοῖ Εὐαγγέλιον καὶ τὸν Ἀπόστολον (19) ἄ και (20) τὸ θεῖον τῶν Χριστιανῶν περιπτύσσεται καὶ τιμᾷ σύνταγμα, ἐγγράφως τούτοις παρέθετο, τοῖς ῥήμασι μὲν καὶ ὀνόμασιν οὐδὲν μέγα παραλλάττων, οὐδὲ κατακίβδηλεύων τοῦ λόγου τὸ σχῆμα, καθάπερ Οὐαλεντίνος (21) καὶ ἕτεροι, ὅλον δὲ τὸν νοῦν τῆς εὐσεβείας διαστρέφων καὶ καταθραύων, καὶ πάντα ποιῶν καὶ περιέλκων πρὸς τὸ τῆς ἀποστασίας

αὐτοῦ φρόνημα. Καὶ τὰ μὲν ῥητὰ (22), ὡς εἴρηται (23), δίδωσι κατέχειν (24) τοῦ τε Εὐαγγελίου μήτε παρενόηκας μήτε προσθήκας ἀνέδην (25) λυμαινόμενος (26). Ἀνάπτει δὲ τούτοις καὶ ὑποβάλλει νοήματα, οἷς ἀρμόζει μὲν οὐδὲν τῶν ἱερῶν ῥημάτων, οὐδεμία δὲ τούτοις ἀκολουθία ἐνοραται, μάχεται δὲ πρὸς ἄλληλα, καὶ ὑπὸ πάντων μᾶλλον δηλοῦται ἢ τῶν ἀποστολικῶν τε καὶ εὐαγγελικῶν λογίων. Ταῦτα

hæresibus, hæresi 88, et quæ ibi erudite monuit doctissimus conjunctissimus Fabricius noster. Adde ejusdem notas ad codic. pseudepigraphum N. T. tom. II, p. 922 seq.

(22) Ῥητὰ. Ita Coislin. et noster: malim tamen cum Euthymio ῥήματα.

(23) Εἴρηται. Ita noster cum Euthymio. Coislin. legit ἐρρέθη sensu eodem.

(24) Κατέχειν. Supplevi ex nostro, cum quo consentit Euthymius, suffragante ipsa dictionis serie.

(25) Ἀνέδην. Ita et noster: Colbertinus, mōnente Cl. Montfauconio, legit ἀναίδην, quod et recepit Euthymius. Scilicet utraque scriptio, sine mutata vocis significatione, apud scriptores obtinet. De significatione diligenter agit, ut solet, Jac. Perizonius ad *Æliani Varias Historias*, lib. 1, c. 4.

(26) Λυμαινόμενος. Ita recte Coislinianus, nec minus Euthymius: noster mendose λυμαινόμενος, quam formam nec verbi conditio nec contextus patitur. Quod ad rem ipsam attinet, mitius hic de institutis Paulicianorum exposuisse videtur Photius, negans eos Libris sacris falsarias manus intulisse. Alia fere credere jubet Titus, lib. 1 *Contra Manichæos*, p. 16 codicis ms. Hamburg. Postquam enim is observaverat Manichæos æstimationem Evangeliorum simulare potius, quam re ipsa præstare, pergit ita: "Ἐδοὶ γὰρ αὐτοῖς, εἶγε τὰ Εὐαγγέλια ἐτίμων, μὴ περιτέμνειν τὰ Εὐαγγέλια, μὴ μέρη τῶν Εὐαγγελίων ἐξυφελεῖν, μὴ ἕτερα προσθῆναι μήτε λόγῳ, μήτε ἰδίᾳ γνώμῃ τὰ Εὐαγγέλια προσγράψειν. Προσγεγραφήκασι γοῦν ὅσα βεβούληνται, καὶ ἐξυφέλαντο, ὅσα κενόκασσι. Confer similia apud eundem lib. 1, p. 19; et lib. III, p. 2. Adde *Acta Archelai*, p. 99. Atque hæc quidem cum Photii illis conciliari vix possunt, nisi dicas, Titum et Archelaum de veteribus illis Manichæis loqui, Photium vero de recentioribus, Paulicianis scilicet, quos idem passim testatur in nonnullis capitibus a majorum suorum, quorum etiam nomina interdum detestati sint, furore abiisse.

(27) Παρά τε. Noster παρά: sed cum Coislinian facit Euthymius.

Δ'. Μετὰ δὲ τὸν Σιλουανὸν, Συμεῶν αὐτῶν τοῦ δυσσεβοῦς διδασκαλείου προίσταται, Τίτον καὶ αὐτὸς (28) ἑαυτὸν μετονομασάμενος. Ἐξῆς δὲ Ἀρμένιος γένος, Γεγναΐσιος (29) ὄνομα, μετακληθεὶς εἰς Τιμόθεον. Καὶ τέταρτος Ἰωσήφ ὁ εἰς Ἐπαφρόδιτον μεταβεβλημένος τὸ κύριον. Εἶτα Ζαχαρίας, ὃν οὐκ ἐλαχίστη μοῖρα αἰρέσεως μισθωθὸν τε ἡγείται καὶ τῆς διδασκαλικῆς αὐτῶν προεδρίας ἀνάξιον. Ἐκτος αὐτοῖς ἐπιγίνεται Βαάνης ὁ ῥυπαρὸς, ἐφ' οἷς ἕβδομον καὶ τελευταῖον κακὸν Σέργιος ἀναφέρεται, εἰς Τυχικὸν δὲ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν μετεκάλεσεν. Ἄλλ' οἱ μὲν τῆς ἀποστασίας αὐτῶν διδάσκαλοι, ἀφ' οὗ τῆς Παύλου μετωνομίας ἔλαχεν τὸ ἀποστατικὸν τοῦτο καὶ μισόχριστον σύνταγμα μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς ἤκοντος χρόνου ἐπὶ τοσοῦτον προήχθησαν. Ἐκεῖνο δὲ δεῖ (30) καλῶς ἐπιστῆσαι καὶ εἰδέναι, ὡς οἱ νῦν τῆς ἀποστασεως ταύτης παῖδες, ἐπειδὴν αὐτοὺς τις ἀπαιτοῖη (31) τοὺς ἐξάρχους τῆς τοιαύτης ἀποπέμπεσθαι βδελυρίας, Μάνεντα μὲν καὶ Παῦλον καὶ Ἰωάννην, καὶ τοὺς ἄλλους προθύμως ἀναθεματίζουσιν· Κωνσταντῖνον δὲ ὃν Σιλουανὸν καλοῦσι, καὶ Συμεῶνα τὸν Τίτον, καὶ Γεγναΐσιον (32) τὸν Τιμόθεον, καὶ τὸν Ἰωσήφ Ἐπαφρόδιτον, καὶ τὸν ῥυπαρὸν Βαάνην, καὶ Σέργιον τὸν Τυχικὸν, οὐδαμῶς ἀναθεματῖσαι καταδέχονται· ἀλλ' οἷα δὴ Χριστοῦ ἀποστόλους καὶ τῆς εὐσεβείας διδασκάλους περιπτύσσονται τε καὶ ἀποδέχονται, οὐ πάντες δὲ, οὐδὲ τοὺς εἰρημένους πάντας ὁμοίως περιέπουσιν, ἀλλὰ τοὺς μὲν μέχρι Βαάνους καὶ Σεργίου καταγομένους ἐξίτου θειάζουσιν· ἐκείθεν δὲ βραγύντες εἰς ἀντιπάλους δύο μερίδας, οἱ μὲν τὸν Βαάνην οἱ δὲ θεοποιοῦσι τὸν Σέργιον, ἐπὶ τοσοῦτον τὴν κατ' ἀλλήλων ἔριν καὶ στάσιν κρατύνοντες, ὡς καὶ μέχρι σφαγῆς αὐτοῖς προχωρεῖν τὸ φιλόνηκον.

Ε'. Ἐξ δὲ αὐτῶν ἀνομολογοῦσιν Ἐκκλησίας (33), ὧν τὴν μὲν Μακεδονίαν καλοῦσιν· Ἀχαιάν δὲ τὴν δευτέραν, καὶ τρίτην τῶν Φιλιππησίων, ἐφ' οἷς τὴν Λαοδικέων, καὶ πέμπτην τῶν Ἐφεσίων, τελευταίαν δὲ τὴν τῶν Κολοσσαίων. Ἄλλὰ τὰ μὲν ὀνόματά ἐστι πόλεων, ὧν καὶ ἡ παλαιὰ τὴν γνῶσιν εἶχεν ἱστορία, καὶ ὁ θεῖος ἐμνημόνευσε Παῦλος. Οἱ δὲ μηδὲν ἄδολον, μηδ' ἀκαπήλευτον φιλονεικοῦντες καταλιπεῖν, μηδ' ὅσα ὕψει διελέγχεται, μηδὲ ταῦτα δυσωπούμενοι, Μακεδονίαν μὲν ὀνομάζουσι παλίχρινόν τι Κωλωνείας καλούμενον Κίβωσσα (34), ἐν ᾗ Κωνσταντῖνος (35) ὁ Σιλουανὸς τὴν ἀποστασίαν ἐδίδαξε. Κώμη δὲ Σα-

IV. Post Silvanum impiæ doctrinæ magisterium obtinet Simeon, qui nomen et ipse suum in Titum commutavit : deinde Armenius quidam gente, nomine Gegnæsius, qui nomen suum vertit in Timotheum. Quartus Joseph, relicto proprio nomine, se Epaphroditum vocari fecit. Postea Zacharias, quem pars hæreseos non minima mercenarium putat, et doctrinæ magisterio indignum. Sextus ipsis advenit Baanes, impurus ille, quem excipit septimum et postremum malum Sergius, qui mutato item nomine se Tichycum appellavit. Hi fuere, ex quo rebellis ille et Christi inimicus cœtus Pauli nomen accepit, defectionis magistri, qui usque ad nostra tempora eo proveci sint. Illud autem probe animadvertendum et sciendum est, hodiernos scilicet hujus defectionis filios, cum quispiam ab illis exegerit, ut detestandæ hujusmodi sectæ principes repudient, Manem quidem, Paulum et Joannem, et quosdam alios libenter anathemate damoare, Constantinum vero, quem Silvanum vocant, Symeonem, quem Titum, Gegnæsium, quem Timotheum, et Josephum, quem Epaphroditum appellant, nec non impurum Baanem et Sergium seu Tychicum nullo anathemate ferire ; sed quasi Christi apostolos et piæ religionis magistros amplecti et suscipere. Neque tamen omnes, neque singulos supra memoratos, similiter tuentur. Sed eos, qui ad Baanem quidem et Sergium usque successione devenerunt, divinos viros pariter admittunt. Exinde autem in contrarias partes duas divisi, alii Baanem, alii Sergium Deo exæquant : hinc in tantam mutuo contentionem et seditionem excitantur, et usque ad cædes jurgia foveant.

V. Sex autem Ecclesias sibi esse profitentur : primam, Macedoniam vocant ; secundam, Achaiam ; tertiam, Philippensium ; quartam, Laodicenorum ; quintam, Ephesiorum ; postremam, Colossensium. Sed hæc quidem nomina sunt urbium, quas vetus historia præfert, et divinus Paulus memorat. Illi vero, qui nihil non delosum, nihil non adulteratum relinquere in animo habent, ac nec ex rebus quidem ipso visu exploratis et falsi notatis pudore suffunduntur, Macedoniam quidem vocant oppidulum quoddam Colonix quod appellatur Cibossa ; ubi Constantinus, D Silvanus dictus, defectionis magister fuit. Vicus

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(28) Αὐτός. Ita noster cum Euthymio. Coislinianus non æque bene οὗτος.

(29) Ἀρμένιος γένος Γεγναΐσιος. Ita noster, cum quo prorsus conspirat Colbertinus. At Coislinianus vocem γένος omittit, quam nec habet Euthymius, qui præterea Γεγναΐσιου nomen in Γενεσίου transfert. Videri itaque poterat vox γένος ex nomine Γενεσίου irrepsisse. De priori utram lectionem admittas, ad sensum parum refert.

(30) Δεῖ. Ita noster et Euthymius pro δεῖται Coisliniano.

(31) Ἐπειδὴν αὐτοὺς τις ἀπαιτοῖη. Ita Colbertinus, et noster, et Euthymius, pro quo Coislinianus ἐπειδὴν αὐτοῖς τις ἀπαιτῆ minus recte.

(32) Γεγναΐσιον. Euthymius iterum Γενέσιον quam lectionem quoque ex suo codice exprimit interpretes Latinus Franc. Zinus.

(33) Ἐκκλησίας. Adeo in omnibus apostolici ævi speciem affectarunt, ut, quemadmodum virorum apostolicorum, ita et Ecclesiarum veteris memoriæ nomina adoptarent, ad exemplum factionis illius, quæ Apostolicorum nomine apud veteres memoratur.

(34) Κίβωσσα. Euthymius legit Κίβωσα· pro quo Latinus interpretes in Bibliotheca Patrum mendose Cibossa.

(35) Ἐν ᾗ Κωνσταντῖνος ὁ Σιλουανὸς τὴν ἀποστασίαν ἐδίδαξε. Hæc frustra quæris in nostro : genuina vero esse evincit consensus Euthymii.

autem Samosatensium est *Mananalis* nomine in quo Gegnæsius, qui et Timotheus, docuit: huic Achaiæ appellationem dederunt. Quotquot autem Josephi, qui et Epaphroditus, et Zachariæ, mercenarii pastoris, discipuli fuerunt, his Philippensium nomenclaturam ascribunt. Iis vero, qui in oppidulo Argao degunt, Laodiceorum nomen induunt. Eos, qui Mopsuestiæ versantur, in Ephesios convertunt; quemadmodum *Cynochoritas* in Colossensium appellationem transferunt. Harum porro trium Ecclesiarum tum cœtum tum doctrinam Sergio, qui et Tychicus dicitur, ascribunt. Verum tam doctores quam Ecclesiæ, ab ipsis sic nuncupatæ, non ex uno errore, sed ex multis, variis et implicatis hoc defectiois agmen et figmentum concreverunt.

VI. Nam duo quidem principia, quemadmodum et Manichæi confitentur esse, aiuntque alium esse Deum Patrem, quem ab universi hujus potestate eliminant, ac futuri tantum (sæculi) imperium ipsi tradunt; alium vero Creatorem mundi, cui præsentis sæculi imperium largiuntur. Illos autem, qui vere Christiani sunt, Romanos sceleratissimi homines nuncupant; sibi vero Christianorum appellationem, a qua sunt alienissimi, assignant. Dicunt Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Verba quidam pia; sed extremam ipsis impietatem subiiciunt. Non enim ut catholica et Apostolica Dei Ecclesia sentiunt, dum sic loquuntur; sed dicta inde excerpta, impiissimis sententiis adjuncta celebrant, et libentissime dicunt: « Anathema sint, quotquot non credunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. » Patrem statim non omnipotentem illum, ac cœli terræque opificem, visibiliumque omnium et invisibilium prædicantes; sed Patrem

Ἀμοσάτων ἐστὶν ἡ Μανάναλις (36), ἥτις τῆς Γεγναίου (37), τοῦ καὶ Τιμοθέου, διδασκαλίας ἐχρημάτισε. Ταύτη δὲ τὴν Ἀχίαν ἐπιφημίζουσιν· ὅσοι δὲ τοῦ ἐξ Ἰωσήφ Ἐπαφροδίτου καὶ Ζαχαρίου τοῦ μισθωτοῦ ποιμένος, μαθηταὶ ἐχρημάτισαν, τούτοις δὲ τὴν τῶν Φιλιππησίων ἐπιγράφουσιν. Τοῖς δὲ ἐν Ἀργαί τῇ πολίτῃ τῶν Λαοδικέων ἐπιφημίζουσι. Καὶ τοὺς ἐν Μοψουεστίᾳ εἰς τὴν Ἐφεσίων μεταπλάττουσιν, ὥσπερ καὶ τοὺς λεγομένους Κυνοχωρίτας εἰς τὴν τῶν Κολοσσαέων ἀναφέρουσιν. Τούτων δὲ τῶν τριῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὸ σύστημα καὶ τὴν διδασκαλίαν εἰς Σέργιον, τὸν καὶ Τυχικόν, ἀνάπτουσί τε καὶ ἀναπιθέασιν. Ἄλλ' οἱ μὲν διδάσκαλοι καὶ αἱ λεγόμεναι αὐτῶν Ἐκκλησίαι ἐν τούτοις, οὐκ ἐκ μιᾶς δέτινος πλάνης, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ ποικίλων τὸ πολὺ-

Β πλοκὸν τοῦτο τῆς ἀποστασίας συνέστηκε φρόνημα.

Σ'. Δύο μὲν ἀρχάς (38) ὁμολογοῦσιν, ὡς οἱ Μανιχαῖοι. Φασὶ δὲ ἕτερον μὲν εἶναι Θεόν, τὸν ἐπουράνιον Πατέρα, ὃν καὶ τῆς τοῦδε τοῦ παντός ἐξουσίας ὑπερρρίζουσι, τοῦ μέλλοντος μόνον τὸ κράτος αὐτῷ ἐγχειρίζοντες· ἕτερον δὲ τὸν Δημιουργόν (39) τοῦ κόσμου, ᾧ καὶ τὸ κῦρος τοῦ παρόντος αἰῶνος χαρίζονται. Καὶ τοὺς μὲν ἀληθῶς ὄντας Χριστιανούς Ῥωμαίους, (40) οἱ τρισαλιτήριοι ὀνομάζουσιν. Ἐαυτοῖς δὲ τὴν κλήσιν, ἧς ἀλλότριοι παντελῶς καθεστήκασι, τῶν Χριστιανῶν (41) περιάπτουσιν. Λέγουσι δὲ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, λέξεις μὲν εὐσεβεῖς, ὑποβάλλοντες δὲ ταύταις τὴν ἐσχάτην ἀσεβειαν. Οὐ γὰρ ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, οὕτω καὶ οὗτοι φρονοῦντες λέγουσιν. Ἄλλὰ τὰς λέξεις ἐκεῖθεν ἀποσπαράξαντές δυσσεβεστάταις ἐννοίαις ταύτας ἐπιφημίζουσι, καὶ φασὶ προθύμως, ὡς « Ἀνάθεμα εἶησαν, ὅσοι μὴ πιστεύουσιν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, » Πατέρα εὐθέως οὐ τὸν παντοκράτορα καὶ ποιητὴν

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(36) Μανάναλις. Ita et noster: Euthymius habet Μάναλις. Nostra lectio sæpius infra recurret, et a Cedreno ac Petro Siculo confirmatur.

(37) Γεγναίου. Euthymius iterum Γενεσίου.

(38) Ἀρχάς. Videbis in sequentibus sex commemorari capita errorum, quibus Pauliciani capti fuerint. Totidem vero, et interdum vel iisdem, vel affinis, verbis recenset Petrus Siculus, p. 16 sqq. Quod illustre est convenientiæ inter utrumque scriptorem argumentum.

(39) Δημιουργόν. Hoc scilicet nomen Deo, tanquam conditori, rectius quam ποιητοῦ convenire, Aristoteles credidit, si fides habenda Philopono in lib. 1, *De generatione*, quemadmodum vicissim Justinus martyr in *Protreptico* ad Græcos p. 21 ποιητὴν potius quam δημιουργόν Deum appellandum censuit. Vide plura apud Suicerum in *Thesouro ecclesiast.*, p. 346. Ad creationem omnino hac voce respexisse videntur Pauliciani.

(40) Ῥωμαίους. Cur Romanos vocarunt reliquum Christianorum cœtum? num forte ideo, quod, quemadmodum Roma olim gentium et urbium domina ac regina dicta est (vide Ezechielem Spanhemium *De usu et præstantia numismatum*, p. 880, edit. in-4; et *Ad Julianum*, p. 30; nec non Joan. Doughæum in *Analectis Novi Testamenti*, excurs. 106). Ita, isto Paulicianorum ævo, eadem per episcopos suos res Christianorum præ cæteris admi-

nistrare crederetur? Spectat etiam huc Sozomeni *Elogium*, lib. III, c. 8 *Histor. eccles. Romam* Ἀποστόλων φροντιστήριον καὶ εὐσεβείας μητρόπολιν ἐξ ἀρχῆς γεγεννημένην appellantis. Cæterum Judæos hodie Christianos Romanorum (Ἰουδαῖοι) nomine vocare, pervulgatum est. Vide Jo. Andr. Eisenmengerum in *Judaismo detecto* part. 1, p. 632; et Cl. Georg. Eliez. Edzardum in *Notis ad Avoda Sara*, cap. 1, p. 151 et seq.

D (41) Χριστιανούς. Ita agebant exemplo hæreticorum antiquiorum, de quibus ita Augustinus epist. 56. « Videmus nullum jam errorem se audere extollere ad congregandas sibi turbas imperitorum, qui non Christiani nominis velamenta conquirat. » Similes aliorum Ecclesiæ doctorum querelas lege apud B. Christianum Kortholtum in *Notis ad Justinum Martyris Apolog.* 1. p. 7 et 21. Primi veritatis testes a magistratibus interrogati, hoc uno prolato nomine, quid sentirent, professi sunt, ceu variis veterum locis commonstravit Guil. Cave in libro *De primitivo Christianismo*, part. 1, c. 4. Idem nomen hodie Æthiopes, in regno Maroccitano habitantes, admodum aversari testatur auctor Gallus libri, *De statu imperii Maroccitani* exponentis, quemadmodum recentiori memoria apud Italos quosdam Christiani nomen inter ignominiosa numeratum esse accipimus.

οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων ἀνακηρύττοντες, ἀλλὰ πατέρα φάμενοι, τὸν ἐπουράνιον (42) ἐπισυνάπτουσιν, ᾧ καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ οὐρανοῦ τε καὶ τῶν ἐν αὐτῷ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐπιτρέπουσι. Τινὲς δὲ τοῦ μὲν οὐρανοῦ τὴν ἐπιστάσιαν αὐτῷ ἐγχειρίζουσι, τῶν δὲ ἐμπεριεχομένων οὐκ ἔτι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶν τῆς δυσσεβείας τοιοῦτον.

Ζ'. Βλασφημοῦντες δὲ τὴν ὑπεραγίαν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον, ἃ μήτε γραφῆ μήτε ἀκοῆ θεμιτὸν παραδοῦναι, οὐ πεφρίκασιν οἱ τρις οὐχ ἅπαξ ἀπολωλέναι δίκαιοι λέγοντες· « Πιστεύομεν εἰς τὴν παναγίαν Θεοτόκον ἐν ἧ (43) εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ὁ Κύριος. » Καὶ τοῖς ῥήμασι τούτοις τὴν ἄνω ὑποβάλλουσι Ἱερουσαλήμ, καὶ φασὶν ἐν αὐτῇ πρόδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰσελθεῖν τὸν Χριστόν, ὡς καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος (44) ἔφη. Ἔσθ' ὅτε δὲ συναλαυνόμενοι διομολογεῖν ἐκ τῆς Παρθένου προσελθεῖν τὸν Χριστόν, ἐπειδὴν ὄλως συναναγκασθῶσιν, ἄνωθεν μὲν τὸ σῶμα συγκατενεγκεῖν αὐτὸ (45) τερατολογοῦσιν, δι' αὐτῆς δὲ ὡς διὰ σωλῆνος (46) διεληλυθέναι, καὶ ταύτην τὴν ἄσπιλον καὶ καθαρὰν Παρθένον μετὰ τὸν σωτήριον τόκον ἑτέρους υἱοὺς ἐκ τοῦ Ἰωσήφ παιδοποιῆσαι (47). Ὡσαύτως δὲ τὴν κοινωनीαν τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μύριας ὕβρεις πλύνοντες, ἀποδέχεσθαι φασὶ σῶμα καὶ αἷμα, τερατολογοῦντες τὰ Δεσποτικὰ ῥήματα, ἃ καὶ φασὶ μεταδιδόντα τοῖς ἀποστόλοις εἰπεῖν· « Λάβετε, φάγετε καὶ πίετε· » ἀλλ' οὐκ ἄρτον ποθὲν ἢ οἶνον προσφέροντα (48). Καὶ τὸν ζωοποιὸν δὲ σταυρὸν δυσφημοῦντές φασὶν αὐτὸν προσκυνεῖν καὶ ἀποδέχεσθαι, σταυρὸν οἱ πλάνοι καὶ γόητες αὐτὸν ἀναπλάττοντες τὸν Χριστόν (49). Καὶ γὰρ αὐτὸς, φασὶν, εἰς σταυροῦ σχῆμα τὰς χεῖρας ἐξήπλωσε. Τὸν ἀληθῶς δὲ σταυρὸν, ἅτε δὴ ξύλον, φασὶ, καὶ κακούργων ὄργανον, καὶ ὑπὸ ἀράν κείμενον, οὐ δεῖ προσκυνεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι.

Η'. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς ἱεροὺς προφήτας καὶ πᾶσαν τὴν παλαιὰν Γραφήν καὶ τοὺς ἄλλοις ἀπο-

A dicentes, cœlestem adjiciunt, cui dominationem et potestatem cœli et eorum, quæ in cœlo sunt, nullatenus ascribunt; quidam tamen præfecturam cœli ipsi tribuunt, eorum autem, quæ in illo continentur, non item. Et hic quidem primus est eorum impietatis articulus.

VII. In sanctissimam autem Dominam nostram Deiparam blasphemantes homines illi, qui non semel sed ter perire merentur, non horrent ea dicere, quæ nec scripto tradere, nec auditu percipere fas est, nempe: « Credimus in sanctam Deiparam, in quam ingressus et egressus est Dominus. » His porro verbis supernam Jerusalem subindicant, aiuntque in eam præcursorem pro nobis ingressum esse Christum, quemadmodum divus Apostolus ait¹. Interdum vero, cum compelluntur confiteri Christum ex Virgine prodiisse, quando penitus urgentur, ipsum desuper corpus detulisse portentose fatentur, sed per ipsam veluti per canalem transiisse, ipsumque immaculatam et puram Virginem post salutarem partum alios filios ex Joseph suscepisse. Pari modo communionem pretiosi corporis et sanguinis Christi, Dei nostri, sexcentis contumeliis aspergentes suscipere se dicunt corpus et sanguinem monstrosas explicationes aptantes verbis Domini, qui, ut aiunt, protulit, cum traderet apostolis: « Accipite, comedite et bibite²; » sed nec panem nec vinum ullatenus obtulit. Vivificæ cruci maledicentes aiunt, seipsam adorare et admittere: crucem erroneas et præstigiatores illi Christum ipsum esse comminiscentes. Etenim ille, inquiunt, manus in crucis modum expandit. Veram autem crucem utpote lignum maleficorum instrumentum et maledicto subjacens adorare et amplecti nefas esse dicunt.

VIII. Quin etiam sacros prophetas, omnemque veterem Scripturam aliosque sanctos aversantur,

¹ Hebr. xii, 22. Matth. xxvi, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(42) Ἐπουράνιον. Forte id sibi homines hoc cognomine voluerunt, ut Deum *supracœlestem* dicerent, ad quem scilicet *cœlum* ipsum, et quæ in eo sunt, non putabant pertinere. Vocis hujus significavi diligentem evolvit Stephanus Clericus in *Quæstionibus sacris*, p. 300 seq.

(43) Ἐν ἧ. Ita et noster; rectius forte Euthymius εἰς ἧν.

(44) Ἀπόστολος. Provecarunt procul dubio ad Galat. iv, 26, ubi ἡ ἄνω Ἱερουσαλήμ vocatur μήτηρ πάντων ἡμῶν.

(45) Αὐτό. Ita et noster, sed Euthymius habet αὐτόν, quod et Cl. Montfauconus restituendum merito putat.

(46) Σωλῆνος. Eadem phrasi et comparatione usi sunt plures, iique antiquiores hæretici. Illustris est Theodoretii locus, qui in epistola ejus ad Monachos CPolitanos, tom. III Opp. p. 1073, ita legitur: Σίμων μὲν γὰρ καὶ Μένανθος Κέρδων καὶ Μαρκίων, παντάπασιν ἀρνοῦνται τὴν ἐνανθρώπισιν, καὶ τὴν ἐκ Παρθένου γένεσιν μυθολογίαν ἀποκαλοῦσιν. Βαλεντίνος δὲ καὶ Βασιλείδης καὶ Ἀρμόνιος, καὶ οἱ τῆς τούτων συμμορίας, δέχονται μὲν τῆς

Παρθένου τὴν κύησιν καὶ τὸν τόκον, οὐδὲν δὲ τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς Παρθένου προσειληφέναι φασὶν, ἀλλὰ πάροδόν τινα δι' αὐτῆς ὡσπερ διὰ σωλῆνος ποιήσασθαι, ἐπιφανῆσαι δὲ τοῖς ἀνθρώποις φαντασίαν χρησάμενον, καὶ δόξας εἶναι ἄνθρωπος, ὃν τρόπον τῷ Ἀβραάμ καὶ τισιν ἄλλοις τῶν παλαιῶν. Confer eundem lib. v, c. 11. *Hæreticarum fabularum*. Alia ejusmodi veterum testimonia collecta leges apud Steph. Lemoine in Notis ad *Varia sacra* pag. 415 seqq. et Thomam Milles in notis ad Cyrilli Hierosolymitani *Catechesin IV*, § 6.

(47) Παιδοποιῆσαι. De Antidicomarianitis, quos Augustinus et Faundus Antidicomaritas vocat, aliisque hujus sententiæ impiæ asseclis lege ex veteribus commentantes Dionysium Petavium in *Dogmatibus theologis*, tom. IV, lib. xiv, cap. 3. Et Cl. Jac. Basnag. in *Dissert. historico theolog.* p. 58.

(48) Προσφέροντα. Confer quæ scripsi in *Historia Bogomilorum*, p. 88 seq.

(49) Χριστόν. Similia de Bogomilis, recentiore Manichæismi surculo, in mea *Bogomilorum Historia*, p. 105 seqq.

tur, quos fures et latrones appellant, maximeque A coryphæo apostolorum Petro maledicunt quia, in-
quiunt, fidem in magistrum et Christum abnegavit,
quamvis magister eorum Manes diserte clamet,
ipsisque dicat: « Non sic ego immisericors, ut
Christus qui ait: Quicumque me negaverit coram
hominibus, negabo et illum ego. At ego dico, eum
qui me negaverit coram hominibus, et mendacio
saluti suæ prospexerit, ac si non negaverit me,
cum gaudio suscipiam, ac defectionem menda-
ciumque ejus quasi custodiam et conservationem
confessionis meæ reputabo. » Altamen eum ita
se habeant ac proprie dogmatis confessionem, ubi
instat formido, nullo negotio abnegent, nullique se
crimini ideo obnoxios esse dicant, etiamsi millies
negationem repetant, eum nihilominus, qui ad B
breve tempus, cum tot periculorum formido cir-
cumquaque adesset, humanum quidpiam passus,
et in abnegationem delapsus fuerat, omnino abji-
ciendum et repudiandum esse statuunt, non ob
ementitam illam, quam prætendunt, causam, sed
ob aliam, quam silent, et occultant, quia nempe
de defectione illorum prænuntiavit his verbis:
« Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in
pace, et Domini nostri longanimitatem salutem ar-
bitremini; sicut et charissimus frater noster Paulus
secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, et
in omnibus Epistolis loquens in eis de his in
quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti
et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas
ad suam ipsorum perditionem. » Nam hæc coryphæi C
eloquia ipsorum audaciam et impietatem prænun-
tiant, qui ipsa Domini eloquia, nec non apostolica
aliasque Scripturas, nempe Actus apostolorum et Ca-
tholicas, ut vocant, Epistolas admittunt, præter eas,
quæ coryphæo (Petro) tribuuntur; illas enim ne
verbo quidem recipiunt: illi, inquam, sunt, qui
vere detorquent, et evertunt in propriam sibi perni-
ciem. Actus vero apostolorum et Catholicas non
omnes aliis adjungunt, sed quidam ex illis cum cæteris
annumerant. Sed circa prophetas quidem et
Vetus Testamentum, et circa cæteros sanctos viros,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Κορυφαῖον. His et similibus elogiis Petrum
in veterum scriptis mactari constat. Vide loca col-
lecta a Richardo Montacutio, II *Originum*, p. 172;
Isaaco Barrow. in tractatu *De primatu papæ*, et
Guilielmo Forbesio, lib. xv, cap. 1 et seqq. *Instru-*
ctionum, qui tamen et ipsi eadem opera evincunt,
eadem encomia et in Paulum a veteribus collata
fuisse. Paucis multa affert Pseudo-Clemens in epi-
stola ad Jacobum, cui Petrus est ἡ ἀπαρχὴ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν, ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ὃς πρῶτος ὁ
Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀπεκάλυψεν, ὃν ὁ Χριστὸς εὐλόγως
ἐμακάρισεν, ὁ κλητὸς καὶ ἐκλεκτὸς, καὶ συνέστιος,
καὶ συνοδοιπόρος, ὁ καλὸς καὶ δόκιμος μαθητῆς.

(51) Ἐμβοῶντος. Ita restitui ex nostro, pro
Coisliniano ἐκβοῶντος. Consentit Euthymius. Eadem
voce utitur noster infra, § 24.

(52) Λέγοντος. Manetis hoc fragmentum adden-
dum fuerit iis quæ ex Codice quodam ms. Collegii
Ludovici Magni S. J. exhibet doctissimus Jo. Al-
bertus Fabricius noster lib. v *Bibliothecæ Græcæ*,
p. 284 seqq.

στρέφονται ἀγίους, ληστὰς αὐτοὺς καὶ κλέπτας ἀπο-
καλοῦντες, μάλιστα δὲ τὸν κορυφαῖον (50) τῶν ἀπο-
στόλων Πέτρον δυσφημοῦσιν, ὅτι γέγονεν ἔξαρνος,
φασί, τῆς εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ Χριστὸν πίστεως.
Καίτοιγε τοῦ διδασκάλου αὐτῶν Μάνεντος διαπρυ-
σίως αὐτοῖς ἐμβοῶντος (51) καὶ λέγοντος (52), ὡς
« Οὐκ εἰμι ἄσπλαγχνος, ὡς ὁ Χριστὸς ὁ εἰπὼν. "Οστις
μὲ ἀρνήσεται ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι
αὐτὸν κἀγώ. 'Ἄλλ' ἐγὼ λέγω τὸν ἀρνησάμενόν με
ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῷ ψεύδει τὴν οἰκίαν
σωτηρίαν πορισάμενον, ὡς μὴ ἀρνησάμενόν με μετὰ
χαρᾶς προσδέξομαι, καὶ τὴν ἀνάκλασιν αὐτοῦ καὶ
τὸ ψεῦδος ὡς φυλακὴν καὶ συντήρησιν τῆς ἐμῆς
ὁμολογίας ἡγήσομαι. » 'Ἄλλ' οὖν οὕτως ἔχοντες καὶ
τὴν τοῦ οἰκείου δόγματος ὁμολογίαν, ἐπειδὴν φοβη-
θῶσιν, εὐχερῶς ἐξαρνούμενοι, καὶ μηδεμιᾶς αἰτίας
ὑπευθύνους φάσκοντες ἑαυτοὺς, κὰν μυριάκις ἔξαρ-
νοι γένωνται, αὐτοὶ τὸν πρὸς βραχὺ τι, τοσοῦτων
φόβων περιστηκότων, ἀνθρώπινόν τι παθόντα καὶ
πρὸς ἀρνήσιν ὑπολισθήσαντα, ἀπόβλητον παντελῶς
καὶ ἀποτρόπαιον τίθενται, οὐ δι' ὃ (53) προσφασί-
ζονται, ἀλλ' ὃ σιγῶσι καὶ ἀποκρύπτονται. Διότι
περὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν προανακήρυξε λέγων.
« Σπουδάσατε (54) ἄσπιλοι καὶ ἄμωμοι αὐτῷ εὐρε-
θῆναι ἐν εἰρήνῃ, καὶ τὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν μακρο-
θυμίαν σωτηρίαν ἡγαῖσθε, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς
ἡμῶν Παῦλος κατὰ τὴν δοθεῖσκαν αὐτῷ σοφίαν ἔγρα-
ψεν ὑμῖν, καὶ ἐν πασαῖς ταῖς Ἐπιστολαῖς αὐτοῦ λα-
λῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά
τινα, ἃ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτοι στρεβλοῦσιν, ὡς
καὶ τὰς λοιπὰς Γραφὰς πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν
ἀπώλειαν. » Τὰ γὰρ τοῦ κορυφαίου ταῦτα λόγια
ἀντικρὺς τὴν αὐτῶν προανακηρύττει τόλμαν τε καὶ
δυσσεβείαν, οἷ αὐτὰ τε τὰ Κυριακὰ λόγια καὶ τὰ
ἀποστολικὰ καὶ τὰς ἄλλας Γραφὰς, φημί δὲ τὰς
τε Πράξεις τῶν ἀποστόλων καὶ τὰς Καθολικὰς λε-
γομένας, πλὴν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν κορυ-
φαῖον (55): ἐκείνας γὰρ οὐδὲ τοῖς ῥήμασι παραδέχον-
ται. Οὗτοί εἰσιν οἱ ὡς ἀληθῶς στρεβλοῦντές τε καὶ
διαστρέφοντες πρὸς τὴν ἰδίαν ἀπώλειαν. Καὶ τὰς
Πράξεις δὲ τῶν ἀποστόλων καὶ τὰς Καθολικὰς οὐ
πάντες αὐτῶν συναρμόζουσι (56) τοῖς ἄλλοις εἰσι

(53) Δι' ὃ. Ita et Euthymius, recte omnino: at
noster οὐδὲ ὃ.

D (54) Σπουδάσατε. Lege locum Petrinum: II
Petr. II, 14-16. Quæ inter hanc allegationem,
cum qua et Euthymius prorsus concordat, et vul-
gatos codices N. T. differentia intercedit, eam ipse
facile observabis et tribues veterum consuetudini
ex memoria Scripturæ sacræ oracula citandi, de
qua Jo. Crojus in *Observatt. sacr.*, Jo. Millius in *Pro-*
legom. ad N. T., et in primis Daniel Whitby, in *Exa-*
mine variantium lectionum N. T. Milliani legantur.

(55) Κορυφαῖον. Hi igitur forte soli ex omni
Christianorum antiquitate utramque Petri epistolam
aversati sunt, cum Eusebius, lib. III, c. 3, *Histor.*
eccles. testetur priorem ab omnibus, posteriorem
ab antiquioribus non receptam fuisse. At hi quidem
id fecerunt, oborta, an Petri ea sit, dubitatione;
illi vero ex temerario quodam in Petrum odio.

(56) Συναρμόζουσι. Ita Coislin, et Euthymius:
ms. noster habet συναριθμοῦσι, id est *annumerant*,
sensu eodem.

δὲ οἱ καὶ συντάττουσι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν προφητῶν **A** qui in eo effulserunt, et circa coryphæum apostolorum, sic illi insaniunt.

καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ τῶν κατ' αὐτὴν λοιπῶν ἁγίων διαλαμψάντων καὶ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων οὕτω μεμήνασιν.

Θ'. Καθολικὴν (57) δὲ Ἐκκλησίαν τὰ ἑαυτῶν καλοῦσι συνέδρια, ἤνικα μάλιστα πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς λόγους (58) καὶ συζητήσεις κινουσι. Καθ' ἑαυτοὺς γὰρ προσευχὰς (59) καλοῦσιν αὐτῶν τὰ συνέδρια· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ σωτήριον διαπτύοντες βάπτισμα, ὑποπλάττονται παραδέχεσθαι αὐτὸ, τὰ τοῦ Εὐαγγελίου ῥήματα τῆ τοῦ βαπτίσματος φωνῆ ὑποβάλλοντες. Καὶ γὰρ φασιν. « Ὁ Κύριος ἔφη· Ἐγὼ εἰμι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν· » πλὴν ἐπειδὴν σφυδροτέρῳ τινὶ σωματικῷ νοσήματι περιπέσωσιν, καὶ τὸν τίμιον καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν τὸν ἐκ ξύλου πεποιημένον ἑαυτοῖς (60) ἐπιτιθέασιν. Ἐπειτα τυγχάνοντες τῆς **B** ἰάσεως, διαθλώσιν (61) τοῦτον ἢ συμπατοῦσι, καὶ ἀπορρίπτουσι· ἀλλὰ καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν (ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρων αἰχμαλωσίας λόγῳ πολλάκις παρ' αὐτοῖς κατεχομένων [62]) τῷ σωτηρίῳ ἀξιούσι φωτισθῆναι βαπτίσματι· λυσitelεῖν τῷ σώματι τὸν τε σταυρὸν καὶ τὸ βάπτισμα οἱ πάσης ὠφελείας λογοποιούντες ἀνάξιοι, μὴ μέντοιγε διαβαίνειν τὴν τούτων ἐνέργειαν εἰς ψυχῆς κάθαρσιν, ἢ τινα ἄλλην ταύτης ὠφέλειαν. Ναὶ δὴ καὶ τῆς κοινῆς εἰσὶν αὐτῶν οὐκ ὀλίγοι τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀλλὰ τοῦτο πρὸς ἐξαπάτην τῶν ἀπλουστέρων μεταλαμβάνουσιν (62'). Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις οὐδὲ τοὺς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πρεσβυτέρους, οὐδὲ τοὺς λοιποὺς ἱερεῖς **C** ἀποδέχονται. Διότι, φασί, τὸ κατὰ Χριστοῦ συνέδριον οἱ ἱερεῖς καὶ πρεσβύτεροι (63) τοῦ λαοῦ συνεστήσαντο. Τοὺς μέντοι παρ' αὐτοῖς ἱερέων τάξιν ἐπέχοντας, οὐχ ἱερεῖς, ἀλλὰ συνεκδήμους (64) καὶ νοταρίους (65) ἐπονομάζουσιν. Οὗτοι δὲ οὔτε σχήματι, οὔτε διαίτη, οὔτε τινὶ ἄλλῳ τρίπῳ βίον σεμνότερον ἐπιδείκνυνται.

² Joan. iv, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(57) Καθολικὴν. Catholica scilicet olim vocabatur quævis Ecclesia particularis, modo in veritate doctrinæ salutaris, quam hoc ipso nomine sibi vindicare conabantur Pauliciani, persisteret sicut et episcopus particularis Ecclesiæ orthodoxæ hoc nomen ferebat. Loca huc pertinentia in scriptoribus ecclesiasticis sæpissime exstant.

(58) Λόγους. Ita noster, et Euthymius, recte omnino, pro quo Coislinianus sensu hiulco habet λέγουσι, quod etiam in versione mutata cum altero illo permutavimus.

(59) Προσευχὰς. Ad imitationem scilicet Judaicæ et nascentis Christi, Domini nostri, Ecclesiæ, in qua hanc appellationem obtinuisse vel ex Actuum xvi, 13, intelligitur, ad quem locum conferantur interpretes. Adde B. Godfridum Olearium in Observatt. ad Matthæi vi. 5; Henric. Valesium ad Euseb. p. 27; Steph. le Moyne in Notis ad *Varia sacra*, p. 72 seqq.; Jo. Braunium in *Selectis sacris* lib. v, p. 774; Isaacum Vossium ad Catullum, p. 313; Jo. Dougtæum in *Analectis sacr. N. T.* Exc. 55, et Cappellum in Opp. posthumis p. 271.

(60) Ἐαυτοῖς. Ita reposui ex ms. nostro et Euthymio, pro quo Coislinianus habet αὐτοῖς.

(61) Διαθλώσι. *Confringunt*: ita ex διαθλάω reddendum censui pro *oppugnant*, quod in priori interpretatione forte ex διαθλέω exstat.

IX. Catholicam vero Ecclesiam suos vocant cœtus, cum maxime ad pia colloquia et dissertationes deveniunt. Inter se autem cœtus suos vocant prosuchas seu oratoria. Imo etiam si salutarem baptismum respuunt, se tamen ipsum admittere simulant, Evangelii verba baptismatis voce subindicantes. Etenim, inquit, Dominus dixit: « Ego sum aqua vivens². » Cæterum quando in vehementem corporis ægritudinem incidunt, venerandam et vivificam crucem ex ligno factam sibi imponunt. Deinde vero incolumitatem consecuti illam confringunt, aut conculcant, et abjiciunt. Quin etiam liberos suos (quando apud Ecclesiæ presbyteros in captivitate detinentur), ut sæpe contingit, rogant salutari baptismo illuminari, futiliter putantes, crucem et baptismum corpori prodesse, homines sane omni commodo et opitulatione indigni, sed eorum vim et operationem, nec ad animæ mundationem, nec ad aliam quampiam ejus utilitatem conferre arbitrantur. Sane ex illis non pauci in venerandi corporis et sanguinis Christi Dei nostri, communionem sunt, sed ut simpliciores circumveniant tantum, illis participant. Præter hæc vero, quæ dicta sunt, neque catholicæ Ecclesiæ presbyteros, neque reliquos sacerdotes admittunt, quoniam, inquit, concilium contra Christum initum sacerdotes et presbyteri, seu seniores populi constituebant, sed synedemos et notarios appellant. Hi vero nec habitu nec vivendi ritu, neque alio quopiam modo, qui venerabiliorem vivendi rationem præferat, suam a plebe differentiam exhibent. ἐπιτελοῦντι (66) τὸ διάφορον αὐτῶν πρὸς τὸ πλῆθος

(62) Comma hoc parentheticum non legitur apud Euthymium in *Panoplia*.

(62') Μεταλαμβάνουσιν. Ms. Hamb. præmittit οἱ, forte pro αὐτοῖς, sed nihil ea voce opus est.

(63) Πρεσβύτεροι. Ordinem igitur hunc abrogandum censuerunt, eo quod Judaicæ esset originis. Quod quousque admitti possit, discas in primis ex Cl. Campegi Vitringæ *Synagoga vetere*, lib. ii, c. 2.

(64) Συνεκδήμους. Voce scilicet, apostolicis temporibus recepta. Lege Actorum xix, 29; et II Cor. vii, 19.

(65) Νοταρίους. Hoc nomine proprie τοὺς ταχυγράφους designari ex Glossis constat: deinde vero translata vox est ad scriptores publica auctoritate constitutos, sive illi reipublicæ sive Ecclesiæ inservirent. De prioris generis Notariis commentatur Carolus Dufresn. in *Glossario mediæ Latinitatis* suo loco, et *Mediæ ac infimæ Græcitatatis*, p. 1004 seq. De posterioris classis vero Henr. Valesius ad Socratis *Histor. ecclesiast.* lib. v, c. 22. Ex hujus observationibus speciatim patebit episcopos ad manus habuisse eruditos adolescentes, qui et acta ecclesiastica

(66) Ἐπιτελοῦντι. Ita et Hamburg. At Euthymius voce χαρακτηρίζοντι, perspicuitatis forte causa, hic usus est.

X. Evangelium, quod apud nos habetur, adorare non dubitant non quidem, ubi venerandæ crucis figura delineatur, sed in reliquis libri partibus, ubi imago crucis non repræsentatur. Dicunt autem se librum adorare, utpote qui Dominicos sermones complectatur, sed quantum ad dogmatum rationem pertinet, ita sunt impii ac contra veritatem, contraque se invicem omnino pugnantes. Eorum vitæ genus libidine plenum item nefandis impuritatibus ac fœditatibus, quæ in mentem non cadunt. Nam utriusque naturæ commistionibus utuntur, nullam non vel inenarrabilem obscenitatem sine pudore admittentes: tantummodo dicitur, nonnullos eorum a coitu cum matribus abstinere, ebrietati autem et luxui per totam vitam se dedunt, omnemque aliam morum corruptelam sectantur. Quid vero singula persequar? at illud tamen dicendum, vitam apud eos in nullo a doctrina differre.

XI. Et illa quidem hactenus. Si qui autem velint a principio eorum impietatem, et unde prima semina jacta fuerint, conspicere, Cyrillus, cui sacræ urbis gubernacula tradita fuere, ipsis in historiam dux erit, nec non miraculis magnus Epiphanius, itemque non pauci eorum, qui Historias ecclesiasticas adornarunt. Titus quoque Bostrenorum episcopus, et Sarapion Thmuitanus; Alexander etiam,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

siastica exciperent, et, prout res ferebat, instar lectorum, populo sacras Litteras prælegerent. Atque hoc nomine Pauliciani illi sacerdotes suos notarios appellasse videntur. Confer nostrum infra § 25, in fine.

(67) Εὐαγγέλιον. Id est, quatuor, quæ exstant, evangelistarum narrationes, sicut supra Ἀπόστολον de scriptis sacris apostolorum omnium, excepto Petro, adhibuit. Antiqua vero admodum hæc est appellatio, qua divinæ de Christo narrationes evangelia dicuntur, et ipsi Justino martyri, in *Apologia* 1, p. 130 ed. Oxon. recepta: Οἱ γὰρ ἀπόστολοι, inquit is, ἐν ταῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύμασιν, ἃ καλοῦνται Εὐαγγέλια, οὕτως παρέδωκαν ἐντετάλθαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν.

(68) Προσκυνεῖν. De προσκυνήσει Evangeliiis facta legè Rich. Simonis, *Observationes novae in N. T. Gallicè scriptas* p. 171. Confer Rev. Georg. Henr. Gœtzii, præsulis Lubecensis doctissimi, *Disputat. de cultu Evangelii externo*, et adde, quæ de jurejurando, tacto Evangeliorum codice, fieri solito, monuit Jac. Lydius, *De Juramentis*, c. 4, § 6; item Gullielmus Caveus, *De primitivo Christianismo*, part. III, p. 216.

(69) Χρῶνται. Exciderat hæc vox ex interpretatione Latina.

(70) Γεννησαμένας. Scelus hoc non refugisse Persas, testis est Philo, *De specialibus legibus*, ad VI et VII præceptum. Ab his forte didicit Manes, Persa, et ad suos transtulit etiam sequioris ætatis asseclas. De aliis gentibus, non rectius hic sentientibus, lege Alexandrum Tiraquellum, lib. VII *Connubial.* num. 22; Mosen Amyraldum, in *Disquisit. de jure naturali connubia dirigente*, p. 70; et Ægid. Menagium ad Diogenis Laertii lib. I, § 95, et VII, 33. item § 181. Atque in his desinit Euthymii narratio, totidem ut plurimum verbis ex Photio descripta, qui deinceps ad librum II Photii

I'. Τὸ δὲ παρ' ἡμῶν Εὐαγγέλιον (67) οὐκ ἐπιδίσταζουσι προσκυνεῖν (68), οὐ μὲν, ἐνθα τοῦ τιμίου σταυροῦ ὁ τύπος διακεχάραται, ἀλλ' ἐν τῷ λοιπῷ τοῦ βιβλίου μέρει, ἐν ᾧ τὸ ἀπεικόνισμα τοῦ σταυροῦ μὴ διασημαίνεται. Φασὶ δὲ τὸ βιβλίον προσκυνεῖν ὡς τοὺς Δεσποτικούς περιέχον λόγους. Ἀλλ' ὅσα μὲν εἰς δογματῶν ἀνήκει λόγον, οὕτως εἰς! δυσσεβεῖς, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ πρὸς ἐαυτοὺς παντελῶς ἀσύμφωνοι. Ἡ δὲ πολιτεία τούτων γέμει μὲν ἀκολασίας, γέμει δὲ καὶ μiasμῶν ἀρρήτων καὶ ῥυπασματῶν ἀνεπινοήτων. Χρῶνται (69) μὲν γὰρ μίξεσιν ἐκατέρας φύσεως, πρὸς ἅπασαν ἀρρήτουργίαν ἀνευθροιάστως ἔχοντες. Πλὴν ἐνίους τινὰς αὐτῶν εἰσι τὴν πρὸς τὰς γεννησαμένας (70) ἀποκλίνειν (71) συνάρειαν· μέθη δὲ καὶ ἀσωτία τὸν βίον ὅλον ἐκδοτον ἔχουσι, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἡθῶν διαφθορὰν περιέπουσι. Καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ μὴ ἐκεῖνο φᾶναι; οὐδὲν τὸν βίον ἀπᾶδοντα τοῖς δόγμασι περιφέρουσι.

IA'. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον. Εἰ δὲ τισι φίλον καὶ ἀνωθὲν ποθεν ἰδεῖν αὐτῶν τὴν δυσσεβίαν καὶ τὰ πρῶτα σπέρματα ὅθεν κατεδλήθη, Κύριλλός (72) τε αὐτοῖς, ὁ τὰ τῆς ἱερᾶς πόλεως ἐγκεχειρισμένος πηδάλια, τῆς ἱστορίας καθηγῆσεται, καὶ ὁ πολὺς ἐν θαύμασιν Ἐπιφάνιος (73), καὶ ὁ δὴ τῶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς (74) ἱστορίας ἀναταξαμένων οὐκ ὀλίγοι, Τίτος τε (75) ὁ Βοστρήνῶν ἐπίσκοπος, καὶ Σαρα-

excerpendum accedit, præmissis tamen adhuc paucis, quæ de Tychico noster inferius afferet.

(71) Ἀποκλίνειν. Contrariam huic sententiam Franc. Zini versio Euthymii, p. 205, exprimit, his verbis: « adeo ut ipsorum quidam etiam cum matribus consuetudinem habere dicantur. » Hinc et legisse videtur: Πλὴν ἐνίους τινὰς αὐτῶν φασὶ εἰς τὴν πρὸς τὰς γεννησαμένας ἀποκλίνειν συνάρειαν. Et in ipsam hanc lectionem vehementer me rapi sentio. Neque enim verbum ἀποκλίνειν pro *declinare* aut *abstinere a re aliqua* adhiberi, quod sciam, solet, sed inclinationem potius et affectum in rem aliquam infert. Vel saltem, si priorem notionem hic tueri debebit, necesse erat, ut cum genitivo casu conjungeretur ἀποκλίνειν τῆς συναφείας. Τὸ πλὴν non semper adversativam sed ampliativam quoque notionem habet, ut idem sit, quod *imo vero*.

(72) Κύριλλος. *Catechesi* scilicet VI, § 12 seqq. p. 91, editionis Oxon. a Cl. Thoma Milles curatæ, ubi in compendio habes, quæ de Scythiano Manetis præcursore, et Manete ipso, ab Archelao episcopo confutato, in Actis Archelai, de quibus paulo post fusius leguntur.

(73) Ἐπιφάνιος, Hæres. 66.

(74) Ἐκκλησιαστικὰς ἱστορίας. V. c. Eusebius, VII, 31, *Hist. eccles.* Socrates lib. I, *Hist. eccles.* c. 22; Theodoretus, *Hæretic. fabul.* lib. I, c. 26, et V, 9, alii.

(75) Τίτος τε. Hujus libri quatuor dimidiam fere partem Græce periisse visi sunt, ita ut tantum liber I et II, cum parte exigua tertii superesse crederetur, secundum codicem scilicet Holstenianum, obiter inspectum, et, prout a librario textus series turbata erat, consideratum. Nunc vero libros tres priores integros Græce et Latine ex ipso illo codice Holsteniano, in bibliotheca publica Hamburgensi obvio, et a Rev. Jo. Friderico Wincklero, conjun-

πίων (76) ὁ τῆς Θμούεως, ὃ τε τῆς πόλεως Λύκων Ἀλέξ-
 ανδρος (77) τοὺς ἀρχιερατικούς ἐγκεχειρισμένους
 νόμους. Ἐπὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ ὁ τούτων πάν-
 των κατὰ κράτος μάλιστα θριαμβεύσας τε καὶ δι-
 ελέγξας τὴν προκειμένην ἀσέβειαν Ἡρακλειανός (78)
 ὁ Καλχηδόνος ἐπίσκοπος, ἐν εἴκοσι βιβλίοις τοὺς
 κατὰ τῆς ἀποστασίας ἀγῶνας καταβαλόμενος, καὶ
 πλεῖστοι ἕτεροι (79). Πλὴν καὶ νῦν, ὁ λόγος οὐκ
 ἀσύμφορον τοῦτο λογιζόμενος, κατ' ἐπιδρομὴν τινα
 σεται.

IB'. Σκυθιανός τις (80) τὴν πατρίδα Αἰγύπτιος,
 τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων γένος Σαρακηνός τὴν Ἀλεξ-
 ανδρέων ὄκει, οὔτε Χριστιανοῖς συμπερόμενος, καὶ
 τὰ Ἰουδαίων οὐ προσιέμενος. Οὗτος ἐκ τῶν Ἀριστο-
 τελικῶν παρακρουσμάτων ἐν τριβίῃ τὴν γλῶσσαν (81) γε-
 γονώς, τέσσαρας (82) συντάττει βιβλίου ὧν τὴν (83) B

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

clissimo collega meo, descripto exhibebit, vel potius
 jam exhibuit Cl. Jac. Basnag. in nova, quam parat,
Antiqu. Canisii lectionum editione, cujus Specimen
 luci superiore anno expositum, et Titi et Serapionis
 commentationes inter cætera sistit. Is enim in præ-
 missa animadversione observavit, codicem Hol-
 stenianum Hamburgensem passim esse mutilum, et,
 inverso ordine, turbatum, quem tamen ductu desi-
 gnationis argumentorum a Tito ipsi tractationi
 præmissæ, ita nunc restituit, ut libri tres integri
 appareant. Cæterum auctor ipse argumentis philo-
 sophericis frequenter, Scriptura vero diviniore raro
 utitur.

(76) Σαρκπίων. Ita nomen scribitur in Coisli-
 niano et nostro codice, quod alii per *Serapion* effo-
 runt rectius, cujus nominis et alii inter scriptores C
 Græcos, in primis sophista quidam et comicus, ut
 cæteros taceam, exstant. Ejus tractatus, Græce
 apud nos cum Tito Bostrensi exstans paginis 24,
 in-folio continetur, et in repetita *Lectionum* Cani-
 sianarum editione juxta Latinam versionem Tur-
 riani exstabit. Interim in secunda et tertia codicis
 nostri pagina varia desiderantur, sensum hiuleum
 reddentia. Unum tantum Manetis errorem, quo
corpus et materia in se mala venditantur, oppugnan-
 dum sibi sumpsit Serapion. Utriusque, Titi scilicet
 et Serapionis, commentationem Græce descriptam
 habuisse B. Sebast. Gottfr. Starchium, Cl. Marti-
 nus Dieterich in funebri ejus Programmate tes-
 tatur.

(77) Ἀλέξανδρος. Liber ejus πρὸς τὰς Μανιχαίου
 δόξας a Franc. Combesisio editus est tomo II *Auc-*
larii novissimi, Paris. 1672 fol. Ex eo, tum inedito,
 locum quemdam affert Alexander Morus in *Notis ad*
Novum Fœdus, p. 243.

(78) Ἡρακλειανός. Laudat hujus XX libros Pho-
 tius noster in *Bibliotheca* codice 85.

(79) Πλεῖστοι ἕτεροι. Eos consueta et familiari
 sibi industria et doctrina congeffit Celeb. Joh.
 Albertus Fabricius, in *Biblioth. Græc.* lib. v,
 p. 289 seqq. Mireris forte, Petri Siculi, quem Pho-
 tio temporum rationes fere æqualem faciunt, men-
 tionem hic non factam esse, cujus ἱστορία περὶ τῆς
 κενῆς καὶ ματαίας ἀρέσεως τῶν Μανιχαίων, τῶν
 καὶ Παυλικιανῶν λεγομένων cura Matthæi Raderi,
 prodit Ingolstadii, 1604, in-4. Cumque comparatio
 scripti utriusque, a Photio et Siculo profecti, ad
 oculum ostendat, alterum alterius opera usum esse,
 non dubitem, vel hinc affirmare, Siculum post
 Photium sua litteris consignasse, qui alioquin illius
 cum cæteris mentionem facturum fuisse videtur.

(80) Σκυθιανός τις. Hæc Photius hausit ex Cyrilli
Catechesi vi, § 13; quæ etiam in sua retulit Petrus

qui Cyropoleor archiepiscopatum tenuit. Præter hos
 autem is, qui de iis omnibus fortiter triumphavit,
 et hanc, de qua agitur, impietatem confutavit;
 Heraclianus, Chalcedonis episcopus, qui viginti
 libris certamina contra eorum apostasiam instituit.
 Cæterum non abs re neque inutile fore duxi, cur-
 sim et strictim quædam eorum recensere, quæ ad
 notitiam hujus argumenti exploratissimam faciant.
 τῶν εἰς γνῶσιν ἐχόντων τὸ ἀπαραίτητον διελεύ-

XII. Scythianus quidam, patria Ægyptius,
 genere autem Saracenus, Alexandriæ habitabat,
 neque cum Christianis versans neque Judæorum
 doctrinam amplexus. Hic ex Aristotelicis male
 intellectis libris linguæ (Græcæ) usum assecutus,
 quatuor composuit libros quorum unum quidem

Siculus in *Historia Manichæorum*, p. 20 seqq.
 Uterque a Cyrilli verbis passim abit, quibus tamen
 præ Photio insistit Petrus Siculus. Comparavit inter
 se utrumque Rev. Thomas Milles in sua Cyrilli
 editione p. 92 seq. Nostri itaque judicio Scythianus
 hic primus inter Christianos stultæ de duobus prin-
 cipiis opinionis auctor exstitit, quod ipsum tradunt
 Archelaus in *Actis Disputat. cum Manete*, p. 95,
 et Epiphanius, hæresi 66, aliique. Ab his discedere
 videntur Theoderetus, *Hæretic. Fabul.* lib. i, c. 35;
 Cedrenus p. 259; et hinc forte, quia iisdem verbis
 utitur, Suidas, tom. II, p. 491. Ibi enim omnes
 Manetem etiam Σκυθιανόν appellatum scribunt,
 quod eo sensu multi acceperunt, ut Manes et Scy-
 thianus eundem eos judicasse censerent. Meo judi-
 cio illi hæc Scythiani appellatione erroris primam
 originem indicare voluerunt, in primis ideo, quod
 versutum Manetis ingenium et felix in negotio suc-
 cessus et Scythiani et Terebinthi, decessorum
 ejus, memoriam abolere videretur. Id certe suspi-
 cari malim, quam cum eruditissimo Pearsonio in
Adversariis Miscellaneis, c. 35, p. 355, vel auctoris
 παράλλα μνημονικόν, vel librarii γραφικόν ἀμάρ-
 τημα hic cogitare. Scythianum hunc ad apostolo-
 rum tempora ab Archelao l. c. referri merito mi-
 reris, cum ipsius narratio inferat, inter Scythianum
 et Manetem, unum tantum Terebinthum, primi
 illius discipulum, intercessisse, ut proinde Manes
 Scythianum, si forte ætate provector fuerit, videre
 potuerit, id quod persuadere nobis poterat fra-
 gmentum epistolæ ad Scythianum, modo idem is
 cum nostro sit, a Manete scriptæ, quod habes apud
 Cl. Fabricium in *Biblioth. Græc.* lib. v, p. 285.

(81) Ἐν τριβίῃ τὴν γλῶσσαν. Refert hæc ad peri-
 tiam linguæ Græcæ præstantissimus interpres. At
 videtur Photius de doctrinis potius Aristotelicis
 promptaque eas aliis propinandi facultate hic cogi-
 tasse. Id suadet Cyrilli ipsius phrasis, qui pro his, quæ
 Photius habet, scribit Ἀριστοτελικὸν μιμησάμενος
 βίον, id est, ut interpretor, *Aristotelicam philoso-*
phandi rationem sectatus. Bion enim etiam de τέχνῃ
 seu arte et disciplina, usurpari pridem monuit
 Tzetzes ad Hesiodum, et Menagius ad Diogeam
 Laertium, p. 439 b.

(82) Τέσσαρας. Confer Archelai *Disputat. cum*
Manete, p. 96.

(83) Ὡν τὴν μὲν. Si hic Photii locus cum Petri
 Siculi verbis conferatur, patebit alterum alterius
 vestigiis instituisse. Cum enim Cyrillus l. c. quem
 uterque legit, quatuor illos libros breviter et nude
 tantum quoad titulos recensat, uterque horum
 quædam addit sibi invicem similia. En tibi descri-
 ptionem Petri Siculi: Τέσσαρας βιβλίου συντάξεν,

Evangelium appellavit, ubi acta quædam Christi, Dei nostri, pernicioſa et abominanda, impia ac Deo perosa mente configuntur; ſecundum, Κεφάλαιον, ſeu *Capitulum* inſcripſit, tertium *Mysteriorum* nomine inſignivit, ubi ſecundum mentem ſuam legis et prophetarum refutationes et calumniæ contra eos inſtituuntur; quartus, qui mortem animæ parit, *Thesaurus vitæ* inſcribitur. Huic autem Scythiano diſcipulus fuit nomine Terebinthus. Ac cum acerba morte magiſter in Judæa, quo commigraverat, periſſet, nequitix diſcipulus, et pecuniarum et librorum hereditatem adiit. In Palæſtina vero et in Judæa degens ac piorum omnium iudicio damnatus, opprobrium non ferens, in Perſidem proficiſcitur, aſſumpto Budæ nomine. Jam enim fama ejus pervagata odium impio viro conciliaverat, antequam in cujuſpiam conſortium veniret. Verum non cepit fructum permutati nominis. Cum enim ex operibus et ex doctrina iis, qui ipſum prius ignorabant, notus evaſiſſet, a viris apud Perſas eruditis, qui non pie quidem ſentiebant, ſed meliorem tamen eo circa omnia ſententiam tuebantur, confutatus et expulſus eſt. Hinc profugus, apud viduam quamdam, hoſpitiū quærens, doſe ſe inſinuavit. Poſtea, conſenſo quodam tecto, dæmonas pro more ſuo cum clamore invocat, quos hodieque Manichaicæ defectionis amatores, quando deteſtandam ſuam Iſchada celebrant, invocare ſolent. Poſtquam hic deteſtandam initiationem perſolviſſet, divinæ ac vere juſtæ comminationis opus efficitur. Projectus namque de tecto, in ipſa impietate et exſecrandis myſteriis toto corpore contritus eſt, et vitam cum morte commutavit: ſicque altera impietatis fera conciſa eſt. Non bonum autem vidua impij hoſpitiū fructum percepit.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

μίαν καλούμενην, τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον, οὗ Χριſτοῦ πράξεις περιέχουſαν, ἀλλ' ὡς μόνην τὴν προσηγορίαν. Καὶ ἄλλην καλούμενην Κεφάλαιον. Καὶ τὴν τρίτην τῶν Μυſτηρίων, ἧτις ἐſτὶ πρὸς τὴν ἐπιτηδευθειſαν αὐτοῖς ἀνατροπὴν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν· τετάρτην, ἣν περιφέρουσι· Θεſαυρὸν ζωῆς καλοῦντες, ἧπερ ἐſτὶ Θεſαυρὸς θανάτου. Videtur tamen, ne quid diſſimulem, Siculus Photio ex parte adverſari, cum iſ quidem neget de Chriſti rebus et actis hic quidquam legi, hic vero res Chriſti geſtas interpolatas recenſeri aſſermet.

(84) Τερέβινθος. Ita et Petrus Siculus nominat, qui Cyrillo audit Τερέβινθος in vulgatis editionibus, a quibus tamen bonæ notæ codices manu exarati diſcedunt, noſtri ſcriptionem approbantes, ceu teſtatur Th. Milles. Aſtipulatur in Actis Arche-laus.

(85) Βούδην. Βουδᾶν apud Cyrillum in vulgatis, cujuſ codd. mſſ. habent Βουδιδᾶν. Βουδδᾶν legit Petrus Siculus.

(86) Παρειſφθίρεται. Ita hujus verbi vim exprimendam in verſione putavi, pro eo quod antea legebatur: *A vidua quadam hoſpitiū cauſa exceptus magis magisque corrumpitur.* Pejor, in primis apud viduam fraudum ejus ignaram, vix fieri poterat Terebinthus. Id itaque videtur voluiſſe Photius, hominem perditiffimum bonam feminam dolis et blanditiis ſuis ita feſelliſſe, ut eum libenter in ſua reciperet. Id vult verbi Græci notio, de qua expo-

νὴν Εὐαγγέλιον ἐπωνόμαſεν, ἐν ἧ πράξεις Χριſτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν φθοροποιοὶ τινες καὶ ἀπατρόπαιοι Θεομάχῳ γνώμῃ διαπλάττονται· τῇ δευτέρῃ δὲ Κεφάλαιον τὴν κλήſιν ἐπέθετο, καὶ τὴν τρίτην τῶν Μυſτηρίων ἐſέμνονεν ὀνόματι, ἐν ἧ, ὡς ἔδοξεν αὐτῷ, τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν διασκευαί τινες καὶ διαβολαὶ πραγματεύονται. Ἡ δὲ τετάρτη ψυχικοῦ θανάτου πρόξενος οὔσα Θεſαυρὸς ζωῆς ἐπιγέγραπται. Τοῦτῃ δὲ τῷ Σκυθιανῷ μαθητεύει Τερέβινθος (84) ὄνομα, καὶ πικρῷ θανάτῳ τοῦ διδαſκάλου κατὰ τὴν Ἰουδαίαν (ἐκείσε γὰρ παρεγεγόνη) τῶν ἀνθρώπων ἀποφθαρέντος, ὁ τῆς κακίας μαθητῆς, τῶν τε χρημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν βιβλίων τὸν κληρὸν ὑπέρχεται. Ἐν Παλαιſτινῇ δὲ καὶ Ἰουδαίᾳ διατρέβων καὶ παρὰ τῶν εὐσεβοῦντων ἀπάντων καταγινωσκόμενος, καὶ μὴ φέρων τὸν ὄνειδον, ἀπαίρει πρὸς τὴν Περſίδα, Βούδην (85) ἑαυτὸν μετανομάſας. Ἦδη γὰρ καὶ ἡ κλήſις αὐτοῦ θρυλλουμένη μιτητὸν ἐποίει τὸν ἀσεβῆ καὶ πρὸ τῆς ἐντεύξεως. Πλὴν οὐδὲν τῆς μετωνομίας ἀπώνατο. Ἐκ γὰρ τῶν ἔργων καὶ τῶν δογμάτων κατάφωρος τοῖς πρὶν ἀγνοοῦſι γινόμενος, ὑπὸ τῶν παρὰ Πέρſαις λογιῶν οὐδ' αὐτῶν μὲν εὐσεβοῦντων, ἄμεινον δ' ἐκείνου περὶ πάντα διακειμένων, ἠλέγχετό τε καὶ ἀπηλαύνετο. Ἐξ οὗ φυγὰς γεγονῶς, γυναικί τινι ἀνδρὸς κεχηρωμένη, ξενίας λόγῳ παρειſφθίρεται (86). Εἶτα ἐπὶ τινος δώματος ἀνελθὼν, καὶ τοὺς ἐξ ἔθους αὐτῷ καλουμένους δαίμονας ἐπιδοῶμενος, οὗς καὶ μέχρι νῦν οἱ τῆς Μανιχαϊκῆς ἀποſταſίας ἐραſταί, ἐπειδὴν αὐτῶν τὴν μουſαρὰν ἰſχάδα (87) τελοῦſιν, ἐπικαλοῦνται. Ταύτην δὲ οὗτος (88) τὴν ἐξάγιſτον διαπραττόμενος τελετὴν, θείας καὶ δικαίας, ὡς ἀληθῶς, ἀπειλῆς ἔργον γίνεται. Ἐκδιſκευθεὶς (89) γὰρ τοῦ δώματος αὐτῇ δυſσεβείᾳ καὶ βδελυραῖς τελεταῖς ὄλος (90) τε τὸ σῶμα διεθρόβη (91), καὶ τὸν

nit egregie Lambertus Bos, vir Ἑλληνικώτατος, in *Animadverſionibus ad ſcriptores Græcos*, p. 96. Cyrillus et Petrus Siculus hic ſimpliciter habent, προſεύγει τινὶ χήρᾳ.

(87) Μουſαρὰν ἰſχάδα. Quid ſibi hæc velint, non ſatis capio. Eadem phraſi utitur Cyrillus (ubi interpretes *caricam* afferunt); et Petrus Siculus, ἰſχάδα fructum ficus eſſe conſtat, ut alios taceam, ex Polluce, tom. I, p. 142. Videtur hic innui conventus quidam, haberi a Manichæis ſolitus, ſive ad ſacra ſua exercenda, ſive ad conferendas ſententias. Si poſterius, fortiaſſe mos veterum philoſophorum huc aliquid lucis attulerit, qui, propoſita quæſtione ἰſχάδα διδόναι id eſt *caricam exhibere* alteri cuiquam inſtar arrhæ exſpectatæ reſponſionis ſolebant, quam qui acceperat, reſponſioni ſe obſtringebat. Vide Joach. Kuhnii notas ad Diogenem Laertium, p. 524.

(88) Οὗτος. Ita ex noſtro lego pro οὕτως.

(89) Ἐκδιſκευθεὶς. Nova vox, pro qua Cyrillus et Siculus habent καταβλήθεις. Noſtri illa effica-cior eſt: inferi enim hominem non exſpectantem inſtar diſci cum impetu projectum in auras eſſe.

(90) ὄλος. Ita ex noſtro ὄλως.

(91) Διεθρόβη. Ita ex noſtro pro διετρέβη. Illum enim ex verbo διαθρόπτω ad rem, de qua hic agitur, accommodatius omnino videtur, quam alterum illud ex διατρέβω petitum, quod in hoc ſenſu adhiberi, ſi quid video, non conſuevit.

βίον κατεστρέψατο. Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ τὸ δεύτερον τῆς δυσσεβείας ἐξεκόπη θηρίον. Οὐκ εἰς καλὸν δὲ ἄρα ἡ χήρα τῆς δυσσεβοῦς ξενίας ἀπώνατο. Ὁρῶσα γὰρ ἑαυτὴν ἀνδρὸς τε καὶ παίδων καὶ τοῦ λοιποῦ γένους ἔρημον, χρημάτων τε κληῖρον αὐτῇ περιγεγόμενον, καὶ τῶν μουσῶν ἐκείνων παραμυθίαν τῆς ἐρημίας παῖδα. Κούβρικον (92-93) ὄνομα ἀργυρίου τιμῆς ὠνεῖται, ὃν οὖν θεμένη τοῖς Περσῶν μὲν τῶς μαθήμασιν ἐστοιχείου, πικρὸν δὲ ἄρα βέλος κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης παρώξυνε φύσεως. Ἀποφθαρείσης γὰρ τῆς χήρας, κληρονόμος μὲν καὶ τῶν χρημάτων γίνεται, καὶ τῶν δυσσεβῶν βιβλίων. Τὸ δὲ τῆς οἰκετικῆς ὄνομα τύχης, ἵνα μὴ αὐτῷ μῶμον ἢ δουλεία (94) προστρίβητο, εἰς Μάνην μεταβάλλει. Διηλοῖ δὲ τοῦτο Περσίδι γλώσση τὸν οἶον ὁμιλητικὸν (95) καὶ πρὸς διάλεξιν (96) δραστήριον. Καὶ τοιοῦτος γὰρ τοῖς πολλοῖς ἐδόκει, ὃ μᾶλλον Ἑλληνι γλώσση ἢ τῇ Περσίδι Μάνης ἐπάξιός ὀνομάζεσθαι. Ἔργῳ γὰρ ὡς ἀληθῶς τῆςμανίας (97) δοχεῖον, εἴπερ τις ἄλλος, ἐχρημάτισεν, ὄλον τὸ τῆς πλάνης πνεῦμα ἐν ἑαυτῷ χωρήσας, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐνεργούμενος (98), ὃς καὶ Παράκλητον (99) ἑαυτὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐξεμάνη ὀνομάσαι· τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς μιμήσεως ἐκ τῶν καθηγησαμένων αὐτοῦ διαδεξαμένος. Καὶ γὰρ δὴ τούτων ὃ μὲν Σκυθιανὸς Πατέρα ἑαυτὸν, ὃ δὲ Τερέβινθος Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐκ Παρθένου τε γεννηθῆναι (ὡς τῆς ὑπερβολῆς οὐκ ἐχούσης ἀθεό-

A Cum enim videret se et viro, et liberis, et toto genere orbatam, pecuniarum ac detestabilium librorum hæreditate auctam esse, in solitudinis suæ consolationem, puerum sibi, Cubricum nomine, argenti pretio emit (1) adoptatumque Persarum disciplinis erudit, atque acerbum contra humanum genus telum exacuit. Defuncta namque vidua, et pecuniarum et impiorum librorum hæres efficitur. Domesticæ porro fortunæ nomen ne sibi vituperii notam servitas inureret, in Manem mutavit: hoc vero nomen lingua Persica significat disertum, et in disputando strenuum. Et talis multis esse videbatur, qui tamen magis Græca lingua Manes (furiosus) quam Persica (Manes sive disertus) vocari morebatur: nam ipso opere vere insanix receptaculum, si quisquam alius, erat, totum quippe erroris spiritum in se continens, ab ipso agitabatur, qui se Paracletum ac Spiritum sanctum furiosi instar nominavit, mores imitatus eorum, qui hujus instituti auctores sibi fuerunt, quorumque successor erat. Ex iis namque Scythianus se Patrem, Terebinthus vero se Filium Dei ex Virgine natum, o impietatem nullum modum habentem! nuncupare ausus est. Exinde vero discipulos congregavit duodecim, quos etiam erroris præcones emisit. Sed furiosus ille Manes cum scelere celebris evasisset, nuntia fama ad aures usque Persarum regis pervenit. Ille

* VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(92-93) Κούβρικον. Ita constanter Cyrilli codices: at Petrus Siculus, p. 22, semel habet Βούβρικον, librarii vel typographi vitio, cum in eadem pagina aliquoties Κούβρικος recte legatur. Corbicium in Actis Archelai, p. 97 vocatum invenies, quem Urbicum dicit Augustinus, qua de re vide, quæ scripsi olim in Manichæismo ante Manichæos, p. 215. De ipsius nominis ratione lege Thomam Gataberum in *Adversariis Miscellan.* c. 35; et Fullerum, II, 18, *Miscellaneorum.*

(97) Μῶμον ἢ δουλεία. Ita ex nostro restitui, pro eo quod ex Coisliniano legebatur: μῶμον ἢ δουλείαν. Nam cum nostro facit codex Colbertinus, et Petrus Siculus, p. 22, verbis magis perspicuis in eandem rem usus Photium interpretatur. Ait enim: Ἐἶτα ἵνα μὴ τὸ τῆς δουλείας τοῦ Κούβρικου ὄνομα ἐπονείδιστον ἦ (ita lege pro ἢ quod exstat in editis) ἀντὶ Κούβρικου Μάνην ἑαυτὸν ὠνόμασεν. Id est, *Deinde ne sibi servile nomen Cubrici* (vides, quomodo ipsum *Cubrici* nomen inter servitutis, ex qua, redemptus scilicet, emergerat, nomina numeret?) *ignominiosum esset, pro Cubrico se Manem dixit.* Ubi placet Gatakeri in *Adversariis*, p. 355, expositio: *Cubrici nomen* ἐπονείδιστον *dicit, vel quia probrosum aliquid sonare videretur, vel quod servus adhuc cum esset, id ei nominis fuisset, unde conditionis servilis memoriam refricare videbatur.* Taceo, nomen servile homini libero dedecus quidem, non autem servitutem conciliare posse. Interim mireris hominem servile nomen cum altero non minus tali permutasse. Μάνης enim, apud Græcos saltem, δουλικὸν erat ὄνομα, id quod Gatakerus, l. c. et Menagius, ad Diogenem Laertium, p. 215 b, veterum locis tam manifestum fecerunt, ut dubitare nefas sit. Interim patet nomen illud apud Persas melioris ominis fuisse, quod statim monet noster.

(95) Ὅμιλητικόν. Etymologiam eandem Cyrillus

C et Petrus Siculus voce ὁμιλητῆς exprimunt, quam Persis hodie ignotam scribit Th. Hyde. *De rebus veterum Persarum*, p. 282. Alias omnes nominis hujus rationes venati sunt complures, in primis autem Gatakerus, l. c. c. 35. Confer, si placet, quæ ipse olim monui in Manichæismo ante Manichæos, p. 205.

(96) Διάλεξιν δραστήριον, in disputando strenuum: ita malui pro in *dialectica strenuum*. Διάλεξις enim ut concionem ad populum (vide Valesium ad Eusebium, p. 110), ita in primis quoque disputationem et orationem cum cura factam inert. Lege Godfridi Olearii Notas ad Philostratum, p. 565 et 579.

(97) Μανίας. Ita et alii Manelis nomine luserunt, v. c. Zonaras Cauone in Deiparam apud Cotelerium, tom. III *Monumentorum Græc.* p. 467, μανείς ὁ Μάνης, sicut et Euthymius in *Panoplia* tit. 9, Manes simpliciter μανείς vocatur. Sic Titus lib. 1, *Adversus Manich.* apud Cl. Basnage, p. 60: Ὁ δὲ μανείς ἐκ βαρβάρων καὶ τῆς μανίας αὐτῆς ἐπώνυμος, quæ ita verterim: *Ille vero a barbaris insanire doctus et a barbarie appellatus, etc.* Hinc p. 60, de eodem βαρβαρικὴν ἀσέβειαν ἐπινοήσας καὶ δευτέραν ἀρχὴν ταύτην μανικῶς ὀρισάμενος, et p. 63, ὁ χαλεπώτατα μανείς. Adde, p. 65.

(98) Ἐνεργούμενος. Ita ex nostro pro ἐνθειούμενος. Prior enim vox a scriptoribus ecclesiasticis proprie de hominibus a dæmone actis usurpari solet, quemadmodum posterior bonum interdum sensum habet.

(99) Παράκλητον. Huc referunt quidam vocem Μάνης, tanquam ⲡⲁⲣⲁⲕⲗⲏⲧⲟⲛ id est, *consolator*: vide Gatakerum, l. c. c. 35.

(1) Factum hoc ipsi puero septenni tradunt Cedrenus et Suidas loc. cit. qui numerus annorum omnino substituendus est illi τῶν *Sexaginta*, quem habes in Archelai *Disputat.*, pag. 98.

cum filium morbo laborantem haberet, audiretque, Manem pollicitum esse, se filium ejus ex morbo precibus erepturum esse, arrogantem hominem ad filii curationem adhibet: ac medicos tum præsentis tametsi ægritudinis curationem facilem fore promittebant, ejecit. Ille vixdum orationem compleverat, et vitam eripuit ei, qui id forte passus non esset, nisi ille incolumitatem promisisset. Cum itaque subito et aperte impietas et arrogantia scelesti hominis deprehensa fuisset, in maleficorum carcerem impostor ille damnatus conjicitur. Sed cum servus esset ac servilis artificii peritus, sciretque se non diu postea patratæ cædis pœnas daturum esse, utpote qui regis filium impietate sua occidisset, e domo aufugit, et custodibus carceris necis causa fuit: nam quia scelestum illum non accurate custodierant, capite omnes plexi sunt.

φόνου δίκας ὑποσχεῖν οὐκ εἰς μακράν ἐστὶν ἄξιος, ἀτε δὴ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἀποστασίᾳ τὸν βασιλεῖον ἀνελὼν παῖδα, διαφεύγει τοῦ οἰκήματος, καὶ γίνεται τῶν δεσμοφυλάκων θανάτου παραίτιος. Καὶ γὰρ ὅτι μὴ ἀσφαλῶς ἐτήρουν τὸν ἀλιτήριον, τῆς κεφαλῆς ἐζημιώθησαν ἅπαντες.

XIII. At hic servus, erro, homicida carceri mancipatus, advenit profugus in Mesopotamiam, et defectionis suæ zizania rursum serere incipit. Carcharorum autem episcopus, cui nomen Archelaus, vir sacer et divinarum humanarumque rerum peritissimus, collecta Græcorum seu gentilium auditorum manu, ne Christianis judicantibus veritas per favorem triumphasse videretur, instituta adversus maniam cognominem pia disputatione, impiissimum hominem ita pudefecit et confutavit, ut inde statim aufugeret, et defectionis ejus semina nullam ibi radicem ponere possent. Hinc profugus vicum quemdam ignobilem occupat, ibique rursum impietatem suam fovere et patefacere satagit. Sed fervens ille pietatis propugnator et vere pastor Archelaus cum non modicam ovium curam gereret, non segnis erat in persequendo eo, qui sævior lupo, in gregem discerpendam insurrexerat. Quamobrem ille maniam cognominis, qui ejusmodi viri præsentiam non sine magna anxietate sustinebat, aufugit, et e loco in locum transmigrat. Dum sic vagaretur, Persarum regis satellites, qui sectas tum ubique perquirebant, comprehensum adducunt vinctum ad eum,

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(3) Ἀπετόλμησε. Ita lego cum nostro et Colberino, pro quo Coislinianus, sensu prorsus contrario, nec ob contextum ferendo habet οὐκ ἐτόλμησε. Omnino enim id, quod refertur, audebat homo impius, et, quam vox ἀποτολμῶν inferi, effreni quadam audacia.

(3) Δύο καὶ δέκα. Nomina eorum lege apud Petrum Siculum, p. 30; et nostrum, § 14.

(4) Ἐξήλαυσε. Ita ex nostro pro simplici ἔλαυσε.

(5) Καρχάρων ἐπίσκοπος. Ita a pluribus vocatur Archelaus, *Carrharum*, quod genuinum urbis nomen est, episcopus.

(6) Ἀρχέλαος. Hujus Disputatio cum Manete edita nunc exstat in Laur. Alexandri Zacagnii. *Collectaneis Monumentorum Veterum*, Romæ 1698, editis, hinc vero in volumine II Operum Hippolyti a celeb. Fabricio nostro Hamburgi, an. 1718, curato; mihi pro eo, quo in me fertur amore ac benevolentia, inscripto, p. 134 seqq. Lege quæ

Α τῆτος!) ὀνομάζειν ἀπετόλμησεν (2). Ἐξ οὗ καὶ μαθητάς, συνθηροῖσατο δύο καὶ δέκα (3), οὓς καὶ τῆς πλάνης διέπεμπε κήρυκας. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐμβρόντητος Μάνης, τῷ κακῷ γεγονῶς περιβόητος, ἦκει ταῖς οἰμαῖς μέχρι καὶ τῶν ὠτῶν τοῦ Περσῶν βασιλέως. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ αὐτοῦ ὁ παῖς νοσήματι ἐαλώκει), ἐπεὶ τὸν Μάνην ἐπαγγελλόμενον ἤκουεν εὐχῆ τὸν παῖδα ῥύσασθαι τῆς νόσου, δέχεται τὸν ἀλαζόνα τοῦ παιδὸς ἐπὶ θεραπείᾳ. Καὶ δὴ οὗτος τοὺς παρόντας ἰατροὺς καίτοι ῥαδίαν ἐπαγγελλομένους παιδὸς τὴν ἴασιν, ἀποπεμφάμενος, ἅμα τε εὐχὴν ἐτέλει καὶ τῆς ζωῆς ἐξήλαυσε (4) τὸν οὐκ ἂν τοῦτο παθόντα, εἰ μὴ αὐτὸς τὴν θεραπείαν ὑπέσχετο. Οὕτω γοῦν θᾶπτόν τε καὶ περιφανῶς τῆς ἀσεβείας τε καὶ ἀλαζονείας τοῦ κακοδαίμονος στηλιτευθείσης, εἰρκτὴν κακούργων

Β οἰκεῖν ὁ πλάνος καταδικάζεται. Ἄλλ' ὅγε δοῦλος ὢν καὶ δουλικῆς τέχνης ἔμπειρος, εἰδῶς τε ἀκριβῶς ὡς καὶ δὴ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἀποστασίᾳ τὸν βασιλεῖον ἀνελὼν παῖδα, διαφεύγει τοῦ οἰκήματος, καὶ γίνεται τῶν δεσμοφυλάκων θανάτου παραίτιος. Καὶ γὰρ ὅτι μὴ ἀσφαλῶς ἐτήρουν τὸν ἀλιτήριον, τῆς κεφαλῆς ἐζημιώθησαν ἅπαντες.

Γ. Ἄλλ' οὗτος ὁ δοῦλος, καὶ πλάνος, καὶ φονεὺς καὶ δέσμιος φυγὰς καταλαμβάνει τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ σπεῖρειν πάλιν ἀπάρχεται τὰ τῆς ἀποστασίας ζιζάνια. Ὁ δὲ τῶν Καρχάρων ἐπίσκοπος (5) (Ἀρχέλαος (6) αὐτοῦ ὄνομα, ἀνὴρ ἱερός, καὶ περὶ λόγους τοὺς τε θεῖους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους περιδέξιος), Ἑλληνικὸν ἀθροισάμενος ἀκροατήριον, ἵνα μὴ δόξῃ Χριστιανῶν κρινόντων φιλοτιμίᾳ λαμβάνειν τὰ νικητήρια ἢ ἀλήθειαν, πρὸς τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον τὸν τῆς εὐσεβείας ἀνακινήσας λόγον, οὕτω κατήσχυεν καὶ διήλεγξε τὸν τρισαλιτήριον, ὡς αὐτίκα τε φυγεῖν (7) ἐκεῖθεν, καὶ μηδὲ φυγὴν λαβεῖν τὰ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ σπέρματα. Ἄλλ' ἐκεῖθεν ἀποδράς καταλαμβάνει κόμην τινὰ τῶν εὐτελεστάτων. Κάκει πάλιν ὑποθάλλειν ἐμηχανᾶτο καὶ παραδεικνύειν τὸ οἰκεῖον δυσσέβημα. Ἄλλ' ὁ θερμὸς τῆς εὐσεβείας (8) ὑπέρμαχος, καὶ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν Ἀρχέλαος, οὐ τὴν τυχοῦσιν τῶν προβάτων ποιούμενος πρόνοιαν, οὐκ ἐνεβρόχθυμι διώκειν τὸν πικρότερον λύκου (9) τὸ ποίμνιον διασπαράσσειν ἐπανιστάμενον. Διὸ πάλιν ἐκεῖθεν, ὁ τῆς μανίας ἐπώνυμος, οὐδ' αὐτὴν τὴν παρουσίαν ἀνευ μεγάλης ἀγωνίας ὑποστὰς ἀποδιδράσκει, καὶ τόπον ἐκ τόπου διήμειθεν, ἐν οἷς

D uterque in præmissis de Archelao veterum testimonis, quæque posterior in *Biblioth. Græca* lib. v, p. 262, commentati sunt, nec temere quidquam desiderabis. Inter testimonia illa exstant quoque bina Photii nostri loca; cum Holsteniani nostri lectione prorsus consentientia, nisi quod pro Καρχάρων legatur Καρχάρων, sicut Coislinianus Καρχάρων mendosissime exhibet.

(7) Τε φυγεῖν. Ita repono ex nostro pro κατέφυγεν, quod habet Cl. Montfauconius ex Coisliliano. Nostram lectionem astruit Zacagnius l. c., imo sequentia καὶ μηδὲ φυγὴν λαβεῖν omnino postulant.

(8) Εὐσεβείας, *Pietatis*, pro quo *impietatis* vox in versionem irreperat.

(9) Πικρότερον λύκου. Ita malui ex nostro, cum quo et conspirat Zacagnius, pro πικρότερον λύκον, quod habet Coislinianus. Sensus id omnino flagitat.

πλανώμενον οἱ τοῦ Περσῶν βασιλέως δορυφόροι, ἄτε πανταχοῦ τὸν ἀλιτήριον διερευνώμενοι, εὐρόντες ἄγουσι πρὸς τὸν ἀποστειλάντα δεσμῖον. Καὶ ὅς τοῦ τε ψεύδους καὶ τῆς φυγῆς πολλὰ χλευᾶσα; καὶ κάτονειδίσα;ς, δίκην ἔλαβεν ἀντὶ πάντων μίαν, τὸν τοῦ ἀπατεῶνος κάκείνῳ μόνῳ πρόποντα θάνατον. Εἰ γὰρ καὶ μηδαμῆ μηδαμῶς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἦν μήτε παθεῖν μήτε δράσαι ἄξιος, ἀλλὰ γε τῶν Μάνεντος ἀνυπερβλήτων δυσσεβημάτων οὐκ ἀνάξιος. Ἐτι γὰρ ἐν ζωῆσιν ὄντος τοῦ κακὸδαίμονος, εἰς ἀσκὸν τὸ σῶμα ἀποδείραντες οὕτω τῆς ζωῆς διασπῶσι καὶ διαρρήγνύουσι, τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος βορὰν θηρίοις προστρίψαντες, αὐτὸ δὲ τὸ δέρμα θυλάκου τρόπον πληρώσαντες πνεύματος πρὸ τῶν πυλῶν ἀνηρτήσαντο. Ἀλλὰ τὴν μὲν τοῦ βίου καταστροφὴν ὁ ἀποστάτης οὗτος καὶ τρισαλιτήριος τοιαύτην ἀπέλιψεν.

ΙΔ' Ἐτερος δὲ τῷ χρόνῳ βραχὺ τι τοῦτου προγενέστερος, ὁμοτίμος δὲ τὴν δυσσεβείαν, Ζαράνης (10) ὄνομα, καὶ αὐτὸς οὐκ ὀλίγα ταῖς δυσσεβείαις τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐπελυμήνατο. Μαθηταὶ μὲντοι τοῦ δυσωνόμου Μάνεντος γεγονάσι δώδεκα, Σισίνιος ὁ καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ τῆς δυσσεβοῦς διδασκαλίας ἀναδεξάμενος, καὶ Θωμᾶς (11) ὁ τὸ κατ' αὐτὸν ὀνομαζόμενον συνταξάμενος Εὐαγγέλιον. Βούδας τε καὶ Ἑρμᾶς, Ἀδάμαντος (12) καὶ Ἀδείμαντος, ὄν (13) καὶ διαφοροῖς διέπεμψε κλίμασι τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀποστασίας αὐτῶν κήρυκα. Ἐξηγηταὶ δὲ αὐτοῦ καὶ οἷον ὑπομνηματισταὶ γεγονάσιν Ἰεραξ τε καὶ Ἡρακλείδης καὶ Ἀφθόνιος. Ἡριθμοῦντο δὲ τῷ χορῷ τῶν μαθητευθέντων αὐτῷ καὶ Ἀγάπιος, ὁ τὴν Ἐπτάλογον καλουμένην συντάξας καὶ Ζαρούας καὶ Γαυριάδιος. Καὶ ὁ μὲν τῶν τότε συνακμασάντων τῆς ἀπεθείας χορὸς ἐν τοσοῦτοις παρεταίετο, ὧν πῶς ἂν τις εἴποι τὰς πράξεις, πῶς δὲ διέλθοι τὰ δόγματα; Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἤλασαν πάσης μὲν ἀκαθαρσίας, πάσης δὲ ῥυπαρίας καὶ πάσης ἀθεωτάτου δόξης, καὶ τοσοῦτων (14) αὐτῶν γέμει τὰ βιβλία ῥυπασμάτων τε καὶ ἀτοπημάτων, ὡς μηδὲ τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων προσηλυθότας, καὶ τὰ πλεῖ-

qui se miserat. Qui cum ejus mendacium, fallaciam et fugam irrisisset, eumque opprobriis insectatus esset, ultionem sumpsit pro omnibus unam, mortem infligens, quæ uni huic plano conveniebat. Licet enim id humanæ naturæ nullatenus sit, nec quempiam tale vel pati vel facere fas esse videatur; attamen horribilium Manetis impietatum non indigna mors erat. Cum enim infelix ille adhuc in vivis esset, corpus, detracta pelle, in utrem excoeriantes sic ex vita detrahunt, et quasi dissecant; reliquum vero corpus in prædam feris projiciunt ipsamque pellem utris instar vento repletam præforibus suspenderunt. Talem apostata et scelestissimus homo vitæ terminum consecutus est.

XIV. Alius porro tempore paulo hoc antiquior par impietate, Zaranis nomine, non pauca impietatibus suis humano generi damna importavit. Discipuli autem infausti nominis viri Manetis fuere duodecim; Sisinnius, qui principatum ejus in impia doctrina tuenda accepit; Thomas, qui Evangelium suo nomine scripsit; Budas, Adamantus, Adimantus, quem in diversa orbis climata, erroris et defectionis præconem misit. Explanatores vero et quasi commentatores ejus fuerunt Hierax, Heraclides et Aphthonius. In discipulorum item ejus choro numerabantur Agapius, qui Heptalogum, ut vocant, conscripsit, Zaruas et Gauriabius. Chorus autem impietatis eorum, qui tunc temporis una floruerunt, hos complectebatur, quorum acta narrare, vel dogmata recensere quis valeat? Eo enim impuritatis omni modo devenerunt, eo usque immunditiæ, eo usque impiæ doctrinæ, totque sordibus et absurditatibus eorum libri repleti sunt, ut ne quidem successores illorum, qui maximam eorum impietatis partem retinuerunt, eos amplecti et recipere audeant; tum quod abominationum in illis contentarum exsuperantiam legere non va-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(10) Ζαράνης. Ita Coislinianus et Colbertinus, noster vero Ζανάρης. At cum et Petrus Siculus, p. 30, priorem lectionem probet, nec inter Persas hoc nominis inauditum sit (vide Tollii *Iter Italicum* p. 135), eam omnino præferendam puto. Lege de isto Jo. Pearsonium ad Symbolum Apostolicum p. 116, edit. Latine in notis, ubi is persuadere conatur, ut, inserto Manichæis Zarane, qui Manete una cum Scythiano antiquior erat, credamus Scythianum ad Apostolica tempora accessisse. Enimvero, quamvis non dubitem Zaranem Maneti ætate proximum fuisse, cum noster eum paulo antiquiorem diserte nominet, ipsa tamen illa brevis temporis intercapedo magis efficit, ut credamus Scythianum et Zaranem æquales fuisse ætate, et eo tantum nomine a se invicem distinctos, quod alius eorum aliis in locis doctrinæ suæ semina spargeret.

(11) Θωμᾶς. De hoc et sequentibus Manetis discipulis lege Cl. Fabricium, lib. v, p. 287, *Biblioth. Græc.*

(12) Ἀδάμαντος. Adantum eum vocat Petrus Siculus p. 30.

(13) ὄν. Tres Manetis discipuli in tres orbis plagas missi memorantur in Actis Archelai cum Manete, p. 22. Addas scilicet, qui idem est cum Budda, Thomas et Hermas. Eisdem nominatim recenset Cyrillus, p. 98, Buddam pro Adda appellans, et *Historia hæreseos Manichæorum*, quam doctiss. Christoph. Matth. Pfaffius cum Lactantii *Epitome Institutionum divinarum*, p. 182 seq. edidit. Ibi hæc inter cætera p. 183, lego: « Post ejus (Curbicii) mortem non solum libros, quos Terebinthus reliquerat, sed et pecuniam Curbicii sumens, Trembi discipulos acquisivit, quorum unus, Thomas, alius Abda, tertius est Hermas. » Ibi non dubito pro Trembi legendum esse tres sibi (totidem enim discipuli postea memorantur; pro Abda autem Abdas, quem cæteri scriptores omnes vocant. Sic p. 182, ut obiter hoc moneam, pro capitulorum, legere malim capitulum. Hoc enim nomine secundum librorum suorum appellavit Scythianus, ceu ex superioribus constat.

(14) Τοσοῦτων. Ita ex nostro Colbertino lege pro τοσοῦτον

leant; tum quod irrationabilitatem præceptorum A
ratiociniis subjicere non possint, tum etiam quod
metuant et caveant, ne opprobrium risum atque
odium apud omnes sibi concilient. Quamobrem
hæc nuper exorta veterum illorum abominationis
seminum fructificatio, ut supra diximus, quæ ab illis
olim magistris scripto sibi tradita sunt, neque am-
plectuntur, neque tuentur; sed iis solum se adhæ-
rere vafre et callide simulant, in quibus Dominica
oracula et magni apostoli Pauli Epistolæ descriptæ
sunt; nonnullis etiam Acta apostolorum et catholicæ
Epistolæ, præter eas, quæ coryphæi (Petri) sunt,
admittuntur. Hujusmodi sacra eloquia tueri se si-
mulant, ut eos qui circa piam religionem hebetiores
et imperitiores sunt, facilius decipere queant, quasi
ab ipso Christo et a discipulis ejus ea receperint, B
quæ defectionis suæ insania peperit.

κορυφαίου τυγχάνουσιν. Τούτων δὲ τῶν ἱερῶν ἀντιποιεῖσθαι σχηματίζονται λογίων, ὡς ἂν ἔχοιεν ῥα-
δίως ἑξαπατᾶν τοὺς νωθεστέρους τε πρὸς εὐσεβείαν καὶ ἀμάθεστέρους, ὡς παρ' αὐτοῦ Χριστοῦ εἶχαν
παρειληφότες καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ἃ τῆς ἀποστασίας αὐτοῖς ἀπέτεκεν ἡ ἀπόνοια.

XV. Sic itaque Manes, tantæ defectionis princeps,
anno Valeriani et Gallieni, Romæ imperatorum,
nono e custodia Persarum elapsos (nihil enim im-
pedit, quominus ea persequamur, quæ supra historiæ
series prætermisit), et in Mesopotamiam profectus,
a divino Archelao, sancto viro, qui tum Carcharo-
rum in ea regione præsul erat, multis magnisque
contra impietatem suam argumentis exagitatus est.
Atque inde insperato suffusus pudore, profugus C
Dioridem, Carcharorum vicum, subit: atque ibi
cum Tryphone quodam, sirenuo et sacro viro,
presbyteratus gradum obtinente, congressus, parem
subiit casum; imo etiam ipse Archelaus, cum se-
ductorem eo se recepisse comperit, acer quippe vir
erat, et pio studio movebatur, statim in vicum se
contulit; ac postquam seductorem illum in magnas
angustias et in pudorem, a quo declinabat, conje-
cisset, ac exsecranda ejus dogmata evertisset, con-
futassetque, virumque omnibus deridendum dete-
standumque propinasset, eum ad fugam denuo per-
pulit, in qua quod et diximus, a perquirentibus

στα τῆς αὐτῶν δυσσεβείας παρακατασχόντας ἀνέχε-
σθαι τοῦ λοιποῦ στέργειν ἐκεῖνα καὶ ἀποδέχεσθαι,
τοῦτο μὲν τὸ ἀνυπέροβλητον τῆς βδελυρίας οὐ στέ-
γοντας (15), τοῦτο δὲ τῶν προσταγμάτων τὸ ἀλόγι-
στον λογισμοῖς ὑποβάλλειν οὐκ ἔχοντας, τοῦτο δὲ τὸν
παρὰ πᾶσιν ὄνειδον καὶ τὴν χλεύην, καὶ τὸν κατὰ-
γελῶν καὶ τὸ μῖσος ὡσπερ διευλαθουμένους καὶ
ἀποκλίνοντας. Διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἡ νεοφανῆς τῶν
παλαιῶν ἐκείνων τῆς βδελυρίας σπερμάτων παρα-
φυσῶν, ὡσπερ καὶ πρόσθεν ἔφημεν, τὰ παρ' ἐκείνων
τῶν διδασκάλων ἐγγράφως αὐτοῖς συντεταγμένο
οὐ μὲν οὖν οὐκ ἀγαπῶσιν, οὐδὲ περιέπουσιν.
'Ἄλλ' ἐκεῖνοις μόνοις κακούργως καὶ πονηρῶς προσ-
ανέχειν ὑποπλάττονται, ἐν οἷς τὰ τε Κυριακὰ
ἀναγέγραπται λόγια καὶ τοῦ μεγάλου ἀποστόλου

Παύλου αἱ 'Επιστολαί, καὶ παρ' ἐνίοις τῶν ἀποστόλων
αἱ Ἠράξεις, καὶ τῶν Καθολικῶν ὅσαι παρὰ τὰς τοῦ

ἸΕ'. Ὁ μὲν οὖν Μάνης οὗτος ὁ τῆς τηλικαύτης
ἀποστασίας (16) ἐξάρχων, ἔπει (17) τῆς βασιλείας
ἐννάτῃ Οὐαλεριανοῦ (18) καὶ Γαλιηνοῦ, οἱ 'Ρώμης
εἶχον τὸ βασίλειον κράτος, τὴν ἐν Πέρσαις φυλακὴν
διαφυγὼν (οὐδὲν γὰρ κωλύει διελθεῖν, ἃ τῆς ἱστο-
ρίας ὁ δρόμος παρῆλθεν ἄνωθεν), καὶ κατὰ Μεσοπο-
ταμίαν γεγονώς, ὑπὸ τοῦ (19) θεσπεσίου Ἀρχελαοῦ
(Καρχάρων δὲ τῆς αὐτῆς χώρας οὗτος ὁ ἱερός ἀνὴρ
ἔφορος ἦν) πολλοὺς μὲν καὶ μεγάλους ἐλέγχους τῆς
δυσσεβείας ἀπητήθη. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τὴν ἀδόκητον
αἰσχύνην ἀποδρᾶς, εἰς Διωρίδα (20) Καρχάρων κώ-
μην ἀποδύεται. Ἐν ταύτῃ (21) δὲ Τρύφωνι (22) τινι
σπουδαίῳ, ἱερῷ μὲν ἀνδρὶ, τὸν δὲ τοῦ πρεσβυτέρου
διέποντι βαθμὸν ἐντυχῶν, τὰ ἴσα ὑπέστη. Πλὴν ἀλλὰ
καὶ αὐτός γε ὁ Ἀρχέλαος τὴν ἐκεῖσε παρείσδυσιν
τοῦ πλάνου μαθῶν (ὀξύς γὰρ ἦν καὶ θερμὸς τὸν
εὐσεβῆ ζῆλον), καταλαμβάνει τὸ χωρίον, καὶ πολλῆς
ἐμπλήσας, τὸν πλάνον ἀμηχανίας, καὶ ἦν ἐφευγεν
αἰσχύνης, οἷς αὐτοῦ τὰ μυστὰ τῶν δογμάτων ἀν-
έτρεπέ τε καὶ ἀνεσκεύαζε, καὶ προὔθει πᾶσι γέ-
λωτά τε καὶ βδέλυγμα, αρασκευάζει πάλιν φαγάδα

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(15) Οὐ στέγοντας. Noster legit οὐ στέργον-
τας. Malim vero illud, menti Scriptoris ut videtur,
convenientius. Hæsit forte in librarii memoria τὸ
στέργειν proxime antecedens.

(16) Ἀποστασίας ἐξάρχων. Ita malui cum no-
stro, quam cum Coisliniano ἀποστάσιως ἐξάρχων,,
quamvis quod ad sensum nihil intersit. Zacagnius
ex suo habet ἀποστασίας ἐξάρχων.

(17) Ἐπει. Ita cum nostro πρὸ ἐπί, quod ad sen-
sum opus non est, cum vicissim τῷ ἐννάτῃ prius
illud ἔπει requirat. Ita et legit Zacagnius.

(18) Οὐαλεριανοῦ. Ita recte Coislinianus, noster
habet Οὐαλεντινιανοῦ mendose: nam temporis ra-
tiones id refugiant. Consentit cum proba lectione
Petrus, p. 36, et in referendo Photii loco Zacagnius.

(19) Ὑπὸ τοῦ. Inserit hic Zacagnius δὲ, quod
orationis series non requirit.

(20) Διωρίδα. Ita Coislinianus, at noster Δωρίδα

D uterque mendose: rectissime Zacagnius Photii
hunc locum recitans, Διοδωρίδα, quam lectionem
fulcit Epiphanius, hæres. 66, n. ii; et qui ad eum
provocat, Petrus Siculus, p. 36, ubi tamen utrinque
in scriptione per Διοδορίδα erratur. Pagus enim hic
a Diodoro quodam, quasi Diodori vicus appellatus
fuit, quod Acta Archelai, p. 68, indicant his verbis:
«Manes autem fugiens advenit ad quemdam vicum,
longe ab urbe positum, qui appellabatur Diodori.»

(21) Ἐν ταύτῃ. Ita malo cum nostro et Colber-
tino, pro ἐνθαυτα Coisliniani. Astipulatur nobis
Zacagnius.

(22) Τρύφωνι. Ita et Epiphanius, l. c., et ex eo
Petrus Siculus vocant, minus recte, si audimus Acta
Archelai, ubi, p. 68, aliquoties Diodori nomine vo-
catur, et ipsa quoque Diodori episcopi ad Arche-
laum epistola cum hujus ad eam responsoria exhi-
betur.

γενέσθαι, καθ' ἣν, ὡς καὶ (23) προέφημεν, πλάνην **A** et scrutantibus captus regi Persarum acerbas illas
ὑπὸ τῶν ἀνερευνώντων αὐτὸν καὶ ζητούντων ἄλους, pœnas dedit.
τῷ βασιλεῖ τῶν Περσῶν ἀπέτισε τὴν πικρὰν ἐκείνην δίκην.

15'. Ἐκείνου δὲ τὸν βίον οὕτως οἰκτρῶς καὶ ἀθλίως
κατστραφάμενου, χρόνῳ ὑστερὸν τινες τῶν αὐτοῦ
τῆς δυσσεβείας μαθητῶν μέχρι Σαμοσάτων τῆς
Ἀρμενίας τὰ τοῦ Πονηροῦ ζιζάνια ἐγκατέσπειραν.
Καὶ οὐ πολὺ τὸ μέσον (24), καὶ τὸ φθοροποιὸν ἐκεῖνο
γεώργιον μέχρι Φαναρείας ὤφθη νομτὴν λαβὸν καὶ
φύομενον. Ἐξ οὗ καὶ ἡ κακὴν Καλλινίκη τοῦ βορβό-
ρου πλησθεῖσα, ὡς μοι προείρηται, Παῦλον καὶ
Ἰωάννην γεννήματα ἐχιδνῶν ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ ἀνθρω-
πίνου γένους ἀπέτεκε. Κάκειθεν διὰ τῶν ἐφ' ἐξῆς
διαδόχων τῆς ἀσεβείας, μέχρι τῶν χρόνων Κωνσταν-
τίνου τοῦ βασιλέως (ἀπόγονος δὲ ἦν οὗτος Ἡρακλείου) **B**
τῆς τοιαύτης (25) Θεομαχίας ἀκαينوτομήτου παρα-
τεινομένης· καὶ πολλῶν μὲν παραινέσεων καὶ διδα-
σκαλιῶν, εἰ καὶ πρὸς ἀνόνητον ἀπεκρίθησαν πέρας,
καταβλήθέντων, πολλῶν δὲ εὐσεβῶν βασιλέων ξίφει
τὴν δίκην τοῦ ἀποστάτας εἰσπραττομένων, καὶ μηδ'
οὕτω τῆς ἀσεβοῦς φορᾶς ἰσταμένης, ἐπιγίνεται τις
τοῖς ἀποστάταις Ἀρμένιος ὀνόματι Κωνσταντῖνος,
Μαννάλις (26) κώμη Σαμοσάτων πατρίς αὐτῷ ἐπι-
γράφεται, ἥτις καὶ μέχρι τοῦ νῦν Μανιχαίων τροφὸς
ὑπάρχει καὶ ἐνδιαίτημα. Ἀλλὰ γὰρ οὗτος Κωνσταν-
τῖνος, τῶν τῆς ἐκκλησίας τινὰ διάκονον ἀπὸ τῆς κατὰ
Συρίαν αἰχμαλωσίας πρὸς τὴν οἰκείαν ὑπεστρέφοντα
πατρίδα ἐπὶ ἡμέρας οὐκ ὀλίγας ἐξένισε, βίβλους δὲ
ἀπὸ Συρίας ὁ αἰχμάλωτος συνεπέφερετο αὐτῷ δύο, **C**
μίαν μὲν τοῦ ἀγίου Εὐαγγελίου, ἑτέραν δὲ τοῦ μεγά-
λου (27) ἀποστόλου Παύλου (28), ἃς ὡσπερ ἀμειβόμε-
νος τῆς ξενίας ὁ ξενισθεὶς (29) καὶ ἀγνοῶν τοῦ ξενισαν-
τος τὸ δυσσεβὲς τῆς θρησκείας τὰς ἱεράς ἀντεδωρεῖτο
βίβλους. Κατιδὼν δὲ (30) ὁ Ἀρμένιος Κωνσταντῖνος
βδελυκτὴν καὶ πᾶσι φευκτὴν καὶ ἀποτρόπαιον τὴν
αὐτοῦ δυσφημίαν καὶ ἀποστασίαν, τῇ τοῦ διαβόλου
συμβουλῇ μηχανᾶται τοιόνδε. Πάσας μὲν, ὅσας αὐτοῦ
ἡ θρησκεία ἠγάπα τε καὶ περιεπέυσσετο βίβλους,
ἀποβάλλεται καὶ ἀποσκορακίζει· γυμνὰ δὲ τὰ δόγματα
τῶν γραμμάτων παρακατασχῶν πειρᾶται τὰς τοῦ
Εὐαγγελίου λέξεις καὶ τοῦ Ἀποστόλου τούτοις
ἐναρμόζειν τε καὶ περιάπτειν. Διὸ πάσης αὐτοῦ τῶν
δυσσεβημάτων καταψηφισάμενος βίβλου, μόνῳ προ-
σανέχειν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ τῷ Ἀποστόλῳ πρόσ-
ταγμα τε καὶ σπούδασμα ποιεῖται· ὡς ἂν δυνηθεῖη **D**
διὰ τῆς τοιαύτης κακοτεχνίας ἐπικαλυψάμενος αὐτοῦ
τὸν βόρβορον τῆς ἀποστασίας, πολλοῖς τὸν θάνα-

XVI. Cum autem ille vitam ita misere et infelici-
ter clausisset, elapso quodam tempore, quidam
ejus impietatis discipuli usque ad Samosata Arme-
niæ, maligni zizania sparserant : nec multo post
intervallo, corrupta ejusdem sementis ad Phanaream
usque pullulare visa est. Unde improba illa Callinica
cæno repleta, ut supra dixi, Paulum et Joannem,
genimina viperarum, in generis humani perniciem
peperit. Inde vero et impietatis successoribus,
usque ad tempora Constantini imperatoris, qui erat
Heraclii abnepos, impietas illa sine ulla innovatione
progressa est. Ac postquam multæ adhortationes
et monitiones, licet inutili exitu, factæ fuerant, et
postquam multi pii imperatores in apostatas gladio
animadverterant, neque tamen impietatis cursus de-
stitit, apostatis Armenius quidam supervenit
nomine Constantinus, cujus patria erat vicus Samo-
satensium, Mananalis nomine, quem ad hæc usque
tempora incolunt Manichæi. Hic porro Constanti-
nus quemdam ex Ecclesiæ diaconis, ex Syria, ubi
captivus fuerat, in patriam suam revertentem, die-
bus non paucis hospitio excepit. Qui captivus
libros ex Syria duos secum detulerat ; unum
sancti Evangelii ; alterum magni apostoli Pauli,
quos in hospitii remunerationem, impiam ho-
spitis sui religionem ignorans, dono ipsi obtu-
lit. Conspicatus autem Constantinus Armenius,
impietatem et defectionem suam abominandam,
omnibusque invisam ac perosam esse, diabolico
consilio hoc machinatur. Omnes quidem libros,
quos religio sua diligebat et amplectebatur, objicit
et repudiat ; sed dogmata sua scriptis destituta
retinens, ipsis Evangelii et Apostoli dicta adaptare
et adjungere conatur. Quamobrem damnato quolibet
libro, impietatem suam præferente uni Evangelio
et apostolo attendendum esse statuit ac decernit,
ut pravo hujusmodi artificio apostasiæ suæ cœnum
obtegens, mortiferum opinionum suarum venenum
multis miscere posset. Sed ille specie solum et
figmento quodam, ut dictum est, Manichæorum
libros ablegat ; utpote qui cerneret, Christianorum
leges, eos qui apostasiæ libris utantur, gladio sub-
jicere, eosque ipsos libros igni absumendos tra-
dere. Ex dogmatibus ergo suis ea, quæ ad impieta-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(23) Ὡς καὶ. Addidi τὸ καὶ ex ms. nostro.

(24) Τὸ μέσον. Noster legit τὸ ἐν μέσῳ eodem
sensu i. e. *nec multum temporis interjectum erat.*
Cæterum inde ab hoc paragrapho narratio Petri
Siculi cum Photiana nostra propius concordat, qui
hucusque Cyrillum, Socratem et Epiphanium, quos
diserte nominat, pressius Photio erat secutus.

(25) Τοιαύτης. Restitui ex nostro.

(26) Μαννάλις. Ita Coislinianus et Petrus Sicu-
lus, p. 40, rectius, ut puto, nostro, qui legit Μαι-
νάλις. Confer infra, § 17 et 18, ubi eodem modo
scribitur.

(27) Μεγάλου. Noster legit ἀγίου, prius rectius ;
librarius enim de præcedente proxime ἀγίου Εὐαγ-
γγελίου adhuc cogitasse videtur.

(28) Παύλου. Omittit Noster, sicut et Siculus,
p. 40.

(29) Ἀμειβόμενος τῆς ξενίας ξενισθεὶς. Imita-
tur et supplet Siculus : Ἀμειβόμενος αὐτῷ τὴν τῆς
ξενοδοχίας ἀντάμειψιν. Quod ideo moneo, ut con-
venientiæ in utroque Scriptore exempla manife-
stiora sint, quæ frequentia in istius narrationis
serie occurrunt.

(30) Δέ. Abest a nostro.

tem opportuniora et perfectiora erant, fovens et amplectens, nullam non machinam et contentionem adhibebat, ut eas Dominicis apostolicisque dictis subjiceret adaptaretque. Valentini autem portentosam de triginta æonibus et diis doctrinam, et Cubrici abominandam de pluvia fabulam, Basilidisque sordes et lascivias, nec non putidum quodque similitum hominum cœnum, æque confidenter et palam amplectebatur, neque secundum sententiam et mystagogiam suam rejiciebat, sed velut quidam recens novusque legislator, ex meretrice et ex varie commista impietate dogmata gigneus, apostasiæ dux et præfectus in extremam obtemperantium perniciem declaratur. Quamobrem hodierni Manichæi, ut superius dixi, Scythianum, Budem et Manetem libenter anathemate feriunt, Constantinum vero maxime celebrant et colunt; ejusque successores pares apostolis Christi, ne quid amplius dicam prædicant.

κῶν, ἀποστασίας ὁδηγὸς καὶ προστάτης τοῖς πειθομένοις ἐσχάτης ἀπωλείας ἀναδείκνυται. Ὅθεν οἱ νῦν τῶν Μανιχαίων παῖδες, ὡς καὶ πρὶν ἔφθην εἰπὼν, Σκυθιανὸν μὲν καὶ Βούδη, καὶ Μάνετα προθύμως τῷ ἀναθέματι πέμπουσιν, Κωνσταντῖνον δὲ εἰς τὰ μάλιστα θειάζουσι τε καὶ περιέπουσι· καὶ δὴ καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἀναδειχθέντας διαδόχους, ἴσα καὶ Χριστοῦ γεραίρουσιν, ἵνα μὴ πλέον εἶπω, ἀποστόλοις.

XVII. Hic porro Constantinus, qui et Silvanus, mutatis sedibus, Mananali Cibossam profectus (o impiam animam, mentemque impudentiæ atque mendacio deditam!) se Silvanum esse dicebat eum, quem divini Pauli Epistolæ memorant. Quid vero dicetur tanta insaniam dignum? In quantam absurditatem delapsus; quanto pudore convictus perfundetur is, qui ab ipso principio per manifestam fraudem et insaniam prorumpere non erubuit? Attamen, licet ita conspicue portenta confingeret ac mentiretur, non defuere, qui ejus dictis pellecti ipsi obtemperarent. Et ille quidem Macedonas vocabat discipulos suos, seque, ut supra dictum est, Silvanum, seque a divino Paulo missum jactitabat, aliaque similia multa effutiebatur. Sed postquam monstrum illud seducendo populo natum viginti septem annos in dictis locis manserat, incolarumque multos in eandem traxerat perniciem, in impietate deprehensus sua, cum jactu lapidum pœnas dedisset, in infernum ingressus est. Re com-

τηφόρον ἰὸν τῶν δηλητηρίων αὐτοῦ δοξασμάτων ἐγκεράσαι. Ἄλλ' ἀποπέμπεται μὲν, ὡσπερ εἴρηται, σχήματι μόνῳ καὶ πλάσματι τὰς τῶν Μανιχαίων βίβλους, ἅτε δὴ καὶ ὄρων τοὺς τῶν Χριστιανῶν νόμους τοὺς, ὅσοι κέχρηται ταῖς τῆς ἀποστασίας βίβλοις, τῷ ξίφει παραδιδόντας (31) καὶ αὐτὰς ἐκείνας πύρρος δαπάνην (32) ποιουμένους. Τὰ μέντοι τῶν δοξασμάτων ἐπικαιρότατα καὶ τέλεια, πρὸς ἀσέθειαν περιθάλπων τε καὶ περιπτυσσόμενος, τοῖς Δεσποτικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς ὑποβάλλειν τε καὶ ὑποτιθεῖναι ῥήμασιν, μηχανὴν πᾶσαν καὶ ἀγῶνα ἐτίθειτο. Τὰς δὲ γε Οὐαλεντίνου τερατολογίας τῶν τριάκοντα αἰώνων καὶ θεῶν καὶ τὴν τοῦ Κουδρῖκου περὶ τοῦ ἕτεοῦ (33) βδελυκτὴν μυθοποιίαν, Βασιλεῖδου τε τὰ μιάσματα καὶ τὰς ἀσελγείας, καὶ τῶν παραπλησιῶν τὸν δυσώδη βόρβορον, οὔτε σὺν παρῥήσιζ ἠσπάζετο, οὔτε κατὰ γνώμην καὶ μυσταγωγίαν ἀπεστρέφετο. Ἄλλ' οἷζ τις πρόσφατος καὶ καινὸς νομοθέτης ἐκ πόρνης τε καὶ πολυπλόκου δυσσεβείας δόγματα τε-

IZ. Ἄλλ' οὗτος ὁ ἐκ Κωνσταντίνου Σιλουανὸς (34) εἰς Κίβωσσαν ἀπὸ Μανάλεως (35) μετελθὼν (ὡ ψυχῆς ἀθέου καὶ γνώμης πᾶσαν ἀναισχυντίαν καὶ ψεῦδος μηδὲν ἡγουμένης!), ἑαυτὸν (36) ἔλεγεν εἶναι, ὃν αἱ τοῦ Θεσπεσίου Παύλου (37) Ἐπιστολαὶ ἐπὶ μνήμης φέρουσι Σιλουανόν. Καὶ τί ἂν τις εἶποι πρὸς τσσαύτην ἐμβροντησίαν; εἰς ποῖον δὲ ἄτοπον ἀπενεχθέντα (38) τις ἐπιδειξάμενος, αἰσχυνοῦνται παρασκευάσει τὴν ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς οὔτω διὰ καταφώρου κλοπῆς καὶ φρενοβλαθείας οὐκ ἐρυθριάσαντα προσελθεῖν; Πλὴν ἄλλ' οὔτω περιφανῶς τερατεύμενος καὶ ψευδολογῶν, ευρεν, οὐς εἴλκυσε, παθεσθαι αὐτῷ. Καὶ Μακεδόνας μὲν ἐκάλει τοὺς τῆς ἀπάτης μαθητὰς, ἑαυτὸν δὲ, ὡς προείρηται, Σιλουανόν ἀπεστάλαθαι τε παρὰ τοῦ Θεσπεσίου Παύλου πρὸς αὐτοὺς, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἄλλα διεβράψφθαι τε καὶ συνέπλατταν. Ἄλλ' εἴκοσι μὲν καὶ ἑπτὰ διατρίψας ἔτη ὄλα, ἐν οἷς εἴρηται τόποις, τὸ λαοπλανῆς ἐκείνο καὶ κακομήχανον τέρας, πολλοὺς τε τῶν ἐγχωρίων τῆς αὐτῆς μετασχεῖν παρασκευάσας λύμης, καὶ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(31) Ξίφει παραδιδόντας. Ita ex edicto Constantini olim capitale erat, Arii libros asservare, teste Socrate *Histor. Eccles.* lib. 1, c. 9. Confer Pet. Bælii *Dictionarium Historico-Criticum*, tomo I, p. 354.

(32) Πύρρος δαπάνην. Sic Gregorius M. animadvertit in hæreticorum libros, teste Joanne Sarrisberiensis, *De nugis curialium*, lib. II, c. 23. Alia hujusmodi exempla habes apud Jo. Christoph. Wagenseilium in Præfatione ad *Tela ignea Satanae*, p. 7 seqq. Sixtum Senensem in *Biblioth. sancta*, lib. II, p. 63; et M. Wilhelmum Schutzium in *Disputat. binis de combustione librorum hæreticorum*, Lips. 1697 et 1699, editis.

(33) Τοῦ ἕτεοῦ. Disertius hoc exponit Petrus Siculus, p. 42.

(34) Σιλουανός. Σαλοάνους mendose apud *Petrum Siculum* p. 42, librarii vitio: nam paulo post

D aliquoties recte Σιλουανός vocatur.

(35) Μανάλεως. Lege Μανανάλεως, ut supra § 16. Certe Petrus Siculus, p. 44, iterum legit Μανανάλις.

(36) Ἐαυτόν. Forle igitur melempsychosin a Pythagora, cui et alia debent Manichæi, mutuam accepit quam et Suidas tom. II, p. 491, Maneti tribuit, nisi dicere malis eum verba sua metaphorice interpretanda voluisse, quod Petri Siculi verba, p. 44, indicare videntur, ubi discipulos Macedonas (ad quos scilicet olim missus erat Silvanus), se vero Silvanum a Paulo missum appellasse fertur, quod et Noster paulo post recitat.

(37) Παύλου. Vide II Cor. I, 49; I Thess. I, 1; I Petr. V, 12.

(38) Ἀπενεχθέντα. Ita scribo cum Nostro, et Colbertino, pro ἐπενεχθέντα, quod habet Coislilianus.

κατάφωρος ἐφ' οἷς ἐθεομάχει γεγονώς, καὶ λίθων βολαῖς τὴν δίκην ὑποσχών ἔδωκε εἰς ἄδου. Κωνσταντῖνος γὰρ ὁ βασιλεὺς τὰ κατ' αὐτὸν ἀναπεπυσμένος, στέλλει τινὰ τοῦνομα Συμεῶνα, τὸν μὲν λαοπλάνον ὑπαγαγεῖν τῇ δίκῃ· ὅσοι δὲ τῆς ἐκείνου πλάνης μετέσχον, εἶτα ταύτης ἀφίστανται, καὶ τὴν τῶν μετανοούντων χώραν ὀλοφύχως ἀναπληροῦσιν, τούτους ἄρα (39) πρὸς μάθησιν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ κατάγνωσιν ἐπιπλέον τῆς ἀποστασίας ταῖς τοῦ Θεοῦ προσκαρτερεῖν παραδοῦναι Ἐκκλησίαις. Καταλαβὼν δὲ ὁ ἀπεσταλμένος τὴν χώραν, ἐν ἣ τὸ τῆς πλάνης ἀνέφικτο ἐργαστήριον, καὶ συμπαραλαβὼν τινὰ τῶν ἐκεῖσε ἐπαρχόντων (Τρύφων τὴν τῷ ἀνδρὶ ὄνομα), συλλαμβάνει μὲν τοὺς ἡπατημένους, συλλαμβάνει δὲ καὶ τὸν τῆς ἀπωλείας διδάσκαλον· καὶ τοὺς μὲν πρὸς μετάνοιαν ὀλοφύχως ὀρῶντας, ἢ δεκοῦντας ὀρᾶν, τῶν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησιῶν ταῖς ἐφόροις ἐνεχειρίζε, τοὺς δ' ἔτι πνεύοντας τὴν ἀποστασίαν ὑφ' ἐν ποιησάμενος, καὶ εἰπὼν, ἃ τοῖς τοιοῦτοις ἀκούειν ἤρμοζε, σκοπὸν μὲν αὐτοῖς προστίθῃσι (40) τὸν καθηγεμόνα τῆς πλάνης, αὐτοὺς δὲ βάλλειν προτάσσει τοῖς λίθοις. Ἄλλ' οἱ μὲν ἄλλοι ὀκνηρότερον πως ἤπτοντο τοῦ ἔργου. Ἰούστος δὲ τις ὄνομα, υἱὸς κατὰ θέσιν πεποιημένος τῷ Κωνσταντίνῳ, παρ' ᾧ καὶ τὴν Μανιχαϊκὴν αἵρεσιν ἐμαθητεύθη· ὅς ἐπιγνοὺς, ὡς ἔοικεν, εἰς οἷον αὐτὸν βάραθρον ὁ διδάσκαλος ἐμβέβληκει, χειροπληθῆ λίθων (41) λαβὼν, καὶ πληγὴν καιρίαν τῷ κακῷ διδασκαλῷ ἐντεινάμενος, τοῦ ζῆν τὸν ἀθλίον ἀθλίως ἀπὴλασεν· μεθ' ὃν καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος συνεπιθέμενοι τῷ ἔργῳ, σωρὸν λίθων τὸ πτωμα εἰργάσαντο· ὡς καὶ μέχρι νῦν ἐκεῖθεν Σωρὸν ἐπὶ κλησιν τὸν χώρον λαχεῖν.

III. Οἱ μέντοι ταῖς τοῦ Θεοῦ παρατεθέντες Ἐκκλησίαις, τόγχε πλεῖστον αὐτῶν ἀντὶ τῆς ἐπιστροφῆς τὸ ἀδιόρθωτον ἐπεδείξαντο· καὶ ὄγχε ταλαίπωρος Συμεῶν, ἀμαθὴς τὸ ὦν σωτηρίου διδάγματος, καὶ ἄλλως τὰς φρένας κοῦφος καὶ εὐπαράγωγος, λογοθετῶν καὶ ἀναπυθιανόμενος τὰ κατὰ τοὺς ἀποστάτας, ἀντὶ τοῦ μετακαλεῖν (42) τινὰς πρὸς τὸ τῆς εὐσεβείας φρόνημα, αὐτὸς εἰς τὴν ἐκείνων ὀλέθριον θρησκείαν μετέβαλεν. Πράξας δ' οὖν, ὅπερ εἴρηται, καὶ ἀναδραμῶν πρὸς τὸν ἀπεσταλκὸτα βασιλέα, καὶ κρύπτων ἔνδον καὶ περιθάλπων τὸ θηρίον ἐπὶ ἔτη τρία, ἐπεὶ περ αὐτοῦ κατανεμηθέντα ἔνδον πάντα ῥαγῆναι ἤδη καὶ πρὸς τὰ ἔξω ἐβιάζετο, ἀπαίρει λάθρα τῆς βασιλίδος, καὶ εἰς τὴν προειρημένην Κίβωσσαν παραγεγονώς, ἀθροίζει μὲν τοὺς ὁμιλητὰς Κωνσταντίνου, ὃν αὐτὸς ἐκ προστάγματος ἀνεῖλεν, διδάσκαλον δὲ καὶ διάδοχον αὐτὸς ἑαυτὸν τῆς ἀποστασίας ἐξάρχων καὶ τὴν κλησιν εἰς Τίτον μετέθετο. Τρεῖς (43) δὲ ἐνιαυτοὺς ἐν τῇ τοιαύτῃ διατελέσας πλάνῃ, καὶ πολλοὺς ἀπὸ τῆς εὐσεβείας συλαγωγῆσας, ἔπειτα (44) τοιαῦτα πράττων ἔάλω καὶ τὸν διὰ πυρὸς (45) ἀπέτισεν

A perta enim Constantinus imperator Symeonem quemdam misit, qui seductorem supplicio plecteret; erroris vero consortes, siquidem ab illo resisterent et toto animo poenitentiae locum implere vellent, ad disciplinam sanæ doctrinæ et apostasiæ damnationem Ecclesiis traderet erudiendos. Cum prædictus (Symeon) pervenisset ad locum, ubi erroris officina aperta fuerat. Tryphonem quemdam, ibi præfecturam gerentem, adjungens sibi, tum eos, qui seducti fuerant, tum ipsum perniciosi doctorem apprehendit, atque eos, qui ad poenitentiam respiciebant, vel respicere se simulabant, Ecclesiarum Dei præsulibus tradidit; iis autem, qui adhuc apostasiæ dediti erant, simul adductis atque, ut par erat, admonitis, ducem erroris in scopum proposuit, præcepitque ut lapides in eum mitterent. Verum alii quidem rem segnius sunt aggressi. Justus autem quidam, qui adoptatus in filium fuerat a Constantino, a quo etiam Manichaicam hæresin edoctus fuerat; agnoscens, ut verisimile est, in quantum se barathrum magister ille conjecisset, arrepto grandi saxo, lethalem ictum in pravum immisit doctorem, miserumque misere vita privavit: post eum vero reliqua multitudo, manum operi admovens, acervum lapidum cadaveri imposuit: unde factum est ut ad hanc usque diem locus ille Soros seu *acervus* appelletur.

XVIII. Et illi quidem Dei Ecclesiis adjuncti fuere; maxima pars eorum obstinata in proposito mansit: imo miser quoque Symeon, utpote salutaris doctrinæ imperitus, et aliunde mente levis ac versatilis, percontatus ac curiose perquirens ea, quæ ad apostatas pertinebant, qui alios ad sententiam revocare debebat, ipse ad perniciosam eorum religionem accessit. Peractis igitur iis, quæ supra dicta sunt, et reversus ad imperatorem, a quo missus fuerat, feram illam (erroris) intra se occultans annos tres, atque fovens, cum jam proximum esset, ut omnibus intra se devastatis foras erumperet, ex imperatoria urbe furtim se subducit, cumque ad memoratam Cibosam remigrasset, Constantini consortes et socios convocat, quem ille jussus interfecerat, seque apostasiæ doctorem et successorem constituit: atque exemplo eorum, qui præcesserant, defectionis præfectorum, mutato nomine se Titum appellavit. Tribus autem annis in hujusmodi errore transactis, cum multos a pia religione avertisset, in hujusmodi gestis comprehensus, igne debitas pœnas luit, tam

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(39) Ἄρα. Ita Noster: præmittit δὲ Coislinianus, præter rem, cum illud δὲ jam præcesserit.

(40) Προστίθῃσι. Ita noster: ut Coislin. προστίθῃσι, forte rectius, quia de scopo aliis proposito sermo est.

(41) Λίθων. Non habet Noster.

(42) Τοῦ μετακαλεῖν. Noster μεταβαλεῖν, sed malim illud, quia hoc minus quadrat ad sequens

μετέβαλε.

(43) Τρεῖς. Ms. Hamb. habet πρὸς, mendose.

(44) Ἐπειτα. Ita cum Nostro lego pro ἐπεὶ τὰ Coisliniani, sensu incommodo.

(45) Καὶ τὸν διὰ πυρὸς. Ita lego ex Nostro, cum Coislinianus καὶ omittat, quod tamen verbum ἀπέτισεν cum ἔάλω conjungit.

ipse quam ejus discipuli, qui resipiscere noluerant. Etenim Justus supra memoratus, qui apostatam manu sua interfecerat, post alias multas, ut fieri solet, confabulationes ac quæstiones apostolicum hoc dictum proferens : *Quoniam in ipso creata sunt omnia, quæ in cælis, et quæ in terra, visibilia et invisibilia ; sive throni, sive principatus, sive potestates omnia per ipsum et in ipso creata sunt : et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant* ⁴. Hoc, inquam, dictum obiciens, contra Symeonem insurrexit, dicens : Ne forte ipsi decepti essent, sequacesque suos deciperent, non eundem factorem cæli et terræ, Deumque vere et Patrem Domini nostri Christi prædicantes ; sed præter hunc alium quemdam, quem apostolica eloquia non norunt. Cum ex hujusmodi commotione lis et pugna irreconciliabilis

inter eos orta esset ; Justus Coloniae episcopum convenit, ut apostolici dicti sensum clarius assequeretur : cui ille omnia enarravit, quæ inter sese et sodales suos contigerant. Ille rem Imperatori denunciavit. Is tum erat Justinianus, qui post Heraclium imperium acceperat, quique mandavit, ut hæc negotia perquisitioni et justo judicio subjicerentur ; ita ut iis, qui resipiscere nollent, aut qui pœnitentiam olim polliciti, nihilominus in apostasia sua perseverarent, ignis supplicium subirent. Et alia quidem multitudo una cum Symeone, qui et Titus vocabatur, acerbo morlis genere periit.

ναί προσάταξε θάνατον. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ἄμα Συμεῶνι, τῷ καὶ Τίτῳ, οὕτως τοῦ ζῆν πικρῶς ἀπεστερήθησαν.

XIX. Paulus vero quidam, Armenius genere, cui duo filii erant Gegnæsius et Theodorus, supplicio, quod toti Apostatarum cœtui destinatum fuerat, se fuga subducens, in vicum supra memoratum, Episparrim nomine, receptum habuit, ubi impietatem disseminare conabatur. Ab hoc autem Paulo pars defectionis non minima, et detestanda Manichæorum putat se denominationem accepisse, potius quam ex Callinices filiis. Hic filium suum Gegnæsium impietatis magistrum constituit, ejus nomine in Timotheum commutato. Qua de causa frater ejus invidia stimuletur : invidia autem seditionem

⁴ Coloss. i, 16-18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(46) Οὐ τόν. Ita malo cum Nostro, quam αὐτὸν D cum Coisliniano. Hic enim palmarius error erat Manichæorum, quod non eundem conditorem cæli et terræ, quam Patrem Christi, crederent et profiterentur, quod tamen Justus vi dicti Paulini fieri debere videbat.

(47) Παρά. Ita recte Coislin., at Noster περί.

(48) Ἀμεταμελήτως. Ita ex Nostro, pro ἀμεταμελήτους quod habet Coislinianus. Phrasis Græcis per familiaris.

(49) Καί. Rectius non agnoscit ms.

(50) Περιέποντας. Ita optime Coislinianus, pro quo Noster mendose περιπεσόντας. Frequenter Photius priori voce usus est.

(51) Ὦν. Ita Noster pro ὦν Coisliniano. Prius certe magis quadrat, referendum scilicet ad παίδων, quam posterius, quod pertineret ad πατῆρ. Petrus Siculus astruit lectionem nostram, p. 48.

ἄλεθρον, αὐτός τε καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ μυσταγωγηθέντων, ὅσους ἀνεΐλεν τὸ ἀμεταμέλητον. Ὁ γάρτοι προειρημένος Ἰουστός, οὐ χειρὸς ἔργον ὁ τοῦ ἀποστάτου κατέστη θάνατος, μετὰ πολλὰς ἄλλας, οἷα εἰκὸς, ὁμιλίαις τε καὶ συζητήσεσι τὸ ἀποστολικὸν προβαλλόμενος λόγιον τὸ φάσκον· « Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε ἀρχαὶ εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτίσθη, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε· » τοῦτο δὲ προβεβλημένος τὸ ῥητὸν ἀντανίστατο τῷ Συμεῶνι, φάσκων, ὡς ἄρα μήποτε αὐτοὶ τε ἡπατημένοι εἶεν καὶ τοὺς ἐπομένους συναπατῶσιν, οὐ τὸν (46) ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς θεὸν ἀληθῶς καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπιγράφοντες, ἀλλὰ παρὰ τοῦτον (47) ἕτερόν τινα, ὃν τὰ ἀποστολικὰ οὐκ ἐπίσταται λόγια. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς κινήσεως, ἔριδος αὐτοῖς καὶ μάχης ἀσπόνδου συστάσης, πρόσκεισιν ὁ Ἰουστός τῷ Κωλωνεῖας ἐπισκόπῳ, ὡς ἂν τὴν διανοίαν τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ καταλάβοι σαφέστερον, καὶ ἀνακαλύπτει πάντα, ὅσα αὐτῷ τε καὶ τοῖς συνοῦσιν διεπράττετο. Ὁ δὲ ἀναφέρει ταῦτα τῷ βασιλεῖ (Ἰουστινιανὸς δὲ ἦν, ὁ μετὰ Ἡράκλειον τὴν βασιλείαν διαδεξάμενος)· καὶ ὅς ἐρεύνη καὶ κρίσει δικαίᾳ τὰ κατ' αὐτοὺς ὑποβλήθηναί κελεύσας, τοὺς τε ἀμεταμελήτως (48) ἔχοντας, καὶ τοὺς μετάνοιαν πάλαι μὲν ἐπαγγειλαμένους, ὁμοίως δὲ καὶ (49) τὴν ἑαυτῶν ἀποστασίαν περιέποντας (50), τὸν διὰ πυρὸς ὑποστῆναι.

10'. Παῦλος δὲ τις, γένος Ἀρμένιος, δύο παίδων πατῆρ, ὦν (51) τῷ μὲν ἦν Γεγναῖσιος (52), τῷ δὲ Θεόδωρος ὄνομα, τοῦ θανάτου διαδιδράσκει (53), ὃς κατὰ πάσης τῆς ἀποστατικῆς μοίρας ἐψήφιστο, καὶ παραγίνεται μὲν εἰς τὴν ἄνωθεν ἡμῖν ὀνομασθεῖσαν Ἐπίσπαριν, καὶ σπείρειν ἐσπούδαζε τὴν ἀσέβειαν. Ἐκ τούτου δὲ τοῦ Παύλου μερὶς οὐκ ἐλαχίστη τῆς ἀποστασίας καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἔλκειν μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν τῆς Καλλινίκης (54) παίδων τὸ μυσαρὸν τῶν Μανιχαίων ἔθνος νομίζουσιν (55). Οὗτος τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Γεγναῖσιον εἰς τὸ τῆς ἀθεότητος προκαθίζει διδασκαλεῖον, μετονομάσας Τιμόθεον. Ἐξ οὗ δὲ φθό-

(52) Γεγναῖσιος. Petrus Siculus, l. c. Γεγνέσιος ob similem τὸ αἰ et ε pronuntiandi rationem.

(53) Διαδιδράσκει. Ita Noster pro διδράσκει. Codicis. Coisliniani Petrus Siculus habet ἀποδιδράσκει eodem sensu.

(54) Καλλινίκης. De hujus filiis vide supra ad § 2.

(55) Μανιχαίων ἔθνος. Recentiores scilicet illi, qui Pauliciani vocantur, quique non a Paulo illo et Joanne, de quibus l. c. sed a Paulo quodam Armenio, istis recentiore, nominis sui originem repetierunt, majorum scilicet exemplo, qui superioris ætatis doctores suos, quod ex § 3 et 4, constant, recentioribus postponere, eorumque inter se memoriam oblitterare consueverunt. Interim notare hic fas est, videri hoc loco Petrum Siculum a Photio abire, quando, p. 48, diserte Paulicianorum nomen a Paulo et Joanne, Callinices filiis, derivat.

νος μὲν ἐμφύεται τῷ ἀδελφῷ, καὶ ὁ φθόνος τὴν στά-
σιν ἀπέτικτεν. Καὶ ἑαυτὴν διαιρεθεῖσα (56) κατενέ-
μετο ἢ ἀσέβεια τῶν ἀδελφῶν καὶ τὴν μήτραν καὶ
τὴν ἀσέβειαν, τοῦ μὲν λέγοντος τὴν τοῦ πατρὸς
ἀνωθεν ἀπεσταλμένην χάριν, ἑαυτὸν τε παρα τοῦ
λαβόντος (56*) εἰσδέξασθαι, καὶ τοῦ προνομίου τῆς
ἀσέβειας τῷ δευτέρῳ μὴ ἐξίστασθαι· τοῦ δὲ Θεοδώ-
ρου ταύτην ἀντισπῶντος ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ μὴ πατρό-
θεν (57) ἐκ τοῦ λαβόντος δευτέρῳ ὁρᾷ μετασχεῖν,
ἀλλ' ἐκ τῆς πρώτης δωρεᾶς, καὶ ὅθεν ὁ πατὴρ ταύ-
την εἴλκυσεν. Ἐμεινεν οὖν ἡ τοιαύτη στάσις καὶ φι-
λονεικία μέχρι τοῦ ἐδδελυγμένου τέλους τῆς αὐτῶν
δυσσεβεστάτης ζωῆς. Ὁ δὲ ἐκ Γερμανικείας τῆς κατὰ
Συρίαν Λέων (57*) τηνικαῦτα τὰ σκῆπτρα τῆς Ῥω-
μαϊκῆς ἀρχῆς (58) ἐνεχειρίζετο· ὅς τὰ περὶ τῶν
ἀσεβεστάτων τούτων ἀναμαθῶν, μετάπεμπτον μὲν
ποιεῖται τὸν Γεγαλαῖον. Οὐκ ἔχων δὲ κρίσιν τὰ
τοιαῦτα διερευνᾶν, καὶ τοῦτο καλῶς συνειδῶς, αὐτὸς
μὲν οὐκ ἐξετάζει τὸν αἰτιαθέντα· τῷ δὲ κατὰ καιροῦς
τῶν ἱερατικῶν ὁρόνων τὴν προεδρίαν λαχόντι ἐξετα-
σθησόμενον ὑπὲρ τῆς ὀρθοσκείας διαπέμπει. Λόγων
οὖν πολλῶν πρὸς τὸν ἀποστάτην προεληλυθότων, καὶ
τὰ μὲν τῶν ἀσεβημάτων, ὡς ἔθος αὐτοῖς διὰ τῆς
ἀρνήσεως ἀποδυομένου, τὰ δὲ, ῥήμασιν ὀρθοδόξοις
ἐπιχρωννύντος, καὶ τῷ πολυπλόκῳ τῶν μεταβολῶν
τῆς ἔνοχος ἦν ἀποστασίας, διεισδύνοντός τε καὶ διολι-
σθαίνοντος, ἡ τῶν ἀκροατῶν ψῆφος ἀφειώρα πρὸς
ἀθώωσιν· καὶ ὁ πάσης ἀσέβειας πλήρης ἀνεύθυνος
εἶναι τῶν ἐπικλημάτων ἐνομίζετο. Οἱ δὲ λόγοι, ὡς
ἂν ἡ μίμησις εἴποι, τοιοῦτῳ διετυποῦντο σλήματι·
« Διὰ τί, φησὶν ὁ πατριάρχης, ὦ οὗτος, τὴν ὀρθόδο-
ξον ἀπηρνήσω πίστιν; » Ὁ δὲ ἀποστάτης τὸν ἀρνη-
σάμενον τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἀναθεμα εἶναι ὑπε-
εκρίνατο, ὀρθόδοξον καλῶν τὸ οἰκεῖον ἀσέβημα, Ἐπεὶ
δὲ καὶ δευτέρῳ προῆλθεν ἐρώτησις· « Διὰ τί οὐ προσ-
κυνεῖς καὶ περιπτύσσεις τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ; »
ὁ ἀποστάτης πάλιν τῇ ὁμοίᾳ ἀρᾷ τὸν μὴ προσκυ-
νοῦντα τὸν ζωοποιὸν σταυρὸν περιπέμπετο, σταυρὸν
ὁ πάσης ἀρᾶς ἔνοχος, καὶ τὰ ἄνω κάτω ποιῶν, αὐτὸν
ἀποκαλῶν τὸν Χριστόν (59). Τῇ γὰρ τῶν χειρῶν
ἐκτάσει αὐτὸς, φησὶ, διέγραψε τὸν σταυρὸν. Καὶ τὰ
μὲν ῥήματα ἦσαν τοῦ θεάτρου (60) καὶ κοινὰ, τὰ δὲ
διὰ τῶν ῥημάτων δηλούμενα, τῆς ἀποστασίας καὶ
μυστικά. Ἐπὶ τούτοις ἐρωτᾶτο· « Τί δήποτε τὴν
παναγίαν (61) Θεοτόκον τῆς ὀφειλομένης τιμῆς καὶ
προσκυνήσεως οὐκ ἀξιοῖς; » Ὁ δὲ τὸ σύνηθες αὐτοῦ
καὶ οὐ μῆποτε διέστη, ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ προσ-
κυνούντων τὴν ἁγίαν Θεοτόκον, ἀπέβριπτε, προστι-
θεὶς ἀσπάζεσθαι καὶ σιδάζεσθαι αὐτήν, ἐν ᾗ ἐξῆλεν

A peperit: it autem divisa impietas se ipsam dilaceraret, altercantibus illis tam natura quam impietate fratribus, alio quidem dicente, missam a Patre desuper gratiam ab eo, qui acceperat, se suscepisse: seque præfecturam impietatis secundo non cessuram esse; Theodoro autem hanc ad se trahente, ac dicente se non a Patre ex ejus, qui acceperat, manu quasi secundo dono accepisse, sed ex primo dono, et inde hausisse, unde Pater traxerat. Hæc porro seditio contentioque ad usque finem impiissimæ amborum vitæ perseverarit. Leo autem, Germaniciæ in Syria ortus, tunc Romani imperii sceptra moderabatur, qui compertis impiissimorum hominum gestis, Gegnæsium accersivit. Cum autem probe sciret hæc examinandi jus non sibi competere, reum ad patriarcham illius temporis remisit, qui de religione ejus quæstionem haberet. Multis itaque habitis cum apostata colloquiis, cum ille in quibusdam negando, ut mos ipsis erat, elaberetur, in aliis autem defectionis et apostasiæ suæ sententiam orthodoxis verbis multiplicique vocum mutatione obtegeret, atque ita a crimine declinaret, auditorum calculus jam ad eum innocentem declarandum paratus erat: et omnimodæ impietatis homo innoxius, et ab omni crimine purus existimabatur. Hujusmodi autem erat, exempli gratia, colloquii forma: « Heus tu, dicebat Patriarcha, quare orthodoxam fidem negasti? » Respondebat apostata, eum, qui orthodoxam fidem negaret, anathema esse, orthodoxam vocans impietatem suam. Hinc altera proposita quæstione: « Quare crucem Christi non adoras, et amplecteris? » Ille vero pari maledictioni eum, qui vivificam crucem non adoraret, subiciebat. At ille omni execratione dignus homo, qui omnia susque deque vertebat, crucem vocabat ipsum Christum, qui manuum extensione crucem delineabat. Ac verba quidem erant theatrica et communia, sed ea, quæ verbis significabantur, apostasiæ propria et mystica. Sciscitabatur iterum: « Cur sanctissimam Deiparam debito honore et adoratione non dignaris? » Ille, consueto sibi more, anathema dixit in eos qui sanctam Deiparam non adorent; adjecitque se illam amplecti et colere, in quam ingressus, et ex qua egressus est Dominus noster Jesus Christus, eamque omnium nostrum esse matrem. Hæc subdolos ille oretenus dicens, secundum execrandam ejus initiationem atque sententiam, qua supernam Jerusalem Deiparam esse confingebat simulabatque, in quam præ-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(56) Διαιρεθεῖσα, Ita scribo pro διερεθεῖσα, prout et Hamb. codex et grammaticæ rationes postulant.

(56*) Περὶ τοῦ λαβόντος. Id sibi homo voluisse videtur, quod a Patre per Christum gratiæ dona acceperit, alludens forte ad Ephes. iv, 8.

(57) Ἐφ' ἑαυτὸν, καὶ μὴ πατρόθεν. Ita ex Nostro restitui pro eo quod legebatur: ἐφ' ἑαυτῶν οὐκ. Consentit Colberlinus, nisi quod pro ἑφ' ἑαυτὸν legit ἐφ' ἑαυτῶν. Eadem phrasin lege intra § 19. Sensus nostræ lectionis clarus est, scilicet, quod Theodorus eam sibi vindicavit prærogativum, quod

a Patre ἀμέσως, nullo interprete aut parario, gratiæ dona acceperit.

(57*) Λέων. Est is Leo Isaurus, qui et diserte a Petro Siculo, p. 48, nominatur.

(58) Ἀρχῆς. Restitui ex Nostro.

(59) Τὸν Χριστόν. Vide supra § 8, ex quo et sequentia illustrari debent.

(60) Τοῦ Θεάτρου. Id sibi procul dubio vult, iisdem verbis usus fuisse alios omnes, qui forte ad hæc audienda admissi erant.

(61) Παναγίαν. Ita Noster: Coislinianus vero ἁγίαν.

cursores pro nobis ingressum fuisse Christum, Apostoli verba prædicant. Quarta ipsi quæstio proponebatur : « Cur immaculatum et tremendum Christi, Dei nostri, corpus et sanguinem contumeliis afficeret et respueret, neque ipsi participare vellet? » Ille scelestissimus iterum eum, qui corpus et sanguinem Christi, Dei nostri, contumeliis afficeret, et extra participationem ejus maneret, anathemate feriabat, corpus et sanguinem intelligens homo detestandus, non quæ Dominus noster corpus et sanguinem vocanda esse docuit, sed Dominica eloquia. De catholica Ecclesia interrogatus, dum similia responderet, per catholicam Ecclesiam confessus Manichæorum intelligebat, ipsosque hoc honore afficiebat. Hæc secuta sexta de baptismo interrogatio : « Num videlicet ipsum putaret esse purificationem animæ et animæ sordium ac lavacrum remissionis peccatorum. » Ille vero pari artificio alacriterque responsionem dedit, qua baptismum venerabatur et admittebat : at per baptismi vocem ille, omnia miscens et confundens, Dominum nostrum Jesum Christum subindicabat ; scriptum esse enim, ipsum esse aquam viventem. Sic dolosum illud et malis artibus plenum monstrum ; ille, inquam, qui nihil omnino, quod catholice et apostolice Ecclesie esset, sentiebat, imo potius omnia ipsi contraria fovebat, sectabatur, venerabatur, quoniam ecclesiasticis verbis iis, qui tunc præsentibus erant, adversari non videbatur ; quarum involucris vocum ille mortiferum defectionis suæ virus occultabat scelestus ille, ut initio diximus, quasi nullius impietatis reus, sed Ecclesiasticæ doctrinæ sequax evasit. Quamobrem post examen absolvitur, qui duplici dignus erat supplicio, ob paternam scilicet impietatem, et ob fallaciam, qua justum iudicium pervertit, ac sibi, impiissimus cum esset, veræ nostræ religionis gloriam conciliavit. Cæterum cum talibus artificiis in iudicio absolutus fuisset, ab imperatore decretum petit et impetrat, qua sibi facultas datur domi secure versandi, negotia absque obice gerendi sua, nec calumniatorum linguas ultra metuendi. Ab imperatoria itaque urbe profectus, cum Episcopum se contulisset, defectionis discipulos convocat : atque inde Mananalin, ex qua memoratus supra Constantinus prodierat, profugus cum sociis advenit. Ibi que annis commoratus multis cum plurimas miser animas corrupisset, pestilentie morbo, qui tunc temporis grassabatur, diem clausit extremum, postquam annis circiter triginta impietatis præfectus fuerat. Hic scelestissimus homo ex occulta commistione filium suscepit, Zachariam nomine :

A καὶ εἰσῆλθεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν. Ταῦτα δὲ ὁ δόλιος τῇ γλώττῃ λέγων, κατὰ τὴν μυστράν αὐτοῦ τελετὴν καὶ διάνοιαν, τὴν ἄνω. Ἱεροσολήμ ἐσκηνοποιεῖ καὶ ἀνέπλαττεν Θεοτόκον· ἐν ἣ καὶ πρόδρομον ὑπὲρ ἡμῶν εἰτελοῦν τὸν Χριστὸν, τὰ τοῦ Ἀποστόλου κηρύσσει διδάγματα Τέταρτον εἰς ἐρώτησιν αὐτοῦ (62) προῦκειτο, τί δὲ ποτε ἄχραντον καὶ φρικτὸν σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὑδρίζει τε καὶ διαπτύει, καὶ μετασχεῖν αὐτῶν οὐκ ἀνέχεται. Ὁ δὲ τρισαλιτῆριος πάλιν τὸν τε ἀτιμίαις ὑπάγοντα τὸ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ τὸν τῆς μετοχῆς αὐτῶν ἔξω διαμένοντα τῷ ἀναθέματι παρετίθετο· σῶμα πάλιν καὶ αἷμα ὁ κατάρατος ἐννοῶν, οὐχ ἄπερ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ κοινὸς Δεσπότης, σῶμα καὶ αἷμα καλεῖν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων τὰ Κοριακὰ λόγια. Τὰ ἴσα δὲ καὶ ὅμοια περὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπαιτηθεὶς καὶ ἀποφηνάμενος, τὰ συνέδρια τῶν Μανιχαίων καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἐνενοῖε τε καὶ ἀπεσέμνυνεν. Ἡ δὲ ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις ἕκτη ἐρώτησις περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτὸν ἀνεπυθάνετο. εἰ μὴ καθάρσιον ἡγεῖται τοῦτο τῶν ψυχῶν καὶ ψυχικῶν μολυσμάτων (63) καὶ λουτρὸν ἀμαρτημάτων ἀφέσεως· Ὁ δὲ πάλιν διὰ τῆς ὁμοίας μηχανῆς καὶ προθύμως ἀπεδίδου τιμῶσαν τὸ βάπτισμα καὶ ἀποδεχομένην ἀπόκρισιν τῇ τοῦ βαπτίσματος φωνῇ, ὃ πάντα φύρων καὶ συγχέων, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὑποβάλλων γεγράφθαι γὰρ (64) αὐτὸν εἶναι τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. Οὕτως δὲ, οὕτως τὸ δόλιον ἐκεῖνο καὶ κακομήχανον τέρας, μηδὲν μὲν τῆς ἀποστολικῆς καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸ παράπαν φρονοῦν, μᾶλλον δὲ τάναντία πάντα περιθάλλον τε καὶ περιέπον καὶ τιμῶν, ἐπεὶ πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἐνομίσθη τοῖς παροῦσιν οὐκ ἀπομάχεσθαι λέξεις, ὑφ' αἷς ἐκεῖνος τὸν θάνατηφόρον τῆς ἀποστασίας ἐκρυπτεν ἰὸν, ἔδοξεν, ὡς περ ἔφημεν ἀπ' ἀρχῆς, ὁ τρισαλιτῆριος ἐκεῖνος οὐκ ἐνοχος ἀσεβείας εἶναι, ἀλλὰ τοῦ φρονήματος ὑπάρχειν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ἀπολύεται δὲ διὰ τοῦτο τῆς ἐτάσεως ἠθωωμένος, ὁ διπλῆν ἄξιος ὑποσχεῖν τιμωρίαν τῆς τε πατρῴας ἀσεβείας καὶ τῆς ἀπάτης, δι' ἧς τῶν τε κρινόντων τὴν ὀρθὴν κρίσιν διέστρεψε, καὶ δόξαν ἑαυτῷ δυσσεβέστατος, ὢν, τῆς ἡμῶν εὐσεβείας, περιέφερεν. Πλὴν ἀλλ' ἐπεὶ γε τοιαύταις μηχαναῖς τοῦ κριτηρίου ἀπολυθεὶς αἰτεῖ τε (65) καὶ λαμβάνει παρὰ τοῦ βασιλέως : τύπον ἔγγραφον, πᾶσαν αὐτῷ διδόντα τὴν ἄδειαν οἴκοι τε διατρέθειν, καὶ τὰ αὐτοῦ ἀνεπηρεάστως πράττειν, καὶ μηδὲν εἶ τῶν συκοφαντῶν δεδιέναι τὰς γλώσσας. Ἀπάρκας οὖν τῆς βασιλείδος καὶ καταλαβὼν τὴν Ἐπίσπαριν, συναθροίζει μὲν τοὺς τῆς ἀποστασίας μαθητάς· ἐκεῖθεν δὲ πρὸς τὴν Μανάναλιν, ἐξ ἧς ὁ

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(62) Αὐτοῦ. Ita ex Nostro pro Coisliniano αὐτῷ, quod tamen itidem locum suum tueri potest.

(63) Τῶν ψυχῶν καὶ ψυχικῶν μολυσμάτων. Ita Noster, ubi Coislinianus voces τῶν ψυχῶν καὶ non agnoscit : At veteres baptismum solent omnino animarum purificationem vocare. Eadem fere phrasi cum Nostro uti mihi videtur Theodoretus in *Com-*

mentario in Isaiæ cap. xxxii, ubi aquam baptismi vocat ὕδωρ λυτήριον τῶν ἀμαρτημάτων, καὶ καθαρτήριον τῶν ψυχῶν.

(64) Γεγράφθαι γάρ. Hoc reposui pro γέγραπται γάρ. Neque enim hæc Photius narrat, sed ex interrogati sententia et mente refert.

(65) Αἰτεῖτε. Noster legit αἰτεῖται, mendose.

προειρημένος ὄρωματο Κωνσταντῖνος, φυγὰς σὺν **A** quem, ut jam diximus, quidam ex Manichæis mercenarium et pastoris titulo indignum habent, atque a magistrorum choro eliminandum. τοῖς ἐπομένοις παραγίνεται. Χρόνους δὲ ἱκανοὺς ἐν αὐτῇ κατατρίψας, καὶ πολλὰς ψυχὰς ἀνθρώπων ὁ δέλαιος διαφθείρας, λοιμικῶ (66) θανάτῳ (ἐπενέμετο (67) γὰρ κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἀφειδῶς τὸ ἀνθρώπινον) καὶ αὐτὸς ἀλοὺς τὸν βίον κατέστρεψεν (68), ἐπὶ ἔτη που τριάκοντα προστάτης τῆς ἀσεβείας γενόμενος. Οὗτος οὖν ὁ τρισαλιτήριος υἱὸν ἐκ σκοτίας μίξεως τὸν Ζαχαρίαν (69) τίκει, ὄν, ὡς ἔφημεν, ἔνιοι τῶν τὰ Μανιχαίων τιμώντων, μισθωτὸν ἡγούνται, καὶ τοῦ ποιμένος ἀνάξιον, καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ χοροῦ ὑπερόριον.

Κ'. Πλὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ Γεγναισίου ἀποφθαρέντος τὸ τῶν μαθητῶν εἰς δύο σχίζεται (70), οἱ δὲ τὸν Ἰωσήφ, ὄν καὶ νόθον τινὲς ἐπεφήμιζον· καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν τοῦ μὲν ὄλην οἴκετ' ἐν ἑαυτῷ διαπληκτιζομένου, θατέρου δὲ ἀντισπῶντος (71) ταύτην εἰς ἑαυτὸν, καὶ κενὸν λείπειν τὸν ἀντιστασιώτην διατεινομένου. Ποῖον δ' ἂν εἴη πνεῦμα, ὃ τοῦτοις ἂν ἐπιφοιτήσοιεν, εἰ μὴ τὸ πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον, καὶ τοιοῦτων δοχείων ἐπάξιον (72); Πλὴν τῆς ἔριδος δι' ἅπερ εἶρηται κατισχυούσης, καὶ χερσὶν ἤδη καὶ πληγαῖς κρινομένης· ὑπεραλγήσας ὁ Ζαχαρίας, οἷα δὴ τῆς πατρῴας ἐλαυνόμενος κληρουχίας, παῖει τὸν Ἰωσήφ, ὡς ἐγγὺς θανάτου τὴν πληγὴν ἐλάσαι. Θατέρου δὲ τῶν στρατηγῶν τῆς ἀποστασίας ἐπὶ γόνυ κλιθέντος, ἔμενε μὲν ἑκτέρω μερὶς σφοδρώτερον κατὰ τῆς ἐτέρας ἐπανισταμένη. Ἐκαιοφυλάκει δὲ τὴν συμπλοκὴν, τὸ τέλος ἀμφίβολον ἐννοουμένη τῆς μάχης· ἐκρίθη δὲ (73) μᾶλλον, μετ' ὀλίγον χρόνον, θατέραν ἀπὸ θατέρας διαστῆναι, καὶ μὴ τῷ ἀδελφῷ τῆς μάχης καταπιστεύσαντας ἑαυτοὺς πανωλεθρίᾳ διαφθαρήναι. Ἐκατέρου δὲ τμήματος μετὰ τὴν περιφανεστάτην διάστασιν οὐχ ὑπ' ἀλλήλων μόνον (74), ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν πέριξ ἐξονειδιζομένου τε καὶ διασυρομένου καὶ εἰς ὧδ' καὶ γέλωτα πᾶσι προκειμένου, μελέτη γίνεται παρ' ἑκτέρω μοίρᾳ, πάσης ἐκείνης τῆς περιχώρου δρασμῶν λαθραίῳ ἐξοικισθῆναι. Ἐν τούτῳ δὲ τῶν Σαρακηνῶν τὰ Ῥωμαίων ὄρια κατατρεχόντων, καὶ πολέμου νόμῳ τὴν ἐξοδὸν ποιουμένων, τὴν ἔφοδον πρόβρωθεν ὁ Ζαχαρίας ἰδὼν φεύγει μὲν αὐτὸς ἀνὰ κράτος· λιπῶν (75) δὲ τοῖς πολεμίοις καὶ τοῖς ξίφεσι τοὺς μαθητάς, μόνος τὸν κοινὸν ἀποδιδράσκει φόνον. Τὸ γὰρ σὺν αὐτῷ πλῆθος ἅπαν τοῦ ζῆν τοῖς ξίφεσιν ἀπηλάσθησαν (76)· ἥτις αὐτῷ πρᾶξις καὶ τὸ μισθωτὸν ἀντι

XX. Cæterum, defuncto Gegnæsio, discipulorum turba in duas partes dividitur; alii quidem Zachariæ societati se adjungunt; alii Josephum sequuntur, quem nonnulli spurium esse dicebant. Multaque inter hos orta contentione, cum alius Spiritus sancti vim et operationem in se totam habitare affirmaret, alius vero eandem ipsam in se pertraheret, illaque **B** vacuum esse adversarium suum probare conaretur. Quinam autem Spiritus ille fuerit, qui in tales homines adveniat, nisi fortasse malignus et impurus hujusmodique receptaculis dignus? Cæterum accrescente ea de causa contentione, cum jam manibus et plagis decerneretur, admodum indignatus Zacharias, quod paterna hæreditate pelleretur, Josephum ita ferit, ut in mortis periculum adduxerit. Altero autem ex ducibus pene prostrato, utraque factio ultro citroque urgebat, tempusque certaminis observabat secum reputans, ancipiti Marte congreendum esse. Modico elapso tempore e re fore visum est, ut altera ab altera factione separaretur, ne incerto pugnae exitu mutua se internecione delerent. Cum autem post **C** dissensionem ita conspicuam, non modo sese mutuo opprobriis impeterent, sed etiam vicinorum conviciis, cantibus, derisioni paterent, inter se utrinque consultant, ut occulta fuga sedes mutarent. Interea vero cum Saraceni Romanorum fines incursarent, ac belli more expeditionem agerent, eorum invasionem antevertens Zacharias fugam fecit, discipulosque relinquens inimicis et gladiis expositos, solus se subducit, ita ut cæsa tota suorum multitudine ipse incolumis evaserit; hinc porro factum est, ut pro pastore mercenarius a multis audierit. Joseph vero, qui pedum velocitati non tantum fide-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(66) Λοιμικῶ. Ita scribo cum Nostro pro λοιμικῶ seu *fero* ut interpretatio habet, quod ex pronuntiatione cum altero illo facile permulari potest. Ex pestilentia scilicet obiit homo, quæ eo tempore vehementer grassata in homines a nostro dicitur.

(67) Ἐπενέμετο. Sic restituo ex nostro et Colbertino pro ἐπεμαίνετο Coisliniani, quod ex vitiosa pronuntiatione ortum est, in primis si scriptum a Photio credas ἐπενείματο, quod est apud Thucydidem. Ἐπινέμεσθαι enim de morbis depopulantibus, ac speciatim de pestilentia Atheniensi: Ἐπενείματο δὲ Ἀθήνας μὲν μάλιστα. Accedit, quod Petrus Siculus, p. 50, scribit, eum ὑπὸ τοῦ βουβῶνος obiisse.

(68) Τὸν βίον κατέστρεψε. Vides hic, quod obiter moneo, exprimi vocem βίος, quæ in ejusmodi phrasibus alias ut plurimum omittitur. Lege cl. Lambertii *Bos Mysteriorum ellipseos Gr. Linguæ*, p. 18. Eadem phrasi hic utitur Petrus Siculus.

(69) Ζαχαρίαν. Abit hinc nonnihil Petrus Siculus

D p. 50, et hiulca nec cohærens videtur Photii, si cum sequentibus compares, narratio, quæ in Petro Siculo rectius sibi constat.

(70) Ἐταίριζονται. Lege de hac voce Gottfridum Olearium, in Præfat. ad *Vitam Apollonii*, p. 37.

(71) Ἀντισπῶντος. Vide supra § 18, not. 50.

(72) Ἐπάξιον. Non habet ms. noster, quo tamen ad sensum perficiendum opus est.

(73) Δέ. Hoc malim cum nostro pro δὴ Coisliniano.

(74) Μόνον. Ita lego cum Nostro pro μόνων Coisliniano.

(75) Λιπῶν. Sic Noster rectius pro λείπων. Desertis enim discipulis in fugam se dedit.

(76) Ἀπηλάσθησαν. Noster ἀπηλάσθη, utrumque recte. Colbertinus habet ἀπηλάσθησαν, quod Grammaticæ rationes itidem ferunt. Cæterum ut Græci ἀπελαύνεσθαι ἀρχῶν, ἀπελαύνεσθαι γάμου dicunt, ita Noster commode scribere potuit ἀπελαύνεσθαι τοῦ ζῆν.

bat, quantum Zacharias, sed versutia et artibus plus valebat, cum in ipsa hostium invasione illius circa fidem dissensionis causa aufugeret; technis fidens, ut supra diximus, ac procul inimicorum agmen adveniens conspicatus, gradum e fuga revocat, revertique jubet jumenta et currus, ac se suosque fingens esse transfugas et deditos, in occursum hostium venit, quasi scilicet sponte cum sociis suis accederet, cumque dolis suis fidem adderet, atque juratus illorum se rebus prospicere confirmaret, cum sequacibus suis incolumis sine ullo rei familiaris damno dimissus est. Postea captato fugæ tempore ubi occasionem sibi offerri vidit, cum sequacibus sæpius memoratum vicum, Episparrim nempe, se recipit, ubi splendide ab incolis exceptus est. Locus quidem ille hominum defectioni deditorum quasi officina erat, ita ut in ejus ingressu lampades accenderentur, aliaque honoris signa adjicerentur, qualia Christi discipulis debentur. Sic amice susceptus aliquo tempore ibidem versatus est, alios decipiens et deceptus ipse, assecclasque suos in pernicipi barathrum deprimens. Quidam porro Cricoraches nomine, qui inter regionis magistratus numerabatur, doctrina pius, honestis moribus, religionis studio admirabilis, qui illos Dei osos detestabatur, ubi comperit seductorem in illo vico degere, et defectionem magis magisque propagari, collecta militum manu, in locum, ubi apostasiæ mysteria celebrantur, se contulit, obsessaque domo, impietatis principem, ut solet fieri, in repentinis hujusmodi expeditionibus, dum alii ad alia vertuntur, capere non potuit; fuga quippe se subduxerunt: discipulos autem ejus comprehendit, et grassantem tanti mali pestem coercuit et dissipavit. Ferox autem ille apostasiæ doctor Josephus, quietiam Epaphroditus vocabatur, vi expulsus ex eo loco, ut dictum est, et fuga dilapsus in Phrygiam, brevi postea tempore Antiochiam Pisidiæ contendit; ubi advena cum esset, totusque ab

A ποιμένος (77) ἐπώνυμον τοῖς πολλοῖς περιποιήσατο. Ἰωσήφ δὲ ἄρα, τοῖς προσὶ μὲν ὡς περὶ ὁ Ζαχαρίας οὐ πιστεύων, πανουργίαν (78) δὲ καὶ μηχανὴν ῥάψαι ταχύτερος ὢν, καὶ πίστεως διαφορὰν οὐ θέλων εἰδέναι (ἐτύγγανε γὰρ ἀποδιδράσκων κατ' αὐτὴν τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον), οὗτος δὲ τοῖς ἐβρόχήμενοις θαρρόησας, καὶ μακρόθεν τὸ πολέμιον ἐπιφερόμενον θεασάμενος, ἀναστρέφει μὲν τῆς φυγῆς αὐτὸς, ἀναστρέψαι δὲ τὰ τε ὑποζύγια καὶ τὰς ἀμάξας τοῖς ἐπομένοις προστάττει. Καὶ δὲ κατασχηματίσας ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸ τῶν αὐτομόλων σχῆμα, τὴν ἀντιπρόσωπον ἤλαυσε τοῖς πολεμίοις. ὡς δὲ τῶν αὐτοῖς ἐπιούσιν προσχωρῶν ἅμα τοῖς (79) συνεπομένοις, καὶ δόξας τῷ πλάσματι πιθανὸς καὶ τὰ ἐκείνων στέργειν ἐπομοσάμενος (80), ἀφείθη (81) τε σὺν τοῖς ἐπομένοις τοῦ θανάτου, καὶ τῶν ἄλλων οὐδενὸς τὴν ζημίαν ὑπέστη. Καιροφυλακῶν δὲ τὸν δρασμὸν, ἐπεὶ περ αὐτῷ τὸν μελετώμενον καιρὸν ἐπιτήδειον εἶδεν, φεύγει μετὰ τῶν ἐπομένων, εἰς δὲ τὴν πολλὰ κίς ὀνομασθεῖσαν κώμην Ἐπίσπαριν παραγίνεται, καὶ λαμπρᾶς παρὰ (82) τῶν ἐνοικούντων τῆς ὑποδοχῆς τυχῶν (καὶ γὰρ ἦν τῶν τῆς ἀποστασίας ἐραστῶν τὸ χωρίον ἐργαστήριον), ὥστε καὶ λαμπάδας (83) αὐτῷ κατὰ τὴν εἴσοδον παρ' αὐτῷ προσανάπτεσθαι καὶ τὴν ἄλλην πᾶσαν θεραπείαν καὶ τιμὴν, ὅση Χριστοῦ μαθητῆς ἐποφείλεται· οὗτος δὲ οὕτω δεξιωθείς χρόνον τινὰ διετέλει πλανῶν τε καὶ πλανώμενος, καὶ τοὺς πειθομένους εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας κατασύρων βάραθρον. Ἄνθρωπος δὲ τις Κρικοράχης ἔχων ἐπώνυμον, τοῖς δὲ τέλεσι τῶν ἐπιχωρίων ἀρχόντων (84) ἐξεταζόμενος, θεοσεβῆς μὲν τὸ δόγμα, εὐσταθῆς δὲ τὸ ἔθος, τὸν τε ζῆλον ἀξιάγαστος, καὶ τοὺς θεοστυγαῖς μυστατόμενος, μαθὼν τὸν πλάνον ἐπιχωριάσαντα, καὶ τὴν ἀποστασίαν ἔτι μᾶλλον εἰς ἐπίδοσιν χωροῦσαν (85), χεῖρα λαβὼν στρατιωτικὴν, κατάλαμβάνει τὸν τόπον, ἐν ᾧ τὰ τῆς ἀποστασίας ἐτελεῖτο μυστήρια· καὶ κυκλωσάμενος τὴν οἰκίαν, αὐτὸν μὲν τὸν τῆς δυσσεβείας ἐξαρχόν, οἷα δὲ συμβαίνει (86), ἄλλων πρὸς ἄλλα τρεπομένων, ἐν ταῖς ἀφνι-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(77) Ἀντὶ ποιμένος. Ita recte Coislinianus: Noster nullo sensu ἀντιποιούμενος. Petrus Sicularius, p. 52, clarius ut solet, mentem exponit his verbis: Διὸ ὠνειδίσθη ὁ Ζαχαρίας παρὰ τῶν ἄλλων, ὡς μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν.

(78) Πανουργίαν. Ita lego cum Nostro, pro quo Coislinianus πανουργία in dandi casu. Cum vero πανουργίαν ῥάπτειν æque bene dici possit ac ῥάπτειν μηχανήν, nil video causæ, cur non eundem utrinque casum admittamus, ut taceam, incongrue dici πανουργία ῥάπτειν μηχανήν, æque ac Latine vix dixeris, fraude dolos nectere.

(79) Ἄμα τοῖς. Ita cum Nostro pro ἅμα τῶν. Dandi enim casus huic particulæ convenit.

(80) Ἐπομοσάμενος. Sic Noster recte; ἐπομύειν enim vel ἐπομύεσθαι frequentissimum est apud Græcos. Coislinianus ὑπομοσάμενος minus bene: τὸ ὑπομόσασθαι enim ex genuina sua notione locum hic habere non potest. Vide Suidam tom. I, voce ἀνθυπομόσασθαι et compara ibi notas Kusteri.

(81) Ἀφείθη. Ita Noster, pro quo Coislinianus ἀφείθη: utrumque recte. Paulo post ms. noster

mendose habet τὸν θάνατον, pro τοῦ θανάτου, quem casum verbum requirit.

(82) Παρὰ, recte pro περί, quod in Nostro exstat.

(83) Λαμπάδας. Illustre hoc erat et gaudii et cultus argumentum. Lege de hoc more plura apud Ciampinum, parl. I. *Veterum Monumentorum*, cap. 22.

(84) Τοῖς δὲ τέλεσι τῶν ἀρχόντων. Ita Noster fere pleonastice: nam simpliciter τέλος de magistratu accipi solet apud Græcos. Sic οἱ ἐν τέλει ὄντες, etc. Confer notas ad Philostrati *Vitas Sophistarum*, p. 490. Alias vox τέλος nomini addita eam rem simpliciter denotat, quæ nomine isto exprimitur. Ita τέλος πολέμου idem est, quod πόλεμος. Confer. Jac. Perizonii *Notas ad Æliani Varias Historias*, III, 43.

(85) Καὶ τὴν ἀποστασίαν ἔ. μ. ε. ε. χωροῦσαν. Non agnoscit Noster, librarii oscitantis culpa, qui ex voce ἐπιχωριάσαντα in affinem sono χωροῦσαν præpropere delapsus videtur.

(86) Συμβαίνει. Ita Noster recte, pro συμβαίνειν Coisliniani.

δίοικ ἐπιδρομαῖς τε καὶ ἐφόδοις, οὐχ εἶλεν· ἔλαθε (87) γὰρ διαφυγών· τοὺς δὲ μαθητὰς συνέσχε τοῦ πλάνου, καὶ τὴν νομὴν τέως τοῦ τηλικούτου κακοῦ φερομένην ἐπέσχε καὶ ἀνεχαίτισεν. Ὁ δὲ τῆς ἀποστασίας οὗτος θερμὸς διδάσκαλος Ἰωσήφ (τὴν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Ἐπαφρόδιτος ὄνομα) κραταιῶς ἐλασθεὶς ὄθεν εἴρηται (88), καὶ τὴν φυγὴν ἐπὶ Φρυγίαν ποιούμενος, χρόνῳ ὕστερον βραχεῖ καταλαμβάνει τὴν ἐν Πισιδίᾳ Ἀντιόχειαν, ἐν ἣ παροικήσας, καὶ ἀδείας τῶν δακνόντων πολλοὺς μὲν τῶν ἐπιχωρίων τῆς αὐτοῦ λύμης ἔργον ἐξιώσεως· καὶ τὴν ἀσέβειαν ἔτεσιν ὄλοις τριάκοντα κηρύξας, μόλις ποτὲ τὸν ἐξάγιστον καὶ ἐβδελυγμένον καταλύει βίον, ἐν προαστείῳ τῆς εἰρημένης πόλεως οὐ πόρρω διακειμένῳ, καὶ τὴν ὀνομασίαν Χορτοκοπίον (89) ἔχοντι.

Κ'. Ἐτι δὲ τοῦ τρισαλιτηρίου τῷ βίῳ παρὸντος καὶ ἀκμάζοντος τὴν ἀσέβειαν, μίᾳ τις τῶν συνήθων αὐτῷ ἀνδρὶ διὰ γάμον ἡρμωσμένη, ἐξυβρίζει μὲν τὴν ἀνύδριστον κοίτην, ἐκδοτος δὲ γίνεται μοιχεία. Τὸν δὲ διαρρήξαντα (90) τοὺς ἀλλοτρίους γάμους ἕνα μὲν εἶναι τῶν μαθητῶν φασὶ τοῦ πλάνου· ἐξ Ἑβραίων δὲ πρὸς τὴν ἄθεον θρησκείαν μεταβληθῆναι. Πλὴν ἐκ τοιαύτης ἀδίκου τε καὶ ἐβδελυγμένης μίξεως τίκεται τῇ μοιχαλίδι τὸ ἐπ' αἰσχρότητι καὶ βδελυρία περιδόητον ἄγος, ὁ ῥυπαρὸς καὶ ἀκάθαρτος Βαάνης. Οὗτος οὖν τὴν κορυφὴν τῶν κακῶν ὁ χεῖριστος διαδέχεται (91) τὸν εἰρημένον Ἐπαφρόδιτον ὁ Βαάνης· ὃς πάντα μὲν τὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ, οἷς συνεκροτεῖτο ἡ ἀσέβεια, στέργων, ἀκαθαρσία δὲ βίου καὶ σωμάτων μίξεσιν ἀρρήτοις καὶ ταῖς ἄλλαις ἀθεμιτουργίαις τοὺς ἔμπροσθεν φιλονεικῶν ἀποκρύψασθαι, διετέλει διδάσκων τοὺς πειθομένους τὴν ὀλέθριον μάθησιν. Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συναναφύεται τῷ πολυμόρφῳ τούτῳ καὶ βδελυρῷ θηρίῳ ἕτερόν τι παραπλήσιον δρακοντείου γέμον ἰοῦ. Κώμη δὲ τὴν αὐτῷ πατρὶς ἡ Ἀνία (92), τῇ Ταβία πλησιάζουσα πόλει, καὶ Δρυῖνος τὴν τῷ δειλαίῳ τὸ ὄνομα, τῆς κλήσεως θριαμβεσοῦσης τὸν ἰοδόλον καὶ φθοροποιὸν ὄφιν (93) κρυπτόμενον ἐν ἀνθρωπίνῳ (94) σκηνώματι. Τούτῳ τῷ θηρίῳ τίκεται παῖς, ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν ἰοδόλων μᾶλλον σπερμάτων τοῦ ἀρχεκάκου (95) ὄφεως, ἡ ἐκ τοῦ προσεχῶς φόντος ἔλκων τὰς ἀπαρχὰς τῆς γενέσεως. Τίθεται δ' οὖν ὁ πατὴρ τῷ γεννηθέντι κληθῆσιν τὴν Σέργιον,

A insequentibus, utpote qui ab illis longissimo spatio distaret, multos incolarum ad pestiferam suam sectam abduxit, magnamque apud eos benignitatem expertus est, qui postquam impiam illam doctrinam per annos quadraginta plenos prædicaverat, sceleratam execrandamque vilam cum morte commutavit in suburbio prædictæ urbis, quod Chortocopium vocatur.

λαβόμενος, ἄτε δὲ τούτων ὡς πόρρωτέρω διαστάς, ἀπέδειξεν, πολλῆς δὲ τῆς παρ' ἐκείνων ἡξίωται δεξιώσεως· καὶ τὴν ἀσέβειαν ἔτεσιν ὄλοις τριάκοντα κηρύξας, μόλις ποτὲ τὸν ἐξάγιστον καὶ ἐβδελυγμένον καταλύει βίον, ἐν προαστείῳ τῆς εἰρημένης πόλεως οὐ πόρρω διακειμένῳ, καὶ τὴν ὀνομασίαν Χορτοκοπίον (89) ἔχοντι.

XXI. Cum autem superstes adhuc esset, et impietate floreret, mulier quædam ipsi familiaris, quæ viro nupta erat, inviolabilem connubii torum despexit, et fornicationi se dedit. Aiunt porro eum, qui alienas nuptias violavit, seductoris discipulum fuisse, qui ex Hebræis ad impiam illam religionem transmigraverat. Ex indigna porro et abominanda hujusmodi commistione adultera mulier famosum illud turpissimumque scelus peperit, execrandum nempe Baanem. Hic igitur nequissimus Baanes memoratum Epaphroditum excipit, qui omnia prius stabilitæ impietatis dogmata retinens, impuritate autem vitæ et nefandis corporum mistionibus aliisque sceleribus prædecessores suos occultare studens perniciosam disciplinam sequacibus tradere perseveravit. Eodem porro tempore huic multiformi et horrendæ feræ alia similis adnascitur, draconis veneno plena. Huic patria erat Ania, vicus Tabiæ urbi proximus: scelestoque nomen erat Dryinus, quod vocabulum latitantem in humano corpore venenosum perniciosumque serpentem indicabat. Feræ hujusmodi nascitur filius, ex ipsis, ut puto, veteris serpentis venenosis seminibus potius ortum ducens, quam ex parente suo. Proli suæ pater nomen imponit *Sergius*, quod vas esse totius diabolicæ nequitiae capax sequentia demonstrarunt. Is erat ad pervadendam et prædicandam impietatem natus, versatus in occultanda, tempore ita suadente, sententia sua, ad simulandam virtutem composi-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(87) Ἐλαθε. Hæc Nostri lectio est, proba omnino, et cum altera Coisliniani ἔλασε omnino permu-

tanda. Sic Demosthenes: Ἐλαθον ἡμᾶς ἀποδράντες· *clam nobis fugerunt*. (88) Κραταιῶς ἐλαθεὶς ὄθεν εἴρηται. Noster pro ἐλαθεὶς, (vel ἐλασθεὶς ex ἐλάυνω) legit ἐρσθεὶς, forte non parum melius, eo sensu, quod Josephus ille, qui et Epaphroditus dictus sit, valde fuerit amutus a suis, adeoque ægre dimissus, et hinc a Pisidensibus amice exceptus. Lectio ista et interpretatio confirmatur sequentibus verbis ὄθεν εἴρηται, i. e. *unde appellatus est*, scilicet Epaphroditus, quod nomen hominem venusum atque amabilem infert. Ita omnia optime sibi constant, nec hic τὸ ὄθεν εἴρηται verti debet, quod vis vocum non patitur, per *ut dictum est*.

(89) Χορτοκοπίον. Petrus Siculus, p. 52. Χορτοκοπιῶν, quod illi puto præferendum.

(90) Διαρρήξαντα. Noster legit διορύξαντα,

D quod non illibenter alteri isti substituerim. Vox enim hæc de rebus minime violandis, ubi violatæ sunt, v. c. *sepulcris* usurpari solet, ut proinde aptissime ad violatas conjugii sanctissimas leges transferri queat. Facile autem fieri potuit, ut librarius διαρρήξαντα cum διορύξαντα τῷ η per i pronuntiato scriberet.

(91) Διαδέχεται. Non habet Noster, sine quo tamen sensus non elicitur.

(92) Πατρὶς ἡ Ἀνία. Noster, ordine mutato, ἡ Ἀνία πατρὶς. Ἀνίαν appellat Petrus Siculus, p. 54.

(93) Ὄφιν. Δρυῖνος enim non solum *quernum* denotat, sed et venenatum genus serpentum a quercubus appellatum infert, teste Dioscorid., lib. vii, c. 12.

(94) Ἀνθρωπίνῳ. Noster ἀνθρωπιῶν.

(95) Ἀρχεκάκου. Ita cum Nostro pro ἀρχαϊκάκου Coisliniani.

tus; acutus ad dolos struendos, et ad pelliciendas in perniciem animas; atque ut compendio dicam, omnium qui ante se defectioni nomen dederunt, ad quodvis technarum genus paralissimus, et ad pervadendum aptissimus. Hic itaque maledictus homo cum alia multa deceptis sequacibus tradidit, tum, quid circa se ipsum sentiendum esset, paulatim de se sublimi modo proponens, et ad credendum inducens, non dubitavit, nec inhorruit: o linguam et animam et mentem et ora Dei inimica! et se ipsum et illos vocare Spiritum sanctum. Hæc porro tradidit impius ille, ut clam et mystice sic loquerentur, et crederent, talium mysteriorum externos auditores indignos esse jactitans. Illi autem miserimi et ejus mystagogia revera digni tantam sceleris atrocitatem neque respuebant, neque detestabantur; sed recipiebant eam, etsi nulla major unquam impietas fuerit, suisque calamis et suffragiis illam confirmabant. Sic miserum illud animal homo, cum a Creatore suo recesserit, et ab ejus providentia se sequestraverit, statim præda maligni spiritus efficitur, in omnemque nequitiam demergitur. Se item nequissimus ille stellam splendidissimam dicebat, et multa alia, quæ potius silentio tegi, quam publicari debent. Improbis porro ille Sergius, etsi impiissimo patre natus esset, ut diximus, non a parente mysteriis apostasiæ initiatus est; sed cum adhuc teneræ esset ætatis, a muliere quadam, quæ perniciose Manichæorum dogmata tuebatur et prædicabat, initiatus, et diuturna mysteriorum tractatione in impietate consummatus, Antichristi prodromus efficitur. Par erat enim, par erat detestandæ hujus et Deo inimicæ apostasiæ doctores et præcones alios Agarenorum prolem esse, alios servitutis contumeliosis notis inustos, alios adulteriorum partus, alios muliebris insanis et furiosæ doctrinæ discipulos comprobari. Cæterum, ut paucis dicam. Sergius apostasiæ disciplinam sic accipere incipit. Prædicta Manichæa mulier, ubi primum cum illo colloquia miscuit: Cur, inquit, divina non legis Evangelia? Ille vero, qui nondum apostasiæ virus in præcordiis tam profunde positum habebat, non licere inquit ei, qui laicorum ordinem implet, sic impudenter tremendorum eloquiorum lectionem aggredi: illud enim sacer-

Α σκευός ὑστερον ἀναδειχθέντα πᾶσαν τοῦ διαβόλου τὴν κακίαν χωρῆσαι δυνάμενον· πιθανὸν μὲν κηρύξαι τὴν ἀσέβειαν, δραστηρίον δὲ καιροῦ κελεύοντος κρύψαι τὸ φρόνημα, καὶ δεινὸν μὲν τὴν ἀρετὴν σχηματίσασθαι, ὁξὺν δὲ δόλους βᾶσαι καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων συνελκύσαι πρὸς ἀπώλειαν, καὶ συντόμως φάναι τῶν ἐν τῇ ἀποστασίᾳ πώποτε γεγονότων πρὸς πᾶσαν δραματουργίαν δεινότατόν τε καὶ πιθανότατον. Οὗτος ὁ ἐπάρατος ἄλλα τε καὶ ἔκθεσμα τοὺς ἡπατημένους μυσταγωγῶν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν, κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ἐξηρημένον τούτοις παρατιθεῖς, καὶ καταπιστεύων (96) οὐδὲ παράκλητον, οὐδὲ Πνεῦμα ἅγιον (ὡ γλώσσης καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ καὶ στομάτων θεομάχων!) καλεῖν ἑαυτὸν, κἀνεῖνους ὀνομάζειν τε καὶ νομίζειν οὐ μὲν οὖν οὔτε φρικτὸν ἦγεν, οὔτε ἀθεώτατον. Παρεδίδου δὲ ταῦτα μυστικῶς καὶ φρονεῖν καὶ λέγειν πρὸς ἀλλήλους, τοὺς ἔξωθεν ἀκροκτᾶς ἀναξίους εἶναι τελετῆς τοιαύτης καὶ μυστηρίων, ὁ θεομάχος διατιθέμενος. Καὶ οἷγε τρισάθλιοι καὶ τῆς αὐτοῦ (97) μυσταγωγίας ὡς ἀληθῶς ἄξιοι τὴν τοιαύτην (98) τοῦ ἄγους ὑπερβολὴν οὔτε διέπτυσον, οὔτε ἐμυσάττοντο, ἀλλ' ἀπεδέχοντό τε τὴν μηδεμιᾷ ἀθεότητι ὑπερβολὴν λιποῦσαν ἀσέβειαν, καὶ τοῖς παρ' ἑαυτῶν ἐπεκύρουσαν ψηφίσμασιν. Οὕτω τὸ ἄθλιον, οἷμι, ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἐπειδὴν ἀποστῆ τοῦ Πλάστου καὶ τῆς ἐκεῖθεν αὐτὸν προνοίας ἀπονέμη (99), ὅπως γίνεται θήραμα τοῦ Πονηροῦ καὶ πρὸς πᾶσαν κακίαν ὑποβρόχιος φέρεται. Ἐλεγεν δ' οὖν ἑαυτὸν ὁ ἐξάριστος ἐκεῖνος καὶ λυχνοφανῆ ἀστέρα, καὶ πολλὰ ἄλλα, σιγᾶσθαι μᾶλλον ἢ θριαμβεύεσθαι.

Β οἷα (1). Ἀλλὰ γὰρ οὗτος ὁ θεοβλαβῆς Σέργιος, πατρὸς γεγονώς δυσσεβεστάτου, ὡς μοι εἴρηται, οὐκ ἐκ τοῦ φύontos τὰ τῆς ἀποστασίας τελεῖται μυστήρια· ἔτι δὲ τὴν ἡλικίαν νέαν ἄγων προσφθειρεται (2) γυναικί τινι πρεσβευούσῃ τε καὶ κηρυτούσῃ τὰ Μανιχαίων ὀλέθρια δόγματα, καὶ συχνὸν χρόνον τελεσθεὶς ὑπ' αὐτῆς καὶ συντελεσθεὶς τὴν ἀσέβειαν, γίνεται τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομος. Ἐδεῖ γὰρ, ἔδει τοὺς τῆς βδελυρᾶς ταύτης καὶ θεομάχου ἀποστασίας διδασκάλους καὶ κήρυκας, τοὺς μὲν Ἀγαρηνῶν εἶναι γεννήματα, τοὺς δὲ τοῖς τῆς δουλείας κατεστιγμένους ὀρᾶσθαι καὶ ὑβρεσι καὶ παθήμασιν, ἄλλους μοιχείας προσελθεῖν βλαστήματα, ἑτέρους δὲ παραφροσύνης γυναικειᾶς καὶ ἐμμανοῦς γνώμης μαθητὰς ἐπιγινώσκεσθαι. Πλὴν ἄλλ' ὅγε

Γ Σέργιος, ὡς διὰ βραχέων φάναι, ὧδέ πη τὴν τῆς ἀποστασίας κατήχησιν ἀρχεται παραδέχεσθαι. Ἡ προειρημένη Μανιχαῖα γυνή, ἥνικα τὸ πρῶτον εἰς ὀμιλίαν αὐτῷ κατέστη, ἵνα τί, φησὶν, εἰπέ μοι, τὰ θεῖα οὐκ ἀναγινώσκεις Εὐαγγέλια; Ὁ δὲ (οὐπω γὰρ ἦν αὐτῷ δι' ἐγκάτων βαθύνας ὁ τῆς ἀποστασίας ἴδς), μὴ ἐξεῖναι φήσας τὴν τῶν λαϊκῶν πλη-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Καταπιστεύων. Noster simpliciter πιστεύων, sed prius bonum est.

(97) Αὐτοῦ, Noster habet ἐκεῖνου, sensu eodem.

(98) Τοιαύτην. Noster τοσαύτην, forte rectius.

(99) Ἀποτέμη. Hoc reposui ex Nostro pro διατέμη. Prius enim requirit vox προνοίας in genitivo casu posita.

(1) Ἀξία. Ex Nostro, quod dictionis series requirit pro ἄξιον.

(2) Προσφθειρεται. Vox in versione omissa infert clandestinam familiaritatem, in qua cum muliere illa versatus sit, fortasse et furtivos amores. Petrus Siculus exprimit per προσομιλεῖ.

ροῦντι τάξιν ἀνέδην (3) οὕτως τὴν τῶν φρικτῶν A
 λογίων ποιεῖσθαι ἀνάγνωσιν· ἀνεῖσθαι γὰρ τοῖς
 ἱερεῦσιν τὸ ἔργον· ἀκούει παρὰ τῆς μαινάδος ὡς
 μάτην αὐτῶ ἢ τοσαύτη (4) περὶ ταῦτα τιμᾶται
 εὐλάβεια· μὴ γὰρ εἶναι προσωποληψίαν παρὰ τῷ
 Θεῷ· πάντας γὰρ βούλεσθαι (5) αὐτὸν σωθῆναι καὶ
 εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ἄλλὰ τόγε διακεῖ-
 σθαι εὐλαβῶς ὑμᾶς περὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, οὐ
 τιμῆς ἐκείνων ἐστὶ πρόνοιᾶ, μηχανῆ δὲ καὶ σό-
 φισμα τῶν λεγομένων ὑμῶν ἱερέων, οἱ τὸν λόγον
 τοῦ Θεοῦ καπηλεύειν (6) ἐθέλοντες, καὶ τῶν ἐν Εὐαγ-
 γελίοις μυστηρίων ἀμετόχους εἶναι σπουδάζοντες.
 Διὰ τοῦτο μὴ παραπλησίως (7) ὑμᾶς ἐκείνοις ἀνα-
 γινώσκουσιν ταῦτα ἀπείργουσι· ἐπεὶ καὶ ὅσα ὑμῖν εἰς
 ἐπήκοον (8) ἀναγινώσκουσι, περικόπτοντες τοῦ ὄλου B
 σώματος καὶ ἀποσπαράσσοντες, οὕτως ὑμᾶς ἀκροα-
 τὰς τῶν λεγομένων παραλαμβάνουσιν. Οὕτως μὲν
 τὴν πρώτην πεῖραν ἢ μαχλὰς καὶ μαινὰς τῷ πεσεῖν
 ἐτοίμῳ προσῆκεν, ὑπορύττουσά τε τὸν νοῦν τοῦ
 ἀθλήου καὶ διαμοχλεύουσα. Ἐφεξῆς δὲ προσηρώτα,
 τί δὲ βούλεται δηλοῦν τὸ Κυριακὸν λόγιον ἐκεῖνο, τὸ
 λέγον· Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν τῇ ἐκείνῃ ἡμέρᾳ
 λέγοντες· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προ-
 εφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεδά-
 λωμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς
 ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέ-
 ποτε ἔγνω ὑμᾶς· ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ οἱ ἐργαζό-
 μενοι τὴν ἀνομίαν. Τίνας οὖν (9) εἰσιν οὗτοι πρὸς
 οὓς ὁ Κύριος λέγει, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς; Ἄλλ' ἢ μὲν
 ταῦτα διερώτα· ὁ δὲ τῶν ἀγελαίων εἰς ὧν ἔτι καὶ
 ἀγροίκων, καὶ τῶν θείων λογίων παντεκῶς ἀμαθῆς, C
 ἐξαπορούμενος μὲν ἐσιώπα· ἐζήτει δὲ παρ' αὐτῆς
 τῆς διαπυθνομένης (10) τὸν νοῦν τῶν ἐπηρωτη-
 μένων ἀναμαθεῖν. Ἡ δὲ τοῦτο μὲν εὐθὺς οὐκ ἐποίησε.
 Δεινὸν γὰρ γυνὴ θηρεῦσαι δι' ἀναβολῆς τὸν σπουδα-
 ζόμενον, εἰς ἐπιθυμίαν δὲ μᾶλλον τὸν ἠπατημένον
 τῶν ζητουμένων ἐκκαίουσα, καὶ προσανφλέγουσα,
 οὗ μὲν ἐγλίχετο τυχεῖν, οὐκ ἐδίδου, προὔτεινε δὲ
 αὐτῷ ῥητὸν εὐαγγελικὸν ἕτερον, περὶ τίνων εἰπεῖν
 νομίζει τὸν Κύριον, ὅτι Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν
 καὶ δυσμῶν ἤξουσιν καὶ κλιθήσονται μετὰ
 Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τῇ βασιλείᾳ
 τῶν οὐρανῶν· οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβλήθη-
 σονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. Τίνας δὲ τοὺς
 υἱοὺς τῆς βασιλείας ὑπονοεῖς (11), καὶ πῶς τούτους D
 ἀπορρίπτουμένοι τῷ ἐξωτέρῳ σκότει παραπέμπονται;

⁵ Matth. vii, 22, 23. ⁶ Matth. viii, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(3) Ἀνέδην. Vocem hanc inserui præeunte ms. nostro, quæ ex Græco forte casu excidit in edito, quia interpretatio Latina exprimit per *impudenter*.

(4) Τοσαύτη. *Tanta*; ita lego cum Nostro pro τοιαύτη Coisluniani.

(5) Βούλεσθαι. Recte, pro eo quod Noster habet βουλεύεσθαι.

(6) Καπηλεύειν. Respexit procul dubio ad II Cor. ii, 17.

(7) Παραπλησίως. Ita scripsi cum Nostro pro παραπλησίους.

(8) Ἐπήκοον. Hoc malui, quam ὑπήκοον Cois-

illorum ita provisum est, sed illud est artificium et
 techna eorum, qui apud vos sacerdotes dicuntur,
 qui verbum Dei adulterare volentes, curantesque,
 ne mysteriorum, quæ in Evangeliiis sunt, participes
 sitis; ideo vetant, ne perinde atque ipsi vos ea
 legatis. Siquidem ea, quæ vobis audientibus legunt
 a tota serie detruncantes et dilacerantes, sic vos,
 auditores, intercipiunt. Ita captiose illa manas pri-
 mum de illo ad lapsum jam prono experimentum
 accepit, miseri mentem succutiens ac pelliciens:
 iterumque interrogabat: Quid significat dictum
 illud Domini: *Multi dicent in die illa: Domine, Do-
 mine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in no-
 mine tuo dæmonia eiecimus, et in nomine tuo virtutes
 nullas fecimus? Et tunc confitebor illis, quia nun-
 quam novi vos, discedite a me, qui operamini iniqui-
 tatem*⁵. Quinam illi sunt, quibus Dominus ait: *Non
 novi vos*. Hæc ipsa interrogante, ille, qui ex grega-
 lium numero adhuc erat, homo rudis et divinorum
 eloquiorum prorsus imperitus, dubius silebat, ab
 illa vero, quæ interrogaverat, quæstionis solutio-
 nem requirebat. Illa vero non statim rationem da-
 bat. Callidum enim est mulierum genus ad captan-
 dum procrastinatione discendi cupidum: utque
 magis desiderium ejus, quem decipere volebat, ad
 quæditorum notitiam adipiscendam incenderet, so-
 lutionem non dabat, sed aliud proponebat evange-
 licum dictum, nempe, de quibusnam putaret
 dixisse Dominum: *Multi ab Oriente et Occidente
 venient, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob,
 in regno cælorum: filii autem regni ejicientur in
 tenebras exteriores*⁶. Quos esse putas filios regni, et
 quomodo ab hoc rejecti in tenebras exteriores abji-
 cientur? Hæc et similia fallaciæ organum, muliebri
 forma, miserrimo offerens, et eum paulatim præ-
 stigiis alliciens, ubi vidit illum omnino pronum
 et se tanquam doctorem auscultantem, priora
 resumens: *Regni filii, inquit, qui ab illo ejecti
 ad tenebras exteriores damnantur, ii sunt, quos
 et tu, et ii, qui tuæ sectæ sunt, sanctos voca-
 tis et existimalis, qui et dæmonas ejiciunt et
 morbos sanant quibus cultum exhibere soletis, uno
 vivente et immortalis relicto Deo. Hi sunt, hi, in-
 quam, sunt, qui a justo illo iudice audiunt: *Rece-
 dite a me, quia nunquam novi vos*. Ex hoc itaque
 nequissimo et pernicioso semine jam paratum ad*

liniani quamvis et Petrus Siculus hic habeat εἰς
 ὑπήκοον ὑμῶν. Τὸ ὑπήκοον enim obedientiam po-
 tius et obsequium, quam auditionem infert, de qua
 tamen hic potissimum agitur. Sic Plato, *De legibus*,
 lib. ii, ἐν ἐπηκόῳ αὐτοῦ, id est, *eo audiente*.

(9) Οὖν. Non habet Noster.

(10) Διαπυθνομένη. Noster utitur verbo sim-
 plici πυθνομένη.

(11) Ὑπονοεῖς. Noster ὑπονοεῖ, quod locum ha-
 bere prorsus nequit, nisi scripsisse auctorem putes
 ὑπονοεῖ, id est, *quem censeat*.

zizianorum agriculturam sibi concilians, reliqua impietatis germina facile in eo pullulare fecit, ejusque animam ut agrum exitii et corruptionis fructibus omnigenis plenum exhibuit: ita ut omnes, qui ante fuerant impietate conspicui, in hac maxime hæresi, velut pueri putarentur esse comparati cum illius vafritie et captiosis moribus, aliisque ad fallaciam compositis machinamentis atque commentis. Nam ejus prædecessores, etiamsi in cæno lasciviæ, nefariis operibus, ingentibusque contra Deum blasphemis prima tenuerint; et illi abominandi et exsecrandi apud omnes fere habebantur: nam detestandorum facinorum conspicuitas omnium ipsis odium conciliabat, paucosque vidisses illorum fallacis circumventos, quia aperte et sine ullo artificio res infames ignominiosæque proponebantur, ipsaque defectionis impudentia ad cautelam satis erat, ne quis facile ad eam declinaret, neve homines a maligno caperentur.

σθεν πάντας ἐπ' ἀσεβείᾳ βεβημένους, καὶ μάλιστα μένους βραδουργία τε καὶ τοῖς ἐπικλόποις ἤθεσι, καὶ τῇ ἄλλῃ τῆς ἀπάτης μηχανουργία τε καὶ περινοία. Οἱ μὲν γὰρ πρὸ αὐτοῦ εἰ καὶ τῷ βορβόρῳ τῆς ἀκολασίας καὶ τῇ ἄλλῃ τῶν ἔργων ἀρρήτουργία καὶ ταῖς εἰς Θεὸν ἀνυπερβλήτοις βλασφημίαις τὸ πρωτεῖον εἶχον, ἀλλ' οὖν βδελυκτοὶ τε καὶ ἀποτρόπαιοι μικροῦ πᾶσιν ἐνομίζοντο τοῖς ἀνθρώποις τῷ προδῆλῳ τοῦ μύσου, ὧν ἐτόλμων πάντας ἔχοντες μισοῦντας. Καὶ ὀλίγους (18) ἦν ὄρᾳν, πρὸς τὴν ἐκείνων ἀπάτην μεταχωροῦντας, ἀπερικαλύπτων (19) καὶ χωρὶς τεχνασμάτων τῶν ἀσέμων ἔργων προκειμένων, καὶ τῆς ἀναίδην ἀποστασίας εἰς προφυλακὴν ἀρκούσης τοῦ μὴ θᾶττον πρὸς αὐτὴν ὑπολισθαίνειν καὶ ἀθρόον θήραμα τοῦ Πονηροῦ τ' ἀνθρώπινα γίνεσθαι.

XXII. Hic vero, quæ turpiora erant, resecans, reliqua obtegens, si qua ob impietatem auditu intolerabilia essent, aut comprimens aut cum tolerabilioribus commiscens, et, ut summam dicam, pelle ovis lupum abscondens, multis doctor pietatis et dux salutis esse videbatur; multos ex improvise adortus in extremæ perniciæ barathrum præcipitavit. Etenim quod prædecessores sui non neglexerant, id ille majore cum diligentia observavit; nempe ut non ab ipso statim principio iis, qui ad initiationem accederent, sublimiores impietates concederet, neque horribiliora proponeret mysteria; quorum caput est abnegatio Dei omnimoda, et diaboli gloria

A Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερα τὸ γυναικόμορφον ἐκείνο τῆς ἀπάτης ὄργανον τῷ τρισαθλίῳ προτείνουσα καὶ κατὰ μικρὸν ὑπογοητεύουσα, ἐπεὶ περ ὅλον αὐτῇ προσκλιθέντα εἶχε καὶ καθάπερ διδασκάλῳ (12) προσέχοντα Ἰδεν, ὑπολαβοῦσα δὴ (13), Τῆς βασιλείας, ἔφησεν, οἱοὶ οἱ ταύτης μὲν ἐκβαλλόμενοι, τῷ σκότει δὲ τῷ ἐξωτέρῳ καταδικαζόμενοι, οὗτοι εἰσιν, οὓς σύ τε καὶ οἱ κατὰ σὲ ἁγίους καλοῦσι καὶ νομίζουσι, οἱ καὶ δαίμονας (14) φυγαδεύουσι καὶ πάθη θεραπεύουσι, οἷς καὶ προσάγειν διεγνώκατε σέβας, τὸν μόνον ζῶντα καὶ ἀθάνατον καταλιπόντες (15) Θεόν· οὗτοι γὰρ οὗτοι καὶ παρὰ τοῦ δικαίου ἐκεῖθεν ἀκούουσι κριτοῦ, Ἄποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐδέποτε ἔγνω ὑμᾶς. Ἐκ ταύτης οὖν (16) τῆς πονηρᾶς καὶ ὀλεθρίου σπορᾶς τὸν ἔτοιμον εἰς γεωργίαν τῆς ζιζανίων ἑαυτῆς

B ποιησαμένη, τὴν λοιπὴν τῶν ἀσεβημάτων βλάστην εὐχερῶς εἶχεν αὐτόματον ἀναφυσομένην, καὶ οὕτω πάσης λύμης καὶ διαφθορᾶς τὴν ἐκείνου ψυχὴν καρποφόρον χωρίον (17) ἀνέδειξεν, ὡς καὶ τοὺς ἔμπροσθέντα παῖδας νομισθῆναι τῇ ἐκείνου παραμετρούμενοι.

C ΚΑ'. Οὗτος δὲ τὰ τῶν μiasμάτων πρόδηλα περικόπτων, καὶ ἃ κατέλιπε τῆς ἀκολασίας ἐπικαλύπτων, τά τε μηδ' ἀκοῇ φορητὰ τῶν ἀσεβημάτων ἢ συστέλλων ἢ καταμιγνύς τοῖς ἀνεκτοτέροις (20), καὶ σύμπαν εἰπεῖν κωδίῳ (21) προβάτου τὸν λύκον ἐναποκρύπτων (22), πολλοῖς μὲν ἔδοξε διδάσκαλος εὐσεβείας καὶ ὁδηγὸς σωτηρίας, πολλοὺς δ' ἀπροόπτως αὐτῷ καταποθέντας τῷ βαρᾷ τῆς ἐσχάτης ἀπωλείας κατεκρήμισε. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς πρότερον ἀμελούμενον ὅμως καὶ τοῦτο αὐτῷ σπουδαιότερον μεμηχάνηται, ὥστε μὴ κατ' ἀρχᾶς εὐθὺς τοῖς αὐτῷ μυσισθαι προσερχομένοις τὰ τελειότερα (23) τῶν ἀσεβημάτων, θαρρῆν, μηδὲ τῶν μυστηρίων

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(12) Διδασκάλῳ. Ita recte Coisliniano pro διδασκάλῳ, seu, ut scribendum erat, διδασκαλείῳ Nostri.

(13) Δε. Ex Nostro, quod ad perficiendam orationis seriem requiri videtur.

(14) Οἱ καὶ δαίμονας. Ita edenda hæc putavi, quæ in Coisliniano misere corrupta sunt, qui sic habet: Οἱ καὶ πάθει δαίμονας θεραπεύουσι, καὶ δαίμονας πάθει φυγαδεύουσι. Rectius ex parte Noster, οἱ καὶ δαίμονας θεραπεύουσι, καὶ πάθη φυγαδεύουσι, qui tamen in eo errat librarii lapsu, quod bina illa verba non suis locis collocavit, sed confudit. Scribi enim debebat, ut edidi. Ita res ipsa requirit, et Petrus Siculus confirmat, cujus hæc sunt verba: Οὗτοι εἰσιν οἱ ἅγιοί σου, οἱ τοὺς δαίμονας φυγαδεύοντες, καὶ τὰ πάθη θεραπεύοντες τῶν ἀνθρώπων. Scilicet ludibrio femina habuit consuetudinem, illa ætate jam receptam, qua invocatis sanctis dæmones expellebantur.

(15) Καταλιπόντες. Hoc malo præ καταλείποντες, quod est in Coisliniano.

(16) Οὖν. Non agnoscit Noster.

(17) Χωρίον. Addidi ex Nostro, quam vocem requirere videtur allegorica loquendi ratio, quæ se hic auctori probavit, de germinibus loquens, quibus ager ridere solet.

(18) Ὀλίγους. Noster ὀλίγοις, mendose.

(19) Ἀπερικαλύπτων. Ita Noster melius, quam Coislinianus, qui habet ἀπερικάλυπτον.

(20) Ἀνεκτοτέροις. Optime Coislinianus pro συνεκτοτέροις, quod Noster affert.

(21) Κωδίῳ. Ex Nostro pro κωδίου, quod perarum vitio ante legebatur.

(22) Ἐναποκρύπτων. Sic iterum Noster pro simpliciter ἀποκρύπτων Coisliniani.

(23) Τελειότερα. Ita lego pro τελειώτερα, pro quo Noster habet ταχεώτερα, vocem nihili. Per τέλος autem alluditur iterum, quod solemne Nostro est, ad gentilium sacra, quibus qui non tam initiati quam imbuti erant, τέλειοι dicebantur.

προτιθέναι τὰ ἐξάγιστα, ὧν ἐστὶ (24) τὸ κεφάλαιον ἄρνησις παντελῆς Θεοῦ, καὶ τοῦ διαβόλου δόξα καὶ κράτος, καὶ δημιουργίας ἰσχύς, καὶ τιπὴ καὶ οὐκείωσις. Οὐδὲν οὖν ἐκεῖνος τοιοῦτον κατεπίστευεν τοῖς ἄρτι μουμένοις. Ἀλλὰ πρῶτα μὲν τοῖς εὐαγγελικοῖς ἐπειρᾶτο κατάρρυθμίζειν ῥήμασιν αὐτῶν τὰ ἦθη, καὶ ἃ μηδὲν ἐκέλευσε περὶ δόγματος. Καὶ τούτοις τέως κατακηλεῖν τε καὶ καταγοητεύειν ἐπεχείρει, καὶ χειροῆθεις ἀπεργάζεσθαι τοὺς μυσταγωγουμένους. Ἐπειδὴν δ' εὐνοὺς εἶχεν καὶ ὡς διδασκάλῳ καὶ σωτηρίας εἴωρα προσανέχοντασ ὁδηγῶ, τότε καὶ τὸν ὄλον τῆσ ἀποστασίασ ἰὸν χανδὸν αὐτοῖσ παρεῖχεν ἐκροφεῖν, καὶ τετελεσμένους ὁμοίῳσ ἐκεῖνῳ ἀνηγόρευέν τε καὶ ἀνεκῆρυττεν τὴν ἀσέθειαν. Τυχικὸν δ' αὐτὸν καὶ οὗτος ὁ τρισαλιτήριος ἐπωνόμαζεν, οὐ τὴν κλησιν ἐκκλέπτων μόνον τοῦ μακαρίου Παύλου μαθητῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν καὶ ὑπόστασιν εἰσ ἐαυτὸν μεταπλάστων καὶ παραχαράστων, καὶ ὑποβαλλόμενος· οὐ γὰρ ἄλλον τινὰ, (ὡ μωρᾶσ γλώσσησ, μωροτέρασ δ' ἀκοῆσ τῶν παραδεχομένων!) ἀλλ' ἐκεῖνον εἶναι τὸν Τυχικὸν ἐαυτὸν ἑτερατολόγει, ἐν ταῖσ Ἐπιστολαῖσ τοῦ Ἀποστόλου φερόμενόν τε καὶ πολλαχοῦ (25) μνήμησ ἐπαινουμένησ ἀξιούμενον. Τοῦτο δὲ τὸ κακόπλαστόν τε καὶ ἀναιδέσ καὶ ἠλίθιον καὶ ἄθεον, καὶ οὐ μὴ (26) ἐστὶ παρ' οὐδεμιᾶ τῶν πώποτε γεγενημένων ἀίρέσεων παρχπλήσιον, τοῦτο δὴ καταβαλῶν (27) καὶ προθεμελιώσασ ταῖσ τῶν ἠπατημένων ψυχαῖσ ἐκεῖθεν ἐπφοδόμει τὰ ἄλλα· κήρυκά τε γὰρ ἀπεστάλθαι πρὸσ αὐτοῦσ παρ' αὐτοῦ, καὶ ἃ διαγγέλλει, καὶ λέγει, μὴ τῆσ αὐτοῦ σοφίασ εἶναι, τοῦ δὲ διδάξαντοσ καὶ ἀπεσταλκότοσ Παύλου παραγγέλματα. Καὶ ὁ πολλακίσ τοῖσ ἔτι (28) μᾶλλον μυστικωτέροισ τὴν ἀσέθειαν Πνεῦμα καὶ Παράκλητον ὑμῶν ἐαυτὸν, εἰσ τὸν χορόν τῶν μαθητῶν τοῦ θεσπεσίου Παύλου πρὸσ τὸ ἄλλο πλῆθοσ κατέλεγεν ἐαυτὸν, ἐπτακοσίων ἐτῶν ἐγγύσ μεταγενέστεροσ καὶ Παύλου καὶ Τυχικοῦ γεγονώσ. Καὶ γὰρ ὁ κατάρατοσ οὗτοσ καὶ τερατίασ ἐν τοῖσ καθ' ἡμᾶσ ἐγνωρίζετο χρόνοισ, κήρυξ τῆσ ἀσεθείασ ὡσ (29) οὐπω τισ διάπυροσ ἕτεροσ. Πολλάσ γὰρ ὁ πλάνοσ πόλεισ περιῆλθεν καὶ χώρασ, θηρῶν, ἀπατῶν, καὶ (30) παγιδεῦων τὰσ τῶν ἀπλουστέρων, οἴμοι, ψυχὰσ, ὡσ καὶ αὐτόσ ὁ τοῦ ψεύδοσ ὡσ ἀληθῶσ υἱὸσ ἐν μιᾶ τῶν αὐτοῦ σησιν ἐπιστολῶν· « Ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ νότου εἶδραμον κηρύστων τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ τοῖσ ἐμοῖσ γόνασιν. » Εἰ γὰρ ὡσ ἐν πᾶσιν οὕτω κἀνταῦθα ἠλαζονεύετο, ἀλλ' οὖν οὐκ ὀλίγον δρόμον ὑπὲρ τῆσ ἐαυτοῦ καὶ τῶν πειθομένων ἀπωλείασ κατεβάλετο (31). Ἐγγύσ δὲ καὶ οὗτοσ τριάκοντα ἔτη ἐπὶ τοῖσ τέσσαρσι τῆσ ἀσεθείασ προέσθη, καὶ τὸν ἀγῶνα τῆσ πλάνησ διήνυσεν. Εἰρήν δὲ τηνικαῦτα τὸ φιλόθεον ἐκεῖνο καὶ

ac imperium, vis creandi, honor et famulatus. Nihil itaque simile recens initiatis concredebat; sed primo eorum mores, nec non alia, quæ nihil ad doctrinam spectabant, evangelicis verbis aptare studebat; deinde ipsos pellicere, et præstigiis suis illaqueare initiatosque ad manum et obtemperantes sibi reddere conabatur. Postquam autem eos sibi benevolos, et tanquam salutari duci morigeros esse conspiciebat, tunc totum apostasiæ virus hiantibus ipsis sorbendum propinabat; atque initiatis eandem quam ipse tenebat, impietatem tradebat. Tychicum autem se scelestissimus homo denominabat, neque solum sibi nomen ex discipulorum numero tribuebat, sed ipsam existentiam usurpabat, et ad se pertinere comminiscabatur. Non enim se alium, o stultam linguam, stultioresque auditores! esse portentose dicebat, quam ipsum illum Tychicum, qui in epistolis Pauli memoratur, honorabili ejus mentione sæpe facta. Hoc commentum telerrimum, impudens, insanum, impium, cui simile nunquam apud hæreses, quæ ante fuerunt, exstitit, hoc inquam, ceu fundamentum ponens in deceptorum animis, cætera deinceps ædificabat; nam se ab Apostolo ad ipsos præconem missum esse dictitabat, et ea, quæ annuntiaret ac diceret, non suæ sapientiæ, sed Pauli docentis et mittentis esse præcepta mentiebatur. Ac qui sæpe perfectioris in impietate initiationis discipulis se Spiritum et Paracletum esse jactitabat; rudiori multitudini se inter divini Pauli discipulos connumerabat, qui septingentis pene annis post Paulum et Tychicum vixit. Etenim maledictus ille et portentosus homo nostris pene temporibus cognitus est, impietatis præco, quo nullus alter ardentior fuit. Multas enim seductor ille urbes et regiones peragravit, multos captans, decipiens, illaqueans, o damnum! simpliciorum animas; et ipse mendacii vere filius in aliqua epistolarum suarum ait: « Ab Oriente et Occidente, ab Aquilone et Meridie annuntians Evangelium Christi, genuum meorum labore cucurri. » Etiam si enim hic ut alibi semper jactatione utatur; verum tamen est eum non modicum cursum in suam sequaciumque suorum perniciem confecisse. Triginta autem et quatuor annis impietati præfuit, et erroris certamen consummavit. Irene porro, religiosa illa et Deo accepta mulier, imperium moderabatur, quo tempore Dei hostis et impius ille apostasiæ doctrina florebat, ex quo usque ad præsens tempus, quæ nunc in nostris regionibus grassatur, impietas, ab ejus doctrina profluxit. Fama autem cæteris ipsius æmulis impietatis præstat, licet et hæc et illæ ipsi succenturiatæ in eandem perniciem deducant. Tantum au-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(24) Ἐστὶ. Lectio nostri codicis proba et genuina pro ἔστη, quod est in Coislino.

(25) Πολλαχοῦ. Vide Act. xx, 4, Ephes. vi, 21; Coloss. iv, 7; Tit. iii, 13, et II, Tim. iv, 12.

(26) Οὐ μὴ. Sic Noster rectissime, pro οὐ μὴ Coislino: prius requirit series orationis, οὐ μὴ ἐστὶ παραπλήσιον, quod et versio recte indicat.

(27) Καταβαλῶν. Noster, καταβάλλον, rectius.

(28) Ἐστὶ. Noster ἐπὶ forte recte. Nimis enim πλεονάζειν videtur ἔτι μᾶλλον μυστικωτέρους.

(29) Ὡσ. Noster non agnoscit, quod tamen recte contextu vindicatur.

(30) Καί. Ex Nostro adjeci.

(31) Κατεβάλετο. Noster κατεβάλλετο.

tem ipsi honoris exhibent ejus miseri discipuli, ut tum alia absurda, quæ ne auditu quidem tolerari possunt, de ipso narrent, tum etiam in nomine ejus orationes, seu potius latratus suos obsignent. « Oratio, inquit, Spiritus sancti miserebitur nostri. » Porro ille tortuosus serpens se ipsum ostiarium, pastorem et ducem vocabat. Scribit enim Coloniensibus : « Probationem fidei vestræ præscientes, vos commonefacimus quod, sicut Ecclesiæ, quæ ante fuerunt, pastores et doctores susceperunt, » dicit autem Constantinum et alios, qui supra numerati sunt : « Sic et vos lampadem lucidam et lucernam splendentem suscepistis : secundum id, quod scriptum est : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus lucidum erit* ⁷. » Et paucis interpositis : « Nemo vos decipiat ullo modo. Has autem promissiones habentes a Deo, confidite. Nos enim persuasi in cordibus nostri scripsimus vobis, quod ostiarius et pastor bonus, et dux corporis Christi et lucerna domus Dei ego sim, et vobiscum sim omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. » Hic igitur, o quid illo dignum dixeris ! attamen mortalium nequissimus et impiissimus, qui sese supra modum jactabat et extollebat, in promeritam, ut narrabitur, ruinam dejectus est. Hic, inquam, ad Leonem quemdam Montanum scribens : « Tu autem, ait, cave tibi, ne fidem divides indeclinabilem : quam enim accusationem habes adversum nos ? Num aliquem circumveni, aut superbe egi ? Non potes dicere : et si dicas, testimonium tuum verum non est. Mihi vero absit ut te odio habeam ! sed solum te oro, quemadmodum apostolos et prophetas suscepisti, qui quatuor numero sunt, ita pastores et magistros suscipias, ne ferarum præda fias. » Ita se in sexcentas formas convertibat, ut ad diversos eorum, qui decipiebantur, mores se accommodaret, modo gigas, modo simia, nunc leo, nunc vulpes, modo illum, modo alium morem simulans, et præferens. Alibi vero iterum dicit : « Prima fornicatio, qua ex Adamo circumdamur, beneficium est ; secunda autem major, de

⁷ Matth. vi, 22.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(32) Ἡ νῦν. Noster recte habet pro ἡμῶν. Innuere enim vult Noster, eam, quæ cum maxime obtineat, impiam doctrinam illius hominis esse factum.

(33) Παρευδοκιμεῖ. Hoc malo cum Nostro et Colbertino pro παρευδοκιμεῖται, quod exhibet Coislinianus. Sic Aristophanes in Equitibus : Παρευδοκιμεῖ τὴν ἀκρίβειαν τῶν ἔργων ἢ τῆς ὑποθέσεως καινοτομία.

(34) Ἀντιτέχνους. *Æmulis* verti pro *oppositis*. Ἀντιτεχνος enim vi vocis et usu eum notat, qui eandem cum altero artem facit, sed ita, ut alterum in studio vincere conetur. Res tralatitia est et per vulgata. Confirmat notionem hanc sequens παρασπίζουσαι, id est, *succenturiatæ*. Id scilicet sibi vult Photius, alios eo tempore similibus sententiis ad dictos, et principatum affectantes in secundis subtilisse.

(35) Φέρωσιν. Ita scripsi pro φέρουσιν, astipulante Nostro.

θεομακάριον γόναιον τῆς βασιλείου ἀρχῆς ἐπεστάτει, ἡνίκα τῷ φρονήματι τῆς ἀποστασίας ὁ θεομάχος οὗτος καὶ θεοβλαβῆς ἤκμαζεν, ἐξ οὗ χρόνου μέχρι τοῦ παρόντος ἢ νῦν (32) ἐπιχωριάζουσα ἀσέβεια τῆς ἐκείνου μὲν ἤρτηται διδασκαλίας. Παρευδοκιμεῖ (33) δὲ τὰς ἀντιτέχνους (34), κἂν πρὸς τὸν αὐτὸν ἀπὸ τῆς καὶ αἰ παρασπίζουσαι ταύτη φέρωσιν (35) ἕλεθρον. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' αὐτὸν οἱ τάλανες τῶν μαθητευθέντων θειάζουσιν, ὥστε ἄλλα τε ἄτοπα περὶ αὐτοῦ καὶ ἀκοῆ ἀνύποιστα φθέγγονται, καὶ δὴ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὰς ἰδίας προσευχὰς, μᾶλλον δὲ ὑλακὰς, ἐπισφραγίζουσιν, « Ἡ εὐχὴ, λέγοντες, τοῦ ἁγίου Πνεύματος (36) ἐλεήσει ἡμᾶς. » Ἐκάλει δ' οὗτος ὁ σκολιδὸς ἑφ' ἑαυτὸν καὶ θυρωρὸν καὶ ποιμένα καὶ ὀδηγόν. Γράφει γὰρ τοῖς ἐν Κολωνίᾳ : « Τὸ δόκιμον ὑμῶν τῆς πίστεως προεγνωκότας ὑπόμνησιν πρὸς ὑμᾶς ποιούμεθα, ὅτι ὡσπερ αἱ παρελθοῦσαι Ἐκκλησίαι ποιμένας καὶ διδασκάλους ἐδέξαντο. » Λέγει δὲ Κωνσταντῖνον, καὶ τοὺς ἄλλους, οὓς ὁ λόγος ἀνωτέρω ἠριθμήσατο. « Οὕτως καὶ ὑμεῖς λαμπάδα φαεινὴν καὶ λύχνον φαίνοντα καὶ ὀδηγὸν σωτηρίας ἐδέξασθε κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἐὰν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀπλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. » Καὶ μετ' ὀλίγα. « Μηδεὶς ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ταύτας δὲ τὰς ἐπαγγελίας ἔχοντες παρὰ Θεοῦ θαρσεῖτε, Ἡμεῖς γὰρ πεπεισμένοι ὄντες ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἐγράψαμεν ὑμῖν, ὅτι ὁ θυρωρὸς καὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ ὀδηγὸς τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ λύχνος τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἐγὼ εἶμι καὶ μετ' ὑμῶν εἶμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. » Οὗτος οὖν, ὃ τί ἂν τις αὐτὸν εἰπὼν ἀξίως εἴποι ; ἀλλ' οὖν ὁ κάκιστος καὶ ἀθεώτατος ἀνθρώπων ὑπεράνω φέρων ἑαυτὸν καὶ ὑψῶν, ἀξίαν μὲν (37), ὡς ὕστερον δηλωθήσεται, πτώσιν κατηνέχθη ; γράφει δ' οὖν καὶ πρὸς Λέοντά τινα Μοντανόν (38). « Σὺ δὲ τήρησον σεαυτὸν, ἔνδος τὸ τέμνειν τὴν ἀκλινῆ πίστιν ; τίνα (39) γὰρ κατηγορίαν ἔχεις καθ' ἡμῶν ; μή τινα ἐπλεονέκτησα, ἢ ὑψηλοφρόνησα ; οὐ δύνασαι (40) εἰπεῖν. Εἰ δὲ καὶ εἴπῃς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς ; ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο μισῆσαι σε ; ἀλλὰ παρακαλέσαι (41) ὡς ἐδέξω ἀπο-

C

D (36) Τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Eum scilicet appellantes. Tychicum volebant, qui se ipsum Spiritum et Paracletum discipulis suis jaclabat, quod Noster paulo ante monuit.

(37) Ἀξίαν μὲν. Ita recte Coislinianus, Noster mendose ἄξια ὑμῖν, sensu nullo : prior lectio comode refertur ad sequentem vocem πτώσιν.

(38) Μοντανόν. Vertere malui *Montanum*, ut nomen hominis sit, non sectæ *Montanistarum* : sic enim vocandus videbatur *Μοντανιστής*.

(39) Τίνα. Hoc reposui ex Nostro, pro τὴν Coisliniani. Astipulatur Petrus Siculus, p. 66, qui Tychici hanc scriptionem iisdem verbis recitat.

(40) Δύνασαι. Recte Coislinianus : mendose Noster οὐ δύνασαι ; neque enim de se loquitur Tychicus, sed alterum alloquitur, quod sequens : εἰ δὲ καὶ εἴπῃς, evincit.

(41) Παρακαλέσαι. Ita recte Coislinianus, pro quo Noster παρακαλεῖσαι.

στόλους, καὶ προφήτας, οἵτινες εἰσι τέσσαρες, δέξαι καὶ ποιμένας καὶ διδασκάλους, ἵνα μὴ θηριάλωτος γένη. » Οὕτως μυρίαὶς ἑαυτὸν μετέπλαττεν μορφαῖς πρὸς τὰ διάφορα τῶν ἀπατωμένων ἀρμοζόμενος ἦθη. Καὶ νῦν μὲν γίγας, νῦν δὲ πίθηκος, νῦν δὲ λέων, νῦν δ' ἀλώπηξ, νῦν δ' ἄλλο τι καὶ ἄλλο τι καὶ ἄλλο τυπούμενός τε καὶ διαπλαττόμενος. Ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν λέγει· « Ἡ πρώτη (42) πορνεία, ἣν ἐκ τοῦ Ἀδάμ περικεῖμεθα, εὐεργεσία ἐστίν, ἣ δὲ δευτέρα μείζων ἐστὶ, περὶ τῆς λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος, Ὁ πορνεύων (43), εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει. » Πορνείαν δὲ ταύτη λέγων ὁ ἐξάγιστος τὴν ἐκ τῶν αὐτοῦ βδελυρῶν δογμάτων ἀναχώρησιν, ἐκάλει δὲ σῶμα Χριστοῦ ἑαυτὸν. Διὰ τοῦτο τοὺς ἀποφοιτῶντας αὐτοῦ τε καὶ τῶν θεοστρυγῶν αὐτοῦ ἐντολῶν τῆς τῆς ἄλλης αὐτῆς ἐχόμενα θεοβλαθείας καὶ τερατολογίας ἐνιδεῖν (44) ἢ δευτέρου ἂν εἴη λόγου καὶ ἰδιάζοντος τούτοις συνήρτηται τε καὶ συνδιαπλέκεται. Καὶ γὰρ καὶ ἄπερ εἴρηται πρὸς ἐνδειξιν μόνον ἐρρήθη τῆς πολυπλόκου ταύτης καὶ πολυμηχάνου θεομαχίας.

ΚΒ'. Μηδεὶς δὲ οἰέσθω ῥίζης ἐτέρας βλάστημα εἶναι, παρ' ἣν ἐρρίζωσεν ὁ θεομάχος Μάνης τὴν παραφυσία ταύτην τῶν δυσσεβῶν Σεργίου δογμάτων. Μία μὲν γὰρ ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ καὶ τὸν αὐτὸν ψυχόλεθρον κάρπὸν φέρει. Ἦνίκα δὲ Σέργιος τοῦ διδασκαλικοῦ τῆς ἀποστασίας ἐπέβη θρόνου, θέλων πολλοὺς ἀποπλανῆσαι (45) τῆς καθολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, σχίζεται μὲν περιφανῶς, μέχρι τότε καιροῦ συναγελαζομένων ἀλλήλοις, τοῦ ῥυπαροῦ Βαάνου. Ἀναδέχεται δὲ κατ' ἐνώπιον τῶν μαθητῶν καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ φιλονεικίαν, καὶ μάχην, καὶ ἡ στάσις αὐτοῦ δραματουργεῖται δημοσίῳ θεάτρῳ, δι' ἧς ἐτέχναζεν δελεάζειν, καὶ τῆς οἰκείας πλάνης ἔλκειν ὀπίσω ἄλλους τε ὄσους ἐδύνατο καὶ οἵτινες ἠταιρίζοντο τὸν Βαάνην. Ἦν δὲ αὐτῷ καὶ σκηνὴ ἀρετῶν προβεβλημένη, μέγα δέλεαρ τῶν προσιόντων, καὶ ταπεινὸν (46) ἦθος καὶ δεξιώσεως κατεσχηματισμένος τρόπος καὶ ἡμερότης οὗ τοὺς οἰκείους ὑποσυναίνουσα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς τραχύτερον διακειμένους ὑπολαίνουσα τε καὶ συλαγωγούσα. Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν ῥυπαρὸν τῶν μιαρῶν πράξεων τοῦ ἀντιστασιώτου Βαάνου στηλιτεύειν τε καὶ ἀποπέμπεσθαι, μάλιστα γὰρ (47) κατὰ τὸ ἐμφανὲς μέλετῆν εἶχεν· πρὸς δὲ τὰ δυσσεβῆ τῶν δογμάτων κατ' οὐδὲν (48) ἀντιπίπτων οὐδὲ διαφερόμενος ὤφθη. Ὁ μὲν οὖν Βαάνης ἀσυνηγόρητον ἔχων τὴν τῶν ἐκθέσμων ἔργων ἐπίδειξιν ἐπὶ τοὺς πρὸ αὐτοῦ μόνον κατάφευγεν, καὶ διὰ τῆς τῶν προσώπων ποιότητος, ὡς ἐνόμιζε, τὸ κίβδηλον αὐτοῦ καὶ κατεστρυγημένον τοῦ φρονήματος συνεχρότει τε καὶ ἀπεσέμνυνε, μαθητὴν ἑαυτὸν τοῦ Ἐπαφροδίτου εἶναι μεγαλαυχῶν, καὶ τὴν ἐκείνου τιμῶντα παράδοσιν, πρὸς τὰς

A qua dicit Apostolus: Qui fornicatur, in proprium corpus peccat. » Fornicationem autem cum hic memorat sceleratissimus homo, secessum ab abominandis ejus dogmatibus ita vocat, corpusque Christi seipsum dicit. Quamobrem eos qui a se et a Deo perosis suis præceptis abscedebant, ut fornicationis nomine reos insectabatur. Multa quoque alia perinde impia et monstri similia in fœdissimis ejus scriptis videre est, quæ in secundo, et ad hanc rem « destinato libro » persequi operæ pretium erit, nec non si qua alia, ab his pendeant, vel cum his complicentur. Nam quæ supra diximus, ad specimen solum multiplicis hujus et callidissimæ impietatis dicta sunt.

πορνείας ἀλῶναι διελκοιδορεῖτο πάθει. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τῆς αὐτῆς ἐχόμενα θεοβλαθείας καὶ τερατολογίας ἐν πολλοῖς αὐτοῦ τῶν μιαρῶν γραμμάτων ἐστὶν καθεξῆς διελθεῖν καὶ στηλιτεῦσαι, καὶ εἴ τι ἄλλο καὶ ἄπερ εἴρηται πρὸς ἐνδειξιν μόνον ἐρρήθη τῆς

XXII. Cæterum nemo putet hunc impurissimum surculum ab alia, quam Manetis, radice prodire, una quippe eademque radix est, quæ eundem animæ perniciosum fructum profert. Quando autem Sergius doctrinalem apostasiæ thronum conscendit, cum multos ab Ecclesia catholica in errorem abducere vellet, aperte scinditur ab impuro Baane, quia hactenus conventus celebrabat: et in conspectu discipulorum adversus illum certamen init, contentioque ejus in publico theatro repræsentatur, qua re id moliebatur, ut multos inescaret, et ad errorem suum pertraheret, quotquot videlicet potuisset ex iis, qui Baanis sodales erant. Ipsi autem virtutum species et scena proposita erat, magna decipula iis, qui accederent; tum modestia inerat, atque ementita benignitatis et mansuetudinis species, quæ non suos modo domesticos commoveret, sed etiam eos, qui asperiori essent affectu, deliniret et raperet. Contra vero fœditatem gestorum adversarii ipsius Baanis palam facere et traducere, maxime vero publicis in locis, toto studio curabat. Quod ad impia vero dogmata spectabat, nihil ab eo differre videbatur. Baanes porro cum facinorum declarationem nulla posset ratione excusare, ad prædecessores tantum suos confugiebat, et ex conditione personarum turpitudinem suam, ut putabat, nec non, quod in sententia sua odiosum erat, defendebat et cohonestabat. Se esse discipulum Epaphroditii gloriabatur, utpote qui ejus traditionem veneraretur, circa illa abominanda gesta nihil dubitationis vel pudoris habere dicebat, ac si non facienda essent. Sergium vero quasi novitium con-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(42) Ἡ πρώτη. Recte: noster corrupte ἦν· quod forte ex proxime sequenti formatum est.

(43) Πορνεύων. Ita legitur I Cor. vi, 18, et apud Petrum Siculum; at noster habet πορνεύσας.

(44) Ἐνιδεῖν. Noster simpliciter ἰδεῖν.

(45) Ἀποπλανῆσαι. Ita scripsi ex Colbertino; pro quo Coislinianus habet ἀπολανεῖσθαι, inconvenienter legibus grammaticis, noster autem ἀποπλα-

νᾶσθαι, melius quidem eo, sed non satis recte; sermo enim noster est de Tychici studio avertendi alios a veritate. Siculus expressit per ἀποσπᾶσαι.

(46) Ταπεινόν. Noster ταπεινῶν ἦθος, eodem sensu.

(47) Μάλιστα γὰρ. Noster μάλιστα δὲ γὰρ.

(48) Κατ' οὐδέν. Noster mendose πρὸς οὐδέν.

viciis insectabatur, qui nullum ex insignibus magistris vel vidisset, vel audisset: ideoque cum nihil inde lucis mutuatus esset, in errore et fallacia incederet. Sceleratissimus itaque Baanes his æmulum et adversarium suum impetebat, seseque jactabat. Versipellis autem illa fera Sergius, qui non aperte in luto scelerum volutaretur, neque pravum impuritatis odorem præferret, ut Baanes, sed illam multis et verborum et fictionum involucris obtegeret, ita invaluit, ut apostasiam in duas partes scinderet, et quotquot in Baanis factione manebant, respuens Baanitas appellaret. Ille vero ut ipsi contumeliæ vicem redderet, eos, qui ex parte Sergii stabant, aversatus, Sergiotas similiter denominavit, quotidie vero contentio et dissidium inter eos augebatur et invalescebat, indeque odium inter detestandas illas factiones irreconciliabile factum est.

γίου ἐποιεῖτο, καὶ Σεργιώτας ὠνόμαζεν ὁμοίως. Καὶ ἦν μὲν αὐτοῖς ἡ ἔρις καὶ στάσις καθ' ἡμέραν αὐξομένη τε καὶ κραταιουμένη καὶ τὰς μιὰς μερίδας εἰς ἄσπονδον ἔχθραν καθεστῶσα.

XXIII. Insequenti vero tempore vita functo Sergio in tantam discipuli ejus contra Baanitas contentionem eruperunt, ut non ultra verbis et contumeliis, sed manibus et gladiis, decerneretur, et magna cædes fieret Baanistarum. Prævalebat enim Sergii factio tum multitudine, tum, qui militum qui apud illos erat, præfectus, Sergio assentiebat, ac Baanitæ a contribulibus et consecraneis interneccione deleti fuissent, nisi quidam, nomine Theodotus, culta impius, si quis alius Sergii comperegrius, grassantem cædem compescuisset, et sedasset, tum blanditiæ plenis verbis usus, tum etiam communi rei conferre dictitans, atque multis gestis et verbis probans, utramque factionem ejusdem esse originis, iisdemque consuetudinibus accrevisse, communem habuisse victum, concordia sibi securitatem parasse, cum in dubiis circa doctrinam nihil magni momenti esset; annisque multis ita perseverasse usque ad Sergii magistri inaugurationem: non oportere tot annorum consensum et societatem in sanguinem et cædes desinere, neque par esse eos, quin in rebus præcipuis etiam nunc conjuncti et ejusdem opinionis essent, ob quasdam recentes controversias ultro citroque subortas, quasi omnino heterodoxos et impios gladio et exitio tradi. Talibus ille dictis mutuum cædem compescuerat, quod utinam factum non fuisset: lues enim illa tot animarum perniciem non parasset.

δῶς παραπέμπειν. Ἄλλ' ὁ μὲν τοιούτοις τισὶ ῥήμασι τὸν κατ' ἀλλήλων (ὡς εἶθε μὴ ὄφελεν· οὐ γὰρ ἂν ὁ ψυχόλεθρος πλείους ἐπενεμήθη ψυχὰς) ἔστησε φόνον.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(49) Πράττεσθαι. Recte, pro eo quod noster habet πραττεύεσθαι.

(50) Ἀκροατήν. Optime; noster mendose ἀκροατής. De uno enim Sergio sermo hic est, tanquam qui multos ex præstantioribus doctoribus audiverit.

(51) Σχίσαι. Recte pro σχίσθαι, quod in nostro legitur.

(52) Κοινήν. Ita restitui ex nostro, pro κοινή, quod habebat Coislinianus.

(53) Καίρια, id est, *præcipuæ*, *palmaris*. Sic rhetoribus *καίρια* vocantur ea argumenta, quæ rem

ἀποτροπαίους τῶν πράξεων καὶ βδελυρὰς οὐδένα δισταγμὸν ἢ ἐρύθημα φέρειν, ὡς οὐ χρὴ πράττεσθαι (49). Νεοφανῆ δὲ Σέργιον ἐλοιδορεῖτο, καὶ μηδὲνα τῶν ἐπισήμων διδασκάλων μίτε ἰδεῖν, μίτε ἀκροατήν (50) χρηματίσαι, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲν ἐκεῖθεν σπάσαντα φωτὸς ἐν πλάνῃ καὶ ἀπάτῃ διαπορεύεσθαι. Ὁ μὲν οὖν ἐξάγιτος Βαάνης τούτοις τε τὸν ὁμοτεχνον καὶ ἀντιστασιώτην ἔβαλεν καὶ ἑαυτὸν ἐμεγάλυνεν. Τὸ δὲ ποικίλον θηρίον ὁ Σέργιος τὸ μὴ βεβουθίσθαι περιφανῶς οὕτως τῶν πράξεων τῷ βορβόρῳ, μὴδ' οὕτως ἀπόζειν ὡσπερ ὁ Βαάνης τὴν ἀκαθαρσίαν, ἀλλὰ πολλοὺς ταύτην καὶ ῥημάτων καὶ φασμάτων παρακαλύμμασι περιστέλλειν ἔλαβεν ἰσχὺν εἰς δύο τὴν ἀποστασίαν σχίσαι (51), καὶ τοὺς μὲν ὅσοι τῆς μερίδος ὄφθησαν τοῦ Βαάνους, αὐτὸς δια-

πτύων Βαανίτας ἐκάλει. Ἐκεῖνος δ' ἀμειβόμενος τὴν ὕβριν, ἀποτροπαίους τε οὐκ ἢ μοῖρα εἶχε τοῦ Σεργίου ἦν μὲν αὐτοῖς ἡ ἔρις καὶ στάσις καθ' ἡμέραν αὐξομένη τε καὶ κραταιουμένη καὶ τὰς μιὰς μερίδας εἰς ἄσπονδον ἔχθραν καθεστῶσα.

ΚΓ'. Χρόνῳ δὲ ὕστερον θανάτῳ τὸν βίον καταστρέψαντος Σεργίου, ἐπὶ τοιοῦτων οἱ τούτου μαθηταὶ εἰς τὴν πρὸς τοὺς Βαανίτας ἀνεβράβησαν μάχην, ὡς οὐκ ἔτι λόγοις καὶ λοιδοραῖς, ἀλλὰ καὶ χερσὶ καὶ ξίφεσι κρίνεσθαι τὴν ἔριν, καὶ πολλὸν φόνον τῶν Βαανιτῶν ῥύησαι. Ἐπεκράτει γὰρ ἡ μερίς Σεργίου τῷ τε πλήθει, καὶ ὅτι τῆς ἐν αὐτοῖς ὀπλιτικῆς δυνάμεως ὁ ἄρχων τῇ δόξῃ προσαπέκλινε Σεργίου· καὶ ἂν εἰς τέλος, ὡσπερ ἦν ἄξιον, οἱ Βαανίται ὑπὸ τῶν ὁμοδόξων καὶ ὁμοφύλων χειρῶν ὠλοθρεύθησαν, εἰ μὴ τις θεόδοτος ὄνομα, δυσσεβῆς εἰ καὶ τις ἄλλος τὴν θρησκείαν, συνέκδημος Σεργίου λεγόμενος τὸν φόνον ὀξέως ῥέοντα ἀνέτχε τε καὶ ἀνέκοψεν, ἄλλοις τε πολλοῖς αἰμυλίοις λόγοις καὶ τὸ κοινῇ συνοῖσον εἰσηγούμενος, φάμενός τε καὶ διατεινόμενος, καὶ πολλοῖς κατασκευάζων ἔργοις, καὶ λόγοις τὸ προτεινόμενον, ὡς ἑκατέρω μερίδι τῆς αὐτῆς εἰσι βλαστήματα σποράς καὶ τοῖς αὐτοῖς ἔθεσι συνηξήθησαν καὶ κοινήν (52) τὴν δίαίταν εἶχον, καὶ ὁμονοία περιετειχίζοντο οὐδὲν μέγα περὶ τῶν ἀμφισπασσομένων στασιάζοντες, καὶ τοῦτο ἐκράτει χρόνοις πολλοῖς μέχρι τῆς τοῦ διδασκάλου Σεργίου ἀναδείξεως καὶ ὡς οὐ χρὴ οὐ μὲν οὖν τὴν ἐν τοσοῦτοις χρόνοις σύμπνοιάν τε καὶ συνάφειαν εἰς αἵματα καὶ σφαγὰς διαλύσαι, οὐδὲ τοὺς εἰς αὐτὰ τὰ καίρια (53) καὶ νῦν συνηγμένους (54) τε καὶ ὁμοφρονοῦντας διὰ τινὰς προσφάτως (55) ἀναβρίπισθίσας διαφορὰς ὡς (56) ἑτεροπίστους παντελῶς καὶ ἀθείους εἰς τὸν διὰ ξίφους ὄλεθρον (57) ἀφει-

κατ' ἀλλήλων (ὡς εἶθε μὴ ὄφελεν· οὐ γὰρ ἂν ὁ ψυχόλεθρος πλείους ἐπενεμήθη ψυχὰς) ἔστησε φόνον.

conficiunt. Vide Longinum *Περὶ ὕψους*, sect. 10, 1. Confer Claud. Salmasium, *Ad Simplicium*, p. 4.

(54) Συνηγμένους. Optime pro συνηγμένους, quod noster legebat. Prius proprie conjunctos animo, posterius loco junctos denotat.

(55) Προσφάτως. Recte Coislinianus: noster προσφάτους, eodem quidem sensu, sed minus elegantè, cum adverbium hic magis quadret, quam participium.

(56) Ὡς. Recte, pro quo mendose in nostro εἰ.

(57) Ὀλεθρον. Noster θάνατον legite odem sensu.

ΚΔ'. Μιχαήλ μέντοιγε (58) τοῦ βασιλέως, τὰ Ῥω-
μαϊκὰ σκῆπτρα διέποντος, ὃς ἐκ τῆς βασιλείου στο-
λῆς εἰς τὸ τῶν μοναχῶν ἡμείφθη σχῆμα, καὶ τοῦ
μετ' αὐτὸν βασιλεύσαντος Λέοντος οὐκ ἐν τῷ ῥαθύμῳ
τὴν ἀναζήτησιν καὶ ἔρευναν τῆς ἀποστασίας τιθεμέ-
νων, ἀλλὰ καὶ σπουδῆν τὴν πρέπουσαν ἀναδεξαμένων,
στέλλονταί τινες τῶν οὐκ ἀσήμεων ἀνὰ πᾶσαν τὴν
Ῥωμαϊκὴν ἀρχὴν, τοὺς, εἴ τινες ἂν φωραθεῖεν τῆς
τοιαύτης κάτοχοι θεομαχίας, ἐπεὶπερ πολλάκις αὐ-
τοὺς αἱ τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων νοθεσῖαι καὶ παραι-
νέσεις οὐδὲν οὔτε ὤνησαν, οὔτε μεταβάλλειν (59) ἔπει-
σαν τὴν ἀσέβειαν, τούτους οὕτως ἀμεταθέτως ἔχοντας
ὡς κοινὴν λύμην καὶ φθορὰν τοῦ γένους πρὸς τὸν διὰ
ξίφους θάνατον ὑπάγειν. Ἦκεν οὖν τὰ προσταγμάτα
καὶ εἰς τὴν καλουμένην χώραν τῶν Ἀρμενιῶν.
Θωμᾶς δὲ ἦν τῆνικαῦτα Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος B
καὶ τις ἕτερος Παρακονδάκης ἐπώνυμος ἐξάρχων κατ'
ἐκεῖνο καιροῦ τῶν ὅσοι τῆς κατὰ τὸν βίον σεμνότητος
εἶχοντο, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας πολιτείας ἐποιούντο
ἐπάγγελμα συντηρεῖν τὰ δέσμια. Τούτων τοίνυν τῶν
ἀνδρῶν ἑκάτεροι ἄμα συνεδριάζειν μετὰ καὶ ἑτέρων
τινῶν λογίων βασιλικὸν δεξάμενοι θέσπισμα, οὗς ἂν
τῶν ἀποστατῶν ἢ πολιτικῆ χειρὶ εὔρισκέν τε καὶ
συνελάμβανεν, καὶ πρὸς αὐτοὺς διεπέμπετο, ἐξήταζόν
τε καὶ ἐλογοθέτουσαν λεπτομερέστερον, καὶ τοὺς ὑπαι-
τίους τῶν ἀναιτίων φυλοκρῖνοῦντες τοὺς μὲν ἀπέλυον,
ἔστι δ' οὗς καὶ ἐπιτιμίοις ἐκκλησιαστικοῖς καθυπ-
έβαλλον, τοὺς δὲ παντελῶς ἀνιάτους οἱ πολιτικοὶ νό-
μοι, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχόντων παρελάμβανεν τὸ
δικαιωτήριον (60). Οὕτω δὲ τῆς ἐρεύνης τε καὶ κρί-
σεως καὶ τοῦ λογοθετοῦ (61), καὶ τῆς πράξεως C
προϊούσης μερίζονται τῶν εἰρημένων κριτῶν τὴν
σφαγὴν οἱ τε λεγόμενοι Κυνοχωρίται (62), καὶ οὗς
ἐπωνόμαζον Ἀστατοῦς. Ἦσαν δὲ οὗτοι τῶν τοῦ
Σεργίου μαθητῶν οἱ λογάδες. Οἱ μὲν οὖν Ἀστατοὶ
μηδενὸς ἑτέρου δεηθέντες αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς δόλω
καὶ προδοσίᾳ κατασφάζουσιν τὸν εἰρημένον ἑξάρχον.
Τοῖς δὲ Κυνοχωρίταις ἐπεὶπερ ἐνέδει στρατηγὸς τοῦ
μιάσματος, εἰς τῶν εἰρημένων Ἀστατῶν ἐφίσταται,
καὶ κατασφάζουσι καὶ αὐτοὶ τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ
Θωμᾶν. Ἀναίδην δὲ τούτων οὕτω παρανομηθέντων,
ὡς ἔφην, ἑκατέρας μαιφονίας ἀρχιτέκτονες, φεύ-
γουσι μὲν σὺν τοῖς ἐπομένοις σπουδῆ (63) ἀπὸ πάσης
γῆς, ἣν ὁ Χριστιανῶν ἐκόσμηι Θεσμός, παραγίνονται
δὲ ἐν Μελιτινῇ πόλει τῆς δευτέρας Ἀρμενίας, πολι-
τεῖαν οὖσαν τότε τῶν μισοχρίστων Σαρακηνῶν, ἧς D
καὶ Ἀμηρᾶς (64) ἦρχεν, ὃν ἐπεκάλουν Μονοχερά-
ρην (65) · καὶ οὗτος ὁ μισόχριστος τοὺς μισοχρίστους

XXIV. Michael vero, qui imperatoriam vestem
in monachalem commutavit, et ejus successor Leo,
de hujusmodi apostasia perquisitionem fieri non in-
diligenter curarunt, sed qua par erat sollicitudine
per omnes imperii Romani fines viros dignitate
præstantes miserunt, ut quandoquidem ab episcopis
et sacerdotibus frequenter moniti impii illi nec
obtemperaverant, nec resipuerant, si quos depre-
henderent tali impietati obnoxios, qui ad meliorem
se frugem recipere nollent, quasi communem pe-
stem et generis humani perniciem gladio plecterent.
Hæc itaque jussa venerunt in regionem Armenia-
corum dictam. Thomas vero tunc Neocæsareæ epi-
scopus erat, aderat et alius quidam nomine Paracon-
daces, qui tunc temporis eminebat inter eos, qui
honestate morum præditi, sublimiorem vitæ ratio-
nem profitebantur. Ambo igitur imperatorio de-
creto cum aliis quibusdam eruditis viris consultare
jussi, apostatas a politica manu ad hoc deputata
deprehensos et oblatos examinabant, et minutatim
interrogabant, sonesque ab insontibus sequestran-
tes, alios quidem absolvebant, nonnullos ecclesiasti-
cis pœnis subiciebant; penitus insanabiles politicis
legibus et magistratuum tribunali tradebant. Dum
examen, judicium, interrogatio et acta sic proce-
derent, Cynochoritæ, ut vocabant, et ii qui dice-
bantur Astatii; erant autem selecta pars discipulo-
rum Sergii; prædictorum judicium eadem patran-
dam inter se dividunt. Astatii igitur, nulla petita
ope, memoratum præfectum dolo et proditione con-
fodiunt, Cynochoritæ vero cum duce ad exsecran-
dum facinus egerent, assumpto ex Astatibus uno, epi-
scopum Thomam a Deo constitutum obruncant. His
audacter gestis, Astatii, qui, ut supra dixi, utrius-
que parricidii auctores erant, cum sequacium turma
festinantes fugiunt ab universis regionibus, quæ
Christiana lege utebantur, et Melitinam secundæ
Armeniæ urbem, se conferunt, quam tunc Christi-
osores Saraceni incolebant, quibus Ameras, nomine
Monocheræres imperabat, qui, Christi inimicus,
Christi inimicis profugis benigne exceptis, et omni
metu liberatis, Argaum sic dictum oppidulum dat
incolendum. Confluente autem eodem impiorum
multitudine, ita ut jam prædatoriis incursibus pa-
res essent, vicini Christiani multi ab iis frequenter
in captivitatem abducti sunt: et malo in dies inva-
lescente non modo veteres impietatis cultores libere
potuerunt in ea perseverare, sed etiam quosdam

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(58) Μιχαήλ, Curopalates scilicet, cognomine Rhancabe, de quo ejusque successore Leone legatur Cedrenus, p. 396 seq.

(59) Μεταβάλλειν. Noster μεταβαλεῖν.

(60) Δικαιωτήριον. Optime: noster δικαιότερον, non sine mendo.

(61) Λογοθετοῦ. Mediæ ævi vox, sicut et proxime antecedens λογοθετέω vide Dufresn. in *Glossario Græc.* p. 821.

(62) Κυνοχωρίται. De his vide Cedrenum, p. 433.

(63) Σπουδῆ. Ita noster diserte, et procul dubio

recte: sensus enim optime respondet. Cl. Montfauconius ex Coisliniano habet σπουδῆς addito asterisco, quasi aliquid (ni conjectura me fallit) deesset. Sed omnia sibi constant, et gignendi casus natus est ex sequentibus vocibus πάσης γῆς.

(64) Ἀμηρᾶς. Non ignotum historicis hujus ævi nomen: vide Cedrenum, p. 350. Idem vero de re nostra exponit, p. 44.

(65) Μονοχεράρην. Ita Colbertinus et noster, cum quibus Petrus Siculus, p. 70. Coislinianus itaque Μονοχεράνης scribens, in mendo cubat.

ex captivis ad eam amplectendam cogere. Contigit autem, ut Sergius, cujus frequens mentio facta est, postquam aliquo tempore cum transfugis versatus fuerat, iisdem in impietate confirmandis intentis debitas cœlitus pœnas lueret. Ligna cœdendi tempus erat, nec lignariæ artis imperitus erat Sergius, solebatque illam exercere, truncosque in asseres secare. Cum autem in montem Argai proximo huic operi vacaret, Tzanio quidam Nicopolitanus, religione pius, animo manibusque strenuus, ut vidit illum Dei hostem præstigiis suis fidentem, et veneficiis vitam concedentem, ita ut solus ligna cœdere auderet, magna et ingenti contra seductorem emissa voce, quæ terrore stuporeque hominem replevit, inermis cum esset, securem e manibus ejus abstulit, scelestumque ita percussit, ut mors ejus sequeretur. Sic fallaciæ ille vere spiritus, pernicies humanarum animarum, acerba illa et profunda apostasiæ radix, extremum et pessimum malorum omnium, quæ ante fuerunt, manus et artis suæ instrumento obtruncatus impiorum, superbiorumque sermonum, vanarum promissionum et expectationum, ipsiusque vitæ fluem accepit, et in ignem inexstinguibilem æternumque cum impia sua sententia amandatus est.

τὴν γνώμην ἀνδρείος, καὶ τὰς χεῖρας παραπλήσιος, αὐτοῦ τεθαρβήκοντα, καὶ ταῖς γοητείαις τὴν ζωὴν ἄνωθεν ὁμοῦς δίκην οὐ διδράσκει (67). Ξυλουργίας ἦν ὁ καιρὸς, καὶ τεκτονικῆς ὁ Σέργιος οὐκ ἀμελέτητος ἦν, καὶ δὴ καὶ συνήθης ἦν καχεῖσθαι τῇ τέχνῃ, καὶ εἰς σανίδας ἀποξέειν τῶν πρέμων τὰ ἐπιτήδεια. Οὗτος κατὰ τὸ σύνθηρος εἰς τὸ παρακαίμενον ὄρος τοῦ Ἀργαῦ παραγεγονῶς ἔπραττε τὰ αὐτοῦ, καὶ εἰς σανίδας τὰ ξύλα ἀπέξεν· πρὸς ταύτη δὲ ὄντα τῇ ἐργασίᾳ Τζανίων (68) ὄνομα, γένος ἐκ Νικοπόλεως, εὐσεβῆς τὴν θρησκείαν, ὡς εἶδεν οὕτω τὸν θεομάχον ταῖς μαγανείαις (69) πεπιστευκότα, καὶ καταμόνας ξυλουργεῖν ἐπηρμένον, μέγα τι καὶ διάτορον κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος ἐμβοήσας καὶ τῇ φωνῇ φόβου τε καὶ ἐκπλήξεως πληρώσας, ἀφαιρεῖται μὲν αὐτός, (70) ἀνοπλος ὢν, τὴν ἀξίνην τῶν χειρῶν, παῖσι δὲ τὸν πλάνον καιρίαν, καὶ αὐταῖς ταῖς πληγαῖς ὁ πικρὸς ἐπηκολούθησε τοῦ ἀλιτηρίου θανάτου. Οὕτω μὲν δὲ, οὕτω τὸ τῆς ἀπάτης ὡς ἀληθῶς πνεῦμα, ὁ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ὀλετήρ, ἡ πικρὰ καὶ βαθεῖα τῆς ἀποστασίας ρίζα τὸ ἔσχατον καὶ χεῖρον τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντων κακῶν τῆς οἰκειᾶς αὐτοῦ χειρὸς καὶ τέχνης τῷ ὄπλῳ κατακοπεῖς, τῶν τε θεομάχων καὶ ὑπερηφάνων λόγων, καὶ βδελυκτῶν καὶ ἀνοσίων ἔργων καὶ τῶν ἀμηχάνων ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων, καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἐξεκόπη, καὶ εἰς τὸ ἄσβεστον πῦρ καὶ (71) αἰώνιον αὐτῷ τῷ θεομάχῳ φρονήματι παρεπέμφθη.

XXV. Tertius et quadragesimus et trecentessimus post sexies millesimum a creatione mundi annus complebatur, cum impius ille morte scelera luit. Discipulos autem reliquit apostasiæ improbitatisque suæ, qui in mysticis maleficiis suis atque præstigiis primas tenebant, tres numero, Michaellem, Kanacarem et Joannem, quibuscum annumerabatur memoratus supra Theodotus; post illos autem Basilium et Zosimum, et alii complures. Sed hi illius scelestissimi hominis ter maledicti discipuli, quos decepta plebs comperegrinos appellat, populum in Argai locum congregatum, tametsi acerbam et divi-

φυγάδας τὰ τε ἄλλα φιλοφρόνησάμενος δεξιῶς καὶ παντὸς ἐλευθερώσας ἀνθρωπίνου δέους, τὸ Ἀργαῶν (66), πολίχνιον οὕτω καλούμενον ἐπιχωρίῳ γλώττῃ, οἰκεῖν ἐπιτρέπει· ἀθροίσματος δὲ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ τῶν τὴν ἀποστασίαν φρονούντων συνεβρύηκός, ὡς καὶ εἰς ληστρικὴν ἐξαρκεῖν ἐπιδρομὴν τε καὶ χεῖρα, πολλὴ καὶ πολλάκις τῶν πλησιόχωρων Χριστιανῶν ἀχμαλωσία τοῖς ἀθέοις ἐπετηδεύετο. Κάκειθεν κραταιούμενον τὸ κακὸν οὐ μόνον τοὺς ἀπ' ἀρχῆς θεραπευτὰς ἀδεῶς ἐδίδου τὴν ἀσεβειαν θρησκειῖν, ἀλλὰ καὶ τινὰς τῶν ἀχμαλωτιζομένων πολλὴν παρεῖγεν τὴν ἐξουσίαν συναναγκάζειν, εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῖς καταπίπτειν ἀθεότητα. Γίνεται δὴ καὶ Σέργιος, οὐ πολλάκις ἔσχε μνήμην ὁ λόγος, ἐκεῖσε, καὶ χρόνον τινὰ τοῖς φυγάσι διατρέψας, καὶ βαθύνας αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τῆς ἀσεβείας τὰ δόγματα,

τὴν ἄνωθεν ὁμοῦς δίκην οὐ διδράσκει (67). Ξυλουργίας ἦν ὁ καιρὸς, καὶ τεκτονικῆς ὁ Σέργιος οὐκ ἀμελέτητος ἦν, καὶ δὴ καὶ συνήθης ἦν καχεῖσθαι τῇ τέχνῃ, καὶ εἰς σανίδας ἀποξέειν τῶν πρέμων τὰ ἐπιτήδεια. Οὗτος κατὰ τὸ σύνθηρος εἰς τὸ παρακαίμενον ὄρος τοῦ Ἀργαῦ παραγεγονῶς ἔπραττε τὰ αὐτοῦ, καὶ εἰς σανίδας τὰ ξύλα ἀπέξεν· πρὸς ταύτη δὲ ὄντα τῇ ἐργασίᾳ Τζανίων (68) ὄνομα, γένος ἐκ Νικοπόλεως, εὐσεβῆς τὴν θρησκείαν, ὡς εἶδεν οὕτω τὸν θεομάχον ταῖς μαγανείαις (69) πεπιστευκότα, καὶ καταμόνας ξυλουργεῖν ἐπηρμένον, μέγα τι καὶ διάτορον κατὰ τοῦ ἀπατεῶνος ἐμβοήσας καὶ τῇ φωνῇ φόβου τε καὶ ἐκπλήξεως πληρώσας, ἀφαιρεῖται μὲν αὐτός, (70) ἀνοπλος ὢν, τὴν ἀξίνην τῶν χειρῶν, παῖσι δὲ τὸν πλάνον καιρίαν, καὶ αὐταῖς ταῖς πληγαῖς ὁ πικρὸς ἐπηκολούθησε τοῦ ἀλιτηρίου θανάτου. Οὕτω μὲν δὲ, οὕτω τὸ τῆς ἀπάτης ὡς ἀληθῶς πνεῦμα, ὁ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν ὀλετήρ, ἡ πικρὰ καὶ βαθεῖα τῆς ἀποστασίας ρίζα τὸ ἔσχατον καὶ χεῖρον τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντων κακῶν τῆς οἰκειᾶς αὐτοῦ χειρὸς καὶ τέχνης τῷ ὄπλῳ κατακοπεῖς, τῶν τε θεομάχων καὶ ὑπερηφάνων λόγων, καὶ βδελυκτῶν καὶ ἀνοσίων ἔργων καὶ τῶν ἀμηχάνων ὑποσχέσεων καὶ ἐλπίδων, καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ἐξεκόπη, καὶ εἰς τὸ ἄσβεστον πῦρ καὶ (71)

ΚΕ'. Τρίτον καὶ τεσσαρακοστὸν καὶ τριακοσιοστὸν πρὸς τοῖς ε' ἀπ' ἀρχῆς τῆς κοσμογενείας ἠνύετο ἔτος (72), ὅτε τὸν βίαιον (73) ὁ θεομάχος οὗτος ἀπέτισε θάνατον. Λεῖπει δὲ μαθητὰς τῆς αὐτοῦ μυστικῆς καὶ ἀποστασίας, οἳ τὸ πρωτεῖον ἐν ταῖς μυστικαῖς μαγανείαις τε καὶ γοητείαις ἔφερον, τρεῖς, ὧν ὁ μὲν Μιχαήλ, ὁ δὲ Κανακάρης (74), ὁ δὲ τρίτος Ἰωάννης ὠνομάζετο, οἳ καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἄνωθεν Θεόδοτος συνητάζετο. Οἳ δὲ μετ' ἐκείνους Βασίλειός τε καὶ Ζώσιμος, καὶ ἕτεροι πλείους ἦσαν· ἀλλ' οὕτω γὰρ οἳ τοῦ τρισαλιτηρίου ἐκείνου τρισκατάρατοι μαθηταί, οὓς καὶ συνεκδήμους τὸ ἡπατημένον

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(66) Ἀργαῶν. Ita Coislinianus, et Petrus Siculus, p. 70, et Cedrenus, p. 444. Deserendi itaque sunt noster et Colbertinus, quorum uterque legit Ἀργαῶν.

(67) Διδράσκει. Noster διαδιδράσκει, quod præferendum puto. Photius enim amat compositis uti pro simplicibus.

(68) Τζανίων. Confer Petrum Siculum, p. 70.

(69) Μαγανείαις. Magicas artes jam alias Noster Manichæis exprobravit. Eadem dica pluribus aliis hæreticis scripta est a veteribus: vide Spenceri Notas ad Origenem, *Contra Celsum*, p. 6 seqq.

(70) Ἀνοπλος. Noster ἀοπλος: utraque forma

D apud Græcos adhibetur.

(71) Καὶ Addidi ex nostro, quod orationis series postulat.

(72) Ἔτος. Addidi ex nostro, ad sensum complendum.

(73) Τὸν βίαιον-θάνατον. Noster legit τὸν βίον θανάτου. Sed insueta hæc phrasia est: itaque malim acquiescere in lectione Coisliniani codicis.

(74) Ὁ δὲ Κανακάρης. Ita scripsi ex nostro, pro quo Coislinianus: τὸν δὲ κανακάρην. Illud magis respondet τῷ, ὠνομάζετο: cum altera illa lectio sine ellipsi locum habere non possit.

πλήθος ἐπονομάζουσιν, τὸν ἀθροισθέντα λαὸν ἐν τῷ Ἀργαοῦ, καίτοι τὸν πικρὸν καὶ θεήλατον τοῦ διδασκάλου θάνατον ὄφει λαβόντες, καὶ οὐδὲν, ὡν ἐθεομάχει καὶ ἐτερχατεύετο, προσελθόν, ὅμως τοῖς ὁμοίοις κακοῖς διεφθείροντό τε καὶ κατελυμαίνοντο, οὐκ ἔτι μὲν εἰς ἓνα τινὰ ἢ εἰς δύο τὸ διδασκαλικὸν τῆς θεομαχίας ἀναφέροντες ἀξίωμα, ὁμοτίμως δὲ ἀλλήλοις αὐτοὶ κατὰ πλήθος τῆς πλάνης τῷ πλήθει καθηγούμενοι. Ὅμως δὲ καὶ ὑποβεβηκότας αὐτῶν τινὰς ἐτέρους ἔταττον, οὓς καὶ νοταρίους ὠνόμαζον, καὶ τινὰ τῶν ἀπορρήτων καὶ βδελυκτῶν ὀργίων εἰς ἐποψίαν καὶ τελεστικὴν ἀφώριζον ἐπιμέλειαν.

ΚΣ'. Ὑπὸ δὲ τοὺς αὐτοὺς ἀναφαίνεται καιροῦς (75) καὶ ὁ τρισαλιτήριος Καρβέας (76), ἀνὴρ δεινὸς μὲν ὑπελθεῖν ὄχλον, στεγανὸς δὲ κρύπτειν τὸ ἀνέκφορον, καὶ τοῖς χεῖλεσιν ἄλλα προφέρειν παρὰ τὴν ἐν τῇ καρδίᾳ μελέτην πιθανώτατος, καὶ πίστιν μὲν οὐδ' ἦντινα στέργων, ἐπεὶ καὶ τὰ τῶν Ἀράβων (77) θειάζειν ἐσχηματίσατο· πλὴν τῆς ἀποστασίας ἐραστῆς καὶ λέγεσθαι καὶ νομίζεσθαι κλέος ποιούμενος, οὐδὲ τῆς κατὰ πόλεμον ἐμπειρίας (78) ἀγύμναστος. Διὸ καὶ τῆς ἀποστατικῆς ἐκείνης πληθῆς ἤδη πρὸς χεῖρα πολεμικὴν τε καὶ βαρβαρὴν ἀδρυνομένης, ἄρχειν ὑπὸ τοῦ πλήθους ἡρέθη, ὅς ἐπὶ μᾶλλον αὐξῶν τε καὶ κρατόνων τὸ θεομάχον ἀθροισμα, ἐπεὶ τῇ βαρύτητι τοῦ πολυχνίου στενοχωρούμενος εἶδε τοὺς ὑπὸ χεῖρα, πόλιν ἄλλην εὐρυχωροτέρην ἐγείρει, ἣν ἐπωνόμαζε Τεφρικὴν (79), καὶ ταύτην τοῖς ἐπομένοις πολιζει, ὁμοῦ μὲν καὶ τὴν ἐπιφερομένην τῶν Μελιτινιτῶν (80) ἀποκλίνων τυραννίδα. Καὶ γὰρ εἰ κατ' ἀρχὰς φιλοφρόνως ὑπεδέξαντο, ἀλλ' οὖν πλουτοῦντας ὀρῶντες, καὶ πλέον ὦν ἠλπίζον, ταῖς καθ' ἡμέραν ληστρικαῖς ἐφόδοις εἰς εὐπορίαν ἐπιδιδόντας οὐκ ἔτι τὸν ὀφθαλμὸν αὐτοῖς ἐπιβάλλειν φθόνου χωρὶς καὶ πλεονεξίας ἠδύναντο. Διὸ λαφυραγωγοῦντες αὐτοὺς τέχναις πολλαῖς καὶ μεθόδοις οὐκ ἐνέλιπον. Μία τοίνυν καὶ αὐτὴ αἰτία, δι, ἦν ὡς ἀπωτέρω τῆς προτέρας οἰκίσεως πολίξειν ἔγνω τὸ ὑπήκοον. Ἔτι δὲ καὶ τῷ ἀνεπιμίκτη τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰς τὰς δαιμονιώδεις καὶ ἐκτόπους τῶν πράξεων, ἅτε δὴ καθ' ἑαυτοὺς ὄντας, ἀδεῶς χωρεῖν καὶ σὺν παρρησίᾳ προνοοῦμενος. Ἐκ γειτόνων γὰρ ἔχοντες πρότερον τοὺς Σαρακηνούς, ἐσέβοντο μὲν (81) τὰ αὐτῶν, ἐσέβοντο δὲ καὶ τὰ ἐκείνων· ἀλλὰ τα μὲν (82) ἐκείνων θεατρίζοντες, τὰ δὲ οἰκεία μυστηριαζόμενοι.

ΚΖ. Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ ἐπίκαιρος ἐδόκει πρὸς τὰς καταδρομὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἦν ἀνέστη πόλις. Μᾶλλον τε γὰρ ἐπλησίαζε τοῖς αὐτῆς ὁρίοις. Ἀλλὰ καὶ εἴ τις αὐτομολεῖν ἐκεῖθεν ἐβούλετο τῶν τῆν αὐτὴν ἀσέβειαν ἐγκόλπιον φερόντων, ἐτοιμοτέρην

nitus immissam magistri mortem viderant, et nihil eorum, quæ ille portentose confinxerat, accidisset, populum, inquam, illum corrumpere, et pessumdare pergebant : nec ultra impietatis magisterium ad unum vel duos referebant. Sed pari inter se honore multitudini præficiabantur : attamen quosdam inferioris, gradus constituerunt, quos appellabant notarios, quibus curam quamdam et officium in abominandis suis orgiis et initiationibus assignabant.

XXVI. Sub hoc tempus eminebat sceleratissimus Carbeas, vir ad subornandam plebem acutus, callidus ad ea occultanda, quæ efferre par non erat, et ad alia persuadenda, quam quæ in corde latebant, nullam revera tenens fidem, quippe qui Arabum religionem se admirari simularet : cæterum apostasiæ amatorem et dici et existimari honori et gloriæ sibi esse ducebat, neque bellicæ rei imperitus erat. Quamobrem cum apostatica illa multitudo jam eo incrementi venisset, ut militarem manum suppeditare posset, ad imperium ab illa evector est, utpote qui impiissimum cætum et augere et confirmare posse crederetur. Cum autem oppiduli angustia pressos cerneret subditos, aliam amplio urbem excitavit, quam Tephricam nominavit, ipsamque sequacibus suis incolendam dedit, ut imminentem Melitinorum tyrannidem declinaret. Nam etiamsi initio perhumaniter ab illis excepti fuissent, et tunc cum illos divites esse cernerent ac quotidianis deprædationibus rerum copia crescentes, non poterant eos sine invidia et cupiditate respicere. Quare non cessabant eis insidiari, ut spolia eriperent. Quæ quidem una ipsi causa fuit, cur procul a prima habitatione subditos suam sedem ponere decreverit. Ad hæc autem curabat, ut separati a cæteris hominibus, dæmoniacis et absurdis rebus seorsim positi liberius et cum fiducia vacarent. Cum enim antea vicinos haberent Saracenos, eorum simul ritus et suos observabant ; sed eorum ritus theatrico more, suos vero mystico cultu.

XXVII. Præterea urbs illa a se structa opportuna videbatur esse ad Romanum imperium incurrandum, utpote illius finibus vicinior. Quin etiam si quis inde transfugere vellet ex iis, qui eidem impietati assentiebantur, paratiorem ad fugam et

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(75) Καιροῦς. Noster καιριάς, mendose.

(76) Καρβέας Ita rescripsi ex nostro pro καρβαίας Coisliniani Codicis. Nobiscum facit Petrus Siculus, p. 72, et Cedrenus, p. 444, qui rem hanc, prout gesta est, data opera recitat.

(77) Ἀράβων. Recte, pro quo noster Ἀρράβων,

(78) Ἐμπειρίας. Addit noster ἦν, quo tamen opus non est.

(79) Τεφρικὴν. Ita recte noster, pro quo Coislinianus male Τεφικόν, pejus Petrus Siculus Τιβρι-

κίην. Pro nostra scriptione facit et codex Colbertinus, et Cedrenus, p. 444.

(80) Μελιτινιτῶν. Recte, pro quo noster mendose Μελιπνιτῶν.

(81) Ἐσεβόν. Bis, pro quo utrinque noster ἐσεβοντο. Sed bene habet utraque verbi forma.

(82) Ἀλλὰ τὰ μὲν. Sensus est, Saracenorum instituta eos publice et in conspectu aliorum, domestica vero clam et occulte sectatos esse.

secessum ob vicinitatem locum habebant. Bella vero deinde non prædationibus gessit, sed justis præliis et aciebus, sive solus cum suis sive cum Saracenis dimicaret : quandonam autem vicerit, et quandonam superatus fuerit, alterius est instituti temporisque referre. Quod vero vicinas sibi imperii Romani regiones innumeris affecerit calamitatibus, ipsa mali magnitudine plus quam verbis, posterius nostri cognituri sunt.

XXVII. Postquam autem sanguinarius ille et execrabilis homo longis temporibus intolerabilia perpetrasset, sero tandem et vix ægritudine consumptus periit. Ejusque tyrannidis et impietatis successor declaratur ejus gener ex filia, et consobrinus genere, cui nomen Chrysocheres ; quo tempore hanc historiam describentes, quod futurorum notitiam nec habeamus, nec polliceamur, ultra progredi non possumus. Quod si quis eam spem dederit, quæ ex benignitate pendet, quæque humani generis amantes non fallit unquam, nec in errorem inducit, fortasse non nimis audacter scribatur, non multo abhinc tempore futurum esse, ut apostatici hujus et impii cœtus audacia, dogmata et robur dissolvantur et destruantur. Cæterum hic liber, unde initium duxerit error, repræsentavit, nec non quomodo secundo jacto semine hæc ipsa amaritudinis radix surculos impietatis emiserit, ac etiam, quomodo usque ad tertiam vicem zizania repullulaverint : item quænam et quot fuerint defectionis Ecclesiæ, ut vocabant, qui magistri, et quomodo illi sacras voces adulteraverint, quibusnam iterum verbis suam ipsi sententiam obumbrent, et alia multa, quæ postquam cursim historia enarravit ; ad secundum librum remittit tum impiorum dogmatum refutationem, eorum maxime, quæ hactenus depulsa non fuere, tum, si qua alia, quæ dici oportuit, prætermiserit : si tamen divina gratia negotiis obruto Scriptori requiem et vacationem concesserit.

ῥηθῆναι δέον, παρῆκεν, ἂν ἄρα τὸν γράφοντα τῆς ῥηθῆναι δέον, παρῆκεν, ἂν ἄρα τὸν γράφοντα τῆς σκευάσει καὶ θεία εὐμένεια.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Ἀνεπίληστον. Ita scripsi ex nostro pro ἀνεπίπληστον Coisliniani. Photius scilicet innuit, horum hominum fraudes tam longe lateque grassatas esse, ut eorum memoriam apud posteros nulla oblivio deletura sit ; nec verbis opus esse, sed rem ipsam, et, quæ hinc consecuta sint, mala inspicere debere.

(84) Χρυσόχρης. Noster Χρυσόχρης, Cedrenus p. 470. χρυσόχειρ, Petrus Siculus denique χρυσόχρης, quod idem est cum χρυσόχρης, nec nisi pronuntiatione unius litteræ differit. De bello contra hunc gesto legatur Cedrenus ibidem.

(85) Τοῦ πρόσω. Noster τὸν πρόσω, mendose ; referendum enim est ad sequens ἀπέστη.

(86) Καὶ τῆς τοῦ γένους. Ita scripsi ex nostro, pro eo quod habet Coislinianus : Καὶ τῆς τοῦ γένους ἐρῶσι σωτηρίας μὴ σφαλερᾶς μηδὲ πλάνης εἶναι. Ibi voces σφαλερᾶς et πλάνης referri debent ad σωτηρίας, quod tamen fieri non potest, sine sensus præjudicio nec in versione Latina factum est. Ita-

ἔβρισκε διὰ τὸ γειτόνημα τὴν πρὸς αὐτὸν κατάφυγὴν τε καὶ ἀναχώρησιν. Οὗς μὲν οὖν ἐκεῖνος διήνεγκεν οὐκ ἔτι ληστρικούς, ἀλλ' ἐκ παρατάξεώς τε καὶ τοῖς Σαρακηνοῖς συνταττόμενος. Ἐν οἷς τε τὸ πλέον ἔσχε, καὶ ἐν οἷς ἀπηνέγκατο τὸ ἤττον, ἀλλῆς τέ ἐστιν ὑποθέσεως, καὶ ἰδιάζοντος χρόνου. "Οτι δὲ παντοδαπῶν ἐπλήρωσε συμφορῶν τὰς τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς πλησιαζούσας αὐτῷ χώρας, το μέγεθος ἐξαρκεῖ τοῦ πάθους ἀντὶ λόγου, τοῖς μεθ' ἡμᾶς παρασχεῖν ἀνεπίληστον (83) τὴν γνῶσιν.

ΚΗ'. Πλὴν ἀλλ' ὄγε παλαμναῖος ἐκεῖνος χρόνους μακροῖς τὰ ἀνήκεστα δράσας, ὅψε καὶ μόλις νόσῳ τὸν βίον κατέστρεψε, καὶ τῆς ἐκείνου τυραννίδος καὶ τῆς ἀσεβείας διάδοχος ἀναδείκνυται ἐπὶ παιδὶ μὲν γαμβρὸς, ἐκ τοῦ γένους δὲ τὸ ἀνεψιὸν ἔλκων, καὶ τὸ ἐπώνυμον Χρυσόχρης (84). Καθ' οὗς καιροῦς τήνδε τὴν συγγραφὴν ὁ λόγος ἀναταξάμενος τοῦ πρόσω (85) χωρεῖν, ἅτε δὴ τῶν μελλόντων τὴν γνῶσιν οὔτε ἔχων, οὔτε ἐπαγγειλάμενος ἀπέστη. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἐλπίδας δοίη τις, ὅσαι γε μάλιστα εἰς τὴν θεῖαν εἰσὶν εὐμένειαν ἠρτημέναι καὶ τῆς τοῦ γένους (86) ἐρῶσι σωτηρίας μὴ σφαλερᾶς μηδὲ πλάνους εἶναι, τάχα ἂν οὐ νεανιεύσαιτο ἡ γραφὴ οὐκ εἰς μακροῦς προαγορεύουσα (87) χρόνους, ῥυθῆναι τε καὶ διαφθαρῆναι τοῦ ἀποστατικοῦ τούτου καὶ ἀθέου πληρώματος, καὶ τὸ φρούαγμα καὶ τὰ δόγματα καὶ τὴν ἰσχύν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ μὲν παρῶν λόγος ὅθεν τε τὰς πρώτας ἀρχὰς εἶχεν ἡ πλάνη, καὶ ὅπως δευτέρας ἐπισπορᾶς αὐτῇ τῆς πικρίας ῥίζα βλαστοῦς ἀνέδωκε τῆς θεομαχίας, καὶ ὡς καὶ μέχρι τρίτης προῆλθε προβολῆς ζιζανίων· τίνες δὲ τῆς ἀποστασίας αἱ καλούμεναι Ἐκκλησίαι καὶ πόσαι, καὶ τίνες ἔσχε διδασκάλους, ὅπως τε τὰς ἱερὰς κατακλιθεῖν φωνὰς, καὶ οἷς αὐτῶν τὸ δυσσεβὲς ἐπισκιάζουσι φρόνημα, καὶ ὅσα ἄλλα κατ' ἐπιδρομὴν ἢ ἱστορία διεπεράνατο, ταῦτα διελθὼν εἰς τὸν δεῦτερον ἀνατίθεται λόγον τὰς τε κατ' ἔπος (88) τῶν δυσσεβῶν δοξασμάτων ἀνασκευὰς, ὅσα μάλιστα μὴ μέχρι νῦν τὸν ἔλεγχον ὑπεσχε, καὶ, εἰ τι ἄλλο

πολλῆς συνοχῆς ἀνοχὴν ἢ φιλόανθρωπος ἰδεῖν παρα-

que hanc puto esse mentem Photii ex nostra lectione, secundum quam σφαλερᾶς et πλάνους ad vocem ἐλπίδες pertinet : *Spem, divina gratia innixam, non solere fallere aut in errorem seducere homines, de salute sua sincere sollicitos*. Sic omnia coherent. Cæterum quod vox γένος simpliciter posita *genus humanum* denotet, tralatitium est, et vel Libanii exemplo tomo I Opp. p. 182, constat.

(87) Προαγορεύουσα. Ita malo cum nostro legere, quam cum Coisliniano προσαγορεύουσα. *Prædicere* enim hic Photius futura instituebat.

(88) Ἔπος. Ita recte, pro quo noster habet ἔτος ; id est, *annus* mendose, cum hic non de recensione sermo sit, Annalium more facta, sed de confutatione errorum scripto instituta. Cæterum Petrus Siculus *Historiam Manichæorum* æque ac noster ad Chrysocherin perduxit, et, quæ huc pertinent, a seipso, regiis auspiciis illuc misso, visa esse refert, ac cætera secuturis libris persecuturum se pollicetur.

ΛΟΓΟΣ Β΄.

Ἀπορίαι καὶ λύσεις τῶν Μανιχαίων.

Α΄. Εἰ ὁ Ἀγαθὸς μὲν τὴν ψυχὴν δημιουργεῖ, ὁ δὲ πονηρὸς τὸ σῶμα, πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἀγαθὸς ἐνωθῆναι τὸ πλάσμα αὐτοῦ τῷ πλάσματι (89) τοῦ Πονηροῦ; πῶς δὲ καὶ ὑπέμεινε τὴν ἔνωσιν ὁ Πονηρὸς; Ἡ γὰρ ἔνωσις ἢ ἀγαθοποιήσῃ τὸ σῶμα, ὅπερ οὐ χρὴ τὸν Ἀγαθὸν τοῦ Κακοῦ τὸ ἔργον ἀγαθοποιεῖν ἢ κακοποιήσῃ τὴν ψυχὴν, ὅπερ πολὺ ἀτοπώτερον, ἠττάσθαι τὸ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ πλάσματος τοῦ Πονηροῦ. Διατί δὲ καὶ ἠνέσχετο ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐνωθῆναι τῷ ἔργῳ τοῦ Πονηροῦ, καὶ κακωθῆναι ὑπ' αὐτοῦ; ὁ Πονηρὸς δὲ πάλιν πῶς ὑπέστη ἀγαθύνεσθαι τὸ ἔργον αὐτοῦ (90); χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων τίς ἀπήρξατο τῆς ἐνώσεως; Εἰ μὲν γὰρ ὁ Ἀγαθὸς, πῶς οὐκ ἐκακώθη κατὰ τοῦτο τὸ πονηρὸν ἔργον προσλαβόμενος; εἰ δὲ ὁ Πονηρὸς, δῆλον ὡς καὶ αὐτὸς ἠγαθύνθη κατὰ τοῦτο, ἔρωτα λαβῶν Ἀγαθοῦ δημιουργήματος, τό τε Ἀγαθὸν γέγονεν ἅμα Πονηρὸν τε καὶ Ἀγαθόν. Ἡ γὰρ ἔνωσις τὴν ἑκατέρου φύσιν τῇ κοινωνίᾳ συγγέουσα, τό τε οἰκεῖον ἐλωθήσατο καὶ τὸ ἀλλότριον ὑπεκινήσατο· ὥστε καὶ ὁ ἀγαθὸς πονηρὸν τε ἅμα καὶ ἀγαθὸν ἐποίησε τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ὁ Πονηρὸς πονηρὸν τε ἅμα καὶ ἀγαθόν. Οὐ τι ἂν εἴη ἀνόητότερον ἢ ἀτοπώτερον; Οὕτω μὲν οὖν, εἰ συμπροῆλθε τῇ τῶν ἔργων δημιουργίᾳ καὶ ἡ ἔνωσις· εἰ δ' ἦν ἀλλήλων ποτὲ κεχωρισμένα ταῦτα καὶ ὑφ' ἑκατέρου πλάστου προνοίας τε καὶ ἐπιμελείας τὸ οἰκεῖον πλάσμα ἤξιοῦτο, ἀμιγῆς συντηρούμενον τοῦ ἀντικειμένου, τίς ἦν αὐτὸς ὁ τότε τῆς διακρίσεως λογισμὸς; καὶ πόθεν ὕστερον εἰς τὴν τῆς ἐνώσεως ἠλλοιώθησαν; Ἡ γὰρ πρότερον πρὸς τὸ οἰκεῖον συμφέρον καὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πλάσματος συνετήρει ἑκάτερος ἀνεπίμικτον, ἢ ἀσύμφορον εὐρόντες, ἐκεῖθεν ἐσωφρονίσθησαν πρὸς τὴν ἔνωσιν. Καὶ πόσας ἄλλας δυσσεβείας τε καὶ ἀνοίας βρῦει ἡ πρώτη τῆς πλάνης ὑπόθεσις οὕτω θεομάχον τε καὶ ἐμμανῆς καὶ ἀνόητον, τὸ ἄλλον μὲν τῆς ψυχῆς, ἕτερον δὲ τοῦ σώματος δημιουργὸν τερατεύεσθαι!

Β΄. Τὸ δὲ φάσκειν τοὺς ἐν τῇ πλάνῃ κατεχομένους ὡς ἐνοχλεῖ ἡμᾶς πρὸς κακίαν ὁ Πονηρὸς, τῆς ἀληθείας ἐστίν, ἀλλ' οὐ τῆς πλάνης ἡδός. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ παρατραπῆναι μερίζειν ἡμᾶς τὴν ἀτμητὸν καὶ ἀδιαίρετον τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν εἰς δύο, τῆς πολυμηχάνου καὶ σφοδρᾶς ὀχλήσεως ἐστὶ τοῦ Πονηροῦ. Πλὴν ἐκεῖνος μὲν δυνατὸς ἐστὶν ὀχλεῖν, οὐδὲ ἡμεῖς δὲ ἀδυνατοῦμεν διακρούεσθαι τὴν ὀχλήσιν αὐτοῦ. Διακρούομεθα δὲ διὰ τε σώματος καὶ ψυχῆς. Ὡστε εἰ τὸ σῶμα ἡμῶν δύναται διακρούεσθαι τὴν ὀχλήσιν τοῦ Πονηροῦ καὶ οὐ διακρούεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ καταβαλεῖν αὐτοῦ πᾶσαν

Α

SERMO II.

Dubia et solutiones Manichæorum.

I. Si Bonus (Deus) animam quidem format, Malus vero corpus, quomodo Bonus ille creaturam suam cum creatura Mali istius conjungi passus est? imo qui conjunctionem eandem Malus admisit? aut enim compositio illa bonum efficiet corpus, quod certe non convenit, quia sic Bonum Mali operi prodesset: aut malam efficiet animam, id quod longe foret absurdus, quia hoc modo opificium Dei ab opere mali superaretur. Quæ vero causa fuit, cur Deus bonus opus suum jungi pateretur operi Mali, a quo malo inficeretur, et qui vicissim sustinuit Malus, ut opus suum redderetur bonum? Præterea vero quis unionis illius auctor est? Si Bonus, quomodo is non malus effectus est, malo scilicet opere recepto; sin Malus, manifestum est eum in tantum Bonum evasisse, cum amore in bonum opus ferretur, sicut vicissim Bonum simul et bonum et malum factum oportuit. Conjectio enim illa utriusque naturam miscens et confundens id, quod altera habebat proprium, injuria affectit, alienum vero sibi vindicavit, adeo ut et Bonus opus suum eadem opera bonum ac malum, Malus vero malum et bonum efficeret, quo nihil potest esse vel absurdus vel insolentius. Atque ita res se omnino habuit, si quidem juxta cum formatione operum illorum et ipsa conjunctio locum habuit: quod si vero aliquando a se invicem sejuncta illa fuere, alterutrum alterius conditoris curam ac providentiam sibi propriam habuit, et ab oppositi labe immune permansit, quomodo in cogitationem discriminis venerunt, et quomodo postea aliam de conjunctione faciendam susceperunt? Aut enim prius uterque seipsum et opus suum in proprium commodum intaminatum conservavit, aut, cum id sibi noxium esse intelligerent, facti prudentiores in conjunctionem consenserunt. Taceo impia et absurda alia, quibus primum erroris hujus fundamentum abundat. Adeo Deo oppositum furoreque ac insania plenum est, alium quidem animæ, alium vero corporis fingere conditorem.

II. Quod vero illi, qui ita errant, dicunt, malum nos ad militiam compellere, id omnino veritati, non autem errori patrocinator. Quod enim incitatur, ut indivisibilem et inseparabilem Dei potestatem ac imperium in duo dividamus, id quidem a doloso et vehemente impulsu Mali proficiscitur. At ille quidem tentare nos et impetere potest, nobis vero irritamenta ejus propellere omnino licet. Propulsamus vero tum corpore, tum anima. Quod si vero corpus nostrum impulsus ejus propulsare valet, imo non propulsare solum, sed omnes quoque artes ejus frangere quomodo ejus conditor fuerit? Quod enim

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(89) Πλάσμα. Cum hac voce frequenter utatur Noster, semel monuisse suffecerit, eam ipsi semper rei conditæ seu *creaturæ* notione usurpari. De aliis vocis significatibus lege Ezech. Spanhemium, ad Juliani Orationes, p. 18 et 19.

(90) Τὰ ἔργα αὐτοῦ. Similia his, et fortiora alia argumenta Manichæis opponit Titus Bostrensis, lib. I, apud Cl. Basnagium in *Lectonibus, Canisianis* p. 92 seq.

creatura Dei præceptum Domini sui negligere, et ab inimico opposito decipi possit, id argumentum est arbitrii in utramque partem liberi, cujus nobis copia in creatione facta est. Anima enim libera est. *Et ecce proposui tibi ante oculos mortem et vitam*⁸. Jam vero quod totum, quantum est, malum est, quomodo repugnare principio suo potest? Quomodo enim, judicio destitutum, a malo descivit? vel quomodo in bonum deflexit, et pristinum imperium vicit? Itaque fieri non potest, ut ad duo opposita principia corporis et animæ creatio referatur.

III. Præterea vero, idque recte, monent; hostem in animam eorum, qui se sponte ipsi dederent, ita non esse dominatum, ut tenebris obducti nullum prorsus veritatis radium ullo modo admittere poterint. Aiunt itaque Deum bonum fuisse ab æterno, et esse et fore, eundemque nec videri nec comprehendi posse. Atque is quidem splendor est radii veritatis; tenebræ vero cum tempore magnas accessiones noctæ ipsorumque intellectui offusæ rationem ita obcæcant, ut insanientes dicant malum prodiisse ex tenebris et igne, id quod multo risu vel potius lacrymis non sistendis dignum est, et pro incredibili animæ monstro habendum. Si enim de tenebris et igne sensibili ipsis sermo est, et illud, quod inde natum est, pro sensibili habendum fuerit. Itaque Malum principium sensibile est. Quod si vero tenebræ illæ et ignis mente tantum percipi possunt, multo magis ejusmodi quid fuerit Malum, tanquam quod hinc profectum est. Itaque tenebræ illæ ac ignis aut æterna erant æque ac Deus, aut postea demum orta? Ubi vero erat tunc Malum, illis jam existentibus? Si vero postea demum prodierunt, quis illa in lucem produxit? Tenebræ enim, quæ ratione tantum intelliguntur, ab initio tales fuerunt, neque permittunt, ut illarum conditorem culpa vacare credamus. Similiter nec ignis, qui scilicet anime tantum cerni potest, auctor fuisse potuit principium mali. Et quomodo principium esse potest, quod aliis originem suam debet? Et quot alia afferre possit is, qui stultam hanc conjunctionem

A μηχανήν, πῶς ἐστὶν ἐκεῖνος πλάστης αὐτοῦ; Τὸ μὲν γὰρ ποίημα τοῦ Θεοῦ ἐντολῆς ὀλιγωρῆσαι Δεσποτικῆς, καὶ τῆς ἀπάτης γενέσθαι τοῦ ἐχθροῦ, γνώμης ἐστὶ τῆς ἐπ' ἄμφω ῥέπειν, ἐν τῇ πλάσει δεδομένης ἡμῖν· αὐτεξούσιον γὰρ ἡ ψυχὴ (91). Καὶ ἰδοὺ τέθεικα πρὸ προσώπου σου τὸν θάνατον καὶ τὴν ζωὴν· τὸ δὲ ἤδη τὴν ὀλοκληρίαν ἔχον τοῦ κακοῦ, πῶς οἶόν τε ἐστὶν καταστρατηγῆσαι τῆς ἀρχῆς; Πόθεν γὰρ κρίσιν οὐκ ἔχον ἐξέστη τοῦ χειρόνος; πῶς δὲ πρὸς τὸ κρεῖττον ἔκλινε, καὶ τῆς προαγούσης ἰσχύος ἐκράτησεν; Ὡστε ἀδύνατον εἰς ἀντικειμένας ἀναφέρεσθαι ἀρχὰς τοῦ σώματος τὴν δημιουργίαν (92) καὶ τῆς ψυχῆς.

B **Γ**. Ἄλλὰ γὰρ ἔτι φασὶ καλῶς γε φάσκοντες· οὐδὲ γὰρ, οὐδ' οὕτω κατεκράτησεν οὐδὲ τῶν ἐκόντων προδεδωκότων ἑαυτοὺς τῆς ψυχῆς ὁ ἐχθρὸς, ὡς μηδαμῆ πρὸς μηδεμίαν ὄλως τῆς ἀληθείας ἀίγλην τοὺς ἐσκοτισμένους ἐπιστρέψασθαι. Διὸ φασιν, ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἦν ἀεὶ, καὶ ἐστὶ, καὶ ἔσται (93), καὶ ὅτι ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν δὴ τῆς ἀκτίνος ἐστὶ τῆς ἀληθείας· τῷ χρόνῳ δὲ τὸ σκότος δυνάμει πολλὴν λαβὴν αὐτίκα καταχεόμενον αὐτῶν τῆς διανοίας, τυφλοὶ τοὺς λογισμοὺς καὶ παρανοεῖν καὶ λέγειν, ὡς ὁ Πονηρὸς γέγονεν ἐκ τοῦ σκότους τε καὶ τοῦ πυρὸς ὁ πολλοῦ γέλωτός ἐστιν ἄξιον, μᾶλλον δὲ δακρύων ἀεννάων (94) καὶ ἀδιανόητον γέννημα ψυχῆς. Τὸ γὰρ σκότος καὶ τὸ πῦρ εἰ μὲν αἰσθητὸν λέγουσιν, πάντως καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν προελθὸν αἰσθητόν· ὥστε ὁ πονηρὸς αἰσθητὸς ἐστὶν. Εἰ δὲ νοητὸν ἐστὶ τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ ἐκεῖνο, μᾶλλον ἐστὶν ὁ Πονηρὸς καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν προελθὸν. Καὶ τοῦτο δὲ τὸ σκότος καὶ τὸ πῦρ ἄρα συναϊδιὰ ἐστὶ τῷ Θεῷ ἢ ὕστερον γέγονε; Καὶ ποῦ ἦν τότε ὁ Πονηρὸς ὅτε ταῦτα ἦν; εἰ δὲ ὕστερον γέγονε, τίς ὁ προαγαγὼν αὐτά; Τὸ γὰρ νοητὸν σκότος ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχον σκότος, οὐδὲ τὸν προαγαγόντα αὐτὸν ἀθῶον ἀφήσιν· ὁμοίως δὲ οὐδὲ τὸ πῦρ, εἴπερ νοητὸν ὄν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κακίας γέγονε προβολεύς. Καὶ πῶς ἀρχηγὸς ὁ ἐξ ἐτέρων τὴν ὑπαρξιν λαβὼν; καὶ πόσα ἂν τις εἴποι τὴν ἄλογον ταύτην συζυγίαν λογοθετῶν; **C** **D** sub rationis examen vocare voluerit?

IV. Cur nempe tenebræ solæ suffecerunt illi producendo? cur nec ignis suffecit? quis utraque illa ad productionem principii mali conjunxit? quomodo non potius illa pro principio agnoscuntur? Quid vero de illis factum est? et quid nunc agunt, post-

Δ. Πῶς οὐκ ἤρκεσε τὸ σκότος μόνον προαγαγεῖν; πῶς οὐχὶ τὸ πῦρ; τίς ὁ συναγαγὼν ταῦτα μᾶλλον; καὶ τί γέγονε; τί δὲ ποιεῖ, τοῦ ἐξ αὐτοῦ προελθούσης ἀρπάσαντος τὴν ἀρχὴν; Ἄλλως τε δὲ, εἰ ἐγένετο ὁ Πονηρὸς ἐκ τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς,

⁸ Deut. xxx, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(91) Αὐτεξούσιον. In *Lect. Canisian.* hanc arbitrii libertatem contra Manichæos diligenter astruit Titus Bostrensis, lib. II, fere toto, apud Cl. Bagnag. p. 94 seqq. gentiles quoque eam agnovisse et in abusum ejus vitiorum causam retulisse luculentis eorum locis constat, quorum amplam habes segetem apud Thomam Gataberum, in *Notis ad Antonini*, lib. II, § 9; et Petr. Daniele Huetium in *Alnetanis Quæstionibus* lib. II, cap. 10, p. 166 seqq. Elegans mihi semper visum est Maximî Tyrii in hac causa judicium, quod legitur in *Dissertationibus* ejus dissert. 25: Θεὸς ἐπέθηκε τὴν ψυχὴν γῆνῳ σώματι, ὡς

ἡνίοχον ἄρματι, καὶ παραδοὺς τὰς ἡνίας τῷ ἡνίοχῳ ἀφῆκε θεῖν, ἔχουσαν μὲν παρ' αὐτοῦ ῥώμην τέχνης, ἔχουσαν δὲ καὶ ἀτεχνίας ἐξουσίαν.

(92) Τὴν δημιουργίαν. Disputat hanc in rem fusiis Titus lib. II, p. 76.

(93) Καὶ ἔσται. Tres illas temporis differentias ad describendum Deum gentiles quoque adhibuerunt. Lege Julii Cæs. Bulengeri *Eclogas Arnobianas*, p. 28. et Theod. Janssonii *Almelovenii Opuscula*, p. 107 seq. Confer Philologos ad *Apocalyp.* I, 4.

(94) Ἀεννάων. Ita lego, pro eo quod in ms. est ἀεννάων.

πῶς πάλιν τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς ποιητὴν λέγουσιν τὸν Πονηρόν; Εἰ δὲ οὐκ ἔστι τοῦ πυρὸς ὁ Πονηρὸς ποιητὴς, ἔστι δὲ τὸ πῦρ αἰσθητὸν, πῶς λέγουσιν, ὅτι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς οὐδὲν ἐποίησεν αἰσθητόν; Εἰ γὰρ αἰσχυνοῦνται τὸ ἀναίσχυτον αὐτῶν τῆς πλάνης, δοῦναι τῷ Πονηρῷ τὴν γένεσιν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὲν νῦν μὲν πλάστην, νῦν δὲ πλάσμα τὸ αὐτὸ διελέγχοιτο ληροῦσα, εἰς οὐδὲν ἐλάττονα γινωσκέτω καταστρέφουσα αἰσχύνην· ὁμολογήσει γὰρ καὶ ἄκουσα καὶ σιγῶσα τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι Θεοῦ δημιουργημα, ὅπερ αὐτοῦ πάσῃ σπουδῇ καὶ μηχαναῖς ἀφῆρεῖτο πάσαις. Πάντως γὰρ τὸ αἰσθητὸν πῦρ, ὅσον ἂν ἐσκοτίσθησαν, οὔτε ἀναρχον, οὔτε ἀίδιον ἐροῦσιν.

tacita, boni dei esse opus, quod antea omni studio et opere omni ipsi surripiebat. Omnino enim ignem sensibus perceptibilem, quantumcunque etiam obtenebrati sint, nec initio carere, nec æternum esse dicent.

Εἴ. Εἴτα τοῦ σκότους πάλιν, εἰ καὶ μὴ πάντες αὐτῶν, ἐνιοὶ δὲ ὁμῶς ἀναδύντες λέγουσι, τὸν ἀγαθὸν Θεὸν ἔχειν μὲν τὰ ἐπουράνια, καὶ δημιουργὸν εἶναι τοῦ οὐρανοῦ καὶ χορηγὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις πράξεων, οὐ μέχρι πολλοῦ δὲ τὴν ἀχλὺν ἀποσκευασάμενοι πάλιν δυσφημοῦσιν, οὔτε τῆς γῆς δημιουργίαν, οὔτε τῶν ἐν μέσῳ αὐτῷ συναρμόττοντες, ἕτερον δὲ δημιουργὸν ἐπεισάγοντες· τινὲς δὲ αὐτῶν (πολυσχιδῆς γὰρ ἡ πλάνη) καὶ τὸν οὐρανὸν αὐτὸν καὶ τὰ ἐν μέσῳ πάντα τετολμήκασιν λέγειν ποιήματα τοῦ Ἐχθροῦ. Ἄλλ' εἴπερ ἔστιν ὁ οὐρανὸς κατὰ τὴν ἐκείνων ἐμβροντησίαν ἔργον τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἐν τοῖς ἐπουρανόις ἀναπαύεται; καὶ εἰ ὁ οὐρανὸς περιέχει τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ (καὶ γὰρ καὶ τὰ καταχθόνια περιέχεται ἐν αὐτῷ), πῶς ὁ οὐρανὸς τοῦ ἐπουρανοῦ Θεοῦ οἶκος ὢν τὰ τοῦ Πονηροῦ ἔργα, τουτέστι γῆν καὶ πῦρ καὶ ἀέρα περιέχει, καὶ οὐ περιέχει μόνον, ἀλλὰ καὶ διακυβερνᾷ; Ἐκ γὰρ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ τῆς δύσεως, καὶ τῶν ἀστρων, ἃ εἰσὶ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ γῆ καὶ ὕδωρ, καὶ ἀήρ, καὶ πῦρ, τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, καὶ τῆς εὐκρασίας ἀπολαύουσι, καὶ τὴν εἰς ἀλληλα μεταβολὴν ἐπὶ κοινῷ καρποῦνται συμφέροντι καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει, καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις πρὸς τὴν παροῦσαν χρεῖαν ἀρμόζονται. Ἄλλ' εἰ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς ὁ οὐρανὸς, πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν εὐχεσθαι τὴν θαυμασίαν ἐκείνην καὶ φρικτὴν ἐκδιδάσκων καὶ παραδιδούς. Πάτερ ἡμῶν, φησὶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς; καὶ Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἐν ἀλλοτρίῳ κτίσματι ὁ πάσης δημιουργὸς κτίσεως ἐνοικεῖ, καὶ τῷ τε Πονηρῷ (95) καὶ ἔργον ὑπάρχοντι Πονηροῦ. Ἀλλαχοῦ δὲ συμπαθεῖς εἶναι πρὸς ἀλλήλους νομοθετῶν ὁ Σωτὴρ, Ἐὰν ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Καὶ πάλιν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ κατακολουθεῖν παραινῶν, ἐπεὶ αὐτὸς πρῶτον ὑπερφυῶς ἐτελείωσε τὸ θέλημα αὐτοῦ, Ὅστις ἂν, φησὶ, ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς,

A quam illud quod progenuerunt, principatum sibi vindicavit? Præterea, si Malum ex tenebris et igne prodiit, quomodo vicissim Malum tenebrarum et ignis tradunt auctorem? Si vero Malum non est principium ignis, ignis vero sensibus subjectus est, quomodo dicunt, deum bonum nihil, quod ad sensus pertinet, condidisse? Si enim impudentissimos homines pudere posset hujus erroris, quo ignis originem in Malum referunt, caverentque adeo sibi, ne nunc quidem conditorem, nunc vero opus ipsum iisdem criminationibus impeterent; vel sic tamen rem non minus pudendam admissuros se esse sciant. Profitebitur enim factio hæc etiam invita et

B V. Tum vero, si non omnes, aliqui certe eorum, ex tenebris emersi dicunt, bonum quidem deum cœlestia tenere, et opificem esse cœli, ac hominibus bonarum actionum auctorem existere; at iidem caliginem suam non magna ex parte amoliti iterum nugantur, quando nec terræ, nec eorum quæ in ipsa sunt, creationem ascribunt, sed alium potius conditorem introducunt. Quidam vero eorum (in multas enim partes error abit), et cœlum ipsum, et quæ in eo sunt omnia, hostis audent fetus pronuntiare. Enimvero si pro stupore eorum, cœlum Mali opus est, quomodo bonus deus in cœlestibus habitat, et si cœlum comprehendit aera et terram, et aquam (nam et subterranea eo continentur), quomodo cœlum, Dei cœlestis habitaculum existens, C Mali opera, hoc est, terram, ignem et aerem continet, nec continet solum, sed et gubernat? Ex ortu enim et occasu solis, astrorumque, quæ cœli sunt, et terra, et aqua, et aer, et ignis, divinis auspiciis, tum bona sua temperatura gaudent, tum mutua inter se permutatione in commune bonum perfruntur, humanoque generi aliisque animantibus ad præsentem necessitates opitulatur. Quod si vero principii mali opus cœlum est, quomodo Servator noster venerandam illam et mirandam precandi formulam docens et præscribens *Pater noster*, inquit, *qui in cœlis es* ⁹. Iterumque: *sanctificetur nomen tuum, sicut in celo et in terra* ¹⁰. Quomodo itaque in aliena creatura omnis creaturæ opifex habitat, quæque et mala sit et mali principii opus. Alibi quoque D Servator homines in se invicem indulgentes esse cupiens: *Si remiseritis*, inquit, *hominibus lapsus eorum et vobis Pater vester cœlestis vestros remittet* ¹¹. Alibi idem voluntati Dei obsecundandum præcipiens, sicut et ipse primum voluntatem ejus eminenter implevit: *Quicumque*, inquit, *voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, perfecerit, is et frater meus, et soror et mater existit* ¹². Ex misericordia scilicet hominum amantissima id donans aliis, quod

⁹ Matth. i, 9. ¹⁰ ibid. v, 9, 10. ¹¹ ibid. 14. ¹² Matth. xii, 50.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(95) Τῷ τε. Ita scripsi pro τότε, quod in ms. exstat.

ipse natura possidebat: ipse enim Filius Patris non secundum gratiam, sed secundum naturam est. Cum vero ut homo voluntatem ejus perfecisset, eos, qui imitatione idem exprimunt, in filios recipit, fratrumque nomine cohonestat. Et quid, quæso, quisquam obverterit eis, per quæ Servator Patrem suum cœlestem et in cœlis existentem prædicat? Et quid cætera commemorem? quomodo sacerrimorum hominum impudentia non frangitur, audita Domini voce: *Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ*¹³. Ubi eum non solum cœli, sed et terræ Dominum aperte pronuntiat? et quid hoc testimonio clarius est, quidque magis valere potest ad efficiendum, ut Patrem Domini nostri Jesu Christi opificem et Dominum totius universi constituamus, et de defectionis ejus impietate triumphemus?

VI. Cumque alibi Petrus, apostolorum coryphæus, communem nostrum Magistrum et Deum professus esset, is hujus professionis præmium ipsi quasi relaturus beatum quidem eum prædicat, revelationem vero hanc Patrem in cœlis ipsi exhibuisse docens: *Beatus es, inquit, fili Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus in cœlis. Ego vero dico tibi: Tu es Petrus, et in hac petra ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferorum ei non prævalebunt. Et dabo Tibi claves regni cœlorum; et quidquid ligaveris in terra, ligatum erit in cœlis, et quidquid solveris in terra, solutum erit in cœlis*¹⁴. Millia ejusmodi in confutationem impiæ hujus sententiæ ex sacris Libris afferre liceret. Perpende vero et hoc: *Jesus baptizatus confestim ex aqua ascendit*¹⁵. En linguam impia declamantem! Boni Patris Filius optimus in creatura Dei baptizatus exscendit; et: *Ecce cœli super ipsum aperiuntur*¹⁶! En tibi aliam malæ manus creaturam! cur vero aperti sunt, et cujus causa? *Vidit, inquit, Spiritum Dei descendentem instar columbæ*¹⁷. Tertium hæc pauca verba de impietate triumphandi argumentum suppeditant. Quomodo enim per rem, a malo profectam principio, Spiritus Dei adumbratur? Prodit illa ex operibus hostis atque inde progressa descendit in Christum. Accedit quartum impietatis argumentum. Vox enim e cœlo sonat: *Hic est Filius meus dilectus, in quo delectatus sum*¹⁸. Considera, quæso, singulas voces, ut cum eis invicta impietatis confutatio

¹³ Matth. xi, 25. ¹³ ibid. ¹⁴ Matth. xvi, 17, 18. ¹⁷

αὐτός μου ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ. φιλανθρώποις δωροῦμενος σπλάγγνοις, ὅπερ αὐτός εἶχε κατὰ φύσιν. Αὐτός μὲν γὰρ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· πληρῶν δὲ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον τὸ θέλημα αὐτῶν τοὺς κατὰ μίμησιν πληρωτὰς εἰς υἰοθεσίαν ἄγει, καὶ τὸ τῶν ἀδελφῶν χαρίζεται ὄνομα. Καὶ τί ἂν τις ἀναλέγοι, δι' ὧν οὐράνιον καὶ ἐν οὐρανοῖς ὁ Σωτὴρ τὸν Πατέρα ἀνυμνεῖ; Τί δὲ τὰλλα λέγω; πῶς τῶν παλαμναίων οὐ καταδύεται τὸ ἀνασχυντον τῆς Δεσποτικῆς ἐχούσης (96) φωνῆς· « Ἐξομολογοῦμαι σε, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς; » οὐ γὰρ μόνον ἐνταῦθα τοῦ οὐρανοῦ Κύριον, ἀλλὰ καὶ τῆς γῆς τρανολογεῖ· καὶ τί ταύτης τῆς μαρτυρίας σαφέστερον; τί δὲ δυνατώτερον καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δημιουργὸν καὶ Κύριον παραστῆσαι τοῦ παντός, καὶ τὸ θεομάχον τῆς ἀποστασίας θριαμβεῦσαι;

Β. Θεολογήσαντι (97) δὲ πάλιν τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων Πέτρῳ τὸν κοινὸν ἡμῶν Διδάσκαλον καὶ Θεὸν, ὡς περ τῆς θεολογίας αὐτὸς ἀνταποδιδούς μισθὸν, μακαρίζει μὲν τὸν θεολόγον θεοπρεπῶς· τὴν ἀποκάλυψιν δὲ ταύτην τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ἐκδιδάσκει παρασχεῖν αὐτῷ· Μακάριος εἶ, φησὶ, βάρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυψέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατὴρ μου ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Κἀγὼ δὲ σοι λέγω· Σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· καὶ ὃ ἐὰν δήσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὃ ἐὰν λύσης ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ μυρία ἂν τις εἰς ἔλεγχον τῆς ἀσεβοῦς διανοίας ἐκ τῶν ἱερῶν συναγάγοι Λογίων. Ὅρα δὲ καὶ τοῦτο· Βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς ἀνεισιν εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὕδατος. Ὡ γλώσσης μελετώσης δυσσέθειαν! Ἐν τῷ πλάσματι τοῦ Πονηροῦ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱὸς βαπτισθεὶς ἐκεῖθεν ἀνεισι, καὶ Ἰδοῦ ἀνεψύχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοὶ! Ἄλλο πλάσμα πάλιν πονηρᾶς χειρὸς· διατί δὲ ὀτεψύχθησαν, καὶ τίνος χάριν; Εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, φησὶ, καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν. Τρίτος οὗτος τῆς ἀσεθείας ἐν ὀλίγοις ῥήμασιν θρίαμβος. Πῶς γὰρ ἐν τῷ σχήματι τοῦ πλάσματος τοῦ Πονηροῦ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα τυποῦται, καὶ κάτεισιν ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Ἐχθροῦ, κάκειθεν κατιῶν ἔργεται ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν; Καὶ τετάρτη στήλη (98) τῆς

¹⁵ Matth. iii, 16. ¹⁶ ibid. 16. ¹⁷ ibid. ¹⁸ ibid.

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Ἐχούσης. Legerem libenter ἠχούσης, ex ἠχεῖν.

(97) Θεολογήσαντι. Θεολογεῖν idem hic esse, quod *Deum aliquem profiteri, pro Deo habere*, ex Matthæi loco allegato, et Petrina confessione ibi memorata, per se patet. Atque ista vocis notio antiqua admodum et Doctoribus Christianis perfamiliaris est. Vide Jo. Gaspar. Sviceri *Thesaurum ecclesiast.*, p. 1355; Dionysium Petavium, in præfat. ad tomum I *Dogmatum theologic.*, et eos, qui ad cognomen Joannis evangelistæ, qui *Theologus* vocatur, commentati sunt. Similem significatum voci

θεολογία, qui et hic paulo post occurrit, respectu *Christi* in primis vindicavit luculentis veterum locis Jo. Pearson in *Notis ad Ignatii Epistolæ*, p. 7, Alias θεολογεῖν et θεολογία de laudatione et celebratione Dei adhiberi ostendit Henr. Valesius ad Eusebii *Histor. eccles.* x, 3, pag. 190.

(98) Στήλη. Proprie columnam, tum vero titulum ac inscriptionem, columnis inscribi solitam, et aliam quamcunque, ac hinc notam cum dedecore conjunctam denotare solet, qui postremus significatus hic quoque locum obtinere videtur, quem alias in vocibus hinc derivatis στηλιτεύω et στηλιτευ-

ἀσεβείας· φωνὴ δίδοται ἐκ τῶν οὐρανῶν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Ἐπισκόπει μοι, ἀγαπητὲ, καθεκάστην λέξιν, ὅπως αὐταῖς συμπρόσειν ὁ κατὰ τῆς ἀσεβείας ἄφουκτος ἔλεγχος· Οὗτός ἐστι, φησὶν, ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα. Τίς οὗτος ὁ ἐν ὕδατι βαπτιζόμενος, ᾧ ἀνερχθησαν οἱ οὐρανοί, ἐφ' ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμὸν ἐν μορφῇ περιστερᾶς καταβαῖνον ἐκ τῶν οὐρανῶν συνεπιμαρτύρεται τοῦ βαπτιζομένου τὴν υἰότητα; Πάντα ἐμὰ διὰ τῶν ἐμῶν κτισμάτων, ὁ ἐμὸς Υἱὸς, τὸ θέλημα πληρῶν τὸ ἐμὸν, τὴν σωτηρίαν καταπράττει τοῦ κόσμου· μόνης δὲ τοῦ Πνεύματος ἐξουσίας, τῇ ὁμοφυσί συμπαρούσης καὶ ἀνακηρυττούσης τῷ πράγματι τὸ γνήσιον τῆς υἰότητας. Ἐτέρωθεν δὲ πάλιν τοῖς πάντα πρᾶττουσι, πρὸς τὸ ἀρέσκειν ἀνθρώποις, ἐπιτιμῶν. Μισθὸν, φησὶν, οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ Πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· Καὶ πόσῳ μᾶλλον ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτούσιν αὐτόν; Καί· Εἷς ἐστιν ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τί δὲ καὶ ἀνέδλεπεν ὁ ἀγαθὸς Υἱὸς τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀλλότριον ποίημα τὸν οὐρανὸν, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς τὰ ὦτα ἐμβαλῶν τοῦ κωφοῦ ἤπτετο τῆς γλώσσης, πτύσας καὶ τῆς κωφώσεως ἀπέλυε τὸν κωφόν; Ἄλλο πάλιν πλάσμα πονηρὸν, ὡς οἱ θεομαχοῦντές φασιν. Τί δὲ, λέγοντος αὐτοῦ· Πάτερ, δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦγεν ἡ φωνὴ λέγουσα, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω; Ἥδει μὲν γὰρ αὐτὸς ὅτι καὶ ἐδόξασε καὶ δοξάσει. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἤγειρε τὸν Πατέρα· αὐτὸς γὰρ ἔχων πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ μόνος εἰδὼς τὸν Πατέρα, οὐδὲ τοῦτο ἠγνόει· ἀλλ' ἵνα καὶ τὸ παρὸν τῶν ἀκρωμένων πληθὸς σαφῶς ἐπιγνῶ, καὶ μάθῃ, ὅτι καὶ παραιτεῖται τὸ πάθος ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἐπιζητεῖ τοῦτο, πάντας διδάσκων ὡς ἐκὼν αὐτὸ ὑπέρχεται. Διὸ καὶ ἔλεγεν. Οὐ δι' ἐμὲ γεγονεν ἡ φωνὴ, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἤδειν τὰ τοῦ Πατρὸς πάντα, καὶ οὐδὲν ἠγνόουν· οὐδὲ δι' ἐμὲ τὴν φωνὴν πρὸς αὐτὸν ἀφῆκα, οὐδὲ δι' ἐμὲ ταύτην αὐτὸς ἐβεβαίωσεν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς· ἵνα γνῶτε ὅτι συντρέχει τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν τῷ θελήματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ πάθος δόξαν ὀνομάζω. Ὑπὲρ γὰρ ὑμῶν ἀπάντων προσήχθη, καὶ ἡ ἐξ οὐρανῶν πατρικὴ φωνὴ ἐβεβαίωσε

Z', Εἰ δέ γε τὸ πῦρ ποίημα τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς, ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Υἱὸς, τοὺς μυσταγωγούμενους αὐτῷ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίζει καὶ πυρὶ, νὸ πλάσμα συνάπτων τοῦ Ἐχθροῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ δι' ἀντικειμένων ἀγιαζῶν τὸν βαπτιζόμενον; Ποῖος γὰρ ἂν τις τοῦτο παραδέξηται νοῦς; ποῖος οἴσει τὸ δύσφημον λογισμὸς; τίς δὲ οὐ καταγνοίῃ τῆς δυσσεβείας τὸ μέγεθος; Πῶς δὲ πάλιν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ποιεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα, τοῖς ἀλλοτρίοις ἔργοις ποιητὴν ἐπιγράφων ἑαυτόν. Τὴν γὰρ προ-

¹⁹ Matth. vi, 19. ²⁰ Matth. vii, 11. ²¹ Matth. xxiii, 9. ²² Joan. xii, 28. ²³ ibid. 30. ²⁴ Luc. iii, 16. ²⁵ Hebr. i, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

τακὸς frequenter observes. Compara Claudium Salmasium, *De cruce*, p. 268. Henric. Valesium, ad

A offeratur : *Hic est, inquit, Filius meus dilectus, in quo delectatus sum.* Quis est, qui in aqua baptizatur, super quo aperti sunt cœli, in quem Spiritus meus, habitu columbæ descendens ex cœlis, testatur baptizatum hunc esse Filium? Omnia mea sunt, quia omnia condidi : Filius quoque meus est, qui, voluntatem meam perficiens, mundo salutem conciliat, dum interim virtus Spiritus mei, quæ ipsi, unius et ejusdem naturæ mecum participi, præsens est, opere ipso palam facit, cum verum esse Filium. Alibi iterum eos, qui omnia ideo faciebant ut placerent hominibus, *Mercedem, inquit, non habetis apud Patrem vestrum in cœlis* ¹⁹. Item : *Quanto magis Pater vester in cœlis dabit bonum petentibus ab ipso* ²⁰. Item : *Unus est Pater vester in cœlis* ²¹.

B Et quid optimi Patris optimus Filius cœlum, alienam creaturam, respexit, digitisque in aures immissis, muti tetigit linguam, sputoque emisso mutum malo suo liberavit? Nova hic est creatura mala, ut Deo adversantes loquuntur. Qui vero ipso dicenti : *Pater, glorifica Filium tuum, ex cœlo venit vox dicens : Et glorificavi, et iterum glorificabo* ²². Noverat enim et ipse, quod et glorificaverit, et glorificaturus sit. Neque propterea exorabat Patrem. Ipse enim omnia, quæ Patris sunt, habens, et solus sciens Patrem, neque hoc ignorabat. Ut vero præsens audientium turba perspectum haberet, disce- retque se et passionem instar hominis declinare; et tamen expetere, omnes docet se sponte sua illam subire. Hinc et ait : *Non propter me, sed propter vos vox ista facta est* ²³. Ego enim Patris consilia omnia noveram, neque quidquam eorum ignorabam. Neque propter me vocem ad ipsum emisi, neque propter me ille eam obsignavit, sed propter vos, ut sciatis voluntatem meam cum voluntate Patris conspirare, neque per passionem gloriam appellare. Pro vobis enim omnibus hoc in me recipio. Hoc fine et precatio hæc, et Patris ex cœlo vox petita confirmavit. Atque hæc quidem de his sufficient.

ἀνακαταδέχομαι τοῦτο· διὰ τοῦτο καὶ ἡ αἴτησις τὰ αἰτηθέντα. Ἄλλὰ τέως μὲν τοσαῦτα περὶ τούτων.

VII. Quod si vero ignis Mali opus est, quomodo bonus Deus, boni Filius, eos, qui ad ipsum adducuntur baptizat in Spiritu sancto et igne ²⁴, creaturam Mali Spiritui sancto jungens, atque adeo per contraria baptizatum sanctificans? Quæ enim mens hæc capiat? quæ ratio inepta hæc ferat? quis vero impietatis magnitudinem non abominetur? quomodo itaque Deus bonus Angelos suos facit spiritus, ministros suos ignis flammam ²⁵, alienorum operum se ipsum venditans conditorem. Prophetica enim illam vocem tanquam divinam et veritatis præco-

Eusebium, p. 32; et Anton. Muratorium, ad *Anecdota Græca*, p. 14 et 15.

nium, Paulus obsignat. Quomodo vero paleam, quæ peccatorum levitatem designat, creaturæ Mali in supplicium tradit, quandoquidem eam igne inextinguibili comburendam esse nuntiat²⁵? Et quomodo domitor hostis venit, ut ignem jaceret in terram²⁶, hostis opus sic amplificans et augens? quomodo item diabolo paratus est ignis²⁷, si ipse est ejus conditor? neque enim ipse sibi parabit supplicium. Vicissim vero, si hostis ignem, ut videtur, non paravit, non paravit etiam quidquam, per quod homines sine emendatione peccantes punire possit, neque ipsum illum, qui zizania sparsit, per quem justam sumat ultionem. Et quis omnia ejusmodi enumerarit?

VIII. Quoniam vero maledica et impia lingua terrestria ad malum principium audet referre, quomodo ea sua dicit communis noster Dominus et Servator? *In propria enim venit, inquit, sed sui non receperunt eum*²⁸. Quod si dixerint apostatæ, proprie hic dici sermones propheticos, in hos vero venisse Christum, ipsos vero eum non recepisse, vide, quæso, insignem eorum insaniam et impudentiam. Primum enim, quomodo propheticos sermones proprios Christi esse aiunt, cum ipsos prophetas et inspirationem eorum ad malum referant? Deinde, quomodo in propheticos sermones venit Christus? Primo enim, quod et ipsi aiunt, ad alienos venit, prophetici enim sermones alieni quid sunt, tanquam ab alieno inspirati, nec ad bonum Deum pertinent. Deinde, quomodo omnino proprii esse possunt Christi sermones prophetici, qui non receperunt eum? Dicitur enim: *In sua venit, sed sui eum non receperunt*. Porro, quibus potestatem fecit Christus, ut filii Dei fierent? num sermonibus propheticiis? Hocine non est nugari? Sermones enim si ex Deo sunt, eo ipso proprii sunt et domestici Dei; si vero mali, quomodo filii Dei efficiuntur? Tum, qualis sermo propheticus ex sanguinibus et voluntate viri et ex voluntate carnis pronatus est? Addit enim: *Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt*²⁹. Qui igitur sunt illi sermones, ex sanguinibus prognati, et qui non? Nullus enim sermo, sive bonus, sive malus, sive verus, sive falsus sit, sive a bono, sive a malo Deo proficiscatur, certe ex sanguinibus, quamvis maximopere insaniant ejusmodi res proferentes, natus dicitur. Itaque in his Domini verbis prophetici sermones nullum locum inveniunt. Sed propria ibi appellat mundum, sicut et alibi ad discipulos suos ait: *Ecce venit hora, et jam venit ut dispergantur singuli in sua*³⁰. Quæ igitur ibi sua

φητικὴν ταύτην φωνὴν ὡς ἐκ Θεοῦ καὶ θεῖαν ὁ Παῦλος καὶ τῆς ἀληθείας ἐπισφραγίζεται κήρυγμα. Καὶ τὸ ἄχυρον δὲ ὁ τῶν ἀμαρτωλῶν μηνύει τὸ ἄχρηστον, πῶς πάλιν τῷ πλάσματι παραδίδωσιν εἰς κόλασιν τοῦ Ἐχθροῦ; πυρὶ γὰρ ἀσβέστη φησὶ κατακαίεσθαι. Καὶ πῶς ἦλθε πῦρ βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν ὁ καθαιρέτης τοῦ Ἐχθροῦ, τὸ ἔργον πλατύνων καὶ αὐξῶν τοῦ Ἐχθροῦ; πῶς δὲ καὶ ἠτοίμασται τῷ διαβόλῳ τὸ πῦρ, εἰ ἐκεῖνός ἐστιν ὁ τοῦτου δημιουργός; Οὐ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν τιμωρὸν ὑφίστησιν δίκην (99). Ἄλλως δὲ, εἰ μὴ τὸ πῦρ, ὡς ἔοικεν. ὑπέστησεν ὁ Ἐχθρὸς, οὔτε δι' οὐ τοὺς ἀνεπιστρόφως ἀμαρτάνοντας κολάσει, οὔτε αὐτὸν σπορέα νῶν ζιζανίων, δι' οὐ τὴν δικαίαν εἰσπράξεται δίκην. Καὶ πόσα ἂν τις ἀπαριθμήσαιο τοιαῦτα;

H'. Ἄλλ' εἴπερ ὡς ἡ βλάσφημος καὶ δυσσεβὴς θρασύνεται γλώσσα, τὰ ἐπίγεια τοῦ Πονηροῦ, πῶς λέγει αὐτὰ ἴδια ὁ κοινὸς ἡμῶν Δεσπότης καὶ Σωτὴρ; Εἰς τὰ ἴδια γὰρ ἦλθε, φησὶ, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Εἰ δὲ λέγοιεν οἱ ἀποστάται, ἴδια μὲν εἶναι τοὺς προφητικούς λόγους (1), ἐλθεῖν δὲ εἰς αὐτοὺς τὸν Χριστὸν, ἐκεῖνους δὲ τοῦτον μὴ παραδέξασθαι· ὅρα τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀνοιαν καὶ ἀναισχυντίαν. Πρῶτον μὲν πῶς λέγουσι τοὺς προφητικούς λόγους ἰδίους εἶναι τοῦ Χριστοῦ, αὐτοὺς τοὺς προφήτας λέγοντες πλάσμα τε εἶναι καὶ ἐπίπνοιαν δέχεσθαι τοῦ Πονηροῦ; Δεύτερον δὲ, πῶς εἰς τοὺς προφητικούς λόγους ἦλθεν ὁ Χριστός; Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς ἀλλοτρίους ἦλθε, κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον. ἀλλοτρίον γὰρ οἱ προφητικοὶ λόγοι, ὡς ἐξ ἀλλοτρίου ἐμπνεόμενοι, καὶ οὐκ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ἐπειτα δὲ πῶς δύνανται ὅλως ἴδιοι εἶναι οἱ προφητικοὶ λόγοι τοῦ Χριστοῦ, ὅτινες οὐκ ἐδέξαντο αὐτόν; Λέγει γὰρ, Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτόν οὐ παρέλαβον. Ἐτι δὲ τίνας ἔδωκεν ὁ Χριστὸς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι; ἄρα τοὺς προφητικούς λόγους; Καὶ πῶς οὐ μακρὸς λῆρος τοῦτο; Οἱ λόγοι γὰρ, εἰ μὲν ἐκ Θεοῦ εἰσιν, αὐτόθεν ἔχουσι τὸ εἶναι οἰκεῖοι Θεοῦ· εἰ δὲ πονηροὶ, πῶς ἂν τεκνωθεῖεν Θεῷ; Ἐτι δὲ, ποῖος μὲν λόγος προφητικὸς ἐξ αἱμάτων καὶ ἐκ θελήματος ἀνδρός, καὶ ἐκ θελήματος σαρκὸς ἐγεννήθη; Ἐπάγει γὰρ· Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν. Τίνες οὖν οἱ ἐξ αἱμάτων γεγεννημένοι λόγοι; καὶ τίνες οἱ μὴ; Οὐδεὶς γὰρ λόγος, οὔτε ἀγαθός, οὔτε πονηρός, ἀλλ' οὔτε ἀληθής, οὔτε ψευδής, κἂν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ πρόεισιν, κἂν ἐκ τοῦ πονηροῦ, οὐ μενοῦν ἐξ αἱμάτων, εἰ καὶ πλεον μανῶσιν οἱ ταῦτα λέγοντες, οὐ γεγέννηται. Ὅστε χῶραν ἐν τοῦτοις τοῖς Δεσποτικοῖς ῥήμασιν οὐδεμίαν οἱ προφητικοὶ λόγοι λαμβάνουσιν. Ἄλλ' ἴδια μὲν καλεῖ τὸν κό-

²⁵ Luc. III, 17.

²⁶ Luc. XII, 49.

²⁷ Matth. XXV, 41.

²⁸ Joan. I, 11.

²⁹ ibid. 30.

³⁰ Joan. XVI, 32.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(99) Δίκην. Ita quoque argumentatur Titus, lib. I, apud cl. Basnag. p. 85: Ἴδου τὸ πῦρ ἑαυτὸ οὐ καλεῖ· ἕτερον γὰρ καὶ οὐχ ἑαυτὸ ἀναλώσει.

(1) Προφητικούς λόγους. Hinc recte colligas

homines infruitos τὰ ἴδια in tam alienum sensum detorquere solitos, quem vix somniano quis probarit.

σμον (2), ὡς πού καί ἀλλαχοῦ φησι πρὸς τοὺς μαθη-
 τάς · Ἰδοὺ ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐλήλυθεν, ἵνα
 σκορπισθῆτε, ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια. Παῖα οὖν ἴδια
 λέγει ἐνταῦθα; ἄρα τοὺς προφητικούς λόγους; ἢ
 δηλονότι τὸ κτῆμα καὶ τὴν κατοικίαν ἑκάστου;
 Ὡσπερ οὖν ἐνταῦθα ἴδια οὐχὶ κατὰ τὸν μεμνηνότεν
 λῆρον τοὺς προφητικούς λόγους λέγει, ἀλλὰ τὸ
 ἑκάστου κτῆμα καὶ τὴν ἰδίαν οἰκίαν οὕτω · καὶ
 ἐπειδὴν λέγει· Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν
 οὐ παρέλαβον, ἴδια μὲν τὸν αἰσθητὸν κόσμον λέγει·
 κτῆμα γὰρ αὐτοῦ καὶ ποίημα οὗτος · ὡσαύτως δὲ
 καὶ οἱ ἐν αὐτῷ, ὧν οἱ μὲν παρέλαβον αὐτοῦ τὴν
 μυσταγωγίαν, οἱ δὲ οὐ. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν αὐτὸς
 ὁ Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν ἰδίαν περιτρέχων
 πατρίδα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς περιδρομῆς ἀποδίδους
 ἑμαρτύρησε λέγων, ὅτι Προφῆτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πα-
 τρίδι τιμὴν οὐκ ἔχει. Φανεραῖς τοίνυν γεγενη-
 μένης τῆς φωνῆς ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν
 ῥημάτων τῆς σημαίνουσης τὰ ἴδια, ὅτι τὸν κόσμον
 καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ πατρίδα ἢ τὸ κτῆμα δηλοῖ·
 πῶς οὐ μεμνήνασι φανερώτερον οἱ πρὸς μύθους καὶ
 λήρους τὰ οὕτω περιφανῆ καταστρέφοντες; Τῶν
 γοῦν Δεσποτικῶν λογίων ἴδια μὲν τοῦ Κυρίου τὸν
 κόσμον λεγόντων, ἰδίους δὲ τοὺς ἐν αὐτῷ, κἄν τε
 ἔλαβον αὐτὸν, κἄν τε μὴ (οἱ μὲν γὰρ λαβόντες μετὰ
 τοῦ εἶναι ἴδιοι ὡς ποιήματα αὐτοῦ, καὶ ἐτεκνώ-
 θησαν αὐτῷ, δεξάμενοι τὸν ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν
 σωτηρίᾳ παραγεγονότα · οἱ δὲ μὴ παραλαβόντες
 αὐτὸν, κἄν ἴδιοι ᾧσιν, ὡς πλάσμα αὐτοῦ, ἀλλ' οὖν
 οὐ παραδεξάμενοι αὐτὸν, τῆς δευτέρας καὶ πνευμα-
 τικῆς υἱοθεσίας ἀπεξένωσαν ἑαυτούς) · οὕτω γοῦν
 τῶν λογίων τὰ ἴδια καὶ τοὺς ἰδίους ἐρμηνευόντων,
 πῶς οὐ βδελυκτὸν τῆς πλάνης ἕτερόν τι τοῖς ῥήμα-
 σιν ὑποβαλλόμενοι; Ὅτι δὲ ἴδια τὸν κόσμον φησὶ,
 καὶ ἐκ τούτων ἔστι σαφῶς συνοραῖν. Ἦν γὰρ,
 φησὶ, τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄν-
 θρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ποῖον κόσμον;
 δηλονότι τὸν αἰσθητὸν. Καὶ πότε ἐφώτισεν; ὅτε
 παραγέγονεν ἐν αὐτῷ. Πότε δὲ παραγέγονε; Τὸ
 εὐαγγέλιον βοᾷ· Ἐν τῷ κόσμῳ γὰρ ἦν, φησὶ·
 πάντως γὰρ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ ὧν τὸν ἐρχόμενον
 εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἐφώτιζεν. Εἶτα τίνας ἦν ὁ
 κόσμος ποίημα, ἐν ᾧ τε αὐτὸς ἦν, καὶ τὸν ἐρχόμενον
 εἰς αὐτὸν (3) ἐφώτιζεν, οὐκ ἄλλοθεν ἔστι μαθεῖν
 ἀλλ' ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων. Ὁ κό-
 σμος γὰρ, φησὶ, δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος
 αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Ὁ ἴσον ἐστὶ τῷ, Εἰς τὰ ἴδια
 ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέβαλον. Ὅρα πῶς
 πανταχόθεν αὐτῇ ἑαυτῇ μαρτυρεῖ ἡ ἀλήθεια; καὶ

A vocat? num sermones propheticos? an possessio-
 nem et domum cujusque? Sicut igitur ibi *sua* (τὰ
 ἴδια) prout illi quidem nugantur, non appellat ser-
 mones propheticos, sed propriam cujusque domum
 et facultates, ita et, quando dixit: *In sua venit, et
 sui non receperunt eum*, sua quidem mundum sen-
 sibilem vocat; possessio enim ejus et creatura ille
 est: sicut et isti, qui in eo sunt, et quorum alii
 doctrinam ejus receperunt, alii minus. Alibi quoque
 ipse Jesus Servator noster suam circumiens pa-
 triam, atque hujus sui instituti rationem redditu-
 rus, testatus est dicens: *Propheta in patria sua
 honorem non habet* ³¹. Cum itaque dictio hæc ex
 ipsis Evangelii verbis ita illustrata sit, ut per *pro-*
pria mundum, et quæ in eo est, patriam indicari
 B appareat; nonne manifeste insaniunt, qui tam clara
 oracula ad ineptias et nugas transferunt? Quoniam
 igitur Domini verba propria Domini mundum vo-
 cant, proprios vero ejus, qui in eo sunt, sive rece-
 perint eum, sive minus (nam qui receperunt, post-
 quam, ut creaturæ, ejus jam fuerant, etiam filii ejus
 effecti sunt, quam primum eum, qui salutis ipso-
 rum causa venerat, amplexi sunt: qui vero non re-
 ceperunt, quamvis proprii sint, tanquam creatura
 ejus, illi, non recipientes, se ipsos dignitate filio-
 rum spiritualium privarunt), quoniam, inquam,
 evangelica verba *propria et proprios* ita interpre-
 tantur, quomodo non abominandus est eorum error,
 qui aliam notionem verbis subjiciunt? Quod vero
 C *propria* mundum vocet, inde etiam clarissime per-
 spici potest. *Erat enim, inquit, lux vera, quæ
 illuminat hominem omnem in mundum venien-
 tem.* ³². Quem innuit mundum? omnino sen-
 sibilem. Quando vero illuminavit? cum in eum
 venit. Quando vero venit? Evangelium cla-
 mat: *In mundo enim erat, inquit; omnino
 enim in sensibili mundo existens hominem in mun-
 dum sensibilem venientem illuminavit.* Porro cujus
 fuerit creatura mundus, in quo et ipse erat, et
 venientem in illum illuminabat, non aliunde rectius
 discitur, quam ex ipsis verbis evangelicis: *Mundus
 enim, inquit, per ipsum factus est et mundus ipsum
 non cognovit* ³³. Id quod simile est alteri illi: *In sua
 venit, et sui non receperunt eum.* Vides, quomodo
 D veritas undiquaque sibi testimonium ferat, et lux
 ejus magis magis quæ affulgeat ipsam quærentibus?
 Quandoquidem igitur sanctissima oracula et mundum
 hunc visibilem *propria* Servatoris vocat; et per
 eum factum esse pronuntiat, et eos, qui in mundum

³¹ Matth. xiii, 57. ³² Joan. i, 9. ³³ Joan. i, 19.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(2) Κόσμον. Ex recentioribus post Grotium ple-
 rique τὰ ἴδια de domo, quam nonnulli de templo
 interpretati sunt, accipienda putarunt. Vide Fullerii
Miscellanea sacra, iv, 17; et Jo. Vorstii *Dissertat.*
S. lib. iii, c. 12: Lambertus Bos, *De mysterio
 ellipseos Græcæ linguæ*, in eamdem sententiam sub-
 intelligit οὐκ ἔγνω. Cum nostro facit Theophyl-
 lactus ad locum Joannis, vel mundum vel Judæam

speciatim hic significari scribens. Ἰδια αὐτοῦ, in-
 quit is, ἢ τὸν ὅλον κόσμον νοήσεις ἢ τὴν Ἰουδαίαν.

(3) Τὸν ἐρχόμενον εἰς αὐτόν. Verba itaque hæc
 ad ἄνθρωπον refert Photius, consentientes sibi
 habens plerosque omnes. Interim sunt, qui putant
 hæc ad φῶς sive Christum ipsum respicere. Lege
 B. Joh. Fechtii, *Philocaliam sacr. thesibus bibli-*
cis, § 20.

veniunt, non alium, quam ipsum illuminare, confirmat, quomodo non contremiscunt homines, defectionis vera progenies, et mali principii filii, quando alium quidem mundi visibilis conditorem ferunt, alium vero eum, qui venientem in mundum illuminet, quemque substantiæ intelligibilis tantum opificem profitentur?

τέκνα, ἄλλον μὲν εἰσάγοντες δημιουργὸν τοῦ ὄρωμένου κόσμου, ἕτερον δὲ τὸν φωτίζοντα τὸν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ὃν τῆς νοητῆς μόνον δημιουργὸν καταλείπουσιν ὑποστάσεως;

IX. Et absurditatem rei aliunde quoque manifestam facere licet: Si enim terrestria Mali sunt, quomodo sustinuit, frugibus uti, quas creatura Mali protulit, ita ut nunc ex quinque panibus, nunc ex septem, multas myriadas saturaret? Multo enim satius Deoque convenientius erat disciplinæ suæ alumnos non ex fructibus alienis, sed de suis rebus pascere. Imo quomodo in universum cibo aut potu ipse usus est, tanquam fructibus operum principii mali? Quomodo iterum cæco oculos fabricans non ex alia materia, quam ex terra et aqua, quæ erant Mali, visum restituit, operas cum hoste partitus, atque illi quidem potiora permittens, ipse vero partem suam ex aliena materia, tanquam qui propria sit destitutus, et aliena accessione explens. Hujus certe, si nullius præterea, pudere debebat homines perditissimos, ut considerarent quod, qui oculos formavit ex luto, ipse vere est is, qui ab initio hominem ex luto condidit. Cujus enim materiæ pars est, ejusdem quoque est totum: et quem conditorem habuit universum, eum et pars habuit. Adde his: si corpus a Malo profectum est, quomodo fleuit ipse, cum id in Lazaro periret, et quomodo opus Mali abolitum ipse restituere et in vitam vindicare, ac Lazarum resuscitare sustinuit? ipsum quoque Patrem eo tempore implorans, ut creaturam Mali optime perditam ipse iterum reficeret et in vitam revocaret? Imo si corpus mali est principii, quomodo filium viduæ mortuum resuscitavit? quomodo tot mille alia miracula, quibus hominum profuit corporibus, perpetravit? nonne denique centurionis puer, Petri socerus, mulier ex morbo depressa³⁴ femina sanguinis fluxu per multos annos debilitata, omnique salutis spe privata, leprosi, paralytici, claudi, surdi, atque mille alia calamitatum et morborum exempla, a quibus corpora immunia reddidit: nonne, inquam, ista omnia idonea sunt ad perfundendos rubore illos, qui corpora hominum Mali creaturam dicunt? Quomodo enim opus hostis perditum bonus Deus renovavit, neque solum eorum, qui ad ipsum se recipiebant, mala averruncavit, sed et ipse ad eos accessit. *Jesus enim urbes omnes et vicos obiit, docens in synagogis ipsorum, et morbos omnis generis ac infirmitates sanans*³⁵. Neque solum medelam illis attulit, factamque tacuit medicinam, sed et, ut narrarent aliis, præcepit: *Euntes enim, inquit, renuntiate Joanni: Cæci vident, claudi ambulant, leprosi purgantur, muti audiunt, et mortui resur-*

Α τὸ φῶς αὐτῆς μᾶλλον ἀναλάμπει τοῖς ἐπιζητοῦσιν αὐτόν; Τῶν οὖν ἱερῶν ῥημάτων καὶ ἴδια τοῦ Σωτῆρος τουτονὶ τὸν ὄρωμενον κόσμον καλοῦντων, καὶ δι' αὐτοῦ κηρυττόντων αὐτὸν γενέσθαι, καὶ τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸν κόσμον οὐκ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν εἶναι: τὸν φωτίζοντα· πῶς οὐ πεφρίκασι τὰ τῆς ἀποστασίας ὡς ἀληθῶς πλάσματα, καὶ τοῦ Πονηροῦ

Θ'. Καὶ ἀλλαχόθεν ἔν τις τὸ ἄτοπον ἐπιδείξει: ἀνακαλυπτόμενον. Εἰ γὰρ τὰ ἐπίγεια ἔστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἠνέσχετο διὰ τῶν καρπῶν, οὓς ἔφυσε τὸ ποίημα τοῦ Πονηροῦ, τοῦτο μὲν καὶ ἐκ πέντε ἄρτων, τοῦτο δὲ ἐξ ἑπτὰ, πολλὰς μυριάδας χορτάσαι; Πόσῃ γὰρ ἦν ἄμεινον καὶ θεοπρεπέστερον μὴ ἐξ ἀλλοτριῶν καρπῶν, ἀλλ' οἰκείων δημιουργημάτων τρέφειν τοὺς μυσταγωγούμενους αὐτῷ! Μᾶλλον δὲ πῶς ὅλως τροφήν ἢ ποτὸν αὐτὸς προσηνέγκατο, ἃ καρπὸς ἦν τῶν ἔργων τοῦ Πονηροῦ; Ἡὼς δὲ πάλιν ὀφθαλμοὺς δημιουργῶν τῷ τυφλῷ οὐκ ἐξ ἄλλης ὕλης ἀλλ' ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἅπερ ἦν τοῦ Πονηροῦ, τὴν ὄψιν ἐκαινοποιεῖ, μονονουχὶ συμμεριζόμενος τῷ Ἐκθρῷ, καὶ τῷ μὲν ἀφείς τὸ πλεόν ποιεῖν· αὐτὸς δὲ τὸ μέρος ἐξ ἀλλοτρίας ὕλης ὡσπερ ἀπορῶν ἰδίας, τοῦ ἀλλοτρίου πλάσματος ἀναπληρῶν; Καίτοι εἴ μὴ τι ἄλλο, ἀλλ' αὐτό γε τοῦτο τοὺς ἀθλοῦς ἔδει δυσωπηθῆναι καὶ κατανοῆσαι, ὅτι ὄντως ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ πηλοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ κατ' ἀρχὰς πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐκ πηλοῦ. Οἷας γὰρ ὕλης ἐστὶ τὸ μέρος, τῆς αὐτῆς καὶ τὸ ὅλον· καὶ ὃν ἔσχε τὸ ὅλον δημιουργὸν, τὸν αὐτὸν καὶ τὸ μέρος. "Ἄλλως τε δὲ, εἴ τὸ σῶμά ἐστιν ἐκ τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἔκλαυσε διαφθειρόμενον αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου; καὶ πῶς ὑπέμεινε διαλυόμενον τὸ ἔργον τοῦ Πονηροῦ αὐτὸς πάλιν συσφίγξαι καὶ ζωοποιῆσαι, καὶ τὸν Λάζαρον ἀναστήσαι, καὶ τότε τὸν ἴδιον ἐπικαλούμενος Πατέρα, ἵνα τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καλῶς διαφθειρόμενον αὐτὸς πάλιν ἀνασῶσῃ καὶ ζωώσῃ; Καὶ εἴ τὸ σῶμά ἐστὶ τοῦ Πονηροῦ, πῶς τὸν τῆς χήρας υἱὸν τεθνεῶτα ἀνέστησε; πῶς τὰς ἄλλας μυρίας θεοσημείας, ὅσαις τὰ τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτησε σώματα, διεπράξατο; Ὁ δὲ τοῦ ἑκατοντάρχου παῖς, ἡ δὲ τοῦ Πέτρου πενθερὰ, ἡ συγκύπτουσα τῷ πάθει γυνή, ἡ τῷ πολυχρονίῳ ρεύματι κατασυρομένη τοῦ αἵματος καὶ πᾶσαν ἀφηρημένη σωτηρίας ἐλπίδα, οἱ λεπροὶ, οἱ παράλυτοι, οἱ κωφοὶ, τὰ μυρία τῶν παθῶν καὶ τῶν νοσημάτων γένη, ὧν ἀπάντων καθαρὸν ἀπέλυε τὸ σῶμα. Ταῦτα πάντα οὐχ ἵκανὰ καταισχύναι τοὺς λέγοντας τὰ τῶν ἀνθρώπων σώματα πλάσματα τοῦ Πονηροῦ; Πῶς γὰρ τὸ πλάσμα τοῦ Ἐκθροῦ ὁ ἀγαθὸς θεὸς διαφθειρόμενον ἀνεκαίνιζε, καὶ οὐ προσιόντων μόνον τὰ πάθη ἀπήλαυεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐκείνοις ἐπιφοιτῶν καὶ παραγινόμενος; Περιῆγε γὰρ ὁ Ἰησοῦς τὰς πόλεις πάσας καὶ τὰς κώμας, διδάσκων ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ οὐκ ἔθεράπευσε μὲν τούτους, εἰςίγα δὲ τὴν θεραπείαν, ἀλλὰ καὶ προσέτασσε διαγ-

³⁴ Luc. xiii, 11. ³⁵ Matth. ix, 35.

γέλλεσθαι. Πορευθέντες γάρ, φησίν, ἀπαγγεῖλάτε Ἰωάννη· Τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, χωλοὶ περιπατοῦσι, λεπροὶ καθαρίζονται, κωροὶ ἀκούουσι, καὶ νεκροὶ ἐγείρονται. Καὶ τοῖς μαθηταῖς δὲ σημείον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἰσχύος καὶ χάριτος, τὸ ἐπὶ ἀβρώστους χεῖρας ἐπιθεῖναι καὶ ἰᾶσθαι δίδωσιν. Οὕτως ὡς οἰκείου πλάσματος ἐποιεῖτο τὴν πρόνοιαν, ὃ καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα παραγεγονώς σῶσαι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ μέχρις αὐτοῦ τὴν εὐεργεσίαν αὐτοῦ περιγράφων, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαθηταῖς τὰ ἴσα ποιεῖν διδοῦς τὴν ἐξουσίαν. Εἰ δὲ ὡς τὰ τοῦ Πονηροῦ στόματα θεομαχεῖ, τὸ σῶμά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς δι' αὐτοῦ τὰ μέγιστα τῶν κατορθωμάτων πράττομεν, σωφροσύνην, ἐγκράτειαν, ἀγρυπνίαν, στάσιν, πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίαν, μαρτυρίου πόνους, ἃ πάντα σώματος μᾶλλον ἢ ψυχῆς ὄντα, εἰς δόξαν ἀναφέρεται τοῦ πλάστου καὶ δημιουργοῦ; Καὶ γὰρ ἡ ψυχὴ καθ' ἑαυτὴν οὔτε πράξει ταῦτα πρὸς ἀγῶνας ἔλθοι (4), οὔτε λόγον, ὅτι μὴ ἐπραξεν, εἰσπραχθήσεται πλημμελείας. Πῶς οὖν τὸ ποῖημα τοῦ Πονηροῦ πράττει τὰ ἀγαθὰ, καὶ συνεργεῖ τῇ ψυχῇ κατορθῶσαι, ἃ, μὴ παρόντος, οὐ μενοῦν οὐ κρίνεται κατορθώματα; Σὺ δὲ λογίζου καὶ τοῦτο· εἰ τὸ σῶμα ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ Παῦλος ἐλυπεῖτο, νοσοῦντος τοῦ Ἐπαφροδίτου, καὶ ἔλεγεν, ὅτι· Ἐλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ ἐκεῖνον δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμέ, ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ σχῶ; Τί γὰρ ἔδει λυπεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἐρῶντα λυθμένον τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ; καὶ εἰ τὸ πλάσμα ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἐπέστελλε Τιμοθέῳ ὁ αὐτὸς μετάρσιος ἄνθρωπος· Οἶνω ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας; Ἐδει γὰρ τὸν οὐράνιον ἐκεῖνον διδάσκαλον, εἴπερ ἐφρόντιζε Τιμοθέου, ἐπεὶ καθ' ὑμᾶς πλάσμα ἦν τὸ σῶμα τοῦ Πονηροῦ, γράφειν αὐτῷ· μηδὲ ὅλως κέχρησο οἶνω, ἵνα θᾶπτον ῥαγῆ τὸ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ, καὶ ἐλευθερωθῆς τοῦ βάρους αὐτοῦ. Καὶ εἰ τὰ σώματά εἰσι τοῦ Πονηροῦ, πῶς λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τί γὰρ μέλει τῷ ἀγαθῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν πλασμάτων τοῦ Πονηροῦ, οἷς οὔτε περίκειται φθλα, οὔτε ζωὴ αἰώνιος, οὔτε ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Ἄλλ' ὅτι κτίστης αὐτῶν καὶ Κύριος, καὶ ἐξουσιαστής, διὰ τοῦτο οὐδέ ταῦτα χωρὶς αὐτοῦ στερίσκειται ζωῆς, Πῶς δὲ καὶ μεγαλυνθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ τοῦ Παύλου σώματι, εἴπερ τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ Πονηροῦ; Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ μυστηρίων ὑποφῆτης, εἴπερ οὐκ ἦν τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ ἐπὶ πάν-

gunt ³⁶. Discipulis vero signum potentiae suae virtutis ac gratiae largitur; ut aegrotis manus imponant eisque medeantur. Adeo Christus, Deus noster, qui ad servandam animam et corpus venit, corporis, tanquam proprii operis, curam suscepit, neque beneficentiam suam in eo jussit acquiescere, sed et, ut eadem facerent, discipulis suis potestatem fecit. Si vero, quod mali principii ora contra Deum profitentur, corpus a malo ortum est, quomodo per illud praeclarissima quaeque efficimus, temperantiam, v. gr. continentiam, vigilantiam, resistentiam, patientiam in adversis, martyrii labores, quae quidem omnia ad corpus magis quam animum pertinentia in Conditoris Creatorisque gloriam tendunt. Anima enim, sibi relicta, non ingrederetur unquam studium ad ejusmodi praestanda, neque si omitteret, ad reddendam rationem vocari posset. Quomodo itaque creatura Mali perficit bona, et succurrit animae ad praeclara illa perficienda, quae, eo absente, perficere non judicatur. Tu vero etiam hoc velim consideres: si corpus Mali fuit principii, quomodo Paulus, aegrotante Epaphrodito, tristatus fuit, et dixit: *Deus misertus est illius, nec illius solum, sed et mei, ne tristitiam super tristitia haberem* ³⁷. Quid enim necesse erat Paulum tristari, videntem, quod creatura Mali perdita sit: et, si creatura fuisset Mali, quomodo idem vir divinus scripsit Timotheo: *Vini parum adhibe ob stomachum tuum, et morbos frequentiores* ³⁸. Divinum enim illum doctorem, siquidem vere de Timotheo sollicitus fuit, secundum vos, quia corpus Mali erat creatura, scribere decebat: omnino non utere vino, ut eo citius id, quod Mali est, frangatur, tuque onere ejus leveris. Quod si corpora ad Malum originem suam referunt, quomodo Jesus Christus, Dominus noster, ait: *Nonne duo passeress uno assario venduntur, neque tamen unus eorum sine Patre vestro, qui in caelis est, cadit* ³⁹. Quid enim bono Deo curae est de creaturis Mali, quibus nec praemia, nec vita aeterna, nec regnum caelorum proposita sunt? At quoniam Dominus eorum et conditor et superior est, ideo neque illa sine ipso vita privantur. Quomodo vero Christus in corpore Pauli glorificabitur, siquidem corpus a Malo est formatum? Imo quomodo mysteriorum divinarum praeco, si corpus non fuit creatura Dei, qui est super omnia, corpus et spiritum et animam precatur totam conservari, idque ad Domini adventum? Ait enim: *Deus vero pacis sanctificet vos inte-*

³⁶ Matth. xi, 5. ³⁷ Philipp. ii, 27. ³⁸ I Tim. v, 23. ³⁹ Matth. x, 29.

VARIAE LECTIONES ET NOTAE.

(4) Πρὸς ἀγῶνας ἔλθοι. Phrasis gymnastica, cujus vox media variis significatibus subjecta est, quas Eustatbius summam, ad Iliados Σ, p. 1148, ita complexus est: Ὁ δὲ ἀγὼν πολυσήμαντος λέξις, κατὰ τοὺς παλαιούς. Ἀγὼν γὰρ, φησίν, ὄμιλος, κύκλος, μάχη, ἔρις, ἀγορὰ, συναγωγὴ καὶ ἐπίδειξις. Ego hic locum, in quo certamen suscipitur, indicari putem per ἀγῶνας, quam vocis notionem demonstravit Jo. Georg. Grævius, in notis ad Hesiodi

Ἀσπίδα, v. 312. De aliis significationibus lege Ezech. Spanhemium, ad Orationes Juliani, p. 11, 12; Ludovic. Cresollium, in *Theatro rhetorum et sophistarum*, lib. iii, c. 17; Gottfred. Olearium ad Philostrati *Vitas sophistarum*, l. xxii, § 1, n. 4; et Jac. Tollium ad Longinum *περὶ ὑψους*, sect. 9 et 11, n. 1. Pertinet huc phrasis ἀγῶν πρόκειται, de qua exponit Lamb. Bos in Notis ad N. T., p. 254.

gros, et totus Spiritus vester, et anima et corpus inculpata conserventur in adventum Domini nostri Jesu Christi ⁴⁰. Præter vero ista, si anima alterius principii opus existeret, alterius vero corpus, quomodo verus nostri conditor et Deus, servos suos curis non distractos esse cupiens, de utroque præcipit dicens: *Ne curate de anima vestra, quid edatis aut bibatis, neque corpori vestro, quid induatis* ⁴¹. Postea adhuc magis exemplo quodam ad percipiendas admonitiones perducturus: *Inspicite, inquit, in volucres cæli, quia non serunt, nec metunt, neque in granaria congerunt* ⁴²; et unde illis victus suppetit? *Pater vester cælestis nutrit eas* ⁴³. Si itaque Patrem nostrum cælestem eum, qui volucres cæli nutrit, et agnoscit, et appellat veritatis fons, imo vero gramen agrî, in fornacem conjici solitum, ab eodem Deo, ea forma indui ait, qua nec Salomon in omni sua gloria conspicuus fuerit, quomodo effrenata impietatis ora alium quidem graminis, et avium et corporis et rerum sensibilibum omnium conditorem renuntiant, alteri vero dimidium principitum ex gratia quasi largiuntur?

σθαί, οἷον οὐδὲ Σολομῶν ἐν ὄλῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ἄλλον μὲν τοῦ χόρτου καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τοῦ δημιουργῶν, ἑτέρῳ δὲ τὴν ἡμίτομον χαρίζονται ἀρχὴν;

X. Quod vero idem sit, qui et sæcularia hæc et cælorum regnum largitur, paucis commonstraturus Servator: *Novit enim, inquit, Pater vester cælestis, quod his omnibus indigetis. Quærite vero primum regnum Dei, et justitiam ejus, et ista omnia adjicientur vobis* ⁴⁴. Cujus est, homo perditissime, regnum cælorum, et cujus est justitia ejus? et quis suppeditat necessitatibus corporis consultura? nonne idem Deus, qui unus est et solus? nonne communis formator? nonne omnium Dominus? Si vero qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam super justos et injustos demittit, idem est, qui ad perficiendas virtutes nos in filios adoptavit; hic vero est Pater noster, qui in cælis est. Nonne vehementer abominanda est apostatarum impietas? *Ego enim, inquit Servator, vobis dico: Diligite inimicos vestros, benefacite odio prosequentibus vos* ⁴⁵. Pergit, si quærat quænam sit obedientiæ merces? *Ut fiat filii Patris vestri cælestis. Quis vero est Pater cælestis? Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluviam*

⁴⁰ I Thess. v, 23. ⁴¹ Matth. vi, 2. ⁴² ibid. 26. ⁴³ ibid. ⁴⁴ Matth. vi, 32. ⁴⁵ Matth. v, 44.

⁴⁶ ibid. 45, 48.

Α των Θεοῦ, πῶς τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴν ὀλόκληρον ἐπεύχεται διατηρηθῆναι καὶ τότε ἐν τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ; Λέγει γὰρ· Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἀγιάσαι ὑμᾶς ὀλοτελεῖς, καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀμείπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διατηρηθείη. Χωρὶς δὲ τούτων ἐξ ἄλλης μὲν ἦν ἀρχῆς ἔργον ἡ ψυχὴ, ἑτέρας δὲ τὸ σῶμα, πῶς ὁ ἀληθὴς ἡμῶν πλάστης καὶ Θεὸς ἀπερισπάστους εἶναι βουλόμενος, τοὺς αὐτοῦ νοθετῶν λατρευτὰς παραινεῖ περὶ ἑκατέρου λέγων· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε; Εἴτα καὶ πλεον ἡμᾶς τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν νοθεσίαν ἔλκων, Ἐμβλέψατε, φησὶν, εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπείρουσιν, οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας· καὶ πόθεν αὐτοῖς ἡ ζωὴ; Ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Εἰ οὖν Πατέρα ἡμῶν οὐράνιον τὸν τρέφοντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἶδε καὶ λέγει τῆς ἀληθείας ἡ πηγὴ, λέγει δὲ καὶ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν εἰς τὸν κλίβανον βαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, κάλλος ἀμφιέννυ τῇ δόξῃ· πῶς τὰ ἀπόλυτα τῆς ἀσεβείας στόματα, σώματος, καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀπάντων χειροτονοῦσι

Γ. Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ ταῦτα τὰ πρόσκαιρα διδοὺς, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν λεπτομερέστερον βεβαιῶν τὸ δόγμα· Οἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι χρῆζετε τούτων ἀπάντων. Ζητεῖτε δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Τίνος ἐστὶν, ἄθλιε, ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ τίνος ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ; καὶ τίς ὁ προστιθεὶς καὶ τὰ εἰς τὴν χρεῖαν τοῦ σώματος διαρκῆ; οὐχ ὁ αὐτὸς Θεὸς ὁ εἰς καὶ μόνος; οὐχ ὁ κοινὸς πλάστης; οὐχ ὁ πάντων δημιουργός; Εἰ δὲ ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ διὰ τὴν τελείωσιν τῶν ἀρετῶν υἱοθετούμενος ἡμᾶς, οὗτος δὲ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· πῶς οὐχὶ σφόδρα βδελυκτὸν ἡ ἀσέβεια τῶν ἀποστατῶν; Εγὼ γὰρ, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ὑμῖν λέγω· Αγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς. Εἴτα καὶ τίς ὁ τοῖς πειθομένοις μισθός; Ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἄλλὰ τίς ὁ ἐν οὐρανοῖς Πατὴρ; Ὁ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλων ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν. Ὁ γοῦν τέλειος Πατὴρ, ὃν ἡμᾶς μιμεῖσθαι ὁ φύσει παραινεῖ Υἱός, αὐτὸς οὗτός ἐστιν, οὐκ ἄλλος, ὁ τὸν ὀρώμενον ἀνατέλλων ἥλιον· καὶ τὸ φῶς ἡμῖν τοῖς αἰσθητοῖς τὸ αἰσθητὸν χορηγῶν, καὶ βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, ἐπὶ καρποφορίᾳ καὶ γεωργίᾳ τῆς γῆς· καὶ ὡς ἂν, εἴ τι πρὸς ἀκρασίαν ἐπέκλινε διὰ ξηρότητα, ᾧ χρώμεθα πρὸς ἀναπνοήν, ὁ ἀπρ,

διὰ τῆς ἀπὸ τῶν ὑετῶν νοτίδος πρὸς εὐκρασίαν ἐπ- **A** aeris, pluviarum, solis, aliorumque ejusmodi alium αναχθῆ. Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ τῆς ἀμερίστου τοῦ Θεοῦ fingunt conditorem, alium vero eorum, quæ in βασιλείας ἔκθεσμοι μερισταί, οἱ τῆς γῆς μὲν καὶ τοῦ classe et ordine rerum intelligibilium locum tenent. ἀέρος, καὶ τῶν ὑετῶν, καὶ τοῦ ἡλίου, καὶ τῶν ὁμοστοίχων ἕτερον ἀναπλάττοντες δημιουργόν, ἄλλον δὲ τῶν ἐπί παρὰ ταῦτα τῶν νοητῶν ἐπέχει (5) τάξιν;

ΙΑ'. Εὐ δέ μοι σκόπει καὶ τοῦτο. Εἰ θρόνον τοῦ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καλεῖ ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων τὸν Πα- τέρα καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς εἰδώς, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν, καὶ πόλιν αὐτοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀσεβείας, ὧν μάρτυς ὁ Υἱός, ταῦτά τινας περικόπτειν αὐτοῦ, καὶ ἕτερον τῶν περικοπέων ποιεῖν ποιητήν; Ὁ γὰρ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν καὶ πράττων καὶ παραινῶν Χριστὸς ὁ Θεός, τὸν ὄρκον ὡς ὄντα τῆς ἐπιτοκίας πύλιν τῆς ἀνθρωπίνης **B** ἀποκλείων πολιτείας, φησὶν. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὁμῶσαι ὄλωσ, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, μήτε ἐν τῇ γῆ, ὅτι ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐστὶ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶ τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου. Ἀλλὰ μηδὲ ἐν τῇ κεφαλῇ σου, φησὶν, ὅτι οὐ δύνασαι ποιῆσαι ἐξ αὐτῆς λευκὴν τρίχα ἢ μέλαιναν· κεφαλὴν, καὶ Ἱεροσόλυμα, καὶ γῆν, καὶ οὐρανὸν, τὰ αἰσθητὰ, τὰ ὄψει κρινόμενα, λέγων, ἃ τοῖς Ἰουδαίοις ἔθος ἦν ὄρκον ποιεῖσθαι (6). Μηδὲ πάλιν εἰς μύθους καὶ λήρους τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὸν οὐρανὸν ἢ μανία παρατρέποι. Τὸν γὰρ ὁρώμενον οὐρανὸν, καὶ τὴν αἰσθητὴν γῆν, καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἃ πάλα μὲν ἠνοδομήτο, γενεαῖς δὲ ὕστερον ὁ Δαβὶδ ἀνοικοδομεῖ καὶ πολίξει· ταῦτα τὸν **C** μὲν θρόνον καλεῖ, τὴν δὲ ὑποπόδιον, τὰ δὲ πόλιν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Ποίου βασιλέως; αὐτὸς ἐτέρῳ σαφέστερον ἐκδιδάσκει, Μὴ ποιεῖτε, λέγων, τὸν οἶκον τοῦ Πατρὸς μου οἶκον ἐμπορίου, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν τοῦ Πατρὸς οἶκον ἀποσεμνύων· δι' ὃν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ βασιλέως πόλιν καλεῖ. Ὁν γὰρ ἐν τῇ τῶν ὄρκων ἀπαγορεύσει μέγαν ἀνεῖπε βασιλέα, ἐνταῦθα Πατέρα ἴδιον ἐθεολόγει. Διὸ καὶ τοὺς πωλοῦντας τὰς βόας καὶ τὰ πρόβατα, καὶ τὰς περιστεράς, τὴν πατρικὴν οἰκίαν τῆς ἐμπορικῆς καθαίρων παροινίας ἀπελαύνει· καὶ τὴν δικαίαν αὐτοῖς ὀργὴν ἀπειλεῖ· οἷα δὴ καταφρονητὰς εὐρών καὶ τοῦ πατρικοῦ οἴκου καὶ τῆς πατρικῆς ἐντολῆς. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ πρότερον μὲν ὑπὸ τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐμ- **D** πνεόμενος ὁ Δαβὶδ, ὕστερον δὲ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος λαμπρᾶ διακέκραγε τῇ φωνῇ· ὡς ὁ κηρυττόμενος ὑπὸ Μωσέως Θεός, πρὸς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λέγει. Τῷ Σωτῆρι γὰρ ἡμῶν ὁ Παῦλος πρὸς Ἰουδαίους γράφων, τὴν πατρικὴν ἀρμόζει φωνήν, τὴν διὰ τοῦ Δαβὶδ προφητευσθεῖσαν. Υἱός μου εἶ σὺ,

XI. Tu vero et hoc mihi expende : Si thronum Dei cælum appellat is, qui præ aliis Patrem, et quæ Patris sunt, novit, terram scabellum, et Hierosolyma civitatem ejus, nonne maximæ impietatis argumentum est, ea, quorum filius testis est, quosdam ipsi præscindere, et eorum, quæ prærepta sunt, alium venditare auctorem? Christus enim Deus, qui omnia ad salutem nostram et facit, et monet, jusjurandum, tanquam perjurii inter homines portam, in civili societate claudens, ait : *Ego vero dico vobis : Ne juretis omnino, neque per cælum, quia thronus est Dei ; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus ; neque per Hierosolyma, quia civitas est regis magni* ⁴⁷. Sed neque per caput tuum, addit, quia non potes producere ex ea capillum album aut nigrum. Caput, et Hierosolyma, et terram, et cælum sensibus et visu dignoscenda hic memorat, per quæ Judæi jurare consueverant. Caveat vero sibi insana cohors, ne de novo in fabulas et nugas caput, et Hierosolyma, et terram et cælum convertat. Cælum enim, quod conspicitur, et terram quæ sentitur, et Hierosolyma urbem olim quidem exstructam, aliquot autem sæculis post a Davide reedificatam, ea inquam, thronum, scabellum et urbem magni regis appellat. Cujus autem regis? sic ipse alibi clarius edocet : *Ne faciatis*, inquit, *domum Patris mei domum nundinationis*, ⁴⁸ templum scilicet Hierosolymitanum domum Patris appellans, propter quod et Hierosolyma regis urbem vocat. Quem enim in prohibitione jurisjurandi magnum pronuntiavit regem, eum hic Patrem suum et simul Deum appellat. Ideo et vendentes boves et oves et columbas a paterna domo, castigata mercandi insolentia, arcet, justamque illis iram comminatur, quos scilicet et paternæ domus et paterni præcepti contemptores videbat. Quid præterea dicent, si primum quidem David, a Spiritu sancto actus, deinde vero etiam divinus Paulus clara voce clamavit, quod Deus a Mose prædicatus ad Dominum nostrum Jesum Christum inquit : ad Servatorem enim nostrum Paulus, ad Hebræos scribens, Patris accommodat vocem per Davidem prænuntiatam : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Iterumque alibi : *Ego ero tibi in Patrem, et ipse erit mihi in filium* ⁴⁹. Item : *Et adorabunt*

⁴⁷ Matth. v, 34. ⁴⁸ Joan. ii, 16. ⁴⁹ Hebr. i, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(5) Ἐπέχει. Legendum fuerit, vi constructionis, ἐπεχόντων, nisi τὸ, ἐτι proxime antecedens, quod hic locum non admodum tueri videtur, cum & permutandum censeas.

(6) Ὁρκον ποιεῖσθαι. De his aliisque jurandi formulis, apud Judæos tunc receptis, lege post, Joh.

Lightfootum ad istum Matthæi locum, Buxtorfium, in *Lexico Rabbिनico*, fol. 2314; Seldenum, *De synedr. Hebr.* ii, 11, § 7; et imprimis Jo. Friederic. Miegium, in *Notis ad Maimonidis tract. De juramentis*, p. 122, seqq.

ipsum omnes Angeli Dei ⁵⁰. Et : *Thronus tuus, o Deus, est in sæculum sæculi : sceptrum regni tui* ⁵¹. Porro (attendite, surdi, et videte, cæci!), addit enim : *Tu vero a principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cæli. Illi peribunt, tu vero permanebis. Et omnes instar involucris convolves eos, et immutabuntur. Tu vero idem es, et anni tui non deficient* ⁵². Quod si ista in Spiritu prædixit, qui Dei Pater est, David, obsignavit autem arcanis sacris initiatus et initians alios Paulus, quod scilicet Veteris Testamenti Deus idem est et Domini nostri Jesu Christi filius, idemque thronum sui natura filii in sæculum sæculi firmavit, et omnium angelorum ordines progeniei suæ adoratores et famulos constituit, imo qui idem, et non alius, terram fundavit, et cujus manuum opera cæli sunt; nonne omnem impietatem in sinu reconditam habent, qui alium quidem Patrem Domini nostri Jesu Christi, alium vero cæli et terræ conditorem fingunt, conditori creaturas suas auferentes, easdemque zizaniorum satori vindicantes? Pro quo certe interitum ipsis retribuet, ut in pœnam, quæ illi parata est, cum ipso ducantur. Similia dictis in Actis afferens divinus Lucas, (quamvis maximæ horum apostatarum pars dicta ejus non recipiat), Isaïæ scilicet vel potius Stephani lingua usus, egregie per Judæos ora illis obturat. Is enim, cum primus coronam victtricem reportasset, in sua Judæorum confutatione, inter cætera argumenta, quibus impudentiam eorum confundit, Patrem Domini nostri Jesu Christi introducit clamantem et dicentem : *Cælum mihi thronus est, et terra scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, ait Dominus* ⁵³. Et quæ in Evangeliiis Servator dixit de Patre, thronum quidem ejus cælum, scabellum vero terram, et urbem ejus Hierosolyma vocans, eadem testatus primus martyr Isaïæ verbis Patrem introducit eadem dicentem. Alibi quoque iterum Servator, vaniloquentiam jurantium reprimens et cohibens eandem doctrinam astruit. *Stulti enim, ait, et cæci, quis major est? aurumne, an templum, quod sanctificat aurum* ⁵⁴? Itaque templum veteris instrumenti non solum sanctum erat, sed et sanctificandi vi pollebat. Iterum : *Utrum majus est? donumne, an altare, sanctificans donum?* Ubi diserte ostendit, et altare sanctum fuisse, et quæ in eo offerebantur, sancta effecisse. Et post pauca : *Et qui jurat, inquit, per cælum* (aperi, homo, aurem quam ad audiendum formavit Deus, transformavit autem is qui vere malus est, ut surdus esses; audi, inquam) : *Qui jurat, inquit, per cælum, jurat per thronum Dei et per eum qui sedet*

ἔγῳ σήμερον γεγέννηκά σε. Καὶ πάλιν. Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς Πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς Υἱόν. Καὶ πάλιν. Καὶ προσκύνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ. Καί. Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἐἴτα ἀκούσατε, οἱ κωφοὶ, καὶ οἱ τυφλοὶ, ἀναδλέψατε! ἐπάγει γάρ. Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις. Καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιόν ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν. Εἰ ταῦτα προεἶπε μὲν ἐν πνεύματι ὁ Θεοπάτωρ Δαβὶδ, ἐπεσφράγισε δὲ ὁ τῶν ἀρρήτων μύστης καὶ μυσταγωγός, ὡς ὁ τῆς παλαιᾶς νομοθεσίας Θεός αὐτὸς μὲν ἐστὶν ὁ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατήρ· αὐτὸς δὲ ἐστὶν ὁ καὶ τὸν θρόνον τοῦ φύσει παιδός (7) εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ἐδρασαμένους· καὶ τῶν ἀγγέλων πάντων τὰ τάγματα προσκυνητὰ καὶ δοῦλα πεποιτηκῶς τοῦ γεννήματος· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ οὐκ ἄλλος τὴν τε γῆν ἐθεμελίωσα, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοί· πῶς οὐ πᾶσαν ἀσέβειαν ἀποκρύπτουσιν, οἱ ἄλλον μὲν τὸν Πατέρα λέγοντες τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἄλλον δὲ τὸν δημιουργήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀφαιροῦντες μὲν τοῦ Κυρίου τὰ κτίσματα, νέμοντες δὲ ταῦτα τῷ σπορεῖ τῶν ζιζανίων, ἐφ' ᾧ τὴν ἀπώλειαν αὐτοῖς ἀνταμείβεται, καὶ τὴν ἠτοιμασμένην αὐτῷ τιμωρίαν συμμετάγονται. Τὰ ἴσα δὲ τοῖς εἰρημένους καὶ ταῖς πράξεσιν ὁ Θεὸς Λουκᾶς, εἰ καὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἀποστασίας αὐτῶν τὰς ἐκείνου φωνὰς οὐ προσίεται· ὅμως ἐκεῖνος τῆ Ἡσαίου φωνῇ, μᾶλλον δὲ τῆ τοῦ Στεφάνου κεχρημένος γλώσση, λαμπρῶς αὐτῶν διὰ μέσου τῶν Ἰουδαίων ἐμφράττει τὰ στόματα· οὗτος γάρ ὁ τὸν ἀθλοφορικὸν πρῶτος ἀναδησάμενος στέφανον, ἐν τῷ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐλέγχῳ, ἄλλοις τε ἐπιχειρήμασι τὸ ἀναίσχυντον αὐτῶν καταισχύνων εἰσάγει καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διακεκραγόντα καὶ λέγοντα· Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσατέ μοι, λέγει Κύριος; Καὶ ἅπερ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Σωτὴρ ἔφη περὶ τοῦ Πατρὸς, θρόνον μὲν καλῶν τὸν οὐρανὸν, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν, καὶ πόλιν αὐτοῦ τὰ Ἱεροσόλυμα· ταῦτα συμμαρτυρῶν ὁ πρωτομάρτυς τῷ Δεσπότῃ διὰ τῆς Ἡσαίου φωνῆς τὸν Πατέρα παράγει λέγοντα τὰ αὐτά. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν ὁ Σωτὴρ τὴν τῶν ὀμνούντων σκλητεῦσαν καὶ ἐπιστομίζων ματαιολογίαν, τὴν αὐτὴν κρατύνει διδασκαλίαν. Μωροὶ γάρ, φησὶ, καὶ τυφλοὶ, τίς μείζων ἐστίν; ὁ χρυσὸς ἢ ὁ ναὸς, ὁ ἀγιάζων τὸν

⁵⁰ Hebr. i, 7. ⁵¹ ibid. 8. ⁵² Psal. ci, 26, 27; Hebr. i, 10, 14. ⁵³ Act. vii, 49. ⁵⁴ Matth. xxiii, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(7) Τοῦ φύσει παιδός. Id est, *veri filii*, non adoptivi, non putativi. Hæc enim inter cæteras notio hujus vocis est apud scriptores ecclesiasticos. Vide in primis Dionys. Petavii *Dogmata theolog.*, tom. II, lib. iv, c. 2, pag. 190; Mosen Amyraldum, *Diss.* vi,

Theolog., de peccato Originali, p. 581, seqq. et ex nostralibus Christoph. Franchii, *Exercitatt. Anti-Limborch.* p. 246 seq. et celeb. Joan. Albert. Fabricium, ad *Sæclum Empiricum*, p. 9. Sic noster, *infra*, γνήσιον υἱόν appellat.

χρυσόν; Οὐκοῦν ὁ τῆς παλαιᾶς ναὸς οὐ μόνον ἅγιος ἦν, ἀλλὰ καὶ ἀγιαζεῖν εἶχεν ἰσχόν. Καὶ πάλιν· Τί μεῖζον; τὸ δῶρον ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἀγιαζόν τὸ δῶρον: σαφῶς κἀνταῦθα δεικνύς, ὅτι τὸ θυσιαστήριον ἅγιόν τε ἦν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἀνατιθέμενα ἅγια ἐποίει. Καὶ μετὰ βραχέα· Καὶ ὁ ὁμόσας, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ (διάνοιζον ἄνθρωπε, τὸ οὐδ, ὅπερ ἔπλασε μὲν ὁ Θεὸς ἀκούειν, μετέπλασε δὲ ὡς ἀληθῶς ὁ Πονηρὸς εἰς κωφόν. Πλὴν ἄκουσον). Ὁ ὁμόσας, φησὶν, ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁμνύει ἐν τῷ θρόνῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν τῷ καθημένῳ ἐπάνω αὐτοῦ. Ὡστε ἅγιος μὲν ὁ ναὸς, ἅγιον δὲ τὸ θυσιαστήριον, καὶ χάριν ἔχον θείαν ἀγιοποιεῖν, καὶ θρόνος ἐστὶν ὁ οὐρανὸς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· οὐ καὶ ἡ κτίσις σύμπασα ποίημα καὶ ἔργον. Εἰ δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διακεγραγῶτι ταῦτα ἀντιφθεγγονται, Χριστῷ δὲ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἡμῶν συναφθεγγόμενῳ τῷ γεγεννηκότι οὐ πείθονται. Παῦλον δὲ μαρτυροῦντα, οὐ ψευδεπίνομοι παραγράφονται, καὶ τὸν Δαβὶδ μὲν ὑπερορῶσι προφητεύοντα, Λουκᾶ δὲ τῷ μαθητῇ καὶ εὐαγγελιστῇ τοῦ σωτηρίου λόγου οὐ προσέχουσι. Στέφανον δὲ τὸν ἐν μάρτυσι πρῶτον καὶ τὸν προφήτην συνεπαγόμενον μυκτηρίζουσι, ἀκόλουθόν ἐστιν αὐτοῖς, ὃ καὶ πράττουσι, τῷ Πονηρῷ μόνῳ πειθαρχεῖν, ᾧ καὶ τὰς ψυχὰς ἐνεχείρισαν, καὶ τὰ σώματα, τὰς μὲν τῇ ἀσεβείᾳ τοῦ φρονήματος, τὰ δὲ διὰ τοῦ βορβόρου τῶν πράξεων. Ἀρμόσειε δ' ἂν αὐτοῖς εὐ μάλα καὶ ὁ κατὰ τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων Δεσποτικὸς ὀνειδισμὸς, ὅτι τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβούλ ἀπεκάλεσαν. Ὡτως γὰρ ἡ ἀποστασία τὸν τοῦ πάντος οἰκοδεσπότην Βεελζεβούλ ὀνομάζουσι· μᾶλλον δὲ ἑκατέραν ὕβριν δι' ἑκατέρως εἰσάγουσιν· οὕτω πᾶσαν ἀσεβείαν καὶ πᾶσαν τόλμαν ἢ προκειμένη θεομαχία κουφοτέραν ἀπεργάζεται.

IB. Ἐντολὰς δὲ πάλιν ὁ Σωτὴρ τὰ Μωσαϊκὰ διατάγματα γαλῶν, καὶ πανταχοῦ τιμῶν τὴν νομοθεσίαν τὴν πατρικὴν, Ὁ Θεός, φησὶν, ἐνετείλατο· Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου. Καὶ Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, θανάτῳ τελευτάτω. Ὑμεῖς ἠκυρώσατε τὴν ἐντολήν τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν παράδοσιν ὑμῶν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν μάρτυρα τὸν Ἰσαΐαν ἐπάγεται, Καλῶς, λέγων, προσεφῆτευσσε περὶ ὑμῶν Ἰσαΐας, Ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τοῖς χεῖλεσί με τιμᾶ· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πρόσχε λοιπόν· Μάτην δὲ σέβονται με. Διατί; Διότι διδάσκουσι διδασκαλίαις, ἐντάλματα ἀνθρώπων· ὥστε ἄπερ μὲν ἦν ἐντάλματα ἀνθρώπων, οὐκ ἤρεσκε ταῦτα τῷ νομοθέτῃ Θεῷ· ἀλλὰ καὶ δίκης ἐνόχους τοὺς εἰσηγητὰς αὐτῶν ἐποίει. Εἰσηγόν δὲ ταῦτα οἱ πρεσβύτεροι τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, σέβειν μὲν τοῖς χεῖλεσι λέγοντες τὸν ἀληθινὸν Θεόν, τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω διεστηκότες αὐτοῦ. Ὁ οὖν ἀληθινὸς Παῖς καὶ Υἱὸς ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, οὐ τῆς νομοθεσίας τὰς οἰκείας (8) προέκρινον διδασκαλίαις οἱ ἀγνώμονες ἐν Ἰσραὴλ, οὗτος ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τὴν τε ματαίαν κατὰ τῶν μαθητῶν μέμψιν τῶν ἀχαρίστων Ἰουδαίων ἐπιστομίζων, καὶ τὰ βρώματα, ὡς τοῦ Πατρὸς ποιήματα, πάσης πονημᾶς ὑπολήψεως καθαρίζων, καθὰ δὴ συν-

*A super ipsum*⁵⁵. Itaque sanctum quidem est templum sanctum vero et altare, idemque divino beneficio sanctificans: cœlum vero est thronus veri Dei et Patris Domini nostri Jesu Christi. Cujus et creatura universa opus et effectus est. Quod si vero Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, ista quidem proclamanti, obloquuntur, si Christo, Deo nostro vero, eadem cum Patre dicenti, non credunt; si Paulum, a quo falso cognominantur, eadem testantem, et Davidem prophetantem supine negligunt; si ad Lucam, discipulum et præconem salutaris doctrinæ non attendunt; si Stephanum denique, martyrum primum et prophetam, adductum ad unco naso suspendunt; consequitur eos, quod et faciunt, malo solum principio obedire, cui et animas suas et corpora tradiderunt, illas quidem impiis cogitationibus, hæc vero sordidis actionibus indulgentes. Egregie vero in illos quadrat reprehensio, a Domino in ingratos Judæos conjecta, eo quod Patrem familias, *Beelzebub* vocaverant. Apostatæ enim illi Patrem familias totius universi *Beelzebub* vocant, vel potius injuriam aliam super aliam accumulunt; adeo omnem impietatem omnemque insolentiam factio hæc Deum oppugnans leviolem sua efficit.

XII. Alibi Servator Mosaica instituta præcepta appellans, et legem a Patre latam undique in pretio habens: *Deus*, inquit, *præcipit: Honora patrem tuum, et matrem tuam. Et: Maledicens patri aut matri, morte moriatur. Vos mandatum Dei abrogastis per traditionem vestram*⁵⁶. Atque hæc dicens Isaiam testem affert, *Bene*, inquit, *prædixit de vobis Isaias: Appropinquat ad me populus hic ore suo, et labiis suis honorat me; cor vero eorum longe a me remotum est*⁵⁷. Attende quoque ad sequentia: *Frustra vero colunt me. Cur? Quia docent doctrinas, præcepta hominum*⁵⁸, adeo, quæ erant hominum præcepta ea legislatori Deo non placebant. Imo et doctores eorum pœnæ obnoxios faciebat. Tradebant vero hæc Seniores Scribarum et Pharisæorum, labiis quidem se Deum colere verum dicentes, corde vero ab eo procul remoti. Verus igitur filius et natus Dei ac Patris, cujus legi suas præceptiones imperiti Israelitæ præferebant, ille, inquam, Servator noster et vanam ingratisimorum Judæorum in discipulos suos animadversionem obtundit, et cibos, tanquam Patris creaturam, ab omni prava suspicione liberat, sicut et testatur Evangelista: *Non quod ingreditur, inquit, in os, inquinat hominem, sed quod egreditur ex ore, illud*

⁵⁵ Matth. xxii, 21. ⁵⁶ Matth. xv, 46. ⁵⁷ Matth. xxii, 7. ⁵⁸ ibid. 8. ⁵⁹ Matth. xv, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(8) Οἰκείας. Ita lego pro οἰκίας, quod in ms. exstat.

inquinat hominem ⁵⁹. Alibi vero iterum paucis verbis concordiam et justitiam inter homines stabiliturus, ista præcipit: *Quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, eadem et vos facite illis* ⁶⁰. Hanc suam admonitionem et legem ut inculpatam et utilem commendaturus, addito elogio legis et prophetarum, obsignat: *Ita enim, inquit, habet lex et prophetæ* ⁶¹. Sic et parabola illa, in qua regnum cælorum Servator noster cum homine bonum in agrum semen spargente comparat, non minus impios homines pudore suffundit. Nonne enim præsens mundus, et qui in ipso sunt, ad regnum Dei referri debent, quando agrum suum iisdem verbis vocat non semel, sed bis: agrum vero ait esse mundum, mundum autem ut agrum ita et regnum suum. Parabolam enim explicans: *Serens bonum semen, inquit, est Filius hominis, ager vero est mundus. Bonum vero semen sunt filii regni: zizaniū autem filii mali; hostis denique, illa serens, diabolus est* ⁶². Audisne, quomodo mundum quidem suum, et eos, qui in eo sunt, semen suum appellet, quos et filios regni vocat, solam zizaniorum projectionem in hostem referens? Sed inquire argumentando, num quod manuum Conditoris vestigium tecum circumferas? Insequentibus enim clarissime mundum regnum suum pronuntiat. Quomodo? *in consumptione, inquit* ⁶³, *mundi hujus, non autem futuri, mittet Filius hominis angelos suos, et colligent ex regno ejus, puta præsentī mundo, offendicula. Neque enim in futuro et æterno regno vel zizania crescunt, vel serit ea Malus, vel offendicula locum habent, ut ex eo angeli Filii hominis ista colligere valeant: sicut et post factam istam collectionem zizania in fornacem ignis conjicientur. Tunc vero et justi in regno Patris sui lucebunt instar solis. Quid his Domini vocibus hinc ad deprimendam defectorum impietatem, hinc ad provehendam et amplificandam pietatem illustrius aut efficacius esse potest? Eæ enim mundum, et quæ in eo sunt, Christi et Servatoris; ipsum autem Dominum et Regem universi, ut in futuro ita in præsentī regno esse prædicant. Quid vero homines magis sensu, quam ipsa inanimata, destituti esse cupiunt? quando quidem sol et terra et petrae, in quantum cum Domino patiuntur, principatum ejus publice edicunt. At ilios ne tum quidem pudet, cum imprudentiam suam ab iis vident castigatam. *A sexta enim, inquit, hora usque ad nonam tenebræ factæ sunt, et terra commota est, et petrae scissæ sunt* ⁶⁴. Quæ enim inter creaturam malam et Dominicam perpersionem communio aut commiseratio intercedit? Nam secundum impiorum illorum placita terram superbire decebat et splendido habitu indui, quando quidem videbat eum, qui conditori suo perniciem allaturus erat, tantis cruciatibus exponi. Quomodo vero post resurrectionem, cum nondum in Patris sinum, quem nunquam deseruerat, rediisset, a Patre accepit po-*

A επιμαρτύρεται καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς· Οὐδὲ τὸ εἰσερχόμενον, φησὶν, εἰς τὸ στόμα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ στόματος, ἐκεῖνο κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν βραχέσι ῥήμασι τὴν ἐν ἀνθρώποις εἰρήνην καὶ δικαιοσύνην κρατούντων καὶ νομοθετῶν δι' ὧν ἔλεγε· Πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ταύτης αὐτοῦ τῆς παραινέσεως καὶ νομοθεσίας τὸ ἀνεπίληπτον καὶ λυσιτελοῦν παριστῶν, τῷ ἀξιώματι τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐπισφραγίζει· Οὕτω γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται. Καὶ δὲ καὶ ἡ παραβολὴ, καθ' ἣν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἀπεικάζει ὁ Σωτὴρ ἀνθρώπων σπείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, οὐκ ἔλαττον καταισχύναί τὴν ἀσέθειαν. Πῶς γὰρ οὐκ ἐστὶν ὁ παρῶν κόσμος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἐν αὐτῷ, ὅποτε αὐτοῦ μὲν τὸν ἀγρὸν αὐταῖς λέγει φωναῖς, οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δις, εἶναι δὲ τὸν ἀγρὸν τὸν κόσμον, τὸν δὲ κόσμον ὡςπερ ἀγρὸν αὐτοῦ, οὕτω καὶ βασιλείαν αὐτοῦ; Ἀναπτύσσων γὰρ τὴν παραβολὴν, Ὁ σπείρων τὸ καλὸν σπέρμα, φησὶν, ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἀγρός ἐστὶν ὁ κόσμος. Τὸ δὲ καλὸν σπέρμα, οὗτοί εἰσιν οἱ υἱοὶ τῆς βασιλείας· τὰ δὲ ζιζανία εἰσιν οἱ υἱοὶ τοῦ Πονηροῦ· ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρων αὐτὰ, ἐστὶν ὁ διάβολος. Ἀκούεις πῶς τὸν κόσμον μὲν αὐτοῦ λέγει, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ τοὺς ἐν αὐτῷ, οὕς καὶ υἱοὺς τῆς βασιλείας λέγει, μόνην δὲ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισπορὰν εἰς τὸν Ἐχθρὸν ἀποπέμπεις; Ἄλλ' ἐπίστησον τοῖς λογισμοῖς εἴ τι λείψανον τῆς τοῦ Πλάττου χειρὸς ἐν ἑαυτῷ περιφέρεις. Ἐν γὰρ τοῖς ἐπομένοις περιφανῶς αὐτοῦ βασιλείαν ἀνακηρύττει τὸν κόσμον. Πῶς; Ἐν τῇ συντελείᾳ, φησὶ, τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλ' οὐχὶ νοῦ μέλλοντος, ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ συλλέξουσιν ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ παρόντος κόσμου τὰ σκάνδαλα. Οὐ γὰρ ἐν τῇ μελλούσῃ καὶ ἀτελευτήτῳ, οὐ μενοῦν οὔτε ζιζάνια φύεται, οὔτε ταῦτα σπείρει ὁ Πονηρὸς, οὔτε συνίσταται σκάνδαλα, ἵνα ἐκ ταύτης οἱ ἄγγελοι τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου συλλέξωσιν αὐτὰ· ἐπεὶ καὶ μετὰ τὴν ἐκ τῶν ἐνταῦθα συλλογὴν ταῦτα μὲν εἰς τὴν κάμινον τοῦ πυρὸς βάλλονται. Τότε δὲ καὶ οἱ δίκαιοι ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρὸς αὐτῶν ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος. Τί τούτων τῶν Κυριακῶν φωνῶν λαμπρότερον ἢ δυνατώτερον, καθελεῖν μὲν τὴν ἀποστασίαν, ὑψῶσαι δὲ καὶ κρατῦναι τὴν εὐσέθειαν; δι' ὧν τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνακηρύττουσι· Δεσπότην δὲ καὶ Βασιλέα τοῦ παντὸς ὡςπερ τῆς μελλούσης οὕτω καὶ τῆς παρούσης ἀναγορεύουσι βασιλείας. Τί δὲ φιλονεικοῦσι τῶν ἀψύχων γενέσθαι ἀναισθητότεροι; ὅποτε ἥλιος μὲν, καὶ γῆ, καὶ πέτραι, δι' ὧν τῷ Δεσποτικῷ συνέπασχον πάθει, τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν κηρύττουσι, οὗτοι δὲ κἀκείνων τὴν ἄνοιαν αὐτῶν ἐλεγχόντων οὐκ αἰσχύνονται. Ἀπὸ γὰρ τῆς ἑκτης, φησὶν, ὥρας ἕως ἐνάτης σκότος ἐγένετο, καὶ ἡ γῆ ἐσεισθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν. Τίς γὰρ

⁶⁰ Matth. vii, 12. ⁶¹ Ibid. ⁶² Matth. xiii, 38. ⁶³ Matth. xxiv, 31. ⁶⁴ Matth. 27, 45.

κοινωνία ἢ συμπάθεια πονηροῦ πλάσματος καὶ δεσποτικοῦ πάθους; Ἐχρῆν γὰρ μᾶλλον ὅσον, ἐπὶ τῶν τῶν ἀσεβῶν δόγματι, λαμπρόνεσθαι τε καὶ κόσμον περιβάλλεσθαι μεῖζορά τε καὶ περιφανέστερον, ἐφ' ᾧ τὸν καθελεῖν παραγεγονότα τὸν πλάστην αὐτῶν τηλικούτον πάθος ἔδλεπον ὑφιστάμενον. Πῶς δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν μὲν, οὐπω δὲ πρὸς τοὺς πατρικούς ὁ μηδέποτε τούτους λιπὼν ἀνελθὼν κόλπους, παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐξουσίαν λαμβάνει τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν Κύριος ὁ διδοὺς; Οὕτω γὰρ ἡ θεομάχος γλῶσσα δυσφημεῖ. Ἐπεὶ τούτοις δὲ εἰ ἀγροὶ καὶ οἰκίαι τῆς χειρὸς εἰσι τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῖς προθύμως ἠκολουθηκόσιν αὐτῷ μετὰ τῶν αἰώνιων ἀγρῶν καὶ οἰκίας ἐπαγγέλλεται παρασχεῖν, ἃ φαῦλά τε ἐστὶ καὶ φαύλου ποιητοῦ, καὶ ὧν οὔτε Κύριος αὐτὸς ἔχειν, οὔτε ἄλλοις παρασχεῖν; Τί δὲ καὶ εἰς μισθὸν ἔδει φέρειν τὰ τοῦ Ἐχθροῦ τοῖς πάντα λιποῦσιν καὶ ἀκολουθήσασιν αὐτῷ, καὶ συμπεριλαμβάνειν αὐτοῖς ἐν τῷ δώρῳ, καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀγαθοῖς συνάπτειν φαυλα, καὶ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ χειρόνος ἐνυβρίζειν καὶ ὃ ἂν ἦν χωρὶς τῆς προσθήκης κάλλιστον τῶν δώρων; Ἡὼς δὲ πάλιν ἐρωτησάμενος ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν νομικῶν ἐντολῶν πρώτην μὲν εἶναι φησιν. Ἄκουε, Ἰσραήλ· Κύριος ὁ Θεὸς σου Κύριος εἷς ἐστὶ. Καὶ ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου; Δευτέραν δὲ, ἣν οὐδὲ ἡ ἐρώτησις ἀπήτει. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Καὶ οὐ μέγχοι τούτου ἐστὶ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπερωτῶντα σύμψηφον εὐρῶν οὐ μακρὰν ἀνεῖπεν εἶναι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Πῶς γὰρ αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι, εἴπερ ἦσαν τοῦ Ἐχθροῦ, πρῶτον μὲν ἓνα Θεὸν καὶ Κύριον νομοθετοῦσιν εἰδέναί τε καὶ νοεῖν. εἶτα τοῦτον μόνον ἀγαπᾶν ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν; Εἰ οὖν ἓνα Θεὸν καὶ Κύριον ἀνακηρύττει Μωσῆς, καὶ παρὰ τοῦτον ἄλλον μήτε λατρεύειν, μήτε προσκυνεῖν, μετὰ δὲ ταύτην τὴν πρώτην ὡς ἀληθῶς ἐντολήν, καὶ τὸ φιλάλληλον καὶ φιλόανθρωπον κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τοῦ σωτηρίου προστάγματος νομοθετεῖ, ποῦ ἡ πονηρὰ τῆς ἀποστασίας ἀρχή, Ἄλλ' ὁ μὲν Γραμματεὺς συνῆκε τοῦ Δεσπότη, τὴν Μωσαϊκὴν κυροῦντος φωνήν, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος πλὴν αὐτοῦ. Οἱ δὲ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων πλέον ἔχειν προσταχέντες, οὐδὲ τὴν ἐσχάτην μοῖραν τῆς εὐσεβείας σώζουσιν ἐν ἑαυτοῖς. Λουκᾶς δὲ ὁ τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων συγγραφεὺς, πῶς τὸν Ζαχαρίαν καὶ τὴν Ἐλισάβετ ἐν τῇ παλαιᾷ νομοθεσίᾳ βιοῦντας, δικαίους, καὶ τότε ἐνώπιον μαρτυρεῖ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐνώπιον ἀνθρώπων, καὶ πορευομένους ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ καὶ δικαιομασίαις ἀμέμπτως· εἶτα καὶ τὴν ἱερατείαν τὸν Ζαχαρίαν τελεῖν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν νομικὸν ναὸν, ἐν ᾧ εἰσῆει, ναὸν προσαγορεύει τοῦ Θεοῦ; Ἐν αὐτῷ τε τὸν ἄγγελον ὀφθῆναι Κυρίου, καὶ τότε τίνα· Τὸν ἀρχιστράτηγον Γαβριήλ, ὃς καὶ τὴν ἐκ

A testatem in cœlum et terram, quorum, qui dederat, non exsistebat Dominus? Ita enim lingua Deo adversa maledicit. Insuper vero si agri et domus a manu Mali proficiscuntur, quomodo bonus Deus, Servator noster, asseclis suis præter æterna bona et agros et domos exhibiturum se pollicetur, quippe quæ et mala sunt, et mali conditoris, et in quæ ipse potestatem non habet vel possidendi ea, vel aliis exhibendi? Quomodo vero fas erat, ea, quæ hostis sunt, præmii loco dare iis qui omnia reliquerant, et ipsum secuti erant, et inter præmia illa æternam quoque vitam reponere, atque adeo mala cum bonis conjungere, et accessione mali diminuere id quod sine illa accessione donorum omnium erat præstantissimum? Quomodo verus etiam Servator noster de præceptis legalibus interrogans primum dixit esse: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus Dominus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente tua* ⁶⁵. Alterum vero, quod quæstione requirebat quidem; *Diliges proximum tuum ut te ipsum* ⁶⁶. Neque in eo acquievit, sed cum interrogantem sibi consentientem nactus esset, non procul ab eo esse dixit Dei regnum. Quomodo autem leges Mosaicæ, si quidem fuissent hostis, primum quidem unum Deum et Dominum scire se et agnoscere, atque eundem solum ex toto corde, et proximum ut hominem ipsum amandum esse profiterentur? Si igitur unum Deum et Dominum prædicat Moses, nec præter eum alium coli vel adorari vult, post illud vero primum præceptum mutuum in homines amorem præcepto Servatoris nostri convenienter urget, ubi, quæso te, malum apostatarum principium locum habet? At Scriba quidem ille intelligebat Dominum. Mosaicam legem approbantem, quod scilicet unus sit Deus, nec ullus præter eum. Qui vero Scribis et Pharisæis meliores esse jussi sunt, ne minimam quidem pietatis partem sibi servant. Lucas vero, verborum Domini scriptor, quomodo Zachariam et Elisabetham, in veteri testamento viventes, justos, eosque coram Deo, non tantum coram hominibus fuisse, et in omnibus Dei præceptis et statutis inculpate versatos testatur? Quomodo ait Zachariam sacerdotio coram Deo perfunctum? quomodo templum legale, in quod introibat, templum Dei appellat? et in ipso angelum Dei, eumque Gabrielem copiarum ducem, qui et nativitatem Domini ex Virgine, et ipsi illi intemeratæ Virgini et cum ea mundo nuntiavit, visum, precesque sacerdotis exauditas esse in Evangeliiis affirmat, puerumque ibidem memoratum magnum coram Domino futurum, Spiritu item sancto plenum, multisque magni gaudii interpretem, nec paucis Israelitarum conversionis ad Deum auctorem, Spirituque ac virtute Eliæ usum pronuntiat? Itaque evangelista, vel potius Deus, qui hæc per archangelum loquitur, non Joannem solum, qui gratiam propullulantem videbat, sed et

⁶⁵ Matth. xii, 29. ⁶⁶ ibid. 30.

Eliam, qui diu ante gratiam exstitit, animas a vero Deo aversas, et post Satanam scortantes, ad verum Deum convertisse testimonio, omni exceptione majori, confirmat. Iterum vero Zacharias Spiritu Dei repletur, et prophetas antiquos sanctorum appellat eorum. *Erexit enim, inquit prophetans et per Spiritum sanctum loquens, cornu salutis in domo Davidis, filii sui* ⁶⁷. Et unde hoc demonstratur? *Sicut locutus est, inquit, per os sanctorum a sæculo prophetarum suorum* ⁶⁸. Prophetarum, inquit, suorum, non autem hostis. Quid autem vaticinati sunt illi? *Deum recordaturam testamenti sui sancti* ⁶⁹, non sane, homo perditissime, hostis. Adhuc vero magis impiorum ora refrenaturus juramentum, quod Abrahamo patri nostro juravit, adducit, *Ut daret nobis potestatem, ex manu inimicorum nostrorum liberatis sine timore in sanctitate et justitia ipsi serviendi* ⁷⁰. Perpende quæ dicta sunt. Spiritus sanctus implet Zachariam, plenus eo prophetas antiquos sanctos Deique sacerdotes appellat, Mosis item testamentum prædicat sanctum, nobisque libertatem prænuntiat, et eum, qui Abrahamo juraverit, hujus libertatis datorem fore, eosque, qui cultum ipsi præsent, in sanctitate et justitia ei servire asseverat. Si hæc omnia Zacharias, Spiritu sancto repletus, edisserit, nonne spiritu malo pleni judicandi sunt, qui contraria his omnia contendunt? Quid vero dicent amarulenti legis Mosaicæ accusatores, vel potius principatus Dei partitores, quando vident Jesum in Evangeliiis Jerosolyma perductum, ibique Mosaica instituta observantem, sacrificia secundum præceptum legis Domini offerentem, brachiisque justi Symeonis instar doni susceptum, qui inter cætera pietatis et justitiæ argumenta per Spiritum sanctum oraculum nactus, et communem Servatorem brachiis complexus est, et benedixit ei, et prænuntiavit, eum in salutem advenisse coram facie omnium populorum, et instar lucis ad illuminationem gentium, quæ posthæc in eum sint credituræ, divinus vero evangelista non satis habuit id, quod tunc gestum erat, contra impios hos homines commemorare, sed impudentiam eorum, ut videtur, prævidens, etiam Annam, cujus tribus Aserem habebat auctorem, cum sene illo præsentem, Dominumque celebrantem, et de communi Domino eadem ac similia profertem in sacra historia sistit. Quod vero postea contigit, multum omnino valet ad reprimendos et dejiciendos eos qui supercilium adversus divinam gloriam efferunt. Cum enim Jesus una cum Virgine Matre sua, quod ad carnem, et patre suo putatio Hierosolyma profectus esset, peractis ibi, quæ sacer Codex præscribit, sacris, ipsisque postea domum revertentibus, et ob absentem puerum tum Matre secundum carnem, tum Patre putatio sollicitis, et, quem desiderabant, quærentibus, is, qui omnium quidem conditor, sed ob amorem in homines Virginis erat filius: *Quid me,*

A Παρθένου τοῦ Δεσπότου γέννησιν, αὐτῇ τε τῇ ἀκηράτῳ Κόρῃ, καὶ δι' αὐτῆς τῷ κόσμῳ εὐηγγελίσασατο· καὶ τὴν τε προσευχὴν τοῦ ἱερέως εἰσηκουσθαι διὰ τῶν εὐαγγελίων ἐβεβαίωσε, καὶ τὸν ἐκ τῶν Εὐαγγελίων παῖδα μέγαν ἐνώπιον ἕσσεσθαι Κυρίου, καὶ πεπληρωμένον Πνεύματος ἁγίου, καὶ πολλῆς πολλοῖς ἀγαλλιᾶσεως πρόξενον, καὶ τῶν υἱῶν Ἰσραηλοῦκ ὀλίγοις ἐπιστροφῆς αἴτιον γενέσθαι τῆς ἐπὶ τὸν Θεὸν, τῷ πνεύματι καὶ τῇ δυνάμει κεχρημένον τοῦ Ἥλιου. Ὡστε ὁ εὐαγγελιστὴς, μᾶλλον δὲ ὁ ταῦτα διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου λέγων Θεός, οὗτος οὐχὶ τὸν Ἰωάννην μόνον, ὅς τὴν χάριν εἶδε βλαστάνουσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἥλιον, ὅς πολλῶν προῦπῆρχε τῆς χάριτος, τὰς πλανωμένας ψυχὰς ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, καὶ ὀπίσω τῶν δαιμονίων ἐκπορνεύσας ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν ἐπιστρέψαι Θεὸν, ἀπαράγραπτον τὴν μαρτυρίαν παρέχεται. Πάλιν δὲ ὁ Ζαχαρίας Πνεύματος ἁγίου γίνεται πλήρης, καὶ τοὺς ἀπ' αἰώνων προφήτας χορὸν ἁγίων κηρύσσει. Ἦγειρε γὰρ, φησὶ προφητεύων καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου φθεγγόμενος, κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαβὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Καὶ πόθεν ἡ ἀποδείξις; Καθὼς ἐλάλησε, φησὶ, διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Ἐχθροῦ. Καὶ τί προεφήτευσεν: Μνησθῆναι τὸν Θεὸν διαθήκης ἁγίας αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ, τρισάθλιε, τοῦ Ἐχθροῦ. Ἐτι δὲ μᾶλλον τῶν ἀσεβῶν γαλιναίων τὰ στόματα, ὄρκον, ὃν ὤμοσε πρὸς Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν, ἐπάγει· Τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόδως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ. Συλλογίζου τὰ εἰρημένα. Πνεῦμα ἅγιον πληροῖ τὸν Ζαχαρίαν, καὶ πληρωθεὶς ἐκεῖθεν ἁγίους τοὺς ἀπ' αἰῶνος προφήτας καὶ Θεοῦ θυηπόλους ἀναγορεύει, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν προφητεύει, καὶ τὸν ὀμόσαντα πρὸς τὸν Ἀβραάμ, ἐκεῖνον τῆς ἐλευθερίας εἶναι δοτῆρα κηρύσσει· καὶ τοὺς προσάγοντας αὐτῷ τὴν λατρείαν ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ λατρεύειν. Εἰ ταῦτα πλησθεὶς ὁ Ζαχαρίας Πνεύματος ἁγίου διήλθε, πῶς οὐχὶ τοῦ πονηροῦ πλησθέντες πνεύματος οἱ τάναντία τούτοις ἀπελέγχονται φωνοῦντες; Τί δ' ἂν φαῖεν οἱ πικροὶ τῆς Μωσαϊκῆς κατήγοροι διαθήκης, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας μεριστᾶ, ὅταν ὀρῶσι διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀναγόμενον μὲν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τὸν Ἰησοῦν, τελούντα δὲ τὰ Μωσαϊκὰ, καὶ φέροντα θυσίαν κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου. ἀγκάλαις δὲ δωροφορούμενον τοῦ δικαίου Συμεῶν, ὅς μετὰ τῆς ἄλλης εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης, περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χρηματισμὸν λαβῶν ἅμα τε ἐνηγκαλίζετο τὸν κοινὸν λυτρωτὴν, ἠύλόγει τε αὐτὸν καὶ θεολογῶν προεφήτευσεν σωτηρίαν παραγενέσθαι κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν, καὶ φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἔθνῶν τῶν μετὰ ταῦτα πεπιστευκότων εἰς αὐτόν; Ὁ δὲ θεὸς εὐαγγελιστῆς οὐκ ἠρκέσθη τὸ τότε μόνον γεγενημένον κατὰ τῶν ἀσεβῶν εἰπεῖν, ἀλλ' ὡς ἔοικε, τὸ ἀνάσχυντον αὐτῶν προσιδῶς, καὶ τὴν Ἄνναν, ἧς ἡ φυλὴ τὸν Ἀσὴρ ἀρχηγὸν εἶχε, συμπαραοῦσάν τε τῷ

⁶⁷ Luc. I, 69. ⁶⁸ ibid. 70. ⁶⁹ ibid. 72. ⁷⁰ ibid. 74, 75.

πρεσβύτη, καὶ ἀνθομολογοῦσαν τῷ Κυρίῳ, καὶ περὶ τοῦ κοινοῦ Δεσπότης τὰ ἴσα καὶ ὅμοια προφητεῦσαν παραδίδωσι διὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Καὶ τὸ μετὰ ταῦτα δὲ γεγονὸς ὕστερον πολλὴν ἔχει τὴν βώμην ἐκκόψαι καὶ ταπεινώσαι τῶν τὴν ὄψον κατὰ τῆς θείας δόξης ἐπαιρόντων. Συνανιόντος γὰρ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα τῇ κατὰ σάρκα Παρθένῳ Μητρὶ, καὶ τῷ νομιζομένῳ πατρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τελεσθέντων, ὅσα τὰ ἱερὰ Λόγια λέγει. Εἶτα καὶ ἐν τῷ ἀνακομίζεσθαι οἴκαδε τοῦ παιδὸς τοῦ παρόντος, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κατὰ σάρκα μητρὸς καὶ τοῦ νομιζομένου πατρὸς ἀπορουμένων τε καὶ τὸν ποθοῦμενον ζητούντων, ὁ πάντων μὲν ποιητῆς, διὰ δὲ φιλανθρωπίαν παρθένου παῖς, Τί ὅτι, φησὶν, ἐζητεῖτέ με; Οὐκ ἤδαίτε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναί με; ἐκεῖνο τὸ ἱερόν (9) τοῦ Πατρὸς εἶναι καλῶν, ὃ τὸ τῆς ἀπωλείας στόμα τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς θουσιαστήριον δυσφημεῖ. Ἀλλὰ πῶς ἡ αἰρετικὴ μέθη οὐρανοῦ καὶ γῆς ἄλλον παροινούσα λέγει δημιουργόν, αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν ἀγαλλιάσει τε πνεύματος καὶ τῷ ἀβρόχῳ καὶ ἀνεπινοήτῳ τῆς ἐξομολογήσεως ἀνακράζοντος· Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρουσας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ νηπίοις; Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὁ γνήσιος υἱὸς βοᾶ, καὶ τὸ πᾶσαν ἀσέβειαν ἀποκρούπον μῦθος ἀντιφθέγγεται τῷ Σωτῆρι, καὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς κύριον τὸν Βεελζεβούλ ὀνομάζει. Εἰ δὲ ὁ νόμος ἦν τοῦ Πονηροῦ, πῶς πάλιν ὁ νομοθέτης τῆς χάριτος τὸν ἐκπειράζοντα νομικόν, καὶ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον ὑποκρινόμενον ζητεῖν, ὡς εἰς μέγα ἴαμα τὸν νόμον παραπέμπει, κάκειθεν εὑρεῖν τὸ ζητούμενον ὑποβάλλει; Τοῦ νομικοῦ δὲ τὰς δύο πρώτας αὐτοῖς ῥήμασι διελθόντος ἐντολᾶς, καλῶς τε αὐτὸν ἀποκριθῆναι Ἀλήθεια ἔφη, καὶ, εἰ κατὰ ταῦτα πολιτεύοιτο, τὴν αἰώνιον ζωὴν κληρονομεῖν.

II. Ὅρα δὲ καὶ ἐξ ἄλλων τὴν ἰσοτιμίαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος (10), ἵνα γινῶς ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης νομοθέτης. Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν, ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Τοῦτο τῆς χάριτος· ὅρα δὲ καὶ τοῦ νόμου· Εὐκοπώτερόν ἐστι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν παρελθεῖν, ἢ μίαν κεραίαν τοῦ νόμου διασπασεῖν. Εἶδες πῶς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, τῆς ἀποστασίας τὸ θράτος προειδώς, τὰ ἴσα νέμει γέρα καὶ τὸ κλέος τῇ τε Παλαιᾷ καὶ τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ; καίτοι γε ἐν πολλοῖς πολλῶν προέχει τὰ τῆς χάριτος. Παιδαγωγὸς γὰρ ἦν ἐκεῖνος τῶν ἐν τῇ χάριτι. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸν αὐτὸν ἐκεῖνά τε καὶ τὰ παρόντα κατὰ διάφορον καὶ ἀπόρρητον οἰκονομίας νομοθετῆσαι τρόπον, ταῖς αὐταῖς καὶ ἴσαις φωναῖς περὶ ἑκατέρας νομοθεσίας ἐχρήσατο. Ἀλλὰ γὰρ καὶ κατὰ τῶν ἀπειθούντων αὐτοῦ τοῖς φωτηρίοις διδά-

A inquit, quærebatis? Nonne sciebatis me in iis quæ Patris mei sunt, esse debere⁷¹? Idem illud templum Patris sui vocans, quod perditorum ora mali principii altare injuste nominant. Quomodo vero hæreticorum temulentia alium cæli et terræ conditorem petulanter fingit, cum Servator noster ipse, spiritu exsullans, ineffabili et incomprehensibili quadam confessione clamat: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quod abscondisti hæc sapientibus et intelligentibus, et infantibus ista revelasti*⁷². Pater, Domine cæli et terræ, genuinus filius clamat, scelerata vero hæc hominum, impietatem omnem recondentium, turba Servatori obloquitur, et cæli terræque dominum Beelzebul vocat. Si vero erat a malo, quomodo legis gratiosæ auctor legisperitum tentantem ipsum, et vitam æternam quærere simulantem, ad legem tanquam ad eximiam medicinam amandat, et ibi ut quæsitum inveniret, adhortatur? Cumque legisperitus duo prima præcepta iisdem verbis repetiisset, eum bene respondisse Veritas ipsa ait, et de vita æterna, si secundum ea viveret, certum esse jussit.

B XIII. Tu vero ex aliis quoque æqualem legis et gratiæ seu Evangelii dignitatem æstima, ut scias eundem esse et veteris et novi testamenti legislatorem. *Amen, amen, dico vobis: cælum et terra transibit, verba vero mea non transibunt*⁷³. Hoc ad doctrinam de gratia pertinet. Vide vero simile de lege: *Facilius est, cælum et terram transire, quam unum apicem legis in terram cadere*⁷⁴. Vides quomodo Servator noster, defectorum insolentiam prævidens, æqualem dignitatem et gloriam veteri et novo instrumento tribuat, quamvis in multis gratia multum præstet. Lex enim pædagogus erat ad ea, quæ sunt gratiæ. Ut vero ostenderet eundem et præterita et præsentia pro diverso et ineffabili dispensationis modo constituisse, iisdem et similibus phrasibus de utraque legislatione usus est. Ita et contra eos: qui non credunt salutari doctrinæ, non

⁷¹ Luc. II, 49. ⁷² Matth. XI, 25. ⁷³ Matth. XXIV, 35. ⁷⁴ Luc. XVI, 17.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(9) Τὸ ἱερόν. Hinc patet, τὰ τοῦ Πατρὸς a nostro de templo accipienda visa esse, quam sententiam plerique omnes ex veteribus et recentioribus adoptant, atque ex his nominatim. J. Vorstius in *Dissert. sacr.* lib. III, c. 12. J. Keuchenius in notis ad h. I. Ludov. Cappellus item ad h. I. et Lambertus Bos., *De mysterio ellipseos Græcæ ling.* Atque illi quidem in locutione hac elliptica vocem τόποις intelligi volunt. Ab his abeunt pauci, qui ellipsin per vocem πράγμασι supplentes, non tam templum quam *res et negotia* Patris hic innui existimant. Horum cau-

sam agit Jo. Buxtorfius, in *Catalectis theologico-philolog.* p. 29; et post eum data opera M. Jo. Casp. Kregel in epistola propemptica ad cl. Christianum Schætgenium. Lipsiæ 1716, in 4 edita.

(10.) Χάριτος. Evangelium hic innui et scopus Photii, et opposita vox νόμος satis evincit. Eam notionem locum habere in Joan. I, 16: *χάριν ἀντὶ χάριτος* existimarunt veterum doctorum per multi, quos vide apud Catakera in *Adversar. sacr.* c. 27; et J. Casp. Suicerum in *Thesouro ecclesiast.* p. 1498.

alium vel accusatorem vel victorem, quam Mosen affert. *Ne existimetis enim, inquit, quod ego vos apud Patrem accusaturus sum* ⁷⁵. Non sane, sed est, qui vos accusat, Moses scilicet, *apud Patrem*. Hujus enim leges ipse sibi creditas una cum prophetia de Christo nactus, accusator omnino fide dignus et testis omni exceptione major erit contra eos qui lege ejus et colere et amare multum quidem gloriantur, nihil vero eorum recipiant quæ ab ipso de communi nostro Domino et Servatore prædicta sunt, quod tamen et caput, et apex et initium totius legislationis ejus erat; imo nec correptione ob temeritatem eorum et pugnam adversus eum, qui prænuntiatus ab eo est, factam afficiantur. Postquam igitur multis Domini verbis, imo non verbis solum, sed et factis apostolorum, errorem illum confutatum dedimus, qui principatum regni Dei in duas contrarias partes scindit, quam tandem veniam sperare possunt illi qui post tot impietatis confutationes adhuc mali principii voluntati iis, quæ sapiunt et vivunt, obsecundant, et Patrem familias universi Beelzebul vocant, Beelzebul vero Deum occultum, et ineffabilem, et Bonum, et Patrem, ut fœdiora non dicam, renuntiant, nec victoriam Domini a calumniatibus Judæis relatam stupent ac reverentur, quam per illorum latus non minus, si non magis et illustrius, a præsentī defectione reportavit. Impietatem enim, quam utrique communem habent, etiamsi novus ille apostata audacius se hac in parte jactat, objectans dicebat: *Omne regnum in partes scissum, non consistet* ⁷⁶. Quoniam enim improbi et stupidi Judæi, videntes Creatorem et animas et corpora morbis liberantem, Beelzebul miracula hæc transcripserunt, ita et defectionis hujus propugnatores opera manuum ejus in eundem transferunt. Propterea ex merito eandem Domini voce utriusque partis pugnam Deo intentatam confuderis. Quod si enim indivisum Omnipotentis imperium dividatur, divisum nunquam consistet. Sed prima illa divisio viam sternit, ut in mille distrahi queat, nec unquam certam sedem locumque consequi possit. Quemadmodum itaque uterque deprehenditur contra Deum pugnare, Judæus scilicet et apostata, ille quidem miracula, hic vero creaturas Dei hosti adscribens, ita contra utrosque valet communis et invincibilis Domini rejectio.

XIV. Sed quo devenitis, homines! cur Domino relicto, conservum vestrum, vel potius servum et apostatam, et universæ nostræ naturæ inde ab initio insidiatorem conditorem vobis constituitis? cur Creatori renuntiantes ei vos traditis, qui interitum nostrum quærit, et non animæ solum, sed et corpori perniciem afferre conatur? cur ad lucem cæcutitis? cur vero tenebras cum luce permutastis? Evigilate ex crapula, surgite ex lethali sopore,

Α γμασιν οὐκ ἄλλον κατηγοροῦν καὶ θρίαμβον, ἀλλὰ τὸν Μωσῆν εἰσάγει. Μὴ γὰρ δοκεῖτε, φησὶν, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν Πατέρα· οὐχί, ἀλλὰ τίς ἐστὶν ὁ κατηγορῶν ὑμῶν, Μωσῆς δηλονότι, πρὸς τὸν Πατέρα· οὐ τοὺς νόμους αὐτὸς πιστευθεὶς, καὶ τὴν περὶ Χριστοῦ προφητείαν, ἀξιόπιστος ἂν κατηγορὸς εἴη, καὶ ἀπαράγραπτος μάρτυς τῶν μεγαλαυχούντων μὲν αὐτοῦ τοὺς νόμους καὶ τιμῶν καὶ στέργειν, μηδὲν δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ τοῦ καινοῦ Δεσπότη καὶ Σωτῆρος ἡμῶν θεσπισθέντων προσειμένων, ὃ κεφάλαιον ἦν καὶ κρηπίς, καὶ προόμιον τῆς ὅλης αὐτοῦ νομοθεσίας, ἀλλὰ μηδὲ συναίσθησιν ἀναστολῆς λαβόντων τῆς εἰς τὸν προφητευθέντα παροινίας τε καὶ θεομαχίας. Διὰ πολλῶν τοίνυν Δεσποτικῶν φωνῶν, καὶ εὐ φωνῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πράξεων, καὶ δὲ καὶ διὰ τῶν ἀποστολικῶν ἔργων τε καὶ ῥημάτων τῆς πλάνης ἡλεγχμένης, ἣ τὸ κράτος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας εἰς ἀρχὰς ἀντικειμένης σχίζει, τίνα λοιπὸν συγγνώμην ἔχουσιν οἱ μετὰ τοσοῦτους τῆς ἀσθείας ἐλέγχους ἔτι τῷ τοῦ Πονηροῦ, δι' ὧν τε φρονοῦσι καὶ δι' ὧν βιοῦσι, καθυπηρετοῦντες θελήματι· καὶ τὸν μὲν Οἰκοδεσπότην τοῦ παντός Βεελζεβούλ καλοῦντες, τὸν δὲ Βεελζεβούλ Θεὸν κρύφιον καὶ ἄρρήτον, καὶ ἀγαθὸν, καὶ πατέρα, ἀλλ' οὐκ ἂν εἴποιμι τὸ ἀθειότερον, ἀποφαίνοντες· καὶ μηδὲ τὸν πρὸς τοὺς δυσφημοῦντας τῶν Ἰουδαίων Δεσποτικὸν ἐκτεθηπότες καὶ καταπτήτοντες θρίαμβον, ὃν δι' ἐκείνων οὐδὲν ἔλαττον, εἰ καὶ μὴ μᾶλλον κατὰ τῆς νῦν ἀποστασίας. Κοινὸν γὰρ αὐτοῖς τὸ θεομαχεῖν, εἰ καὶ νεανικώτερον ὁ ἀποστάτης θρασύνεται προτείνων ἔλεγε· Πᾶσα βασιλεία ἐφ' ἑαυτὴν μεριζομένη, οὐ συσταθήσεται. Ἐπεὶ γὰρ οἱ τῶν Ἰουδαίων ἀγνώμονες τὸν Πλάστην ὀρώντες ἀπελαύνοντα καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων τὰ πάθη, τὸν Βεελζεβούλ ταῖς θεοσημείαις ἐπεφῆμιζον, καὶ οἱ τῆς ἀποστασίας ὑπέρμαχοι τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρουσι. Διὰ τοῦτο δικαίως τῇ αὐτῇ Δεσποτικῇ φωνῇ καὶ τὸ θεομάχον ἀμφοῖν στηλιτεύοιτ' ἂν. Καὶ γὰρ εἴπερ ἡ μία τοῦ παντοκράτορος ἀρχὴ διατέτμηται, οὐκ ἂν συσταίη τμηθεῖσα. Ἀλλ' ἡ πρώτη τομῇ ὁδὸς καθέσταται· τοῦ καὶ εἰς μυρία διαίρεθῆναι, καὶ μηδεμίαν ἔδραν καὶ στάσιν μηκέτι δύνασθαι λαθεῖν. Ὡσπερ οὖν ἐκάτερος ἀλίσκεται θεομαχῶν, καὶ ὁ Ἰουδαῖος καὶ ὁ ἀποστάτης, ὁ μὲν τὰς θεοσημείας, ὁ δὲ τὰ δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ διδοὺς τῷ Ἐχθρῷ, οὕτω κατ' ἄμοιν κοινῇ καὶ ἄφουκτος ἡ ἀπόφασις ἡ Δεσποτική.

ΙΔ'. Ἀλλ' ὦ ποῖ φέρεσθε, ἄνθρωποι! τί τὸν Δεσπότην ἀφέντες τὸν ὁμόδουλον, μᾶλλον δὲ δοῦλον καὶ ἀποστάτην, καὶ τῆς ὅλης ἡμῶν ἂπ' ἀρχῆς ἐπίδουλον φύσεως δημιουργὸν ἑαυτοῖς ἐπιγράφετε; τί τὸν Πλάστην ἀθετοῦντες τῷ τὴν φθορὰν ἡμῶν ζητοῦντι καὶ σπουδάζοντι, οὐ τὴν τῆς ψυχῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος ἑαυτοῦς ἐγχειρίζετε; τί πρὸς τὸ φῶς ἐποφλώθητε; τί δὲ τὸ σκότος τοῦ φωτός ἡλλάξασθε; Ἐκνήψατε τῆς μέθης· ἀνάστητε τοῦ

⁷⁵ Joan. v, 45. ⁷⁶ Matth., xii, 25.

φυχοφθόρου κάρου· ἀναλάβετε τῆς ἀπωλείας ἐαυ-
τούς. Καὶ πῶς ἂν γένοιτο τοῦτο; εἰ τῶν πράξεων,
ἐν αἷς ἔχει τὸ κράτος ὁ Ἐχθρὸς, ἀποστροφὴν μελε-
τήσοιτε, πρότερον πορνείαν, δι' ἧς φθείρεται μὲν
τὸ σῶμα, φθείρεται δὲ τὴν χαλεπωτέραν φθορὰν ἡ
ψυχὴ, τὸ αὐτοδέσποτον διδοῦσα δουλεύειν τοῖς πάθε-
σιν· ἀδικίαν, ἧς ἐπικρατούσης οὔτε οἰκία, οὔτε
πόλις, οὔτε βίος ὅλως ἀνθρώπινος διασώζεται.
ἐπιουρίαν, τὴν βυθίζουσαν τὴν ψυχὴν εἰς καταφρό-
νησιν τοῦ Θεοῦ· μισαδελφίαν, δι' ἧς ὁ κοινὸς ὑβρί-
ζεται πλάστης· ὁ γὰρ τὸ πλάσμα μισῶν δωρεὰν,
τὴν εἰς τὸν Πλάστην διαβιδάζει παροινίαν. Μι-
σήσατε ψευδολογίαν, συνιέντες, ὡς ὁ τοῦ ψεύδους
πατήρ ὁ διάβολός ἐστι. Μυσάχθητε συκοφαν-
τίαν, ἥτις τῶν ἀνεπίστων κακῶν πολλὰ καὶ
ὄρασθαι κατεπράξατο· φύγετε τὴν μισοφονίαν· ἀπ'
ἀρχῆς γὰρ ὁ Ἐχθρὸς ἀνθρωποκτόνος ἦν· τὴν φιλαρ-
γυρίαν, εἰ μὴτι ἄλλο, τὸν Ἰουδαὸν ἐννοοῦντες· βδελύ-
ξασθε κλοπὴν καὶ δόλους κατὰ τοῦ πλησίον, καὶ
γάμων ἀλλοτριῶν διαφθορὰς, καὶ τρυφὴν, καὶ ἀκο-
λασίαν, καὶ μέθην τῆς πολιτείας ὑμῶν ἐκκαθάρατε·
τούτοις γὰρ συνεισέρχεται. τούτοις ἡδέεται ὁ Ἐχθρὸς.
Ἐν τούτοις λαμβάνει τὴν ἰσχὺν καταδουλώσαι μὲν
τὸ φρόνημα ὑμῶν, καὶ διζοστῆσαι τοῦ δημιουργή-
σαντος Θεοῦ, πείσαι δὲ πλάσματα, καὶ εἶναι καὶ
ὀνομάζεσθαι αὐτοῦ· ἂν τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν τε
εἰρημένων καὶ τῶν παραπλησίον ἀποστῆτε, καὶ
αὐτὸς ἀφίσταται ἀφ' ὑμῶν, οὐκ ἔχων οἷς ἐδρασθῆ,
καὶ οἷς ἐπαναπαύσεται ἐν ὑμῖν. Καὶ τότε ὑμῖν ἡ
θεία χάρις ἐπιλάμψασα ἐναυγάσει πλάστην ἐπιγιγνώ-
σκειν καὶ δημιουργὸν, οὐ τὸν ἐπίβουλον ἐχθρὸν, C
ἀλλὰ τὸν ἀγαθὸν καὶ φίλάνθρωπον Θεὸν, ἐν ᾧ ἐκτί-
σθη τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀρχαὶ, καὶ θρόνοι, καὶ
ἐξουσίαι καὶ δυνάμεις, καὶ ὁ παρὼν σύμπας καὶ ὀρώ-
μενος κόσμος. Καὶ γὰρ δι' αὐτοῦ πάντα γέγονε, κἂν
ἡ ἀποστασία, προκαταλαβοῦσα τῆς ψυχῆς τὰ ὄμμα-
τα, τὸν δημιουργὸν βλέπειν οὐ δίδωσιν. Ἔως δ' ἂν
τοῖς τοῦ Πονηροῦ καθυπηρητῆτε θελήμασιν, καὶ τῶν
βορβόρων τῶν αἰσχυρῶν ἡδονῶν συναναφύρησθε, καὶ
ἀντὶ τῶν σωτηρίων πόνων τῆ ψυχοφθόρου ῥαστώνῃ
συναναστρέφησθε, οὐμενοῦν οὐκ ἂν ὑμῖν ἡ θεία καὶ
οὐράνιος ἐναστράφη αἴγλη οὐδὲ ἐκστήσεται τοῦ
κράτους τῶν ψυχῶν ὑμῶν καὶ τῶν λογισμῶν ὁ
Ἐχθρὸς, τοῖς ἔργοις ἔχων δεδουλωμένους. Πλὴν ἔτι
ταῖς διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος μαρτυρίαις ὁδηγεῖν D
ὑμᾶς πρὸς τὸ φῶς τῆς εὐσεβείας καὶ τὴν ἀποστα-
σίαν ἐλέγχειν, οὐμενοῦν οὐκ ἂν τὸν ὄκνον τῆς ἐπι-
μελείας προελοίμεθα.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

Α'. Καὶ μοι τὰς ἀκοὰς ἀδεκάστους, καὶ μηδὲν
λῆμμα (1) τοῦ Πονηροῦ φερούσας ἀναπετάσατε, καὶ
συνδιασκοπεῖτέ μοι τῶν τῆν Παλαιὰν Νομοθεσίαν

A eripite vos perditioni. Quomodo vero fieri hoc
potest? si ab actionibus illis, in quibus hostis vis
posita est, avertere vos laboretis: et primum qui-
dem a scortatione, per quam perditur corpus,
multoque magis anima, a qua libertatem habetis
indulgendi affectibus; tum ab injustitia, qua domi-
nante nec domus, nec civitas, nec vita hominis
omnino conservatur; a perjurio, quod animam in
contemptionem Dei præcipitem agit: ab odio
proximi, per quod communis Creator injuria affici-
tur: qui enim creaturam sine causa odit, impo-
tentiam suam in ipsum conditorem transfert. Odio
porro habeatis mendacium, cogitantes mendacii
patrem esse diabolum; aversemini fraudulentiam,
quæ mala etiam non sperata conciliavit; fugite
B homicidium: hostis enim ab initio homicida
erat; avaritiam item, Judam, nisi aliud quid-
quam, recogitantes; exsecremini furtum et
dolos contra proximum, itemque adulterium, et
luxum et incontinentiam, et temulentiam a vitæ
vestræ rationibus alienam habeatis. His enim con-
suescit, his delectatur hostis; in his facultatem
accipit mentes vestras sibi subjiciendi, et avertendi
a Deo conditore, persuadendique creaturis, ut
suæ et sint et appellentur: si vero ab operibus
ejus tum commemoratis tum illorum similibus
abstineatis, etiam ipse abstinebit a vobis, non
habens quidquam, in quo innitatur et acquiescat.
Tunc vero divina gratia affulgens illuminabit vos,
ut conditorem et opificem agnoscatis, non inimi-
cum illum insidiatorem, sed bonum illum et homi-
num amicum Deum, per quem creata sunt omnia,
visibilia et invisibilia, magistratus, et throni, et
poteslates, et virtutes, et præsens omnis ac visi-
bilis mundus. Per ipsum enim omnia facta sunt,
quamvis defectio illa, mentis oculos fascinans,
conditorem videre non patiat. Quoad enim Mali
voluntati obsecundatis, et sordibus turpium vo-
luptatum maculamini, et pro salutaribus laboribus
delicias animæ noxias sectamini, nunquam certe
divinus et cælestis splendor vos illustraverit,
neque potestatem in animas et mentes vestras
amiserit hostis, quas scilicet per actiones sibi sub-
jectas habet. Interim nequaquam, posthabita in-
dustria, testimoniis Spiritus sancti vos ad lucem
pietatis ducere, et defectionem confutare pi-
grabimur.

SERMO III.

I. Aperite mihi, o mei, aures castas, et quæ
nullum Mali dogma ferunt, mecumque considerate
injurias in Deum sententias eorum qui Vetus Tes-

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(11) Λῆμμα. Vox dialecticis familiaris est, qua
propositiones argumenti a conclusione distinguunt.
Latini itidem per *sumptionem* vertunt, præeunte
Cicerone, lib. II, *De divinatione*: Sed demus tibi duas
istas sumptiones, et quæ λήμματα appellant dialectici.
Confer Diogenem Laertium *De vitis philosopho-*

rum, lib. II, § 107, et adde Ezechielis Spanhemii
Notas ad Aristophanis *Nubes*, v. 456. Apud Stoicos
idem est λῆμμα quod alias dicitur πρότασις. Lege
Ægid. Menagium, ad Laert. VII, 73. Ego in versione
voci ampliorem subjeci notionem, quam scilicet
scriptoris mens subjecere ipsi videbatur.

tamentum calumniantur. Quod si enim illud a Malo est, quomodo illius codicem is, qui ad destruendum Malum venit, recipere sustinuit, et multis audientibus legere ea quæ de se prænuntiata erant, neque legere solum, sed et testari, ac dicere: *Hæc nunc impleta sunt in auribus vestris* ⁷⁷; ac præterea *annum* illum, qui est periodus temporum, sicut tempus est mensura motus sensibilis, ut *acceptum Deo prædicare* ⁷⁸. Quomodo vero etiam in parabola de Lazaro et divite optimus et hominum amantissimus Dominus noster Mosen et prophetas salutaris conversionis et pœnitentiæ magistros appellat? *Habent enim*, inquit, *Mosen et prophetas: audiant illos* ⁷⁹. Nunquid enim is qui in communem hominum salutem nostram naturam suscepit, doctrinæ suæ initiatos, et ab errore liberatos, ad servos et ministros hostis amandarit, ut salutis fiant compotes? Quis creatura Dei existens, vere et serio hunc tantæ insanie gradum admittat? Porro si veteris instrumenti auctor Malus est, quomodo veritatis fons præcipit: *Scrutamini Scripturas, quia in illis invenietis vitam æternam* ⁸⁰? Ubi enim est vita æterna, in quibus aculeus peccati dominatur? Ubi vita æterna, in quibus homicida leges fert, et præcipit? Talia scilicet lingua Deo inimica proferre audet. Si præterea vetus testamentum a Malo est, quomodo Veritas ipsa ait: *Si crederetis Mosi, crederetis et mihi: de me enim is scripsit* ⁸¹. Non sane ait: *Si in nonnullis crederetis Mosi, sed simpliciter ipsum ut fide dignum renuntiat*. Quomodo vero iterum adversus eos, qui circa dissolutionem conjugii suspensos se gerebant, atque in patrocinium perturbationis suæ ad Mosen provocabant, suscepta strenue Legislatoris causa ait: *Moses ob duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores. Ab initio vero non erat ita* ⁸². Unde autem id probat? *Qui enim fecit eos*, inquit, *marem et feminam fecit* ⁸³. Itaque ea, quæ Servator in Evangeliiis de conjugio sanxit, ab illo proficisci ait qui creaturis suis et operibus leges fixerit, et Mosen testatur non contempsisse leges in creatione latas, sed ex certis circumstantiis de postulatis ejus aliquid remississe. Legi enim creationis ab initio factæ mea, inquit, lex concordat, solutio vero conjugii a dispensatione et dispositione Mosis pendet. Ob duritiam

⁷⁷ Luc. iv, 21. ⁷⁸ ibid. 19. ⁷⁹ Luc. xvi, 29. ⁸⁰ ibid. 9.

A ἐνουβριζόντων τοῦ φρονήματος τὸ ἀντίθεον (12). Εἰ γὰρ ἐστὶν αὕτη τοῦ Πονηροῦ, πῶς ἠνέσχετο λαβεῖν τὸ βιβλίον ταύτης, ὃ τὸν Πονηρὸν καθελεῖν παραγεγονώς; καὶ εἰς πολλῶν ἀναγνῶναι ἀκοάς, δι' ὧν προεκηρύττετο τὰ περὶ ἑαυτοῦ, καὶ οὐκ ἀναγνῶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ διαμαρτύρασθαι, ὅτι Ταῦτα νῦν πεπλήρωται ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· καὶ τὸν ἐνιαυτὸν, ὃς ἐστὶ περίοδος χρόνων (13), ὃ δὲ χρόνος μέτρον κινήσεως αἰσθητῆς, τοῦτον ἀνακηρύξει δεκτὸν κύριον; Πῶς δὲ πάλιν ἐν τῇ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου παραβολῇ ὁ φιλόανθρωπος καὶ ἀγαθὸς ἡμῶν Δεσπότης Μωσῆα καὶ τοὺς προφῆτας τῆς σωτηρίου ἐπιστροφῆς καὶ μεταμελείας διδασκάλους ἀποκαλεῖ; Ἐχουσι γὰρ, φησί, Μωσῆα καὶ τοὺς προφῆτας ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Ἄρα γὰρ ὁ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους (14) σωτηρία τὴν ἡμῶν φύσιν ἀναλαβὼν τοὺς μυσταγωγούμενους παρ' αὐτοῦ, καὶ τῆς πλάνης ἀπαλλακτομένους, εἰς τοὺς θεράποντας καὶ ὑπηρέτας ἀνέπεμπε τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ τότε σωτηρίας τυχεῖν; Καὶ τίς ἂν ἀνάσχοιτο πλάσμα Θεοῦ ὑπάρχων ἀληθῶς τῆς τοσαύτης ἀπονοίας τὴν ὑπερβολὴν; Ἦλιν δὲ, εἰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης νομοθέτης ὁ Πονηρὸς, πῶς λέγει τῆς ἀγαθότητος ἡ πηγὴ· Ἐρευνᾶτε (15) τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς εὐρήσετε ζωὴν αἰώνιον; Ποῦ γὰρ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἐν οἷς τὸ κέντρον τῆς ἀμαρτίας πολιτεύεται; ποῦ ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἐν οἷς ὁ ἀνθρωποκτόνος νομοθετεῖ, καὶ παρακελεύεται; τοῦτο γὰρ ἡ θεομάχος γλῶσσα θρασύνεται. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ ἡ Παλαιὰ τοῦ Πονηροῦ· πῶς Ἀλήθεια λέγει· Εἰ ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν; Οὐκ εἶπεν· Εἰ ἐν τισὶν ἐπιστεύετε Μωσεῖ, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτοῦ τὸ ἀξιόπιστον ἀνεκήρυξε. Πῶς δὲ πάλιν πρὸς τοὺς κεχηνότας περὶ τὴν διάλυσιν τῶν γάμων καὶ τὸν Μωσῆν εἰς συνηγορίαν τοῦ πάθους προβαλλομένους λαμπρῶς ὑπερμαχῶν τοῦ νομοθέτου φησὶν, ὅτι Μωσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ὑμῖν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας. Ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως· Καὶ πόθεν τὴν ἀπόδειξιν προάγει; Ὁ γὰρ ποιήσας αὐτοὺς, φησὶν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς· ὥστε ἄπερ ἐνομοθέτει ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις περὶ τῆς συζυγίας, ἐκ τοῦ θεμένου ἐν τοῖς αὐτοῦ πλάσμασι καὶ ποιήμασι τοὺς φύσει νόμους προελθεῖν ἐδήλου καὶ τὸν Μωσῆν οὐ καταφρονητὴν τῶν διὰ τῆς πλάσεως δεδομένων νόμων, ἀλλ' ἐκ πε-

⁸⁰ Joan. v. 39. ⁸¹ ibid. 46. ⁸² Matth. xix, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(12) Ex limine hoc sermonis patere videtur eum pro concione habitum fuisse ad audientes, quos scilicet hic ad attentionem iis verbis excitat, quæ ad legentes non æque bene accommodari possunt. Hujus rei vestigia et infra occurrent, quemadmodum et in fine hujus libelli diserte mentio fit τῆς ὁμιλίας. Et parum abest, quin idem de superiori libello asseram, cujus extrema verba, quæ etiam continuationem hujus commentationis sperare jubent, concionis sacræ habitum satis luculente sistunt.

(13) Περίοδος χρόνων. Plenius et disertius annum definit Pollux, l. LIV: Ἐνιαυτός, ἔτος, δωδεκάμηνος χρόνος ἡλίου περίοδος περιελθόντος ἐξ ὠρῶν εἰς ὠσας τοῦ θεοῦ, κύκλον τοῦ ἀστέρος περι-

D δραμόντος.

(14) Γένος, *hominum*. Ita vertendum esse supra probavi in notis ad lib. i Photii, p. 139 (supra col. 83, not. 86).

(15) Ἐρευνᾶτε. Imperandi itaque notione accepit verbum hoc Photius, quemadmodum et veterum Ecclesiæ Græcæ doctorum plerique omnes, quorum loca cumulate attulit Jo. Caspar Suicerus in *Thesauro ecclesiastico*, tom. I, p. 1210. Ex recentioribus Erasmus Schmidius in *Animadversionibus ad N. T.* super hunc locum indicandi notionem præferendam studiose contendit, paucos nactus approbatores. Vide quæ olim in hanc rem scripsi ad Casauboniana, p. 297. Sed de hoc loco alias.

ριστάσεως τὸ ἐκεῖνων ἡρεμεῖν ὑπενδιδόντα δικαίωμα (16). Τῷ γὰρ νόμῳ τῆς ἀπ' ἀρχῆς διαπλάσεως, φησὶν, ὁ ἐμὸς συμφθέγγεται νόμος. Τὸ δὲ διέσιον τῆς συζυγίας, συγκαταβίσεώς ἐστι καὶ οἰκονομίας (17) Μωσαϊκῆς. Πρὸς γὰρ τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, φησὶν, ἔγραψε Μωσῆς. Τῆς δὲ συναφείας τὸ ἀδιάλυτον, ὑπὲρ ἐγὼ νομοθετῶ καὶ ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαφόρου διαπλάσεως, τὰ αὐτὰ μοι τοῖς ἔργοις προεῖπε καὶ προδιωρίσθη. Διὸ ἐπάγει· Ἐν τούτῳ καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ ἰδίᾳ γυναικί, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ἴνα δὲ σαφέστερον μάθης, τίς ὁ διαπλάσας οὕτω τὰ σώματα, αὐτὸς εἰσαγὼν τὸν ζεύξαντα συνεισάγει καὶ τὸν Πλάστην. Φησὶν γάρ· Ὁ οὖν ὁ Θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. Μαρτυρῶν ὁ Σωτῆρ, ὅτι καὶ ἡ κατὰ σχῆμα διαφορὰ τοῦ πλάσματος (18) ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς, Θεοῦ τε τοῦ ἐπὶ πάντων ἐστὶ δημιουργήματα, καὶ ὅτι συντηρεῖν ὀφείλει τὸ ἀδιάλυτον εἰς συνάφειαν. Καὶ ὅτι ἡ Μωσαϊκὴ εἰσῆγησις τὴν σκληροκαρδίαν τῶν νομοθετουμένων περιστάσιν εἶχε καθέλκουσαν εἰς ἐλάττωσιν τοῦ κατὰ τὴν πλάσιν σεσιγημένου νόμου τὸ ἀξίωμα.

Β'. Ἐτέρῳ δὲ λόγῳ εἰ πονηρὰς τὴν ἀρχῆς ἡ Παλαιὰ, πῶς ὁ τὴν χάριν συνάπτων τῷ νόμῳ Χριστὸς ὁ Σωτῆρ ἡμῶν λέγει· Πολλοὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον; Πῶς γὰρ ἠθέλησαν ἰδεῖν οἱ τοῦ Πονηροῦ τὰ τοῦ Ἀγαθοῦ; ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ Ἀγαθοῦ ὁρμῆς ἀγαθῆς βλάστημά ἐστι. Καὶ πάλιν πῶς λέγει· Ἀβραὰμ εἶδε τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν, καὶ ἠγαλλιάσατο; Ποῦ γὰρ ἀκόλουθον, ποῦ δὲ δυνατόν, τὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἄνθρωπον εἰς τοσοῦτον ὕψος ἀναχθῆναι θεωρίας καὶ δυνάμεως, ὥστε ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τῆς ἐπιδημίας (19) τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγαλλιάσασθαι; μάλιστα γὰρ τοῦ θεσπεσίου Παύλου διαμαρτυρομένου καὶ λέγοντος (20) ὅτι τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ ἡ παρουσία τοῦ Σωτῆρος ἔλαθε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου, καὶ τὸν κοσμοκράτορα. Εἰ οὖν καὶ αὐτὸν τὸν κοσμοκράτορα τὸ μυστήριον ἔλαθε, πόθεν αὐτοῦ οἱ θεράποντες τοῦτο προεῖπον καὶ προεθεάσαντο; Σὺ δὲ λυοὶ καὶ τὸ περιφανέστερον ἐνὶ τὴν ἀσέβειαν ἐλέγχον

A enim cordis vestri, inquit, scripsit ista Moses. Indissolubilem vero conjugii nexum, quem ego præcipio, et is qui hominem ab initio condidit, per diversam quod ad corpus creationem opere ipso idem mecum ante edixit, et constituit. Ideo addit: *In hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit propria uxori, eruntque duo illi in carnem unam* ⁸⁴.» Ut vero rectius intelligas, quis sit, qui ita formarit corpora, ipse et eum qui conjunxit, et qui condidit, eadem opera appellat. Ait enim: *Quod itaque Deus conjunxit, homo ne separet* ⁸⁵. Testatur Servator, quod diversitas formæ viri et feminæ a Deo, qui super omnia est, profecta sit, quodque conjunctionem illam indissolubilem conservare oporteat, Mosaica vero doctrina ad duritiam cordis eorum, qui legi obnoxii erant, tanquam ad circumstantiam seu conditionem respexerit, quæ de amplissimo legis, in creatione silentio præteritæ, postulato aliquid detraberet.

B

II. Ut vero ad alia transeamus, si mali principii vetus testamentum fuit, quomodo, qui gratiam cum lege conjunxit, Christus, Servator noster, ait: *Multi justi desiderarunt videre quæ videtis, sed non viderunt* ⁸⁶. Quomodo enim progenies Mali voluit videre, quæ sunt Boni? Cupiditas enim Boni ab impetu bono proficiscitur. Quomodo idem alibi dicit: *Abraham vidit diem meum, et exsultavit* ⁸⁷. Qui enim consequi, et qui fieri potest, ut homo Veteris Testamenti ad eam visionis dignitatem perveniat, ut diem nativitatis boni Dei conspiciat et lætetur? præcipue cum divinus Paulus testetur et dicat, quod mysterium Christi et adventus Servatoris potestates et principatus mundi, ipsumque mundi dominum latuerit. Quod si igitur et ipsum mundi dominum mysterium illud latuit, unde servi ejus id viderunt ante et perspexerunt? Tu vero audi et aliam eamque luculentiorum impietatis confutationem. Quando enim incredula et male sedula Sadducæorum

⁸⁴ Gen. II, 24; Matth. XIX, 5. ⁸⁵ Matth. XIX, 6. ⁸⁶ Matth. XIII, 17. ⁸⁷ Joan. VIII, 56.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(16) Δικαίωμα, *postulata*. Ita vocem istam h. l. reddendam censeo, quæ alioquin in Novo Fædere in scriptoribus ecclesiasticis, πολύσημος est. Vide eam in rem Jac. Capellum in *Observationibus sacris*, p. 190; Jac. Altingium, tom. V. Opp., p. 363; et Jac. Guffetum in *Commentario suo linguæ Hebr.* p. 882. Δικαίωμα, πόλεμος de *legibus seu juribus belli* profani scriptores dicunt. Vide Valesium, ad *Notas Maussaci*, p. 273.

(17) Οἰκονομίας. Vocis hujus significatus egregie, ut solet, evoluit Thomas Gatakerus, in *Notis ad Marcum Antoninum*, lib. XI, § 15. Vide et Jo. Casp. Suiceri *Thesaurum ecclesiast.* suo loco, et *Observationes sacras*, pag. 25 seq. Dionys. Petavium in *Dogmatibus theologicis, de incarnatione*, II, n. 1, et *De Trinitate*, p. 112; nec non Isaacum Casaubonum, ad *Epist. Gregor. Nysseni*, p. 90 seq. novissime autem Georg. Hichesium, in *Præfatione ad Jo. Ernesti Grabii scriptum posthumum Some instances of the defaults and omissions in M. Whistons Collection*

of testimonies, p. 33, seq.

D (18) Διαφορὰ τοῦ πλάσματος. Hæc igitur sexus diversitas instar symbolici præcepti fuisse videtur Photio, ex quo veteres indissolubilem conjugii nexum, quem Christus diserte ursit, tanquam creatoris institutis conformem, discere potuerint.

(19) Ἐπιδημίας. Ea voce scriptores ecclesiastici utuntur ad Christi, Domini nostri, adventum in carnem significandum. Vide loca ejusmodi apud Suicerum in *Thesaurum eccles.* suo loco. Videntur autem illi eam mutuam sumpsisse a profanis gentiliū scriptoribus, qui adventum deorum suorum, quem in urbes, ipsis acceptas, fieri consuevisse credebant, eadem exprimebant voce. Vide Henr. Valesii *Notas ad Eusebii Histor. ecclesiast.* p. 185.

(20) Λέγοντος. Alludere videtur ad locum Pauli., in *Epist. ad Ephes.* III, 9, 10; etc. his similes, *Rom.* XVI, 25; II, *Tim.* I, 9, 18; ubi tamen diserte mali dæmonis, hoc mysterium ignorantis, non fit mentio, quamvis ratione sensus subintelligi possit.

factio septem finxit fratres, eorumque singulis successu temporis unam eandemque uxorem tribuit, atque hoc figmento suo corporum resurrectionem avertere conata est, Servator illis insolubile, quod in commento suo esse opinabantur, opponentibus, quærentibusque, cujusnam ex septem istis futura sit uxor, primum quidem exprobravit tanquam Scripturas ignorantibus⁸⁸. At quomodo animadversio in eos cadit qui ignorant quæ Mali sunt? At ille ex ignoratione Scripturarum aliud idque gravius ipsis impingit probrum, quod scilicet nec potentiam Dei norint. Hinc mysterium resurrectionis clarius expositurus: *In resurrectione enim, inquit, neque uxores ducunt, neque elocantur, sed ut angeli Dei in cælo sunt*⁸⁹. Imo imprudentiam hanc adhuc fortius efficaciusque castigaturus, et partim gratiæ ac legis concordem harmoniam expositurus iisdem vero, ac eadem opera recentibus adversariis plagas ex lege Mosaica inflicturus: *Nonne legistis, inquit, quod a Deo dictum est: Ego sum Deus Abrahami, et Deus Isaaci, et Deus Jacobi*⁹⁰. Quo ipso diserte ostendit, quod Abraham et Isaac et Jacob æternæ vitæ hæredes sint, et quod Deus æternus, ac resurrectionis auctor, et, qui hinc pendet, fructus largitor illorum sit Deus. Adjungit vero in sequentibus hæc: *Non itaque Deus mortuorum Deus est, sed viventium*⁹¹. Atque hæc monuit, ut omnem impiorum hominum prætextum eluderet. Neque etiam omisit commemorare, ubi ista scripta exstant, sed per sanctum Marcum exclamat, in libro Mosis Deum hæc ad ipsum dixisse⁹². Quod si igitur Deus Deus mortuorum non est, sed potius apud eum vivit Abraham, vivit Isaac, vivit Jacob, omnesque, qui eandem vivendi rationem sectati sunt, similesque sunt angelis Dei in cælo, quomodo a malo principio, ceu impii isti nugantur, orti dicentur illi, qui ad veteris testamenti præscripta se composuerunt?

III. Adhuc vero magis refelli potest apostatarum sententia, quandoquidem Servator eos, qui cælum ingredi cupiant, ad studium per angustam portam introeundi exhortatus, vicissim negligentes hujus mandati, tanquam operarios incuriæ illuc ablegat, ubi sit fletus et stridor dentium. Cumque undique colligeret, qui se studiosos præcepti in regno suo præstiterint, iisque locum in eo assignaret, (adverte, o homo, mentem!), Abrahamo, et Isaaco, et Jacobo primum vindicat. Ait enim: Si audire no-

⁸⁸ Matth. xxi, 29. ⁸⁹ ibid. 30. ⁹⁰ ibid. 31, 32, ⁹¹ ibid. ⁹² Marc. xii, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(21) Τὴν σύμφωνων. Ita lego pro συμφωνίαν, quod erat in ms. Atque id quidem locum tueri poterat, si particulam καὶ inter utramque vocem excidisse statuas. Sed placet prius.

(22) Πληγὴν. Καθιέναι πληγὴν, æque recte dicitur, quam καταφέρειν πληγὴν, qua phrasi usus est Plutarchus, lib. ii, *De fortuna Alexandri*, observante Henrico Stephano in *Thesouro linguæ*, quem admodum etiam καθιέναι λόχον pro submittere

ἄκουε. Ἦνίκα γὰρ τὸ Σαδδουκαίων ἄπιστόν τε καὶ περίεργον ἑπτὰ μὲν ἔπλαττεν ἀδελφοὺς, μίαν δὲ ταὶ τὴν αὐτὴν παρὰ μέρος ἤρμοζον αὐτοῖς γυναῖκα, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν ἀναιρεῖν τῷ πλάσματι: διεμηχανῶντο, ὁ Σωτὴρ διαπυθνομένοις αὐτοῖς τὸ διὰ τοῦ πλάσματος, ὡς ἐνόμιζον, ἄπορον, καὶ τίνος ἔσται τῶν ἑπτὰ γυνῆ, ἀπατιούσιν, πρῶτον μὲν ἐπετίμησεν αὐτοῖς τῆς πλάνης ὡς τὰς Γραφὰς εὐκ εἰδόσι. Καίτοι τις ἐπιτίμησις τοῖς ἀγνοοῦσι τὰ τοῦ Πονηροῦ; Ἔθ' δὲ προστίθησιν ἐκ τῆς ἀγνοίας τῶν Γραφῶν, ἕτερον αὐτοῖς ὀνειδισμόν χαλεπώτερον, μηδὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰδέναι τοῦ Θεοῦ. Εἶτα τρανότερον τὸ τῆς ἀναστάσεως ἀναπίστων μυστήριον. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει, φησὶν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐγκαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσιν. Ἔτι δὲ σφοδρότερόν τε καὶ ἰσχυρότερον διελέγχων τὴν ἄνοιαν, καὶ ἅμα μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου τὴν σύμφωνον (21) ἀλληλουχίαν τρανολογῶν, ἅμα δὲ καὶ πληγὴν (22) αὐτοῖς διὰ τῆς Μωσαϊκῆς νομοθεσίας καθιείς, καὶ δι' ἐκείνων τοῖς νῦν ἀποστάταις, Οὐκ ἀνέγνωτε, φησὶ, τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ; δεικνός τε ἐναργῶς διὰ τούτων ὅτι Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ καὶ Ἰακώβ τῆς αἰωνίου ζωῆς κληρονόμοι, καὶ ὅτι Θεὸς αἰώνιος, καὶ τῆς ἀναστάσεως εἰσηγητῆς, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀπολαύσεως δοτῆρ ὁ τούτων Θεός. Συνάπτει δὲ καὶ κατὰ συνέχειαν. Οὐκ ἔστιν οὖν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων. Καὶ ταῦτα εἶπεν, ἵνα πᾶσαν τῶν δυσσεβῶν περικόψη πρόφασιν. Οὐδὲ, ἔνθα γέγραπται, παραλέλοιπεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἱεροῦ ἀνακράζει Μάρκου, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ Μωσέως ὁ Θεὸς ταῦτα εἶρηκε πρὸς αὐτόν. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς Θεὸς μὲν νεκρῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ζῆ μὲν παρ' αὐτῷ Ἀβραάμ, ζῆ δὲ Ἰσαάκ, ζῆ δὲ Ἰακώβ, καὶ πάντες ὅσοι τὴν αὐτῶν ἐζήλωσαν πολιτεῖαν, καὶ εἰσὶν ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ, πῶς πονηρᾶς ἀρχῆς, ὡς ἡ πονηρία φησὶν, οἱ κατὰ τὴν παλαιὰν βεβιωκότας πολιτεῖαν;

Γ'. Ἔτι δὲ μᾶλλον διελέγχαιτο ἂν τῆς ἀποστασίας τὸ φρόνημα, ἐπειδὴν τοὺς βουλομένους τυχεῖν τῆς εἰσόδου τῶν οὐρανῶν παρακελευόμενος ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς στενῆς πύλης ἀγωνίζεσθαι εἰσελθεῖν, τοὺς μὲν ἐβρόθυμότητος περὶ τὴν ἐντολὴν, ὡς τῆς ἀκηδίας (23) ἐργάτας, ἔνθα ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὁδόντων ἀποπέμπει. Εἰσάγει δὲ, πανταχόθεν συνάγων τοὺς σπουδάσαντας περὶ τὴν ἐντολὴν, ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, καὶ τούτους ἀνακλίνων ἐν αὐτῇ (ἐπίστησον, ἄνθρωπε, τὸν νοῦν!) τὸν Ἀβραάμ καὶ Ἰσαάκ, καὶ

insidias, dixerunt alii.

(23) Ἀκηδίας. Videri poterat legendum ἀδικίας. Hæc enim Christi phrasis est Lucæ xiii, 27. Ac præterea ex veterum ratione pronuntiandi η per ι fieri facile poterat, ut ἀδικίας pro ἀκηδίας a librario scriberetur. Sed tuendam tamen codicis lectionem existimo, quia de negligentibus et incuriosis hominibus hic sermo est.

Ἰακώβ καὶ τοὺς προφῆτας προανακλίνει. Λέγει γάρ· **A** καὶ μὴ βούλησθε ἀκούειν· ὅταν ἔψησθε Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ πάντας τοὺς προφῆτας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ, ὑμᾶς δὲ ἐκβαλλομένους ἔξω; Καὶ τίνες οἱ ἐκβαλλόμενοι ἔξω, ἢ δηλονότι ὅσοι κατὰ μίμησιν τοῦ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἐπολιτεύσαντο; Εἰ δὲ ὅσοι τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἐζήλωσαν, τῆς βασιλείας ἐκβάλλονται τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν κλαυθμὸν καὶ βρυγμὸν τῶν ὀδόντων ἀπορρίπτονται, τίς ἂν ἀντάξιός εὐρεθείη τιμωρία τοῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἐξοιστρήσασιν μανίας; Ὡς στομάτων ἀπυλώτων καὶ τῷ πατρὶ τοῦ ψεύδους ἐτοίμως ὑπηρετουμένων, ὡς καὶ ληστὰς καὶ κλέπτας καὶ τοῦ Πονηροῦ πλάσματα, καὶ ὑπηρέτας πολμῶν ἐνουβρίζειν! Οἱ δὲ μηδὲ μέχρι τούτου τὴν λύσσαν ἰστώντες, ἀλλὰ καὶ τὸν **B** χαριζόμενον ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅς ἐστι Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, Θεὸς ζώντων καὶ οὐ νεκρῶν, πονηρὰν ἀρχὴν καὶ πονηρῶν ἔργων δημιουργὸν δυσφημοῦντες, τὰ ὡς ἀληθῶς τοῦ Πονηροῦ πλάσματα ἄρ' οὐχὶ τὴν διὰ πυρὸς καὶ τοῦ σκότους ἡτοιμασμένην τῷ διαβόλῳ ποίησιν διαπαντὸς εἰσπραττόμενοι οὐκ ἐλάττονα τῆς τόλμης τίσσουσι δικήν; Οὐδὲ τὸ χάσμα δὲ τὸ μεταξὺ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου πεφρίκασιν, ὃ ἂ [πο] τειχίζει μὲν τοὺς μετὰ τοῦ Ἀβραάμ εὐφραίνομένους, ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς βασάνοις κολαζομένων. Ἄλλ' οἴμοι! καὶ μὴ (24) νῦν τὴν αἴσθησιν τῆς τιμωρίας οὐκ ἔχοντες τὴν ἀπειλήν τοῦ Σωτῆρος οὐ τεθήπισαι, τότε δὴ, τότε πείρα τὸ πικρὸν τῆς βασάνου μαθόντες, καὶ οὐδὲν κέρδος εὐρήσουσιν, πολλὴν καὶ **C** μακρὰν καὶ ἀτελεύτητον ἑαυτῶν ποιήσουσιν τὴν κατάγνωσιν! Μάλιστα γὰρ ἐπειδὴν τὸν Ἀβραάμ, κατὰ τὴν τοῦ πλουσίου παραβολήν, εἰς ἐπικουρίαν καλοῦντες, ὃν ἐχλεύαζον, ἐλεοῦντα οὐχ εὐρήσουσιν (25). Εἰ γὰρ ὁ εἰς τὸν Λάζαρρον παροινήσας τῶν Ἀβραμιαίων κήλων φοβερῶ χάσματι ὑπερορίζεται, καὶ τῷ ἀκοιμήτῳ πυρὶ τὴν δίκην τῆς ἀφιλανθρωπῶν γνώμης ἀπαιτεῖται; καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης εὐφροσύνης καὶ ἀναπαύσεως γλίχεται μὲν, ἀπειρεγεται δὲ, καὶ φλέγεται μὲν τὴν γλῶσσαν, ὀδυνᾶται δὲ πικρὰς ὀδύνας; καὶ τότε τῆς παροινίας οὔσης, ὅτι μὴ μετέδωκε τῷ ὁμοφυεῖ συμπαθείας, ἀλλ' οὐχ ὅτι χλεύην ἐπήνεγκεν, ἢ δυσφημῶν ὥφθη; πῶς οὐκ ἂν **D** πολλαπλασίως καταφλεχθείη καὶ τὸ στόμα καὶ ἡ γλῶσσα, καὶ τὰ σπλάγχνα πάντα, τῶν τοιαύτην καταχεόντων παροινίαν τοῦ Ἀβραάμ, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν τὴν θεομαχίαν παραπεμπόντων; Εὐ δὲ μοι συνέπου τοῖς ἐφεξῆς καὶ συνεπισκόπει.

Δ'. Ὁ Σωτὴρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις τὸ μεγαλαυχοῦν τῶν Ἰουδαίων καὶ μαιφόνον καὶ ἄπιστον στηλιτεύων, καὶ ἀναξίους κρίνων γονῆς τῆς Ἀβραμιαίας, καὶ ἐκεῖθεν αὐτοῖς κατῆει τὸ φῶναι, Εἰ τέκνα ἦτε, φησὶ, τοῦ Ἀβραάμ, ἐποιεῖτε ἂν τὰ ἔργα τοῦ

⁹³ Joan. viii, 39.

A litis, (quid fiet?) ubi videritis, et Abrahamum, et Isaacum, et Jacobum, et omnes prophetas in regno Dei, vos vero foras ejectos? Qui vero sunt ejecti illi, nisi isti, qui ad exemplum Abrahami et Isaaci et Jacobi vitam non composuerunt? Quod si vero e regno Dei expellendi sunt, et ad fletum atque stridorem dentium amandandi, qui vitam pietatemque eorum imitatione non expresserunt, quæ tandem pœna statuenda est digna illis, qui eo insanix processerunt? O effrenata hominum ora, Patri mendacii adeo inservientium, ut et Istrones et fures, et Mali progeniem ac servos eos appellare audeant! Nonne vero illi, qui ne hic quidem furori suo obicem ponunt, sed et eum, qui vitam æternam regnumque cœlestis nobis largitur, qui idem est **B** Deus Abrahami et Isaaci et Jacobi, Deus viventium non autem mortuorum, tanquam malum principium et malorum operum opificem calumniantur; nonne, inquam, illi, utpote Mali vere progenies, supplicium, per ignem et tenebras diabolo paratum, perpetuo provocantes, dignam facinore audacissimo pœnam luent? Et ne sic quidem hiatum, qui inter divitem et Lazarum interjectus est, quique animas, cum Abrahamo convivantes, ab illis separat, qui æternis cruciatibus affliguntur, expavescent? Vah, quam misere homines, qui nullum pœnæ sensum nunc habentes ab ipsis Servatoris minis sibi non timent, eo, eo, inquam, tempore acerbitatem dolorum experiundo edocti, nullumque operæ suæ lucrum capientes, contra se ipsos duram, longam et non revocandam sententiam ferent! Idque in primis tunc, ubi secundum parabolam de divite prolata Abrahamum in auxilium vocantes, eum, quem antea ludibrio habuerunt, nulla sui miseratione tactum invenient. Si enim homo in Lazarum injurius ab Abrahami sinu per tremendum hiatum excluditur, et igne nunquam finiendo inhumanitatis suæ pœnam luit, ac æternæ illius beatitatis et quietis desiderio capitur quidem, sed non potitur; linguaque insuper uritur, et acerbissimos sentit dolores, ob eam tantum insolentiam, quod non misertus est hominis sibi similis, non autem, quod ludibrio aut conviciis affecit, quomodo non longe gravius illorum os et lingua et viscera omnia urentur, qui in Abrahamum se tam insolentes præstiterint, et per ejus latus communem **D** Dominum et conditorem instar hostium oppugnaverint? Tu vero et reliqua mecum considera ac perpende.

IV. Servator arrogantiam, homicidia et incredulitatem Judæorum in Evangeliiis castigans, eosque stirpe Abrahami, quamvis hinc orti essent, indignos judicans, *Si filii, inquit, Abrahami essetis, Abrahami opera faceretis*⁹³. Tunc nec hic subsistens, sed

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(24) Μγ. Ita ms. Malim legere μέν.

(25) Εὐρήσουσιν. Sic lego pro εὐρίσουσιν quod erat in ms.

ulterius progrediens in triumphante de iis confutatione, subjungit : *Non estis filii Abrahamæ, sed diaboli*⁹⁴. Ita enim ratio statuere jubet, illius quemdam et nomen et genus referre, cujus mores et genium in vita imitando exprimit. Quod si vero vetus testamentum mali, ceu inepte tradunt, principii esset, et Abraham ad illud pertineret, dicendum fuisset, filii estis Abrahami et filii diaboli, ex utroque enim, quod ut Deus odio, ita amore hostis prosequitur, Judæi utrumque colentes reprehendi poterant. Quomodo vero alibi iterum Servator illis, qui Abrahami sint, regnum cælorum hæreditatis instar adjudicat, illisque jungit eos qui se ex toto corde et sine exceptione præceptorum studiosos præstiterint, purumque cultum exhibuerint, adeo ut convictum cum illis in regno cælorum tanquam præclarum aliquod et mirandum præmium polliceatur? *Dico enim vobis, quod multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abrahamo et Isaaco et Jacobo in regno cælorum*⁹⁵. Hoccine vero sit præmium eorum qui ipsum agnoverunt? hoccine donum pro illis qui cædes pro eo sustinuerunt? hæccine prærogativa? hæccine merces? quod cum ministris Mali et esse, et numerari et versari possint? Quomodo hæc et alia hujusmodi tulerint aures divinis sermonibus assuetæ?

V. Si vetus testamentum a diabolo erat, quomodo Matthæus et Lucas, Servatoris genealogiam recensentes, inter majores ejus et patres numerant illos, quos vetus inter decora sua habet? Nunquid enim in bonum Deum cadere potest externa species et simulatio? Nam non minima pars defectionis hujus et sectæ est, ut adversus Verbi incarnati adventum vel hoc modo insaniat. At enimvero quomodo Deus optimus vel quoad speciem et simulate, vel vere et opere ipso eos, qui in testamento, quod illi ad Malum referunt, eminuere, majores suos et patres esse jusserit, atque adeo aliquid ejusmodi assumpserit, cujus conditorem hostem esse non ignorabat? Et quomodo non ex alio populo natus est, qui scilicet vim et potentiam diaboli non repetita vice expertus sit, sed ex illo prodiit, quem leges veteris testamenti formarunt et finxerunt, deinde vero post primam illam eamque malam creationem ad actiones moresque longe pejores perduxerunt et incitarunt? Si vetus testamentum Deum auctorem non habet, quomodo violatores legum conditoris naturalium, et lasciviæ se permittentes, voluntatique hostis penitus subjectos, igne punit, et impiorum ausorum pœnas luere jubet? Malum enim pœnas reposcere impietatis, qua ipse delectatur, et cujus ipse auctor est, qui vel cogitarit omnino vel dixerit, nonne is insanire merito credatur? Apostata vero ait hostem

A Ἀβραάμ. Καὶ ὁ θρῆλαμδος οὐ μέχρι τούτων, ἀλλὰ καὶ σφοδρότερον αὐτῶν καθαπτόμενος ἐπάγει, λέγων. Οὐκ ἐστὲ τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ τοῦ διαβόλου ἐστέ. Πολὺ γὰρ ἡ γνώμη κραταῖον (26), ἐκείνου τὴν κληῖσιν καὶ τὸ γένος ὑπελθεῖν, οὗ τὸ γνήσιον ἐν τῇ μιμήσει φέρει τῆς ζωῆς. Εἰ δ' ἦν ἡ Παλαιὰ κατὰ τὰς ἀθέτους φωνὰς τοῦ Πονηροῦ, ταύτης δὲ ὁ Ἀβραάμ, ἴσον ἦν εἶπεῖν· Τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τέκνα τοῦ διαβόλου· δι' ἑκατέρου γὰρ ἃ μισεῖ μὲν ὁ Θεός, στέργει δὲ ὁ Ἐχθρός, ἐλέγχονται τιμῶντες ὁμοίως οἱ Ἰουδαῖοι. Ἡὼς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ὁ Σωτὴρ τοῖς περὶ Ἀβραάμ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς κληῖρον ἀφορίζει, καὶ συντάττει τούτοις τοὺς ὀλοψύχῳ γνώμῃ τῶν τε προσταγμάτων φύλακας ἀπροφασίστους δεδειγμένους καὶ καθαρῶς αὐτῶ τὴν λατρείαν προσενεγκόντας, καὶ ὡσπερ τι μέγα καὶ θαυμάσιον ἔπαθλον διδοὺς, τὴν μετὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐν τῇ τῶν οὐρανῶν βασιλείᾳ ἐπαγγέλλεται συναυλίαν; Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἔξουσιν, καὶ ἀνγκλιθῆσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἄρα γὰρ τοῦτο ἔπαθλον τοῖς ἐπεγνωκόσιν αὐτόν; ἄρα τοῦτο δῶρον τοῖς, ὅσοι τὰς σφαγὰς ὑπέσχον ὑπὲρ αὐτοῦς; τοῦτο φιλοτιμία; τοῦτο ἔπαθλον, τὸ μετὰ τῶν θεραπευόντων τοῦ Πονηροῦ καὶ συνεῖναι, καὶ συναριθμεῖσθαι, καὶ συναγελάζεσθαι; Καὶ ποῖα ἂν ταῦτα ἀνέξεται ἀκοὴ ῥημάτων ὅλως ἔχουσα ἀκοὴν θεῶν;

C E. Καὶ εἰ ἡ Παλαιὰ τοῦ διαβόλου ἦν, πῶς ὁ Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀναπτύσσοντες γενεαλογίαν, προγόνους αὐτοῦ καὶ πατέρας τοὺς, οὓς ἡ Παλαιὰ κλέος εἶχεν, ἀναγράφουσι; Πῶς γὰρ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς ἢ ἐν σχήματι καὶ ὑποκρίσει; Ἔστι γὰρ, ἔστι τις τῆς ἀποστασίας ταύτης οὐκ ὀλίγη μαῖρα, καὶ ταύτην τὴν λύσσαν κατὰ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Λόγου παρουσίας προφέρουσα. Ἀλλὰ πῶς ὁ Ἀγαθὸς ἢ κατὰ σχηματισμὸν καὶ ὑπόκρισιν, ἢ ἐν ἀληθείᾳ καὶ ὑπάρξει τοὺς ἐν τῇ πονηρᾷ διαπρέψαντα; Διαθήκη πατέρας καὶ προγόνους ἑαυτοῦ γενέσθαι κατεδέξατο, καὶ τοιοῦτου σπέρματος ἐπιλαθῆσθαι, οὗ πλάστην οὐκ ἠγνοεῖ τὸν Πολέμιον; Καὶ πῶς μὴ ἐξ ἄλλου ἔθνους προῆλθεν αὐτός, ὃ μὴ δευτέραν εἶχεν ἐνεργειαν τοῦ Πονηροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου πρόεισιν ὁ τῆς Παλαιᾶς οἱ νόμοι διεμόρφουν τε καὶ διετίθεντο, καὶ μετὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς πονηρὰν πλάσιν πονηροτέροις ἄλλοις ἔργοις καὶ ἔθεσιν ἐπαιδαγωγούν τε καὶ διέπλαττον; Καὶ εἰ μὴ ἦν ἡ Παλαιὰ τοῦ Θεοῦ, πῶς τοὺς ἀθετήσαντας τοὺς ἐν τῇ φύσει νόμους τοῦ Πλάστου, καὶ εἰς ἀσέλγειαν μὲν ἐξοκέιλαντας, τῶ θελήματι δὲ παντελῶς καταδουλωθέντας τοῦ Ἐχθροῦ περὶ κολάζει. καὶ τὴν τῶν τε τολμημένων δίκην ἀπαιτεῖ; τὸν Πονηρὸν γὰρ δίκην ἀπαιτεῖν τῆς αὐτὸν τερπούσης καὶ ἐκ αὐτοῦ προΐούσης πονηρᾶς ἐργασίας, πῶς οὐκ ἂν εἴη ὅλως ἢ ἐννοηθῆναι [ἢ λεχθῆναι] οὐ μανικόν; Ὁ δὲ ἀποστάτης τῶν πονηρῶν ἔργων τοὺς πονηροὺς πονηρῶν πλά-

⁹⁴ Joan. viii, 30. ⁹⁵ Matth. viii, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(26) Κραταῖον. Malim legere κραταιοῖ, quia alioquin hiulca videtur oratio.

σματοι ἄλλω τῷ πυρὶ τὴν τιμωρίαν εἰσπράττεσθαι λέγει τὸν Ἐχθρὸν (27) ἐτῶν τοῖς σαρκὸς πάθεσι κατασφύγγοντας κατακλυσμῷ κολάζει (28). Μισοπονῆρου γὰρ ἐστὶ καὶ ἀγαθοῦ καὶ δικαίου, τὸ τε κακὸν ἀναστέλλειν, καὶ τοὺς πρὸς τὴν ἀμαρτίαν, ἀναιδευσμένους τὴν ἴστυν εἰσπράττεσθαι τιμωρίαν, ἀλλ' οὐ γὰρ πονηροῦ ποθεν, οὐδὲ φιλοῦντος καὶ νυμοθετοῦτος τὴν ἀμαρτίαν.

Σ'. Ἰνα δὲ μάθης ἀκριβέστερον, ὡς ὁ αὐτὸς ἐστὶν ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς, ὃ τε τοῦ δικαίου ἐκδικὸς ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ὁ ἐν τῷ χάριτι, ξηραίνει μὲν τὴν συκὴν καρπὸν αὐτῷ μὴ προσενεγκοῦσαν, μυρίαὶ δὲ ἀπειλαῖς ὑποβάλλει τοὺς αὐτῷ μὴ πειθομένους, καὶ τὸ σφοδρότερόν τε καὶ ἀμίμητον τῆς κολάσεως, εἰς τὸ ἐξώτερον πῦρ τὸ ἕτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, τοὺς παραβεβηκότας (29) αὐτοῦ τοὺς νόμους καταδικάζει. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προσκαίρω πυρὶ καὶ ὕδατι τιμωρεῖται, ἐπὶ τέλει δὲ διαιωρίζοντι καὶ ἀτελευτήτῳ. Ὅρας πῶς τὸ μισοπόνηρον πανταχοῦ ὥσπερ καὶ τὸ φιλόανθρωπον γνώρισμά ἐστι καὶ μαρτύριον τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ; Καὶ οὐκ αὐτὸς μὲν ταῦτα πράττει, τοὺς μαθητὰς δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως ἀναστέλλει; ἀλλὰ Πέτρος μὲν ὁ ἐν τῇ χάριτι λαμπρὸς τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν ψευδολογίας θάνατον ἔλαβε τὴν δίκην (30). Παῦλος δὲ, ὁ θερμὸς τῆς χάριτος κήρυξ καὶ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης, τυφλὸν μὲν εὐθὺς ποιεῖ τὸν Ἐλύμαν, αὐτὸς μαθὼν, ἐξ ὧν πέπονθεν, ὅσον ἢ ποινὴ κέρδος φέρει. Τὸν δὲ πεπορευκότα Κορίνθιον παραδίδωσι τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς. Ἀλέξανδρον δὲ εἰς τὴν ἐκεῖθεν παραπέμπει βάσανον καὶ κρίσιν. Καὶ εἰ ὄργη καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν (31), σφόδρα διαμαρτύρεται ὁ Παῦλος, ὥσπερ δόξα καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, πῶς προσωποληψία οὐκ ἐστὶ παρὰ τῷ Θεῷ; πῶς οἱ κατακριθέντες ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐχ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κατεκρίθησαν ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ τὴν χάριν νομοθετεῖ, καὶ τὸ ἀπροσωπόληπτον αὐτοῦ, οἷς ὑπέστησεν, ἐβεβαίωσε; Καὶ ὅσοις ἂν τις ἐπιδείξαιτο τὴν μισοπόνηρον δίκην ἐν τοῖς τῆς χάριτος νόμοις τὸ κράτος ἔχουσιν ἄμαχον:

Ζ'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ πονηρᾶς ἦν ἀρχῆς ἡ Παλαιά, πῶς ὁ μετάρσιος καὶ οὐράνιος ἄνθρωπος, Παῦλος, εὐθὺς ἀρχόμενος τῶν Ἐπιστολῶν διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις τὸν Θεὸν προσεπηγγέλλεσθαι λέγει, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα; Εἰ γὰρ Θεοῦ προφητῆται καὶ Γραφαὶ ἁγίαι, δι' ὧν ὁ Θεὸς προσεπηγγείλατο περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, πῶς ὁ Πονηρὸς εὐρήσει τὴν ἀρχὴν; Καὶ εἰ τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, τουτέστι τοῦ

A homines malorum operum auctores per creaturam aliam malam, ignem scilicet, ad pœnam vocare, eosque qui cupiditatibus carnis abrepti sint, diluvio punire. Jam autem et boni et justī et malis infensi opus est, malum prohibere, impudentesque peccatores ad dignum rapere supplicium, quæ sane malum, aut peccatum amantem, imo legibus præcipientem non decent.

VI. Ut vero adhuc magis intelligas, quod idem bonus et hominum amans Deus est, qui et in veteri et in novo testamento justum tueatur, ficum exarescere jubet, quæ fructum petenti non exhibebat⁹⁶, infinitisque minis sibi non audientes exponit, legumque suarum transgressores graviori nec imitabili supplicio, igni scilicet, qui diabolo et angelis ejus paratus est, subjicit. Atque ita primum quidem igne et aqua temporali, tandem vero æterno et nunquam finiendo punit. Vident, quod et odium malorum et humanitas semper argumentum et signum sit bonitatis Dei? Nec ipse solum ita agit, discipulosque forte ab ejusmodi actionibus prohibet, sed et illustris in novo testamento Petrus, Ananiam et Sapphiram morte in mendacii pœnam affecit. Paulus quoque, strenuus Evangelii præco, et doctor orbis, Elymam ex vestigio cæcum fieri jubet⁹⁷, ipse scilicet ex iis, quæ perpeccatus erat, edoctus, quantum commodum pœna afferat. Idem hominem Corinthium, scortationi deditum, Satanae in perniciem carnis tradit, Alexandrum vero eidem cruciatui et iudicio adjudicat⁹⁸. Imo cum idem Paulus testetur, quod ira, afflictio et angustia ventura sit super omnem animam hominis malum patrantis⁹⁹, sicut vicissim gloria et honor et pax sit hominis bonum operantis, nec personam Deus respiciat; quomodo, qui in Veteri Testamento damnați sunt, non ab eodem condemnentur Deo bono, qui et Evangelium promulgavit, et, quam nullus apud se sit personarum delectus, factis demonstravit? Quis vero suffecerit enarrandis gratiæ seu novi testamenti legibus, quæ evincant, justitiam malis inimicam ibi perpetuo valere?

VII. Præterea vero, si vetus testamentum mali est principii, quomodo divinus et cœlestis vir Paulus, statim ab initio epistolarum suarum, profitetur Deum per prophetas suos in Scriptura sacra testari de Filio suo, ex semine Davidis secundum carnem orituro¹? Quod si enim Dei sunt prophetæ, et Scripturæ sacræ, per quas Deus de Filio suo ante nuntiavit, ubi Malus principium invenerit? Et si invisibilia ejus, hoc est Dei et Patris Domini nostri

⁹⁶ Matth. xxi, 19. ⁹⁷ Act. xiii, 8. ⁹⁸ Tim. i, 20.

⁹⁹ Rom. ii, 9. ¹ Rom. i, 2 seqq.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(27) Ἐτῶν, Lego καὶ τοὺς.

(28) Κολάζει. Lego κολάζειν.

(29) Παραβεβηκότας. Hoc modo res ipsa legere jubet, pro περιβεβηκότας, quod habet ms. Supra vero ad tomum I, p. 8, monui, τὸ, παρὰ et περὶ sæpe inter se permutari.

(30) Ἐλαβε τὴν δίκην. De phrasibus διδόναι et λαμβάνειν τὴν δίκην vide Thomam Gatakerum in *Dissert. de stylo N. T.* et Jo. Vorstium, *De Hebraïsmis N. T.* part. i, c. 7, p. 245.

(31) Excidisse hic videtur vocula ὡς vel similis.

Jesu Christi, a creato mundo ex operibus cognita conspiciuntur, in quibus tandem opifex malus cognoscetur? Invisibilia et mente assequenda Dei sunt: hæc vero ex creatione visui et sensibus subjecta perspiciuntur. Nisi enim ex visibilibus creaturis invisibilia Dei intelligerentur, certe invisibilia hæc ab istis non distinxisset, neque ex istis ea perspicere jussisset. Quomodo autem in creaturis sensibilibus, hoc est, in creaturis mali perspiciuntur invisibilia Dei, nempe æterna illius potentia et divinitas? Malitia sane potius et turpitudine Mali in iis conspicerentur, siquidem in universum tales ejus creaturæ existerent. Quod vero lex a bono Deo sit, etiam hinc facile demonstraveris. Paulus enim, os Christi, ait, quod non auscultatores, sed observatores legis justitiam consequentur. Quomodo lex a bono Deo profecta non sit, qui pro pœna irroganda eos, qui legem impleverunt, justos pronuntiat? Et si transgressor legis, etiam circumcisis carnem, pro præputiato habetur, et divina gratia indignus, præputiatus vero, si legis jussa sectetur, circumcisionem sanctissimi Spiritus in anima circumfert, nonne lex a bono Deo repeti debet? Si vero Christus Jesus, prout Paulus exclamat¹, minister fuit circumcisionis, pro veritate scilicet Dei, ad confirmandas promissiones patribus factas, quas proinde Christus stabilivit; idem vero Deus patribus has promissiones fecit, qui et cœlum hoc sensibus expositum et terram condidit, quemque Moses in historia creationis Deum prædicat, qui insuper a Paulo in hoc et aliis locis pluribus Servatoris nostri pater appellatur, cujus promissiones ipse ut genuinus filius per se, non vero aliena opera usus, ratas et stabiles esse demonstraverit, qui fieri potest, ut impudentissima apostatarum factio non confundatur? Quid vero provoco ad Paulum, virum alioquin cognitione Veteris Testamenti, et sapientia Novi tantopere illustrem, cum communem Dominum audere liceat præcipientem et dicentem: *Ne existimetis me venisse ad solvendam legem aut Prophetas: non veni ut solverem legem, sed ut implerem*². Et alibi: *Amen, amen, dico vobis: Non transibit cœlum et terra, aut iota unum, unusve apex, donec omnia ista evenerint*³. Ego ut impleturus legem veni, ait Christus, at impii oris est dicere me venisse ut Patris legem dissolverem. Ego vero nihil ejus non impletum relinquam; nihil in ea a Malo inspiratum est; nihil falsum apprehendetur: omnia veritatis plena sunt. Ego sum præsidium sermonum prophetarum. Mei enim et Patris servi ac ministri prophetæ sunt, qui et adventum meum, et omnia, quæ huc pertinent, præviderunt et prænuuntiarunt. Itaque nec parvum quidquam, nec magnum eorum, quæ illi prædixerunt, vel quæ lex continet, præterebit, quod non a veritate tandem obsignetur. Si enim ego circumcisionis minister sum ad confirmandas promissiones, quas Pater fecit patribus, quomodo vel iota unum, hoc est, minimum eorum quæ a lege vel prophetis dicta

A Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα, καθορᾶται, ἐν τίσιν ὁραθεῖη δημιουργὸς ὁ Ἐχθρὸς; Τὰ ἀόρατα καὶ νοούμενα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ· ταῦτα δὲ καθορᾶται ἀπο τῆς αἰσθητῆς καὶ ὁρατῆς. Εἰ γὰρ μὴ διὰ τῆς ὁρατῆς κτίσεως τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ καθορᾶται, οὐκ ἂν μὲν διέστειλε τὰ ἀόρατα ἐξ αὐτῆς· οὐκ ἂν δὲ διὰ ταύτης ἐδίδαξεν ἐκεῖνα καθορᾶσθαι. Πῶς οὖν ἐν τοῖς ποιήμασι τοῖς αἰσθητοῖς καθορᾶται τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, καὶ τότε ἡ αἰδὶος αὐτοῦ δύναμις καὶ Θεϊότης ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Πονηροῦ; Τοῦναντίον γὰρ ἐν τοῖς ποιήμασι τοῦ Ἐχθροῦ, εἴπερ τὴν ὄλωσιν τινὰ, ἢ πονηρίαν καὶ αἰσχροτήν αὐτοῦ καθορᾶτο ἂν. Ὅτι δὲ ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, κἀντεῦθεν ἂν τις ἐπιθείξοιτο βῆρον. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος, τὸ στόμα τοῦ Χριστοῦ, ὅτι περ οὐχ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθῶσονται. Καὶ πῶς οὐκ ἐστὶν ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, ὃς ἀντὶ τοῦ κολάζειν δικαίους ἀποφαίνει τοὺς ποιῶντας αὐτόν; Καὶ εἰ ὁ παραβάτης τοῦ νόμου, κἀν περιτετμημένος ἢ τὴν σάρκα, ὡς ἀκρόβυστος λόγίζεται, καὶ ἀνάξιος κρίνεται τοῦ Θεοῦ· ὁ δὲ ἀκρόβυστος τὰ δικαιώματα φυλάσσων τοῦ νόμου τὴν περιτομὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος φέρει ἐν τῇ ψυχῇ, πῶς οὐχὶ ὁ νόμος ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ; Εἰ δὲ, καθὰ διακέκραγεν ὁ Παῦλος, Χριστὸς Ἰησοῦς διάκονος γέγονε περιτομῆς, διατί; ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ, εἰς τὸ βεβαίωσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων, καὶ ταύτας ἐβεβαίωσεν ὁ Χριστός; ἐκεῖνος δὲ τοῖς πατράσι διεθέτο τὰς ἐπαγγελίας, ὁ καὶ τὸν αἰσθητὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν δημιουργήσας Θεός, ὃν καὶ Μωσῆς ἐν τῇ κοσμογενεῖα θεολογεῖ· δείκνυται δὲ δι' ὧν ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις λέγει, τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὗτος πατήρ, οὐ τὰς ἐπαγγελίας ὡς γνήσιος υἱὸς ἀπαραβάτους τε καὶ ἀψευδεῖς αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ, καὶ οὐ δι' ἄλλου ἐπεδείξατο, πῶς τῆς ἀποστασίας οὐ καταδύεται τὸ ἀνάσχυντον; Ἀλλὰ τί μοι λέγειν Παῦλον, καίτοι τριλιούτον ὄντα τῇ τε γνώσει τῆς Παλαιᾶς καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, πάλιν ἐντὴν τοῦ κοινοῦ Δεσπότης διακούειν, διατεινομένου καὶ λέγοντος· Μὴ νομίσητε, ὅτι ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι; Καὶ· Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἢ ἰῶτα ἐν ἢ μία κεραία, ἕως ἂν ταῦτα πάντα γένηται. Ἐγὼ πληρωτῆς ἤλθον τοῦ νόμου· στομάτων ἐστὶ πονηρῶν τὸ λέγειν, ἐμὲ παραγενέσθαι τοὺς πατρικοὺς παραλύσαι νόμους. Οὐδὲν αὐτοῦ ἀτελείωτον ἔατω, οὐδὲν ἐπιπνοίας ἐν αὐτῷ πονηρᾶς, οὐδὲν εἰς ψεῦδος λήξει· πάντα μεστὰ τῆς ἀληθείας. Ἐγὼ τῶν προφητικῶν φωνῶν ἢ βεβαίωσις. Ἐμοὶ γὰρ ὄντες καὶ τοῦ ἐμοῦ Πατρὸς ὑπηρεταὶ καὶ διάκονοι τὴν τε παρουσίαν τὴν ἐμὴν, καὶ πάντα τὰ τῆς παρουσίας σαφῶς προεἶδόν τε καὶ προήγγειλαν. Διὸ ἐξ ὧν τε ἐκεῖνοι προεἶπον καὶ ὁ νόμος περιέχει, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα παρελεύσεται, ὃ μὴ τῆς ἀληθείας τῷ πέρατι σφραγισθῆ.

⁹⁹ Rom. xv, 8. ¹ Matth. v, 17. ² ibid. 18.

Εἰ γὰρ ἐγὼ διάκονος περιτομῆς εἰς τὸ βεβαιωθῆναι τὰς ἐπαγγελίας, ἃς ὁ Πατὴρ διέθετο τοῖς πατράσι, πῶς ἰῶτα ἔν, τουτέστι τὸ ἐλάχιστον τῶν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις ῥηθέντων, δύναιτ' ἂν ὄλως παρελθεῖν ἢ μὴ γενέσθαι.

Ἡ, Ἄλλ' ἐπ' ἑτερόν μοι τὴν θεωρίαν συμμετακίνει, εἰ λόγια Θεοῦ τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τίς ἢ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; Εἰτά· Πολλή κατὰ πάντα τρόπον. Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες, μὴ ἢ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργεῖ; Μὴ γένοιτο. Γενέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, πᾶς δὲ ἄνθρωπος ψεύστης. Καὶ οὐκ ἀνέχεται μὲν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργηθῆναι· πάντα δὲ ἄνθρωπον ψεύστην αἰρεῖται ἐλεγχθῆναι, ἵνα ὁ Θεός, ὁ τὴν περιτομὴν δοῦς, ἐπιγινώσκῃτο ἀληθής. Εἰ οὖν καὶ λόγια Θεοῦ εἰσιν, ἃ ἐπιστεύθη Ἰσραὴλ, καὶ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πίστιν οὐ καταργεῖ, καὶ δεῖ μᾶλλον ψεύστας νομίζειν τοὺς ἀπιστοῦντας Θεῷ, παναληθέστατον δὲ τὸν δεδωκότα τοὺς νόμους τῷ Ἰσραὴλ πῶς οὐχὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐστὶ νομοθεσία ἢ Παλαιά; Μὴ γὰρ τὸν Πονηρὸν, ὃς ἀπ' ἀρχῆς ψεύστης ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκε, τοῦτον μὲν ἀληθείας λέγει ὁ Παῦλος πηγῆν. Προκρίνει δὲ πάντας ἄνθρώπους εἰς ψεῦδος ἀπενεχθῆναι, ἵνα ὁ τοῦ ψεύδους ἀρχιτέκτων καὶ δημιουργὸς ἀληθείας κηρυχθῆ. Καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, πῶς οὐχὶ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οὐχὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ ἐπιπνοίας καὶ ἀληθείας πεπληρωμένοι νομίζονται ἂν; Ἄλλ' ὄρα τὸ φρικτὸν τῆς θεομαχίας ἐπὶ πλέον καὶ κατάπτυστον. Εἰ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐλυτρώσατο τὸν κόσμον ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Ἐχθροῦ, τὸ δὲ αἷμα καὶ ἡ σὰρξ (ἀλλὰ φρίττων καὶ τοὺς λογισμοὺς καὶ τὴν γλῶσσαν τοῖς θεομάχοις λέγειν ἀφίημι τὸ ἐαυτῶν), πῶς διὰ τοιούτου πλάσματος τὸ γένος ἡμῶν ἤρπασεν ἐκ τῆς δουλείας τοῦ Ἐχθροῦ; Πολλῆς μὲν γὰρ ἂν ἅμα χάριτος καὶ δόξης καὶ τιμῆς ἄξιος ἦν ὁ ἐχθρὸς ἡμῶν, εἰ παρέσχεν ὕλην αὐτὸς, δι' ἧς ἂν ἀπαλλαγείημεν τῆς τυραννίδος αὐτοῦ. Πολλῆς δὲ ἀνοίας ἅμα καὶ γέλωτος ἔνοχος, εἰ πλάττειν ἐπήρθη, δι' ὧν ἀρηρημένος ἐστὶ τὸ κράτος, καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν καὶ τῶν ψυχῶν. Τί δὲ ἄλλο φύεται τῆς ἀποστασίας; Οὐδὲν μέγα, οὐδὲ τὸ ὄλον κατόρθωμα τῆς σωτηρίας ἡμῶν οἴκοθεν κατώρθωσεν ὁ Σωτὴρ, ἀλλὰ τὸ πλέον δοῦς ἔχειν τῷ Ἐχθρῷ. Ὡ φρενὸς ὑποχειρίου τῷ (32) Σατανᾷ! Λαθῶν δὲ παρ' αὐτοῦ οὐ μὴ πλάστης ἦν αὐτὸς, αὐτὸ τε παθῶν (33) ἀπαλλάττει, ὅπερ οὐκ ἐχρῆν (ἔργον γὰρ αὐτὸ ποιεῖ ἡ ἀποστασία τοῦ Πονηροῦ), καὶ εἰς ἀφθαρσίαν μεταποιεῖν καὶ τὸ κακὸν μένειν ἀθάνατον διαπράττεται.

Θ'. Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦ γένους ἡμῶν ἐχθρὸς, ὁ τοσαύτην συνεισφορὰν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν σωτηρίαν διὰ τοῦ οἴκειου (34) δημιουργήματος συνεισενεγκῶν;

³ Rom. III, 1. ⁴ ibid. 2-5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(32) Τῷ. Sic rescripsi pro τοῦ, quod est in ms.

(33) Παθῶν. Malim legere παθόν, ut referatur ad corpus quod Christus assumpsit, quodque passum est.

(34) Οἴκειου. Ms. mendose οἴκειου.

VIII. At converte nunc mecum mentem ad alia, ut appareat oracula legis divina esse. Paulus enim ait: « *Quænam est prærogativa circumcisorum* ³? » Et postea: *Magna per omnem modum. Prima quidem, quod ipsis credita sunt oracula Dei. Nunquid enim, quia quidam non crediderunt, incredulitas eorum fidem Dei tollit? Absit! Deus vero sit verax, omnis autem homo mendax* ⁴. Neque patitur ille, ut fides Dei aboleatur, sed vult potius hominem omnem mendacii convinci, ut Deus, circumcisionis auctor, verax cognoscatur. Quod si igitur Dei sunt oracula, quæ credita sunt Israeli, et incredulitas eorum Dei fidem non tollit, præstatque homines, Deo non credentes, pro mendacibus, eum vero, qui legem Israeli dederit, pro veracissimo habere; nonne hinc etiam lex vetus ad bonum Deum referri debet? Neque enim Paulus malum, qui ab initio mendax fuit, et in veritate non persilit, fontem veritatis appellat. Imo vero satius judicat homines omnes mendacii insimulari, ut et mendacii faber, et veritatis auctor publice renuntietur. Et si justitia Dei manifestata est, a lege ipsa et prophetis testimonium accipiens, quomodo non lex et prophetæ ex boni Dei inspiratione profecti et veritate pleni existimabuntur? Sed vide amplius horrendam et abominandam hostium Dei impietatem. Si Deus per sanguinem suum mundum a servitute hostis redemit, sanguis vero et caro (sed horrore ex rationis et vocibus Dei hostium correptus sua ipsis proferenda relinquo) quomodo beneficio ejusmodi creaturæ genus nostrum ex servitute hostis retraxit? Ille enim adversarius noster multa et gratia et gloria et honore dignus erat, siquidem ipse materiam suggestisset, per quam a tyrannide ejus liberi evaderemus. Vicissim idem et imprudentiæ probro et risui multo se exponeret, si ea ipse finxisset, per quæ potestate in corpora et animas nostras excideret. Quid vero aliud ex hoc errore consequitur? Id omnino, quod Servator nec magnam nec omnem partem reparatæ salutis nostræ de suo perfecit, sed ita, ut maximam partem hosti debeat. O mentes Satanae obnoxias! Mutuatus scilicet ab eo id, cujus non erat ipse conditor, idem perpeffione sua, quod certe fieri non debebat, redimit (nam erronei homines id mali vocant opus), et ad immortalitatem transfert, et ut malum perpetuum sit, efficit.

IX. Et quomodo generis nostri hostis habendus erit, qui per suam creaturam in communem salutem nostram tam multum contulit? Quomodo in

universum malum perfecit, suscepta corporis creatione, quod non solum servat, et postea a corruptione immune præstat, sed et per illud animabus insequentibus benefacit, corpora scilicet cum illis conjuncta in eandem immortalitatem transferens? Adeo in tenebras, chaos et occæcationem rationis, furorem item et profundam temulentiam, ab omne horum hominum studio, qui solitarium imperium in duo scindunt, et unum Dominum, Jesum Christum, conditorem omnium, in duo principia dividunt, et aliud quidem intelligibilibus, aliud sensibilibus rebus præficiunt. At quomodo, per Bythum et Sigen, Conditoris sui cruciatus non verentur, qui corpus nostrum mali aiunt esse principii? Paulus enim ex adverso diserte clamat, *Corpus non scortationi*, quæ mali opus est, *sed Domino, et Dominus corpori*⁵. Quomodo enim creatura hostis omnino potest esse Domini? Quid vero refert monere, illud scortationi non tradendum esse, cum per se malum sit, et mali principii opus, et prorsus a voluntate ac creatione Dei alienum? Cum enim, quod apostatæ illi volunt, corpus et formatione, et natura et legibus malum sit, nunquam omnino Domini existet, neque quidquam referet, utrum scortationi se dedat, an minus. Sive enim illi indulserit, sive minus, utrinque non desinet esse improbum, et mali principii opus. Perpende vero et hoc: Si corpus est creatura mali, quomodo is, qui malo strenue se opponit, et pro veritate dimicat, sanctum illud appellat? *Non nupta enim*, inquit, *curat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu*⁶. Si vero corpus sanctum est, unde est malum? et unde est opus conditoris mali? Malæ quidem actiones, quæ creaturam boni Dei adulterant, vindicant illud et obnoxium faciunt malo. Quoad vero intra leges conditoris se continet, magis id quidem valet ad averruncandum malum, quam malus ad illud sibi subjiciendum.

X. Quod itaque nec dicere nec opinari fas sit, duo eaque sibi invicem opposita principia dari in iis, quorum voluntas in se libera illecebris mali non subjecta est, abunde puto disputatum. Expendamus vero nunc alterum apostaticæ doctrinæ caput, quod quidem in superioribus etiam non leviter nec perfunctorie sub examen vocatum et condemnatum est. Sed vel sic ex eadem Scriptura sacra eidem ulterius subjiciatur. Paulus, qui seipsum Deo penitus consecravit, clara voce clamat: *Num*

⁵ I Cor. III, 13. ⁶ I Cor. VII, 34.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(35) Πρὸς τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγὴν. Erant hi duo ex triginta æonibus quos fingebant Valentiniani et pro diis habebant: inter eos enim primum obtinebant locum, ita ut prima συζυγία ab ipsis vocarentur, τῷ Βυθῷ, sive *Profundo*, Patris; Σιγῇ vero, seu *Silentio*, Matris nomen ferente. Vide hanc in rem Irenæum, lib. 1, c. 1 et 5; et alios ex veteribus, quos laudat Joan. Baptista Cotelerius, in *Notis* ad tom. I *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. 767; ac Guilielm. Spencerus ad Origenem *Contra Celsum*, p. 78; ex recentioribus vero Nicolaum Le Nourry, in *Appa-*

A Καὶ πῶς ὅλως ἔπραξε πονηρὸν, πλάσας τὸ σῶμα, ὁ μὴ μόνον σώζει, καὶ ἄφθαρτον ὑστερον ποιεῖ, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπομένας ψυχὰς εὐεργετεῖ, εἰς τὴν ὁμοίαν ἀθανασίαν τὰ ἐνωθέντα αὐταῖς σώματα καθιστῶν; Οὕτως ἐστὶ σκότος καὶ χάος καὶ τύφλωσις λογισμῶν, καὶ μανία καὶ μέθη βαθεῖα ἢ σπουδὴ τῶν εἰς δύο ἀρχὰς τὴν μίαν σχιζόντων ἀρχὴν, καὶ τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν δημιουργὸν ἀπάντων, εἰς δύο κατατεμνόντων ἀρχὰς· καὶ τὴν μὲν τοῖς νοητοῖς ἐφιστάντων, τὴν δὲ τοῖς ὁρωμένοις. Ἄλλὰ πῶς πρὸς τὸν Βυθὸν καὶ τὴν Σιγὴν (35) τοῦ Πλάστου αὐτῶν τὰς ὠδῖνας οὐ καταδύονται, οἱ τὸ σῶμα ἡμῶν λέγοντες εἶναι τοῦ Πονηροῦ; Τρανῶς γὰρ ἐκεῖνοις ἀπ' ἐναντίας ὁ Παῦλος βοᾷ· Τὸ μὲν σῶμα οὐ τῇ πορνείᾳ, ἣτις ἐστὶν ἔργον τοῦ Πονηροῦ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. Πῶς γὰρ τοῦ Ἐχθροῦ τὸ πλάσμα δύναται ὅλως τοῦ Κυρίου εἶναι; Τί δὲ δεῖ λέγειν μὴ ἀνατιθέσθαι τοῦτο τῇ πορνείᾳ, αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ πονηρὸν ὄν, καὶ πονηρᾶς ἀρχῆς δημιούργημα, καὶ παντελῶς ἀλλότριον, καὶ τοῦ θελήματος καὶ τῆς πλάσεως τοῦ Θεοῦ; Πλάσει γὰρ καὶ νόμοις τὸ σῶμα, ὡς ἡ ἀπαστασία βούλεται, πονηρὸν ὑπάρχον οὐκ ἂν μὲν ποτε γένοιτο τοῦ Κυρίου· πορνείας δὲ γενέσθαι, ἢ μὴ γενέσθαι οὐδὲν διοίσει, εἴτε γὰρ ἐξεπόρνευτεν, εἴτε (36) μὴ, οὐδὲν ἤττον οὐκ ἀφίσταται τοῦ πονηρὸν εἶναι, καὶ πονηρᾶς δημιούργημα ἀρχῆς. Ἐπισκόπει δὲ καὶ ὧδε. Εἴ τὸ σῶμα πλάσμα τοῦ Πονηροῦ, πῶς ὁ (37) τοῦ Πονηροῦ λαμπρῶς καταστρατηγῶν, καὶ τῆς ἀληθείας ὑπερμαχῶν ἅγιον αὐτὸ καλεῖ; Ἡ ἀγάμος γὰρ, φησὶν, μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι. Εἰ δὲ ἅγιον τὸ σῶμα, πόθεν πονηρὸν; καὶ πόθεν ἔργον δημιουργίας πονηρᾶς; Πράξεις μὲν γὰρ πονηραὶ, κιθῶηλεύουσαι τὸ πλάσμα τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, οἰκειοῦσιν αὐτὸ καὶ ὑποτάττουσι τῷ Πονηρῷ. Ἐν δὲ τοῖς νόμοις τοῦ πλάστου διατηρούμενον ἰσχυρὸν ἔχει μᾶλλον διώκειν τὸν Πονηρὸν, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐκεῖνο δουλαγωγεῖν.

B **C** **D** **E** **F** **G** **H** **I** **J** **K** **L** **M** **N** **O** **P** **Q** **R** **S** **T** **U** **V** **W** **X** **Y** **Z** **AA** **AB** **AC** **AD** **AE** **AF** **AG** **AH** **AI** **AJ** **AK** **AL** **AM** **AN** **AO** **AP** **AQ** **AR** **AS** **AT** **AU** **AV** **AW** **AX** **AY** **AZ** **BA** **BB** **BC** **BD** **BE** **BF** **BG** **BH** **BI** **BJ** **BK** **BL** **BM** **BN** **BO** **BP** **BQ** **BR** **BS** **BT** **BU** **BV** **BW** **BX** **BY** **BZ** **CA** **CB** **CC** **CD** **CE** **CF** **CG** **CH** **CI** **CJ** **CK** **CL** **CM** **CN** **CO** **CP** **CQ** **CR** **CS** **CT** **CU** **CV** **CW** **CX** **CY** **CZ** **DA** **DB** **DC** **DD** **DE** **DF** **DG** **DH** **DI** **DJ** **DK** **DL** **DM** **DN** **DO** **DP** **DQ** **DR** **DS** **DT** **DU** **DV** **DW** **DX** **DY** **DZ** **EA** **EB** **EC** **ED** **EE** **EF** **EG** **EH** **EI** **EJ** **EK** **EL** **EM** **EN** **EO** **EP** **EQ** **ER** **ES** **ET** **EU** **EV** **EW** **EX** **EY** **EZ** **FA** **FB** **FC** **FD** **FE** **FF** **FG** **FH** **FI** **FJ** **FK** **FL** **FM** **FN** **FO** **FP** **FQ** **FR** **FS** **FT** **FU** **FV** **FW** **FX** **FY** **FZ** **GA** **GB** **GC** **GD** **GE** **GF** **GG** **GH** **GI** **GJ** **GK** **GL** **GM** **GN** **GO** **GP** **GQ** **GR** **GS** **GT** **GU** **GV** **GW** **GX** **GY** **GZ** **HA** **HB** **HC** **HD** **HE** **HF** **HG** **HH** **HI** **HJ** **HK** **HL** **HM** **HN** **HO** **HP** **HQ** **HR** **HS** **HT** **HU** **HV** **HW** **HX** **HY** **HZ** **IA** **IB** **IC** **ID** **IE** **IF** **IG** **IH** **II** **IJ** **IK** **IL** **IM** **IN** **IO** **IP** **IQ** **IR** **IS** **IT** **IU** **IV** **IW** **IX** **IY** **IZ** **JA** **JB** **JC** **JD** **JE** **JF** **JG** **JH** **JI** **I**

ratu ad Bibliothecam maximam Patrum, tom. II, diss. 1, p. 77 seqq. Per horum vero commemorationem hoc loco factam innuit Noster, vel Paulicianos, contra quos disputat, hæc nomina a Valentinianis adoptasse, vel comparari duo ipsorum principia cum his illorum æonibus posse, quemadmodum et in aliis capitibus illos imitentur. Confer Petri Siculi *Narrationem de Manichæis*, p. 42.

(36) Εἴτε. Ita scripsi pro ἤτε, quod per librarium mendum erat in ms.

(37) Ὁ. Sic lego pro τό, quod habebat ms.

ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; Ὁ Ἰσον ἐστὶ. Μὴ λογισμῶς ἄνθρωπον ἀσφαλίζομεν τὸ ρηθὲν, ἢ οὐχὶ καὶ θείας ἐστὶ καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον νομοθεσίας τὸ προτεινόμενον; Καὶ τίς ταῦτα τεθεώρηκεν, αὐτὸς σαφηνίζει. Ἐν γὰρ τῷ Μωσείῳ νόμῳ γέγραπται, φησὶ, Οὐ φιμώσεις βοῶν ἀλοῶντα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐπιφέρει. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; Τίνων δὲ μᾶλλον μέλει, δεικνύς ἐπάγει. Δι' ἡμᾶς γὰρ πάντως λέγει, καὶ δι' ἡμᾶς ἐγράφη. Ὡστε κοινὸν τὸ δόγμα τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ διαβαῖνον καὶ πολιτευόμενον καὶ ἐν τῇ χάριτι. Εἶτα τὴν φυσικὴν ὁμοιότητα πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ ἀπαράλλακτον ὑποδηλῶν ἐκ τῆς τῶν νομοθετηθέντων ὁμοιότητος, Ὡσπερ, φησὶ, προσετάγη τοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντας τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζεσθαι· οὕτω καὶ ὁ Κύριος προσέταξεν τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλοντας ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, τοσοῦτον ἐπάρας τὸν νόμον, ἅτε δὴ τοῦ Πατρὸς ὄντα, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ μίμησιν ἐκείνου τὰ προστάγματα προάγειν. Τὴν συνάφειαν δὲ πάλιν καὶ συγγένειαν τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλέον τρανολογῶν, Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, φησὶν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν, ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. Δός μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ οὐκ ἐλεύθερον τῆς βακχείας τοῦ Ἐχθροῦ. Ἐπίνον γὰρ, φησὶν, ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἀκούεις, ὅπως ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν ἐπότιζε λαόν, καὶ πῶς ὁ Πατὴρ ὠδήγει τὸν Ἰσραὴλ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ λατρείαν καὶ ἐπιστροφὴν; Διὰ τίνων, ἢ δῆλον ὅτι διὰ Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν; Ποῦ οὖν ἐνταῦθα ὁ Πονηρός; ποῦ τῆς πονηρᾶς ἀρχῆς τὸ ἔργον; ποῦ οἱ νόμοι τῆς ἀντικειμένης μοίρας; τοῦ Μωσαϊκοῦ λαοῦ, καὶ πνευματικῶν βρώματι τρεφομένων καὶ πνευματικοῦ πόματος πινόντων ἐκ τῆς συνοῦσης τε καὶ ἐπομένης πέτρας, ἥτις ἦν ὁ Χριστός; Εἶτα πάλιν ὁ νομομαθὴς οὗτος ἀνὴρ καὶ τὰ κέρδη πάντα, οἷς ἐσεμνύετο πρότερον, σκύδαλα ἡγούμενος διὰ τὸν Χριστόν, Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, φησὶ, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπειράσαν. Τίνες, ἢ δῆλον ὅτι ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός; Καὶ τίνα τὰ ἐπίχειρά; Ὑπὸ τῶν ὕψεων ἀπώλοντο. Ὡστε ἐκπειράζοντες τὸν ἐν τῷ νόμῳ Θεόν, διὰ τοῦ Πατρὸς ἐπειράζον καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειράζε μὲν γὰρ ὁ Ἰσραηλίτης λαός τὸν νομοθέτην αὐτοῦ, ἄτιμητον δὲ τὴν βασιλείαν καὶ ἀρρήκτον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ὁ μύστης καὶ μυσταγωγὸς τῶν ἀπορρήτων, εἰδὼς ἐν τῷ πειράζεσθαι τὸν τοῦ ἀγαθοῦ Παιδὸς Πατέρα Θεόν, καὶ τὸν Χριστόν πειράζεσθαι διατείνεται. Ὡς ἐν πορίσματος δὲ μοίρα ἐπισκόπει, ὅτι καὶ πληγὴν εὐθὺς ἀφῆκεν ὁ Χριστὸς κατὰ τῶν ἐκπειρασάντων αὐτὸν τὸν διὰ τῶν ὕψεων ὄλεθρον. Καὶ ταύτην ἐπάγων οὐκ

A *secundum hominem hæc loquor? vel nonne potius et lex ista profert?* Quod idem est ac si diceret: Num ratiociniis hominum dicta confirmamus, nec potius propositum argumentum divinæ et plusquam humanæ legis est? Quis vero illa constituerit, ipse exponit, *In Mosis enim lege, inquit, scriptum est: Non obturabis os bovi trituranti* ⁸. Hæc vero afferens subjungit: *Num boves curæ sunt Deo?* Quorum vero potiolem curam agat, ostensurus addit: *Propter nos omnino id dicit, et propter nos scriptum est.* Itaque communis doctrina est, quæ et in Vetere valuit, et in Novo obtinuit Testamento. Postea, naturalem, quæ inter Patrem et Filium est, similitudinem et immutabilitatem ex similitudine legum utrinque laterum subindicans. *Sicut, inquit, præceptum est, ut, qui altari serviunt, altaris etiam fiant participes; ita et Dominus præcepit, ut, qui Evangelium prædicant, ex Evangelio vivant* ⁹; legem, tanquam a Patre profectam, adeo extollens, ut Filium ad exemplum ejus præcepta sua statuisset innuat. Idem vero connexionem et cognationem legis et gratiæ adhuc magis expositurus: *Nolo vos, inquit, ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube erant, et omnes per mare transierunt, et omnes eundem cibum spiritualem ederunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt* ¹⁰. Ostende mihi hic momentum vel unicum quod non immune sit a furente hostis potestate: *Biberunt enim, inquit, ex spirituali, quæ sequebatur, petra: petra autem erat Christus* ¹¹. Audisne quomodo Pater Israel duxerit ad cultum Filii sui et conversionem? Per quos autem alios nisi per Mosen et prophetas? Ubi igitur hic est malus, ubi mali principii opus? ubi leges oppositæ partis? cum populus Mosaicus et spirituali cibo nutritus sit, et spiritualem potum biberit ex comitante et insequente petra, quæ erat Christus? Deinde rursus idem vir legem doctus, atque omnia illa, quibus olim efferebatur, pro reje-titiis declarans propter Christum, *Ne tentemus, inquit, Christum, sicut nonnulli eorum tentarunt* ¹². Quinam illi? nonne Israelitæ? Quæ vero eorum erant præmia? Ex serpentibus peribant. Itaque illi, qui Deum in lege præsentem tentabant, per Patrem etiam Filium ejus Dominum nostrum tentarunt. Tentavit enim populus Israeliticus legislatorem suum; et Paulus, gnarus ipse et doctor mysteriorum, imperium Patris et Filii indivisibile et inviolabile esse persuasus, contendit, eo ipso, quo boni Filii Pater Deus tentatus sit, etiam Christum esse tentatum. Consectarii vero instar et hoc cape, quod Christus statim plagæ loco illis, qui se tentaverant, immiserit perniciem ex serpentibus. Hanc vero illis irrogans amorem in homines non dimisit. Alibi (idem Apostolus) testatur, prophetas ex mandato æterni Dei locutos esse, et ex vero prænuntiasse mysterium ante sæcula constitutum,

⁷ I Cor. x, 8. ⁸ ibid. 9. ⁹ ibid. 13. ¹⁰ I Cor. x, 5. ¹¹ ibid. 6. ¹² ibid. 9.

quod principatus et potestates mundi, ipsumque adeo mundi Dominum latuerit. Quomodo itaque prophetæ aut lex a malo inspirati esse possunt, quandoquidem illi prænuntiarunt mysterium, quod artificibus omnis impietatis fuit absconditum? Rursus aliis in locis eundem Deum, non vero alium atque alium, olim per prophetas, tandem vero per Filium testatur locutum: *Multifariam enim, ait, et multis modis olim Deus patribus nostris per prophetas locutus, ultimis diebus his per Filium locutus est nobis*¹³. Idem, inquam, non alius atque alius. Qui igitur Novum Testamentum per Filium mundo largitus est, idem, juxta Paulum, qui, si quis alius, divina callebat, et Vetus per prophetas sanxit. Quomodo itaque errantium factio alium quidem illius, alium vero Novi, legislatorem et Deum fingit? Si vero etiam ab initio terram fundavit Deus, sicut idem mysteriorum gnarus et doctor scriptionem hanc sacram obsignat, et cœli opera manuum ejus sunt (nam Davidis, qui Dei pater est, canticum adhibens suisque cogitatis attexens illud a Deo inspiratum esse innuit); quomodo defectorum colluvies falso quidem, sed tamen externa specie, hæc prædicantem doctorem suum appellare non veretur? Namque ab eo vocari se volunt, qui et eo ipso a lege ejus recedunt. Num enim Paulus crucifixus est pro nobis, aut num in Pauli nomen baptizati sumus? *Aut, (num dicere licet?) Ego quidem sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephæ; divisusne est Christus*¹⁴? At enimvero homines, qui etiam tum, ubi speciose loquuntur, sermones suos, ad gravitatem compositos, actionibus deturpant, ad nomen confugiunt, ut dedecus evitent, in quod eos conjicit vel solum illius nomen, quem erroris habent auctorem. At quomodo non confunduntur homines, qui, Paulo voce Davidica cœli et terræ Conditorem verum et bonum Deum esse prædicante, alium quidem cœli, alium terræ conditorem esse tradunt, neque audiunt hæc clamantem: *Decuit eum, id est, Patrem, propter quem omnia, et per quem omnia, atque hoc ipso non quidem quorundam, aliquorum vero non item, sed omnium simul Conditorem renuntiantem?* Unde vero apparet, quod de Patre hæc loquatur? Certe verborum series exhibet *eum, qui filios multos in gloriam duxerit ducem salutis eorum, per passiones consummasse*¹⁵. Quis enim præter verum Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi, vel multos filios introduxit, vel ducem eorum per passiones perfecit? Idem vero vir divine et sanctus, cum Dominum nostrum Jesum Christum nosset habere potestatem et imperium a Patre indivisum, alibi de eo ait: *Quod ex ipso, et per ipsum,*

¹³ Hebr. i, 1. ¹⁴ I Cor. i, 12, 13. ¹⁵ Hebr. ii, 10.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(38) Θεοπάτορος. Ita appellatur David respectu Christi, qui ex semine ejus, ut homo, natus est. Eodem nomine is venit Dionysio Areopagitæ epist. VIII, et aliis. Similiter Maria Θεομήτωρ audit Gregorio Nysseno in Orat. de occurso Domini.

ἀφήρηται τὸ φιλόανθρωπον. Ἄλλαχού δὲ πάλιν κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, καὶ εἰπεῖν τοὺς προφήτας διαμαρτύρεται, καὶ ἀψευδῶς προκηρύξει τὸ πρὸ αἰώνων μυστήριον, ὃ τὰς ἐξουσίας τοῦ κόσμου καὶ αὐτὸν διέλαθε τὸν Κοσμοκράτορα. Καὶ πῶς ἂν εἴησαν οἱ προφῆται ἢ ὁ νόμος ἐπιπνοίας πονηρᾶς, ὅποτε οὗτοι μὲν προεκήρυττον τὸ μυστήριον, τῆς δὲ πονηρίας πάσης τὴν μηχανουργίαν διέλάνθανε; Πάλιν δὲ καὶ ἐν ἄλλοις αὐτὸν Θεὸν καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, πάλαι μὲν ἐν τοῖς προφήταις διαμαρτύρεται λαλῆσαι, ὕστερον δὲ ἐν τῷ Γίῳ. Πολυμερῶς γὰρ, φησὶ, καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλῆσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Γίῳ· ὁ αὐτὸς, ἀλλ' οὐκ ἄλλος καὶ ἄλλος. Ὁ οὖν τὴν Καινὴν Διαθήκην ἐν τῷ Γίῳ χαρισάμενος τῷ κόσμῳ, ὁ αὐτὸς κατὰ τὸν τὰ θεῖα, εἴπερ τις ἄλλος, σοφὸν, καὶ ἐν τοῖς προφήταις διέθετο τὴν Παλαιάν. Καὶ πῶς ἢ πλάνη ἄλλον μὲν ἐκείνης, ἕτερον δὲ τῆς Καινῆς, ἀναπλάττει νομοθέτην καὶ Θεόν; Εἰ δὲ καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν γῆν ὁ Κύριος ἐθεμελίωσεν, ὡς ὁ αὐτὸς μύστης τῶν ἀποβόητων καὶ μυσταγωγὸς ταύτην τὴν ἱερὰν ἐπισφραγίζετα: Γραφὴν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοὶ (καὶ γὰρ τὴν τοῦ θεοπάτορος (38) μελωδίαν λαβῶν, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐνοφαίνων νοήμασι τὸ θεόπνευστον ἐκείνης βεβαιῶν), πῶς οὐκ αἰσχύνονται τῆς ἀποστασίας τὸ σύνταγμα, καίτοι ψευδῶς μὲν, διδάσκαλον δὲ ὄντως, τὸν ταῦτα κηρύσσοντα ὑποκρινόμενοι καλεῖν; Καὶ γὰρ ἐπιγράφονται τοῦτον (39), πράττοντες μὲν καὶ τοῦτο παρὰ τὸν νόμον αὐτοῦ. Μὴ γὰρ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ἡμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθημεν; καὶ, Ἐγὼ μὲν εἶμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ· μεμέρισται ὁ Χριστός; Πλὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ σεμνολογοῦνται διὰ τῆς παραβάσεως αὐτῶν ὑβρίζοντες τὸ σεμνολόγημα, καταφεύγουσι πρὸς τὴν κλησιν, ἵνα φύγωσι τὴν αἰσχύνην, εἰς ἣν αὐτοὺς ἐμβάλλει, καὶ μόνον ῥηθεῖς ὁ τῆς ἀποστασίας διδάσκαλος. Ἀλλὰ γὰρ πῶς οὐ καταδύονται; τοῦ μὲν Παύλου διὰ τῆς Δαυϊδικῆς φωνῆς, οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν τὸν ἀληθινὸν καὶ ἀγαθὸν Θεὸν ἐκδιδάσκοντος, αὐτοὶ λέγοντες ἄλλον μὲν εἶναι τὸν οὐρανοῦ ποιητὴν, δημιουργὸν δὲ τῆς γῆς ἕτερον, οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀναβοῶντος ἤκουσαν, ὅτι Ἐπρεπεν αὐτῷ, τουτέστι τῷ Πατρὶ, δι' ἐν τὰ πάντα, καὶ δι' οὐ τὰ πάντα, ὅπως οὐ τινῶν μὲν, τινῶν δὲ οὐ, ἀλλὰ πάντων ὁμοίως δημιουργὸν καταγγέλλη. Καὶ πρόθεν δῆλον, ὅτι περὶ τοῦ Πατρὸς τοῦτό φησιν; Ἡ τῶν ῥημάτων συνέχεια παριστᾷ, πολλοὺς υἱοὺς εἰς δόξαν ἀγαγόντα τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. Τίς γὰρ παρὰ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ πολλοὺς εἰσήγαγεν υἱοὺς, ἢ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν ἐτελείωσε διὰ

(39) Ἐπιγράφονται τοῦτον. Hinc forte non præter rem colligas, Paulicianos nomen suum a Paulo apostolo repetiisse, qui vere, ut supra traditum est, a Paulo longe recentiore ita appellabantur.

παθημάτων ; Ὁ αὐτὸς δὲ μετάρσιος καὶ ἱερός ἄνθρωπος καὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀδιαίρετον εἰδὼς ἔχοντα τὸ κράτος καὶ τὴν βασιλείαν πρὸς τὸν Πατέρα, ἐν ἑτέροις περὶ αὐτοῦ λέγει, Ὅτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Τὰ πάντα, φησὶν, οὐχὶ τὰ νοητὰ μόνον, ὡς οἱ μεμηνότες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀόρατα πάντα τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ πλάμης ἔργον εἰσὶ. Καὶ ἡ τούτων πάντων βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία καὶ τὸ κράτος καὶ ἡ πρόνοια τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Σὺ δέ μοι τὴν θεωρίαν παράπεμπε καὶ ἐφ' ἑτέρας ἀποστολικὰς φωνὰς, αἱ τοὺς πεπιστευκότας ἀδελφοὺς τε ὀνομάζουσιν, ἁγίους καὶ μετόχους τῆς οὐρανόου κλήσεως, ὅπως παρατιθέασι Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν ἡμῶν Θεὸν τῷ Θεράποντί σου (40) τῷ Μωσῆϊ· πιστὴν μὲν γὰρ ἐκότερον εἰσάγουσιν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος αὐτοῖς ῥήμασι· Κατανοήσατε τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, δηλονότι ἀρχιερέα (41). Εἶτα πῶς ἦν πιστός. ἐπεξηγούμενος, διὰ τοῦ Μωσέως δεικνύει, ὡς καὶ Μωσῆς, φησὶν, ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Τίνος οἴκῳ ; ἢ δηλονότι τοῦ ποιήσαντος ἀρχιερέα τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ; Εἶτα καὶ τὴν ἀσύγκριτον διαφορὰν τοῦ Δεσπότη πρὸς τὸν δοῦλον διδάσκων, τὸν μὲν Θεράποντα καλεῖ καὶ πιστὸν ἐν ὄλῳ τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, τὸν δὲ κατασκευάσαι (42) τὸν οἶκον. Διότι ὁ πάντα κατασκευάζων Θεὸς, ἐκεῖνος καὶ τὴν κατασκευὴν διατάξατο τοῦ ἐπιγείου αὐτοῦ οἴκου· Ὁ γὰρ τὰ πάντα, φησὶ, κατασκευάσας Θεὸς, οὗ γνήσιος ὢν Υἱὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο καὶ Κύριος τοῦ οἴκου, ἀλλ' οὐχὶ Θεράπων, ὡς περὶ ὁ Μωσῆς. Μετ' ὀλίγον δὲ, τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος καὶ τὴν παρρησίαν μέχρι (43) τέλους, ἐὰν βεβαίαν οἱ πεπιστευκότες κατάσχωμεν, οἶκον ἡμᾶς εὐαγγελιζόμενος χρηματίσαι (44) τοῦ Θεοῦ, τὰς Δαυιδεῖκας φωνὰς εἰς πίστιν τῶν εἰρημένων προβάλλεται, ἐν οἷς πρῶτον μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαλήσαι βοᾷ δι' αὐτοῦ, ἔπειτα δὲ τὴν ἴσην ἀπαιτεῖσθαι δίκην τοῖς τε νῦν ἀνήκοον ὑπέχοντας ταῖς Δεσποτικαῖς ἐντολαῖς τὸ οὖς, καὶ τοὺς ἐν τῷ παραπικρασμῷ πάλαι σιληρῶντας τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ὡς δὲ ἡ τιμωρία ἴση, οὐδὲ τὸ ἀμάρτημα διαφέρει· ὢν δὲ παραπλήσιον τὸ ἀμάρτημα, τούτων ἑκατέρω μερὶς εἰς τὸν αὐτὸν Θεὸν

A *et in ipso omnia sunt: ei sit gloria in æternum. Amen* ¹⁶. Omnia, inquit, non intelligibilia tantum, ut illi insaniunt, sed et visibilia et invisibilia, omnia a manu ejus creante profecta sunt. Atque imperium in hæc omnia, et potestas, et vis, et cura provida Patris sunt, et Filii, et Spiritus sancti. Tu vero animum etiam ad alia Apostoli dicta converte, quibus credentes fratres appellat, et sanctos et participes vocationis cœlestis, quæ et ipsa Christum verum Deum nostrum Mosi, Dei servo, ad latus collocant; fidelem enim representant utrumque Deo et Patri. Paulus enim iisdem verbis dicit: *Considerate apostolum et sacerdotem principem confessionis nostræ, Jesum Christum, qui fidelis fuit ei qui ipsum constituit* ¹⁷, scilicet sacerdotem. Postea idem, quomodo fidelis fuerit, explicaturus per Moysen id facit: *Sicut*, inquit, *Moses in tota domo ejus*. Cujus vero domo, nisi ejus, qui Dominum nostrum Jesum Christum sacerdotem principem constituit? Deinde idem incomparabilem, quæ intercedat, differentiam ostensurus, alterum quidem servum et filium in tota domo Dei vocat, alterum vero ait domum illam struxisse. Itaque Deus omnia perficiens, structuram quoque terrestris domus suæ præcepit. *Omnia enim*, inquit, *efficiens Deus est*, cujus genuinus Filius cum Jesus Christus sit, idem vel ideo Dominus domus est, non vero servus, ut Moses. Post pauca vero: *Siquidem credentes præsidium spei et fiduciam usque ad finem firmam conservaverimus* ¹⁸. Pollicetur nos domum Dei vocatum iri, et in fidem dictorum Davidis affert verba, in quibus primum quidem Spiritum sanctum per illum loqui ait, deinde vero confirmat, eandem ab illis exigi pœnam, qui et nunc præceptis Domini immorigeras aures præbeant, et qui olim tempore exacerbationis cor suum obfirmarint. Quorum vero pœna est eadem, eorum nec delicta differunt; quorum vero simile est peccatum, eorum utraque pars in eundem Deum peccasse convincitur. At strenuus ille et fervidus veritatis amator ne in his quidem acquiescit, ut gratiæ legem jungat, atque hæc communia Patris et Filii esse ostendat, sed monet, exacerbantes olim Moysen, et per eum Deum ipsum, non alium tentasse, quam illum quem Spiritus sanctus

D annuntiet: *In die enim*, inquit, *tentationis, in deser-*

¹⁶ Rom. xi, 36. ¹⁷ Hebr. iii, 2. ¹⁸ Hebr. iii, 6.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(40) Ita ms.; sed forte legendum est Θεοῦ, quod ex compendio scriptionis in mss. usitato θυ facile nasci potuit. Neque enim τὸ σοῦ locum habere hic per sermonis seriem potest.

(41) Δηλονότι ἀρχιερέα. Recte ita eludit Photius calumnias omnes quæ nasci alioquin poterant, si τὸ ποιεῖν αὐτὸν ad Christum ipsum referretur. Scilicet verbum ποιεῖν hic idem est, quod *constituere, inaugurare*. Hoc sensu Joannis xix, 12, dicitur ποιεῖν ἑαυτὸν βασιλέα, et de Christo Marcus ait c. iii, 14, quod ἐποίησε δώδεκα, id est, *elegit* seu *constituit duodecim*. Lege quæ ad hunc posteriorem locum adnotavit cl. Jac. Elsnerus, in Notis suis in N. T.; ac confer præterea Erasmi Schmidii exqui-

sitas *Animadversiones ad N. T.* super Hebr. iii, 2.

(42) Κατασκευάσαι. Ita lego pro κατεσκευάσθαι, quod erat in ms.

(43) Τέλους. Ita restituo ex ipso loco Paulino: m. enim mendose exhibebat τοῦτον.

(44) Χρηματίσαι. Eadem notione verbum hoc usurpatur in Actibus apostol. xi, 26, ubi Joan. Gregorius, vir doctissimus, in notis ad quædam Scripturæ loca, p. 162, observat, ejusmodi nominis impositionem proprie indicari, quæ solemniter fiat. Confer et Lamberti Bos *Observationes ad Novum Testam.*, p. 107, qui facta imprimis, quibus nomen paretur, innui contendit.

to, ubi tentarunt me patres vestri, me, non autem alium et probarunt me, et opera mea viderunt¹⁹. Propterea seducti, quia vias meas cognoscere noluerunt, in requiem meam non introiverunt. Itaque ne, ut illi exacerbarunt Deum, et non crediderunt, et recesserunt ab eo, vos quoque recedatis a Deo, neque induretis corda vestra, ut illi, neque imitemini eos, quibus infensus fuit Deus per quadraginta annos in deserto, quorum et membra in eo collapsa sunt. Nam per incredulitatem illi non potuerunt ingredi in quietem Dei. Vereamur itaque, ne in ullo eorum, quæ præcepta sunt, deficiamus, aut incredulitate laboremus. Qui enim crediderint ex nobis ipsis, ingredientur in quietem ejus. Utque intelligatur, quis ista statuerit, dicta hæc sua amplius acuens, et docens eundem Deum in Veteri et Novo Testamento et condere, et servare, et punire, et implere promissa, cum singulari fiducia addit: *Ita ut juraverim in ira mea, si ingredientur in requiem meam*²⁰. Idem igitur, qui tunc quidem illos incredulos non introduxit, etiam nunc similiter non credentes a requie excludit. Et infinita alia ejusmodi in sacris oraculis, nobis ob oculos positis, expendens invenerit eundem Deum, per Mosen, populum Israeliticum, et per Jesum Christum homines in Novo Testamento gubernare. Idem ille alios quidem introducit et olim et nunc in locum quietis, alios vero repellit. Vir enim contemplationis studiosissimus ejusdem videt esse et veterem illam requiem, quæ terra promissa erat, et alteram illam novam, quæ est regnum cæleste: videt eundem et supplicio pro merito afficere, et salutem præmii instar distribuere, et alia multa. Si vero, quod apostatarum mens vult, vetera illa a malo essent, oportebat eos, qui ad ipsum accederent, et præmiis et coronis affici, atque in quietem introire, adeoque nec membra in deserto relinquere, nec pœnas dare tales quales paratæ sunt illis, qui in verum Deum peccant.

ἥτις ἦν ἡ ἐπηγγελμένη γῆ, καὶ τὴν ὑστερον κατάπαυσιν, ἥτις ἐστὶν ἡ οὐράνιος βασιλεία, τὸν αὐτὸν καὶ τὴν τιμωρὸν ἐπάγειν δίκην, καὶ τὴν σωτηρίαν βραβεύειν, καὶ πολλὰ ἄλλα (46). Εἰ δὲ ἦν, ὡς ὁ ἀποστάτης βούλεται λογισμὸς, τὰ παλαιὰ τοῦ Πονηροῦ, ἔδει τοὺς μὲν προσηκουρότας αὐτῷ καὶ γερῶν καὶ στεφάνων ἀξιοῦσθαι, καὶ εἰς τὴν κατάπαυσιν εἰσελθεῖν· καὶ μήτε τὰ κῶλα λιπεῖν ἐν ἐρήμῳ, μήτε δοῦναι δίκας τοιαύτας, οἷα τοῖς ἀμαρτάνουσιν εἰς τὸν ἀληθινὸν ἀπόκεινται Θεόν.

XII. At quomodo alibi idem ille orbis doctor Aaronem ait a Deo vocatum esse summum sacerdotem, sicut et Christum? *Non enim sibi ipsi, ait quisquam sumit honorem, sed qui vocatus est a Deo, sicut et Aaron: ita et Christus non se ipsum honoravit, ut fieret summus sacerdos, sed qui locutus est ad ipsum: Filius meus es tu, ego hodie genui te*²¹. Si vero, qui Christum vocavit sacerdotem summum, idem est, qui et Aaronem per Mosen unxit, et neu-

ἔξελέγχεται διαμαρτοῦσα. Ὁ δὲ θερμὸς ἐκεῖνος καὶ διάπυρος τῆς ἀληθείας ἐραστῆς οὐδὲ τοῖς εἰρημίνοις ἀρκεσθεῖς εἰς τὸ συνάψαι τὸν νόμον τῆ χάριτι, καὶ δεῖξαι ταῦτα κοινὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἄλλον πειράσαι τοὺς παραπικράναντας Μωσέα, καὶ δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐκεῖνον, ὃν καταγγέλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Κατὰ τὴν ἡμέραν γὰρ, φησὶν, τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ οὐ ἐπείρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν, ἐμὲ καὶ οὐκ ἄλλον, καὶ ἐδοκίμασάν με, καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου. Διὰ τοῦτο καὶ πλανηθέντες, ἐπεὶ μὴ γῶναι τὰς ὁδοὺς μου ἠρετέσαντο. οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. Εἶτα μὴ οὖν, καθὼς ἐκεῖνοι παρεπύκρναν τὸν Θεόν, καὶ ἠπίστησαν καὶ ἀπέστησαν αὐτοῦ, μὴ καὶ ὑμεῖς τοῦ ζῶντος ἀποστήσε Θεοῦ, μηδὲ σκληρόνητε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐκεῖνοι, μηδὲ ζηλοῦτε, οἷς προώχθισαν ὁ Θεὸς ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὧν καὶ τὰ κῶλα ἔπεσον ἐν αὐτῇ. Καὶ γὰρ δι' ἀπιστίαν ἐκεῖνοι οὐκ ἠδυνήθησαν εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν τοῦ Θεοῦ. Φοβηθῶμεν οὖν ἐν μηδενὶ τῶν προσηταγμένων ὑστερησαι, ἢ ἀπιστίαν νοσήσαι. Οἱ μὲν γὰρ πιστεύσαντες ἐξ ἡμῶν αὐτῶν, εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ. Καὶ τίς ὁ ψηφισάμενος τοῦτο, ἐπισφίγγων πλέον τὰ εἰρημένα, καὶ δεικνὺς τὸν αὐτὸν Θεόν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ χάριτι, καὶ δημιουργεῖν καὶ σώζειν καὶ καλᾶζειν καὶ πληροῦν τὰ ἐπηγγελμένα, μετὰ λαμπρᾶς ἐπιφέρει τῆς παρρησίας, ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάπαυσιν μου. Ὁ αὐτὸς οὖν, ὅς τότε μὲν ἐκεῖνους ἀπιστήσαντας οὐκ εἰσήνεγκε, καὶ νῦν ὁμοίως τοὺς ἀπιστοῦντας ὑπερορίζει τῆς καταπαύσεως. Καὶ μυρία ἄλλα ἐν ταῖς προκειμέναις ταύταις ἱεραῖς φωναῖς ὁ διασκοπιῶν ἐπιθεωρήσει (45) τὸν αὐτὸν Θεόν εὐρήσει, καὶ διὰ Μωσέως τὸν Ἰσραηλίτην λαὸν διακυβερνῶντα, καὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸν τῆς χάριτος. Ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος τοὺς μὲν εἰσάγει καὶ πάλαι καὶ νῦν εἰς τὸν τῆς καταπαύσεως τόπον, τοὺς δὲ ἀποκηρύττει. Τοῦ αὐτοῦ θεωρεῖ ὁ φιλοθεάμων καὶ τὴν παλαιὰν κατάπαυσιν εἶναι,

IB'. Ἀλλὰ πῶς πάλιν τὸν Ἀαρὼν, ὁ αὐτὸς τῆς οἰκουμένης λέγει διδάσκαλος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κληθῆναι ἀρχιερέα, ὡς περ καὶ τὸν Χριστόν; Οὐχ ἑαυτῷ γὰρ, φησὶ, τίς λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καθάπερ καὶ Ἀαρὼν, οὕτω καὶ ὁ Χριστός, οὐχ ἑαυτὸν ἐδέξατο γενέσθαι ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Εἰ δὲ ὁ τὸν Χριστόν καλέσας ἀρχιερέα, οὗτός ἐστιν ὁ καὶ τὸν

¹⁹ Hebr. iii, 9. ²⁰ Psal. xciv, 11. ²¹ Hebr. v, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(45) Ἐπιθεωρήσει. Forte post hoc verbum excidit particula καὶ, quæ sequens verbum cum isto jungat, nisi pro antecedente ἐν legere malis ei.

(46) Ἀλλὰ. Post hæc verba spatium aliquod

lineolis aliquot impletum, relictum erat. Non putem eo indicari debuisse lacunam, cum orationis series sic satis belle procedat,

Ἄαρὼν διὰ Μωσέως χρίσας, καὶ οὐδέτερος ἑαυτὸν ἐδόξασεν ἀρχιερέα, ἀλλ' ὁ καλέσας αὐτοὺς· πῶς οὐχὶ καὶ τὰ τῆς Νέας καὶ τὰ τῆς Παλαιᾶς τοῦ αὐτοῦ εἰσιν Ἄγαθοῦ καὶ ἔργα καὶ νόμοι; Ἄρα δὲ ἡ ἀποστασία ἐπὶ πλεόν ἀναισχονταῦσα καὶ τὴν ἀληθειαν τὸν Χριστὸν ψευδολογίας γράφειτο γραφήν; Ὁ μὲν γὰρ λέγει· Ἐλεύσεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἑμοί εὐρήσει οὐδέν. Ἡ δὲ λέγουσα τὸ σῶμα, ὃ ἐφύρει, πλάσμα εἶναι τοῦ Πονηροῦ, τῆς Ἀληθείας τὸ ψεῦδος καταχέει πικρῶς. Καὶ ὁ μὲν ὡς Δεσπότης πάντων καὶ Κύριος καὶ δημιουργός, ὅτε πρὸς ἐκούσιον καὶ σωτήριον τοῦ κόσμου πάθος παρεγένετο, Κύριον ἑαυτὸν καὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου ἀπέφηνε πρὸς τοὺς μαθητάς. Καὶ γὰρ δημιουργήματα καὶ τῆς ἑαυτοῦ κυριότητος καὶ δεσποτείας, ὡσπερ ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, οὕτω καὶ ταῦτα. Διό φησιν· Ἐάν τις εἶπη ὑμῖν τι, ἐρεῖτε, ὅτι Ὁ Κύριος αὐτῶν χρεῖαν ἔχει. Εὐθέως δὲ ἀποστελεῖ (47) αὐτά. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς Κύριον ἑαυτὸν ὡς κτίστης τῆς τε ὄνου καὶ τοῦ πώλου λέγει· ἡ δὲ ἀποστασία οὐκ ἀνέχεται τοῦτο, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ ἐξουσίας ἀρπάζουσα ὑπὸ τὴν δημιουργίαν τάττει τοῦ Ἐχθροῦ. Ἐδει δὲ, εἰ μήτι ἄλλο, δυσωπηθῆναι τοὺς ἀδυσωπήτους καὶ τὰς ἄλλας τοῦ θεσπεσίου Παύλου φωνάς. Λέγουσι γὰρ αὐταί, μείζονα μὲν τοῦ ὁμομοκότος τῷ Ἀβραάμ μὴ εἶναι ἕτερον θεόν, καὶ ἀμετάθετον ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις, καὶ ἀδύνατον αὐτὸν ψεύσασθαι (οὕτως αὐτῷ τὸ τῆς ἀληθείας ἀξίωμα συνουσίωται) καὶ τῆς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐλπίδος παροχέα. Καὶ γὰρ φησι· Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐπαγγελιάμενος ὁ θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μείζονος ὁμόσαι. ὡμοσε καθ' ἑαυτοῦ λέγων, κ. τ. λ. καὶ ὡς μακροθυμήσας ὁ Ἀβραάμ ἐπέτυχε τῆς ἐπαγγελίας· καὶ ὅτι, βουλόμενος ὁ αὐτὸς θεὸς περισσότερον ἐπιδειξάι τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας, οἵτινές ἐσμεν ἡμεῖς, τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐμεσίτευσεν ὄρκῳ· ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν. Τίνες (48); Ἡμεῖς οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος. Προσέσχε (49) ὅπως μείζονα θεὸν οὐδένα λέγει ἕτερον τοῦ παρασχόντος τὸν ὄρκον τῷ Ἀβραάμ; πῶς δὲ πάσης αὐτὸν ἀληθείας ἀνακηρόττει πηγῆν; ὅπως δὲ ἡμεῖς οἱ πεπιστευκότες εἰς Χριστὸν ἐκεῖθεν ἔχομεν παράκλησιν καὶ ἰσχὺν τῆς προκειμένης ἐλπίδος κρατῆσαι; Ποῦ τοίνυν ὁ Ἄγαθος καὶ ὁ Πονηρὸς, καὶ ἡ τῆς Παλαιᾶς κατατομή; Τίς δὲ πάλιν ἐστὶν ὁ τὴν καινὴν διαθήκην συντελέσας, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα; Εἰ μὴ βούλει λέγειν αὐτὸς, ἄκουσον τοῦ μυσταγωγῶ ἄκουσον Πύλου· λέγει γὰρ τὰς προφητικὰς οἰκισίμους

²² Joan. xiv, 30. ²³ Matth. xi, 3. ²⁴ Hebr. vi, 13.

ter eorum sacerdotis summi honore se mactavit: sed is qui eos vocavit, quomodo non res Novi et Veteris Testamenti ejusdem boni Dei et opera sunt et leges? Num vero defectionis turba, facta impudentior, Christum, veritatem ipsam, mendacii nota insimulare audeat? Ille enim ait: *Veniet princeps mundi, et in me inveniet nihil* ²². Ipsa vero corpus, quod circumferebat, creaturam mali venditans, Veritatem virulente mendacii arguit. Atque ille quidem, ut Dominus omnium et superior, et Conditor, quando ad passionem, mundo profuturam, sponte sua veniebat, se et asinæ et pulli dominum adversus discipulos declarabat. Nam creaturas dominio suo et imperio æque vindicat, ac mundum, et quæ in eo sunt. Ideo ait: *Si quis quidquam vobis dixerit dicite: Dominus illis opus habet. Statim vero dimittet illa* ²³. Et Christus quidem, ut conditor, Dominum se et asinæ et pulli vocat: at apostatarum factio hoc non fert, sed potestati ejus surripiens potestati hostis subjicit. At homines omni pudore vacuos pudere debebat vel ob divini Pauli oracula. Illa enim affirmant, majorem eo, qui juraverit Abrahamo, non esse alium Deum, eumque in promissionibus suis immutabilem, et qui mentiri non possit (quo ipso veritas tanquam ad essentiam ejus pertinens declaratur) nostræque Christianorum spei auctor existat. Ait enim: *Abrahamo vero pollicitus Deus, quia per majorem jurare non potuit, per seipsum juravit, dicens* ²⁴; etc.; item quod *Abrahamus, patientia probata promissionem nactus est* ²⁵; nec non, quod *idem Deus, adhuc magis, hæredibus promissionis, qui nos sumus, consilium suum ut non mutabile demonstraturus jusjurandum interposuit, ut per duo non mutabilia, in quibus fallere Deus non potest, firmum solatium habeamus* ²⁶. Quinam? Nos omnino, qui confugimus ad tenendam spem propositam? Observastine quod Deum dicit non aliam ab eo qui jusjurandum Abrahamo præstitit; quod eundem veritatis fontem prædicat; quod et nos, qui credimus in Christum, inde habemus solatium et vires spem propositam consequendi? Ubi igitur Bonus ille et Malus est, ubi est illa veteris et novi testamenti divisio? Quis vero est, qui novum testamentum etiam super domum Juda perfecit? Nisi ipsi tibi respondere placet, audi Paulum doctorem respondentem; respondet enim prophetica vaticinia adhibens: *Ecce dies veniunt, ait Dominus, et perficiam super domum Juda testamentum novum. Adhibe, o homo, mentem! Non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die illo, quo manus eorum apprehendi, cum reducerem eos ex Ægypto: quod*

²⁵ ibid. 15. ²⁶ ibid. 17.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(47) Ἀποστελεῖ. Ita scripsi ex textu sancti evangelistæ pro ἀποστέλλει, quod ms. habebat. Quamvis enim et in reliquis aliquid mutet Noster, hæc tamen in verbo isto diversitas ab ejus consilio non profecta videtur.

(48) Τίνες; Ita interpungendam censeo oratio-

nem hanc pro eo, quod ms. notam interrogationis refert ad sequentem vocem ἐλπίδος.

(49) Προσέσχε. Fortasse legendum imperative, πρόσχε, id est *attende*, qua voce sæpe utitur Noster.

feci ego, inquit, non vero, ceu tu ais, malus, quod feci patribus eorum ²⁷. Et paulo post: *Illi non perstiterunt in testamento meo, et egoneglexi eos* ²⁸. Quis illa loquitur? Dominus inquit, at non Malus. Subjungit enim: *Hoc est testamentum, quod disponam ego domui Israelis post dies hos, inquit Dominus* ²⁹; disponam ego, non alius: disponam ego novum, ut disposui et vetus. Videsne, quomodo iterum iterumque Paulus eundem et veteris et novi testamenti auctorem celebret? Quomodo vero sancta sunt et Sancta sanctorum illa, quæ ad vetus pertinent, si a Malo orta sunt? Ait enim: *Tabernaculum prius habebat præcepta cultus, et sanctum mundanum, et tabernaculum structum est primus, in quo candelabrum, mensa et propositio panum erat, quæ dicitur sancta: et quod post secundum velum erat Sancta sanctorum* ³⁰. Quomodo itaque Sancta sanctorum fuerunt, ubi arca aurea habuit manna, et virga Aaronis reposita fuit, et tabulæ testamenti? et quomodo Cherubim gloriæ obumbrarunt illa ³¹, si quidem hæc præcepta erat principii mali et adversantis? Quomodo vero idem gratiæ præco clamat, verbo quidem Dei parata esse sæcula, et ab eodem Deo ex non apparentibus visibilia facta ³²? Si enim visibilia verbo fecit Deus, sicut et sæcula, quomodo apostatæ alium quidem fingunt visibilium, alium intelligibilium conditorem? Et quam multa alia afferri possent, per quæ sententia apostatarum Deo adversa et sibi ipsi non constans, confutetur! Quomodo enim bonus Deus justum esse testatur Abelem, si mali fuisset conditoris, et quomodo sacrificium ejus recepit, donumque ejus fide oblatum Paulus nuntiat? Fide enim, inquit, Abel sacrificium præ Cain obtulit Deo, per quam justus declaratus est, testante super donis ejus Deo ³³. Quomodo vero fidei opus est translatio Enochi, et quomodo placuit Deo? et quomodo credere oportet eum, qui accedere vult ad Deum, horum beneficiorum auctorem, quod primum quidem ipse est, qui vere existit, et mercedis auctor est; si Malus, malorumque operum actor existeret, Sed quid attinet, sigillatim recensere illos, qui in veteri testamento eminuerunt, quorumque omnium in Deum fidem celebrat, Noachi, puta, et Abrahami, et Isaaci, et Jacobi, testatus, eos non solum per totam vitam fideles fuisse, sed et secundum fidem præsentem vitam de-

²⁷ Jerem. xxxi, 31-33. ²⁸ Hebr. viii, 8-9. ²⁹ ibid. 10. ³⁰ Hebr. ix, 2. ³¹ ibid. 4. ³² Hebr. xi, 3 ³³ ibid. 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Μετά τὴν πρώτην σκηνὴν ἅγια. Aliter hæc leguntur in textu Apostoli Græco l. c., v. 3: Μετά δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴν ἢ λεγομένην ἅγια ἁγίων. Atque hic sensus clarus est, qui in verbis, prout hic afferuntur, frustra quæritur. Hinc et in versione secutus sum scriptoris sacri textum. Varietatem autem librario negligentiori puto tribuendam, quia Euthymius in *Panoplia* sua, ubi Photii hanc dissertationem contra Manichæos excerptit, locum Apostoli affert, prout in textu sacro legitur.

(51) Ἐκ μὴ φαινόμενων. Ita Noster pro μὴ ἐκ

προαγορεύσεις. Ἴδού ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰσραὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν (ἐπίστρεψόν, ἄνθρωπε, τὸν νοῦν), οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν ἐν ἡμέρᾳ, ἐπιλαβομένου μου τῆς χειρὸς, αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου, ἣν ἐποίησα, φησὶν, ἀλλ' οὐχί, ὡς σὺ λέγεις, ὁ πονηρὸς, ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν. Εἶτα Ἀυτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, καὶ γὰρ ἡμέλιμα αὐτῶν. Τίς ὁ λέγων; Ὁ Κύριός φησιν, ἀλλ' οὐχ ὁ Πονηρὸς. Ἐπάγει γὰρ, Αὕτη ἡ διαθήκη, ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, λέγει Κύριος· διαθήσομαι ἐγὼ, οὐκ ἄλλος· διαθήσομαι ἐγὼ τὴν καινὴν, ὡς διεθέμην καὶ τὴν παλαιάν. Ὅρᾳς πῶς ἄνω καὶ κάτω τὸν αὐτὸν καὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Νέας Διαθήκης νομοθέτην ὁ Παῦλος ἀνομνεῖ; Πῶς δ' ἂν ἅγια καὶ ἁγίων ἅγια τὰ τῆς προτέρας Διαθήκης, εἰ πονηρᾶς νομοθεσίας ἦν; Λέγει γὰρ· Εἶχε ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιώματα λατρείας τὸ τε ἅγιον κοσμητὸν, καὶ σκηνὴ κατασκευασθῆ ἡ πρώτη. Ἐν ἣ ἦ τε λυχνία καὶ ἡ τράπεζα καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, ἣτις λέγεται ἅγια. Καὶ ἡ μετὰ τὴν πρώτην σκηνὴν, ἅγια (50), καὶ ἁγίων ἅγια, ἐν ἣ στάμνος μὲν εἶχε τὸ μάννα χρυσοῦ, καὶ ῥάβδος δὲ ἀπέκειτο τοῦ Ἀαρὼν, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. Καὶ πῶς Χερουδὶμ δόξης κατασκίαζεν αὐτὰ, εἰ τῆς ἐπιδοῦλου καὶ πονηρᾶς ἀρχῆς ταῦτα προστάγματα ἦν; Πῶς δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος κήρυξ βοᾷ, ῥήματι μὲν Θεοῦ κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας, παρὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ Θεοῦ ἐκ μὴ φαινόμενων (51) τὰ βλεπόμενα γενέσθαι; Εἰ γὰρ τὰ βλεπόμενα ῥήματι πεποίηκεν ὁ Θεὸς, ὡς περ καὶ τοὺς αἰῶνας, ἕτερον μὲν πλάττει τῶν βλεπομένων ἢ ἀποστασία δημιουργόν, ἕτερον δὲ τῶν νοουμένων; Πόσα ἂν τις εἶπῃ, καὶ διὰ πόσων τῆς ἀποστασίας τὸ θεουμάχον καὶ ἀσύστατον διελέγχῃ (52); Πῶς γὰρ ὁ ἀγαθὸς Θεὸς δίκαιον μαρτυρεῖ τὸν Ἄβελ, εἰ πονηρᾶς πλάσεως ἦν, καὶ τὴν αὐτοῦ θυσίαν προσεδέξατο, καὶ τὸ δῶρον αὐτοῦ Παῦλος πίστει κηρύσσει; Πίστει γὰρ, φησὶν, Ἄβελ θυσίαν παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, δι' ἣς ἐμαρτυρήθη δίκαιος εἶναι μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Πῶς δὲ πίστεως καὶ ἡ μετάθεσις τοῦ Ἐνώχ, καὶ πῶς εὐηρέστησε τῷ Θεῷ; καὶ πῶς δεῖ πιστεῦ-

φαινόμενων, quod codices omnes et scriptores ecclesiastici, si Gregorium Nyssenum, observante Millio, excipias, exhibent. Quæ autem hinc nascatur sensus differentia, ostendere conatur Melchior Leydeckerus, in *Archæologia sacra*, diss. i, § 53, pag. 17. Cæterum quod Hebræi vocant נִשְׁבַּח יְיָ id dici potest Græce μὴ φαινόμενον, recte moneute doctissimo Gustavo Georgio Zeltnero in *Dissert. de Bircat Hamminim*, p. 76.

(52) Διελέγχῃ. Ita scribo pro διελέγχει, quod ms. exhibebat. Hoc enim jubet antecedens εἶπη cum πῶς recte ita junctum.

σαι τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, τῷ ταῦτα ἐνεργη-
κότι, πρῶτον μὲν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κυρίως ὢν, καὶ
ὅτι μισθαποδότης γίνεται, εἰ πονηρὸς ἦν καὶ πονη-
ρῶν ἔργων αὐτουργός; Καὶ τί δεῖ καθ' ἕκαστον λέ-
γειν τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ διαπρεψάντων, ὧν ἀπάντων
πίστιν ἐπιμαρτύρεται τὴν εἰς τὸν Θεὸν, τοῦ τε Νῶε
φημί, καὶ τοῦ Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ οὐ μόνον
πιστοὺς ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν πίστιν,
αὐτοὺς ἀπολιπεῖν τὴν παροῦσαν ζωὴν, καὶ ξένους
ἑαυτοὺς καὶ παροίκους τῆς ἐπικήρου νομίζειν πολί-
τειας, καὶ μὴ ἐπαισχύνεσθαι τὸν Θεόν, οἰκείους τε
λεῖσθαι· ποῖον; τὸν ἡτοιμακότα τὴν ἐπουράνιον πόλιν αὐτοῖς. Πῶς γὰρ αὐτοῖς τὴν οὐράνιον ἡτοιμά-
σατο βασιλείαν, εἰ μὴ τούτου καὶ θεράποντες καὶ
καὶ τὴν πίστιν αὐτῷ διεσώσαντο, οἷς ἔπαθλον ἢ
λίαν (55);

II'. Σὺ δὲ μηδὲ τὴν ἄθυτον καὶ θαυμασίαν Ἀβραάμ
ουσίαν παραδράμης, Θεοῦ μὲν ἐκζητήσαντος τύ-
την, καὶ τὴν γνώμην ἀποδεξαμένου· τοῦ δὲ προθύ-
μως πεισθέντος, καὶ οὐ πεισθέντος μόνον, ἀλλὰ καὶ
πιστεύσαντος, ὅτι δυνατός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ νεκροὺς
ἐγεῖραι. Διὰ τοῦτο λογίζεται μὲν αὐτῷ εἰς δικαιοσύ-
νην, τὸ πατρικὸν δὲ ἀξίωμα οὐ κατὰ τῆς τότε μόνον
γενεᾶς, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, λαμβάνει, καθὼς
γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε,
κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεῷ. Καὶ πρόσχες ἀκρι-
βῶς, τίνας λέγει Θεοῦ. Ἐπάγει γὰρ διδάσκων ὁ
Παῦλος, τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ κα-
λοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα· καὶ πάλιν· Εἰς δὲ
τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ,
ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ
Θεῷ. Ὁρᾷς, τίς ἦν ὁ ἐν νόμῳ καὶ προφήταις λαλή-
σας, ὅτι οὐκ ἄλλος παρὰ τὸν χαρισάμενον ἡμῖν τὴν
χάριν, ἀλλ' αὐτός. Ἐπάγει γάρ. « Οὐκ ἐγράφη δὲ δι'
αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, οἷς μέλλει λογιζε-
σθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα τὸν Κύ-
ριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. » Οὐκοῦν ὁ
πατέρα πολλῶν ἐθνῶν θέμενος τὸν Ἀβραάμ. ὄρκον
ὑποσχῶν αὐτῷ, ὁ ἐν ταῖς ἐπαγγελίαις ἀδιάφειστος,
ὁ τὰ μὴ ὄντα καλῶν ὡς ὄντα, ὁ ζωοποιῶν τοὺς
νεκροὺς, αὐτός ἐστιν ὁ ἐγεῖρας τὸν Κύριον ἡμῶν
Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν· κἂν τὸ τῆς ἀποστασίας
ὀλέθριον φρόνημα εἰς δύο δεσποτείας καὶ θεοὺς κα-
ταμερίζῃ αὐτούς. Σὺ δὲ μοι καὶ τοὺς λοιποὺς, οἱ
περιφανῶς ἐδείχθησαν ἐν τῇ Παλαιᾷ βεβιωκότες,
ἐπιλογίζου, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ,
αὐτὸν τὸν Μωσέα, οὓς ἐν ἐπαίνῳ ποιούμενος ὁ Παῦ-
λος καὶ τὴν πίστιν αὐτῶν ἐξυμνῶν, περὶ τοῦ Μω-
σέως προστίθησιν. Ὅτι καὶ τὸν ὀνειδισμὸν ὑπέστη
τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γὰρ ῥήμασιν αὐτοῖς μέζονα
τῶν Αἰγύπτου θησαυρῶν ἡγησάμενος τὸν ὀνειδι-
σμὸν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν αἰτίαν· ἀπέβλεπε γὰρ
εἰς τὴν μισθαποδοσίαν, ἣν δηλονότι δυνατὸς ἦν

A posuisse, seque peregrinos et advenas fragilis hujus
commorationis credidisse, neque vereri Deum, ipsos
domesticos suos vocare, aut ut ipsorum Deum in-
vocari; quem autem? eum, qui ipsis caelestem ci-
vitatem paraverat. Quomodo vero illis caeleste re-
gnum parasset, nisi in vita ut servi ejus præcepto-
rumque ejus observatores agniti fuissent, fidemque
ipsi, quorum omnino caelestis civitas præmium
est, cum pura et intemerata confessione servas-
sent?

(53) αὐτοῦ νομίζειν, καὶ Θεὸν αὐτὸν (54) ἐπικα-
λεῖσθαι. Πῶς γὰρ αὐτοῖς τὴν οὐράνιον ἡτοιμά-
σατο βασιλείαν, εἰ μὴ τούτου καὶ θεράποντες καὶ
τῶν προσταγμάτων φύλακες ἐγνωρίζοντο διὰ βίου,
οὐράνιος πόλις, καθαρὰν τε καὶ ἄμικτον ἀμφιβο-
λίαν (55);

B XIII. Tu vero nec mirabile illud et non mactatum
Abrahami sacrificium præterito, quod Deus requi-
rebat, propositumque ejus probabat; sicut vicissim
is (Abrahamus) non invitus parebat, nec parebat
solum, sed et credebat, Deum et mortuos excitare
posse. Propterea imputatur hoc ei in justitiam, ip-
seque præterea patris titulum non in illam tantum
sed et secuturas generationes accipit, sicut scri-
ptum est: *Multarum gentium patrem te constitui.*
*Pro quo credidit Deo*³⁴. Tu vero probe observa,
quem hic loquatur Deum. Subjungit enim docens
Paulus: *Vivificanti mortuos, et vocanti ea quæ non
sunt, tanquam sint*³⁵. Et iterum: *De promissione
vero Dei non dubitavit per incredulitatem, sed potius
confirmatus est fide, dans Deo gloriam*³⁶. Videsne,
C quis fuerit is, qui in lege et prophetis locutus est,
scilicet non diversus ab eo, qui nobis largitus est
gratiam, sed idem. Addit enim: « Non vero scripta
hæc sunt propter ipsum solum, sed et propter nos,
quibus imputari debet, credituris nempe in eum,
qui Dominum nostrum Jesum Christum ex mortuis
excitavit³⁶. » Itaque is, qui Abrahamum multarum
gentium patrem constituit, qui jusjurandum ipsi
præstitit, qui in promissionibus non fallit, qui non
existentia vocat ut existentia, qui vivificat mor-
tuos, idem est, qui suscitavit Dominum nostrum Je-
sum Christum ex mortuis: etiamsi perniciose hæc
apostatarum doctrina in duo imperia et deos distin-
guat. Tu vero et reliquos, qui in veteri testamento
præ cæteris commonstrantur, perpende, Abraha-
mum, Jacobum, Josephum, ipsum etiam Mosen,
quos dignis laudibus excipiens Paulus, eorumque
fidem celebrans, de Mose addit: *Quod et ignominiam
Christi pertulerit*³⁷. Dicit enim, quod ignominiam
Christi thesauris Ægypti potiozem habuerit, ea de
causa, quia respexerit mercedem, quam scilicet
Deus ipsi præstare potuerit. Sed nihil attinet, viros

³⁴ Rom. iv, 17. ³⁵ ibid. 19. ³⁶ ibid. 20. ³⁶ ibid. 23. ³⁷ Hebr. xi, 26.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(53) Οἰκείους τε. Subindicat locum Paulinum
Ephes. ii, 19.

(54) Αὐτόν. Malim legere αὐτῶν. Id enim sibi,
ni fallor, Photius vult, Deum credentes domesticos
suos appellare, se vero eorum Deum vocari velle.

(55) Ἀμφιβολίαν. Nescio quid sibi hoc loco ista
vox velit. Malim legere ὁμοιογίαν, aut simile quid,
per quod *confessio*, scilicet fidei, de qua ante sermo,
indicetur.

ejusmodi enumerando percensere. Occupat enim nos divinus vir, inquit: *Deseret me tempus recitantem de Gideone, Baraco, Simsone et Jephtha, Davide item, Samuele et prophetis, qui per fidem debellarunt regna, operati sunt justitiam, consecuti sunt promissiones, ora leonum continuerunt, exstinxerunt vim ignis, effugerunt ora gladii, corroborati sunt ab infirmitate*³⁸. Postea sanctas eorum et mirabiles actiones et perpeſsiones ut et commorationem in deserto ac patientiam dicendo persecutus subjungit, *Quibus mundus non erat dignus*³⁹. Imo vero ad imitationem eorum nos excitaturus, eosque instar incitamenti ad studium virtutis nobis proponens, addit: *Tantam habentes circumjectam testium nubem, deposito omni onere, et peccato nos circumvallante, in patientia curramus in stadio nobis proposito, respicientes in fidei auctorem et consummatorem Jesum, qui est Dominus noster Jesus Christus*⁴⁰. Itaque is fidei illius, in qua patres nostri candidi et firmi permanserant, auctor fuit, et nostræ æque ac illorum salutis consummator. Quod si vero nihil aliud ab errore illos revocare, et ad pietatem pertrahere posset, certe decebat eos vel ex iis quæ mox afferentur, veritatem agnoscere. Ait enim Paulus: *Quid igitur dicemus? Num lex peccatum est? Absit*⁴¹! Et alibi: *Novi enim, quod lex spiritualis est, ego vero carnalis sum*⁴². Et iterum: *Delector lege secundum interiorem hominem*⁴³. Rursus: *Itaque ipse ego mente quidem servio legi Dei, carne vero legi peccati*⁴⁴. *Caro enim concupiscit contra spiritum, spiritus vero contra carnem*⁴⁵, hoc est, anima, secundum imaginem Dei condita, et corpori ab eadem manu formato juncta, ad originem suam transferri cupit. Caro vero, id est, carnales cupiditates (ita enim et sub priore et sub posteriore gratia, quia pro gratia, gratia nobis data est, affectus hos appellare fas est), hæc, inquam, carnales cupiditates non facile voluntati animæ obsecundant, sed sæpissime et graviter decertant, malum habentes commilitonem, nisi quis vigilans studiose, et per preces supernum consecutus impetum de illis triumphat. ἐδόθη (57) τὰ τοιαῦτα κατονομάζεσθαι πάθη). Αὐταὶ οὖν αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι οὐ βραδύως συνέπονται τῷ θελήματι τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐπὶ πολλοῖς καὶ σφόδρα διαμάχονται τὸν πονηρὸν ἔχουσαι συναγωνιστήν, εἰ μὴ τις νήφων μὲν ἐπιμελῶς, ἔλκων δὲ διὰ προσευχῆς καὶ τὴν ἄνωθεν ῥοπὴν, στήσει τρόπαιον κατ' αὐτῶν (58).

XIV. Sed unde non nihil divertit, eo regrediatur oratio. Prædictis enim addit hæc dicens: *Itaque lex quidem sancta est, et præceptum sanctum, et justum et bonum*⁴⁶. Ubi clarum est non aliam legem esse sanctam,

³⁸ Hebr. xi, 33, 34. ³⁹ ibid. 38. ⁴⁰ Hebr. xii, 1, 2. ⁴¹ Rom. vii, 3. ⁴² ibid. 14. ⁴³ ibid. 22. ⁴⁴ ibid. 25. ⁴⁵ ibid. 26. ⁴⁶ ibid. 12.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(56) Λεόντων στόματα. Hæc in ms. desiderabantur, ommissa scilicet librarii, a repetita voce στόματα decepti, negligentia.

(57) Ἀντὶ χάριτος χάρις. Locus est Joannis i, 46, quem varii varie explicarunt. Cum Nostro, ad legem et Evangelium, tanquam gratiæ documenta sibi invicem succedentia, respiciente, ex veteribus

Α παρασχεῖν αὐτῷ ὁ Θεός. Καὶ τί δεῖ καταριθμεῖν τοὺς ἄνδρας; Προλαβὼν γὰρ ἡμᾶς ὁ μετάρσιος ἄνθρωπος φησιν· Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, Βαράκ τε καὶ Σαρψὼν καὶ Ἰεφθάε, Δαυὶδ τε καὶ Σαρμουήλ καὶ τῶν προφητῶν, οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων (56), ἔσβεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας. Εἶτα καὶ τὰ ἱερὰ τούτων καὶ θαυμάσια ἔργα καὶ πάθη διεξιῶν, καὶ τὴν ἐν ἐρημίᾳ διατριβὴν καὶ καρτερίαν, ἐπάγει, Ὡν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν διεγείρων ἡμᾶς μίμησιν, καὶ ὡσπερ παράκλησιν εἰς ἀρετῆς ἀντίληψιν ἐκείνους προτιθεὶς ἐπιφέρει· Τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν εἰς τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν· ὅς ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Ὡστε καὶ τῇ ἐν ἧ πίστει γενναῖοι καὶ βέβαιοι μεμενέκασιν οἱ πατέρες ἡμῶν, γέγονεν ἀρχηγός, καὶ τῆς ἡμῶν τε κακείνων σωτηρίας τελειωτής. Εἰ δὲ καὶ μηδὲν ἦν ἕτερον τῆς πλάνης αὐτοῦ ἀποστρέψαι, καὶ μεθελκύσαι τὴν εὐσέβειαν βιαζόμενον, ἀλλ' οὖν προσῆκον ἦν αὐτοῖς διὰ τῶν ῥηθησομένων θᾶττον μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν. Λέγει γὰρ ὁ Παῦλος· Τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο. Καὶ πάλιν. Οἶδα γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν, ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι· καὶ· Συνήδομαι τῷ νόμῳ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον. Καὶ πάλιν. Ἄρα μὲν αὐτός ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύσω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ ἡ μὲν σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός, τουτέστιν ἡ μὲν ψυχὴ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγεννημένη, καὶ τῷ διαπλασθέντι παρὰ τῆς αὐτῆς χειρὸς σώματι συναφθεῖσα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον πάθος ἔχει ἀναφέρεσθαι. Ἡ δὲ σὰρξ, ὅπερ ἐστὶν αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι (οὕτω γὰρ ἐστὶ καὶ τῇ πρὶν καὶ τῇ μετ' αὐτὴν χάριτι· καὶ γὰρ ἀντὶ χάριτος χάρις ἡμῖν οὖν αἱ σαρκικαὶ ἐπιθυμίαι οὐ βραδύως συνέπονται τῷ

Δ ΙΔ'. Ἄλλ' ὅθεν ὁ λόγος μικρὸν παρεξήλαθε πάλιν ἐπανίτω. Τοῖς γὰρ προειρημένοις συνάπτει λέγων. Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγαθή. Καὶ δῆλον, ὡς οὐκ ἄλλη μὲν

faciunt Chrysostomus, hom. 14, in Joan., et Theophylactus, in h. l.; ex recentioribus vero, post Beza et Heinsium, novissime Rev. Salomon Deylingius in *Observatt. sacræ*, part. iii, num. 33.

(58) Λύττων. Ita legi jubet nexus orationis, quia sermo est de ἐπιθυμίαις in plurium numero Ms. habebat αὐτῆς.

ἀγία, ἄλλη δὲ δικαία, ἄλλη δὲ ἀγαθὴ, ἀλλ' ἢ αὐτοῦ τοῦ νόμου ἐντολὴ καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ δικαίου, καὶ ἀγίου, καὶ ἀγαθοῦ. Ἐξ οὗ γὰρ βρῦει τὸ ἅγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθόν, χορηγὸς μὲν ἐστὶ τούτων αὐτὸς καὶ δοτὴρ. Κατὰ τὸ αἴτιον δὲ πρὸ πάντων, ὧν ἄλλοις μετασχεῖν παρέσχεν, αὐτὸς ὑπάρχει ταῦτα, οὐ μετασχῶν, οὐ δὲ ὑπερβλύζουσαν ἀγαθότητα μετέχει, καὶ ἂ μετέσχε, μετουσίας ἀγαθοειδοῦς (59). Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τῆς ἀληθείας κήρυξ βοᾷ, τὸ δικαίωμα πληροῦσθαι τοῦ νόμου ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα, τούτ' ἐστίν, ἐν οἷς αἱ πονηραὶ πράξεις καὶ ὑποσποραὶ τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἰσχύον οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἢ κατὰ πνεῦμα, τούτ' ἐστίν ἢ κατ' ἀρετὴν καὶ θεῖαν συνέργειαν κατορθοῦται πολιτεία. Εἰ δὲ τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου οὐκ ἐν τοῖς ἐμπαθέσι καὶ ἀμαρτωλοῖς τελεῖται, ἀλλ' ἐν τοῖς πνευματικοῖς καὶ θεοσυνεργήτοις, πῶς οὐ φρίττουσι λέγειν αὐτὸ πονηρᾶς νομοθεσίας; Πάλιν δὲ ἐν ἄλλοις τὸ διάπυρον τῆς πίστεως αὐτοῦ καὶ τοῦ πάντας σπεύδειν σωθῆναι, καὶ εἰς ὅπερ αὐτὸν ὁ σφοδρὸς ἔρωσ ἐκίνει, κατέχειν οὐκ ἔχων, τούτ' ἐστίν εἰς τὸ πάντας τῷ Χριστῷ προσαγαγεῖν. Ἡχόμεν ἐγὼ αὐτὸς ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, μεγάλη κράζει τῇ φωνῇ ὧν αἱ διαθῆκαι καὶ αἱ νομοθεσίαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι καὶ αἱ λατρεῖαι, καὶ περιφανέστατα δεικνύς, πόθεν ταῦτα καὶ τίνας ἤρτηται προνοίας· Ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ὅστε τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ καὶ αἱ νομοθεσίαι καὶ αἱ λατρεῖαι καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, ἐν αἷς οἱ πατέρες εὐηρέστησαν Θεῷ, καὶ ἐξ ὧν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀνεβλάστησεν ὁ Χριστός. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ λόγον μὲν ἀδιάπτωτον τοῦ Θεοῦ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον ὑμνεῖ· Οὐ γὰρ ἐκπέπτωκε, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Περὶ δὲ γε τοῦ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἡσαῦ διαλαμβάνων (60), ὡς ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάττονι, μονονουχί καὶ τοὺς πάλαι τῆς πλάνης ὑπηρέτας ἐπιστομίζει. Φησὶ γάρ· Μὴ ἀδικία πυρὰ τῷ Θεῷ; μὴ γένοιτο. Τῷ γὰρ Μωσεῖ λέγει· Ἐλεήσω, ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτειρήσω, ὃν ἂν οἰκτείρω. Καὶ ἵνα μὴ ὀξὴ τις ἐξ οἰκείων πόνων καὶ ἰδρώτων χωρὶς τῆς ἄνωθεν συνεργείας τὸ πᾶν ἐκτελεῖν τῶν κατορθωμάτων, συνείρει· Ἄρα οὖν, ὃν θέλει, ἐλεεῖ, ὃν θέλει, σκληρύνει. Τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ τοῦ ἐλέους τοῖς πρὸς αὐτὸν ἐρωσιν ὑπάρχοντα πηγὴν, καὶ τῶν εἰς ὄφρὸν ἐπηρμένων διελέγγοντα, καὶ καταβάλλοντα, τὸ ἀλαζονικὸν καὶ σκληρόν· τὸν αὐτὸν δὲ Θεὸν, ὅς ἐστι Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φιλόανθρωπον καὶ ἀγαθὸν ἀνυμνῶν, καὶ παιθαρχεῖν μὲν αὐτῷ πάντας, μηδένα δὲ κατεξάνιστασθαι διὰ τῶν οἰκοθεν λογισμῶν τῆς ἀπορρήτου κυβερνήσεως αὐτοῦ ἐπιφέρει· Μενοῦν γε, ὦ ἄνθρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ

aliam justam, aliam bonam, quam ipsum legis præceptum, et ejusdem Dei tum justum, tum sanctum, tum bonum. Ex quo enim scaturit sanctum, et justum, et bonum, idem est illorum auctor et largitor. In quantum vero causa est, idem præ omnibus ex omnia est, quorum alios participes fecit, etiamsi non eodem modo possideat; ex cujus etiam bonitate superabundante fit ut, quidquid ejus particeps est, in communione Boniformi existat. Et alibi idem veritatis præco clamat, *præcepta legis impleri in iis, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum*⁴⁷, hoc est, in quibus actiones malæ et semina hostis, et peccata vim non habent, sed ratio vitæ secundum spiritum, id est virtutem et Dei auxilium ordinatur. Quod si vero præcepta legis non a peccatoribus et genio indulgentibus implentur, sed a spiritualibus et divino auxilio nixis, quomodo non horrent illa ad Malum referre? Alibi idem fervorem fidei suæ, studiumque omnium salutem promovendi, continere non valens, aut reprimere id, ad quod ipsum vehemens amor permovebat, studium scilicet omnes ad Christum perduciendi, elata voce clamat: *Optarim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, mihi quod ad carnem cognatis, quorum sunt testamenta, et legislatio et promissiones et cultus*⁴⁸. Quæ omnia unde profecta sint et a cujus cura pendeant, clarissime docet, inquit: *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen*⁴⁹. Itaque Dei, super omnia existentis, sunt et leges, et cultus et promissiones, in quibus patres placuerunt Deo, et ex quibus, quod ad humanitatem, ortus est Christus. Alibi Mosaicam legem ut verbum Dei non irritum celebrat. *Neque enim, inquit, cecidit verbum Dei*. Idem aliquid de Jacobo et Esauo occupans, *quod scilicet major serviret minori*, erroris administros tam veteres, quam recens exortos, confutat. Ait enim: *Num injustitia est apud Deum? Absit! Mosis enim inquit: Miserebor, cujus miserebor, et clemens ero, cui clemens ero*⁵⁰. Et ne quis opinetur se suo labore et sudore sine divino auxilio præcepta omnia perficere posse, subjungit: *Itaque, cujus vult, miseretur, et quem vult, indurat*⁵¹. Eundem itaque Deum celebrans, tanquam qui misericordiæ in illos qui ipsum respiciant, fons existat, superbiorum vero et elatorum fastum ac supercilium deprimat at coerceat; eundem, inquam, Deum, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi, amantem hominum et bonum celebrans, omnesque, ut ipsi obediant, nullus vero resistat, argumentis domesticis et ex abscondita rerum gubernatione ductis exhortaturus, subjungit: *Enimvero, o homo, qui tu es respondens Deo*⁵²? Cumque postea eundem clare Conditorem renuntiasset, nec Conditorem solum, sed et judicem absolutum, et qui unicuique

⁴⁷ Rom. viii, 4. ⁴⁸ Rom. ix, 3. ⁴⁹ ibid. 5. ⁵⁰ ibid. 15. ⁵¹ ibid. 18. ⁵² ibid. 20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(59) Ἀγαθοειδοῦς. Ita lego pro ἀγαθοειδῶς, quod est in Ms.

(60) Διαλαμβάνων, occupans. Scilicet exceptio-

nem, quæ fieri poterat. Hanc enim verbi istius hoc loco notionem esse censeo. Confer. Lamberti *Bos Animadversiones ad Scriptores Græcos*, p. 86.

Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλὰ τὸν προκαταγγείλαντα μὲν τὴν ἔλευσιν τοῦ Υἱοῦ, παρασχόντα δὲ τὰς Γραφὰς, καλέσαντα δὲ εἰς τὴν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ πίστιν, τὸν τῆς παρακλήσεως καὶ ὑπομονῆς Θεὸν, τὸν τῆς ὁμοφροσύνης δοτῆρα, οὗ εἰς δόξαν προσέλαβεν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς, διάκονος γεγεννημένος τῆς περιτομῆς. Ἐν ἄλλοις δὲ πάλιν φησὶν· Περιτετημένος τις ἐκλήθη; μὴ ἐπισπάσθω· ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; μὴ περιτεμένεσθω· ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ· καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν· εἶτα προσχες! ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Οὐ θεῶν. Τῶν δὲ ἐντολῶν ἡ μὲν ἐκέλευσε περιτέμεσθαι, ἡ δὲ μὴ· ὧν ἑκάτερον (62) ἀνεῖπε τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ θεῶν. Ὡστε εἰς Θεὸς ὁ ἀληθινὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ καὶ τὴν περιτομὴν διὰ τοῦ Ἀβραάμ εἰς μυστηρίου τελείωσιν χρόνοις ὠρισμένοις δοῦς, καὶ τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προσειληφώς.

ΙΒ'. Ἐτέρωθεν δὲ λέγει· Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο (ποῖον ἢ τὸ ἡμέτερον σῶμα;) ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, φησὶ (63), καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. Καὶ πῶς ἐστὶν ἀγαθοῦ Θεοῦ, εἰ πλάσμα ἦν τὸ σῶμα τοῦ Πονηροῦ, ἐκ φθαρτοῦ μὲν ἀφθαρτον, ἐκ δὲ θνητοῦ ἀθάνατον αὐτὸ μετσκευάσαι; Ὅτε γὰρ τὸ πονηρὸν σῶμα καὶ πλάσμα τοῦ Πονηροῦ ἐκ θνητοῦ μὲν εἰς ἀθανασίαν, εἰς ἀφθαρσίαν δὲ ἐκ φθαρτοῦ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ μεταποιηθῆ Θεοῦ, οὐ μόνον οὐκ ἀληθεύσει ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, ὅτι Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος, καὶ ὅτι ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων πάντων ἐκπεσεῖται, καὶ ὧν ὅπως δὴποτε ἤρχεν ὁ Ἐχθρὸς, οἷα προσκειμένων αὐτοῦ τοῖς ἔργοις τοῦ Πονηροῦ· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνάπαλιν τριπλαῦτα τὸ κράτος ἀναμφήριστόν τε καὶ ἀδιάδοχον σχήσει, τοῦ θνητοῦ καὶ φθαρτοῦ πλάσματος αὐτοῦ εἰς ἀθανασίαν καὶ ἀφθαρσίαν ἀνηγμένου. Ὅρα δὲ μοι κάντεῦθεν τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας Παύλου, ἦν, ὡς ἔοικεν, ἀρθεὶς τὸν τρίτον (64) οὐρανοῦ, ἐμυλόθη, ὅπως διαφορὰν μὲν τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς εἰσάγει. Προβλέπων δὲ τὴν ἀποστασίαν καὶ πᾶσαν αὐτῆς ἐκκόπτων ματαιολογίαν, εὐθὺς πάλιν ταῦτα συνεπιφέρει. Λέγει μὲν γὰρ (65), ὥστε Ἐἴ τις ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσει, ἀνακαινίξεσθε· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. Ἀλλ' ὄρα τὸ δραστήριον καὶ σοφὸν καὶ περιδέξιον τοῦ ἀνδρός. Τὰ δὲ πάντα, φησὶ, καὶ ἡ Νεὰ δηλονότι καὶ ἡ Παλαιὰ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκοῦν καὶ τῶν παρελθόντων καὶ τῶν παρόντων ὁ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀγαθὸς Πατὴρ,

A *Patrem Domini nostri Jesu Christi* ⁶⁰. Non alium atque alium, sed eum, qui ante nuntiavit adventum Filii sui, qui Scripturas tradidit, quique ad fidem in Filium suum vocavit, Deum consolationis et patientiæ, concordiæ datorem, in cujus gloriam nos assumpsit Christus, minister circumcisionis factus. Alibi vero iterum ait : *Circumciscus aliquis vocatus est, ne attrahat ; (præputium) in præputio aliquis vocatus est, ne circumcidatur : circumcisio nihil est, et præputium nihil est* ⁶¹ : attende vero ad sequentia : *sed observatio mandatorum Dei* ⁶², non deorum. Mandatum vero aliud jussit circumcidi, aliud non item : et utrumque tamen ejusdem ait esse Dei, non autem deorum. Itaque unus Deus verus est, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui et circumcisionem per Abrahamum in mysterii consummationem tempore definito sanxit, eosque, qui in præputio erant, per Filium suum ad se recepit.

XV. Alibi vero : *Oportet corruptibile hoc (quodnam vero aliud quam corpus nostrum ?) induere incorruptibilitatem, et mortale hoc immortalitatem* ⁶³. Quomodo vero decet Deum bonum, si creatura mali esset, ex corruptibili quidem incorruptibile, ex mortali vero facere immortale ? Si enim corpus malum et creatura mali ex mortali in immortalitatem, ex corruptibili vero in incorruptibilitatem a Deo bono transferretur, non solum non verum foret, quod scriptum est : *Mors absorpta est in victoriam* ⁶⁴, quodque in fine sæculorum excidet iis omnibus, in quæ olim potestatem habuit hostis, tanquam talia, quæ operibus ejus malis accommodata sint ; sed et contraria illis omnia certissime firmissimeque locum habebunt, si mortalis et corruptibilis ejus creatura immortalis et a corruptione libera reddita fuerit. Tu vero vide mihi et hic divitias sapientiæ Pauli (quam in tertium cælum sublatus didicisse videtur), quomodo differentiam novi et veteris testamenti exponat. Prævidens vero apostasiam hanc, ejusque vaniloquia omnia eversurus, statim ista subjungit. Ait enim : *Si quis in Christo, natura nova, renovemini, vetera transierunt, ecce omnia facta sunt nova* ⁶⁵. Tu vero vide prudentiam, sapientiam et dexteritatem viri. *Omnia vero*, inquit, id est et vetus et novum testamentum, *ex Deo sunt, qui reconciliavit nos sibi ipsi per Dominum nostrum Jesum Christum* ⁶⁶. Itaque bonus Pater Servatoris nostri Jesu Christi idem erat et dator et procurator et auctor rerum præteritarum et præsentium. Quomodo vero corpus creatura hostis fuerit, cum idem a Spiritu

⁶⁰ Rom. xv, 5. ⁶¹ I Cor. vii, 13. ⁶² ibid. ⁶³ I Cor. xv, 53. ⁶⁴ ibid. 54. ⁶⁵ II Cor. v, 17. ⁶⁶ ibid. 18.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(62) Ἐκάτερον. Ita scribendum est pro ἑκατέρω, quod ms. habet.

(63) Φησὶ. Verbum hoc locum hic librarii culpa mutasse, et ad σῶμα referendum esse credo. Antecedens enim λέγει regit phrasin ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν.

(64) Τὸν τρίτον. Ita ms. Et grammaticæ rationes et sensus legi jubent, quod II Cor. xii, 2, legitur, ἕως τοῦ τρίτου οὐρανοῦ.

(65) Ἀνακαινίξεσθε. Verbum hoc explicationis loco a Photio additum esse puto, ut intelligeretur, sanctum Apostolum novæ creaturæ studium urgere.

actus orator Isaiæ vaticinium adhibeat, et dicat: *Vos enim templum Dei vivi estis; sicut dixit Deus. Quia habitabo in illis, et ambulabo, et ero illorum Deus, ipsi vero erunt mihi populus* ⁶⁷. Si igitur Christi nos sumus templum, prout Paulus clamat, testem afferens Isaiam, neque alius fuit Deus, qui per Isaiam locutus est, quam ipse Dei Filius, cujus templum divinus Paulus non esse novit, et tales vocat, ubi tandem est creatura Mali? ubi duo et opposita sibi invicem principia?

ἡμᾶς ὁ θεσπέσιος Παῦλος οἶδε καὶ ἀποκαλεῖ, παῦ τὸ τιτικειμένη ἀρχή;

XVI. Porro idem retegens veritatis lucem, nosque ad puritatem et secessionem ab impuris faciendam cohortatus, ut in filios et filias Dei referamur, ait: *Vos enim eritis mihi in filios et filias* ⁶⁸. Commemorat vero etiam eum, qui hæc sit pollicitus, quod scilicet Dominus sit omnipotens. Simul etiam innuit, ad quos pertineant hæc promissiones, nempe ad nos per patres. Subjungit enim: *Hæc igitur promissa habentes, dilecti, purificemus nos ipsos ab omnibus sordibus carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei* ⁶⁹. Itaque nobis hæc promissa facta sunt, initio facto a patribus. Et cujus Dei ille est populus, ejusdem sumus et nos: et sicut homines puri castique veteris testamenti templum sunt Dei, ita quoque puri in novo testamento templum ejusdem Dei sunt. Dum autem eum conditorem omnium idem veritatis præco sæpissime appellat, non minus Patrem Domini nostri Jesu Christi, quam verum ejus Filium prædicat, in iis quoque locis, in quibus gratiam sibi datam, et vim mysterii sibi crediti celebrat. Monens enim, sibi, minimo omnium, datam esse gratiam annuntiandi gentilibus divitias imperscrutabiles Christi, et docendi omnes, quæ sit œconomia mysterii a sæculis in Deo absconditi; statim addit: *Qui omnia creavit per Jesum Christum*. Itaque omnium conditor Pater est, omnium vero conditor etiam Filius. Sicut enim natura, ita et potestas, et imperium, et potentia, et creatio visibilium omnium et invisibilium, ac rerum ex non existentibus ad existentiam productio communia utrique et indivisa sunt. Et post pauca: *Propterea flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur* ⁷⁰. Omnis paternitas inquit, non autem: aliqua, alia vero non item. Neque de omni cælesti solum loquitur, sed de omni, sive cælestem dicas, sive terrestrem, sive omnem, sive partem: omnium illorum conditor est Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi: ex eo enim omnis paternitas in cælo et in terra, sicut clare Paulus, spectator idem et doctor rerum absconditorum, pronuntiat, nominatur. Alibi vero eodem modo de Deo disserens ait: *Una fides, unus baptismus, unus Deus et Pater omnium, qui est super omnia et per omnia, et in nobis omnibus* ⁷¹.

αὐτὸς ἦν καὶ δοτῆρ, καὶ προνοητῆς καὶ δημιουργός· Πῶς δ' ἂν εἴη πλάσμα τὸ σῶμα τοῦ Ἐχθροῦ, τοῦ αὐτοῦ πνευματοφόρου ῥήτορος, τὴν Ἡσαίου προφητείαν οἰκειουμένου καὶ λέγοντος· Ὑμεῖς ναὸς γὰρ Θεοῦ ἐστε ζῶντος· καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, "Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω· καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός; Εἰ οὖν Χριστοῦ μὲν ἡμεῖς ναὸς, ὡς Παῦλος βοᾷ, μάρτυρα τὸν Ἡσαίαν προῖστάς, καὶ οὐκ ἄλλος ἦν Θεός, ὁ ἐν Ἡσαίᾳ λαλήσας, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὗ ναὸν πλάσμα τοῦ Πονηροῦ; ποῦ δὲ ἡ διπλῆ καὶ ἀντικειμένη ἀρχή;

ΙΖ'. Ἐτι δὲ ἀνακαλύπτων τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος, καὶ καθαρὸς ἡμᾶς καὶ ἀφωρίσμενους παραγγέλλων εἶναι τῶν ἀκαθάρτων, ὡς ἂν εἰς υἱὸς καὶ θυγατέρας, ἐπάγει καὶ τὸν ἐπαγγειλάμενον ταῦτα, ὅτι Κύριός ἐστι παντοκράτωρ· συνδιαπλέκει δὲ καὶ πρὸς τίνας αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι διὰ τῶν πατέρων πρὸς ἡμᾶς· ἐπιφέρει γὰρ· Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοὶ, καθαρῶς ἐαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ὡστε ἡμεῖς μὲν ἐπηγγέμεθα ταῦτα, ἀρξαμένης τῆς ἐπαγγελίας ἀπὸ τῶν πατέρων. Καὶ οὐπερ ἐκαῖνος ὁ λαὸς Θεοῦ, τοῦ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς· καὶ ὡς τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ οἱ καθαρὸι ναὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ οἱ ἐν τῇ Νέᾳ καθαρὸι ναὸς τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ. Κτίστην δὲ πάντων πάλιν πολλάκις ὁ αὐτὸς τῆς ἀληθείας διαγγέλλων κήρυξ, τὸν τε Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν ἀληθινὸν αὐτοῦ Υἱὸν οὐδὲν ἥττον καταγγέλλει, καὶ ἐν οἷς ὑμνεῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ, καὶ τοῦ καταπιστευθέντος μυστηρίου τὴν δύναμιν. Εἰπὼν γὰρ, ὡς « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ καὶ φωτίσαι πάντας, τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, » αὐτίκα συναίπει· τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ὥστε πάντων μὲν κτίστης ὁ Πατήρ, πάντων δὲ κτίστης ὁ Υἱός. Κοινὸν γὰρ καὶ ἀδιάφορον ὡςπερ ἡ φύσις, καὶ ἡ ἐξουσία καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δημιουργία τῶν ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀορατῶν, καὶ ἡ ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ εἶναι προαγωγή καὶ οὐσίωσις. Καὶ μετ' ὀλίγον· Τοῦτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατρία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. — Πᾶσα πατρία, φησὶν, οὐχί· τίς μὲν, τίς δ' οὐ, οὐδὲ πᾶσα ἡ οὐράνιος μόνη, ἀλλὰ καὶ οὐράνιον εἴπης, καὶ ἐπίγειον, καὶ μέρος, τούτων ἀπάντων ἐστὶ δημιουργός ὁ Θεός καὶ Πατήρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶσα πατρία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς, ὡς ἀνακηρύττει λαμπρῶς ὁ τῶν ἀπορρήτων καὶ θεατῆς καὶ διδάσκαλος, ὀνομάζεται. Καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τὰ αὐτὰ θεολογῶν, Εἰς Κύριος, φησὶ, μία πίστις, ἐν βάπτισμα, εἰς Θεός καὶ Πατήρ πάντων, ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν. Ἀδιάστατον δὲ καὶ ἀμέριστον, ὡςπερ

⁶⁷ II Cor. vi, 16. ⁶⁸ ibid. 18. ⁶⁹ II Cor. vii, 1. ⁷⁰ Ephes. iii, 14. ⁷¹ Ephes. iv, 5.

τὴν φύσιν καὶ τὸ θέλημα, οὕτω καὶ τὴν δημιουργίαν καὶ τὸ κράτος εἰδώς τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὰ αὐτὰ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος πεπαρόρησιασμένα κρᾶζει φωνῇ. Ἐν αὐτῷ γὰρ, φησί, ἐκτίσθη τὰ πάντα. Πρόσεχε· Τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἵνα μὴ ἡ μανία λήρους ἄλλοις ταῖς ἱεραῖς φωναῖς ὑποβάλῃ, ἔτι κατὰ συνέχειαν ἐπεξηγεῖται, τίνα εἰσὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτι τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, καὶ ταῦτα πάντα ἐν αὐτῷ φησὶ ἐκτίσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν. Πῶς οὖν ἡ ἀποστατικὴ λύσσα τῶν μὲν ὄρατων ἄλλον πράττει ποιητήν, ἄλλον δὲ τῶν ἀόρατων; Εἰ γὰρ πάντα διὰ Χριστοῦ καὶ εἰς Χριστὸν ἐκτίσται, καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων, καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε, ποῦ ἡ δημιουργία τοῦ Ἐχθροῦ; Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Ἄγαθος προάγει· προάγων δὲ συνέχει, συνέχων δὲ καὶ τῆς διαμονῆς προνοεῖται. Ἐκ ποίας ἄλλης ἐνεργείας δώσουσι τῶν τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων τὴν ἐξουσίαν τῷ Ἐχθρῷ, εἰ μὴ ἄρα δι' αὐτῶν, ἐν ᾧ τε πληρωταὶ τῶν θελημάτων εἰσὶ τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ ἐν ᾧ μὴ πεφρίνασι θεομαχεῖν; Οὗτοι γὰρ κατὰ τοῦ κοινοῦ Δεσπότη καὶ πλάστου στόμα πλατύναντες δύσφημον, καὶ κατὰ τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ ἐκτανιστάμενοι κυριότητος, καὶ τοῖς ἐκτόποις πάθειν ὑποκατακλίναντες ἑαυτοὺς, ἐξ ὧν τε θεομαχοῦσι, καὶ ἐξ ὧν δρωσι τὰ ἄθεσμα, ἑαυτοὺς ὑπέφηναν ὡς ἀληθῶς δημιουργήματα καὶ δούλους τοῦ Ἐχθροῦ. Ὡς γὰρ τις ἠττηται, τούτω καὶ δεδούλωται. Ἄλλ' ὡς περ ἐκόντες πρὸς τὰ πάθη κατασυρόμενοι (66), καὶ κατὰ τοῦτο τῆς δημιουργικῆς Προνοίας καὶ τῆς πρὸς τὸν ἀληθινὸν πλάστην οἰκειώσεως διαπίπτομεν, τὸν Πονηρὸν δὲ δεσπότην ἑαυτοῖς ἐπεισάγομεν, καὶ τὴν γλῶσσαν ὀξύνειν κατὰ τοῦ εὐεργέτου καὶ πλάστου ὑπὸ τοῦ Πολεμίου ἀναπεισθόμεθα· οὕτως ἂν τῶν παθῶν τὸ σκότος ἐκρύγωμεν, καὶ τὴν τε ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα Θεοῦ δημιουργήματα ἐπιγνώσθαι θελήσωμεν, ἀτίκα μὲν ἐλαύνομεν τῆς καθ' ἡμῶν τυραννίδος τὸν Ἐχθρὸν, καὶ ὀφθαλμοῖς ὀρώμεν κεκαθαρμένοις μηδεμίαν ἔχοντα καθ' ἡμῶν μήτε ἰσχὺν, μήτε κυριότητα, ἀλλὰ συμπατούμενον καὶ διαγελώμενον ὑπ' ἡμῶν, αὐτόν τε καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν. Ἐπὶ ἀσπίδα γὰρ, φησί, καὶ βασιλίσκον ἐπιθήσῃ καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. Ἔως δ' ἂν ταῖς ψυχοφθόροις ἡδοναῖς ἰλυσπώμεθα (67), καὶ ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν, πρὸς ἃς ἡμεῖς ὁ Ἐχθρὸς συνωθεῖ, πορευώμεθα, καὶ τέμνωμεν τῇ γλώσσῃ καὶ τῷ βίῳ, καὶ διχάζωμεν εἰς μαχομένας μοίρας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐνὸς Θεοῦ ἡμῶν τὴν φύσιν καὶ τὴν βασιλείαν, καὶ τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα, οὐμενοῦν οὐκ ἂν ἡμῶν οὐδενὶ γένοιτο τῆς ὑπεξουσιότητος καὶ τυραννίδος ἐλευθερωθῆναι τοῦ Ἐχθροῦ, καὶ πρὸς τὸν ἀληθινὸν ἡμῶν Θεὸν καὶ πλάστην, καὶ τὸ φῶς τῆς εἰς αὐτόν εὐσεβείας ἐναυγασθῆναι. Διὰ γὰρ τοῦ σχίσει τὴν μίαν ἀρχὴν καὶ

A Cumque idem nosset Patrem et Filium, sicut quod ad naturam et voluntatem, ita et quod ad creationem et potentiam, inseparabiles esse et indivisos, eadem etiam de Servatore libera voce proloquitur. *In ipso enim*, inquit, *creata sunt omnia* ⁷². Attende. *Omnia*, quæ in cœlis et in terra sunt. Et ne insana cohors nugæ suas verbis sacris affricaret, in serie orationis edisserit, quænam sint ea in cœlis et in terra; docet enim visible et invisible, et omnia in eo creata esse, et per eum, et in ipsum. Quomodo itaque apostatarum rabies alium visibilium, alium invisibilium rerum conditorem facit? Si enim omnia per Christum et in Christum creata sunt, et idem est ante omnia, et omnia in ipso consistunt, ubi tandem est creatio hostis? Sane ipse B ille bonus Deus producit; producens vero continet; continens vero prospicit ut perseverent. Quo vero alio argumento hosti potestatem in creaturas Dei vindicabunt, quam ex eo, quod ipsi perficiunt voluntatem hostis, et non verentur Deum ipsum oppugnare? Ipsi enim, dum contra communem Dominum et conditorem infame os aperiunt, dominiumque ejus, quod Creatori competit, oppugnant, insolentibusque affectibus seipsos subjiciunt, tum pugna sua in Deum, tum illicitis actionibus probant, se ipsos vere creaturas et servos hostis esse. A quo enim aliquis victus est, ab eodem in servitutem est redactus. Sicut autem sponte nostra in affectus nostros abrepti providentia Creatoris ejusque ut veri conditoris possessione excidimus, vicissim vero malum dominum nobis C asciscimus, et ad acuendam in benefactorem linguam ab hoste adduci nos patimur; ita, si affectum caliginem fugiamus, facile et animam et corpus pro creaturis Dei agnoscere velimus, tum statim hostem a tyrannico in nos imperio repellimus, et puris oculis cum nulla adversus nos vi aut potestate instructum, sed conculcatum potius a nobis et cum omni sua potentia ludibrio habitum conspiciamus. *Super aspide enim*, inquit, *et basilisco gradieris, leonemque et draconem conculcabis* ⁷³. Quando vero in voluptatibus, animæ pestibus, volutamur, et cupiditates, in quas hostis nos impellit, sectamur, ac tum lingua tum vita minus et boni Dei nostri naturam et imperium, et creandi dignitatem D secamus et in oppositas partes dividimus, nemini nostrum tam beato esse licebit, ut ab hostis suprema potestate et tyrannide liberetur, et ad verum Deum nostrum ac conditorem lucemque pietatis, ipsi probandæ, perducatur. Deum enim secamus unum et idem principium, et nos ab ipso abstrahimus, atque adeo verum creatorem et Dominum abrogamus, hostis, hoc ipso magnam in nos po-

⁷² Ephes. iv, 6. ⁷³ Psal. xc, 13.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(66) Κατασυρόμενοι. Ita lege pro κατασυρόμενα, quod codex exhibet, ac si ad πάθη vox referenda sit, cum potius ad ἐκόντες perlinere nexus orationis

ostendat.

(67) Ἰλυσπώμεθα. De hoc verbo lege Samuelem Bochartum in *Hierozoico*, part. II, p. 798.

lestatem nactus, cum magna efficacia nos impellit, quos scilicet sibi ita jam obnoxios reddidit, ut creator et Dominus appelletur. Quo quid vel miserum magis vel impium cogitari potest? Accedimus scilicet, relicto Creatore, ad hostem, et deserentes Servatorem ad perditorem currimus: despiciamus eum, qui regnum cœlorum nobis affert, qui vero ad pœnam sibi paratam nos pertrahit, eum cum studio sectamur, et cum deceptore decepti ipsi in gehennam ignis æterni condemnari volumus.

σμένην αὐτῷ κόλασιν ἔλκοντι σπουδαίως κατακολουθεῖν, καὶ εἰς τὴν γέενναν τοῦ ἀτελευτήτου πυρὸς τῷ ἀπατεῶνι τοὺς ἀπαιτηθέντας συγκαταδικάζεσθαι.

XVII. At, o vos naturæ nostræ et creationis, quo tamen dono et jure excidistis, participes, evigilate tandem aliquando, et animas vestras ad communem Dominum et conditorem nostrum, benefactorem item et provisorem, convertite, ad eum, inquam, qui corpus formavit, qui animam inspiravit, qui propter vos carnem assumpsit, qui homo factus est, et crucifixus, et resurrectionem proprio suo corpore restituit. Agnoscite bonum ejus Patrem, qui per Filium et Spiritum suum sanctum omnia ex non existentibus produxit, visibilia et invisibilia, potestates, et principatus, et ipsum quoque hostem; non quidem malitiæ quidquam illi tribuens: absit! quomodo enim a bono malum proficisci posset? sed bonitatis participem reddens, quam ipse in malitiam convertit, non minus ac illi, qui ipsi nunc obsequuntur. Nam et illi, postquam imperium in rationem suam, magnum sane bonum, nacti sunt, per quod ipse etiam Creator repræsentatur, id quidem, usum ejus pervertentes, in maximum malum transformarunt. Quod enim ad Creatorem laudandum acceperant, eo ad celebrandum hostem usi sunt: et quo recte usi fieri poterant hæredes regni cœlestis, eo abusi gehennam ignis, diabolo parati, ingredi allaborant. Sed evigilate tandem, surgite, vigilate, ut potestas hostis repellatur a vobis: neque ad vos rapite Apostoli vel potius Spiritus sancti prædicationes implendas. Spiritus enim diserte ait: *Ultimis temporibus quidam a fide recedent, attendentes spiritui erroris et doctrinis dæmoniorum, per hypocrisin falsiloquorum quorum conscientia cauterio iniusta est: prohibentium nubere, iubentium abstinere a cibis quos Deus in usum condidit*⁷⁴; quæ, inquit, Deus, non autem hostis condidit. Quibus autem? Fidelibus, et iis, qui veritatem agnoverunt, quod ne ullus tibi errandi prætextus relinquatur, statim subjungit.

⁷⁴ I Tim. iv, 1-3.

Α ταύτης ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπορρήξαι, καὶ τὸν μὲν ἀληθινὸν ποιητὴν καὶ Δεσπότην ἀθετῆσαι, μεγάλην καθ' ἡμῶν λαμβάνων τὴν ἀρχὴν ὁ Ἐχθρὸς, πείθει τότε μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας, οὓς ἤδη ἔλαβεν ὑποκύφαντάς αὐτοῦ ταῖς ὀρμαῖς, καὶ ποιητὴν καὶ Δεσπότην αὐτὸν ἀνομολογεῖν. Καὶ τί ἂν εἴη τοῦτου ἀθλιώτερον; Καταλιπόντες τὸν Δημιουργὸν προέλθωμεν (68) τῷ Ἐχθρῷ, καὶ τὸν Σωτῆρα φυγόντας τῷ φθοροποιῷ προσδραμεῖν, καὶ τὸν παρέχοντα μὲν τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ὑπεριδεῖν, τῷ δὲ πρὸς τὴν ἡτοιμασμένην αὐτῷ κόλασιν ἔλκοντι σπουδαίως κατακολουθεῖν, καὶ εἰς τὴν γέενναν τοῦ ἀτελευτήτου πυρὸς τῷ ἀπατεῶνι τοὺς ἀπαιτηθέντας συγκαταδικάζεσθαι.

IZ. Ἄλλ', ὦ κοινωνοὶ τῆς ἡμῶν φύσεως καὶ δημιουργίας, κἂν ἐξίστητε τῆς δωρεᾶς, ὅψε γοῶν ἀνανήψαντες ἐπιστρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν, πρὸς τὸν εὐεργέτην καὶ προνοητὴν, πρὸς τὸν διαπλάσαντα τὸ σῶμα, καὶ ἐμπνεύσαντα τὴν ψυχὴν, πρὸς τὸν δι' ἡμᾶς σαρκωθέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, καὶ σταυρωθέντα, καὶ τὴν ἀνάστασιν διὰ τοῦ οἰκείου σώματος ἐγκαινίσαντα. Ἐπίγνωτε τὸν ἀγαθὸν Πατέρα αὐτοῦ, ὃς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος αὐτοῦ πάντα ὑπέστησεν ἐκ μὴ ὄντων, τὰ ὀρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, τὰς δυνάμεις, τὰς ἐξουσίας, καὶ αὐτὸν τὸν ἐχθρὸν, οὗ πονηρίας μεταδόους, μήτι γένηται! πόθεν γὰρ ἐν τῷ ἀγαθῷ ἡ μετάδοσις τοῦ κακοῦ; ἀλλ' ἀγαθότητος ἀπολαυσιν παρασχών, ἦν ἐκείνος μετέβαλεν εἰς καλίαν, ὡσπερ καὶ οἱ νῦν πειθαρχοῦντες αὐτῷ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι λαβόντες μέγα ἀγαθὸν τὸ αὐτοδέσποτον τῶν λογισμῶν, δι' οὗ καὶ πλάστης εἰκονίζεται, μετέστρεψαν τοῦτο, τὴν χρῆσιν αὐτοῦ διαφθείραντες πρὸς ἔσχατον κακόν· δι' οὗ γὰρ ὑμνεῖν ἔλκον τὸν δημιουργὸν, τούτῳ πρὸς ὑμῶν ἐχρήσαντο τοῦ Ἐχθροῦ. Καὶ ὅτι ᾤ χρωμένους ἐνῆν τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας κληρονόμους γενέσθαι, τούτῳ παραχρῶμενοι σπουδάζουσι τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς, ὃ ἡτοιμάσται· τῷ διαδόλῳ, ὑπελθεῖν. Ἄλλ' ἀνανήψατε, διανύστητε, γρηγορήσατε, ὥστε τοῦ Ἐχθροῦ τὴν ἐξουσίαν ἀποσκευασθῆναι ἀφ' ὑμῶν, μηδὲ ἐφ' ὑμᾶς παραστήσατε τὰς ἀποστολικὰς προφητείας, μᾶλλον δὲ τὰς τοῦ Πνεύματος, πληρουμένας. Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει· Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως προσέχοντες πνεύμασι πλάνης (69) καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ὑποκρίσει ψευδολόγων νεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλύόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν. Ἄ, φησὶν, ὁ Θεὸς, οὐχ ὁ Ἐχθρὸς ἔκτισε. Καὶ τίσιν; ἵνα μηδεμίαν σοὶ πλάνης πρόφασιν ὑπολειφθῇ τοῖς πιστοῖς εὐθὺς συναρμόττει

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(68) Προέλθωμεν. Series orationis legere jubet προελθεῖν μὲν, sicut in sequentibus occurrit προσδραμεῖν, etc.

(69) Πλάνης. Ita in hoc Pauli loco legunt nonnulli ex veteribus doctoribus pro πλάνοις, quod in hodiernis codicibus exstat. Sic et pauci quidam manu exarati eamdem lectionem sequuntur, sive ex facili utriusque vocis, ex eadem pronuntiatione

orta, permutatione, sive per glossema ex I Joan. iv, 6, petitum, quæ Millii est sententia. Ibi enim πνεῦμα πλάνης memoratur. Nolim sane cum Jos. Medo, τὸ πλάνης, pro genuina lectione habere et de idololatria explicare, quod utrumque is facit in Fragmentis sacris. Non tam enim de idololatria speciatim, quam de variis erroribus sermonem hic esse, sequentia commata evincunt.

καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν. Ὡστε πᾶς μὲν ὁ πιστός καὶ ἐπεγνωκὼς τὴν ἀλήθειαν οἶδε πάντα καὶ μετὰ πάντων, καὶ τὰ βρώματα κτίσματα εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ εἰς ἕτερον ἀναφέρων ἐξ αὐτῶν τινα, εὖτος ἐστὶ περὶ οὗ τὸ ἅγιον εἶπε Πνεῦμα· Ἔστιν ὁ προσεσχηκὼς πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, καὶ τῆς ἀληθοῦς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν πίστεως ἀποστάτης· περὶ ὧν καὶ ἐτέρωθι ὁ τοῦ Πνεύματος ὑποφήτης προφητεύει· Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, λέγων, ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ· ἔσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, φιλάργυροι, ἀλαζόνες, βλάσφημοι, γονεῦσιν ἀπειθεῖς. Καὶ τὰ ἄλλα ἀκόλουθα καταλέγων πάθη, τῆς προφητείας πέρος ποιῶνται· Μόρφωσιν ἔχοντες εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι. Καὶ ὅν τρόπον Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς ἀνθέστηκεν Μωσεῖ, οὕτω καὶ οὗτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ. Καὶ γὰρ συντάττει τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ Μωϋσῆ, τοὺς δὲ ἀνθεστηκότας τῇ ἀληθείᾳ τῷ Ἰαννῆ καὶ τῷ Ἰαμβρῆ. Εἰ δὲ Μωϋσῆς μὲν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐν τῇ αὐτῇ τάξει, Ἰαννῆς δὲ καὶ Ἰαμβρῆς (70) σύστοιχοι τοῖς ἀνθισταμένοις τῇ ἀληθείᾳ, πῶς οὐ κατ' αὐτῶν ἡ προφητεία ταῦτα προεῖπεν; Οἱ γὰρ Μωσέως λυττῶντες ἀνθίστανται μὲν τῇ ἀληθείᾳ, συνίστανται δὲ καὶ συνδυσφημοῦσι τῷ Ἰαννῆ καὶ τῷ Ἰαμβρῆ. Καὶ ἐξ οὗ ψεύδους ἐπήρθησαν οἱ παλαιοὶ ἀποστάται στάσιν κατὰ Μωσέως ἀναστῆσαι, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ οἱ νέοι ἠλαζονεύσαντο κατὰ τε τῶν Μωσαϊκῶν γραμμάτων, καὶ τοῦ ταῦτα νομοθετήσαντος τυραννίδος κινεῖν. Πλὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον τούτοις ἡ διαφορά. Τοῖς μὲν γὰρ ἐν μελέτῃ (71) τὸ κακὸν ἔστι· τῆς πλῆγῆς πρὸ τῆς πράξεως τοὺς πράξαντας ἄν, εἰ μὴ μετῆλθε, τῆς ἐγχειρήσεως ἀπαγούσης. Οἱ δὲ μεμελετήκασιν δυσσεβῶς, τῆς φιλανθρωπίας ἀντὶ τοῦ τιμωρίαν λαβεῖν τὴν μετάνοιαν ἀναμενούσης, οἷα δὲ καταφρονηταὶ καὶ δευτέρῳ κακῶ τὸ προλαβὼν χεῖρον ποιούντες, καὶ τὴν γλῶσσαν ὀπλίζουσιν κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὄλων οὗ διαλιμπάνουσι, διὰ μὲν τῶν ὕβρεων, ἃς καταχέουσι τοῦ θεοῦ θεράποντος, συνεξυβρίζοντες, καὶ ἃς ἐδέξαντο νομοθεσίας δεσποτικᾶς, διὰ δὲ τῶν εἰς τὰς νομοθεσίας παρόντων κατ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου καὶ πάντων δημιουργοῦ τὰς ἀσελγεῖς ἐκείνας καὶ ἀθέτους ἀπορρίπτοντες φωνάς. Τοιαύτη τῆς ἀποστασίας ἡ νέα καὶ πρόσφατος κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ τῶν ὄλων τυραννὶς, μᾶλλον δὲ τὸ διὰ τῆς Παλαιᾶς ἐκείνης, ὡσπερ ἐξ ἐχίδνης πολύμορφόν τι καὶ ἀλλόκοτον ἀποτεχθὲν θηρίον (72), καταφαγὸν μὲν σὴν γαστέρα τῆς τεκούσης, πλέον δὲ τὸν ἰὸν τῆς βλασφημίας ἀποπτύον κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ ὕστερον.

⁷⁵ II Tim. III, 5. ⁷⁶ ibid. 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(70) Σύστοιχοι. Vox ista eadem hic habet notionem, quam verbum συστοιχεῖν, a quo derivatur, tuetur Galat. IV, 25, ad quem locum vide interpretes, et in primis Erasmus Schmidium, nostratem.

(71) Ἐν μελέτῃ. Mente scilicet quasi adhuc volvebatur facinus, et in primis versabatur in initiis. Ita Libanius voce hac utitur loco mox citando p. 168, ubi is ita: Δείσαντα τὴν τοῦ πράγματος μελέτην, μὴ καὶ πρὸς τὸ μέγιστον ἀπὸ τῶν ἐλαττόνων βλάβῃ. Solet alias hæc vox usurpari a rhetoribus de declamationibus quibus juvenus ad masculam eloquen-

itaque fidelis omnis, et qui veritatem agnovit, scit omnia et cum omnibus etiam cibos creaturas boni Dei esse. Qui vero quædam ex illis ad alium refert, is est, de quo Spiritus sanctus ait: *Est, qui attendit spiritibus erroris et doctrinis dæmonum, et a vera Christianorum fide defector?* De talibus etiam alibi Spiritus sanctus præco vaticinatur: *In ultimis diebus, inquit, tempora difficilia imminent. Erunt enim homines sui amantes, avari, arrogantes, blasphemi, parentibus immorigeri.* Recensitis deinde aliis similibus flagitiis, vaticinii hunc facit finem: *Qui habent formam pietatis, vim vero ejus abnegant* ⁷⁵. *Et quemadmodum Jannes et Jambres restiterunt Mosi, ita et illi resistunt* ⁷⁶. Ibi conjungit veritatem cum Mose, eos autem qui, veritati resistant, cum Janne et Jambre. Si vero Moses et veritas in eadem classe sunt, Jannes autem et Jambres respondent iis qui resistunt veritati, quomodo non etiam de illis propheta hæc accipienda est? Illi enim dum in Mosen insaniunt, resistunt quidem veritati, conjuncti vero sunt cum Janne et Jambre, cumque iis calumniantur. Immo cujus mendacii vi veteres illi apostatæ ad rebellionem contra Mosen excitandam permoti sunt, eadem et recentiores se extulerunt ad oppugnanda Mosis scripta ejusque, qui illa instar legum tradidit, dominium. Attamen inter eos ea est differentia, quæ recentiores hos pejores reddit. Apud priores enim malitia in consilio subsistebat, quia supplicium ante consecutam actionem eos, qui aliquid perpetraturi malum erant, nisi a conatu retraxit, omnino sustulit. At hi et meditati sunt malum, et cum divina benignitas pro pœna irroganda pœnitentiam ipsorum exspectaret, tanquam contemptores, malumque geminantes facinus destinatum perpetrant, linguamque suam contra Conditorem omnium acuere non desinunt, iisdem conviciis, quæ in divinum ministrum effundunt etiam leges Domini, quas receperunt, proscindentes, suaque in leges insolentia ipsum quoque legislatorem omniumque Dominum vocibus petulantibus et impiis petentes. Atque ita quidem comparata est nova illa et recens apostatarum contra Creatorem omnium insolentia, vel potius varia monstrosaque ex serpente progenita vipera, quæ ventrem matris conficit, et copiosius blasphemie venenum in Creatorem effudit. Sed de his postea.

tiam erudiri solet: vide omnino, Ezech. Spanhemium, ad Juliani orat. 1, p. 14 seqq., et Godfrid. Olearium ad Philostratum, *De vitis sophistarum*, p. 481.

(72) Θηρίον. De venenatis bestiis usurpari solet. Vide Sam. Bochartum, parte II, Hierozoici, p. 371; et Lambertum Bos, in Notis ad Novum Fœdus; p. 90. Transfertur deinde ad homines in Deum hominesve maxime injurios. Lege Joannem Pearsonium ad Ignatii Epistolas, p. 14; et Godfridum Olearium et Orationem Libanii pro ulciscenda cæde

XVIII. Quia vero sermo meus tanquam in trans-
 cursu persecutus est oracula sacra, quæ bonum
 Patrem Domini nostri Jesu Christi, et ipsum dile-
 ctum Filium conditorem hujus universi, et creatorem
 omnium, quæ inter sensibilia et intelligibilia nu-
 merantur, clare pronuntiant et celebrant, consul-
 tum mihi videtur adhuc manifestius ostendere,
 quisnam primus et mente et verbis hujus in Deum
 insolentiæ auctor illis existat, qui omnino pœnam
 luent, quod regem hujus universi super se regnare
 nolunt, sed cum aliis rebus sensibilibus etiam cor-
 pora sua Conditori subtrahunt, et hosti mancipant.
 Non vero aliunde hæc commentatio repetitur
 quam ex illis ipsis sacris et a Deo inspiratis Oracu-
 lis. Audi itaque evangelistam Lucam: nihil enim
 prohibet ipsum audire. Is enim tentationem, qua
 noster inde ab origine rerum supplantator commu-
 nem omnium Conditorem in assumpto habitu no-
 stro despectum aggressus est, in sacra historia enar-
 raturus, et post recensitam primam illam, alteram
 expositurus: *Et adducens ipsum, inquit, diabolus
 in montem excelsum, ostendit ei omnia regna orbis,
 Et dixit ei diabolus* ⁷⁷. Adverte mentem, o homo,
 ut scias, unde primum vox hæc Deo adversa pro-
 fecta sit, et quodnam sit abominandum apostasiæ
 initium. Quis primus terrestria opus et regnum
 hostis dicere ausus est? nempe sator zizaniorum,
 qui homicida fuit ab initio, qui primus in Deum
 cervicem extulit, qui per fastum et arrogantiam
 instar fulguris ex cælo prolapsus est. *Dixit enim
 illi diabolus: Tibi dabo hanc potestatem* ⁷⁸. Vide,
 quemnam doctorem hic malorum constituat, quem
 ducem, quem præceptorem! O miseram meam na-
 turam, quantam hosti potestatem in me feci! Cum
 Evangelia tam clare prodant, unde provenerit tan-
 tum apostasiæ malum, et quis ejus sit auctor; er-
 ronei tamen homines, tanquam obturatis auribus,
 aut earum usu penitus privati nolunt videre, cujus
 se faciant discipulos, et cujus voces suas fa-
 ciant ac recipiant. *Et dixit ei diabolus: Tibi dabo
 potestatem hanc omnem, et gloriam eorum, quia mihi
 tradita sunt, et cuicumque voluero, ipse trado* ⁷⁹.
 Percellit vos, auditores Dei amantissimi, audacia
 mendacii, et insolentiæ magnitudo in horrorem
 inopinatum conjicit: me vero multo magis percellit
 pessimorum pessimi magistri discipulorum, præcep-
 torem suum superandi studium. Ille enim, alioquin
 per omnia audax, et impudens, et mendax, et te-
 merarius, prædicat tamen se ab alio dante regnum
 in terra nactum esse. Mihi enim, inquit, illa data
 sunt; non vero: ego hæc ex non existentibus con-
 didi. At genuini illi et præceptore suo pejores

A III. Ἐπεὶ δὲ τὰς ἱερολογίας ὁ λόγος ὡς ἐν ἐπι-
 δρομῇ διήλθεν, αἱ τὸν ἀγαθὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸν τὸν ἠγαπημένον
 Υἱὸν δημιουργὸν τοῦ παντός καὶ κτίστην, ὅσα τε ἐν
 τοῖς αἰσθητοῖς καὶ ὅσα ἐν τοῖς νοητοῖς ἐξετάζεται,
 περιφανῶς ἀνεῖπόν τε καὶ ἀνεκέρυξαν, ἔτι μοι δοκεῖ
 διελθεῖν, καὶ ἐμφανέστερον ἐπιδείξαι, τίς τε ἐστὶν ὁ
 πρῶτος γνώμη μὲν τολμηρᾷ, ῥήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς
 τῆς θεομαχίας διδάσκαλος, ταύτης ῥητῶς τὴν δίκην
 τίσουσιν, οἱ τὸν τοῦ παντός Βασιλέα μὴ θελήσαντες βα-
 σιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν ἄλλων αἰσθητῶν
 καὶ τὰ σώματα αὐτῶν τοῦ Πλάστου μὲν διασπῶντες,
 συνάπτοντες δὲ τῷ Ἐχθρῷ. Οὐκ ἄλλοθεν δὲ οὐδ' ἡ
 περὶ τούτων πρόβεισιν ἀπόδειξις, ἀλλὰ διὰ τῶν αὐ-
 τῶν θεοπνεύστων καὶ ἱερῶν Λογιῶν. Ἄκουε τοίνυν
 τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· οὐδὲν γὰρ οἷον αὐτοῦ
 ἀκούειν. Τὴν πεῖραν οὗτος, δι' ἧς ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἡμῶν
 πτερνιστῆς ἐπεχείρησεν ἐν ἡμετέρα μορφῇ κατιδῶν,
 καὶ τὸν κοινὸν πειράσαι Πλάστην, ταύτην διὰ τῆς
 ἱερᾶς ἱστορίας περιδιδοῦς (73), καὶ μετὰ τὴν πρῶ-
 τὴν τὴν δευτέραν ἐπεξιῶν. Καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν,
 φησὶν, ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλόν, ἔδειξεν αὐτῷ
 πάσας τὰς βασιλείας τῆς οἰκουμένης. Καὶ εἶπεν
 αὐτῷ ὁ διάβολος. Πρόσεχε τὸν νοῦν, ἄνθρωπε, πό-
 θεν πρῶτον ἐξῆλθεν ἡ θεομάχος αὕτη φωνή, τίς ἡ
 μυστὰ τῆς ἀποστασίας ἀπαρχή. Τίς ἐτόλμησε πρῶ-
 τος τὰ περίγεια, ἔργον καὶ βασιλείαν εἰπεῖν τοῦ
 Ἐχθροῦ; ὅτι τῶν ζιζανίων ὁ ἀνθρωποκτόνος γαγονῶς
 ἀπ' ἀρχῆς, ὁ πρῶτος τραχηλιάσας κατὰ Θεοῦ, ὁ διὰ
 τὸ μέγαλαυχον καὶ τὸν ἀλάζονα νοῦν δίκην ἀστρα-
 πῆς πεσὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διά-
 βολος, Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην. Ὅρα,
 τίνα διδάσκαλον τὸ τῆς πονηρίας καθίζει συνέδριον,
 τίνα μυσταγωγὸν καὶ εἰσηγητὴν! Ὡ ταλαιπώρου
 τῆς ἐμῆς φύσεως, ἣν παρέσχον ἐξουσίαν κατ' ἐμοῦ
 τῷ Ἐχθρῷ! Οὕτως λαμπρῶς τῶν Εὐαγγελίων, ὅθεν
 ἐβράβη καὶ προῆλθε, κηρυττόντων, τὸ τηλικούτον
 τῆς ἀποστασίας κακόν, καὶ τίς ὁ ἀρξάμενος ὡσπερ
 βύσαντες οἱ πλανηθέντες τὰ ὄψα, ἢ παντελῶς αὐτῶν
 ἀφηρημένοι τὴν χρῆσιν, οὐκ ἐθέλουσι συνιδεῖν, τίνος
 ἑαυτοὺς ποιούσι μαθητὰς, καὶ τίνος οἰκειοῦνται καὶ
 ὑποβάλλονται φωνάς. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ διάβολος·
 Σοὶ δώσω τὴν ἐξουσίαν ταύτην ἅπασαν, καὶ τὴν
 δόξαν αὐτῶν, ὅτι ἐμοὶ παραδέδοται, καὶ ᾧ ἐὰν
 θέλω, δίδωμι αὐτήν. Καταπλήττει σε τὸ θράσος
 τοῦ ψεύδους, ᾧ φιλόθεον θέατρον (74), καὶ εἰς θάμβος
 ἐξαισιον ἀπάγει τῆς ἀλαζονείας τὸ μέγεθος· ἐμὲ
 δὲ μᾶλλον τοῦ κακοῦ διδασκάλου τῶν κακῶν μαθη-
 τῶν ἡ σπουδῆ, καὶ οἷς τὸν διδάσκαλον ἐφιλονέκησαν
 ὑπερβάλλεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ, καίτοι πάντα τολμηρὸς
 καὶ ἀνάσχυντος καὶ ψεύστης καὶ θρασὺς ὢν. ὅμως ἄλ-
 λου δόντος λαβεῖν τὴν βασιλείαν τὴν ἐπὶ γῆς τερατεύει-

⁷⁷ Matth. iv, 8. ⁷⁸ ibid. ⁷⁹ ibid. 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

Juliani, quæ exstat in celeb. Jo. Alberti Fabricii
Bibliotheca Græca, vol. VII, p. 166.

(73) Περιδιδοῦς. Legendum puto παραδιδοῦς,
 quæ vox huic argumento accommodata est. Solent
 autem præpositiones παρὰ et περὶ inter se permu-

tari in mss.

(74) Θέατρον. Habes hic novum argumentum,
 quo constare possit sermonem hic legi, publice
 olim ad audientes habitum. Vide quæ in limine hu-
 jus libelli a me observata sunt.

ται. Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, παραδέδοται, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ταῦτα ἐκ μὴ ὄντων ὑφέστηκα. Οἱ δὲ γενναῖοι καὶ δυσσεβέστεροι τοῦ διδασκάλου μαθηταί, τὸ φρυαζόμενον εἶπεῖν, ἐκ τοῦ παραλαβεῖν ἔχειν τὴν βασιλείαν τῶν ἐπὶ γῆς τῆς διδασκαλίας, ὡς εἴκειν, οἱ πλέον ἄσεβοῦσιν, ἀμειβόμενοι δημιουργὸν καὶ πλάστην τῶν ἐπιγείων καταγγέλλουσιν. Καὶ ταῦτα φρονεῖν καὶ λέγειν τολμῶντες, οὔτε πεφρίκασιν, οὔτε συνορᾶν ἐβουλήθησαν, εἰς οἶον ἀπωλείας βυθὸν καταδύουσι. Σὺ δὲ μηδὲ τὸ ἐξῆς παραδράμῃς. Λέγει γὰρ, Σὺ οὖν ἐὰν προσκυνήσῃς ἐνώπιόν μου, ἔσται σοῦ πᾶσα. Ὡστε ὁ πιστεύων τοῦ διαδόλου εἶναι τὰ ἐπίγεια, καὶ παρ' αὐτοῦ λαμβάνειν νομίζων τὰ ἐν αὐτοῖς, οὗτός ἐστιν ὁ τὸν διάβολον προσκυνῶν. Οὐ γὰρ ἂν, παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ὁμολογῶν ἢ τῆς προσκυνήσεως τὴν ὁμισθὸς, δύναιτ' ἂν τὴν προσκύνῃσιν ἀπαρνεῖσθαι. Τίνες δ' ἂν εἶεν οὗτοι, ἢ οἱ παρ' αὐτοῦ μὲν ἔχειν ὁμολογοῦντες τὸ σῶμα, τῆς αὐτοῦ δὲ δημιουργίας καὶ βασιλείας ἔργον εἶναι τοῦτο; καὶ οὐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν τὸ ἀνθρώπινον διακρατεῖται καὶ συνέχεται σύγκριμα, καὶ τὸν αἰσθητὸν τοῦτον διαπορεύονται βίον. Καὶ γὰρ καὶ τούτων ἡ αἰσθητὴ κτίσις, τὰ μὲν προχέει, τὰ δὲ γεωργεῖ. Ὡστε οἱ δημιουργήματα μὲν τοῦ διαδόλου καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὰ αἰσθητὰ, ἐξ ὧν ἔμαθον παρ' αὐτοῦ, δόγμα ποιῶντες, ταῦτα δὲ ἔχειν παρ' αὐτοῦ, καὶ τούτοις διαζῆν τοῖς ἔργοις ἐπιδεικνύοντες, οὗτοι φανερῶς καὶ ἀναμφιβόλως εἰσι, κἂν τὴν τῶν ὁρώντων ὄψιν καὶ ἀκοὴν κλέπτειν διαμηχανῶνται, τὴν προσκύνῃσιν αὐτῷ προσενηνοχότες. Εὐρήσει δ' ἂν τις τούτων καὶ ἐτέραν ἀπόνοιαν τὴν τοῦ διδασκάλου νικῶσαν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν βραχεῖ τε χρόνῳ καὶ τρισὶ προσβαλὼν τῷ Δεσπότῃ πείραις, καὶ τοσαυτάκις ἐπιτιμηθεὶς ἀπέστη τοῦτε πειράζειν τοιαῦτα, καὶ τῆς ἀλαζόνος ἐκείνης καὶ ἀθείου μεγαλαυχίας. Οἱ δὲ οὐ τρεῖς μόνον διὰ τῶν αὐτῶν ἐπιτιμηθέντες Δεσποτικῶν φωνῶν (οἷς γὰρ ὁ διδάσκαλος ἐπιτιμηθεὶς ἐσίγησε, διὰ τῶν αὐτῶν οἱ μαθηταί κατεδικάσθησαν τὴν σιγῆν)· ἀλλὰ μυριάκις, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἀριθμὸν, καὶ τοσοῦτοις ἔτεσιν, ἐξ οὗ διαπέπτωκεν αὐτοῖς ἡ τοῦ διδασκάλου ἀλαζόν τε καὶ θεομάχος μηχανὴ ἐπιτιμώμενοι ταῖς θεϊκαῖς φωναῖς ἔτι προσαναίσχυντοῦσι καὶ καθυταδίζονται τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ βίῳ καὶ λόγῳ διχάζοντες ἐγχειρίζουσι τῷ Ἐχθρῷ, μὴ θέλοντες ὡς ἀληθῶς τὸν κοινὸν Δεσπότην βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν.

ΙΘ'. Ἄλλ' ἰδῶμεν, εἰ δοκεῖ, καὶ τίς αὐτοῖς ἡ ἀνταπόδοσις τῆς συνηγορίας καὶ προσκυνήσεως καὶ εἰς βασιλέα ἀναδρήσεως τοῦ Ἐχθροῦ· καὶ τί τὸ ἔπαθλον οἷς οὐκ ἠθέλησαν βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν βασιλέα τοῦ παντός. Ἀπεικάζουσι μὲν οὖν αἱ ἱεραὶ παραδολαὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν, ἀνθρώπων εὐγενεῖ, τί γὰρ θεότητος εὐγενέστερον; τὸ δὲ ἀνθρώπινον σύστημα, ἵνα τὰ ἄλλα ἔξω, τοῖς πολίταις αὐτοῦ, ἅτε πλάσματα αὐτοῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς αὐτοῦ ἐπόλισεν ἐν τῇ γῇ· καὶ ὅτι σάρκα τὴν ἡμετέραν λαβὼν, καὶ σύνοικος ἡμῶν καὶ συμπολίτης ἤξιώσε γενέσθαι καὶ κληθῆναι. Πλὴν ἀλλ' ὁ τῆς θεότητος τὴν εὐγένειαν φέρων ἐν ἑαυτῷ, καὶ τὴν βασιλείαν λαβὼν Ἰσὴν καὶ ἀναφαίρετον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ περ ἅπαντα εἰδὼς, οὐδὲ τὴν ἐπ-

A discipuli, quod cum horrore dico, ex eo, quod accepit, eidem imperium in terrena vindicant creatorem ipsum et conditorem terrestrium in mercedem scilicet acceptæ ab eo disciplinæ, renuntiantes. Atque ita sentire et loqui audentes nec horrent, nec videre cupiunt, in quantum exitii barathrum præcipites agantur. Tu vero nec sequentia prætereas. Ait enim: *Tu igitur si me adoraveris, erit tua omnis.* Qui igitur credit terrena esse diaboli, sequere, quæ in illis sunt, ab ipso accipere opinatur, is diabolium adorat. Neque enim, qui ab eo se accipere præfitetur ea, quæ adorationis præmium erant, adorationem ipsam denegare possit. Quinam vero illi fuerint alii, quam isti, qui ab ea se habere fatentur corpus, atque hoc ad creationem et regnum B ejus pertinere dicunt? Imo nec corpus solum, sed et panem et vinum, et aquam, et reliqua omnia, per quæ hominum substantia continetur et conservatur, vitamque hæc sensibilem producit. Nam sensibilis creatura eorum alia profundit, alia ex terra profert. Atque ita illi, qui sensibilia diaboli creaturas dicunt et ad imperium ejus, pro doctrina ab ipso hausta, constituunt, atque hæc ab ipso se habere, et in his vivere opere ipso ostendunt, manifeste et indubie, etiamsi videntium oculos et aures fallere conentur, cultum ipsi præstant. At facile inveneris aliud amentiarum eorum, qua magistrum ipsum superant, exemplum. Ille enim brevi tempore terrena tentatione Dominum adortus, et ter objurgatus, tandem se a tentatione illa, fastuosaque illa et impia insolentia, abstinuit. Illi vero non triplici tantum vice iisdem Domini vocibus castigati (quibus enim verbis reprehensus diabolus tacuit, iisdem et discipuli ad silentium damnati sunt), sed mille, imo potius infinitis vicibus, annisque totidem, ex quo præceptoris insolentes et impiæ artes in ipsos ceciderunt, divinis oraculis reprehensi, adhuc impudentes et arrogantes se Conditori obvertunt, ejusque regnum vita et verbis dividentes, hosti permittunt, nolentes vere, ut communis Conditor super se regnet.

XIX. Sed videamus, si placet, quam ferant ex eo mercedem, quod hostem juvent, adorent, et ut regem renuntient, et quod præmium accipiant, qui regem universi sibi dominari noluerunt. Sacræ itaque parabolæ Domini nostrum Jesum Christum, vel potius ipse se comparat cum homine nobili. Quodnam enim divinitate est nobilius? hominum vero cohortem, ut cætera omittam, cum civibus suis, tanquam qui creatura sua sint, et quibus terram suam incolendam dederit, imo quorum carne assumpta domesticus et concivis eorum fieri et vocari voluerit. At is divinitatis nobilitatem circumferens, regnumque æquale et inseparabile a Patre nactus, cum omnia scivit, tum non ignoravit rebellionem, quam quidam civium in ipsum molie-

bantur. Et illi quidem negarunt regnum ejus, nec voluerunt eum super se regnare. Hic hominum amantissimus, bonus Patris Filius, fons commiserationis, Deus misericordiæ, hæc misericordiæ nunquam vacuanda viscera, non potuit ferre tantam civium ingratorum insolentiam. Neque enim peccatorum humanorum aliquod ausi erant illi, sed contra Creatorem, contra auctorem, contra benefactorem, contra providum amentia insurgebat: imo pro hoste ab origine malo, pro homicida primævo, pro adversario studium ab iis probatur: eo fine, ut alteri quidem imperium demant, alteri largiantur. Quid igitur facit, et quam pœnam justus judex ab apostatis illis repetit? Præstat enim audire ipsam illam sententiam: *Inimicos meos*, inquit, *qui noluerunt me super se regnare adducite, et occidite coram me*⁸⁰. Quoniam enim oculis suis Creatorem despiciunt, ad supplantatorem respicientes, merito in oculis justitiæ omnia videntis et contemplantis ad dignam vocantur pœnam. Et occidite eos coram me, ut quem non voluerunt agnoscere regem, eum vel inviti ex iis, quibus plectuntur, pœnis et Regem et justum judicem agnoscant. Et quoniam corpus a me formatum et datum illis alienæ manus opus venditarunt, occidite illos, ut per quod injurii in me fuerunt, quodque meo imperio subreptum hosti manciparunt, ab eo sejuncti debitam apostasiæ pœnam solvant: Occidite eos coram me! Considerate pœnam, quam sit inevitabilis et acerba. Quis fert sententiam? Cujus et illud iudicium? Ab hoste occidi quamvis lugubre sit, multum tamen solatii materiam suppeditat. Relinquit enim Dominum futurum ultorem, et spes resurrectionis, ac cum ea conjuncti gaudii, tanquam initium lætitiæ, cogitare eum facit de imminente hostium cæde. Quando vero Dominus ipse jubet occidi, a quo ultio, a quo misericordia, a quo post resurrectionem exultatio et lætitia, a quo vita et salus proficiscitur: quæ oratio acerbis et intolerabiles repræsentabit pœnas? quæ dolores acutissimos, et nullo levandos solatio? ad quem confugietur? quodnam erit refrigerium sub cruciatu sine carente, et sub pœna interminabili? Hæc cogitate, hæc cogitantes timete vobis a pœna, quam in aliis videtis et ab horrendis tremendisque cruciatibus, antequam eos experiendo discatis. Recedite a simili amentia, antequam similem sustineatis pœnam. Qui enim sub afflictione nascitur timor et pœnitentia, nullum affert lucrum. Quoad pœnitentiæ tempus est, eam admittamus: quoad veniæ janua aperta est, ne pigremur per eam introire. Quoad minæ imminet, conversionem testemur. Dato enim signo, et vita soluta, nulla amplius salutis superest via, nec

⁸⁰ Luc. xix, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(75) ἤρνησαντο. Videtur hic excidisse particula negandi οὐκ, quod alias fieri consuevit. Eam enim postulat adversativa sequens δέ, ut laceam rem ipsam id velle. Acceperant enim incuriosi illi in

ανάστασιν ἠγνόησεν, ἦν τινες τῶν πολιτῶν ἐμελέτησαν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἤρνησαντο (75) μὲν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, οὐκ ἠθέλησαν δὲ βασιλεύειν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῶν. Οὗτος ὁ φιλόανθρωπος, ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ Πάις, ἡ πηγὴ τῆς συμπαθείας, ὁ τοῦ ἐλέους Θεοῦ, τὰ τῶν οἰκτιρμῶν μὴ κενούμενα σπλάγγνα, οὐκ ἠνέσχετο τὴν τοσαύτην παροινίαν τῶν ἀχαρίστων αὐτοῦ πολιτῶν. Οὐδὲ γὰρ ἔν τι τῶν ἀνθρωπίνων ἀμαρτημάτων ἦν τολμηθὲν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ Πλάστου, κατὰ τοῦ Δημιουργοῦ, κατὰ τοῦ Εὐεργέτου, κατὰ τοῦ προνοητοῦ ἢ ἀπόνοια, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀρχεκάκου ἐχθροῦ, ὑπὲρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου, ὑπὲρ τοῦ ἀντικειμένου ἢ σπουδῆ· ἵνα τοῦ μὲν ἀφέλωνται τὴν βασιλείαν, τῶν δὲ χαρίσωνται. Διὸ τί ποιεῖ; καὶ τίνα δίκην τοὺς ἀποστάτας ὁ δίκαιος ἀπαιτεῖ κριτῆς; Ἄλλὰ γὰρ ἄμεινον αὐτῆς ἐκείνης ἀπούειν τῆς ψήφου· Τοὺς ἐχθροὺς μου, φησὶ, τοὺς μὴ θελήσαντάς με βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν, ἀγάγετε καὶ κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου. Επειδὴ γὰρ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν παρεῖδον μὲν τὸν Ποιητὴν, ἀπέβλεψαν δὲ πρὸς τὸν πτερνιστῆν, διὰ τοῦτο ἐνώπιον τοῦ παντεφόρου καὶ παντεπισκόπου τῆς δίκης ὀφθαλμοῦ τὴν ἀξίαν ἀπαιτοῦνται ποινῆν. Καὶ κατασφάξατε αὐτοὺς ἔμπροσθέν μου, ἵνα, ὃν οὐκ ἠθέλησαν ἐπιγνώσασθαι βασιλέα, ἐπιγνώσῃ καὶ ἄκοντες, οἷς ἀπαιτοῦνται τὰς εὐθύνας, βασιλέα καὶ δίκαιον. Καὶ ἐπεὶ τὸ παρ' ἐμοῦ σῶμα πλασθὲν αὐτοῖς ἄλλοτρίως χειρὸς ἔργον ἔθεντο, κατασφάξατε αὐτοὺς, ὡς ἂν δι' οὗ παρμένηταν εἰς ἐμὲ καὶ τῆς ἐμῆς διελόντες αὐτοβασιλείας προσέβριψαν τῶν Ἐχθρῶν, τούτου διχασθέντες τὴν ὀφειλομένην ὡς δίκην τῆς ἀποστασίας ἐκτετικότες. Κατασφάξατε αὐτοὺς ἔμπροσθέν μου! Ἐννοήσατε τῆς τιμωρίας τὸ ἄφυκτον (76) καὶ πικρὸν. Τίς ὁ δοὺς τὴν ψῆρον; Τίνος ἡ ἀπόφασις; Σφαγῆναι μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ, κὰν φέρῃ τι λυπηρὸν, ἀλλ' οὖν πολλὴν παρέχει παραμυθίας ἀφορμὴν. Ὑπολείπει γὰρ τὸν Δεσπότην ἐκδικητὴν, καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐν αὐτῇ χαρᾶς ἢ ἐλπίς προοίμιον αὐτῶν τῆς εὐφροσύνης ἐννοεῖν ὑποτίθησι τὴν σφαγὴν. Ὅταν δὲ ὁ Δεσπότης αὐτὸς προστάσῃ κατασφαγῆναι, παρ' οὗ ἡ ἐκδίκησις, παρ' οὗ τὸ ἔλεος, παρ' οὗ ἡ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀγαλλίασις καὶ εὐφροσύνη, παρ' οὗ ἡ ζωὴ καὶ ἡ σωτηρία, τίς ἂν παραστήσῃ λόγος τὸ πικρὸν καὶ ἀφόρητον τῆς πληγῆς; τὸ ἀπαράκλητον καὶ ὀξὺ τῶν ἀλγεινῶν; πρὸς τίνα ἔσται ἡ καταφυγή; τίς ἀνάψυξις τοῦ πάθους οὐ δεχομένου τέλος ἀτελευτήτου τῆς τιμωρίας διαμενούσης; Ἄλλ' ἐννοήσατε ταῦτα, καὶ ἐννοήσαντες φοβήθητε τὴν πληγὴν ὀρώντες ἐν ἑτέροις, πρὸ τοῦ ἐμπεσεῖν εἰς πείραν, τὸ φρικτὸν τῆς ὀδύνης καὶ φοβερὸν, καὶ ἀπόστητε τῆς ἴσης ἀπονοίας πρὸ τῆς ἴσης τιμωρίας. Ὁ γὰρ ἐν τῷ πάθει φόβος καὶ ἡ μεταμέλεια οὐδὲν οἴδασι κέρδος φέρειν. Ἔως καιρὸς μετανοίας,

parabola homines sua a rerum Domino, adeoque ut talem agnoscebant, non autem reverebantur.

(76) Ἄφυκτον. Ita scripsi pro ἀφικτον, quod est in ms.

τὴν μετάνοιαν ἐπιδειξώμεθα. Ἐως ἢ τῆς συγγνώμης ἀνέφυκται θύρα, εἰσελθεῖν δι' αὐτῆς μὴ βραδύνωμεν. Ἐως αἱ ἀπειλαὶ μετέωροι, τὴν ἐπιστροφὴν ἐπιδείξωμεν (77). Δοθέντος γὰρ τοῦ συνθήματος, καὶ τοῦ βίου λυθέντος, οὐδεὶς οὐκέτι τρόπος σωτηρίας, οὐδὲ τοῦ μὴ παθεῖν ἐλπίς, ἃ παθεῖν ἠπειλήθη, καναλείπεται. Ἀλλὰ γὰρ τοῦ διδασκάλου τῆς ἀποστασίας τρανῶς τε καὶ χωρὶς τινος περινοίας παρὰ τῶν εὐαγγελικῶν φωνῶν στηλιτευθέντος, καὶ οἷαν ὁ δίκαιος κριτῆς τοὺς ἐκείνου μαθητὰς καὶ μὴ θέλοντας αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῶν βασιλεῦσαι, τὴν ποινὴν εἰσπράττεται, κατάδηλόν τε καὶ περιφανεστάτην ἐπιδειξαμένων, τίνα λοιπὸν οἱ μετὰ ταῦτα πάντα τὴν ἀποστασίαν ἔτι στέργοντες εὐρήσουσιν ἀπολογία; Ποῖον λείψανον ἑαυτοῖς ὑπελίποντο συγγνώμης; τίς αὐτοῖς ὀφθαλμὸς ἐπιστάξει δάκρυον ἐλέους; Τὸν διδάσκαλον αὐτῶν, ὅτιπερ ὁ διάβολός ἐστιν, ἔμαθον παρὰ τῶν Εὐαγγελίων, τοὺς πρὸ αὐτῶν μαθητὰς, ὅτι κατεσφάγησαν ἔμπροσθεν τοῦ Δεσπότου, μὴ θελήσαντες αὐτὸν βασιλεύειν ἐφ' ἑαυτῶν. Καὶ τοῦτο τὰ σεπτὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Εὐαγγέλια διδάσκουσι διακρυσίως, ὅτι προσκυνηταὶ τοῦ διαβόλου, καὶ ὅτι τοῦ Δημιουργοῦ ὕβρισται οἱ σχίζοντες τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, καὶ τοῦτο τὰ αὐτὰ διακεκράχασιν ἱερὰ Λόγια. Οὐκοῦν εἰ μηδὲν τούτων αὐτοὺς ἀποστρέψει (78) τῆς ἀποστασίας, ὑπόλοιπόν ἐστι τὸ ἀτελεύτητον πῦρ, καὶ τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, ὃ ἠτοιμάσται αὐτῶν τῷ διδασκάλῳ. Ἐκεῖνο καὶ ἄκοντας αὐτοὺς, καὶ χωρὶς τινος ὠφελείας, ἀποστήσει (79) τῆς θεομαχίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅσον ἐπὶ τῷ προχείρῳ τῆς διαλέξεως καὶ τῆς ὁμιλίας.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Τοῦ αὐτοῦ κατὰ τῆς τῶν Μανιχαίων ἀρτιφυοῦς πλάνης, Ἀρσενίῳ (80) τῷ ὀσιωτάτῳ μοναχῷ πρεσβυτέρῳ καὶ ἡγουμένῳ τῶν ἱερῶν.

Α'. Ἐπειδήπερ, ἱερῶν ἀνδρῶν ἐρασμιώτατε, τὰς διαλέξεις ἔχειν ἠξίωσαν αἱ τοῦ Μάνεντος μὲν παραφυάδες, τὸ φρόνημα κατασχύνουσι. Πάλαι δὲ Νικηφόρῳ (81) προσωμιλήθησαν, οὐπω μὲν ἀπὸ τῆς κλήσεως ταύτης γινωσκομένῳ. Καὶ γὰρ οὐδὲ τὴν πίστιν ἠσπάζετο, ἥτις τὸν κόσμον ἐνίκησεν· ἔτι δὲ τοῖς τῆς ἀποστασίας λειψάνοις ἐγκαλινδούμενος, καὶ τὴν ἐκεῖθεν εἴλεε προσηγορίαν· Βέρζελης γὰρ ὠνομάζετο. Ἐπεὶ οὖν τοὺς λόγους ἐκείνους (82) εἰς

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(77) Ἐπιδείξωμεν. Sic scribere jubet orationis series. Ms. habet ἐπιδείξομεν.

(78) Ἀποστρέψει. Sic rescribendum putavi pro ἐπιστρέψει, quod ms. exhibet. Ratio in promptu est.

(79) Ἀποστήσει. Ita lego pro ἀποστήσαι, quod codex habet. Posterius hoc non invenit in orationis serie verbum, a quo regatur.

(80) Ἀρσενίῳ. Arsenii hujus alibi mentionem fieri non memini. Nomen hoc alioquin pluribus viris, in vetere Ecclesia celebratis, commune fuit. Inter cæteros eminet Arsenius abbas, cujus dicta et res memorantur in *Apophthegmatibus Patrum*, apud Cotelerium, tom. I *Monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. 367. Hujus quanta fuerit existimatio ex ejusdem Cotelerii Notis, p. 799, harum rerum cupidus intelliget. Is autem vixit Theodosii imperatoris temporibus, Arcadii et Honorii, principum, præceptor, atque adeo Nostrum hunc aliquot sæculis antevertit.

(81) Νικηφόρῳ. Hic itaque Photii tempore inter Paulicianos eminuit, et, more his hominibus recepto, nomen suum cum altero illo Berzelidis permutavit. Metonomasias hujusmodi exempla in libro I lector inveniet. Subinnuit vero hic Photius,

A spes pœnas, minis præceptas, elabendi relinquitur. Postquam enim magister apostasiæ diserte et sine circuitione ab evangelicis verbis confutatus est, et ab iisdem prænuntiatum, quam gravem illustremque pœnam justus judex a discipulis ejus, qui noluerint ipsum super se regnare, repetiturus sit; quam tandem illi, qui, neglectis his omnibus, apostasiam amant, defensionem invenient. Quam veniæ speculam sibi reliquam fecerunt? quis oculus miserationis lacrymas super ipsos fundet? Magistrum suum diabolium esse didicerunt ex Evangeliiis, nec minus id, quod discipuli ejus, se priores, coram Domino mactati sint, ideo quod noluerint ipsum super se regnare. Atque hoc etiam veneranda servatoris nostri Evangelia clare docent, quod adoratores sint diaboli, quodque injuria afficiant Creatorem, qui Dei regnum dividunt, id eadem sacra Eloquia clamant. Quod si igitur nullum horum eos ab apostasia sua avertit, reliquus est ignis interminabilis, et tenebræ exteriores, quæ paratæ sunt ipsorum doctori. Illæ eos etiam invitos et sine ullo fructu ab impietate sua avertent. Sed hæc quidem pro præsentī commentatione et sermone sufficient.

SERMO IV.

Ejusdem dissertatio contra repullulantem Manichæorum errorem, ad Arsenium, monachum sanctissimum, presbyterum et præfectum sacrorum.

C 1. Postquam, vir inter sanctos dilectissime, homines a Manete instar surculorum recens orti, disputationes ingressi sunt, sententias suas ut pudendas prodiderunt. Olim illi versati frequenter sunt cum Nicephoro, hactenus quidem a nomine illo re ipsa nendum cognito. Nam ne fidem quidem amplexus is est, quæ mundum vicit: sed potius in apostasiæ reliquiis occupatus, nomen inde suum nactus est: *Berzelis* enim appellabatur. Quoniam

recte nomen illud abjectum fuisse, cujus scilicet mensuram non impleverit, vincendo mundo minime omnium accommodatus.

D (82) Λόγους ἐκείνους. Respicit Photius binos sermones superiores, quos, contra Manichæos publice habitos, litteris consignaverat, sed temporum calamitate ipse amiserat. Eos ipsum velle res ipsa evincit. Qui enim hanc scriptionem cum superioribus illis comparaverit, intelliget eam istorum compendium sistere, quemadmodum et ipsa illa capita, quæ statim commemorat Photius, in istis duobus sermonibus pertractantur. Hinc inde tamen novum argumentum reliquis accedit, et ut plurimum etiam eadem argumenta nova quadam ratione tractantur et ornantur. Euthymio hic postremus libellus vel cognitus non fuit, vel talis habitus, cujus excerptis carere posset. Neque enim in Panoplia ejus, ubi tres priores libelli excerpuntur, postremi hujus vestigia inveneris. Cæterum, quoniam horum libellorum mentionem commemorationi Nicephori istius jungit, vero simile fit, cum istis scribendis occasionem suppeditasse.

ligitur sermones illos, scripto comprehensos, desiderasti, rapina vero librorum, etiam illorum irreparabilem jacturam attulit, neque ad manus nunc est ista commentatio; tibi vero illis, quæ ista continentur, cum maxime opus est; scias ea omnia, quæ ex evangelicis et apostolicis oraculis germinæ novi illius Manichæorum surculi cum radicibus evellunt (nam illa sane præ cæteris omnibus inevitabilem, qua excindantur, falcem immittunt), hæc, ut summam dicam, evincere, quod gratia Mosaicæ de creato mundo narrationi consonet, nec minus ea omnia, quibus nunc ratio et instituta Deum cognoscendi continentur et diriguntur: imo et quod idem corpoream et visibilem creaturam ex non existentibus verbo creaverit, qui intelligibilem et invisibilem pro simili sapientiæ copia produxit. Præterea vero, quod corpus humanum æque ac anima ab eadem providentia benefica et hominum amante profectum sit; quodque insuper illi, qui in veteri œconomia inclaruerunt, Deum verum et bonum coluerunt, et malitiæ se opposuerunt. Atque ista quidem, quoad per vires licuerit, difficultasque temporum permiserit, commentationi nostræ destinantes, quibus ipsis etiam, puto, desiderium tuum absolvitur, sanctitati tuæ nunc mittimus. Quod si sperata inveneris, id quidem precibus tuis et orationi in fide factæ tribuendum fuerit. Si vero inveneris, quod non exspectasses, id perpetuæ invaletudini, qua cum corpusculum meum conflictatur, et temporum difficultati acceptum feres. Si quando fortasse divina providentia ad peccata nostra conniveat, rebusque nostris benignius consulat, hominumque iram non promeritam in mansuetudinem convertat, atque sic id, quod initio petisti, ad manus tuas perveniat; non miraberis, ista relegens, si pleraque eorum, quæ ibi exstant, hic comprehensa inveneris. Sed nec miraberis vicissim, si illa non adsint. Nam oblivio sæpe in ea dominatur, quæ et præstabat et necesse erat scire, in primis ubi conflictum cum rebus præsentibus infert. Simul vero nec illud, velim, prætermittas; quod non aliam novamque commentationem in medium afferre constitutum sit, sed tantum in hac rerum inopia aliquid in solatium jacturæ prioris et oblivionis medelam nobis et amicis hoc quaecunque suggerere.

II. Initium aciei nostræ, contra adversarios instruendæ, ipsa Domini opera et verba sunt. Neque enim nos aliunde possumus pugnare feliciter, neque hostibus quidquam, quam inde nos oppugnare, magis obvium est, neque iisdem ulla alia, quam

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(83) Ἀρπαγή τῶν βιβλίων. Quando illa Photio acciderit, difficulter forte conjectura assequaris. Constat quidem Photium sede sua patriarchali his pulsum esse, ceu diligenter exponit Martinus Hankius, *De Byzantinarum rerum Scripturis*, part. 1, c. 18. Cum alterutra hac calamitate librorum jacturam conjunctam fuisse crediderim, et fortasse cum

γραφὴν ἀναληφθῆντας ἐπεζήτησας, ἡ δ' ἀρπαγή τῶν βιβλίων (83) κἀκείνοις ὑπερόριον ζημίαν ἐπέβαλε, καὶ οὐ πάρεστι τὸ συνταγματικόν· τῶν δὲ ἐν αὐτῷ κατὰ τεταγμένων προηγουμένη σε χρεῖα κατέχει· ὅσα δὲ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν ῥημάτων τῆς Μανιχαϊκῆς ἀποσπάδος πρόρριζον τὴν βλάστην ἐκτέμνει (καὶ γὰρ καὶ ταῦτα κατ' αὐτῶν ἐστὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἄφυκτον τὸ τῆς ἐκτομῆς ἐπαφιέντα δρέπανον), τὰδε, ὡς ἐν κεφαλῇ φάναι, ἐπιδείκνυσι, ὡς ἡ χάρις τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενεῖς συμφθέγγεται, καὶ ὅτοις ἄλλοις ἄρτι πολιτεία Θεὸν γινώσκειν καθισταμένη παιδαγωγεῖται καὶ κατευθύνεται. Ναὶ δὴ καὶ ὅτι τὴν σωματικὴν καὶ ὁρατὴν κτίσιν ἐκείνός ἐστιν ὁ ἐκ μὴ ὄντων λόγῳ ὑποστησάμενος, ὅς καὶ τὴν νοεράν τε καὶ ἀόρατον παραπλησίῳ σοφίας πλοῦτον παρήγαγεν. Ἄλλ' ὅτι καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα τῆς αὐτῆς ἐστὶ φιλανθρώπου καὶ ἀγαθουργοῦ πρόνοιας, ὡς περ καὶ ἡ ψυχὴ φιλοτέχνημα, καὶ ὡς οἱ τῆς νομικῆς πολιτείας διαπρέψαντες Θεὸν τε τὸν ἀληθῆ καὶ ἀγαθὸν ἐθεράπευσαν, καὶ κατὰ τῆς πονηρίας παρετάτοντο. Ταῦτα δὲ, ταῦτα, καθόσον οἷόν τέ ἐστιν ἡμῖν, καὶ ἡ τοῦ καιροῦ συγχωρεῖ βαρύτης, καθυποβάλλοντες ἐκδοσεῖ (ἐν τοῦτοις γὰρ, οἶμαι, περιγράφεται σου καὶ τὸ αἴτημα), τῆς σῆς διεπνευσμένης ὁσιότητι. Καὶ εἰ μὲν εὐροῖς, ὡς ἤλπισας, τῆς σῆς ἀν' εὐχῆς εἴη, καὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν αἰτήσεως ἡ ἐνέργεια. Εἰ δὲ τὰς ἐλπίδας ἐκνικήσει τὸ ἀδόκητον, τοῦτο δὲ ταῖς τε συνεχέσιν ἀρρώστιάς, αἷς οὐ λήγει παρενοχλοῦν ἡμῶν τὸ σωματικόν, καὶ τῆς τοῦ καιροῦ λογιζοῦ χαλεπότητι. Ἄν δὴποτε τῆς θείας ἐπισκοπῆς παρορώσης μὲν οἷς ἀμαρτάνομεν, εὐμενέστερον δὲ διατιθεμένης τὰ ἡμέτερα, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ ἀναίτιον ὀργὴν διαλυούσης εἰς πραότητα, τὸ κατ' ἀρχὰς αἰτηθὲν (84) ταῖς σαῖς χερσὶ περιενεχθεῖη, μηδὲν θαυμάσης ἀναλεγόμενος, εἰ (85) τὰ πλείω τῶν ἐν αὐτῷ κἀνταῦθα συμπεριεῖληπται, ἀλλὰ τούναντιον εἰ μὴ παρεῖται. Ἀλήθη γὰρ πολλάκις καὶ τῶν ἄμεινον εἰδέναι καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπεκράτησε, μάλιστα γὰρ συμμαχίαν τὴν ἐκ τῶν παρόντων εἰ συνεπάγοιτο. Ἄμα δὲ μηδὲ ἐκεῖνο δίδου παρορᾶν, ὅτι μὴ προάγειν ἄλλην πραγματείαν, ἀλλ', ὡς ἐν ἀπόροις, τῆς ἐστερουμένης παραμύθιον καὶ λήθης φάρμακον ἑαυτοῖς καὶ φίλοις ἀντεισάγοντες.

B'. Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν τῆς κατὰ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεως, αὐτὰ τὰ Δεσποτικὰ ἔργα καὶ ῥήματα. Οὔτε γὰρ ἡμῖν ἀλλαχόθεν στρατηγεῖσθαι βέλτιον, οὔτε τοῖς πολεμίοις βάλλειν εὐστοχώτερον, ἀλλ' οὐδὲ ἐκείνους πίπτειν φοβερώτερον ἢ ἀθλιώτερον. Ὅρα γοῦν

posteriore, in qua, nunquam pristinae sorti restitutus, obiit, in quadam urbe Armeniorum, quam regionem Paulicianis abundasse liber i docet.

(84) Αἰτηθὲν. Petierat scilicet Arsenius priorem illam Photii commentationem, duobus libris comprehensam.

(85) Εἰ. Ita scripsi pro εἰς.

ὅπως ἐξ αὐτῆς συμβολῆς ὁ βασιλεὺς τῶν ὅλων, καὶ Ἰωσήφ ἡμῶν καὶ στρατηγὸς τὸν χάρακα τῶν ἐχθρῶν ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἀνασπᾶ καὶ καταστρέφει, καὶ συγγεῖ τὸ φρόνημα, καὶ διασκαδάζει τὸ θράσος τῶν ἀποστατῶν. Τί βουλευῶν καὶ τίνα τέχνην κινῶν, οὐδὲν μεμηχανημένον, οὐδὲ δι' ἀγώνων καὶ καμάτων προῖόν, ἀλλ' ἅμα τε φωνὴν ἀφίησι μόνον, καὶ πάντα τὰ τῶν πολεμίων ἠφάνισται. Πᾶσα γὰρ, φησὶ, βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς ἐρημοῦται, καὶ πᾶσα πόλις ἢ οἰκία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτῆς οὐ σταθῆσεται. Ὁρᾶς, ὅπως ὁ φθόγγος ἡγήσας μόνον τῆς σάλπιγγος τῆς βασιλικῆς, τὸ χαράκιμα τῶν ἐχθρῶν διέφθειρέ τε καὶ ἐξερῆμωσε. Καὶ τί λέγω χαράκιμα; ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν, καὶ αὐτὸ τῆς ἀποστασίας, ὅπερ ταῖς αὐτῶν δυσσεβεστάταις καὶ πεπλανημέναις ἐπινοαῖς ἀνεπλάσαντο τε καὶ ὠχύρουν βασιλείον. Εἰ γὰρ βασιλεία μεριζομένη ἐφ' ἑαυτῆς οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' αὐτὴ περὶ αὐτὴν θάπτον τε καταρῥεῖ καὶ ἀφανίζεται, ἡ δὲ δημιουργὸς τῶν ὅλων ἀρχὴ καὶ βασιλεία δι' αἰῶνος μένει, ὡς ἂν οὐδ' αὐτὸ τὸ τῆς ἀποστασίας ἀποθραυσθησθεῖ ἐξαρνήσασθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μέχρι νῦν ὁ πάντα νεωτερίζων χρόνος οὐδένα παρέδειξεν εἰς τοιαύτην λύσσαν ἐκλυσσῆσαντα. Εἰ οὖν ἡ τοῦ Ἀγαθοῦ ἀρχὴ, ὡς πᾶσιν ἐπίδηλον, κρείττων πάσης διαλύσεως, πῶς οὐ μᾶλλον ἐπιδηλότερον, ὡς αἷς αὐτοὶ τὸ ὀλόκληρον αὐτῆς ταῖς τόλμας διασπαράσσοντες πονηρὰν ἀρχὴν σκηνοποιούσιν καὶ παραπηγνύουσι, τὴν μὲν τοῦ κοινοῦ καὶ ἀγαθοῦ Δεσπότη βασιλείαν προπηλακίζουσαν μανίαν εἶλοντο, ἣν δὲ ἀντανιστώσιν, ἅμα τε πλάττουσι καὶ ἅμα λύουσι; Ἀμερίστου γὰρ τῆς τοῦ Ἀγαθοῦ βασιλείας συντηρουμένης (ὁδὸς γὰρ ὁ μερισμὸς εἰς διάλυσιν), ὅτι τε τὸ (86) ἄλυτον τὸν μερισμὸν ἀποπέμπεται, καὶ πρό γε τῆς ἐπιβολῆς ταύτης ὁ Δεσπότης ἀνεῖπε τὸ μεριζόμενον διαλύσεσθαι. Καὶ ἡ κτίσις τοσοῦτοις αἰῶσιν ἐξ αὐτῆς παραγωγῆς κατὰ γε τὴν ὀλοκληρίαν κρατεῖν τῆς λύσεως ἐκλήρωσατο. Ὁρᾶται δὲ περιφανῶς καὶ τοῖς οὐρανίοις ἀλληλουχούμενά τε καὶ συνεχόμενα τὰ ἐπίγεια, τὰ τε νοερά καὶ νοητὰ τῶν σωματικῶν καὶ ταῖς αἰσθήσεσι κρινομένων διὰ τῆς ἀδιαδόχου προνοίας οὐ διστάμενα, ἀλλὰ καὶ περιφανεστάτην φέροντα τὴν συνάφειαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ γε καὶ αὐτὸ λογικὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος ἐξ ὀρατῶν τε καὶ ἀοράτων μερῶν ἡρμοσμένος συνέστηκεν. Εἰ οὖν ἡ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ δημιουργία τε καὶ βασιλεία τομὴν καὶ μερισμὸν οὐκ ἐπιδέχεται, ἣν δὲ αὐτοὶ ἀναπλάττουσι, μερίδα τινὰ τῆς ὅλης δημιουργίας τῆ γλώσση ἀποσπαράξαντες, τοῖς τῆς ἀποστασίας προάγουσι ῥήμασι καὶ Ἐχθρὸν ἐν αὐτῇ βασιλεύειν καθιδρύουσι: πῶς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δέξοιτο στάσιν αὐτῆ; πῶς δ' ἂν ὑποσταίη, αὐτὴν τὴν γένεσιν ἐκ μερισμοῦ καὶ λύσεως λαβοῦσα, καὶ τομῆς καὶ διαίρεσεως, ἃ καὶ τὸ ὀλόκληρον εἰς φθορὰν καταστρέφει, προελθοῦσα καὶ ἀπορῥυεῖσα, εἰ καὶ μὴ δυσφημούσης γλώσσης ὑπῆρχεν ἀνάπλασμα; Ἡὼς δ' οὐχ ὡςπερ ἡ τοῦ Ἀγα-

A hinc accepta clades, luctuosior aut gravior esse potest. Vide igitur, quomodo sub ipsam congressionem rex universi, et Servator noster, et dux belli vallum hostium ab ipsis fundamentis convellat et evertat, eorum molitiones confundat, et audaciam apostalarum dissipet. Quid meditetur, quidve moliatur, non longa arte quaeritur, nec a contentione aut labore procedit, sed vix vocem emittit, et omnes hostium molitiones difflantur. *Omne enim, inquit, regnum, contra se ipsum divisum desolatur, et omnis urbs aut domus contra se divisa non consistet*⁸¹. Videsne, quomodo sonus buccinae Dominicæ vix auditus vallum hostium everterit et destruxerit? Et quid dico vallum? imo et urbem, et regiam, quam apostatae impiis suis et errorum plenissimis ratiociniis extruxerunt et muniverunt. Si enim regnum, in se ipsum divisum, non consistit, sed ipsum per se citius diffluit et disturbatur, imperium certe Creatoris et regnum in æternum manet, quod nec apostatae ipsi negare ausint. Neque enim hucdum tempus, omnia innovans, quemquam exhibuit, eo insaniam provectum. Si igitur boni Dei imperium, ceu omnibus constat, omni dissolutione superius est, nonne multo magis manifestum est, quod, quibus illi institutis, integritatem ejus turbantes, malum principium effabricant, et a latere extruunt, iisdem regnum quidem communis et boni Domini averruncandi insanum consilium ceperunt, simul vero id, quod ex adverso erigunt, et struunt, et solvunt. **C** Dum enim boni principii regnum indivisum manet (namque divisio viam ad dissolutionem pandit), quia indissolubile divisionem omnem aversatur, Dominus noster etiam ante hanc incursionem prædixit fore ut divisum dissolvatur. Imo et creaturæ ipsi, tam multis sæculis, inde ab ipsa productione, pro integritate sua, solutione ejusmodi superiori esse licuit. Manifestum vero est terrestria cœlestibus arcissime juncta esse, et in eadem compage contineri, nec ea, quæ mente ac cogitatione investigantur, a corporeis sensuique subjectis rebus per continuam providentiam sejungi, sed eximiam connexionem præ se ferre. Et quod magis valet, ipsum illud animal rationale, homo, ex visibilibus et invisibilibus rebus compactus, consistit. Si igitur boni Dei imperium et regnum divisionem et separationem non admittit, id vero, quod ipsi inferunt, partem scilicet quamdam totius administrationis lingua sua subtrahentes, verbis apostaticis producant, et hostem ejus regem constituent; quomodo illa pars per se discordiam sibi conciliabit? quomodo vero consistet, quæ ortum suum ex divisione et dissolutione habeat, quæque separationem et sejunctionem, per quas substantia integra perditur, provenit primum et defluxit? Sane

⁸¹ Matth., xii, 25.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(86) Τό. Ita lego pro τὸν, quod est in manuscripto.

vel hoc evincit totum linguæ infamis figmentum esse. Quomodo vero non eodem modo, quo Boni principium tanquam indissolubile consistit, et, quo longius progreditur, tum constans est, tum in melius proficit: quomodo non, inquam, eodem modo principium illud quod, amentia hominum, in Deum injuriorum, invehit, siquidem non in nudis hominum calumniantum labiis existit, citius, quam ortum est, corrumpetur, et amasios suos risui ac ludibrio exponens peribit? Ita enim pœnam quasi repetit ab eis commentitiæ inaugurationis, per quam ipsi illi vano vel potius impio et improbissimo conatu reginæ nomen, quod nec ancillæ locum tuebatur, vindicant. Adeo omnipotens et militaris cæterisque omnibus dominus potestas copias hostium evertere, adeo spoliare hostes valet. Adeo ostendit ipsa illa tyrannide præliatores et satellites ejus ac quoscumque habet propugnatores vel uno verbo debellandi et ludibrio omnium exponendi potestate insuperabili pollere. Itaque defectores illos, propugnacula sua confestim diruta, et nec sonum regiæ buccinæ sustentia videntes, neque imperio, quod novitatis cupidi sibi ipsis finxerunt, omnibus jam ad interitum spectantibus, militare amplius decebat, neque, sublata tyrannide, ad tyrannum se convertere, sed potius, cognito communi omnium Domino, imperio ejus se submittere, factaque vera conversione pœnitentiam seriam testantes confiteri, se manuum ejus opus esse et creaturam, ac ab ejusdem providentia et benignitate regi et gubernari: vicissim vero fas erat, odisse eosdem et aversari hostem maximum, eidemque nullis suis in vita actionibus potestatem imo nec excursum in se permittere.

III. Quod si vero profundæ defectionis tenebræ ipsorum sensus adeo hebetaverunt, ut, ne destructo quidem ac debellato hoc imperio, evigilantes ex sopore detrectare valeant, sed sub eo magis, quam optimi Dei regno, contineri malint, age, ostendamus regem universalem non in eo vindictam suam ab illis qui regnum suum inficiantur, sumendam sistere, ut principem eorum evertat, deleat, et spoliet; sed iisdem, post probatam multam longanimitatem et patientiam, emendari nesciis interitum immittere. Fortasse istum sibi imminere videntes, sensu quodam facinoris sui capientur, nec amplius cogitabunt, vel dicent, nolle se ut sibi dominetur, aut corporibus suis reliquisque visibilibus creaturis Dominus et Rex universi imperet. Vide enim, quam graviter et severe is, qui natura sua hominum amans est, contra illos sententiam ferat. *Hostes meos, inquit ille, qui noluerunt me super se regnare, adducite huc, et mactate coram me* ⁸². Quid ais? stupesne hanc sententiam? fugisne cædem illam?

⁸² Luc. xix, 27.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(87) Τῆς βασιλείας. Legendum puto βασιλίδος, quæ vox magis convenit sequenti θεραπαινίδος.

Α τοῦ ἀρχῆ τῆ ἀδιαλύτῃ συνέχεται, καὶ προϊούσα μᾶλλον τε διαμένει καὶ μεταβάλλει προκόπτουσα πρὸς τὸ ἄμεινον· οὕτως καὶ ἦν καίνιζει τῶν θεοβλαβῶν ἢ ἀπόνεια, οὐχὶ τὴν ὑπαρξίν ἐν αὐτοῖς μόνοις τοῖς βλασφύμοις ὄνειροπολήσασα χεῖλεσι, θᾶττόν τε ἢ προῆλθεν εἰς ἄφανισμόν καταδύσεται, καὶ γέλωτα καὶ χλεύην τοὺς ἐραστάς καταλιποῦσα οἰχῆσεται, δίκην ὡσπερ ταύτην αὐτοὺς ἀντεισπράττουσα τῆς συμπεπλασμένης καὶ ἀνυποστάτου ἀναβρόχσεως, δι' ἧς μάτην αὐτῇ, μᾶλλον δὲ δυσσεβῶς καὶ ἀθέως, τὸ τῆς βασιλείας (87) ὄνομα, οὐδὲ θεραπαινίδος ἐχούση χῶραν, περιέθεντο. Οὕτω καταστρέφειν στρατόπεδον τῶν ἐχθρῶν ἢ παντοκρατορικῆ καὶ στρατηγός οἶδε καὶ τῶν ἄλλων κατεξουσιάζουσα ἀρχή· οὕτως σκυλεύειν τοὺς ὑπασπιστάς καὶ δορυφόρους, καὶ ὧν ἐκείνη ἀγώνισμα, στηλιτεύειν τε καὶ παραδειγματίζειν, καὶ ταῦτα διὰ μιᾶς φωνῆς τὸ κράτος ἄμαχον ἐπιδείκνυσιν. Ἔδει μὲν οὖν τοὺς ἀποστάτας αὐτοβοεῖ καθορῶντας αὐτὰ ἀνατραπέντα, καὶ μηδὲ πρὸς τὸν ἔχον ἀντισχόντα τῆς σάλπιγγος τῆς βασιλικῆς, μήτε αὐτὰ μήτε τὴν βασιλειαν, ἣν πρὸς νεωτερισμὸν ἰδόντες ἑαυτοῖς ἀνετυπώσαντο, ἀλλὰ πάντων αὐτοῖς εἰς ἐρήμωσιν περιεστηκότων, μηκέτι προσφιλονεικεῖν, μηδὲ τῆς τυραννίδος ἀφανισθείσης πρὸς τὸν τύραννον ἐπιστρέφασθαι, ἀλλὰ τὸν κοινὸν Δεσπότην ἐπιγνόντας προσδραμεῖν αὐτοῦ τῇ βασιλείᾳ καὶ δι' ἐπιστροφῆς γνησίας καὶ θερμῆς μετανοίας ἀνομολογῆσαι μὲν ἑαυτοὺς τῆς αὐτοῦ χειρὸς εἶναι, καὶ πλάσμα καὶ ἐπιούργημα, διακυβερνᾶσθαι δὲ καὶ διεξάγεσθαι τῇ αὐτοῦ προνοίᾳ, καὶ φιλάνθρωπία· μισῆσαι δὲ καὶ ἀποστραφῆναι τέλος τὸν Ἐχθρὸν, ὡς μηδὲν οἷς πράττουσι κατὰ τὸν βίον μηδεμίαν αὐτῷ καταλιπεῖν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μηδὲ πάροδον.

Γ'. Εἰ δ' ὁ βαθὺς αὐτῶν ἐπικρατήσας τῆς ἀποστασίας σκότος οὕτως αὐτῶν ἠμαύρωσε τὴ νοήματα, ὡς καὶ τῆς τυραννίδος ἤδη λελυμένης τε καὶ ἠφανισμένης μηδ' οὕτως αὐτὴν ἀνανήφουσιν ἐξομώσασθαι, ἀλλ' ὅπ' ἐκείνην μᾶλλον ἢ τὴν τοῦ Ἀγαθοῦ βασιλείαν νεανιεύονται τάττεσθαι, φέρε, δείξωμεν, τὸν Βασιλέα τῶν ὄλων ὅπως ἀρνούμενους αὐτοῦ τὴν βασιλείαν οὐ μέχρι τοῦ καταστρέψαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἐξαφανίσει καὶ σκυλεύσει τούτους τὴν δίκην ἴστησιν, ἀλλὰ μετὰ τὴν πολλὴν μακροθυμίαν καὶ ἀνοχίην ἀνιάτως ἔχουσι, τὴν σφαγὴν ἐπαφίησιν. Ἴσως κἂν γοῦν ταύτην αὐτοῖς ὀρῶντες ἐπιφερομένην, συνκισθησὶν τινα τοῦ τολμήματος λάβωσι καὶ μηκέτι μήτε διανοηθεῖεν, μήτε λέγοιεν, μὴ θέλειν ἐπ' αὐτοὺς βασιλεύειν, μηδ' ἄρχειν αὐτῶν τῶν σωμάτων, μηδὲ τῆς ἄλλης ὀρατῆς κτίσεως τὸν Δημιουργὸν καὶ Βασιλέα τοῦ παντός. Ὅρα γὰρ μεθ' ὅσης τῆς ἀποτομίας καὶ σφοδρότητος τὴν τιμωρὸν ἐπάγει ψῆφον κατ' αὐτῶν ὁ φύσει φιλάνθρωπος· τοὺς ἐχθροὺς μου, φησὶν ἐκεῖνος, τοὺς μὴ θελήσαντάς με

βασιλεῦσαι ἐπ' αὐτούς, ἀγάγετε ὧδε, καὶ κατασφάζετε ἔμπροσθέν μου. Τί λέγεις; φρίττεις τὴν ψῆφον, καὶ φεύγεις τὴν σφαγὴν; καὶ τοῦ διγάζειν ἀφίστασαι τὴν βασιλείαν τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ; καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν ὄρας, ἐφ' ᾧ τὴν Δεσποτικὴν ἀρχὴν ὀλόκληρον μὲν ὁμολογεῖν, καὶ τῶν σωματίων δὲ καὶ τῆς ψυχῆς ἀναφέρεσθαι τὴν κυριότητα εἰς αὐτήν; ἢ μέχρι τοῦ παθεῖν, ἃ παθεῖν ἀθλιώτατον, καὶ οὐ μὴ ἔστι μηδὲ ῥήματι δηλῶσαι χαλεπώτερον, φιλονεικεῖς; Καὶ γὰρ οὐδ' ἀποκτείνει μόνον, οὐδὲ τῆς παρουσίας ἀπάγει ζωῆς, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀποκτινύναι ἐν ἀτελευτήτῳ καὶ ἀδιαδόχῳ γεένῃ πυρὸς, καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα τιμωρεῖσθαι παραπέμπει. Ἄλλὰ γὰρ ἐγὼ σοὶ καὶ ἕτερα πλείονα, εἴτε βέλη βούλει τιτρώσκοντα καὶ ἐξαφανίζοντα πολυτρόπως τε καὶ πολυμερῶς ἔτι τόσον ἀσεβὲς φρόνημα, εἴτε σωτήρια φάρμακα τῆς νόσου καὶ ἰάματα ἐκ τῆς αὐτῆς φιλανθρωπίας καὶ παντοκρατορικῆς γλώσσης λαθῶν, ἂν ἄρα σοὶ τῆς ὑγείας ἔρως, ἀντὶ τοῦ κατακεῖσθαι

ἀπαλλαγτὴν συναγωνίσομαι τοῦ νοσήματός.

Δ'. Ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν ὁ Ἰωάννης μήπω τῆς χάριτος μετασχὼν, ἀλλ' ἔτι τῷ νόμῳ παιδαγωγούμενος. Ἐκήρυσσε δὲ θεολογῶν μὲν αὐτὸν, οἷς τοῦ κόσμου τὴν ἀμαρτίαν αἴρειν ἅπασι διεμαρτύρατο, καὶ οἷς αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ ἐν πυρὶ καὶ ἐν ἀγίῳ βαπτίζοντα Πνεύματι, τουτέστι τῇ ἐμπύρῳ καὶ πρηστηρίῳ (88) τοῦ Πνεύματος δυνάμει τὴν καταπεσοῦσαν ἡμῶν φύσιν ἀναχωνεύοντά τε καὶ ἀνακαινίζοντα ἐλευθέρῳ φωνῇ ἀνεδίδασκεν. Ἐκήρυσσε δὲ καὶ τὸν Πατέρα, θεολογῶν τε αὐτὸν, καὶ ἐκ τῶν λίθων ἐγαῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ τὴν ἰσχὺν ἀκώλυτον ἔχοντα. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ, οἷς τε ἐξ οὐρανοῦ προελθεῖν ἐθεάσατο, καὶ οἷς ἐπὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ ἐπεφοίτησέ τε, καὶ ὡς ὁμοουσίῳ προσέμενε, καὶ τό γε θεολογικώτερον, οἷς κοινωνὸν αὐτὸ τῆς ἐργασίας ἀνομολογεῖ (89), δι' ἧς ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐπαβρῆσιάζετο. Καὶ γὰρ κοινὴν αὐτοῖς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἀνατίθησιν· εἴπερ ὁ μὲν αἴρει τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου, αὕτη δὲ τῷ παναγίῳ Πνεύματι καθαίρεται τε καὶ ἀποσμήχεται. Καὶ γὰρ λαμπρῶς ἀνακέκραγεν, ὡς ὁ κόσμος, τῆς ἀμαρτίας τὴν ἐλευθερίαν δεχόμενος, καὶ τῆς σωτηρίας ἀξιούμενος, τῷ παναγίῳ Πνεύματι εἶτα καὶ πυρὶ βαπτιζόμενος, δι' οὗ τὴν πυρφόρον καὶ δραστηκὴν καὶ καθάρσιον τοῦ Πνεύματος ἰσχὺν ἔστιν ἐκμανθάνειν, τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀπολαύουσιν. Ὡν δὲ τὸ ἔργον κοινὸν καὶ ἀμέριστον, καὶ τότε κόσμου ἀνακαινισμὸς καὶ ἀνάπλασις, πῶς οὐχ ἢ αὕτη μὲν τούτοις φύσις, ἢ αὕτη δὲ ἰσχὺς, ἢ αὕτη δὲ φιλανθρωπία καὶ πρόνοια; Οὕτω γοῦν ἐξ αὐτῆς

A desistisne a dividendo imperio Dei Optimi? Convertisne te ad pœnitentiam, ut imperium Domini plenarium confitearis, et ad idem tum corporum tum animæ dominium transferas? an potius pugnare contra illud amas, usque dum ea perpetiaris, quæ perpeti tristissimum est, et quibus graviora verbis exprimi non possunt? Namque non occidit solum, et ex præsentī vita tollit, sed postquam interemerit, te in perpetuam nec finiendam unquam gehennam ignis, anima et corpore puniendum, ablegat. Enimvero et alia tibi plura, sive tela mavis, impiam hanc sententiam variis modis conficientia et confodientia, sive salutaria contra morbum medicamina ex verbo oris omnipotentis et hominum amanti desumpta afferam, et ad propulsandum morbum studium conferam, si forte sanitati restitui potius, quam ex vulneribus perpetuo decumbere cupias.

B tetραυματισμένῳ, περιγέγονε, προοίσω, καὶ πρὸς τὴν

IV. Prædicavit Christum Joannes, fœderis gratiæ nondum particeps, sed secundum legem adhuc ductus. Prædicavit autem eum, et Deum professus est iis locis omnibus, quibus testatus est eum peccata mundi tollere, et quibus ipsum Dei Filium igne et Spiritu sancto baptizantem, id est, ignea et fulminea Spiritus virtute naturam nostram depressam excitantem et renovantem libera voce demonstrat. Prædicavit vero et Patrem, eumque, ut Deum, indubiam potestatem etiam ex lapidibus Abrahamo filios procreandi habere professus est. Prædicavit vero etiam Spiritum sanctum, quando eum ex cœlis prodiisse, et in Filium Dei unigenitum descendisse, et super eo tanquam ejusdem essentiæ consedissee videt, imo, quod magis Deum infert, quando eum ut participem operis celebrat, in quo salus mundi se conspiciendam præbuit. Namque utrique causam salutis hominum acceptam fert. Alter enim tollit peccatum mundi, hoc autem per Spiritum sanctissimum mundatur et abstergitur. Clare enim clamavit, quod mundus, a peccato liberatus, et salute dignus habitus, tum vero Spiritu sancto ac poseta igne baptizatus, per quem vim Spiritus sancti igneam, efficacem et expiatoriam intelligere licet, tanto beneficio fruatur. Quorum vero opus commune est et indivisum, quod mundi renovatione et reparatione continetur, quomodo illis non eadem natura, eadem vero etiam potestas, eadem denique humanitas et providentia fuerit? Qui igitur in ipso limine Deum trinum prædicavit, et tremendum ac

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(88) Καὶ πρηστηρίῳ. Varias phraseos, ἐν Πνεύματι καὶ πυρὶ, quæ Matth. III, 11, exstat, explicationes apud Patres inveneris, quarum partem exhibet Jo. Casp. Svicerus, in *Thesouro Ecclesiast.* tom. I, p. 629 seq. Ad nostri Photii illam proxime accedit Cyrillus Alexandrinus lib. III, *Glaphyror.* in *Exodum*, p. 322, ita scribens: Πυρὶ τῷ νοητῷ τὸν ἐν ἡμῖν δαπανῶντι συρφετὸν, καὶ τὸν ἐξ ἀμαρτίας ἐκτῆκοντι ῥύπον, καὶ ἀποψύχεσθαι πρὸς ἐκτόπους

ἡδονὰς οὐκ ἀφιέντι τὸν νοῦν, ἀποτετελέσμεθα δὲ ταύτη τοι τῷ πνεύματι ζέοντες· hoc est: *igne spirituali consumente fœces nostras, et peccati sordes absumente, nec permittente, ut mens inordinatis voluptatibus frigescat, hac autem ratione perfecti sumus facti spiritu ferventes.* Vide quæ paulo post Noster affert plura.

(89) Ἀνομολογεῖ. Ita rescripsi pro ἀνομολογεῖν.

venerandum dogma hoc in introitu concionis suæ proposuit, quod Servator post resurrectionem discipulis suis clarius explicavit, num is aliunde hæc hausisse, et dixisse ac prædicasse tibi videtur, ut vel legem gratiæ contrariam dixerit, vel negarit, eum, qui ex lapidibus Abrahamo semen excitare possit, Servatorem mundi filium suum et dilectum esse, omnibus demonstrasse? Si vero, qui sub lege gratiæ præcones fuerunt, et ipse quoque legislator Deus, qui totum vetus testamentum instituit, Filium proprium Deum Bonum et mundi Servatorem renuntiavit, eumque aqua baptizatum, quomodo non omnia, quæ in lege et gratia sunt, ejusdem providentiæ, curæ et bonitatis opera ac præcepta habenda erunt?

V. Considera vero simul, quibus encomiis Joannem mactet Servator, quando eum divitiis omnibus superiorem, et supra omnem mundi fastum collocatum, in fide præterea firmum, ac in septentiis bonis rectisque tuendis immotum pronuntiat⁸³. Ab his ipsum celebrans, vide, quam longe altius virum efferat, neminemque inter genitos ex mulieribus cum eo comparandum, sed palmam omnibus præripiantem, sistat. Postea a virtute ita laudatum etiam prophetam et propheta majorem appellat, prophetam quidem, ut ostenderet, prophetarum nomem ejusque usum ejusmodi operibus et prærogativis, quæ bonitatis dona sunt, accommodatum esse. Propheta autem majorem vocat, quod qui æqualem eum illis gratiam nactus est, ut futura prævideret, idem adhuc plus habuit ut scilicet videret eum de quo illi vaticinati sunt et dignus haberetur, qui baptizaret aqua illum, qui mundum igne et Spiritu baptizaturus erat, et a peccatis mundaturus. Num igitur gratia cum lege pugnat? nonne potius magna est inter utramque consensio et affinitas? Quomodo vero, siquidem Joannes ab alio erat principio, gratiæ auctor hæc de eo testatus est, quæ paucis eisque selectis tempore novi testamenti patrata esse constat? Quomodo item, cum boni Patris bonus sit Filius, idemque bonitatis fons, legali et manui et voci, quas apostatæ oppositi principii opus et præceptum dicere audent, immaculatum caput suum submittere, et baptismum per aquam recipere sustineat, o linguam venenum serpentis effundentem! si aqua non sit a bono creatore profecta?

V. Quod vero amplius valet, non commemoro. Id vero tale est, quod nemo sine horrore dicere suscipiat, illis vero, in quibus error hic exultat, conficiendis maxime aptum sit, atque adeo cum maximo fructu et studio a nobis exponendum. Natus enim est boni Patris bonus Filius ex Virginis utero, in mundi salutem, ita ut carnem nostram sibi ex immaculato sanguine formaret, et homo vocaretur. Atque id quidem veteres impietatis pa-

A ἐστίας θεολογῶν τὴν Τριάδα, καὶ τὸ τῆς θεολογίας φρικτὸν καὶ σεπτὸν μάθημα ἐν προθύροις τοῦ κηρύγματος ἀπαγγέλλων, ὃ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῖς μαθηταῖς ὁ Σωτὴρ τηλαυγέστερον παρεδίδου, ἄρ' ἀ σοὶ ἄλλοθεν ἐπιπνεῖσθαι ταῦτα καὶ λέγειν καὶ κηρύσσειν δόξειεν, ἢ ὡς νόμος ἀσύμφωνος ὑπάρχει τῇ χάριτι, ἢ ὡς ὁ ἐκ λίθων ἐγείρων τέκνα τῷ Ἀβραάμ Θεός, οὐχ ὁ αὐτὸς Υἱὸν ἑαυτοῦ εἶναι καὶ ἀγαπητὸν, τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου πᾶσιν ἐτράνωσεν; Εἰ δὲ οἱ ἐν τῷ νόμῳ τῆς χάριτος κήρυκες καὶ ὁ νομοθέτης Θεός, ὁ πᾶσαν τὴν Παλαιὰν διαθέμενος, τὸν ἀγαθὸν Θεὸν καὶ Λυτρωτὴν τοῦ κόσμου Υἱὸν ἴδιον ἀνεκήρυξε, καὶ τότε βαπτίζομενον ἐν τῷ ὕδατι, πῶς εὐχὴ καὶ τὰ ἐν τῷ νόμῳ πάντα καὶ τὰ ἐν τῇ χάριτι τῆς αὐτῆς εἰσι προνοίας καὶ δημιουργίας καὶ ἀγαθότητος ἔργα καὶ **B** διατάγματα;

E. Συνεπισκόπει δὲ καὶ ὅσοις τὸν Ἰωάννην ἐγκωμίοις ὁ Σωτὴρ στέφει, κρείττω μὲν ἐπιψηφιζόμενος χρημάτων, πάσης δὲ περιγείου δόξης ὑπεριδρυμένον, στερόδον δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει κρίσιν, καὶ ἀπλῶς τὴν ἐπ' ἀγαθοῖς πᾶσι γνώμην ἀκλόνητον. Τούτοις δὲ αὐτὸν ἀνακηρύξας, ὄρα πῶς ἐπὶ μείζω τὸν ἄνδρα ἐπαίρει, καὶ τῶν ἐν γέννητοῖς γυναικῶν οὐδένα τίθησιν ἐξισούμενον, ἀλλὰ κατὰ πάντων τὸ πρεσβεῦον φέροντα. Εἶτα πρὸς ἀρετὴν αὐτὸν οὕτως ἀνυψώσας καὶ προφήτην ἀποκαλεῖ, καὶ προφήτου περισσώτερον· προφήτην μὲν, ἵνα δείξῃ τὸ τῶν προφητῶν ὄνομα καὶ τὴν χρεῖαν τοιοῦτοις ἔργοις καὶ ἀξιώμασιν, ἃ τῆς ἀγαθότητός ἐστι δῶρα, προσαρμοζόμενον. Προφήτου δὲ περισσώτερον, ὅτι τὴν ἴσιν ἐκείνοις χάριν λαβῶν τοῦ προορᾶν τὰ ἐσόμενα, πλέον εἴλκυσε τὸ καὶ τὸν προφητευόμενον ἰδεῖν, καὶ τὸ καταξιωθῆναι ὕδατι βαπτίσει τὸν πυρὶ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ τὸν κόσμον βαπτίζοντα, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων καθαίροντα. Ἄρα οὖν ἡ χάρις τῷ νόμῳ διαμάχεται; ἢ οὐ πολλὴ τίς ἐστὶν ἐν αὐτοῖς συμφωνία καὶ συνάφεια; Πῶς δ' εἴπερ ἦν ὁ Ἰωάννης ἄλλης ἀρχῆς, ὁ τῆς χάριτος νομοθέτης ταῦτα προσεμαρτύρησεν αὐτῷ, ἃ ὀλίγοις ἐστὶν εὐρεῖν, καὶ ταῦτα τοῖς ἐκλεκτοῖς τῶν ἐν τῇ χάριτι κατορθούμενα; Πῶς δ' ἂν ἠνέσχετο, Παῖς ὢν ἀγαθὸς ἀγαθοῦ Πατρὸς, καὶ πηγὴ ἀγαθότητος, τῇ νομικῇ καὶ χειρὶ καὶ φωνῇ, ἃ οἱ ἀποστάται τῆς ἀντικειμένης ἔργον τολμῶσι λέγειν καὶ πρόσταγμα, τὴν ἀχραντὸν αὐτοῦ κεφαλὴν ὑποκλῖναι, καὶ τὸ ἐξ ὕδατος ὑποστῆναι βάπτισμα (ὡ γλώσσης ἰὸν ἀσπίδος προχεούσης!), οὐκ ὄντος τοῦ ὕδατος τῆς τοῦ Ἀγαθοῦ δημιουργίας;

C. Ἄλλὰ γὰρ τί τὸ μείζον, οὐ λέγω. Ἔστι δὲ τὸ αὐτὸ τῷ τε λέγοντι χωρὶς φρίκης εἰπεῖν ἀπορώτατον, καὶ καθ' ὧν ἡ πλάνη χορεύει, σφοδρότατόν τε καὶ τμητικώτατον, καὶ ὅσον ῥηθῆναι χρειωδέστατόν τε καὶ σεβασμιώτερον. Γεγέννηται μὲν γὰρ ὁ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἀγαθὸς Υἱὸς ἐκ παρθενικῶν λαγόνων διὰ τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, καὶ σάρκα τὴν ἡμετέραν ἐκ τῶν ἀχράντων ἑαυτῷ διαπλάσας αἱμάτων ἐχρημάτισεν ἄνθρωπος. Καὶ τοῦτο τοῖς μὲν πάλαι

⁸³ Matth. xi, 7.

τῶν ἀσεβῶν παρεγράφετο (90), τοῖς δὲ ἐκεῖθεν φουεῖ-
 σιν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἔργῳ τὴν ἄρνησιν ἀγαπῶσι, τῆς
 ἐν λόγοις τιμῆς οὐκ ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ σεμνολο-
 γουμένους ἔνεστιν αὐτοὺς ὄρα, οἷς τε τὰς εὐαγγελι-
 κὰς Γραφὰς τιμᾶν ἰσχυρίζονται, καὶ οἷς τὸν Ἀπό-
 στολον καὶ θεοφόρον Παῦλον τοῦ οἰκείου φρονήματος
 δογματιστὴν καὶ διδάσκαλον καταφεύδονται. Σάρκα
 τοίνυν προσλαβόντος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ· (καὶ γὰρ ὁ τῆς βροντῆς ἀνακέκραγεν Υἱός·
 Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν
 ἡμῖν. Καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν γέννησιν ἄλλος
 πάλιν τῶν εὐαγγελιστῶν ἀναγράφει ἐκ Πνεύματος
 ἀγίου γεγονέναι, καὶ τεκεῖν τὴν Παρθένον, τὸν Υἱὸν
 αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ καλέσαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
 Ἰησοῦν) ὁ δὲ τούτοις ὦν ὁμόχορος καὶ συνθιασώ-
 τῆς, οὐ τὸν ἄληπτον τόκον μόνον ἀπαγγέλλει, ἀλλὰ
 καὶ τὸν ἀπόρρητον καὶ προηγησάμενον ἐπὶ μέρους
 τρόπον (91), καθ' ὃν ἐκουφορήθη, καὶ ὡς τεχθέντα
 τὸν Υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον ἐσπαργάνωσεν ἢ
 Παρθένος καὶ ἐν τῇ φάτνῃ ἀνέκλινε· καὶ ὡς Σωτὴρ
 ἐτέχθη τῷ κόσμῳ Χριστὸς Κύριος ἐν πόλει Δαβὶδ,
 τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος ἀνύμνησε. Καὶ πρὸς γε τού-
 τοις· (ὁ τοὺς φαντασιαστὰς τοῦ μυστηρίου, τὴν χάριν
 εἰς λῆρον ἀπάγοντας, ἔτι μᾶλλον ἐπιστομίζει καὶ
 καταισχύνει, μεθ' οὓς καὶ τὴν ἐκείνων ἀποσπάδα,
 καθ' ἧς ὁ λόγος κεκίνηται) τούτους οὖν ὕφεν ἀπορ-
 ραπίζων καὶ καταστρεφόμενος, καὶ τὴν κατὰ τὸν
 νόμον περιτομὴν τῆς σαρκὸς ὑποστῆναι τὸν τεχθέντα
 Σωτῆρα ἡμῶν ἐκδιδάσκει, ἡνίκα καὶ τὴν Ἰησοῦ
 προσηγορίαν κἂν τῷ παρόντι μέρει τὰς Μωσαϊκὰς
 ἐντολὰς πληροῦντα συμπαραδίδωσι δέξασθαι. Τῆς
 δὲ τοῦ Λόγου ἐνσωματώσεως ἢ σαρκώσεως καὶ ἐναν-
 θρωπήσεως οὕτω περιφανεστάτης οὔσης (ἀλλὰ μέχρι
 τούτων κατὰ ῥοῦν τε ὁ λόγος ἡμῖν καὶ δι' ἡδονῆς καὶ
 χαρίτων ἐφέρετο, τὸ δὲ ἐντεῦθεν ἱλιγγός τε καὶ θεός
 προσίσταται. Πλὴν εἰπεῖν ἀνάγκη καὶ ἀγωνίας πλη-
 ρούμενον, ἃ παρελθεῖν ὁ τῆς πλάνης ἔλεγχος οὐκ
 ἔσῃ), πότερον, ὃ τολμῶν σὺ τὰ ἀτόλμητα, τοῦτο δὴ τὸ
 Κυριακὸν σῶμα τῆς φαύλης ἀν' θείης ἀρχῆς, ἢ τὸν
 ὄγκον εὐλαβηθῆσθαι τοῦ δυσσεβήματος; Εἰ μὲν γὰρ
 καὶ σὲ τρόμος ἔχει καὶ φόβος κατάλαβε, ἀφαιρήσεις
 αὐτὸ πάντως τῆς πονηρᾶς καὶ πλάσεως καὶ ἀρχῆς,
 μᾶλλον δὲ τῆς σῆς βλάβησιν, καὶ σαυτοῦ τὴν τόλ-
 μαν ταύνην συναποσκευάσασθαι πολλὴν ἐπιδείξεις
 τὴν σπουδὴν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὴν θεῖαν ὀργὴν καὶ
 τῶν λογισμῶν τὴν κρίσιν καὶ κατάγνωσιν καὶ τὴν
 εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τὴν σὴν ἀντανασχεῖν ἐπωρώθης
 γνώμην, πῶς, εἰπέ, τὸ Πονηρὸν συνήφθη τῷ Ἀγαθῷ,
 καὶ πῶς ὑπέστη ὁ ἀγαθὸς θεὸς διὰ τοῦ Πονηροῦ τὴν
 τοῦ κόσμου σωτηρίαν καταπράξασθαι, καὶ τὸ θαυ-
 μασιώτερόν τε καὶ φρικωδέστερον, τῷ θρόνῳ συν-
 εδριάζει τῷ πατρικῷ; τοῦτο γὰρ ὁ τῶν ἀπορρήτων

A Ironi refugerunt; illi autem, qui hinc orti sunt, et
 qui nescio quomodo, opere ipso negare id malunt,
 in sermonibus commemorare non refugiant. Videas
 enim eos speciose loqui, quando et evangelica
 scripta se colere affirmant, et Paulum divinitus
 actum sententiæ suæ auctorem et doctorem men-
 tiuntur. Cum itaque carnem assumpserit Dominus
 noster Jesus Christus: namque ille tonitru filius
 exclamavit: *Et Sermo caro factus est, et habitavit
 in nobis*^{82*}. Et Jesu Christi nativitatem alius iterum
 evangelistarum ex Spiritu sancto factam scribit,
 traditque Virginem peperisse Filium suum primo-
 genitum, et vocasse nomen ejus Jesum⁸⁴. Horum
 vero collega et sodalis, non solum incomprehensibi-
 lem partum, sed et absconditum ac ex parte ante-
 gressum conceptionis modum significat. Quomodo
 vero Filium suum primogenitum Virgo fasciis invol-
 verit, et in præsepî reposuerit⁸⁵; quomodo item
 Servator Jesus Christus mundo natus sit in civitate
 David, angelorum turba cecinit. Præterea vero
 idem (id quod homines mysterium hoc specie tenus
 tenentes, et gratiam in nugas convertentes, nec
 minus illorum assecclas, contra quos his disputatur,
 adhuc magis compescit et confundit) penitus eos-
 dem debellans et dejiciens, docet Servatorem
 nobis natum etiam circumcisionem carnis lege
 præceptam recepisse, ac præterea eundem, etiam
 hac in parte Mosaica præcepta implentem, Jesu
 appellationem recepisse profiteretur. Cum itaque in-
 carnatio Verbi, seu carnis assumptio et nativitas
 tam manifesta sit (hucus que enim prono cursu
 sermo nos cum voluptate detulit: jam vero vertigo
 me fere et pavor occupat: sed dicendum tamen
 omnino est, quamvis non sine trepidatione, quod
 confutatio prætermittere non sinit), nunquid tu,
 qui non audenda audes, Dominicum hoc corpus
 ad malum principium referre mavis, an gravitatem
 flagitii hujus agnoscere? Si enim horror te capit,
 et timor occupat, subtrahes illud omnino malo
 conditori et principio, vel, ut rectius loquar, omni
 studio efficies, ut facinus hoc, blasphemiam tuam
 fœtum, amoliaris. Quod si vero, non habita ra-
 tione iræ divinæ, neglectoque rectæ rationis judi-
 cio, imo ipso erga homines pudore, sententiam
 tuam mordicus tueri pertinaciter constituisti, quo-
 modo, quæso, Malum Bono junctum est, et quo-
 modo bonus Deus salutem mundi per Malum
 reparare sustinuit, et, quod magis admiratione ac
 horrore dignum est, in thronum patrum collocat?
 id enim absconditarum rerum sciens et doctor tra-
 dit. Aut igitur has res omnes negare te oportebit,
 quod scilicet Verbum carnem assumpserit, in mun-

^{83*} Joan. 1, 14. ⁸⁴ Matth. 1, 25. ⁸⁵ Luc. 11, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(90) Παρεγράφετο. Eos innuit ex veteribus hæ-
 reticos, tum Valentinianos, tum Manichæos, alios-
 que hujus generis, qui Christum verum hominem
 fuisse negarunt. Lege eos, in suas classes distin-
 ctos, apud Forbesium, lib. II *Instruction. historico-*

theolog. c. 1, p. 77 seqq.

(91) Τρόπον. Vult Photius id, quod sanctus Lu-
 cas 1, 36, memorat de Elisabetha, quæ ex parte
 præter naturam filium conceperat ante Mariam.

dum per natiuitatem in partu venerit, humanum genus redemerit, assumptumque corpus throno patrio vindicabit; aut relinquitur, si ea non negaris, negare te bonitatem Dei, quem, ipsa hac conjunctione astructa, malitiæ suspitione oneres et injuria afficias; quippe qui et malitiam, cum nec tum retinere possis, in bonum converterit. Etsane, si omnino contra Deum pugnare constitutum habeas, magis in promptu erat prius impietatis caput, quam posterius eligere. Fuit enim tempus, quo in flagitii hujus pœnam non vocabantur, qui priora illa nesciebant, eaque tanquam nondum exsistentia, non reueriebantur. Qui vero Dei bonitatem in malum transtulerunt, aut hoc, tanquam Boni particeps factum, illustre reddiderunt, eos nulla non ætas inevitabili pœna dignos iudicavit.

VII. Cum vero audacia hæc et impietas amasios suos tot malis circumdet, illi tamen adeo ab errore suo se non avertunt, ut potius, veriti quasi, ne satietate quadam Deum oppugnandi corripiantur, novæ cuidam profanationi Boni naturam exponant. Cum enim vetus ejus testamentum, atque eos, qui in eodem præ cæteris emiuerunt, ad mali principii potestatem ejusque cultum referant, cum tamen ad David et Abraham, ex quibus Christus quod ad carnem, ejusdem ordinis exstiterint, manifestum est quod Dominum universitatis rerum duplici injuria afficiunt, semel quidem, quod corpus, quod assumpsit, a Malo esse contendunt; deinde vero, quod illud non ab alio populo deducunt, quam eo, qui secundum legem, ab ipsis contemptam, vixit. Quod si enim Bonum Mali inest opus, quomodo, quæso, ab aliis illud evitari poterit? Nunquam vero ad insolentiam hominis accessio fieri potest, qui duplici crimine se obstringat? Et enim propriam creaturam ad peccatum aversam, per ejus assumptionem servare, maximæ curæ et bonitatis argumentum est: vicissim si alieni quid clanculum obrepat, quod natura alteri sit adversum, et contrarietate sua cum eo pugnet, nonne illam et curæ et bonitatis eminentiam in partem oppositam convertere judicandum est? Itaque non est ulla opinio vel insana magis, vel impura, vel impia, quam eorum, qui vel corpus vel legem Mosaicam a Malo

μύστης καὶ μυσταγωγὸς ἐδιδάξατο. Ἡ γοῦν τούτων ἀπάντων οἰκειώση τὴν ἐξάρνησιν, ὡς ὁ Λόγος οὐ σεσάρκωται, οὐ προῆλθε τῷ κόσμῳ διὰ γεννήσεως ἐν τῷ τόκῳ, οὐ (92) γένος διέσωσεν, οὐ τὸ προσλήφθην σῶμα τῷ πατρικῷ θρόνῳ συγκαθιδρύσατο· ἢ ταῦτα λείπεται μὴ ἐξαρνούμενον, ἀρνεῖσθαι τε (93) τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, εἰς κακίαν τῇ συναφῇ καθυβρίζοντα. Καὶ δὴ κάκεινην, ὅτε μηδὲ τὸ σὸν ἔχειν σοι καταλείπεται, εἰς ἀγαθότητα μεταβάλλουσαν· καὶ ἦν ἄν σοι, θεομαχεῖν πάντως ἤρημένῳ, κουφοτέρῃ μᾶλλον τῶν προτέρων ἢ τῶν δευτέρων δυσσεβημάτων ἢ αἵρεσις. Καὶ γὰρ ἦν ποτε τοῖς μὲν οὐκ εἶδός· τὰ πρότερα οὐδὲ διὰ τὸ μήπω παρεῖναι τιμῶσιν, οὐδὲ μιᾶς ἐπαφιεμένη δυσσεβείας εἴσπραξις. Ἀπάγειν δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα πρὸς κακίαν, ἢ ταύτην σεμνύνειν τῇ μετουσίᾳ τῆς ἀγαθότητος, οὐδεὶς οὐκ ἔστιν αἰὼν ὅς μὴ τὴν τιμωρίαν ἀπαραίτητον τοὺς ἐλομένους οὐκ εἰσπράττεται.

Z'. Τηλικύτοις δὲ κακοῖς τῆς τόλμης καὶ τῆς ἀσεβείας πανταχόθεν τοὺς ἐραστάς περιστοιχιζούσης, οἱ δὲ πρὸς τῷ μὴ τῆς πλάνης ἀναφέρειν, ἀλλὰ γε καὶ κόρον ὡσπερ τοῦ θεομαχεῖν λαβεῖν τινα δεδιότες, καὶ δευτέρῃ βεβηλώσει τὴν τοῦ Ἀγαθοῦ καθυποβάλλουσι φύσιν· τῆς γὰρ αὐτοῦ διαθήκης τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαπρεπῶς πολιτευσάμενους εἰς τὴν τῆς πονηρᾶς ἀναρτῶντες ἐξουσίαν τε καὶ θεραπείαν, ἐπεὶ περ καὶ Δαβὶδ καὶ Ἀβραάμ, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, τῆς αὐτῆς χοροστασίας ὑπῆρχον, δῆλον ὡς διπλῆ βεβηλώσει τὸν τῶν ἄλλων καταστίζουσι Δεσπότην· μιᾶ μὲν ὅτι πονηρᾶς ἀποφαίνουσιν, ὁ προσεῖληψε σῶμα, δημιουργίας· δευτέρῃ δὲ, ὅτι μὴ ἐξ ἄλλου γένους, ἀλλ' οἷς ὁ βίος ἢ παρ' αὐτῶν προπηλακίζομένη κατὰ νόμου λατρεία. Καίτοι γε εἰ κακίας ἔργον τῷ Ἀγαθῷ, πῶς ἂν εἴη τοῦτο ἀπαραίτητον προσλαβεῖν; τίς ἀτοπίας καταλείπεται ὑπερβολῇ τῷ καὶ διπλαῖς ἐνεχομένῳ αἰτίαις; Τὸ μὲν γὰρ τὸ οἰκεῖον πλάσμα, πρὸς ἀμαρτίαν ἀπορρῦεν, διὰ τῆς προσλήψεως ἀνασώσασθαι, τῆς ἄκρας ἦν προνοίας καὶ ἀγαθότητος. Τὸ δὲ τὸ ἀλλότριον ὑπελθεῖν καὶ ταῦτα φύσει καὶ διχόθεν ἀντανιστάμενον πρὸς ἀλλοτριότητα, πῶς οὐχὶ καὶ τῆς προνοίας καὶ τῆς ἀγαθότητος οὐκ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπει τὸ ἀξίωμα; Οὕτως οὐκ ἔστιν ἄλλως, οὐκ ἔστιν οὔτε τῶν τὸ σῶμα λεγόντων, οὔτε τὴν Μωσαϊκὴν νομοθεσίαν τοῦ Πονηροῦ, οὔτ' ἐμμανέστερον οὐδὲν, ἀλλ' οὔτε μιᾶν ἄλλοτερον, οὔτ' ἀθεώτερον. Ἄλλως τε δὲ, εἰ τὰ σώματα πλάσεως ἔστιν ἐναντίας, ἀλλ' οὐχὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, τῆς μιᾶς θεότητος καὶ ἐξουσίας, πῶς τῶν ἀλλοτρίων καὶ φαύλων σωμάτων, ὅτι Φαύλου ποιήματα, τὰς νόσους ἐλαύνων ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τὰς παραδόξους ἀντεισηγε θεραπείας; Οὐδὲν γὰρ τοῦτο ἀλλ' ἢ συγκροτεῖν τὸ ἔργον, οὐ καθελεῖν παρεγένετο τὴν τυραννίδα, καὶ αὔξειν τὸ κράτος τοῦ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀποστασίαν ἐπανηρημένου. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ εἰ τὰ βλαστήματα τῆς γῆς, οὐ τῆς ἀγαθότητος ἀσχῆς,

VARIE LECTIONES ET NOTÆ

(92) *Οἱ*. Particulam hanc, in ms. desideratam, sensus addere me coegit.

(93) *Τε*. Malim legere *σέ*.

πῶς τοὺς ἄρτους, ἃ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων σπερμάτων ἔξυμώθη, αὐτὸς τε (ὡ βαθείας μέθης!) προσεφέρετο, δυνάμενος μάλιστα ἐκ μὴ ὄντων ἑαυτῷ τροφήν παρασκευάσαι; Ὁ δὲ καὶ τούτους πληθύνων ἔτρεφε χιλιάδας, ὕλην τῆς θαυματουργίας τῆν τοῦ Πονηροῦ παραλαμβάνων κτίσιν, καὶ κοινωνῶν ποιῶν τῆς ὑπερφουῶς εὐεργεσίας τὸν Ἀντικείμενον, ὡσπερ οὐκ ἐξὸν αὐτῷ ἐξ ἑτέρας ἐνεργουμένης τρέφειν ὕλης ἑαυτὸν τε, καὶ τοὺς, ὅσοι τοῖς αὐτοῦ προσανεῖχον καὶ κατηρτίζοντο ῥήμασιν. Καὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ δὲ βεβιωκότων οἱ φύλακες, εἰ μὴ τῆς ἀγαθουργοῦ Θεότητος ὑπῆρχον θεράποντες, πῶς τοὺς μαθητὰς μάτην ἐγκαλουμένους ὑπὸ τῶν διυλιζόντων μὲν φαρισαίων τοὺς κώνωπας, καταπινόντων δὲ τὰς καρμήλους, ὅτι πεινῶντες τοὺς στάχους ἐν τῷ Σαββάτῳ ἐτιλλόν τε καὶ ἤσθιον, τῆν τοῦ σώματος παραμυθούμενοι ἔνδειαν δι' ἐκείνων, κρείττους τε τῆς αἰτίας ἀπέφαινε, καὶ ἀπέλυε τοῦ ἐγκλήματος, τὸν Δαβὶδ εἰς συνηγορίαν καὶ βοήθειαν προτείνων, καὶ τοὺς ἱερεῖς τοὺς κρεανομοῦντάς τε καὶ ξυλοκοποῦντας ἐν τῷ Σαββάτῳ, καὶ τότε διὰ τῆς ἱερᾶς ὑπηρεσίας, ἐφ' ἣ μᾶλλον ἔδει σῶζεσθαι τὸν νόμον, νῆς ἐργασίας προΐούσης;

II. Τίς δ' ἂν σαφέστερος ἔλεγχος ἢ δυνατώτερος, ὅτι μηδενὸς τῶν ἐπιγείων ὁ Πονηρὸς δεσπόζει, τῶν αὐτοῦ ῥημάτων ἐκείνου, δι' ὧν ἑαυτῷ τῆν κτίσιν ὑποδαλλόμενος, ὅτε κρυπτομένῳ καὶ λανθάνοντι τῷ δημιουργῷ τῶν ὄλων καὶ δεσπότη ἐπιπειράσαι προσῶν, καὶ τὰς ἐπιγείους βασιλείας πάσας, καὶ τῆν δόξαν αὐτῶν ἐπιδεικνύς, ἔλεγε· Ταῦτα πάντα σοὶ δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι; Εἰ γὰρ ἐστὶ ψεύστης, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἔστηκε· (τοῦτο γὰρ ἡ ἐνυπόστατος ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἀλήθεια), καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὄλων τῶν ὁμολογούντων Χριστὸν, ὃς ἂν τολμήσειε τῆν τοιαύτην φωνὴν παραγράφασθαι· πῶς οὐ πάντων ἐστὶ φανερώτερον, ὡς οὐδενὸς τῶν ἐπιγείων κτισμάτων ὁ τοῦ ψεύδους δημιουργὸς ἄρχει, οὐδ' ἐστὶν αὐτῶν ποιητὴς, πλὴν γε τῶν θελημάτων ἐκείνων καὶ πράξεων, ὧν αὐτὸς ἐστὶν ὑποσπορεύς καὶ ὧν τοὺς λογισμοὺς μετεπλάσατο αὐτὸν ἐπιγράφειν κτίστην καὶ δημιουργὸν, οὐχ ὅτι αὐτῶν τῆν ψυχὴν ἐκ μὴ ὄντων, ἢ τὸ σῶμα παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸν ἑαυτοῖς οὗτοι παρηνέχθησαν κύριον ἐπιγράφασθαι; Ὡστε ὅπερ τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς παράστασιν τοῦ οἰκείου προβάλλονται δυσσεδήματος, ὅτιπερ ἄρχει τῶν ἐπιγείων ὁ Πονηρὸς, τοῦτο αὐτοῖς εἰς τὸ μηδενὸς αὐτῶν περιέστραπται μετέχειν τῆς ἀρχῆς. Πεύστης γὰρ ὢν καὶ ψεύδους ἀρχηγὸς αὐτὸς ἀνεῖπεν ἑαυτῷ τῶν ἐπιγείων ἔχειν τῆν ἀρχήν. Ἀλλὰ γὰρ εἰ τὰ σώματά ἐστι τοῦ Πονηροῦ, πῶς οἱ μαθηταὶ τὸ ἄλλας ἔσσονται τῆς γῆς; Πῶς δὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου; ἐξ ἡμισείας γὰρ καὶ ἀλίσουσι καὶ φωτίσουσι, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐξ ἡμισείας. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἡμίση πάλιν τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, ἀλλ' οὐχ ὄλον ποθὲν τὸν ἀνθρώπον. Ἀνεπίδεκτον γὰρ ἐστὶ τὸ ηλάσμα τοῦ Πονηροῦ ἀλισθῆναι, ὥστε μὴ πρὸς

A a bono sunt principio, quomodo panes, ex alienis seminibus fermentatos, ipse, o profundum stuporem! obtulit, qui sibi ipsi ex rebus non existentibus cibum parare poterat? Imo vero idem ille eos multiplicans, aliquot millia, assumpta in miraculi productionem Mali creatura, hosteque suo in beneficentiæ supernaturalis societatem cooptato, cibavit, tanquam cui non liceret ex alia materia et se, et illos, qui verbis ejus attendebant et auscultabant, nutrire. Quod si custodes et principes eorum, qui in veteri testamento vixerunt, non fuerunt ministri Dei benignissimi, quomodo discipulos, præter causam a pharisæis culices percolantibus, et camelos deglutientibus reprehensos, ideo, quod esurientes spicas in Sabbato, quibus corporis famen solarentur, B ovellebant et edebant, accusationi huic non obnoxios judicabat, sed a crimine pronuntiabat immunos, Davidem et sacerdotes, carnes scindentes et ligna findentes in Sabbato, in subsidium et patrocinium causæ afferens, atque id quidem eo tempore, quo sacrum ejus munus, quod ad salutem mundi referebatur, cum maxime urgeretur ⁸⁶?

VIII. Quodnam vero illustrius aut efficacius argumentum afferri potest, quo constet nulli rei terrestri dominari Malum, quam ipsa hujus verba, quibus creaturam sibi ipsi subjiciens, cum ad Creatorem omnium occultatum et latentem tentaturus accederet, regnis terrenis omnibus, et gloria illorum demonstratis, dicebat: *Hæc omnia tibi dabo, si procidens me adoraveris* ⁸⁷. Si enim mendax est, *neque unquam in veritate perstitit* ⁸⁸ (ita enim nos docuit ipsissima veritas, neque quisquam est eorum, qui Christum profitentur, qui hanc assertionem admittere nolit), nonne omnium manifestissimum est, quod mendacii auctor nulli rerum terrestrium dominetur, neque ipse earum conditor existat, sed tantum auctor voluntatis et actionum illorum hominum sit, quos ipse occulte seminavit, et quorum rationem ita transformavit, ut ipsum conditorem et auctorem rerum inscriberent, non quasi is animam aut corpus eorum ex non existentibus produxisset, sed quod adeo in transversum acti sunt, ut eum ipsi sibi Dominum constituerint? Itaque id, quod nonnulli errantium in defensionem impietatis suæ D afferunt, quod scilicet terrestribus dominetur Malus, id, inquam, eo adhiberi potest, ut sub nullo imperio esse dicantur. Qui enim mendax est, et auctor mendacii, ipse sibi imperium rerum terrestrium vindicavit. Si porro corpora sunt a Malo, quomodo discipuli sal erant terræ? quomodo lux mundi ⁸⁹? ex dimidia enim tantum parte salient, et illuminabunt, imo vero ne ex dimidia quidem parte. Nam vicissim dimidiam tantum humanæ substantiæ partem, non vero toti homini id præstabunt, Creatura enim Mali salutarem non admittit, ne ma-

⁸⁶ Matth. xii, 1 seqq. ⁸⁷ Matth. iv, 9. ⁸⁸ Joan. viii, 44. ⁸⁹ Matth. v, 13.

litia ad putredinem inclinare possit, cum tota putredo existat. Neque idem idoneum est ad recipiendas lucis stricturas, præcipue cum erronea eorum doctrina id quoque tradat eos, qui ad ejusmodi quid perpetrandum destinati sint, facultatem illam non habere, sed a delictis suis retineri. Quando vero ipse Servator diserte clamat: *Non veni legem solvere, aut prophetas, sed implere*⁹⁰, quomodo impudentissima impiorum mens non videretur dicere, legem et prophetas a malo principio profectas esse, atque huic in vita cultum exhibuisse? Si enim Servator noster implet legem et prophetas, consequeretur ex duobus abominandis, et in ipsorum perniciem vergentibus, alterutrum, vel quod Malum in Bonum convertant, vel si illud malitiæ terminis circumscriptum maneat, quod Christum spontaneum, illius ministrum constituant, qui per infinitam suam bonitatem ideo venit, ut Malum deturbaret de imperio quod inter homines exercet. Illa vero verba: *Amen dico vobis, donec transierit cælum et terra, iota unum aut unus apex non transibit a Lege, donec omnia fiant*⁹¹, nunquam probationis accessionem admittunt. Nonne potius erroris eversionem ebuccinant, aut indomita impiorum ora obturant, etiamsi mordicus adhuc tueri conentur, quod lex et prophetæ a Malo sint?

IX. Quando vero audiveris evangelistam adventum Jesu Christi, Filii Dei, inenarrabilem, ejusque actiones omnem sermonem excedentes inde a principio ad prophetas (tanquam prænuntios) referentem, nonne pudore et pœnitentia duceris, quod eos injuria afficere audeas, quos sacra oracula tanti mysterii, amorem in homines testantis, præcones et doctores constituunt, et quorum vaticinia Evangelii sunt fundamentum? *Initium enim Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, inquit, sicut scriptum est in prophetis: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam ante te*⁹². Quis vero misit, ut pararetur via boni Filii et Dei, nisi bonus Pater, qui per suos in lege ministros multis sæculis ante nuntiavit, Filium suum usque ad assumptionem carnis et sanguinis exinanitum iri? In fine vero temporum illorum angelum suum, Joannem, misit dicentem: *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus*⁹². Aquam vero, in qua submersus Jesus hominum amantissimus, omnem justitiam implevit, quomodo vel tetigerit, ne dicam, ea omnino tingi sustinuerit, eamque purificandi et mundandi facultate instruxerit, nisi suæ potius, quam

A σαπρίαν τινὰ κακίαν ἀποκλίνειν, ὅλον αὐτὸ τοιαύτη (94) πεφυκὸς σαπρία. Καὶ μὴν καὶ ἀνεπιτήδειον ὑποδέξασθαι τὰς τοῦ φωτὸς μαρμαρυγὰς, μάλιστα γὰρ τῆς πλάνης συνοποβαλλούσης, καὶ τοὺς ταῦτα καταπράττεσθαι κεχειροτονουμένους τὴν ἰσχὺν οὐκ ἔχειν, ἅτε δὴ τοῖς ἴσοις αἰτιάμασιν ἐνεχομένους. Ὅτε δὲ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ λαμπρῶς ἀνακράζει· Οὐκ ἔλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι· πῶς οὐ δέδοικε τὸ ἀναίσχυντον τῶν ἀσεβῶν φρόνημα τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας πονηρὰς λέγειν προελθεῖν ἀρχῆς, καὶ ταύτην διὰ βίου τεθεραπευκέναι; Εἰ γὰρ πληρωτὴς ἐστὶν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, εἴη δὲ αὐτοῖς τὸ ἐπόμενον βλάσφημον περιτραπόμενον εἰς τὰς κεφαλὰς, ὁμοῖν θάτερον, ἢ τὴν πονηρὰν μεταπλάττουσιν εἰς τὴν φόσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ τὸ ἀνάπαλιν, μένουσαν ἐν τῇ ἰδίᾳ τῆς κακίας περιγραφῇ, ἐκούσιον ὑπηρέτην ταύτης γενέσθαι, καταδικάζουσι τὸν διὰ πολλὴν ἀγαθότητα, καὶ τῆς ἐν ἀνθρώποις τῶν παθῶν τυραννίδος παραγεγονότα καθελεῖν αὐτήν. Τὸ δὲ, Ἄμην λέγω ὑμῖν, ἕως ἂν παρέλθῃ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, ἰῶτα ἐν ἡμῖν κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου, ἕως ἂν πάντα γένηται, τίνα μὲν βεβαιώσεως ὑπερβολὴν ἀπολείπει τίς; πῶς δ' οὐ τὴν τῆς πλάνης σαλπίζει καταστροφὴν, ἢ τὰ τῶν ἀσεβῶν οὐκ ἐμφράττει ἀπόλυτα στόματα, κἂν ὑπ' ὀδόντα φιλονεικῶσιν ἔτι παραφθέλγεσθαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας εἶναι τοῦ Πονηροῦ;

C Θ'. Ὅταν δὲ τὸν εὐαγγελιστὴν ἀκούσῃς τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἄφραστον ἐπιδημίαν, καὶ τὰς ὑπὲρ λόγον πράξεις ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς εἰς τοὺς προφήτας ἀναφέροντα, πῶς οὐκ αἰδῶς σε λαμβάνει καὶ μετάνοια, ἀνθ' ὧν ἐνυδρίσαι παρημέχθῃς, οὐς ἀναγράφει τὰ ἱερὰ Λόγια, τηλικούτου φιλάνθρωπου μυστηρίου κήρυκός τε καὶ ἐκφάντορας, καὶ ὧν αἱ προφητεῖαι τοῦ Εὐαγγελίου θεμέλιος; Ἀρχὴ γὰρ, φασίν, τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις (95). Ἴδού ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδὸν σου ἔμπροσθέν σου. Τίς δ' ἀπέστειλε κατασκευάζειν τὴν ὁδὸν τοῦ ἀγαθοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, εἰ μὴ ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ, ὃς τὰ τῶν ἐν τῷ νόμῳ θεραπεύωντων αὐτοῦ τὴν μέχρι σαρκὸς καὶ αἵματος τοῦ Υἱοῦ κένωσιν ἔσεσθαι πολλοῖς χρόνοις προεθέσπιζεν; Ἐπὶ τέλει δὲ τῶν αἰώνων καὶ τὸν ἄγγελόν αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἀπέστειλε λέγοντα· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Τοῦ δὲ ὕδατος, ἐν ᾧ καταδεδυκῶς ὁ φιλάνθρωπος Ἰησοῦς πᾶσαν δικαιοσύνην ἐπλήρωσε, πῶς ὅλως ψαῦσαι, μὴ ὅτι γὰρ καθόλου ἐν αὐτῷ βαπτισθῆναι,

⁹⁰ Matth. v, 17. ⁹¹ ibid. 18. ⁹² Marc. 1, 1, 2. ⁹³ ibid. 3.

VARLÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(94) Τοιαύτη. Ms. in dandi casu legit, sicut et sequens σαπρία. At rectius utraque vox pro nominativo habetur. Ea enim est Photii mens, salitiram non cadere in corpus, tanquam rem penitus malam et putridam, quæ proinde a putredine præservari non possit.

(95) Ἐν τοῖς πθοφήταις. Ita Photius communem, quæ hodie recte obtinet, lectionem astruit, quemadmodum Irenæus lib. iii, c. 11; et Titus Bostrensis lib. i, *Contra Manichæos*. Codices quidam manu exarati habent ἐν τῷ προφήτῃ. Lege Jo. Millium, et Jo. Ernestum Grabium ad Irenæi l. c.

ἤνεσχετο, καὶ καθαρσίου δυνάμεως καὶ ἀγιαστικῆς μεταδοῦναι χάριτος, εἰ μὴ τῆς αὐτοῦ δημιουργίας, ἀλλὰ τῆς ἀντικειμένης ἐτύγχανε δημιουργήμα; Καὶ ταύτην τὴν χάριν οὐ παρῶν μόνον τῷ σώματι πηγάζειν ἐδώρειτο, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἀπαντας αἰῶνας δι' αὐτοῦ τὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναγέννησιν εὕρισκεν τοὺς σωζομένους ἐνεργεῖα τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐχαρίτωσεν, ὡς ἀθάνατον αὐτῷ παρακολουθεῖν τὴν δωρεὰν τοῦ χαρίσματος. Ἄξιός δὲ πάλιν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ γεγονώς ὁ Ἰωάννης, καὶ προφήτου περισσότερος, καὶ μείζων τῶν ἐν γεννητοῖς γυναικῶν ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἀναγορευθεὶς, πῶς ὑπέστη νομικῆς ἐντολῆς ὑπερμαχεῖν, καὶ τότε πρόδρομος τῆς χάριτος ἀποσταλεῖς; Ὁ δὲ οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἤδη παυομένης, οὕτως ἤδει ταύτην Θεοῦ δῶρον, τὸν ἀγῶνα προθύμως μετήρχετο, ἀλλὰ καὶ μέχρι τσοῦτου, ὥστε καὶ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν δευτέραν ἀγειν τῆς περὶ αὐτὴν φυλακῆς. Τὸ γὰρ ἐλέγχειν τὸν Ἡρώδη, ὡς οὐκ ἔξεστί σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ σου, πόθεν λαβὼν ἐπέτιμα, ἢ τίνας ὑπερασπίζων νομοθεσίας τὸν ἔλεγχον προσῆγεν τῷ βασιλεῖ; Οὐχ ὄρα, πόσον ἀπειχεν ὑβρίζειν τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὁ τῆς χάριτος πρόδρομος, καὶ τὸν τῆς χάριτος νομοθέτην βαπτίσει καταξιωθείς; Εἰ δὲ μὴ τῆς αὐτῆς ἦσαν θείας καὶ ἀγαθοῦ ἐπιπνοίας τὰ Μωσαϊκὰ παραγγέλματα, πῶς ὁ αὐτὸς τῆς χάριτος ὑπηρέτης οὐδ' ἐκείνων τὴν ὀλιγωρίαν ὑπέμενε, ἀλλ' ἦν αὐτῶν σφοδρὸς ζηλωτῆς καὶ διάπυρος ἐκδικητής; μάλιστα γὰρ τοῦ Σωτήρος διακεκραγός. Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἓνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ἢ τοῦ ἑνὸς ἀντιθέεται, καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ Μαρμαμωνᾷ. Καὶ μὴν εἰ δύο κυρίων ἀντικειμένων ὁ νόμος; καὶ ἡ χάρις, ἀλλὰ μὴ τῆς μιᾶς ἀγαθότητός τε καὶ μοναρχίας, πῶς οὐ μηδεὶς ἐν ἀνθρώποις μείζων, δυσὶ δουλεύων ὥφθη κυρίοις κατὰ τὴν ἄθεον γλωσσαλίαν; Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἢ ὁμήγουρις. Τὸ γὰρ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ τὸ πατρικὸν ἐπλήρου ἐνανθρωπήσας θέλημα, καὶ ὡς οὐκ ἔβλη καταλύσαι τὸν νόμον, ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι, διὰ τὴν τῆς ἀθεότητος ὑπερβολὴν, οὐκ ἂν ὑποσταίην σαφέστερον ἀναπτύξασθαι.

Γ'. Πλὴν τόγε ἄρρητον, ὡς οἶόν τε ἐστὶ, καὶ ἐφ' ὅσον μὴ παντελῶς χαρίσασθαι τοῖς ἐχθροῖς ἐκφυγῶν, τὸ μετ' ἐκείνο δευτέρον ἐρῶ. Ὡς ὁ Ἰωάννης τῇ τε τοῦ νόμου διαγνώσει καὶ τῆς χάριτος ὑπηρετούμενος, καὶ δὴ καὶ τὸ σύνταγμα τῶν πρὸ αὐτοῦ προφητῶν ἀφύκτοις ἐλέγχοις τοὺς ἀσεβεῖς στηλιτεύουσι τὴν ἐνυπόστατον ἀλήθειαν εἰς ψεῦδος διασύρειν, καὶ μαχομένοις νομοθέταις τὰς ἐντολὰς διασχίζοντας τῇ τῶν προτέρων διαβολῇ, κὰν οὕπω γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τεθαβρήκασιν, οὐδὲν ἔλαττον ἐαλωκότας (τί γὰρ ἂν ἐκ ψεύδους οὐ φαῦλον προέλθοι;) συνεξορχεῖσθαι καὶ τὰ τῆς χάριτος. Εἰ γὰρ τῆς χάριτος μὲν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης νομοθέτης, ἐν δὲ αὐτοῦ τῶν δογμάτων καὶ τὸ, μηδένα δύνασθαι δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἐν

oppositæ potestatis opus existeret? Atque hanc gratiam ex baptismo tanquam fonte scaturire jussit non solum tunc, cum corpore præsens esset, sed gratiose effecit, ut in futura sæcula omnia salvandi hic per Spiritum sanctum regenerationem novamque creationem invenirent, atque adeo hoc gratiæ donum nunquam intercideret. Quomodo porro Joannes, dignus habitus, qui videret bonum Deum adventantem, idemque propheta, præstantior et major omnibus, qui ex uxoribus nati sunt, ab ipsa veritate renuntiat, pro præceptis legis pugnare ingressus est, is scilicet, qui missus erat, ut gratiæ esset prænuntius? Neque is tantum pro ea jam desitura (adeo illam norat Dei donum esse) certamen ingressus est, sed eo quoque est proventus, ut vitam suam postponeret serio illam observandi studio. Unde enim animadversionem illam suam in Herodem, dicens: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui*⁹⁴, unde, inquam, eam nactus est, aut pro qua lege propugnans ita objurgavit regem? Nonne vides, quam longe prodromus gratiæ a contumelia, præceptis legis inferenda, abfuerit, is omnino, qui ut auctorem gratiæ baptizaret, dignus habitus est? Si vero mosaica præcepta non ab eadem divina et benefica inspiratione profecta fuissent, quomodo idem gratiæ minister illa adeo non contemptim habuit, ut ea potius omni studio sectaretur et fervide urgeret? Servatore nostro imprimis clamante: *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, et alterum diliget: aut uni adhærebit, et alterum contemnet. Non potestis Deo servire et Mammonæ*⁹⁵. Quod si lex et gratia a duobus dominis oppositis non autem ab eadem bonitate et potestate profectæ sunt, quomodo is, quo nullus inter homines major est, duobus dominis, prout impia hominum lingua tradit, servire visus est? Atque eodem modo comparatus fuit omnium, qui ante ipsum fuerunt, prophetarum cætus. Jam vero id, quod Servator ipse, homo factus, Patris voluntatem perfecit, quodque non venit ad solvendam legem aut prophetas, sed potius ad implendum, nolim amplius, ob maximam contrariæ sententiæ impietatem, evolvere.

X. At infandum illud, quoad fieri potest, et in quantum non omni ex parte gratificari hostibus simul licebit, tanquam priori isto secundum enarrabo. Joannes scilicet, in confinio legis et gratiæ ministerio fungens, imo et omnis prophetarum, eo priorum, cætus argumentis non solvendis convincunt homines istos impios, quod veritatem substantialem tanquam mendacium insectentur, et, dum, invectis legislatoribus contrariis, præcepta distrahunt, eadem opera, qua priora calumniantur, quamvis id palam facere non audeant, non minus et ea, quæ gratiæ sunt (quid enim mali ex mendacio non proficiscatur?) prodant et simul explodant. Si enim bonus Dominus gratiæ auctor est, hujus

⁹⁴ Marc. vi, 18. ⁹⁵ Matth. vi, 24.

vero inter reliqua hoc dogma est, quod nemo possit duobus dominis servire, utrique vero parti prædicti illi servierunt, nunc autem illa apostatarum colluvies alium Mosaicis præceptis Dominum constituit; nonne inter medios prætextus ipsam gratiam probris insectantur, dum calumniantur legem? Ita enim (quæ, utut etiam in confutatione impietatis commemorare vix fas sit, magis tamen integrum fuerit) ipsum Testamentum mendacii insimulare judicabantur. Sed quid si quis exceperit: Si lex bona est, num, qui sub gratia sumus, secundam eam vivimus? At tua quidem causa nihil attinet quemquam in subsidium vocare. Quodnam enim tibi impio amplius dubium erit, cujus solutionem non aggrediar? Nunquid forte levius peccabis, et dum bonitatem, nulli injuriæ obnoxiam injuria afficis, vel impune eam ferēs vel facilius dimittes? Imo vero ipsa illa difficultatis oppositio non minus defectionem hanc confutat: adeo undequaque etiam ex rebus ipsi contrariis veritatis robur resplendet. Si enim ex eo, quod lex ab illis, qui sunt sub Bono, non observatur, in suspicionem eodem admittitur, ac si cum gratia non concordet; quantæ bonitatis particeps eadem renuntiatur eo ipso, quod Deus bonus venit, non, ut solveret legem et prophetas, sed ut impleret? Et apostatis quidem plura respondere non opus est. At piorum causa, qui digni sunt, ut gratiæ mysteriis amplius innoterent, facile edisseri potest, quod propterea secundum antiquas leges non vivimus, quia Christus, ubi advenerat, omni implevit, gratiam scilicet pro gratia per Moysen tradita, proque sanctis, quæ in sancto erant, typicis Sancta sanctorum, quæ per illa præfigurata erant, exhibens, quorum alterum Paulus ⁹⁵, alterum Joannes ⁹⁶, in divina sua doctrina tradit. Itaque nunc quidem, qui secundum eas vivere instituat, reprehendendus foret, tanquam qui auderet negare Christum, qui legem implevit, omnia ejus implevisse. Sed regrediendum eo est, unde sermonis impetus, ad affinia deflectens, non avertit. Auctor gratiæ et cælum et terram et Hierosolyma, imo et capillos adeo revereri non jubet, ut nec ad jusjurandum adhiberi velit: et cælum quidem, *Thronum Dei, terram vero scabellum pedum ejus, Hierosolyma autem civitatem ejusdem Dei et magni Regis* ⁹⁷, appellat. Si igitur ista ad creaturas boni Patris pertinent, sicut Filius, qui omnia quæ Patris sunt, novit, confirmat, quomodo non pro eo, quod in creaturas debacchantur, in ipsum potius Dominum nostrum Jesum Christum et Patrem ejus, eo ipso, quod apostatæ illorum creationem a malo principio repetunt, furere existimandi sunt.

⁹⁵ Hebr. xi, 3. ⁹⁶ Joan. i, 16. ⁹⁷ Matth. v, 35.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(96) Ἀποφαίνοντες εἶεν. Ms. ita interpungebat: αὐτὴν διαθήκην ἀποφαίνοντες. Εἶεν. Sed nexus orationis, puto, satis ostendit postremum illud verbum cum antecedente participio conjungendum esse. Hoc loco monere fas sit me sæpissime interpunctionem apographi nostri Holsteniani mutasse, etiam ubi illius rei in notis indicium non feci,

ἑκατέρῳ δὲ μερίδι δεδουλεύκασιν οἱ προειρημένοι ἄλλον δὲ Κύριον τοῖς Μωσαϊκοῖς ἐπίστησιν ἢ ἀποστασία· πῶς οὐκ ἐν τῇ προπηλακισμῷ τοῦ νόμου, εἰ καὶ διὰ μέσων παραπετασμάτων, οὐ συμπροπηλακίζουσι καὶ τὴν χάριν; Οὕτω γὰρ (καίπερ οὐ φορητὸν οὐδ' ἐπ' ἐλέγχῳ λέγειν τῆς ἀσεβείας, ὅμως ἀνεκτότερον), ψεύδους αὐτὴν διαθήκην ἀποφαίνοντες εἶεν (96). Ἀλλὰ τί κἄν τις ὑπέκρουσεν· Εἴπερ ἀγαθός, μὴ κατὰ νόμον νῦν οἱ τῆς χάριτος βιοῦμεν; Ἀλλὰ σοῦ μὲν χάριν οὐδὲν ἀπαιτεῖ προσειπεῖν. Τί γὰρ ἔτι σοι δυσσεβοῦντι (97) διηπόρηται, ἐγὼ δὲ μὴ λύειν ἐλοίμην; Ἄρα κουφότερον ἀσεβήσεις, ἢ τὴν ἀνύβριστον ἀγαθότητα καθυβρίζων κερδανεῖς τὴν ὕβριν, ἢ μετριώτερον ἀπαλλάξεις; Καίτοιγε αὐτὸ τῆς ἀπορίας τὸ πρόβλημα οὐδὲν ἔλαττον τὴν ἀποστασίαν διελέγχει· οὕτω πανταχόθεν καὶ διὰ τῶν ἐναντίων τῆς ἀληθείας ἀστράπτει τὸ κράτος. Εἰ γὰρ, ὅτι μὴ τοῖς ὑπὸ τὴν χάριν πράττεται, εἰς ὑπόνοιαν ὁ νόμος, ὅτι μὴ συμφωνεῖ τῇ ἀγαθότητι, περιάγεται· πόσῃς ἀγαθότητος οὐκ ἀνακηρύττεται μέτοχος τῷ τὸν ἀγαθὸν Θεὸν ἐλθεῖν, οὐ καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι; Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀποστάτας οὐδὲν ἐπενεγκεῖν δεῖ πλέον. Τῶν δὲ εὐσεβῶν ἕνεκα, καὶ μυεῖσθαι καὶ μυσταγωγεῖν τὰ τῆς χάριτος οὐκ ἀναξίων, ῥᾶον καὶ σαφές εἶπεῖν, ὅτι διὰ τοῦτο μὴ κατὰ τοὺς πάλαι νόμους πολιτευόμεθα, διότι παραγεγονῶς πάντα πεπλήρωκεν ὁ Χριστός, χάριν μὲν ἀντὶ τῆς διὰ Μωσαίως χάριτος παρασχὼν, ἀντὶ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀγίοις ἀντιτύπων ἀγίων, αὐτὰ τὰ προδιατυπούμενα ἀγίων Ἁγία, ὧν τὸ μὲν Παῦλος, τὸ δὲ Ἰωάννης θεολογῶν ἑκάτερος ἀνακέκραγεν. Ὡστε μᾶλλον νῦν, εἴ τις ἐδίου κατ' ἐκείνους, ἠδέγχετ' ἂν ἀπαρνεῖσθαι τολμῶν, μὴ πάντα πεπληρωμέναι τὸν πληρωτὴν τοῦ νόμου Χριστόν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπενεγμένον, ὅθεν ἢ τοῦ λόγου φορὰ πρὸς τὸ ἀκόλουθον ἀρμοζομένη παρήνευγε φέρουσα. Εὐλαβεῖσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς τρίχας, ὅ τῆς χάριτος παρακελεύεται νομοθέτης, καὶ τοσοῦτον, ὥστε μηδ' ὄρκῳ ταῦτα καθυποβάλλειν, καὶ τὸν μὲν οὐρανὸν θρόνον ἀνακηρύττει τοῦ Θεοῦ, ὑποπόδιον δὲ τὴν γῆν. Πάλιν δὲ, τὰ Ἱεροσόλυμα πόλιν τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καὶ μεγάλου Βασιλέως. Εἰ οὖν τῆς κτίσεώς ἐστι ταῦτα τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς εἰδὼς Υἱὸς ἐβεβαίωσε· πῶς οὐχὶ πρὸ τῆς κατὰ τῶν κτισμάτων ὕβριως κατ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐν ᾧ πονηρὰς ἀρχῆς οἱ ἀποστάται τὴν αὐτῶν κτίσιν ἀναρτῶσι, μεμηνότες οὐχ ἀλίσκονται;

cum id nimis crebro fieri debuisset, et mutationis causæ essent manifestæ. Si quod vero dubium suboriri poterat, id nunquam tacui.

(97) Δυσσεβοῦντι. Ms. dividit hanc vocem in duas, legens δυσσεβοῦν τι. Emendationis nostræ causa in promptu est.

ΙΑ'. Σὺ δὲ καὶ βαθέτερον αὐτῶν τῆς δυσσεβείας ἄρα τὴν τόλμαν καὶ τὴν ἀπόνοιαν. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, τὴν μυστικὴν (98) τελῶν ἡμῖν καὶ παραδιδούς ὁ Σωτὴρ, αὐτὸς μὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ προσέταξε ταύτην (99) αἰτεῖν. Οἱ δὲ τὸν ἄρτον εἰς τὴν ὀλέθριον, ὅτι καὶ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς μεταγοῦσι ἀρχὴν, καὶ τρέφειν τὰ ἐξ αὐτῆς τερατολογουσι προαχθέντα σώματα. Οὕτω κατ' αὐτῆς ἀναιδῶς τῆς Δεσποτικῆς ἐπανίστανται ἐντολῆς, φαῦλά τε λέγοντες τὰ σώματα καὶ φαῦλον τὴν τροφήν, καίτοι διαβρόχην τοῦ Δεσπότη διατάττοντος, ταύτην ἡμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς αἰτεῖσθαι τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ πῶς ἂν εἴη τοῦτοις, μὴ ὅτι γε τῆς ἀληθοῦς ἐντολὴν ὁμολογεῖν, ἀλλὰ καὶ γοῶν σχήματι μύθου ταῦτα δυνατὸν ὑποβαλεῖν; Ἴσον γὰρ ἔστι ρύσθηναι τε τοῦ Πονηροῦ δυσωπεῖν, καὶ ἐνοικον αὐτὸν λαβεῖν παρὰ τοῦ Ἀγαθοῦ ἐπιζητεῖν. Εἴπερ τοῦ Πονηροῦ γεώργιον ἡ τροφή, καὶ μὴν ἐπὶ τέλει τῆς εὐχῆς ὥσπερ αὐτὸ τοῦτο προαναιρῶν τὴν ἀσέβειαν, ὁ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ γένους παραγεγονώς, εἰς ὃν τὴν αἴτησιν ἀναφέρειν τῆς τροφῆς εἰς τὸν αὐτὸν ἀναφέρειν καὶ τὴν ἰκεσίαν ἐθέσπισε, δι' ἧς ρύσθηναι ἂν τοῦ Πονηροῦ, δηλῶν ὡς ὁ ρυόμενος ἡμᾶς τοῦ Πονηροῦ, αὐτὸς ἔστιν ὁ παρέχων ἡμῖν καὶ τὴν σωματικὴν τροφήν, ἐφ' οἷς καὶ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν δόξαν εἰς τοὺς αἰῶνας εἶναι καὶ διαμένειν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ ταῦτα χαριζομένου Πατρὸς ἀνεδίδαξεν. Ὅρξ, εἰς οἷον βάθος ἡ ἀποστασία καταδύεται, καὶ ὡς ὁ κατ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας λόγος ἐνεργῆς ὢν, καὶ διστόμου μαχαίρας ἀπάσης τομώτερος ἐπαφίεται; Εἰ δὲ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον οὐχ ἀπλῶς ἐρεῖ τις τὸν εἰς τροφήν τῷ σώματι χορηγούμενον, ἀλλ' ὅς εἰς σῶμα Χριστοῦ μεταβάλλει (1) καὶ τὴν ψυχὴν συναγιάζει τῷ σώματι, οὐδὲν ἕλαττον διὰ τῆς τοιαύτης θεωρίας, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἡ ἀσέβεια στηλιτεύεται (2) καὶ τὴν ἐκτομὴν ὁ λόγος κατ' αὐτοῦ ἐπιφέρει ἀδυσώπητον.

ΙΒ'. Εἰ δὲ καὶ δυσὶ κυρίοις οὐκ ἔστι δουλεύειν, τὸ δὲ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος ἡμῶν ἄτε δὴ κτίσμα ὑπάρχον, ὡς ἡ ἀσέβεια βούλεται, τοῦ Πονηροῦ, ὑπόκειται αὐτῷ καὶ ἄκουσα καὶ δουλεύει ὡς πλάσμα τῷ πλάσαντι, οὐδεὶς ἄρα δουλεύσει καθαρῶς (3) καὶ ὀλοκλήρως Θεῷ. Καὶ εἰς λῆρον αὐτοῖς τὰ θεῖα καταστρέφει κηρύγματα, καὶ ὡ τῆς ἀτόπου φρενός ἢ φρικτῆ παρουσίας καὶ, ἐνανθρωπήσις, καὶ πάντα, ἕσα ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ὁ δεσπότης ἐκὼν ὑπέστη καὶ κατεδέξατο. Ἀλλὰ σὺ μὲν τῶν ἀνθρω-

XI. Tu vero crassiorem adhuc impiorum illorum audaciam et dementiam perspice. Panem nostrum quotidianum, mysticam nobis orationem exhibens et tradens Servator, a Patre suo expetere jussit. At illi panem, sicut et omnia terrestria, ad perniciosum referunt principium, eoque corpora ab eodem producta nutriri nugantur. Adeo impudenter Dominico se illi præcepto opponunt, dum et corpora et cibum mala esse contendunt, quamvis Dominus diserte præcipiat, ut eum a bono Patre expetamus. At quomodo fieri potest, ut illi quidem hoc, non dicam, pro veritatis præcepto habeant, sed vel sub fabulæ specie ista animo repræsentent? Idem enim hoc est, ac si vereantur, ne a malo liberentur, adeoque a Bono expetant, ut illud tanquam domesticum recipiant. Si enim cibus Mali est opus, certe is, qui ad salvandos homines venit, dum in fine orationis idem illud e medio tollit, ad eundem, ad quem preces pro cibo deferri vult, orationem quoque præstari jubet, per quam a Malo liberemur: indicans scilicet, quod, qui nos a malo liberavit, idem nobis et corporeum cibum suppeditat, super quibus et regnum, et potentiam, et gloriam in perpetuum esse et mansuram quoque unigenitus Patris, qui ista largitus est, Filius docuit. Videsne in quod barathrum apostasia se præcipitet, et quomodo verbum veritatis, efficax scilicet et ancipiti gladio quovis penetrantius, in eum grassetur? Si quis vero panem quotidianum dixerit non simpliciter eum esse qui corpori in escam suppeditatur, sed eum qui in corpus Christi mutatur, et animam cum corpore sanctificat, non minus, nisi adhuc magis, hac commentatione impietas confoditur, et sermo hic immedicabilem ipsi cladem infert.

XII. Quod si vero duobus dominis servire non licet, substantiæ vero humanæ dimidia pars, quippe quæ ex impiorum hominum mente creatura Mali existit, ipsi Malo etiam invita servit et subjecta est tanquam creatura conditori, nemo sane pure et integre Deo unquam serviverit. Adeo in nugas ipsis abeunt divina præconia, et, o hominum insolentiam! ipse quoque tremendus Christi adventus et incarnatio, atque adeo omnia, quæ pro salute nostra Dominus ultro sustinuit et recepit. Scilicet tu

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(98) Μυστικὴν. Subintellige εὐχὴν, id est orationem Dominicam, quæ alias simpliciter εὐχὴ aut εὐχὴ Δεσποτικὴ a Græcis doctoribus vocari solet. Constat alioquin εὐχὴν μυστικὴν vocari illam precandæ formulam qua sacerdotes in veteri Ecclesia ad santificanda elementa sacræ cœnæ uti solebant, et quæ cum ipsa oratione Dominica conjungi solebat. Hujus mentio frequens est in Liturgiis Græcis.

(99) Ταύτην. Legendum videri poterat τοῦτον, quia sermo est de ἄρτω. At Photius hæc scribens cogitavit de voce τροφή, quæ de pane etiam usurpari solet, et ad hanc, more scriptoribus Græcis solemni, pronomen ταύτην retulit.

(1) Μεταβάλλει. Innuit hic eorum sententiam, qui ἄρτον ἐπιούσιον de sacrosancta Eucharistia interpretantur, quod ex veteribus et recentioribus Ecclesiæ doctoribus non uni persuasum fuisse per vulgatam est. Vide Balthas. Stolbergii *Dissertationes*, p. 220 seqq.

(2) Στηλιτεύεται. Refellitur scilicet hic eorum error ex eo quod, si panis a Malo esset, optimus Servator aliquid mali ad rem tam sanctam adhibendum censuisset, quod dicere nefas est.

(3) Καθαρῶς. Ita lego pro καθαρὸς, quod est in ms. Idque vel a sequente ὀλοκλήρως astruitur.

quidem, malus et ingratus in benefactorem futurus, cibum corporum humanorum malitiæ segetem esse tradis : Servator vero omnium et auctor Patrem suum cœlestem ac Deum, cujus regnum nos præ rebus corporeis omnibus quærere jubet, non illius solum cibi quo homines, sed et illorum, quibus volucres nutriuntur, auctorem et procuratorem pronuntiat. Et quomodo sana ratio quævis illis extremæ insanix pœnas non merito irroget, qui clamores suos cum oraculis Dominicis et salutaribus permutant? Hæc enim docent, Patrem nostrum in cœlis nosse, quibus opus habeamus, ad quem et preces deferre jussi sumus clamantes : *Pater noster, qui es in cœlis*^{97*} ; eumque, si regnum ejus ejusque justitiam quæramus, nuntiant, non solum cibum nobis præbere, sed et omnia reliqua, per quæ corpus curatur, nec ea solum, quæ ad necessarium usum hominum conferunt, sed et quæ secundum imo ultimum locum occupant, habitu suo naturali instruxisse et aluisse. *Considerate enim, inquit, lilia agri, quomodo crescant : non laborant, neque nent*⁹⁸. Neque hæc solum, sed et ipsum adeo agri gramen, quod hodie existit, et cras in fornacem mittitur. Ait enim : *Si vero gramen agri hodie existens, et cras in fornacem conjici solitum Deus vestit, quomodo non multo magis vos, o exiguæ fidei homines*⁹⁹ ? Et naturalium quidem illorum indumentorum, quibus bonus Dominus gramen vestit, quæ et quanta est magnificentia ! Ea certe vestem regiam et purpura splendentem, quam humana solertia inter primas collocat, post se tanquam secundam relinquit. *Dico enim vobis, quod neque Salomon in omni sua gloria vestitus ita fuit, ut unum ex illis*¹. Quomodo igitur graminis quidem vestitum bonus parat Deus, tu vero illius vestimenti, quo hominis anima circumdatur, corporis, inquam, alium, non vero eundem, requires conditorem ? Et quomodo non simul te ipsum longe graviore pœnæ obnoxium fateris, quam gramen illud, quod in fornacem conjicitur ? Et Servator quidem illis, qui justitiam Dei et regnum per opera quærunt, eundem, cujus regnum illud est, et cibum et vestimenta aliaque, quibus conservatur, suppeditaturum promittit. Tu vero ista gratiæ et benignitatis munera ad contraria omnia refers. Quomodo vero ipse, se eorum quorum non est auctor, sed quæ alterius sunt opera, auctorem inscribit ? Quomodo, quod adhuc absurdius est, se hominibus pro virtute dimicantibus et regnum suum quærentibus, talem sistit, qui eis malas Mali creaturas præmium studii sui, divino amore pleni, et certaminum plurimorum tradat et exhibeat ?

XIII. Quod vero lex consonet gratiæ, adeo certum est, ut altera ab altera stabiliatur. Gratia quidem, tanquam quæ a lege præfigurata et prænun-

A πίνων σωμάτων τὴν τροφήν πονηρὸς καὶ ἀχάριστος περὶ τὸν εὐεργέτην γεγονώς, πονηρίας δογματίζεις γεώργιον· ὁ δὲ Σωτὴρ τῶν ὄλων καὶ Δημιουργὸς οὐ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς μόνον τὸν οὐράνιον αὐτοῦ Πατέρα καὶ Θεὸν, οὐ τὴν βασιλείαν ἐγκελεύεται, πρὸ τῶν σωματικῶν ἀπάντων, ἡμᾶς ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν τὰ πετεινὰ τρέφεται, αὐτὸν ἀποφαίνει χορηγὸν τε καὶ προνοητὴν. Καὶ πῶς οὐκ ἂν τῆς ἐσχάτης μανίας δίκην ἀποτινύναι· ἅπας ὄρθος ἐπιψηφιεῖται λόγος τοῦς τὰς ἰδίας ὕλακᾶς τῶν Δεσποτικῶν καὶ σωτηρίων ἀνταλλαττομένους χρησμάτων, ὃν διαρρήδην εἰδέναι τε τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα ἡμῶν, ὧν χρεῖαν ἔχομεν, πρὸς ὃν καὶ τὴν εὐχὴν ἀνατείνειν ἐδιδάχθημεν, Πάτερ ἡμῶν, ἀνακράζοντες, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ἐν σῶμ ζητεῖν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, οὐ τὴν τροφήν παρέχοντα μόνον διαγγέλλουσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα, δι' ὧν ἡ θεραπεία τοῦ σώματος, καὶ οὐχ ὅσα μόνον τῇ ἀνθρωπίνῃ χρεῖᾳ ἐξ ἀναγκαίου συντελεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅσα δευτέραν, ἢ καὶ τελευταίαν ἐπέχει τάξιν, αὐτὸν αἴτιον εἶναι καὶ τῆς τούτων φυσικῆς περιβολῆς καὶ αὐξήσεως. Καταμάθετε γὰρ, φησὶ, τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ πῶς αὐξάνει· οὐ κοπιᾷ, οὐδὲ νῆθει. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ τὸν σήμερον ὄντα, καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον. Λέγει γάρ. Εἰ δὲ τὸν χόρτον τοῦ ἀγροῦ σήμερον ὄντα καὶ αὔριον εἰς κλίβανον βαλλόμενον ὁ Θεὸς ἀμφιένυσιν, οὐ πολλῶ μᾶλλον ὑμᾶς, ὀλιγόπιστοι ; Καὶ τῶν φυσικῶν ἀμφιασμάτων τούτων, οἷς ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ἡμφιάσατο τὸν χόρτον, τίς ἢ λαμπρότης καὶ πόση ! Εἰς δευτέραν αὐτῆ, τὴν ἐξ ἀνθρωπίνης περινοίας τὰ πρῶτα λαχοῦσαν βασιλικὴν στολήν, καὶ τῇ προφυρίδι ἐναστράπτουσαν, παραπέμρει. Λέγω γὰρ ὑμῖν, ὅτι οὐδὲ Σαλομῶν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο, ὡς ἐν τούτων. Τί οὖν τὴν μὲν τοῦ χόρτου περιβολὴν ὁ ἀγαθὸς περιβάλλει Θεὸς, τῆς δὲ περιβολῆς, ἣν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ περιβάλλεται, τὸ σῶμα λέγω, ἄλλον καὶ οὐχὶ τὸν αὐτὸν ἐπιζητήσεις δημιουργόν ; Καὶ πῶς οὐχὶ τοῦ εἰς κλίβανον ἐμβαλλομένου χόρτου πολλὴ χαλεπωτέρας σεαυτὸν τιμωρίας ὑπεύθυνον ἀποφαίνεις ; Καὶ ὁ μὲν Σωτὴρ τοῖς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν δι' ἔργων ἐπιζητοῦσιν, αὐτὸν ἡμῖν, οὐ ἡ βασιλεία καὶ τὴν τροφήν καὶ τὰ ἐνδύματα, καὶ οἷς ἄλλοις τὸ σῶμα συνέχεται, χορηγήσειν ἐπαγγέλλεται. Σὺ δὲ ταῦτα τῆς δωρεᾶς καὶ χρηστότητος εἰς ἀλλοτρίωσιν ὑποβάλλεις. Καὶ πῶς, ὧν περ αὐτὸς οὐκ ἔστι προαγωγὸς, ἀλλ' ἑτέρας ἀρχῆς πεφύκασιν ἔργα, αὐτὸν ἀναγράφει παροχέα ; Καὶ τὸ ἔτι ἀτοπώτερον, τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀγωνισταῖς καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ποθοῦσιν οἷα δὴ μισθὸν καὶ τῆς φιλοθεοῦ προθυμίας καὶ τῶν ἀορίστων ἀγωνισμάτων τὰ τοῦ Πονηροῦ δημιουργήματα παρέχοντά τε καὶ ἀνταποδιδόντα ;

II'. "Ὅτι μέντοι σύμφωνος ὁ νόμος τῇ χάριτι, ἐκάτερον δι' ἐκατέρου δέχεται τὴν βεβαίωσιν. Ἡ μὲν ὡς ὑπ' αὐτοῦ προδιατυπωμένη τε καὶ προκαταγγελλο-

^{97*} Matth. vi, 9. ⁹⁸ Matth. vi, 28. ⁹⁹ ibid. 30. ¹ ibid. 29.

μένη καὶ οἷον προχαρᾶταμένη, καὶ ἐμφαινομένη τε καὶ ἐνδεικνυμένη τοῖς σκιάσμασιν· ὁ δὲ ἅτε τῶν προφῶ-
ρήσεων καὶ προχαρᾶγμάτων ἐπ' ἔργοις ἐκδεσθότων
διὰ τῆς χάριτος, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ὑπὸ τοῖς παραπετά-
σμασι κρυπτομένην ἀνακαλυπτούσης τε καὶ ἀνακη-
ρυκτούσης ἀλήθειαν. Εἰ δὲ μὴ τὸ σύμφωνον συνδι-
έσωζον ἀλλήλοις ἡ χάρις καὶ τὰ πρὸ τῆς χάριτος, πῶς
ἂν ἅ παρὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐχρησι-
μώθη ταῦτα πανδήμοις ὄμμασιν ὠρᾶτο τελοῦμενα.
Πῶς δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τοὺς λεπροῦς ῥήματι
καθαίρων πρὸς τοὺς ἐν νόμῳ ἱερεῖς τούτους ἀπ-
έστειλε, προστάτων ἀπιέναι καὶ ἐπιδεικνύκει τού-
τοις ἑαυτοῦς, ὡς ὁ νόμος ἐκέλευε. Καὶ τὸ ἰσχυρότε-
ρον προσενεγκεῖν τὸ δῶρον, ὡς ὁ Μωσῆς διετάξατο.
Καὶ εἰ τὰ πάλαια τοῖς νέοις διαμάχεται, πῶς τοὺς
πληρωτὰς τῶν Δεσποτικῶν ἐντολῶν καὶ πολιτευσά-
μένους ἐν τῇ χάριτι ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν συν-
άγων ὁ Σωτὴρ αὐτὸς, μετὰ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ
Ἰσαὰκ καὶ τοῦ Ἰακώβ, τοὺς κατὰ νόμον εὐηρεστη-
κότας Θεῷ ἐν τῇ βασιλείᾳ συνεισάγει τε καὶ συντάττει
τῶν οὐρανῶν. Ἴσον δὲ ἐστὶν εἰπεῖν τῆς αὐτοῦ συγ-
κληρονόμους τε καθίστησι τοὺς ἐξ ἑκατέρας, διαθήκης καὶ συναπολαύοντας τῶν ἐπιγγελλένων καὶ
αἰωνίων ἀγαθῶν.

ΙΔ'. Ἄρ' οὖν ἔστιν εὐρεῖν τι τῆς λεγούσης φωνῆς
μανικώτερον ἢ τῆς διανοίας ἀθεώτερον τῶν ἐννοου-
μένων ὅλως εἰς ἀντιπάλους διασχίζειν μοίρας τὴν χά-
ριν καὶ τὸν νόμον, καὶ τοὺς ἐν ἑκατέρᾳ διαπρέψαντας
πολιτεία μὴ τὸν αὐτὸν ἀγαθὸν θεραπεῦσαι λέγειν
θεόν, ἀλλ' ἀντικειμέναις συνδιασπασθέντας ἀρχαῖς
διὰ μαχομένης λατρείας ἀλλήλοις προσελθεῖν: Καὶ
Μωσέως δὲ πάλιν τὰς ἐντολὰς ὁ τῆς χάριτος παρ-
άγων εἰσηγητῆς ὧν ἐστὶ μία καὶ ἡ, Τίμα τὸν πατέρα
σου, νομοθετοῦσα, καὶ τὴν μητέρα σου· μᾶλλον
δὲ πράττων αὐτῶν τὴν ἐκδίκησιν, ἐντολὰς μὲν ταύ-
τας ἀποφαίνει Θεοῦ. Διὰ δὲ γε τῆς εἰρημένης καὶ
τὸν ἐγκεκρυμμένον τῆς καρδίας δόλον, καὶ τὴν ὑπό-
κρισιν τῶν Ἰουδαίων ἀπογυμνῶν καὶ διελέγχων, ὅτι
τῶν θείων προσταγμάτων ταύτης οὔσης αὐτοὶ τὰς
οἰκείας ἐντολὰς ἔμπροσθεν τῆς ἐκ Θεοῦ δεδομένης
ἦγον. Καίτοι πόσον ἦν κορυφώτερον ἀνθρωπίναις προσ-
ανέχειν ὑποθήκας, ἢ περὶ ἃς ὁ ἀρχέκακος ἀνετί-
λατο; Ἄλλ' οὖν γε δι' αὐτῆς κατὰ τῶν τότε τοῖς μα-
θηταῖς οὐκ εὐλόγως προσκεκρουκότων σφοδρὰν τὴν
ἐπιτίμησιν ἐπαφίησιν, οὐδὲν τῶν εἰς βρώσιν καὶ
πόσιν ἠκόντων, ὅτι περ οὔτε κοινοῖ, οὔτε βεβηλοῖ
τὸν ἀνθρώπον ἀποφαινώμενος. Καὶ ὅρα ὡς οὐ κατ'
ἐκείνων μόνον, ἀλλ' οὐδὲν ἔλαττον καὶ καθ' ὑμῶν αὐ-
τῶν ἡ θεία ψῆφος ἐκφέρεται. Ἐκεῖνοις μὲν ἅ
μηδεμίαν φέρει βλάβην οἴκοθεν τὰ βρώμα-
τα καθυβρίζουσα, ὑμῶν δὲ τὴν βλασφημίαν προαναί-
ροῦσα καὶ προεκτέμνουσα, δι' ἧς πονηρίας εἶναι
ταῦτα καὶ λέγειν καὶ νομίζειν παρηνέχθητε. Εἰ γὰρ

tiala et quasi expressa, imo manifestata et pro-
mulgata est variis adumbrationibus: lex autem
postquam prædictiones et figuræ illæ per gratiam,
in rem ipsam abierunt, quæ veritatem, sub velis
ejus latentem retexit et in lucem produxit. Quod
si res gratiæ et res eam antegressæ mutuam hanc
consensionem non servassent, quomodo, quæ a
lege et prophetis prænuntiata erant, omnium oculis
ut impleta apparuerunt? Quomodo vero et Servator
noster, leprosos verbo mundatos, ad sacerdotes,
qui sub lege erant, ablegat, abire eos, seque ipsis
ex præcepto legis ostendere, imo, quod plus valet,
donum a Mose postulatum offerre jubens. Si vetera
novis opposita sunt, quomodo eos, qui Domini
præcepta impleverunt, et in gratia versati sunt,
ipse Servator ab oriente et occidente collectos
cum Abrahamo et Isaaco et Jacob²³ qui secundum
legem Deo placuerunt, in regno cœlorum congregat
et conjungit, vel, quod dicere fas est, regni
sui ex utroque Testamento cohæredes constituit,
ut simul promissis et æternis bonis frui possint?

XIV. Num quis igitur dabitur sermo magis furio-
sus, aut sententia magis impia, quam eorum est qui
gratiam et legem ad opposita principia referunt,
eosque qui sub utraque republica vixerunt, non
eundem coluisse bonum Deum, sed contrariis prin-
cipiis divisos contrario etiam cultu usos esse di-
cant? Cumque doctor gratiæ Mosis iterum proferat
præcepta, quorum et hoc est quod præcipit: *Patrem
et matrem cole*; imo ultionem ejus suscipiat; ea
quidem Dei præcepta esse edicit eademque opera
per memoratam legem et dolum in animo latentem,
et hypocrisin Judæorum denudat ac castigat, quod
cum id ex præceptis divinis sit, ipsi legi divinæ sua
præferant. Nam sane et facilius erat, præceptioni-
bus humanis obedire, quam quas Malignus injun-
xerat. Interim per eam (legem) illos, qui præter
rationem discipulis se infectos præbebant, graviter
objurgat, ostendens, nihil eorum, quæ in cibum et
potum assumuntur, vel inquinare vel polluere ho-
minem. Et vide, quod non solum contra illos, sed
et non minus contra vos ipsos divina sententia pro-
nunciatur: contra illos quidem, quibus nota in-
dicitur, ideo, quod cibi in se, nullam noxam afferant;
vos autem, quorum calumniam occupat et præscin-
dit, per quam ex Malo ea esse et dicere et existimare
sustinetis. Quod si enim a malo conditore sunt se-
mina et germina ex terra orta, et quæ ad rerum,
ratione carentium, classem pertinent, nonne illa
eos, qui his fruuntur et nutriuntur, polluunt et in-

²³ Matth. viii, 11.

VARI LECTIONES ET NOTÆ.

(4) Πληρωτὰς. Ita quidem lego pro πληρω-
θέντας, quod erat in ms.; sermo est enim de ho-
minibus legem servantibus.

(5) Ὑμῶν. Ms. legit ἡμῶν, quemadmodum et
paulo post iterum in hac periodo. Utrunque per er-

rorem librarii. Sequens enim παρηνέχθητε ostendit
Photium hic alloqui Paulicianos, eosque a Serva-
tore confutatos dicere. Itaque utrinque legendum
est ὑμῶν.

quinant, ac duplici, imo vero multiplici ac continua pravitate implent dum, hinc malitiam humanis corporibus ab ortu insitam augent, conservant et continent ; hinc pravitatem innatam maturant et protrudunt. Sed si leges Mosaicæ non essent a benefica providentia profectæ, quomodo Dominus regni cœlorum scribam, illas approbantem, primamque et secundam earum recipientem, dilexit, et laudibus ornavit, quippe qui et principatum illis tribuerit cum ratione, easque cultu et studio prosecutus sit ? Quod vero ab laudem plus valet, ideo, quod a Bono profecta erant Mosis præcepta, eum, qui in illis vixerit, cultumque illis exhibuerit, non procul a regno cœlorum esse professus est. Sic et Zachariam et Elisabetham, vitam secundum legem instruentes, videre licet a Scriptura sacra justos pronuntiatos, non simpliciter, sed ita ut justitia ipsorum coram Deo manifesta dicatur. Quod ipsum ostendit, eos non ex humana gloria justitiam nancisci, sed ea se, tanquam divini iudicii ornatu, vestire. Quid vero tandem operis præstiterunt, ut hanc gratiam, se ornantem, consequerentur ? *In omnibus, inquit, præceptis et institutis Domini ambularunt inculpabiles.* Quando igitur sacra oracula eos, qui Mosaicis præceptis exerciti sunt, justos et reprehensioni non obnoxios pronuntiant, tu vero eos ut malitiæ ministros calumniari audes, nonne ostendis, te non minus, quam alios, Christianum nomen mentiri ? Imo nonne non minus, si non magis, contra ipsam gratiam quam contra legem insurgis, et impia labia in eam moves, quam tamen lingua adorare, et cultu prosequi te simulas ? Missio vero Gabrielis a Deo facta, et sanctificatio uteri virginei ac semen non experti, nec minus renuntiatio Davidis, tanquam Patris boni universitatis rerum conditoris ; traditio item throni Davidis regii a rege omnium in perpetuum facta ; tum vero ipsa carnis assumptio, ac hominis appellatio, quam bonus boni Patris Filius suscepit (hæc enim quasi per reticentiam obiter commemorare fas sit, cum accurata confutatio blasphemiam secum ferat, nec ipsis auribus ferendam), quomodo, inquam, ista omnia non omnem mali principii audaciam et rabiem dejiciant ? Quid enim id quod hinc consequitur, magis horrendum et silentio præteritum afferre attinet, quod et cogitatione assequi licet, et jam ante indicatum est ? Cumque illi eo insanix mentisque pertinaciæ pervenerint, ut cultus legalis assecias conviciantur, et condemnent, suffecerit omnino, si pietas impietati tantæ nihil aliud opposuerit, quam tremendum illud mysterium, incarnationem scilicet Domini nostri Jesu Christi, assumptionem carnis ex semine Davidis, nec minus id, quod sanctissimi Spiritus supervenientis virtute virgineus sanguis, in carnem compactus, hominem produxerit, imo, si et hæreditatem aliquam tanquam paternam, regi hujus universi attribuendam putas, successionem in regno Davidico, et reliqua omnia quæ tanto mysterio

A τῆς ἀρχεκάκου δημιουργίας τὰ ἀπὸ γῆς φύομενα σπέρματα καὶ βλαστήματα, καὶ ὅσα τὴν ἄλογον ἐκληρώτοτο φύσιν, ἐπὶ τοὺς μετέχοντας αὐτῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τρεφομένους οὐ βεβήλοϊ ταῦτα καὶ κοινοῖ· καὶ διπλῆς, μᾶλλον δὲ πολλαπλῆς καὶ διηνεκοῦς ἐμπύμπλησι πονηρίας, τοῦτο μὲν αὔξοντα τὴν ἐμφωλεύουσιν ἀπὸ γενέσεως τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμασι πονηρίαν διακρατοῦντά σε καὶ συνέχοντα· τοῦτο δὲ καὶ τὴν ἐν αὐτοῖς ἐμφυτον κακίαν ὑποφύομενά τε καὶ συνεπάγοντα ; Ἄλλ' εἰ μὴ τῆς ἀγαθοῦργου προνοίας ἦσαν αἱ Μωσαϊκαὶ νομοθεσίαι, πῶς ὁ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας Κύριος τὸν συγκαταθέμενον ταύταις γραμματέα καὶ ἀποδεξάμενον τὴν τε πρώτην ἐν τῇ νόμῳ καὶ τὴν δευτέραν ἐντολὴν, ἠγάπησε, καὶ δι' ἐπαίνων ἐδεξιώσατο, ὅτι τε νουνεχῶς αὐταῖς τὸ πρεσβεῦον ἐπεφηφίσατο, καὶ ὅτι τιμῶν καὶ ἀσπαζόμενος ταύτας ὤφθη ; Καὶ τὸ μείζον εἰς ἐγκώμιον, καὶ ὅτι τῆς ἀγαθότητος προῆλθον αἱ διὰ Μωσέως ἐντολαί, οὐ μακρὰν εἶναι ἀπεφήνατο τὸν ἐν ταύταις βεβιωκότα, καὶ τιμὴν αὐτοῖς εἰδότα, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Ἀλλὰ γὰρ ὁ Ζαχαρίας καὶ ἡ Ἐλισάβετ νόμῳ τὸν βίον ἰθύνοντες, ὁρᾶν ἐνεστιν, ὅπως ὑπὸ ἱερολογίας δίκαιοί τε ἀνακηρύττονται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτῶν ἔχουσι παρρησιαζομένην, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὅπερ οὐχ ἐξ ἀνθρωπίνης δόξης τὸ δίκαιον διδάσκει λαβεῖν, ἀλλὰ θέλει κρίσεως κόσμον ἑαυτοῖς τὴν δικαιοσύνην περιβαλεῖν. Καὶ τί δὲ πράττοντες ταύτην εἶχον τὴν χάριν κοσμοῦσαν αὐτοῦς ; Ἐν πάσαις, φησὶ, ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου πορευόμενοι ἀμέμπτοι. Ὅταν οὖν τὰ ἱερὰ λόγια δικαίους καὶ ἀμέμπτους θεῖα κρίσει τοὺς ἐνασκουμένους ταῖς Μωσαϊκαῖς ἀναγράφει ἐντολαῖς, σὺ δὲ πονηρίας ὑπηρέτας τούτους ἐξυβρίζεις τολμᾶς, πῶς οὐ καταψεύδῃ μὲν μετὰ τῶν ἄλλων σαυτοῦ καὶ αὐτὴν τὴν ἐπωνυμίαν Χριστοῦ ; Ἦως δὲ οὐδὲν ἔλαττον εἰ μὴ καὶ μᾶλλον κατ' αὐτῆς τῆς χάριτος ἤπερ τοῦ νόμου κατεξανίστασαι, καὶ τὰ βλάσφημα χεῖλη κινεῖς ; καὶ ταῦτα τῇ γλώσση προσποιούμενος προσκυνεῖν καὶ διὰ σεβάσματος ἀγεῖν αὐτήν ; Ἡ δὲ τοῦ Γαβριὴλ Θεόθεν ἀποστολή, καὶ ὁ τῆς ἀσπόρου καὶ παρθενικῆς γαστρὸς ἁγιασμός, καὶ τὸ ἀναρρήθῃναι Πατέρα τὸν Δαβὶδ τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ· ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκείνου βασιλικὸν θρόνον δι' αἰῶνος ἐγχειρίζεσθαι τὸν τῶν ὅλων βασιλέα· καὶ ἀπλῶς τὸ σάρκα λαβεῖν, καὶ ἄνθρωπον χρηματίσαι τὸν ἀγαθὸν Υἱὸν τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς (δεῖ γὰρ ἐν ἀποσιωπήσεως νόμῳ κἀνταῦθα διελθεῖν· ὁ γὰρ διὰ τῆς ἀκριβείας ἔλεγχος καὶ αὐταῖς ἀκοαῖς τὸ βλάσφημον ἀφόρητον συνεφέλκεται)· πῶς ἅπασαν τῶν ἀποστατῶν οὐ καταβάλλει τόλμαν καὶ μανίαν τῆς χείρονος μοίρας ; Τί γὰρ δεῖ τὸ φρικτότερον ἐπάγειν τὴν ἀκολούθου καὶ σιωπώμενον, αὐτὸ μάλιστα νοεῖν παρεχούσης, ἄλλως τε καὶ προειρημένον ; Τοὺς δ' οὖν τῇ νομικῇ λατρείᾳ προσανακειμένους διασύρειν τε καὶ καταδικάζειν πρὸς τοσαύτην μέθην καὶ διανοίαις πύρωσιν ἀπενηνεγμένων, ἤρχει μὲν, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο κατὰ τῆς ἀσεβείας προῦβάλετο ἡ εὐσέβεια, ἀλλ' αὐτό γε τὸ φρικτὸν, τὴν ἐνανθρώπησιν λέγω τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ σάρκα λαβεῖν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ τὸ διὰ παρθενικῶν

αἱμάτων, ἐπιφοιτήσει τοῦ παναγίου Πνεύματος συμπαγόντων, εἰς σάρκα προελθεῖν, καὶ ὅλως ἄνθρωπον γενέσθαι. Εἰ βούλει δὲ καὶ ὡς πατρῷον κληρὸν ἐπιβάλλειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων, τὴν τῆς Δαυὶδικῆς βασιλείας διαδοχὴν, καὶ ὅσα ἄλλα τῷ μυστηρίῳ συμπεριέχεται· ἔρκει δὲ ταῦτα καὶ χωρὶς τινος ἄλλης ἐπιφορᾶς καὶ προσθήκης, τοῖς τε μὴ παντάπασιν τὴν τοῦ νοῦ προδεδωκόσι χάριν, ἣν Πλαστουργὸς δεξιὰ αὐτῆ διαπλάσει ἐχαρίσατο, ἐπιστροφὴν τινα καὶ ἀνάτηψιν τῆς Θεομάχου γνώμης ἀπεργάσασθαι, καὶ τῶν ταύτην καθάπαξ δι' ὧν Θεομαχοῦσιν, ἀπεσθιχότων καὶ τῷ ἐχθρῷ προδεδωκότων, ἀνακόψαι· τε τὸ θράσος, καὶ πρὸς σιωπὴν ἐξ ἀπορίας, εἰ καὶ μὴ ἐκόντων, συνελάσαι. Τί γὰρ τούτου λαμπρότερον εἰς ἔλεγχον τῆς τοιαύτης ἀσεβείας; Τί δὲ δυνατώτερον κημῶ καὶ χαλινῶ τὰς σιαγόνας αὐτῶν ἄγξαι· καὶ τῶν μαστίγων τὸ πλῆθος ἐπιδειξαι, ὧν πόρρω τῆς ἀληθείας γεγονότες, καὶ μηκέτι Θεῷ προσεγγίζεῖν ἀνεχόμενοι ὑπευθύνους ἑαυτοὺς παρεσκευάσαντο· πλὴν εἰ καὶ πάντα παράγειν οὐ ῥᾶδιον ὅσα στηλιτεύει τὴν ἀπόνοιαν, ἀλλ' οὖν διὰ τῶν ἐπικαίριων ἔτι προτίεναι, οὐ περιττὸν ἴσως οὐδὲ ἄχρηστον. Σεμνουεῖται γὰρ εἰσὶ τῶν κατὰ τῆς ἀποστασίας ἀποδείξεων τῆς τοῦ Θεοῦ

ἸΕ'. Ὁ μὲν οὖν τῶν ἀγγέλων ὕμνος ἐπὶ τῷ τόκῳ, οἷς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν εἰς μίαν ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν συνῆπτεν, εἰς ἓνα ποιητὴν τὴν αἰσθητικὴν κτίσιν ἅπασαν ἀνῆγε, διὰ τῶν ἄκρων αὐτῆς καὶ τὰ ἐν μέσῳ συναναφέρων. Καὶ χαρᾶς ἀρχὴν ἀενάου τὴν πόλιν εὐρεῖν τοῦ Δαυὶδ εὐηγγελίζετο, ἅτε δὴ τῆς ἀνεκλαλήτου εἰρήνης τε καὶ θείας εὐδοκίας διὰ πάσης γῆς ἐμπολιτεύεσθαι παρῶρησίαν λαμβανούσης. Οἷς δ' ἡ Θεόθεν εἰρήνη, καὶ ἡ εὐδοκία, δι' ὧν αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀτοπίας ἐπλήρωσαν, ἀπελήλαται, τούτοις εἰκότως οὐδὲ τὸν αὐτῶν Ποιητὴν, ὅς καὶ τοὺς ἀγγέλους ὕμνολογεῖν ἐξαπέστειλε, καὶ τὸν ὕμνον προσεδέξατο, οὐ μὲν οὖν οὐχ ὁμολογεῖν τὸν αὐτὸν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς ποιητὴν συνησέθηται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὐκ ἔξω τῶν πρώτων τοῦ μυστηρίου συμβόλων, οἶμαι, πίπτουσιν. Ἄ δὲ τὴν μετ' ἐκεῖνα τάξιν ἐπέχει, ὁ ὑπὸ τὸν νόμον Συμεῶν, καὶ τὸ ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα ἅγιον καὶ ὁ δι' αὐτοῦ χρηματισμὸς, καὶ ἡ ἐν τῷ νομικῷ ναῷ τοῦ πρεσβύτου παρουσία, οὐδ' αὐτῆ χωρὶς τοῦ παναγίου Πνεύματος τελουμένη, καὶ τῆς ἀγαθότητος ἡ πηγὴ ὑποκύπτων ὁ Σωτὴρ ἡμῶν τῷ νόμῳ, καὶ οὐχ ὑποκύπτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγκάλαις, αἶ τὴν νομικὴν ἔστεργον λατρείαν, δορυφορούμενος καὶ αὐτὸ δὴ τὸ ἱερὸν καὶ πάλιν ὁ Συμεῶν, ἐπεὶ τῶν ἐλπίδων εἶχε τὸ πέρας, καὶ τοῦ χρηματισμοῦ τὸ μεῖζον εἶδε, καὶ τὸ λεῖπον αὐτῶν, καὶ τυγχάνων εὐλογῶν τε τὸν Θεόν, ὅς ἰδεῖν τε αὐτῷ ἐχρημάτισε τὸ ἀπόρρητον, καὶ τῆς ἐλπίδος οὐκ ἐψευσεν, ἀλλ' ὀφθαλμοῖς ἠξίωσε θεάσασθαι τὸ σωτήριον πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἰσραὴλ, ἣτις ἐστὶν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Καὶ μὴ παρέργως ταῦτα τοῖς ὡσὶ δέχου. Πνεῦμα ἅγιον ἦν ἐν τῷ πρεσβύτῳ, ἀλλ' οὐχ ὁ Πονηρὸς, ἄνθρωπε, δι' οὗ καὶ ὁ χρηματισμὸς (6) ἀνδρὶ

comprehenduntur: hæc, inquam, sine omni alia accessione aut additione suffecerint illis, qui non omnino illud, quod Conditoris dextra in ipsa creatione illis largita est, rationis beneficium abjecerunt, ad conversionem et excussionem sententiæ impiæ perducendis, non minus autem eorum, qui rationem perpugnam adversus Deum exstinxerunt, hostique tradiderunt, audaciæ contundendæ, ipsisque etiam invitis a disputatione ad silentium compellendis. Quidnam enim luculentius ad confutationem talis impietatis afferri potest? Quid vero efficacius ad maxillas eorum quasi cameo et freno compescendas, ac ostendendam eminus flagrorum copiam, quibus se ipsi tanquam a veritate alieni, neque ad Deum accedere cupientes, obnoxios reddiderunt. Enimvero quamvis non omnia ea, quæ insaniam eorum coarguunt, in medium afferri possint, præcipua tamen persequi nec supervacaneum forte, nec inutile fuerit. Plenitudo enim Ecclesiæ Dei si nulla re alia, certe copiis et abundantia argumentorum contra defectionem hanc superbit.

μή τιτι ἄλλω, ἀλλ' οὖν γε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ περιου-
Ἐκκλησίας τὸ πλήρωμα.

XV. Angelorum itaque hymnus in nativitate decantatus, per quos cælum et terram in harmoniam et concentum conjunxit, creaturas sensibiles omnes ad unum Conditorem retulit, per suprema earum ea quoque, quæ in medio sunt, in eandem classem collocans. Idem quoque civitatem David primas hujus gaudii æterni partes ferre nuntiat, pace scilicet ineffabili et divino beneplacito per omnem terram dominandi facultatem exercente. Quibus vero rebus divina pax et benevolentia, per quas animas suas insolentes reddiderunt, ab ipsis propulsata est, iisdem eo impietatis redacti sunt, ut nec eorum Conditorem, qui et angelos hymnum cantaturos misit, hymnumque eorum recepit, non eundem cœli et terræ creatorem profiterentur. Sed illa quidem non prima mysteriorum elementa, puto, superant. Quæ vero secundum ab istis locum occupant, Symeon scilicet sub lege existens, Spiritus sanctus ipsi superveniens, vaticinium per eum editum, ejusdem senis in templum adventatio, nec ipsa sine Spiritu sancto facta; et Servator noster, ille bonitatis fons, legi se subjiciens, nec subjiciens solum, sed et ulnis, quæ cultum legalem amplectebantur, susceptus, imo ipsum quoque templum, iterumque Symeon, qui ideo, quod finem spei suæ consecutus erat, et majorem vaticinii partem viderat, Deum laudabat, qui et arcanum hoc ipsum visurum prædixerat, nec spe permiserat frustrari, sed potius dignum judicaverat, qui oculis suis videret Salutare omnium gentium, et gloriam Israelis, quæ est ipse Servator noster Jesus Christus. Tu vero hæc auribus non obiter accipe. Spiritus sanctus erat apud senem illum, o homo, non autem Malus

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(6) Χρηματισμός. Ita scripsi pro χρηματισμόν, quod textum mendose occupaverat.

ille : per eundem et oraculum illud factum erat homini in lege viventi, sicut et Servator juxta legem in templum adducitur, et juxta legem ulnis portatur. Neque vero homo injurius aut Malo obnoxius, sed a Deo duplici nomine actus, quod et Spiritus Sanctus super eum erat, et manibus ferebat Christum, salutem omnium gentium imo et gloriam Israelis proclamat, non alium atque alium, sed ipsum Dominum nostrum Jesum Christum, mediatorem et conditorem. Nam quæ Patris sunt, eadem sunt et ipsius omnia, sive veteris sint testamenti sive gratiæ. Quæ quidem, quamvis prædictis inferiorasint, non tamen in confutatione hominum contra Deum pugnantium secundum locum occupant. Ubi enim blasphemiam ullam contra legem, aut ea, quæ sunt legis, aut sanctuarii legalis, inveniri ostendent? Sed quid dico blasphemiam? Nonne potius omni honore et cultu afficiunt ea, quæ communiasunt et conjuncta, et affinia gratiæ. Anna autem, prophetis⁴, cujus vita erat precatio, et commoratio in templo, et ut summam dicam, cultus legalis, nisi et ipsa a benefica manu et providentia profecta fuisset una cum iis, quibus in vita gaudebat, nisi etiam inspirationem inde habuisset quomodo laudasset Dominum, et de bono Deo locuta fuisset, quod scilicet saluti futurus sit illis, qui Hierosolymis ipsum expectarent? Itane illi, qui sperabant Christum in salutem suam venturum, malum principium colentes, ad bonum retulissent spem suam? Quis vero, rationis compos, non aversetur et gravissimi erroris arguat ita ratiocinantem?

XVI. Sed procede mecum ulterius. Ascendit Servator in templum una cum Matre sua, vere tali, et virgine : simul vero ibat pater, ex desponsatione talis habitus. Et hic iterum legem implens Servator ascendit, non semel, sed sæpius, quasi destinata opera non semel sed sæpe coercere et dejicere vellet homines in præcepta legis injurios. Cum igitur aliquando pro more eo abiisset, absolutis iis, quæ lex posebat, ac tempore domuitionem inferente sanctissima quidem Mater cum aliis, et ipso quoque Josepho, domum revertebatur : et, qui nostri causa puer factus erat, per triduum integrum in templum commorabatur cumque inter medios doctores, uti decebat, consedisset, tum perceptione quæstionum, tum exquisitis et accuratis responsionibus ita cepit colloquentes, ut stuporem illis et admirationem Deo plenam afferret, neque illis solum, sed et omnibus, quibus doctrinam et sententiarum collationem audire licebat. Cum interea Jesus, templo addictus, in his versaretur, sanctissima Mater ejus et Josephus in via Jesum secum non esse videntes, cum cognatis autem versari opinantes, non adesse vero, instituto scruti-

⁴ Luc. II, 36.

διὰ νόμου βιωῦντι, καὶ κατὰ νόμον ὁ Σωτὴρ ἀνάγε-
ται εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ κατὰ τὸν νόμον ἀγκαλοφορεῖται.
Καὶ οὐχ ὁ θεοβλαβὴς ἢ ἀνειμένος τῷ χεῖρονι, ἀλλ' ὁ
θεοφορούμενος ἀμφοτέρωθεν, ὅτι τε Πνεῦμα ἅγιον ἦν
αὐτῷ, καὶ ὅτι χερσὶν ἔφερε τὸν Χριστὸν, σωτηρίαν
μὲν πάντων τῶν ἔθνῶν ἀναφωνεῖ, ἀλλὰ καὶ δόξαν τοῦ
Ἰσραὴλ, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Κύριον
ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μεσίτην καὶ δημιουργόν.
Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς γὰρ αὐτοῦ ἐστὶν ἅπαντα τῆς πα-
λαιᾶς καὶ τῆς χάριτος. Ταῦτα εἰ καὶ δευτερεύει
τῶν προλαβόντων, ἀλλ' οὐδὲν οὐ τὴν δευτέραν χώ-
ραν, ὅσα γε τοῖς ἐλέγχοις βάλλειν τοὺς θεομά-
χους, ἔχει. Ποῦ γὰρ τινα βλασφημίαν κανὰ τοῦ
νόμου ἢ τῶν ἐν τῷ νόμῳ, ἢ τοῦ νομικοῦ ἱεροῦ
πάροδον εὔρειν ὅλως ἐνδιδοῦσιν; Ἀλλὰ τί εἶπον
βλασφημίαν; Πότῃς τιμῆς καὶ δόξης οὐ μεταδιδόασιν,
ἵσσοις ἐνεσσι μετασχεῖν τοῖς κοινωνοῦσι καὶ συνδια-
πλεκομένοις καὶ συμφωνοῦσι τῇ χάριτι; Ἡ δὲ προ-
φήτις Ἄννα, τῆς βίος ἢ προσευχῆ καὶ ἡ ἐν τῷ ναῷ
σχολῆ, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν, ἡ νομικὴ λατρεία, εἰ μὴ
τῆς ἀγαθοῦργου καὶ χειρὸς καὶ προνοίας ἦν καὶ αὐτῇ,
καὶ οἷς ἐδίου καὶ ἐσεμνύετο, εἰ μὴ τὴν ἐπίπνοϊαν
εἶκεν (7) ἐκαῖθεν, πῶς ἀνθρωπολογεῖτο τῷ Κυρίῳ,
καὶ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐλάλει Θεοῦ, ὡς λύτρωσις οὗ-
τος εἶη τοῖς ἐν Ἱερουσαλήμ προσδεχομένοις αὐτόν;
Ἄρα δὲ, οἱ προσεδόκων εἰς Σωτηρίαν αὐτῶν ἦκειν
τὸν Χριστὸν, οὗτοι, τὴν φαύλην θεραπεύοντες ἀρχὴν,
πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἀνέφερον τὰς ἐλπίδας; Καὶ τίς ἀν-
λογισμοῦ κύριος οὐ βδελύξεται καὶ πλανῆς ἐσχάτης
ἐπιψηφιεῖται τὸ διαλογίζεσθαι ταῦτα;

15. 101. δὴ μοι καὶ προσωτέρω. Ἄνεισιν ὁ Σωτὴρ
εἰς τὸ ἱερὸν ἅμα τῆς ὡς ἀληθῶς Μητρὸς καὶ παρθένου
συνανήει δὲ καὶ ὁ τῆ δόξῃ τῆς μηστείας πατήρ.
Κάνταῦθα πάλιν τὸν νόμον πληρῶν ὁ Σωτὴρ καὶ ἀνει-
σιν, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ὡσπερ ἐξεπίτη-
δες, οὐχ ἅπαξ ἀλλὰ καὶ πολλάκις, ἐπιστομιζεῖν καὶ
καταβάλλειν σπουδάζων τοὺς τῶν νομικῶν ὕβριστὰς
ἐντολῶν. Ἀνελθὼν δ' οὐδὲν ποτε κατὰ τὸ εἰθισμέ-
νον, ἐπεὶ τὰ νενομισμένα αὐτοῖς ἐτελευτήθη, καὶ τὴν
εἰς τὸν οἶκον ἐπάνοδον ἐπέβαλλεν ὁ καιρὸς, ἡ μὲν
πανάγιος μήτηρ ἅμα τε ἄλλοις καὶ τῷ Ἰωσήφ οἴκαδε
ἀπῆει· ὁ δὲ δι' ἡμᾶς παῖς ἐφ' ὅλας ἡμέρας τρεῖς
ἐναφιλοχώρει τε τῷ ἱερῷ καὶ τῶν διδασκάλων, ἡνίκα
δέσει, καθεζόμενος ἐν μέσῳ, τῆ τε συνέσει τῶν ἐρω-
τήσεων καὶ τῆ εὐθύτητι καὶ ἀκριβείᾳ τῶν ἀποκρί-
σεων οὕτως εἶλε (8) τοὺς προσομιλοῦντας, ὡς ἕκστα-
σίν τε καὶ θάμβος αὐτοῖς φιλόθεον ἐμβαλεῖν. Καὶ
οὐ τούτοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀκούειν παρῆν τῆς
διδασκαλίας καὶ τῶν διαλέξεων. Εἶτα ἐν ᾧ διέτριβεν
ἐν τούτοις, τῷ ἱερῷ προσεδρεύων ὁ Ἰησοῦς, ἡ παν-
άγιος Μητὴρ αὐτοῦ καὶ ὁ Ἰωσήφ κατὰ τὴν ὁδὸν οὐχ
ὄρωντες συνόντα αὐτοῖς τὸν παῖδα, συνεῖναι δὲ νο-
μιζόντες τισι τῶν συγγενῶν, ἐπεὶ ἀνεδίδαξεν αὐτοῦς

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(7) Εἶκεν. Legendum puto εἶλκεν ex ἔλκω. Ita paulo post § 16, Noster : Πῶς δὲ τὴν ἐπίπνοϊαν ἐκ πονηρᾶς εἶλκον ἐνεργείας;

(8) Εἶλε. Ita non dubito legendum esse ex αἰρέω pro εἶτε quod scripserat librarius.

ἡ ζήτησις, τοῦτοις μὴ παρεῖναι, ἀναστρέφουσι μὲν ἅπτεον κατὰ τὴν αὐτὴν ζήτησιν εἰς τὸ ἱερὸν, εὐρίσκουσι δὲ πράττοντα, ἅπερ τε ἦν πράττειν εἰκόσ, τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου καὶ δόξαν τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὁ λόγος προαπήγγειλεν. Εἶτα λέγει αὐτῷ ἡ Μητήρ· Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; ὁ πατήρ σου κάγω ὀδυνώμενοι ἐζητοῦμέν σε. Καὶ πρόσεχε· μᾶλλον δὲ οὐδὲν δεῖ συναγαγεῖν ἑαυτόν. οὔτω σαφῆ πάντα καὶ ἐνώπια. Ἀποκρίνεται γὰρ αὐτοῖς ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγαθότητος· Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ἤδείτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με; Τί τοῦτου σαφέστερον ἢ τῶν ἀσεβῶν ἐμφράττειν τὰ στόματα δυνατώτερον; Πατὴρ ἐμὸς ἀληθῶς, ἅπερ ἀνιέρωται τὸ ἱερὸν. Τὰ δὲ τοῦ Πατρὸς πάντα ἐστὶν ἐμά. Οὐκοῦν οὐκ ἔδει ζητεῖν ἀλλαχοῦ, ἐξὸν εὐρίσκειν ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς. Ἀλλ' ἡ μὲν Ἀλήθεια τὸ νομικὸν ἱερὸν καὶ τὰ τοῦ νόμου δόγματα, ὧν καὶ ἡ διδασκαλία καὶ ἡ διάλεξις ἐπράττετο, τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ εἶναι, λαμπρᾶ τῇ φωνῇ διαμαρτύρεται· οἱ δὲ τοῦ ψεύδους ὑπηρετῶν ἀντιλέγειν οὐ φρίττουσιν, ἀλλ' ἅμα δύο ταῦτα τολμῶσι τὰ ἔσχατα, τὸν τε Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς αὐτῶν ἀπωθοῦμενοι νομοθεσίας καὶ κυριότητος, καὶ τὴν τοῦ Υἱοῦ μαρτυρίαν, ὃν εἰ καὶ χεῖλεσιν ἄκροισ ὅμως καὶ αὐτοὶ σωτήρα καλεῖν καὶ ἀλήθειαν οὐ παραιτοῦνται, παραγράφεσθαι τόλμαν οἱ τρισαλιτήριοι προσλαμβάνουσιν. Οὕτως ὁ κατὰ τοῦ νόμου προπηλακισμὸς συμπροπηλακίζει μὲν καὶ αὐτὸν τὸν νομοθέτην τῆς χάριτος. Μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν τῶν ἑκατέρων (9) διαθήκην διαθεμένων τὸ βλάσφημον ἀπ' ἀρχῆς οἱ ἀποστάται ὠδινῆσαντες, εἶτα πρὸς τὸν ὀλέθριον τόκον οἱ πάντα θρασεῖς ἀθρόον ἐλθεῖν τῷ δέει τῶν ἀκροατῶν ἀποδειλιάσαντες, ἀντὶ τοῦ δοῦναι φθορᾶ, ἣν ἐνεκυμῶνησαν, τοῦ δράκοντος σποράν· οἱ δὲ βραχεῖ μόνον χρόνον τὸν τόκον συστέλλουσι, κύκλῳ δὲ καὶ διὰ μηχανῆς τὸν συλληφθέντα ἰὸν διὰ τῆς γλώττης ὁμοίως ἀποτίκτουσι. Καὶ γὰρ ἐκχέουσι μὲν τὸν ἰὸν κατὰ τῆς νομοθεσίας, ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τῶν νομοθεσιῶν παροινίας κατ' αὐτῶν πάλιν τῶν θεμένων τοὺς νόμους οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἐπαναδραμόντες ἐνασελγαίνουσι, καὶ δι' ὧν μὲν δεδοικότες τὴν ἀθρόαν προσβολὴν ἐπέχουσιν, οὐκ ἀγνοεῖν τὸ μέγεθος τοῦ τολμήματος ἐξελέγχονται· δι' ὧν δὲ ἐπιγνόντες οὐκ ἀρίστανται, ἀσύγγωστον αὐτοῖς παντελῶς κατασκευάζουσι τὸ πλημμέλημα.

IZ'. Ἔστι δὲ τοὺς τῆς ἀληθείας μαθητὰς ἰδεῖν, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, οὐχ ὡς ἔτυγεν, οὐδ' ἀπαξ, ἀλλ' ἄνω καὶ κάτω περιφέροντας, τὴν Ναζαρέτ καὶ πατρίδα καλοῦντας αὐτοῦ, καὶ οὔτ' ἐκείνους οὐδὲν εὐλαβομένους, οὔτε αὐτὴν τὴν ἐπίγειον κτίσιν. Καίτοι πόσον ἐπήτει ἀρχὴν αὐτοῦ τῆς γεννήσεως ἀνομολογεῖν; Εἰ δὲ τῆς ὀλεθρίας ἦν ἔργον αὕτη χειρὸς, ἄρα ἂν ἠνέσχετο, ἀγαθὸς ὡς ἀγαθοῦ Πατρὸς Παῖς, πατρίδα ταύτην ἐπι-

⁵ Luc. II, 48. ⁶ ibid. 49.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(9) Ἐκατέρων. Ita scripsi pro ἑκατέρων, quod exhibebat codex. Sermo hic est de Testamento utroque, et eodem utriusque auctore.

Anio, intelligentes, revertuntur quidem statim in templum, inveniuntque agentem ea, quæ agere decebat eum, qui et salus mundi erat et gloria Israelis, quæque verbum Dei prænuntiaverat. Postea dicit ei Mater: *Fili, quid fecisti nobis ita? ecce pater tuus et ego cum dolore quæsimus te*⁵. Attende nunc: sed non opus est mentem colligere, adeo omnia clara sunt et ob oculos posita. Respondet enim illis fons veritatis et bonitatis: *Quid quærebatis me? nonne sciebatis me esse debere in iis quæ Patris mei sunt*⁶? Quid hoc clarius est, aut ad ora impiorum compescenda efficacius? Pater meus verus is est, cui templum hoc sacrum est: quæ vero Patris sunt, et mea sunt omnia. Itaque non alibi decebat me quærere, quem licet in iis invenire, quæ Patris sunt. Ita quidem veritas ipsa templum legale et legis præcepta, quæ et docebantur, et disputabantur, Patris sui esse clara voce testatur, servi autem mendacii contradicere non verentur, sed eadem opera duo contraria audent, Patrem quidem Domini nostri Jesu Christi a legibus his et dominio in se repellentes, et Filii testimonium, quem extremis labiis Servatorem et veritatem vocare non defugiunt, perditissimi homines mendacii insimulare audent. Adeo aversatio legis ipsum quoque legislatorem a gratia repellit. Vel potius apostatæ hi jampridem ab initio blasphemiam contra utriusque testamenti auctores parturientes, deinde vero, quamvis ad omnia audaces, a partu perniciosissimo metu auditorum prohibiti, pro eo, quod semen draconis, quod conceperant, perire pati debebant, brevi quidem tempore partum cohibent, deinde vero per ambages quasi et arte quæsita conceptum venenum lingua pariunt. Et effundunt illi quidem venenum contra legem, ab insolentia vero in legem non minus, nisi longe magis in ipsos legum actores abrepti petulanter agunt. Et sic in quantum crassiore insultu uti verentur, convictos omnino se præstant, quod magnitudinem facinoris sui non nesciant, in quantum vero id non ignorantes non recedunt, efficiunt, ut peccatum hoc ipsis non remittatur.

D XVII. Videas vero veritatis discipulos, ipsum Dominum nostrum Jesum Christum, non data occasione, aut semel, sed undiquaque circumferentes, et Nazaret patriam ejus appellantes, eosdemque nihil et ne ipsam quidem terrenam nativitatem recensere refugientes. Quantum vero requirebatur ad originem nativitatis ejus edisserendam! Jam si illa perniciosæ manus opus fuisset, nunquid putas bonum boni Patris Filium passurum, ut hæc ipsi pa-

tria vindicaretur, aut permissurum, ut discipuli id auderent, quod si quis alius dicere fuisset ausus, justum ipsi iudicium immissurus et ab hac temeritate severe avocaturus fuisset? Atque ita quidem per patriam Domini eorum in communem patriam, vel potius totam creationem insultus evertitur et prosternitur. Si vero alius homo bonus est, alius vicissim malus, quorum ille ex bono thesauro cordis sui bonum profert, hic vero malum ex malo, quis non profiteatur, quod non creatio corporis primæva, nec anima, in conjunctionem et gubernationem ejus data, in hostile principium referenda sit, sed quod liberum arbitrium, in ea scilicet, in quæ non decebat, declinans, hac declinatione sua bonum in malum converterit. Quam enim aliam dederis causam, quod alii homines sint boni, alios vero in malum prospicientes videas, non minus, quod quidem nolim, quam vos? Quæ enim in actionibus et sententiis vestris spontanea est malitia, eadem separavit vos a grege bonorum, sicut et jam ante vos a bona secreverat intentione et consilio. Propterea alii quidem sunt præcones bonitatis Creatoris, suumque et norunt et celebrant Conditorum; alii vero ad eum calumniandum et factis et lingua conversi, se ipsos quidem bonitati ejus et creationi et dominio subtrahunt, obnoxios vero, oh! stultitiamne dicam, an dementiam? manui hostili et rebelli faciunt. Si quis enim rem recte æstimare voluerit, is, qui ex anima (eam enim cor hic significat) bona profert⁷, quomodo bonus esse potest, nisi tota substantia bona dicatur? sicut vicissim tota substantia mala est, quæ ex anima sua id, quod reconditum est, malum producit. Sane non video quam sibi veniam reliqua faciant, hi homines qui mihi potius, dum prophetas et legem injuria afficiunt, ejusmodi culpam contrahere videntur, quæ a pœna immunis esse non possit. Ipse enim Servator clamavit: *Multi prophetæ et justî*, ubi clarum est, hos esse eos, qui sub lege erant, *desiderarunt videre et audire, quæ videtis et auditis*⁸. Eadem opera discipulis quidem ostendit rationem dignitatis et gloriæ, ad quam pervenerint, defectionem vero subvertit in eo, quod gratiam quidem ejusque præcones potiores partes, secundas vero prophetas, et eos, qui sub lege vixerint, necnon veritatis bonitatisque studiosos, obtinere testatur. Quomodo vero Servatoris ejusque dogmatum amatores servi adversariæ partis esse possunt? quomodo iidem inspiratione a malo principio politi sunt, cum per naturam fieri nequeat, eosdem simul et malitiæ indulgere, ne dicam, ab ea fabricatos esse, et desiderio tamen in bonum ferri? Hoc enim nihil aliud est, quam verbum Domini in contraria omnia vertere. Illud enim Bonum ex malo corde

A γράφειν, ἢ καὶ τοὺς μαθητὰς εἶα τολμᾶν, ὃ κἂν τις ἄλλος λέγειν ἀπεθρασύνετο, δίκαιόν τε δίκην ἐπιβάλλειν αὐτῷ καὶ τοῦ τολμήματος κατὰ πολλῆς ἀπάγειν τῆς ἀγανακτήσεως; Ἄλλ' οὕτω μὲν διὰ τῆς τοῦ Κυρίου πατρίδος ἢ κατὰ τῆς κοινῆς πατρίδος, μᾶλλον δὲ ἢ κατὰ (10) τῆς κτίσεως ὅλης ἐπανάστασις καθαιρεῖται καὶ καταστρέφεται. Εἰ δὲ ἐστὶ μὲν ἄνθρωπος ἀγαθός, ἔστι δὲ τις καὶ πονηρός· ὧν ὁ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ θησαυροῦ τῆς καρδίας αὐτοῦ προφέρει τὸ ἀγαθόν, ὁ δὲ τὸ πονηρὸν ἐκ τοῦ πονηροῦ, τίς οὐκ ἂν συνομολογήσειεν, ὡς οὐχ ἢ ἀπ' ἀρχῆς πλάσις τοῦ σώματος, ὡσπερ οὐδ' ἢ δοθεῖσα συνάπτεσθαι ψυχῇ καὶ διακυβεῖν αὐτὸ, οὐκ εἰς ἀντίπαλον ἀνάγεται ἀρχὴν, ἀλλὰ γε τὸ αὐτεξούσιον, πρὸς ἃ δὲ μὴ ἔδει ῥοπὴν προσλαβεῖν, αὐτὸ διὰ τῆς ῥοπῆς τὴν ἀγαθότητα μεταβάλλει εἰς τὸ πονηρὸν. Ἐπεὶ τίνα ἂν ἔχοι λόγον ἄλλον, τοὺς μὲν τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ καθορᾶν νενευκότας εἰς τὸ πονηρὸν, ὡσπερ, εἴθε δὲ μὴ ὤφειλε, καὶ ὑμᾶς. Ἡ γὰρ ἐν ταῖς πράξεσι καὶ δόγμασι ὑμῶν ἀπὸ γνώμης πονηρία, διέσχισεν ὑμᾶς τῆς ἀγέλης τῶν ἀγαθῶν, προδιασχίσασα τῆς προαιρέσεως τῆς ἀγαθοειδοῦς. Διὸ καὶ οἱ μὲν κήρυκὲς εἰσι τῆς ἀγαθότητος τοῦ Δημιουργοῦ· καὶ τὸν ἑαυτῶν ἐπίστανται καὶ δοξάζουσιν πλάστην, οἱ δὲ πρὸς διαβολὴν αὐτοῦ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ τῇ γλώττῃ κατασύραντες ἐξιστῶσι μὲν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος, καὶ πλάσεως καὶ κυριότητος ἑαυτοῦς, ὑπεξουσίους δὲ, ὡ πῶς ἂν εἶποι τις τῆς ἀναληθείας, ἢ τῆς ἐμπληξίας! παρασκευάζουσι σφᾶς αὐτοὺς τῆς ἀντιπάλου καὶ πολεμίας χειρός. Ἐπεὶ εἴ τις γε βούλοιο συνιέναι, ὃ ἐκ ψυχῆς προσφέρων τὰ ἀγαθὰ, τοῦτο γὰρ νῦν ἡ καρδία δηλοῖ, πῶς ἂν ἢ τίς εἴη ἀγαθός, εἰ μὴ ὅλον λέγοιτο τὸ σύγκριμα ἀγαθόν; ὡσπερ πάλιν ὅλον πονηρὸν ἐκεῖνο τὸ σύγκριμα, ὃ ἐκ τῆς ἰδίας ψυχῆς τὸ τεθησαυρισμένον προφέρει πονηρὸν. Οὐχ ὁρῶ δὲ τίνα συγγνώμην αὐτοῖς ὑπολείπονται, μᾶλλον δὲ πῶς ἀπαραίτητον αὐτοῖς, δι' ὧν τοὺς προφήτας καὶ τὸν νόμον ἐνουθρίζουσιν, οὐ κατασκευάζουσι τὸ πλημμέλημα. Αὐτὸς γὰρ ἀνακέκραγεν ὁ Σωτὴρ· Πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι· δηλον δὲ ὡς, Οἱ ἐν τῷ νόμῳ ἐπεθύμουν ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, ἃ βλέπετε καὶ ἀκούετε, τοῖς μαθηταῖς ἅμα τε τὸν λόγον προτείνων καὶ τοῦ ἀξιώματος, καὶ τῆς δόξης εἰς ὅσον ἤκουσιν, ἐπιδεικνύς· ἅμα δὲ τὴν ἀποστασίαν καταστρέφων, ἐν ᾧ τὴν χάριν μὲν καὶ τοὺς ταύτης κήρυκας τὸ μεῖζον ἔχειν, οὐ μὴν γε ἀλλὰ καὶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς κατὰ νόμον πολιτευσαμένους, ἐραστὰς τε τῆς ἀληθείας καὶ τῆς αὐτοῦ προσεμαρτύρησεν ἀγαθότητος. Οἱ δὲ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν αὐτοῦ δογμάτων ἐρασταὶ πῶς ἂν εἴησαν ἀντιπάλου μοίρας θεραπευταί; πῶς δὲ τὴν ἐπίπνοιαν ἐκ πονηρᾶς εἴλικον ἐνεργείας; μὴ συμβάλοντος ὅλως τῇ φύσει ἅμα τε τοὺς αὐτοὺς πονηρῆς τελεῖσθαι, ἵνα μὴ λέγω συγκατεσκευάσθαι, καὶ

⁷ Luc. vi, 45. ⁸ Matth. xiii, 7.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(10) Κατὰ. Malim legere μετὰ tanquam magis huc accommodatum. Neque raro præpositiones κατὰ ἢ μετὰ in mss. confunduntur.

τὴν ἐπιθυμίαν ἔχειν ἀναφερομένην εἰς τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ ἀντικρὸς εἰς τὸ ἐναντίον ἐστὶ τὸν λόγον περιτρέπειν τὸν Δεσποτικόν. Ἐλ γὰρ πονηρᾶς καρδίας ἀγαθὸν ἐπιδειξας φιλονεικεῖ προερχόμενον (10*). Πάλιν δὲ συνάπτων ὁ Σωτὴρ τὰ κοινὰ τοῖς παλαιοῖς, καὶ παριστῶν, ὡς εἰς μίαν ἄγουσι σωτηρίας ὁδόν, τὰ μὲν οἷον ὄντα προτέλεια, τὰ δὲ αὐτὴν χαριζόμενα τὴν τελειότητα. Διὰ τοῦτό φησι Πᾶς Γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁμοίος ἐστὶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. Δι' ὧν τε γὰρ ἐν τῷ αὐτῷ θησαυρῷ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν καινὴν προέρχεται καὶ τὴν παλαιὰν ἐκδιδάσκει, τὸ συνεῖναι καὶ συμφωνεῖν ἀλλήλοις καὶ μὴ διαμάχεσθαι βεβαίως. Δι' ὧν τε ἑκατέρας τὴν διδασκαλίαν εἰς τὴν βασιλείαν ἐπάγει τῶν οὐρανῶν, ἔτι περιφανέστερον τὸ λίαν αὐτῶν σύμφωνον καὶ ἀδιαίρετον ἐπεψηφίσαστο. Εἰ οὖν ἑκατέρα μὲν ἐν τῇ αὐτῇ θησαυρίζεται διαθήκη, ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ πάλιν πρόεισιν, εἰς τὴν αὐτὴν δὲ τοὺς, οἳ ταύτας ἐθησαύρισαν, τῶν οὐρανῶν ἀπάγει βασιλείαν, πῶς αὐτὰς ἀντίπαλοι διασχίσουσι μερίδες; Ἄλλ' οὐχὶ τοὺς φρουραζόμενους εἰπεῖν ταῦτα, ὁ διαθήκης ἑκατέρας νομοθέτης οὐκ ἐκγελάσεται μὲν καὶ ἐκμυκτηριεῖ; ὡς σκευὴ δὲ συντρίψει κεραμέως, ἅτε δὴ παντάπασιν ὁδοῦ δικαιοσύνης ἐαυτοὺς διασχίσαντάς τε καὶ ἀπολωλεκότας; Προανακηρύττει δὲ καὶ ὁ προφήτης Ἡσαίας, ἃ τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος ὠράθη τελοῦμενα. Αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαθε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν· καὶ τῷ μώλωπι αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἰάθημεν. Καὶ ἃ τοῦ σκότους τὸν ἄρχοντα καὶ τὰς (11) ἐξουσίας διέλαθε, ταῦτα προειδέναι ἢ προφητικὴ χάρις καὶ ἢ κατὰ νόμον πολιτεία τῷ προφήτῃ ἐχαρίζετο. Καὶ πῶς ἢ τὸν ληστὴν λαθάνουσα προφητεία ἐκ τῆς αὐτοῦ προήγατο ἐπιπνοίας; Ἡὼς δὲ ὁ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν προκαταγγέλλων διαπράττεσθαι, οὐκ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπνεόμενος τὰ μέλλοντα ἐχρησμάσθη, ἐξ οὗ τῆς ἀληθείας ἢ πηγῆς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν προήλαθεν, ἀλλὰ τίνος (12) ἄλλης πονηρίας ἐνεργούσης ἀρχεκάκου;

ΚΗ'. Ἄρ' οὐ πάύεσθε θεομαχοῦντες, οὐδέ τις ὑμᾶς μετάμελος τῆς μακρᾶς ἀναφέρει πλάνης; Ὁ μὲντοιγε Σωτὴρ ἡμῶν τῷ προσελθόντι αὐτῷ καὶ ζωὴν αἰώνιον ἐπιζητοῦντι ταύτης τυχεῖν ἐπαγγέλλεται, οὐκ ἐὰν τὸν νόμον βλασφημήσῃ, οὐδὲ τοὺς προφήτας ἐκμυκτηρίσῃ, ἀλλ' εἴ γε τὰς ἐντολάς πληρώσῃ. Πυθθανομένου γὰρ τοῦ τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον αἰτοῦντος, Ποίας; (Ἦ τῆς πολλῆς τοῦ νόμου σεβασμιότητος!) οὐ τὰς ἀπὸ τῆς χάριτος αὐτῷ, ἀλλὰ τὰς ἀπὸ τοῦ νόμου προβάλλεται, Οὐ φονεύσεις, λέγων, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Τίμα τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ

* Matth. xiii, 52. * Luc. ii, 42. * Isa. lxi, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(10*) Προερχόμενον. Ita scripsi pro προερχόμενον. Manifestum est Photium hic illud velle, quod Marcus vii, 20, dicit ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ ἀνθρώπου. Sic paulo post ait: Τὴν καινὴν προέρχεται καὶ τὴν παλαιὰν ἐκδιδάσκει.

(11) Τὰς. Restitui hoc pro τῆς, quod in ms. erat

A provenire contendit. Cumque alibi Servator nova cum veteribus conjungat, monet simul in eandem ea ducere salutis viam, cum alia quidem initient, alia vero perfectionem donent: *Omnia Scriba, inquit, edoctus regnum cælorum, similis est patri familias, qui ex thesauro suo bono profert nova et vetera* 8*. Eo ipso enim, quo in eodem thesauro et ex eodem novum et vetus testamentum provenire docet, confirmat omnino, ea sibi invicem consentire et convenire, non autem secum pugnare. Dum vero utriusque doctrinam ad regnum cælorum perducere tradit, adhuc clarius consensionem 9 et nexum mutuum indissolubilem astruxit. Quod si igitur utrumque testamentum in eadem re thesauri instar reconditum est, et ex eodem iterum prodit, in idem quoque cælorum regnum eos, qui utrumque asservarunt, perducit, quomodo ea oppositæ factiones separabunt? Nonne potius utriusque testamenti auctor ea proloqui audentes ridebit et subsannabit, imo ut vasa liguli conteret, tanquam eos, qui se a via recta separaverint et perdiderint? Prænuntiat vero et propheta Isaias, ea quæ tempore Servatoris re ipsa præstita apparebant: *Ipsæ infirmitates nostras suscepit, et morbos pertulit: et plagis ejus nos omnes sanati sumus* 9*. Ea quoque quæ dominum tenebrarum et potestates latuerunt, hæc præscire prophetam, donum propheticum et vita secundum legem acta fecit. Quomodo vero prophelia, quæ latronem latuit, ex ipsius inspiratione profecta est? Quomodo is qui Dominum nostrum Jesum Christum ita prædicavit, atque salutem nostram ita instaurandam prædixit, futura nisi a Deo bono et Patre, a quo fons veritatis, ipse Servator noster, profluxit, sed ab alio malo principio inspirationem habuisset, vaticinatus est?

οὕτω μὲν θεολογῶν, οὕτω δὲ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐκπνεόμενος τὰ μέλλοντα ἐχρησμάσθη, ἀλλὰ τίνος (12) ἄλλης πονηρίας ἐνεργούσης ἀρχεκάκου;

XVIII. Nunquid igitur cessatis, contra Deum pugnare, neque vos ulla pœnitentia a longo errore revocat? At enimvero Servator noster illum, qui ad se veniens vitam æternam quærebat, hujus participem fore promittit, non certe, si legem conviciis proscinderet, aut prophetas subsannaret, sed si præcepta servaret. Cum enim homo, de vita æterna sollicitus, quæreret, quænam servanda essent (O eximium cultum, legi præstitum!) non ea quæ gratiæ, sed quæ legis erant, proponit, *Non occides, inquit, non mœchaberis, non juraberis, non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, et matrem,*

(12) Ἄλλὰ τίνος. Sic scripsi pro ἀλλὰ τίνος, quod codex mendose exhibebat, quem et sæpe alias in scriptione accentuum a vero aberrare deprehendi, hinc inde etiam, ubi non monui, ad rationes grammaticas a me emendatum.

*et dilige proximum tuum sicut te ipsum*¹⁰. Vide vero bonum, quod in juvene illo erat, ut intelligas, quale quidem illud sit, cujus observatio vitam æternam conciliet. Cum enim is interrogaret, nihil aliud ipsum edocuit, quam, apostasiæ se opponens, legis præcepta proposuit, cum multa asseveratione contendens, ea bona esse et ad vitam æternam ducere. Quod si vero a bono Patre non fuissent, ipsiusque præconio consona, sed a tyrannide orta, quomodo illa veritas ipsa tanquam veritatis plena produxisset? Quomodo vero vitam æternam quærenti eam per ea quærendam suasisset? Quomodo denique, o maximam insaniam! si quis hæc vel in se considerare voluerit, illius, qui ab initio homicida erat, lex fuerit: *Non occides, non mæchaberis*, et cæteræ, quibus malitia ejusque sator e diametro ipsis oppositus, non sane, fovetur, sed potius efficitur, ut obedientes a castigandorum pænis procul amoveantur? Qui enim a cædibus, et furto, et adulterio et falso testimonio immunem se præstat, proximumque suum diligit ut se ipsum, hic est, qui leges Bono oppositas conculcat, et eum, qui ab initio malus fuit, tanquam hostem confundit, qui denique, præstitis præceptis Mosaicis, gratiam accepit se ab ejus actionibus abstinendi. Ita actiones, quæ a legis præceptis proficiscuntur, sua natura bonum secum ferunt, et robur Mali per se invalidum esse demonstrant. Dum vero adolescentem perfectum fore pronuntiavit Servator, si reciperet et sua, quæ gratiam parerent, præcepta, neque hoc sane quidquam, quod dictis contrarium sit, infert. Primum enim non unumquodque eorum, quæ sub gratia sunt, præceptum per se perfectionem confert, quia sic sufficeret unum, et reliquorum observatio supervacanea foret. Neque enim hoc tantum ad bonæ legis rationem requiritur, ut in se perfectionem exhibeat, sed id potius, ut nihil, quantum quidem in ipsa est, reliquum faciat, quominus eum, qui circa eam versatur, bono jungat, et ab actionibus malis avocet. Deinde et ex ipsa hac assertionem non minus, quam ex prædictis, perspicere licet, præcepta legis in honore fuisse. Dum enim Servator illa non abjicit, sed potius iisdem sua superaddit, præterea vero per utraque perfectum quemdam fieri pronuntiat, manifestum sane est, quod ea quoque ipsa hac eorum, quæ sub gratia sunt, connexionem et conjunctionem perfectionis consortia esse pronuntiat. Neque enim quisquam, qui rationis usum integrum habet, affirmavit, eas leges, quas ipsa veritas bonas esse, et ad ipsum cælorum regnum ducere asserit, etiamsi ea quæ gratiæ sunt, simul adsint, nihil ad perfectionem conferre.

¹⁰ Matth. xix, 16-20.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(12*) Τὸν τέλειον. Fortasse præstiterit legere τὸ τέλειον, sicut paulo ante noster dixerat τὸ τέλειον προξενεῖ.

A ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ ὄρα τοῦ νεανίσκου τὸ ἀγαθόν. ὁποῖόν τι ἐστίν, οὐ ἢ πρᾶξις τὴν αἰώνιον ζωὴν προξενεῖ. Διερωτῶντος, ὁ Σωτὴρ οὐδὲν μᾶλλον ἐκεῖνον διδάσκων, ἢ κατὰ τῆς ἀποστασίας ἰστάμενος, τὰς νομικὰς προέτεινεν ἐντολάς, μετὰ πολλῆς τῆς βεβαιώσεως, ἀγαθὰς εἶναι ταύτας καὶ πρὸς ζωὴν ἀπάγειν τὴν αἰώνιον ἐπιμαρτυρῶν. Καί τοι εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ἦσαν, καὶ τῷ αὐτοῦ κηρύγματι σύμφωνοι, ἀλλ' ἢ τυραννίς αὐτοῖς ἐπεφύετο, πῶς μὲν αὐτὰς ἡ ἀλήθεια, ὡς μετόχους προῆγε τῆς ἀγαθότητος; πῶς δὲ τῷ ζητοῦντι τὴν αἰώνιον ζωὴν δι' αὐτῶν εὐρεῖν ἐπετίθετο; Πῶς δὲ, ὡ βθεΐας μέθης! εἴ τις καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐθέλοι ταῦτα σκοπεῖν, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου νόμος τό· Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἐκ διαμέτρου ἡ κακία καὶ ὁ ταύτης σπορεύς, μὴ ὅτι θεραπεύεται, ἀλλὰ γε δὴ καὶ ὡς πορβρωτάτω μαστιγουμένων δίκην ἀπελαύνεται. Ὁ γὰρ φόνων καὶ κλοπῆς, καὶ μοιχείας καὶ ψευδομαρτυρίας κρείττων γεγονώς καὶ τὸν πλησίον ἀγαπήσας ὡς ἑαυτὸν, οὗτός ἐστιν ὁ καταπατῶν τοὺς ἀντικείμενους τῇ ἀγαθότητι θεσμοὺς, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν ἀρχέκακον κατασχύνων ἐχθρὸν, καὶ τῶν αὐτοῦ πράξεων μακρὰν ἀποδιώκειν χάριν λαβῶν διὰ τῆς ἐργασίας τῶν Μωσαϊκῶν ἐντολῶν. Οὕτως καὶ καθ' ἑαυτὰ τῶν νομικῶν ἐντολῶν αἱ πράξεις τὴν ἀγαθότητα φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς, καὶ τοῦ Πονηροῦ τὸ κράτος σαθρὸν ἐλέγχουσι δι' ἑαυτῶν. Εἰ δὲ καὶ τέλειον τὸν νεανίσκον ἀνεῖπεν ἔσεσθαι προσλαμβάνοντα καὶ τὰς ἰδίας, αἱ τὴν χάριν ποιούσιν, ἐντολάς, οὐδὲ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις οὐδὲν ὑπεναντίον μετακινεῖ. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐδὲ ἐκάστη τῶν ἐν τῇ χάριτι καθ' ἑαυτὴν τὸ τέλειον προξενεῖ, ἐπεὶ ἐξήρκει ἂν ἡ μία, καὶ τῶν ἄλλων ἢ ἡ πρᾶξις περιττή. Οὐ γὰρ τοῦτο νομοθεσίας ἀγαθῆς τὸ καθ' ἑαυτὴν παρέχειν τὸ ἐντελές, ἀλλὰ τὸ μηδὲν καθυφεῖναι, τόγε ἐπ' αὐτῇ, πρὸς τὸ μὴ συνάπτειν μὲν τὸν μετίοντα ταύτην τῷ ἀγαθῷ, ἀπάγειν δὲ τῆς ἐργασίας τοῦ πονηροῦ. Δεύτερον δὲ καὶ δι' αὐτῆς ἐστὶ τῆς ἀποφάσεως οὐδὲν ἔλαττον συνιδεῖν, ἢ διὰ τῶν προτέρων τὰς νομικὰς τιμωμένας ἐντολάς. Τὸ γὰρ ἐκεῖνας μὲν τὸν Σωτῆρα μὴ ἐκβαλεῖν, ἐπὶ δὲ ταύταις καὶ τὰς ἰδίας ἐπαγαγεῖν, εἶτα τὸν (12*) τέλειον δι' ἀμφοῖν ἀποτελεῖσθαι, δῆλον ἂν εἴη, ὡς κάκειναις τῇ συνδρομῇ τε καὶ συνοικειώσει τῶν ἐν τῇ χάριτι τῆς τελειότητος ἀνακηρύττει μετασχεῖν. Οὐ γὰρ ἂν τις σώζων ὅλως σοῦ λογισμοῦ τὸ ἀξίωμα, ἅς ἀγαθὰς τε ἀνεῖπεν (13) ἡ ἀλήθεια καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν χειραγωγούς πάντας ἀποψηφιεῖται, εἰ καὶ προσέχουσιν αἱ τῆς χάριτος, μηδὲν πρὸς τὴν τελειότητα συντελεῖν.

(13) Ἀνεῖπεν. Scriptum primum in codice erat ἂν εἶπεν, quod eadem manus recte correxerat per ἀνεῖπεν.

10. Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα λογιζομένῳ, καὶ ὅσον ἰσχυσε κατὰ τοῦ γένους ὁ ἐχθρὸς, εἰς οὗαν τε κατηνέχθη πτώσιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ πρὸς ὅσῃν ἀλλοτριώσιν ἢ φύσις ἀπηνέχθη τοῦ πλάσαντος, ἀνθελομένη τοῦ Κτίστου τὸν πολέμιον ἐπιγράφεσθαι δεσπότην· ἀναστρέφεται μὲν τὰ ἐντὸς, ταράσσεται (14) δὲ τὰ σπλάγχνα, καὶ προπίπτει δάκρυα, καὶ τοὺς ἐλέγχους οἱ θρῆνοι παρέρχονται. Ἀλλὰ τίς ἂν θρῆνος ἐξαρκέσει τῷ πάθει; Οἶμαι γὰρ καὶ αὐτὸν τὸν Ἱερεμίαν, θρήνους, εἴ τις ἄλλος, εἰδὸτα συμπαρατείνειν παραπτώμασι, τὸ ἔλαττον ἐνταῦθα λαβόντα, καὶ τὴν συμπάθειαν ὄλην κενώσαντα ἀπελθεῖν. Τηλικούτον πρόκειται πτώμα, καὶ τηλικαύτη κατέσχε τοῦ ἀνθρώπινον πληγῆ. Ὅρα γὰρ, οἶμοι, νῦν μὲν ὅπως συνηγόρους ἑαυτοὺς προχειρίζονται τοῦ ἐχθροῦ, νῦν δὲ οὐ συνηγόρους μόνον ἀλλὰ καὶ τῇ κακίᾳ ὑπερέχοντας καὶ παρευδοκίμουντας τὸν ἀρχέκακον καὶ ὑποσπορέα τοῖς τοιούτοις. Καὶ παρελαύνοντες τοῖς ἀτόποις τὸν εἰσηγητὴν, αἴσθησιν οὐκ ἐθέλουσι λαβεῖν. Τοῦ γὰρ Σιουτῆρος ἡμῶν ἤδη τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ ἰσχὺν παραδείκνυντος τοῖς θαύμασιν, ἐπεὶ τῶν ἄλλων νοσημάτων ἀπαλλάττων τὸ οἰκεῖον πλάσμα, οὐδὲ τὸ τῶν δαιμόνων στίφος εἴα διενοχλεῖν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς αὐθεντίας ἀπήλαυεν, οὐκ ἐτόλμησεν, ὑπερ πρότερον, ἀλαζονεύσασθαι ὁ ἐχθρὸς, καὶ ἑαυτοῦ εἶναι, ἐξ οὗ ἐδιώκετο, ἀντειπεῖν. Ἀλλ' ἅμα τε ὁ Κτίστης εὐσπλάγχυν τῷ κτίσματι προσέβλεψεν ὄμματι, καὶ ὁ λεγεὼν ἐδραπέτευε, καὶ οὐκ ἐξ ὧν φεύγει μόνον τοῦ ἀλλοτρίου διώκεσθαι, καὶ ἄκων ἔργοις ἐπιμαρτόρεται, ἀλλ' ὅτι μηδὲ τῶν χοίρων φύσις ὑπὸ τὴν πονηράν ἐστι πλάσιν καὶ ἀρχὴν λαμπρότερον ἀνομολογεῖ. Αἰτούσι γὰρ οἱ τῆς πονηρίας τὸν κοινὸν Κτίστην καὶ Δημιουργὸν ἄδειαν αὐτοῖς παρασχεῖν, κἂν γοῦν ἐν ἐκείνοις εἰσελθεῖν. Ὁ δὲ ἄρα πάντα ἐν σοφίᾳ ποιῶν, οὐκ ἐκείνοις, ὡς ἔοικε, χαριζόμενος, ἀλλ' ἦν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἔχθραν ἔχουσι καὶ μισοφονίαν ἐνδείξασθαι παραχωρῶν, ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς ἀτόπου ταύτης νόσου, οἷόν τινα θεραπείαν προκατασκευαζόμενος τὴν τε αἴτησιν αὐτῶν ἀφῆκε προελθεῖν, καὶ τὴν αὐτῶν ὁρμὴν κατ' γνώμην εἰς θρίαμβον ἐξελθεῖν. Ὅρας πῶς ὁ τῶν δαιμόνων λεγεὼν οὐ λόγοις ἀλλ' ἀνάγκῃ πιεζόμενος τοὺς χοίρους ἀνομολογεῖ ἔργα εἶναι τοῦ ἐν τῇ σαρκὶ κρυπτομένου ἀληθινοῦ Θεοῦ; Εἶτα ὁ ἐχθρὸς πρότερον καταψευδόμενος καὶ λέγων· Ταῦτα πάντα ἐμὰ ἐστὶ, καὶ ἐὰν πεσῶν προσκυνήσης μοι, δώσω σοι αὐτὰ· οὗτος τότε ἀγνοῶν μὲν, ὅτι Θεὸς ἦν, φ' τὴν πείραν προσῆγε, καταλαζονεύόμενος δὲ, ὡς τὰ ἐπίγειά ἐστιν αὐτοῦ, τῆς θεϊκῆς ἤδη δόξης διὰ τῶν θαυμάτων ἀπαστραπτούσης, ἔδεισέ τε ὁ ἀναιδής, καὶ τῆς ἀλαζονείας ἀπέστη· καὶ ὁμολογεῖ δι' ἔργων μηδὲ τὴν ἐπὶ τοῖς χοίροις ἔχειν ἐξουσίαν, μὴ ὅτι γε πλάσιν.

XIX. Mibi vero hæc ita argumentanti, et, quantum hostis contra homines valuerit, in quantamque perniciem præcipites illi acti sint, quam item procul natura a Conditore aversa sit, postquam adversarium loco Conditoris ut dominum suum elegit, exponenti, interiora invertuntur, visceraque commoventur, lacrymæ ex oculis cadunt, et querelæ argumenta superant. Sed quæ tandem lamentatio affectum satis exprimat? Ipsum enim Jeremiam, qui certe, si quis alius, threnos delictis pares concinnare valuit, hic inferiorem fore, et omni commiseratione profusa negotium relicturum esse crediderim. Tam gravis ob oculos nobis versatur lapsus, et tantum genus humanum vulnus accepit. Vide enim quomodo nunc quidem, proh dolor! se hostis administros sistant, nunc vero non administros modo, sed et ut tales, qui malitia ac factis hujusmodi ipsum ab origine malum et mali satorem superant ac vincunt, et ne sic quidem quamvis magistrum insolentia sua prætervehantur, mali sensu afficiuntur. Cum enim Servator noster divinitatem suam et potentiam miraculis jam declarasset, idem non solum aliis morbis creaturam suam liberavit, sed nec permisit, ut eadem a dæmonum caterva turbaretur, atque adeo cum auctoritate multa eam propulsavit, non sane tunc, ut antea, ausus est superbire hostis, suumque id, quo impetebatur, esse dixit. Sed simul ac Creator creaturam suam oculo miserante aspexit, legio dæmonum aufugit^{10*}, neque solum eo ipso, quod fugit, ab alieno se peti re ipsa, etiam invitus, testatur, sed et, quod nec porcorum natura malo conditori et principio subjecta sit, clarissime profitetur. Mali enim isti a communi Conditore et Creatore expetunt sibi facultatem vel in porcos ingrediendi. Qui vero omnia sapienter faciebat, certe non illis, ut videtur, gratificaturus, sed potius ostensurus, quam adversus homines inimicitiam foveant, cædemque spirent, imo vero et medicinam quamdam contra insolentem hunc morbum paraturus, petitionem eorum omni ex parte ratam esse, eorumque impetum et voluntatem triumphali loco inservire jubebat. Videsne, quomodo legio dæmonum non verbis sed factis, neque sponte sua, sed necessitate coacta, profiteatur, porcos operâ esse veri Dei, sub carne occultati? Deinde hostis, qui primum mentitus erat dicens: *Hæc omnia mea sunt, et, si procidens adoraveris me, ea tibi dabo*¹¹; is, inquam, quidem ignorans, Deum esse eum, in quem tentationem moliretur, atque adeo terrestria sua esse gloriatus, nunc, quando divina gloria per miracula eluxisset, timuit sibi impudens, et ab arrogantia abstinuit: atque sic opere ipso fatetur, se nec potestatem quidem in porcos habere, nedum eos creasse.

^{10*} Marc. v, 9. ¹¹ Matth. vi, 9.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(14) Ταράσσεται. Ita scripsi pro παράσσεται, quod est in ms.

XX. Tu vero, a homo, expergiscere : nondumne A
 Dominum tuum agnoscere cupis, sed adhuc corpus
 tuum creaturam Mali appellas ? Is, cujus agebas
 patronum, timore correptus, deponit mendacium,
 tu vero in patrocínio pergis ? Ille opere ipso clamat,
 quod nec porcorum sit dominus, tu vero eum tuum
 facis dominum ? Is nondum perfecte Dominum
 agnoscens, neque enim crux adhuc erat fixa, neque
 sol tenebris obduxerat lucem, neque terram, per
 naturam alioquin quietam, mirabilis corripuerat
 tremor, neque conclavia inferorum locorum evacuata
 adhuc erant, neque resurrectio cognita: et vel sic, cum
 nihil horum adesset, latro, a veritate substantiali
 sibi metuens, a potestate, quam antea sibi ipsi afflu-
 xerat, se ipsum etiam invitatus revocat. Veritas enim
 mendacem ita coercebat, ut cum antea regna omnia B
 sua esse gloriaretur, opere ipso ne in porcos qui-
 dem, nedum in quidquam aliud, potestatem se
 habere clamaret. Tu vero post crucem perlatam,
 post spoliatum infernum, post factam resurrectio-
 nem, post triumphatos principatus et potestates
 tenebrarum, post datam tibi facultatem, omnem
 hostis, si velis, potestatem eludendi ; tu, inquam,
 te ipsum adhuc ferre potes, quando te alius, ne
 dicam tu temetipsum, obnoxium et creaturam
 Mali appellat ? Quis vero non vel hinc facile per-
 spexerit, quod, qui sub lege prophetæ erant et
 legati, quosque Jerusalem, ceu stupidissimorum
 Judæorum cætus prodit, lapidans et occidens non
 ferebat, illi omnino a bono principio inspirati et
 missi sint, atque inde originem duxerint, unde C
 omnia ista profluxerant, nempe ab ipso Domino
 nostro Jesu Christo, veritatis fonte ? Is enim mi-
 seram clamat esse Jerusalem ob ea, quibus facta
 sit obnoxia. Non vero miseram diceret Bonitas
 ipsa eam urbem, quæ lapidaret aut occideret pra-
 vitatis amatores aut ejusdem legatos : *Jerusalem
 enim, inquit, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et
 lapidas missos ad eam* ¹². Et postea : *Quoties volui
 congregare filios tuos, quomodo gallina pullos suos,
 vos autem nolulistis* ¹³. Hoc est : Quoties volui ex
 commiseratione eos ad me recipere, et pœnæ
 subtrahere, quæ vos pro cæde prophetarum et pro
 ludibrio, in leges vobis datas probato, manebat,
 prætereaque ea gratia donare, ut præsentem in hac D
 vita felicitate frui possitis ? At enimvero, quam
 tyrannidem insipidi ipsi vobis constituistis, ea
 non solum non permisit ad conversionem ullo
 modo, quam tamen tanta et talis benevolentia
 offerebat, et ad eam amplectendam cohortabatur,
 respicere, sed et ut prioribus similia addatis,
 impellit. Et quid dico similia ? Imo longe pejora,
 quibus providentiam meam et humanitatem a vobis

K'. Καὶ σὺ, ἄνθρωπε, ἀνάτησον, οὕτω θέλεις ἐπι-
 γινῶναι τὸν σεαυτοῦ Δεσπότην, ἀλλ' ἔτι τὸ σὸν σῶμα
 πλάσμα λέγεις τοῦ Πονηροῦ ; Ὁ συνηγορούμενος,
 φόβῳ συσχεθείς, τὰ ψεῦδος ἀπέθετο, καὶ σὺ τὴν
 συνηγορίαν ἔτι συγκροτεῖς ; Ἐκεῖνος τοῖς ἔργοις
 ἀναδοῶ, ὡς οὐδὲ τῶν χοίρων κύριός ἐστι, καὶ σὺ
 σεαυτοῦ κύριον ποιεῖς ; Ἐκεῖνος οὕτω τελείως τὸν
 Δεσπότην ἐπιγνοῦς (15), οὕτω γὰρ ἦν ὁ σταυρὸς
 πηγείς, οὐδ' ὁ ἥλιος σκίτην καλυψάμενος τὸ φῶς,
 οὐδὲ τὴν γῆν ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν ἡρεμίας ὁ παρά-
 δοξος εἶχε τρόμος, οὐδὲ τὰ τοῦ ἄδου ἐκεκένωτο ταμεῖα,
 οὐδὲ ἡ ἀνάστασις ἐγινώσκετο. Ἀλλ' οὖν καὶ μηδενὸς
 ἔτι τούτων παρόντος ὁ ληστῆς τὴν ἐνουπόστατον δεδιῶς
 ἀλήθειαν, ἣν αὐτῷ προανεπλάσατο ἐξουσίαν, ταύτης
 ἑαυτὸν καὶ ἄκων ἀπάγει. Ἐδιάζετο γὰρ ἡ ἀλήθεια
 τὸν ψεύστην· καὶ μηδὲ τῶν χοίρων, μὴ ὅτι τινὸς ἄλλου,
 ὁ τὰς βασιλείας πάσας ἑαυτοῦ τερατευόμενος εἶναι
 μηδ' αὐτῶν ἔχειν τὴν κυριότητα τοῖς πράγμασιν
 ἀνακράζει. Καὶ σὺ μετὰ τὸν σταυρὸν, μετὰ τὸ σκυ-
 λευθῆναι τὸν ἄδην, μετὰ τὴν ἀνάστασιν, μετὰ τὸ
 παραδειγματισθῆναι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας τοῦ
 σκότους, μετὰ τὸ λαθεῖν σε τὴν ἐξουσίαν, ἂν ἄρα
 βούλη, κατὰ πάσης τῆς δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ, ἔτι
 σεαυτὸν ἀνέχη, εἴ τις σε ἄλλος ὑπεξουσίον καὶ πλάσμα
 λέγει τοῦ πονηροῦ, μὴ ὅτι γε σὺ σεαυτὸν ; Τίς δ'
 οὐχὶ κἀντεῦθεν ῥᾶστα συνίδοι, ὡς οἱ διὰ τοῦ νόμου
 προφηταὶ καὶ ἀπεσταλμένοι, οὓς ἡ Ἱερουσαλήμ, ὁ
 νῦν δηλοῖ τῶν ἀγνωμονεστέρων Ἰουδαίων τὸ σύστημα,
 λιθοβολοῦσά τε καὶ ἀποκτινῶσα οὐκ ἀνίει, οὗτοι δὲ
 τῆς ἀγαθῆς ὑπῆρχον ἐπιπνοίας τε καὶ ἀποστολῆς,
 καὶ δὴ καὶ τὴν δημιουργίαν ἔλκοντες ἐκεῖθεν : Πόθεν
 καὶ τίς ἡ παράστασις· αὐτός ἐστιν ὁ Κύριος ἡμῶν
 Ἰησοῦς Χριστός, ἡ τῆς ἀληθείας πηγή. Ταλανίζων
 γὰρ τὴν Ἱερουσαλήμ, οἷς ἐν τούτοις ὑπηνέχθη, οὐκ
 ἂν δὲ ταλανίσαιεν ἡ ἀγαθότης τὴν λιθοβολοῦσαν καὶ
 ἀποκτενοῦσαν τοὺς ἔραστὰς τῆς πονηρίας, ἢ τοὺς
 ὑπ' αὐτῆς ἀπεσταλμένους. Ἱερουσαλήμ γὰρ, φησὶν,
 Ἱερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνασα τοὺς προφήτας, καὶ
 λιθοβολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν.
 Εἶτα· Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυνάξαι τὰ τέκνα
 σου, ὃν τρόπον ὄρνις τὰ νοσσία ἑαυτῆς, καὶ οὐκ
 ἠθέλησας. Ἀντὶ τοῦ· Ποσάκις ἠθέλησα διὰ συγ-
 γνώμης ἀναλαθεῖν ὑμᾶς, καὶ τῆς δίκης ἐξαρπάσαι,
 ἥτις ἀντὶ τῶν προφητικῶν αἱμάτων καὶ οἷς τῶν δε-
 δομένων ὑμῖν κατορχεῖσθε νόμων, ἀπέκειτο, εὐδαι-
 μονίας τε συνόντας ἀλλήλοις τῆς κατὰ τὸν βίον
 ἀπολαύειν, χάριν παρασχεῖν. Ἀλλ' ἦν αὐτοὶ γε καθ'
 ἑαυτῶν τῆς ἀπονίας τυραννίδα προστήσασθε, οὐ
 μόνον οὐδὲν πρὸς ἐπιστροφὴν ἀφορᾶν ὑμᾶς παρ-
 εσκεύασε καίτοι τοσαύτης καὶ τηλικαύτης τῆς εὐμε-
 νείας ταύτην ὑμῖν προτεινούσης, καὶ πρὸς αὐτήν
 ἐπιστρέφεσθαι παρακαλοῦσης, ἀλλὰ καὶ καθ' ἐκάστην
 παραθρασύνει (16) προστιθέναι τὰ ὅμοια. Καὶ τί

¹² Matth. xxiii, 37. ¹³ ibid. 38.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(15) Ἐπιγνοῦς. Ita fert variorum Patrum sen-
 tentia malum dæmonem Christum, ut Deum et
 Servatorem mundi, sub nativitatem aut initium
 præconii ejus non cognovisse. Vide testimonia

eorum collecta a Dionysio Petavio in *Dogmatibus
 theologis*, tomo III, lib. I, c. 8, p. 27.

(16) Παραθρασύνει. Sic putavi scribendum pro
 παραθρασύνει, quod erat in ms,

λέγω τὰ ὅμοια ; Ἀλλὰ μὴ τὰ πολὺ χαλεπώτερα, δι' ὧν ὑμεῖς τὴν ἐμὴν πρόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν ἑαυτῶν ἀπεσκευάσασθε. Διὸ καὶ ὁ καιρὸς ὑμῖν ἀπαιτεῖσθαι παρέστηκε τὰ ἐπίχειρα, τὴν τε ἀπ' ἀλλήλων καταδικάζων διασπορὰν, καὶ οὐ τὴν διασπορὰν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν πόλιν αὐτοῖς θεμελίους καταστρέφων, καὶ ἐρημίᾳ παραδιδούς. Εἰ οὖν κατὰ τῶν προφητικῶν αἰμάτων ἡ τόλμα καὶ τῶν ἀπεσταλμένων ὁ φόνος εἰς ταλανισμόν μὲν ἀπάγει τοὺς Ἰουδαίους, προσίμιον δὲ γίνεται τῆς ἐσχάτης αὐτῶν ἀπωλείας, πῶς οὐχὶ τὴν ἴσην δίκην ἵνα μὴ λέγω τὴν μείζονα, οἱ θερμοῖ μὲν τῶν Ἰουδαίων μιμηταὶ καὶ ὑπερβαλέσθαι δὲ φιλονεικήσαντες αὐτοὺς, οὐκ αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν ἐπάγουσιν τε καὶ ἄφυκτον τούτῃν κατασκευάζουσι περιφανῶς. Οἱ γὰρ πονηρᾶς δημιουργίας, ὧν ἕκδικος ἡμῖν ὁ Σωτὴρ, τούτους δυσφημοῦντες προελθεῖν, πολλῶ χαλεπώτερον τολμᾶσι τῶν ἀνελόντων αὐτοὺς. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ σωματῶν ἀπαξ ἀφῆκαν τὴν πληγὴν, οἱ δὲ τὴν πονηρίαν αὐτοῖς φύσει συγκατασκευάζοντες, αἰδῖον ἐναφειῖσι τὴν ἀνίατον καὶ ἀνυπόστατον πληγὴν, μετὰ τὸ καὶ τοὺς ἀνελόντας αὐτοὺς ἀντὶ τῆς τιμωρίας ἐπάθλοισ κοσμεῖν, δι' ὧν μὲν τῆς σωματικῆς ἐκείνης σφαγῆς ἀρχηγούς τῆ γνώμη παριστῶσιν ἑαυτοὺς. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, καὶ τοὶ τηλικαῦτα ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τῶν σωματῶν ἀσελγείας ἐπὶ τὸν κοινὸν Δεσπότην καὶ Δημιουργὸν ἀναφέρειν οὐ φρίττουσιν τὴν ἀσελγείαν. Οἷς γὰρ, ὧν ἐστὶν ἕκδικος, κακίας λέγουσιν ἔργα καὶ θεραπευτὰς, τούτοις τὴν ὕβριν, ἀλλ' οὐκ ἂν ὀνομάσαιμι, συνεξυδρίζουσι καὶ τὸν ἐκδικητὴν.

ΚΑ'. Ὅτι δὲ τῶν προφητῶν ὁ χορὸς, καὶ αἷς ἱερολογίαις Μωσῆς ὑπηρετήσατο, αὐτοὶ τε θεοῦ πεφνήνασι τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πλάσμα καὶ λατρευταὶ καὶ ὧν ὑποφῆται χρηματῖσαι: χάριν ἔλαβον, ἐπιπνοίας ἦν ταῦτα καὶ πρόνοιαι ἀγαθοῦργου, καὶ οὐδὲν ἦν πρὸς γε τὴν τότε τῶν ἀνθρώπων ἀκοήν, οὔτε σοφώτερον, οὔτε ἀσφαλέστερον, ἀλλ' οὔτε σωτηρίαν παρασχεῖν ἐτοιμώτερον, οὐδὲ χειραγωγῆσαι βέλτιον, αὐτὸς πάλιν ἡμῖν ὁ καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας διαθήκης Δεσπότης, παρέχει καὶ τὴν ἀπόδειξιν. Τοιαύτην γὰρ τοῖς προφήταις τοῖς αὐτοῦ παρέσχεν ἔργοις τὴν τῆς ἀληθείας ἀσφάλειαν, καὶ εἰς τοσαύτην τούτους δόξαν καὶ περιφάνειαν ὕψωσεν, ὥστε οὐ τὰ παράδοξα τῶν ἔργων μόνον τούτους ἐπιδείκνυσι προκαταγγεῖλαι καὶ ἀνειπεῖν, οὐδ' ὅτι σταυρὸν καὶ θάνατον, οἷς ὑποστήσεται (17) σώσει τὸ γένος ἡμῶν· οὐδὲ χολὴν καὶ ὄξος, ὡς (18) ποτισθήσεται· οὐδ' ὅτι τὸ πάθος ὁ ἥλιος οὐ φέρων σκοτισθήσεται, οὐδ' ὅσα ἄλλα μετὰ τοῦ ὑπερφουδοῦς καθέκαστον ἔσχε τὴν ἕκθασιν ἀπαράτρεπτον· ἀλλ' οὐδ' ὅτι ἐπὶ πῶλον ὄνου καθεδεῖται, καὶ τῶν δυσανασχετούμενων τοὺς παῖδας ὕμνολόγους ἔξει. Οὐμενοῦν οὐδὲν τούτων ἀφῆκε μὴ κατὰ τοὺς ἐκείνων λόγους καὶ τὰς προφητείας προελθεῖν, καὶ ἑαυτὸν ἐπιδείξει διαπραττόμενον. Καίγε τί προσήκον ἦν, τὸν ἀναιρέτην τῆς κακίας, καὶ οὐ τῆς ἐπιδη-

A ipsis propulsatis. Propterea et tempus vos expectare jubet pœnas promeritas, quod non solum dispersionem a vobis invicem irrogabit, sed et ipsam urbem funditus evertet, et desertam reddet. Si igitur audax in prophetarum sanguinem facinus et missorum cædes Judæos in miseriam conjicit, atque initium facit extremæ ipsorum calamitatis, quomodo non idem judicium, ne dicam gravius, strenuî Judæorum imitatores, imo eosdem ut superent, adnitentes, ipsi illi in se transferunt, idque manifeste inevitabile reddunt? Qui enim eos, quorum ultorem Servator se nobis sistit, a malo principio proficisci calumniantur, illi graviora audent istis, qui eos ex vita sustulerunt. Illi enim semel corporibus manus intulerunt, at, qui malitiam natura ipsis insitam nugantur, perpetuo illis plagas inferunt insanabiles ei intolerabiles, siquidem et occisores eorum pro pœnæ præmiis ornant, atque sic quoad mentem et animi sententiam cædis hujus corporeæ duces se probant. Quæ quamvis gravia sint, ne sic quidem illis sufficiunt, qui potius petulantiam suam a corporibus ad communem Dominum et Conditorum convertere non verentur. Quando enim eos, quorum ultor est, malitiæ opera et ministros esse dicunt, tum injuria, vix ausim dicere, ipsum quoque vindicem eorum afficiunt.

C XXI. Quod vero prophetarum chorus et Moses in sacris oraculis, quæ ediderunt, ut opus Dei et ministri Boni comparuerunt, atque ea, quorum prænuntii appellari merebantur, ab afflatu et providentia divina profecta erant, et talia omnino, quibus eo tempore in auribus hominum nihil sapientius, verius nihil, aut ad salutem parandam aptius, vel ad docendum melius fuerit, ipse iterum Veteris et Novi Testamenti Dominus demonstrat. Operibus enim prophetis eam veritatis fidem fecit, eosque in tantam gloriam et dignitatem evexit, ut ostendat, eas non solum mirabilia opera sua prædixisse, aut, crucem et mortem, quam perpessus, genusque nostrum ita redempturus sit; aut fel et acetum, quibus potandus sit, aut solis, passionem hanc non ferentis, obscuracionem; aut cætera omnia, quæ quidem singula, ut supernaturalia erant, eventum indeclinabilem sortiebantur; sed et quod super pullum asinæ sessurus, et indignantium filios laudatores habiturus sit. Horum, inquam, nihil reliquum fecit, quod non secundum sermones eorum et vaticinia perficeretur, seque id efficere testaretur. Jam vero quid decebat eum, qui malum sublaturus erat e medio, et cujus adventus potissimum ad tyrannidis abolitionem spe-

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(17) Ὑποστήσεται. Excidisse hic videtur particula καί.

(18) Ὡς. Forte rectius legeris οἷς.

ctabat, cum nosset tum prædicta, tum eos, qui ea prædixerant? Utrum omnia illis contraria facere, si a contrario principio essent profecta, an potius operam dare ipsum decebat, ut omnia implerentur, nihilque eorum, quæ ipsi prædixerant, irritum relinquere? Atqui Christus adeo nihil eorum, quæ ii vaticinati erant, neglexit, ut sæpe, cum aliquid faceret, innueret, se ista facere, prout illi quidem præviderint, et prædixerint, operaque sua nullatenus ab iis abire, quæ ab istis erant prædicta. Adeo operæ pretium putavit ostendere, eos esse veraces, magnamque in eo curam posuit, ut demonstraret, illos veri Dei et Patris veros esse prophetas et ministros. Et qui cum ratione conciliari posset, prophetas veritatis fontem constituere, aut opere ipso mirabilia eorum vaticinia confirmare et perficere, ac totum orbem fidei eorum testes oculatos sistere? Idem certe hoc est, ac si veritas ipsa doceret, principii hostilis hoc esse negotium, ut veritatem suggerat. Nota vero, Servatorem, pullo vectum, alia quoque subinnuere. Hoc scilicet omnium maxime manifestum est, quod prophetiam confirmare conetur. Sanctissimum enim hoc oraculum edicit: Hoc vero omne factum est, ut impleretur, quod enuntiatum est per Prophetam dicentem: *Dicite filix Sion: Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus: et sedens super asinam, et pullum subjugalis* ¹⁴. Videsne, quomodo Servator mundi pullo insideat ad implendam et confirmandam prophetiam? Quæ enim, quæso, si ab hoc testimonio dando discesseris, alia causa adesse videtur, quæ, via adeo brevi existente, Jesum pullo insidere suaserit, qui sæpe et varias vias pedibus confecerat? Aut quam gloriam pullus attulit, dum portabat, ei, qui verbo virtutis suæ portat omnia? Quod vero regnum subjugale prædicavit, dum sustinebat vectum regem Israelis? Humilitatem enim et mansuetudinem si non magis, certe non minus testatam fecisset, si iter pedibus fecisset. Adeo ea, quæ veteris erant testamenti, cum novo conjunxit: adeo et verbis et factis edocere perrexit, ex eadem bonitate et nova illa proficisci, quamvis inter cætera dogmata hoc ipsum gratia in primis urgeret.

XXIII. Quid enim, cum in templum iret, num illud ad se non pertinere edixit, ceu apostatis videtur? aut num profanari id permisit, tanquam futurum tyrannidis a se destruendæ, delubrum et domicilium? Certe si ita statuendum fuisset, quod absit dicere! initium omnino destructionis faciendum erat eo in loco, ubi ita hosti cultus exhiberetur. At enim vero ille omnia alia agebat, opere ipso ho-

¹⁴ Matth. xxi, 4, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(19) Τίμ. Lacunæ vestigium, in ms. expressum, credere me jubet, scribendum fuisse τί μὲν.

(20) Ἀνάκτορον. Vox hæc proprie quidem de Dioscurorum templo, tum vero generatim de reli-

A μίας τὸ μέγιστον ἢ τῆς τυραννίδος κατάλυσις, εἰδὸτα καὶ τὰ ποφήτευθέντα, καὶ οἱ ταῦτα προεφήτευταν, πότερον ἀπεναντίας ἐκείνων ἅπαντα πράττειν, εἴπερ ἦσαν ἐξ ἀντικειμένης ἀρχῆς, ἢ ζητεῖν πάντα πληρῶσαι, καὶ μηδὲν εἶσαι διαπεσεῖν, ὧν ἐκείνοις ἐπήλθεν εἰπεῖν. Ἀλλὰ μὴ τοσοῦτον ὠφθη, μηδὲν τῶν ἐκείνοις τεθεσπισμένων ὑπεριδῶν, ὡς καὶ πολλάκις ἐν τῷ πράττειν ἐπισημαίνεσθαι, καθὼς προεῖδον ἐκείνοι, καὶ προαπήγγειλον οὕτω ποιεῖν, καὶ κατὰ μηδὲν τῶν ἐκείνοις κεχρησμοδημένων ἀπαλλοτριουῖσθαι τὰ ἔργα αὐτοῦ. Οὕτω προῦργου τὸ ἀληθεύειν ἐκείνους ἐτίθετο, καὶ ὡς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς παναληθεῖς ὑπῆρχον ὑποφῆται καὶ διάκονοι, πολλὴν τὴν πρόνοιαν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον, πηγάζειν τοὺς προφήτας, παρασκευάζειν τὴν ἀλήθειαν, ἢ, τῶν κεχρησμοδημένων αὐτοῖς παραδόξων ὄντων, πέρας τὰ ἔργα παρέχειν, καὶ τῆς ἐκείνων ἀληθείας τὴν οἰκουμένην πᾶσαν διὰ τῶν ὀμμάτων ποιεῖν μάρτυράς; Ὁ ταυτὸν ἐστὶ τῆς μισούσης ἀρχῆς τὴν ἀλήθειαν ἐπιτήδευμα διδάσκειν εἶναι: τὸ χορηγεῖν τὴν ἀλήθειαν. Ὅρα δὲ, καὶ ἄλλα μὲν αἰνιτόμενος ὁ Σωτὴρ τῷ πῶλῳ ἔποχος ἦν. Τὸ δὲ μάλιστα ἐμφανὲς τὴν προφητείαν ἐστὶ λαβεῖν, ὅτι βεβαιῶν. Λέγει γὰρ τὰ λόγια τὰ σέπτά. Τοῦτο δὲ ὄλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος: Ἐπάτα τῇ θυγατρὶ Σιών· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι πρᾶς, καὶ ἐπίθετῶς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου. Ὅρα δὲ ὅπως ἐπ' ἐκβάσει τε καὶ βεβαιώσει τῆς προφητείας ὁ τοῦ κόσμου Σωτὴρ ἐπὶ τὸν πῶλον καθέζεται; Ἐπεὶ καὶ χωρὶς τῆς τοιαύτης μαρτυρίας, κατὰ γὰρ τὸ φαινόμενον, τίς ἐτέρῃ χρεῖα παρῆν κατεπεΐγουσα, συντόμου προκειμένης οὕτω τῆς ὁδοῦ, ἐποχεῖσθαι πῶλῳ τὸν Ἰησοῦν, ὅς γὰρ πολλάκις καὶ πολυπλασίους ποσὶ τοῖς αὐτοῦ διήλθεν ὁδοῦς; Ἡ ποῖαν δόξαν ἀνῆπτε φήρων ὁ πῶλος τῷ σύμπαντα φέροντι τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Τίνα δὲ καὶ βασιλείαν ἐκῆρυττεν ὑποζύγιον, ἀνέχον ὀχούμενον τὸ βασιλεῖα τοῦ Ἰσραὴλ; Τὸ γὰρ ταπεινὸν καὶ πρᾶον, ἵνα μὴ λέγω μᾶλλον, εἰ τὴν ὁδοπορίαν ποσὶ βαδίζων διήλυεν, ἀλλ' οὖν οὐκ ἔλαττον παρεῖχεν ἐννοεῖν. Οὕτω τὰ τῆς παλαιᾶς τοῖς τῆς χάριτος συνεδίβαζε, καὶ οὕτω διὰ τῆς αὐτῆς ἀγαθότητος καινὰ καὶ ταῦτα προελθεῖν, εἰ καὶ τὸ μεῖζον ἢ χάρις εἶχε μετὰ τῶν ἄλλων σωτηρίων δογμάτων καὶ τοῦτο, καὶ λόγοις καὶ ἔργοις ἐκπαιδεύων οὐκ ἀφ-

D ἴστατο.

ΚΓ'. Τίμ (19) ἱερῶν πρόσελθὼν ἄρα ἀλλότριον ἀπέφηνεν αὐτὸ, ὃν τρόπον ἢ ἀποστασία βούλεται, ἢ βεβηλοῦσθαι παρῆκεν, ὡς τῆς μελλούσης ὑπ' αὐτοῦ καθαιρεῖσθαι τυραννίδος ἀνάκτορον (20) καὶ κατοικητήριον ὃν, πολλοῦ γὰρ καὶ δεῖ, καίτοιγε ἐχρῆν· ἀλλ' ἵλεως εἴη Θεός, ἀφ' οὗ μάλιστα τὴν θεραπείαν ἤδη προσφερομένην τῷ ἐχθρῷ, αὐτόθεν αὐτοῦ τε τῆς καταλύσεως ποιεῖσθαι τὴν ἀρχὴν. Ὁ δὲ τούναντίον

quis omnibus usurpari a Græcis solet. Vide Ezechielem Spanhemium, ad hymnos Callimachi in Appolinem, v. 76.

ἅπαν ἐκτελεῖ δι' ἔργων αὐτῶν ἐλέγχων τοὺς ἀσεβεῖς. Οὐ γὰρ μόνον οὐδὲν οὐκ ἀφῆκεν ὑβριστικόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μὴ λίαν τετιμηκότας ἐκβάλλει τε καὶ ἀπελαύνει σὺν ἀπειλῇ, καὶ τῆς ὀργῆς, ὅσης ἦσαν ἄξιοι βεβηλοῦντες τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτῶν παριστῶν, φραγγέλλιόν τε (21) σχοινίων διαπλέκει, καὶ τοῦτο τούτοις ἐπανατείνεται, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς τραπέζας τῶν κολλυθιστῶν, αὐταὶ δ' ἂν εἶεν, αἱ τὸ τῆς ἀλλαγῆς ἀργύριον καὶ τὰ κέρματα ἔφερον, ἐφ' οἷς καὶ τὰς καθέδρας τῶν πωλούντων τὰς περιστεράς ἢ τοὺς βοῦς· εἰ βούλει δὲ καὶ τὰ πρόβατα, καταστρέφει (22). Καὶ οὐκ ἔπραξε μὲν ταῦτα· ἐσίγησε δέ. Ἦ οὐκ ἐσίγησε μὲν, διὰ παραβολῆς δὲ ἐφθέγγετο· ἢ οὐ τοῦτο μὲν, οὐ σὺν παρῥησίᾳ δέ. Καὶ τίς ἂν ἄλλος εἴη σαφέστερος λόγος, ἢ τῇ παρῥησίᾳ κρατῶν, ἵνα μὴ τις καὶ τῶν κακουργεῖν σοφίαν ποιουμένων, ἀφορμὴν ἄλλην ἐαυτῷ διαπλαττόμενος εἰς ἐκείνην τῶν πεπραγμένων ἀνάπτῃ τὴν αἰτίαν· ἀλλ' ἅμα τε εἰργάζετο ταῦτα τὸ πατρικὸν ἱερόν τῆς τῶν Ἰουδαίων ὀλιγωρίας ἀποκαθαίρων καὶ ἀφραγνιζόμενος. Καὶ χρησμὸν ἐπέφερε, λαμπρῶς καὶ σὺν παρῥησίᾳ διδάσκων, καὶ τῆς ἀπειλῆς καὶ τῆς καταστροφῆς τῶν τῆς ἐμπορίας τραπεζῶν καὶ καθεδρῶν τὴν αἰτίαν. Ὁ οἶκός μου γὰρ, φησὶν, οἶκος προσευχῆς κληθήσεται, ὑμεῖς δὲ αὐτὸν ἐποιήσατε σπήλαιον ληστῶν· οἶκον προσευχῆς καὶ Θεοῦ οἶκον τὸν νομικὸν καὶ εἰδῶς καὶ ὀνομάζων ναόν. Καὶ ἐκδικῶν αὐτὸν βεβηλούμενον, διότι τε τοῦ ἀγαθοῦ πατρὸς ἦν, καὶ διότι καὶ αὐτοῦ, εἴπερ ἅπαντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ αὐτοῦ. Καὶ τοι πόση τις ἡ βεβηλώσις ἦν ἀργυρίου ξύλον καὶ κερμάτων πίναξ, ἐν ᾧ τὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀντάλλαγμα κατεβάλλετο. Ἄλλ' οὕτως ἦδει τότε τοσαύτης ὄντα τιμῆς καὶ εὐλαθείας ἄξιον τὸν ναόν, ὡς μηδὲ τὸ βραχύτατον ἀνέχεσθαι τῶν ἔξω πιπτόντων τῆς ὀφειλομένης αὐτῷ τιμῆς παραχωρεῖν τινα τολμᾶν εἰς αὐτόν. Τί λέγεις; τὸν οὕτω τιμηθέντα ναόν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τοὺς ἐπιχειρήσαντας τρόπον τινὰ βεβηλοῦν, τηλικαύτης ἀποζηνάντα ὀργῆς, ἄρα εἴη τοὺς οὐκ ἐπ' ἐργασίᾳ μόνῃ κοινῇ βεβηλοῦν ἐπαρθέντας αὐτόν, ἀλλ' ἔλον διόλου μύσους ἀρρήτου καὶ βδελυρίας ἀνυπερβλήτου πληροῦντας αὐτόν, οὕτως ἀνευθύνους ἀφήκειν αὐτούς; Καὶ ποῦ ἂν εἴη τοῦτο λογισμοῖς νηφόντων λαθεῖν δυνατόν; Ἐντεῦθεν δὲ ἂν ἴδοις οὐκ ἔλαττον ἢ διὰ προειρημένων, ὅσης τότε δόξης καὶ τιμῆς ἄξιός ὁ Μωσῆς καὶ τὸ τῶν προφητῶν μακάριον σύνταγμα, καὶ ὅτι σύμφωνός ὁ νόμος τῇ χάριτι.

ΚΔ'. Πληρώσας γὰρ τὴν οἰκονομίαν ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν καὶ ἀγαθὸς Θεός, καὶ τὴν νίκην ἤδη φέρων κατὰ γε τοῦ θανάτου καὶ αὐτοῦ τοῦ προξενή-

A mines impios castigaturus. Non solum enim nulla illud injuria affecit, sed eos, qui non satis reverenter id habuerant, ejicit et cum comminatione expellit, iram quoque, qua digni erant profanatores templi Patris sui, declaraturus, flagellum ex funiculis complicatum ipsis infert¹⁵. Nec in hoc acquiescens mensas quoque nummulariorum, id est, eas quæ argentum permutationi aptum nummosque ferebant, insuper vero etiam sellas vendentium columbas aut boves, imo et oves, evertit. Atque hæc quidem non tantum fecit, et siluit; ipsa illa parphesia quidem, sed per parabolas quasi enuntiavit, aut et hoc fecit, sed sine loquendi libertate. Imo aut non siluit, argumento est luculentissimo, Christum noluisse, ut quisquam eorum, qui malignitatem pro sapientia habent, aliam sibi occasionem prætexens, in illam facti causam referat? Ideo et faciebat ea, Patris sui templum a negligentia Judæorum immune et illibatum redditurus; et oraculum subiciebat, cum auctoritate et libere causam reddens et comminationis, et iræ, et subversionis mensarum ac sellarum, quæ ad nundinationem spectabant. *Domus enim mea*, inquit, *domus precatationis vocabitur: vos vero eum fecistis speluncam latronum*¹⁶; ubi domum precatationis et Dei domum templum et agnoscit et appellat illud, quod sub lege exstructum erat, idemque profanatum vindicat, eo quod et boni Patris erat, et suum ipsius, cum omnia, quæ Patris sunt, et sua sint. Et quam exigua, quæso, erat ista profanatio, a mensa argentaria et nummulariorum tabula profecta, in qua præmium pro pecudibus irrationalibus persolvebatur. Sed adeo ipse noverat templum tanto honore et reverentia dignum, ut ne minimum quidem ferre posset eorum, quæ quisquam infra honorem ipsi debitum auderet. Nunquid putas, Servatorem nostrum Jesum Christum, qui templum adeo in pretio habuit, atque eos, qui id quodammodo profanare aggressi erant, tanta ira dignos pronuntiavit, istos homines, qui non tantum profana quadam nundinatione id profanare ausi sunt, sed totum, quantum est, infando flagitio et incredibili scelere inquinaverunt, impunitos dimissurum esse? Quomodo vel somnians hæc sibi persuadere posset? Sed et hinc non minus, quam ex prædictis intelligas, quo honore et cultu Moses, et beatissimus prophetarum cœtus habitus fuerit, quodque lex cum gratia concordet.

XXIV. Cum enim Deus noster hominum amantissimus et optimus officio suo perfunctus esset, victoriamque illustrem a morte, et eo, qui homini-

¹⁵ Joan. ii, 15. ¹⁶ Matth. xxi, 13.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(21) Φραγγέλλιον. Ita communem scriptionem approbat noster, pro qua unus alterve codex, teste Millio, exhibet φραγγέλιον. Lege quæ de utraque scriptione attulit Ludolphus Kusterus, ad *Aristophanis Acharnens*, v. 720.

(22) Καταστρέφει. Ita videtur noster probare lectionem unius codicis Leicestriensis, qui habet κατέστρεψε pro vulgato ἀνέστρεψε, quod Lambertus Bos in *Exercitat. philologicis in Novum Fœdus* cum ἀνέτρεψε permutatum cupiebat.

bus mortem conciliaverat, retulisset, postquam morte spoliata resurrexerat, et corpus antea ab anima sejunctum receperat, atque cum Cleophæ comitibus, qui Dominum non agnoscebant, versaretur¹⁷; ipsos quidem ignorantiae, vel potius imprudentiae et circa res fidei negligentiae nomine reprehendit. Non alio vero nomine, quam quod ad scientiam pertinebat, reprehendit, quamvis in promptu esset, manus ostendere, et dextram et pedes, qui et clavorum et lanceæ vestigia et signa referebant, eumque, qui passus erat, ipsa illa perpe-ssione demonstrabat: sicut et postea per ea incredulitatem a discipulis dubitantibus amoliebatur. Neque etiam in memoriam illis revocabat, quod ante passionem adhuc cum ipsis versatus ea prædixerit; nec memorabat quibus miraculis sermonum suorum veritatem comprobasset, quamvis et hoc illis, quibus deinde apparuit, recenseret. Sed nihil horum ipsis proponebat, nec ullum salutaris suæ passionis momentum ipsis objiciebat, aut exponebat, sed ostensurus quasi, et suos sermones et passionem, et Mosaica ac prophetica oracula ad demonstrandam veritatem et illustrandas hominum mentes sufficere: aliis quidem, ostensis in corpore passionis suæ vestigiis, quæ ipse prædixerat, resurrectionem suam confirmavit; aliis vero, qui visionem ejus animo præceperant, nullo eorum, quæ dicta sunt, seipsum vel revelans, vel in objurgationem eorum utens, ex prophetis et Mose objurgationem nectit, eademque opera ignorantiam et mentis et oculorum ab iis amolitur. Quod vero ad vim ac dignitatem legis ostendendam multum facit, hinc quidem ad doctrinam et confutationem sermonibus suis et passione usus est, assumpto in consortium Mosaico et prophetico testimonio; hinc vero prophetis et Mosaicis verbis passionem suam et gloriam et resurrectionem revelans, in illis penitus acquievit, quippe qui confirmatione aliunde petita non egebat. Adeo is perspectam habebat vim veritatis verborum prophetarum et Mosaicorum, magnamque eorum utilitatem, non quod hæc illis prætulerit, sed quod pro prudentia sua efficere vellet, ut oracula fruerentur reverentia et virtute earum rerum, quæ ante nuntiatae nunc evenerant. Illis enim domestica venustas sufficiebat, his autem ad nobilitatem insitam decoris aliquid addi oportebat. Sed nihil velat, quominus ipsa Domini verba audiamus. Dicit enim: *O imprudentes et pigri corde ad credendum iis, quæ locuti sunt prophetae*¹⁸. Audisne, quomodo objurgationem per prophetas inferat? Et postea: *Nonne hæc oportebat pati Christum, et sic ingredi in gloriam suam*¹⁹? Ita prophetæ gloriam Servatoris annuntiant: tu vero eos ad extremam ignominiam deturbas. Et is quidem, facto a Mose et

Ασαντος τῷ γένει τὸν θάνατον λαμπρὰν (23), ἐπειδὴ τὸν θάνατον σκυλεύσας ἀνέστη, καὶ τὸ σῶμα, ἢ περ τῆς ψυχῆς διέστη, πάλιν προσείληφέ, καὶ τοῖς μὲν περὶ Κλεόπαν ὁδοποιουῖσι συνεπορεύετο, οἱ δὲ τὸν Δεσπότην οὐκ ἐγίνωσκον· ἐπιτιμᾶ μὲν αὐτοὺς τῆς ἀγνοίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας, καὶ τῆς περὶ τὴν πίστιν βραδύτητος. Οὐκ ἄλλοθεν δὲ ἐπιτίμησιν, ἢ τὴν ἐπὶ γνῶσιν φέρει, καίτοι ῥᾶον ὄν χειρὰς τε δεῖξαι καὶ πόδας, ἃ τῶν ἡλίων καὶ τῆς λόγγης ἔφερε τοὺς τύπους, καὶ τὰ σύμβολα, καὶ τῷ πάθει σαφῶς ἀνεδίδασκε τὸν πεπονητότα, ὡς περ ὕστερον τοῖς τῶν μαθητῶν ἀμφιβάλλουσι δι' αὐτῶν τὴν ἀπιστίαν διέλυσεν. Οὐ μὲν οὐδ' ἀνέμνησεν, ὅτι πρὸ τοῦ πάθους συνὼν αὐτοῖς ταῦτα προεῖπεν, οὐδ' οἷς θαυματουργῶν τῶν λόγων αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν συνεῖχε· καίτοι καὶ τοῦτο προσανέμνησεν, οἷς ὠφθη μετὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων αὐτοῖς προθεῖς, οὐδ' ἀφ' ἑνὸς τῶν σωτηρίων παθῶν, οὔτε ἐπιπλήξας, οὔτε διδάξας, ἀλλ' ὡς περ μονονουχί· δεικνὺς ἐφαμίλλους εἶναι πρὸς ἀληθείας παράστασιν, καὶ φωτίζειν ἀνθρώπων διάνοιαν, τοὺς τε οἰκείους λόγους καὶ τὰ πάθη καὶ δὴ καὶ τὰς Μωσαϊκάς καὶ προφητικὰς φωνάς· τοῖς μὲν δι' ὧν ἔδειξέ τε τὰ ἐπὶ τοῦ σώματος τῶν παθῶν ἵχνη, καὶ αὐτὸς προσθεσπιζεν, ἐδεβαίου τὴν ἀνάστασιν· τοὺς δὲ προλαβόντας εἰς θεῶν αὐτοῦ καταστῆναι, ἀπ' οὐδενὸς τῶν εἰρημένων ἑαυτὸν ἀνακαλύπτων, οὐδ' ὑποβάλλων εἰς ἐπιτίμησιν, ἀπὸ γε τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Μωσέως τό τε ἔγκλημα τούτοις ὑφαίνει, καὶ τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν τῆς ψυχῆς, ἅμα καὶ τῶν ὀμμάτων ἀποσκευάζεται. Καὶ τόγχε ἐξάίρετον εἰς ἰσχὺν καὶ ἀξίωμα, ἐν οἷς μὲν ἐχρήσατο πρὸς διδασκαλίαν καὶ ἔλεγχον τοῖς αὐτοῦ λόγοις καὶ παθήμασι καὶ τὴν Μωσαϊκὴν καὶ προφητικὴν μαρτυρίαν συνεφήρμοσεν· ἐν οἷς δὲ διὰ τῶν προφητικῶν καὶ Μωσαϊκῶν ῥημάτων τὰ πάθη καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἀπεκάλυπτεν, ἠρκέσθη τούτοις, οὐδὲν ἐπιδεηθεῖς τῆς ἀπὸ τῶν ἄλλων βεβαιώσεως. Τόσουτον ἦδει τῶν προφητικῶν λογίων καὶ Μωσαϊκῶν τὸ τῆς ἀληθείας κράτος καὶ τῆς ὠφελείας τὸ μέγεθος, οὐχ ὅτι ταῦτα ἐκείνων προῆγεν, ἀλλ' ὅτι περ ἐπὶ τοσοῦτον ἐμεθόδευσεν τοὺς ἐν τῷ νόμῳ χρησμούς συναπολαύειν τῆς τῶν ἐκδέθηκόντων σεβασμιότητός τε καὶ δυνάμεως· τοῖς μὲν γὰρ ἦρκει χάρις ἢ οἴκοθεν, τοῖς δὲ προσέδει κόσμον ἀνάγειν εἰς τὴν ἐκείνων εὐγένειαν. Ἄλλ' οὐδὲν ἐστὶν οἷον αὐτῶν τῶν Δεσποτικῶν ῥημάτων ἀκούειν. Λέγει γάρ· Ὁ ἀνήητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ πιστεύειν ἐπὶ πάσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφηταί. Ἀκούεις, πῶς τὴν ἐπιτίμησιν διὰ τῶν προφητῶν ἐπάγει; Εἶτα· Οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐνοῦ; Τὴν δόξαν οἱ προφηταί τοῦ Σωτῆρος κηρύττουσι· καὶ σὺ πρὸς τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ κακείνων, ἀπελαύνεις ἀτιμίαν. Καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Μωσέως καὶ πάντων τῶν προφητῶν, διερμήνευεν αὐτοῖς ἐν πάσαις ταῖς

¹⁷ Luc. xxiv, 18. ¹⁸ Luc. xxiv, 15. ¹⁹ ibid. 16.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(23) Λαμπρὰν. Sic lego pro λαμπρὸν, quod erat in ms. Præstat enim, vocem hanc referre ad νίκην quam ad θάνατον.

Γραφαῖς τὰ περὶ ἑαυτοῦ. Ὁ Λυτρωτὴς ἡμῶν ἔρμη-
νευτὰς τῶν ἔργων δι' ὧν ἡμᾶς ἐλυτρώσατο τῆς τυ-
ραννίδος, τοὺς προφήτας ἀνομολογεῖ· καὶ σὺ τῆς
τυραννίδος ὑπηρέτας οὐ φρίττεις ποιεῖν; Ἡ σύγ-
σεαυτὸν οὐ ταύτη μόνον, ἀλλ' ἅμα καὶ τρόπον ἄλλον
τοσαύτης ἀνοίας καὶ παραπληξίας ἐνέπλησας, ὥστε
μηδ' ἀσθησὶν ἔχειν, μηδ' ἐν ᾧ νὰ ἐναντιώτατα καὶ
φρονῶν καὶ λέγων ἀλίσκη. Νῦν μὲν γὰρ τὸν νοῦν (24)
τὸν μέγαν, τὸν Ἀσσύριον αὐτοκράτορα (25), καὶ
κύριον τοῦ παντὸς θεομαχῶν προκαθίζεις· νῦν δὲ
λανθάνεις αὐτὸν, οὐδὲ ἑαυτοῦ κατεξουσιάζοντα ποθὲν
οὐδὲ τῶν λογισμῶν κυριεύειν, ἀλλ' εἰς λῆρον μακρὸν
καὶ παράφροσύνην ἀνυπέροβλητον ἐκπέμπεις. Τὸ γὰρ
τοῦ αὐτοῦ θεράποντας καὶ λατρευτὰς (εὐμενεῖς δὲ
ἡμῖν εἶησαν οἱ προφῆται, ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἡ κατ' αὐ-
τῶν (26) μνημονεύεται ὕβρις), τὸ γοῦν τούτους ἐπι-
πνεῖν τε καὶ χειροτονεῖν, ὥστε τῆς τυραννίδος αὐτοῦ
τὴν κατάλυσιν ὑποτίθεσθαι καὶ προανακηρύττειν,
ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς καταλύσεως οὕτω λεπτομε-
ρῶς τε καὶ περιφανῶς ἀποσαλπίζεις, καὶ οὐκ ἀπο-
σαλπίζεις μόνον, ὧν οὐδὲν οὐδ' ὁ ληστής αὐτὸς
ἐγνώκει, ἀλλὰ καὶ μετὰ πάσης σπουδῆς μηχανᾶσθαι
τε καὶ κατασκευάζειν· πόσης οὐκ ἂν εἶη ταῦτα
παρανοίας; Τίνος δὲ διανοίας, τὴν ἔμφυτον κίνη-
σιν, κἄν γοῦν ἐπ' ἐχάτοις ἴχνεσιν, διασωζούσης;
Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, οἷς μὲν αὐτὸν τὰ ἀπόρ-
ρητα καὶ ὑπερφυῆ προειδέναι λέγεις, καὶ ἅ μόνῃ
ἦν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ ἐγνωσμένα τε καὶ προ-
ωρισμένα, φεῦ τῆς ἀτοπίας! σοφίαν αὐτῷ τὸν ἀνυπέ-
ροβλητον καὶ σύνεσιν ἄφατον χαρίζη· οἷς δὲ τὴν αὐτοῦ
κατάλυσιν συνεργάζεσθαι καὶ θριαμβεύειν οὐδὲν τῶν
παραπαιόντων καὶ ἐξεστηκότων, ὃν τοῖς χεῖλεσιν ἔθου
Θεόν, κατ' οὐδὲν ἕως παραλλάττειν.

ΚΕ'. Τοιοῦτοι τῶν σῶν δογμάτων οἱ καρποὶ,
τοιαῦτα τῶν ὑπὲρ τῆς πονηρίας σπουδασμάτων τὰ
ἐπιχειρα, μᾶλλον δὲ πρὸς τὸν αὐτόθεν ὄγκον τῆς
σῆς βλακφημίας καὶ τῆς ἀπαρχῆς τῶν σῶν ζιζανίων
σποράς. Καὶ ταῦτα μικρά. Ἐκεῖνο δὲ τῶν Σαδδου-
καίων οἱ ἀναισθητότεροι (οὐ γὰρ ἂν φαίην, ἀσε-
βέστεροι· μεῖζων γὰρ αὐτῶν ἐστὶν ἡ ἀποστασία, τῆς
πρὸς τὰ χεῖρω συγκρίσεως), ἀλλ' οὖν ἐκεῖνο πῶς οὐ
δυσωποῦνται οἱ πρὸς πᾶσαν θείαν καὶ ἀπειλήν καὶ
ὀργήν καὶ χάριν καὶ εὐεργεσίας ἀπόλαυσιν ἀδυσώ-
πητοι, ὃ τοῖς νενοσηκόσι Σαδδουκαίοις νεκρῶν μὴ εἶ-
ναι ἀνάστασιν, πειράζειν ἐπιχειρήσασιν τὸν ἀπειρά-
στον, αὐτὸς ἀνεφθέγγετο. Περὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως
τῶν νεκρῶν οὐκ ἀνέγνωτε τὸ ῥηθὲν ὑμῖν ὑπὸ
τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ,
καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· οὐκ ἔστιν

A omnibus prophetis initio, ex omnibus Scripturis ea,
quæ ad se pertineant, exposuit. Ita Servator noster
prophetas profitetur esse interpretes operum per
quæ nos a tyrannide liberavit: tu vero eos non
vereris facere ministros tyrannidis. Aut num forte
tu temetipsum non hoc solum, sed et alio modo
tanta amentia et stupore implevisti, ut ne quidem
sentias, quod contraria et sentias et dicas. Nunc
enim animum illum excelsum, Assyrium monarcham
et dominum universi, contra Deum pugnans, præ
aliis evehis: nunc vero vel inscius non permittis
ipsi potestatem sibi ipsi dominandi et ratione
utendi, sed nugas agere et incredibiliter desipere
jubes. Quantæ enim, quæso, dementiæ esset, servos
suos et cultores (indulgeant nobis hæc prophetæ,
quando in ipsorum commodum et defensionem in-
juriam in ipsos effusam memoramus) afflare et pa-
rare, ut tyrannidis suæ destructionem proponant et
prænant, imo et modum destructionis tam
clare et accurate ebuccinent, neque ebuccinent
modo ea, quorum ipse latro ignarus erat, sed et
omni studio promoveant et provehant? Quantæ
hæc, inquam, essent dementiæ, cum vicissim pru-
dentia sit, naturalem impetum, etiam in extremis
gradibus consistentem, conservare. Vel si alia id
ratione cognoscere mavis, ei, quem recondita et su-
pernaturalia præscire dicis, atque ea, quæ soli vero
Deo cognita ac prædefinita erant, infinitam et ine-
narrabilem sapientiam, vah imprudentiam! tribuis,
quem ipsum tamen, dum eum suam perniciem pro-
movisse ais, nihil eorum quæ insani et deliri susci-
pere possint, quamvis Deum labiis facias, præter-
mittere pateris.

XXV. Atque isti sunt dogmatum tuorum fructus,
hæc sunt studii in malitiam probati; vel potius
blasphemiarum tuarum primitiarumque zizaniorum, quæ
in te sparsa sunt, præmia. Sed illa quidem exigua
sunt. Nunquid vero homines Sadducæis stupidiores
(neque enim dixerim, magis impios, major enim
est eorum defectio, quam ut pejoribus conferri pos-
sit), nunquid, inquam, pudore non suffunduntur
homines, qui nec omnibus Dei minis, nec ira, nec
gratia, nec beneficentiæ ejus fructu moventur, eo
Servatoris dicto non percussi quo, in Sadducæos, re-
surrectionem mortuorum negare, et eum, qui tentari
non potest, tentare sustinentes, usus est. *De resur-
rectione vero mortuorum nonne legistis, quod vobis di-
ctum est a Domino dicente: Ego sum Deus Abrahami,
et Deus Isaaci, et Deus Jacobi: non igitur Deus mor-*

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(24) Τὸν νοῦν. Νοῦν μέγαν appellat Satanam, qui fastu elatus, nil nisi excelsa cogitabat. Angeli alioquin νόες appellantur tum ab aliis, tum a Dionysio Areopagita, lib. I. *De cœlesti hierarchia*, cap. 1, p. 4.

(25) Τὸν Ἀσσύριον αὐτοκράτορα. Alludit procul dubio Noster ad Isa. xiv, 12, ubi secundum sensum litteralem sermo est de rege Babyloniarum, quem vero Patrum permulti mystice accomodant et interpretantur de diabolo, insolentia fastus de dignitate sua

deturbato. Ita inter cæteros, Tutus Bostrensis lib. 1 *Adversus Manichæos*. Aliorum Patrum loca habes apud Dionys. Petavium, in *Dogmatibus theologicis*, tom. III, lib. 1, c. 94; et Julium Bartoloccium, t. I *Bibliothecæ magnæ rabbin.*, p. 287 seqq., qui et Judæorum in eandem sententiam interpretationes producit.

(26) Κατ' αὐτῶν. Ita scripsi pro κατ' αὐτόν, quod erat in ms. Sermo scilicet hic est de prophetis, in quos calumniis suis injurii erant Pauliciani

tuorum Deus, sed viventium ²⁰. Quid enim quisquam hoc oraculo invenerit efficacius, aut ad audaciam hostium Dei destruendam aptius? Deus Abrahami, Isaaci et Jacobi, viventium Deus est. Et manifestum sane est, quod quorum est Deus, illi et nunc, et post resurrectionem in ipso vivant. Resurrectionem vero operatur Deus, adeoque quos resurgere facit Filius (resuscitat vero homines omnes, quibus omnino continentur et majores patriarcharum), iis omnino dominatur et nunc et post resurrectionem Deus, quando fictus ille corporis tui conditor igne et vermi æterno traditus erit, non solum ipse, sed et illi quibus volupe fuit obedire et obtemperare voluntati ejus. Ac illi quidem cum ipso pœnas sustinebunt, Abrahamus vero et Isaacus, et Jacobus, omnesque qui Deo per legem placent, gaudio nunquam finiendo nec edisserendo fruuntur. Quid ais, miser homo, tuus, quem vocas, conditor ignis sit esca, illi vero, qui circa Abrahamum sunt, a vero Deo cœlestia sortiuntur tabernacula. Et tu ais imperare iis eum, quem exteriores tenebræ coercent. Servator mundi Patrem suum vocat Deum Abrahami et cæterorum patriarcharum. Tu vero eum de imperio deturbas, ejus vero loco introducis eum, qui ignetabescit, ac te ipsum, nisi cito resipiscens errorem effugias, in easdem pœnas abripit? Et Judæi quidem, Servatore hæc dicente, percellerantur: imo et Sadducæorum impudens factio coercebatur. Tu vero ne sic quidem linguam compescis, nec impias cogitationes deseris. Quomode itaque, aut unde, aut quo tempore vel gutta veniæ tibi stillabit?

XXVI. Sed nec hoc prætermittere fas est. Quidam Phariseorum, qui aliis legis scientia præstare videbantur, tentationem Jesu aggreditur, et interrogat, dicens, *Magister, quodnam præceptum in lege majus est* ²¹. Vide vero ex iis, quæ repondet Jesus, quomodo præceptis Mosaicis et dignitatem, et amorem Dei illis præceptum, vindicet. *Diliges enim, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua* ²². Atque hæc quidem legis mens est: attende vero et ad judicium Domini. Subjungit enim: *Hoc est primum et præcipuum præceptum* ²³; magnum præceptum et præcipuum eum, qui legi conformis est, Dei cultum vocans, Quænam autem jubebat necessitas hoc judicium ferre, et hanc prærogativam vindicare cultui divino Mosaico, nisi pro paterno instituto illum habuisset? Sed ipsum quoque præceptum per se, si quis consideraverit, nunc plenum est beneficæ

²⁰ Matth. xxii, 31. ²¹ Matth. xxii, 36. ²² ibid. 37. ²³ ibid.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(27) Ποίημα. De hominibus speciatim interpretor, de quibus sane hic sermo est, non ignorans alioquin, de tota creaturarum universitate hanc vocem usurpari posse, sicut et Deus ipse ab earum productione ποιητής appellatur. Illustris Theophili est locus lib. I, *Ad Autolyicum*: Θεὸς δημιουργὸς καὶ ποιητής

οὖν ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεός, ἀλλὰ ζώντων. Τί γὰρ ἂν τις εὔροι ταύτης τῆς χρήσεως βεβαιότερον, ἢ καθελεῖν τὴν τῶν θεομάχων τὸ λῆμα κραταιότερον; Ὁ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ὁ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ ὁ τοῦ Ἰακώβ Θεός, αὐτός ἐστιν ὁ τῶν ζώντων Θεός. Καὶ δὴλον, ὡς, ὧν ἐστι Θεός, οὗτοι ζῶσι καὶ νῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐν αὐτῷ. Τὴν δὲ ἀνάστασιν ἐνήργησεν ὁ Θεός, ὥστε οὐς ἀνίστησεν ὁ Υἱὸς (ἀνιστᾶ δὲ σύμπαν τὸ ποίημα (27), ἐν οἷς καὶ οἱ πρόγονοι τῶν πατριαρχῶν), τούτων ἄρα βασιλεύει καὶ νῦν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Θεός, ὅτε καὶ τοῦ σοῦ πλάσματος ὁ πεπλασμένος ποιητής τῷ ἀτελευτήτῳ πυρὶ καὶ τῷ σκώληκι παραδέδοται, αὐτός τε καὶ οἷς ὑπακούειν καὶ ὑπηρετεῖν αὐτοῦ γνώμη γέγονε τῷ θελήματι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν σὺν ἐκείνῳ τὴν δίκην ὑπέχουσιν, Ἀβραὰμ δὲ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ πάντες οἷς ἡ διὰ νόμου Θεοῦ εὐαρέστησις, τῆς ἀτελευτήτου καὶ ἀνεκλαλήτου τρυφῆς ἀπολαύουσι. Τί λέγεις, ἄθλιε, ὁ σὸς τῆ γλώττῃ δημιουργὸς πυρὸς γίνεται τροφή, οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀβραὰμ παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὰς οὐρανίους κληροῦνται σκηνάς. Καὶ σὺ λέγεις ἄρχειν αὐτῶν, ὃν τὸ ἐξώτερον συνέχει σκότος; Ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα Θεὸν λέγει τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν, Σὺ μὲν τοῦτον ἐκδάλλεις τῆς ἀρχῆς, ἀντιεσχίζεις δὲ τὸν κατατηκόμενον τῷ πυρὶ, καὶ σὲ, ἐὰν μὴ θῆττον ἀνανήψας φύγῃς τὴν πλάνην, ταῖς αὐταῖς συναπάγοντα (28) ποιναῖς. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, ταῦτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, ἐξεπλήττοντο, ναὶ δὴ καὶ τὸ τῶν Σαδδουκαίων ἀναίδες ἐπιφίμωτο. Σὺ δ' οὐδ' οὕτω χαλινοῖς τὴν γλῶτταν, οὐδὲ τῶν λογισμῶν ἀπορρίπτεις τὸ δυσσέδημα. Καὶ πῶς ἂν ἄλλως ἢ πόθεν συγγνώμης σοι σταγῶν, ἢ κατὰ ποῖον καιρὸν ἐπισταχθήσεται;

ΚΣ'. Οὐδ' ἐκεῖνο δὲ δεήσει παραδραμεῖν. Τῶν Φαρισαίων τις, δοκῶν τῶν ἄλλων τῆ τοῦ νόμου γνώσει προέχειν, εἰς πεῖραν αὐτὸν καθίστησι τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐπερωτᾷ, Διδάσκαλε, λέγων, ποῖα ἐντολὴ μεγάλη ἐν τῷ νόμῳ; Καὶ ὄρα, δι' ὧν ἀμείβεται ὁ Ἰησοῦς, ὅπως ταῖς Μωσαϊκαῖς ἐντολαῖς καὶ τὸ μεγαλεῖον ἐπιμαρτύρεται καὶ τὸ θεοφιλές. Ἀγαπήσεις γὰρ, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου ὅλη τῆ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλη τῆ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλη τῆ διανοίᾳ σου. Καὶ ταῦτο μὲν ἡ τοῦ νόμου φωνή· πρόσχες δὲ καὶ ἐπικρίσει τῆ Δεσποτικῆ. Ἐπιφέρει γὰρ· Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ, μεγάλην ἐντολὴν καὶ πρώτην τὴν κατὰ νόμον θεοσεβειαν καλῶν. Καίτοι τις ἐπέκειτο χρεῖα εἰς τὴν ψήφον ταύτην ἐλθεῖν, καὶ τὸ μεγαλεῖον δοῦναι τῆ θεοσεβείᾳ τῆ Μωσαϊκῆ, εἰ μὴ πατρῴας ταύτην ἐπεγίνωσκε νομοθεσίας. Πλὴν καὶ αὕτη γε καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐντολὴ, εἴ τις ἐθέλοι θεωρεῖν, πῶς οὐ μεστὴ μὲν

λέγεται, διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι κτίστην, καὶ ποιητὴν τῶν ὄλων.

(28) Συναπάγοντα. Ita scribendum est pro συναπάγοντα, quod est in ms. Neque enim aliud patitur pronomen se antecedens, ad quod refertur τὸ συναπάγειν, id est, *abducere*.

ἀγαθοειδοῦς καὶ θείας ἐπιπνοίας ; μεστή δὲ τῆς πρώτης φιλοσοφίας, Θεὸν εἰδέναι τὸν Πλάστην καὶ Εὐεργέτην, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀγαπᾶν. Τίνα γὰρ ἄλλον ἔχοῦν πρὸ τοῦ κηδεμόνος καὶ ἐκ μὴ ὄντων ὑποστήσαντος ; πῶς δὲ οὐχ ὅλη μὲν ψυχῇ, οὐχ ὅλη δὲ κάρδιᾳ, οὐχ ὅλη δὲ διανοίᾳ, μετὰ τινος δὲ δισταγμοῦ καὶ διαμερισμοῦ λογισμῶν καὶ οἶον ἀφροσιούμενον τῷ ἐτάζοντι καρδίας καὶ νεφροῦς προσῆκε φέρειν τὴν τῆς ἀγάπης ὀφειλὴν ἀνθ' ὧς ὑπέστησεν, ἀνθ' ὧν τρέφει καὶ συνέχει, ἀνθ' ὧν ἡμαρτηκότα μὴ ἀπόστατο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιον Υἱὸν, τῶν αὐτοῦ μὴ διαστάντα κάλπων, ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀνορθώσει τοῦ πεπλανημένου σαρκὶ κατέπεμψε τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεύσασθαι ὅς ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πατρικὸν ἠσπάσατο βούλημα, ὡς μὴ μόνον ἡμῖν παραπλησίως κοινωνῆσαι σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος χωρὶς ἀμαρτίας χρηματίσαι, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ἐνεγκεῖν, δι' ὧν ὁ πεσὼν ἀνέστη, καὶ μείζονος ἢ τῆς προτέρας δόξης ἠξίωται ; Ἀντί γοῦν τούτων ἄρ' οὐκ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ψυχῇ καὶ διανοίᾳ τὸν ταῦτα χαρισάμενον οὐκ ἀγαπᾶν δεῖ ; Ταύτην τὴν ἐντολὴν ὁ μὴ σωτήριόν τε καὶ τῆς Ἰησοῦ νομοθεσίας εὐταξίαν καὶ φρονῶν καὶ λέγων, ἀνάξιον ἑαυτὸν ὡς ἀληθῶς ἐπιγινώσκων ἀποφαίνει τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Σὺ δὲ ὄρα καὶ τὴν ἐφεξῆς Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ τί ταύτης ἂν εἴη λυσιτελέστερον ἢ ἀγαθοειδέστερον ; ἢ τὸν βίον συνέχειν ἐπιτηδειότερον ; ἢ τὸ κοινωνικὸν καὶ ἡμερον συγκροτεῖν τῆς φύσεως, ὡς τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν ; καὶ ἔργον μὲν τῆς αὐτῆς εἰδέναι χειρὸς, φύσεως δὲ μιᾶς ; διὰ τῆς αὐτῆς δὲ γενέσεως εἰς φῶς προελθόντα, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τὸν βίον ἀπολιμπάνοντα, καὶ τὴν μὲν περιμένειν τὸν αὐτὸν, καὶ τῶν βεβιωμένων ἐξεταστὴν, καὶ πρὸ γε τούτων μηδὲν ἀνέχεσθαι πλημμελεῖν εἰς τὸν πέλας, ὧν οὐδεὶς ἑαυτὸν (28*) πλημμελῶν ἂν ὀφθῆι, τὰ κάλλιστα δὲ καὶ σωτήρια καὶ συνεύχεσθαι καὶ ᾧ παροικεῖς (29) συγκαταπράττεσθαι : τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ τῆς ἀγάπης λόγος. Ἄρα οὐ δοκεῖ σοι τὰ μέγιστα καὶ καιριώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις ; Προσθήσω δὲ καὶ ὅσα ἐστὶ θεῖα καὶ θεοφιλῆ διὰ ταύτης κατευθύνεσθαι τῆς ἐντολῆς. Οὐκ ἴσταται δὲ οὐδὲ μέχρι τούτων ὁ Σωτήρ, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τῶν ἀσεβῶν διακόψῃ πρόφασιν, μηδὲ πρὸς τινα κακουργίαν ἀποβλέψωσιν, ὡς αὕτη μόνη τῶν ἄλλων ἄρα ἡ δυὰς τῆς τιμώσεως αὐτὴν Δεσποτικῆς ἠξιώθη ψήφου· τῶν δ' ἄλλων λόγος ἐστὶν οὐδεὶς ἵνα τοίνυν αὐτοῖς πανταχόθεν ἀποκλείσῃ τὴν τῆς πονηρίας μηχανήν, ὄρα πῶς ἐπάγει· Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται, μονονουχὶ λέγων, ὡς οἷς αὐταὶ τῆς ἐμῆς μετέσχον δικαίας ἀποδοχῆς, καὶ καθ' ἑαυτὰς τὴν φύσιν εἰσὶ σωτήριοι καὶ θεοφιλεῖς, διὰ τῶν αὐτῶν

* Matth. xxii, 38.

VARIAE LECTIONES ET NOTÆ.

(28*) Οὐδεὶς. Malim legere ὧν οὐδὲν εἰς ἑαυτὸν, etc., id est, quorum nullum quisquam in se ipsum unquam admiserit. Certe præpositio εἰς excidit, quippe qua ad phrasim plenam reddendam opus est. Facile autem excidere potuit, in primis si

et divinæ inspirationis, plenum primæ philosophiæ, quæ jubet Deum nosse et Conditorem et Benefactorem, eumque præ omnibus aliis amare ? Quem enim alium oportebat amare præ illo, qui omnium curam habet, et omnia ex nihilo creavit ? Quomodo non omni anima, omni corde, et omni mente, sed potius cum dubitatione quadam mentisque distractione et quasi perfunctorie illi, qui corda scrutator et renes debitum amorem solvere conveniat pro eo quod produxit, quod nutrit et eonserval, quod delinquentem adeo non a se repulit, ut potius Filium proprium, a suo sinu non remotum, in salutem reductionemque errantium indutum carne misit, ut inter homines versaretur : qui sane paternam voluntatem ita sectatus est, ut non solum nobiscum particeps factus sit carnis et sanguinis, et sine peccato homo appellatus, sed et crucem ac mortem pertulerit, per quam qui cecidit, excitaretur, et majore, quam antea, gloria afficeretur ? Pro his enim omnibus eorumque similibus nonne eum, qui talia largitus est, omni corde, anima et mente amare oportet ? Qui hoc præceptum non salutare, nec Jesu instituta bene ordinata vel credit, vel appellat, is omnino prodit se indignum, qui verum Deum vere agnoscat. Tu vero considera et sequens præceptum : *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* ²⁴. Eo vero quodnam utilius aut melius est ? quodnam ad vitam producendam aut ad socialitatem mansuetudinemque humanæ naturæ provehendam magis idoneum, quam diligere proximum ut seipsum ? et nosse se ejusdem manus opificium, ejusdem naturæ, ac ejusdem generationis beneficio in lucem editum, eadem quoque via ex vita hac abiturum, postquam immineat unus idemque rerum in vita gestarum arbiter et iudex ; et ante omnia statuere, nihil in proximum suscipiendum esse eorum, quæ nemo in seipsum patrare unquam cernatur ; optima vero quæque et salutaria tum precari, tum illi, cui vicinus es, afferre. Ea enim est amoris ratio. Nonne tibi ista quidem potiora et præcipua videntur esse in humanis rebus officia ? Addam vero nunc, quæ divina divinique amoris plena, eodem præcepto observato, perfici possint. Neque enim hic subsistit Servator, sed ut omnem impiorum prætextum eludat, efficiatque, ne quid maligni suspicentur, quasi duo illa tantum præcepta hoc Domini iudicio honorifico digna habita sint, reliquorum vero ratio haberi non debeat : ut, inquam, illis undiquaque malitiæ apparatus occludat, vide quæ subjicit : *Ex his duobus præceptis tota lex et prophetæ pendent* : quasi diceret, quod in quantum illa duo justa mea approbatione posita sunt, et natura sua saluta-

Photium οὐδεὶς scripsisse statuas.

(29) ᾧ παροικεῖς. Ms. οὐ παροικοῖς, nullo sensu. Photius loquitur de proximo, eumque a vicinitate domicilii describit. Id vero Græci expriment per παροικεῖν τινι.

ria sunt ac amorem Dei urgent, in tantum et lex tota et prophetæ eodem honore digni judicandi sunt. Mutuo enim nexu ea sibi invicem conjuncta sunt, et ab eodem legislatore profecta, et legislator ac doctor eorum omnium eodem indiquaque honore prosequendus est. Sic et Davidem alibi testem affert, qui ipsum ut Dominum et victorem renuntiavit, non nude et per se, sed in Spiritu sancto, talem item qui a Domino, Dominus existens ipse, sessionem a dextris acceperit, videritque hostes suos scabello pedum suorum subjectos et prostratos. Qui vero pronuntiare hæc et prædicare potuisset, contrarii principii afflactu actus, in primis, cum tam clare et palam Jesum Deum pronuntiet, eumque Dominum suum profiteatur, Patrisque dignitatem, commemorato dominio, ipsi vindicet, et quam illustrem invincibilemque potentiam adversus hostes probaturus sit, testetur. Hæc omnia cujus fuerit et prænuntiare, et in effectum perducere, quam quidem beneficæ Dei sapientiæ, per quam et omnia consistunt, et ea, quæ ad salutem nostram pertinent, ab origine mundi definita, eventumque sortita, sunt eo, qui definiverat, non indignum?

XXVII. Perpendamus vero etiam hoc loco, annon Moses et Elias, secundum legem viventes, ministri fuerint boni et veri Dei, ipsique placuerint? Quomodo enim in monte, in quo Servator transfiguratus est, gloriamque divinitatis suæ manifestavit, et præcipuis suis discipulis fulguris instar videndam dedit, aderant illi, divinoque splendore fruebantur, nisi ad cultores ejus et ministros pertinuissent²⁵? Imo quomodo non solum aderant, instar nudorum spectatorum, sed ut tales, qui præ reliquis discipulis primitiis his visionis Dei fruebantur, et ex gratia prærogativa quadam præ illis, in quorum aliquo societate erant, ornabantur? Splendore enim circumfusi cum Jesu loquebantur, sermonumque illorum summa erat crux, et victoria et tropæa a morte reportanda. Quod igitur respectu cæterorum discipulorum Petrus, Jacobus et Joannes erant, id respectu illorum (veterum) Mosen et Eliam esse hoc ipso Servator declarabat, eosque evehebat. Quod vero collocti cum eo sint, primumque locum occuparint, ita Scriptura sacra effert: *Cumque precaretur, habitus vultus ejus factus est alius, et vestimenta ejus alba ac resplendentia. Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses et Elias*²⁵. Audisne? Moses, inquit, erant, et Elias, qui in gloria apparentes ipsi exitum prædicebant, quem sortiturus erat Hierosolymis. Vel si mavis intelligere gloriam de qua alia Scriptura testatur, Mosen et Eliam divinitatis suæ, quoad illa ab homine videri potest, spectatores Servator transfiguratus esse

²⁵ Matth. xvii, 2, 3.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(30) Ἀγαθοδότηδος. Ms. ἀγαθότηδος. Rescripsi prius, ex ἀγαθοδότης et in feminino genere ἀγαθοδότης, id est, qui vel quæ bona suppeditat. Usus hac voce est Dionysius Areopagita.

καὶ ὁ νόμος ὅλος καὶ οἱ προφήται τῶν αὐτῶν εἰσὶν ἐπάξιοι γερῶν. Συνήρτηται γὰρ ἀλλήλοις ταῦτα καὶ συνέχεται, καὶ τῆς αὐτῆς νομοθεσίας ἐξῆπται. Καὶ αὐτὸς ὁμοτιμὸς ἐστὶν ὁ τούτων ἀπάντων καὶ νομοθέτης καὶ εἰσηγητής. Ἀμέλει καὶ τὸν Δαυὶδ πάλιν εἰσάγει μάρτυρα, Κύριον αὐτὸν καὶ νικητὴν προανακηρύττοντα, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ παρὰ Κυρίου τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν. Κύριον καὶ αὐτὸν ὄντα, λαμβάνοντα, καὶ τοὺς ἐχθροὺς ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ τιθεμένους, καὶ καταπίπτοντας. Καὶ ποῦ ταῦτα προαγορεύειν ἐκείνον καὶ θεολογεῖν παρῆν, εἰ τῆς ἐναντίας εἶλε μερίδος τὴν ἐπίπνοιαν, μάλιστα γὰρ θεολογεῖν οὕτω σαφῶς καὶ ἀπερικαλύπτως τὸν Ἰησοῦν, Κύριόν τε ἴδιον αὐτὸν ἀνομολογεῖν, καὶ τὸ πατρικὸν ἀξίωμα διὰ τῆς κυριότητος ἐπιμαρτυρεῖν, καὶ ὡς λαμπρῶς καὶ ἀναφαίρετον τὸ κράτος ἀναδήσεται τὸ κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ἄ τίνος ἦν ἄλλου καὶ προθεσπίζειν καὶ εἰς πέρας ἄγειν, εἰ μὴ τῆς ἀγαθοδότηδος (30) Θεοῦ σοφίας, δι' ἧς τό τε σύμπαν ὑπέστη, καὶ τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀπὸ καταβολῆς προωρίσθη κόσμου, καὶ πέρας ἔλαβε τοῦ προορίσαντος οὐκ ἀνάξιον.

ΚΗ'. Σκόπῳ μὲν δὲ κἀντεῦθεν, εἰ μὴ Μωσῆς καὶ Ἡλίας νόμῳ βεβιωκότες θεράποντες ἦσαν, καὶ πρὸς ἀρέσκειαν πράττοντες τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Πῶς ἐν τῷ ὄρει, ἐν ᾧ μετεμορφώθη ὁ Σωτὴρ, καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ τῆς θεότητος παρεγύμνωσε, καὶ ἐνήστραψε τοῖς προκρίταις τῶν μαθητῶν, συμπάρησαν οὗτοι καὶ συναπήλασον τῆς θείας ἀστραπῆς, μὴ τῆς αὐτοῦ λατρείας μηδὲ θεραπείας ὄντες; Καὶ οὐ συμπάρησαν μόνον οἷα δὴ τυχόντες θεασαί, ἀλλὰ μαθητῶν μὲν τῶν πλειόνων οἰκειώσεώς τε προνομίαις καὶ θεοπτεῖαις ἐξαιρούμενοι· καὶ οἷς δὲ συνετάττοντο κἀκείνων τι πλεόν ἔχειν παρὰ τῆς ἀγαθότητος ὁῶρον φέροντες. Καὶ γὰρ δόξῃ περιουαζόμενοι συναλάλου τῷ Ἰησοῦ καὶ τῶν λόγων ἦν τὸ κεφάλαιον ὁ σταυρὸς καὶ ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη καὶ τὸ τρίπαιον. Ὡστε ὅπερ ἦσαν τοῖς ἄλλοις Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. τοῦτο Μωσῆ καὶ Ἡλίαν τοῦτοις εἶναι διεκόσμη κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐμεγάλυνεν ὁ Σωτὴρ. Ὅτι δὲ συνωμίλουν αὐτῷ καὶ τὴν πρώτην τάξιν ἐπλήρουν, ὡδὶ τὸ τῆς ἱερολογίας φησί. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ προσεύχεσθαι αὐτὸν, τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον, καὶ ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστραπτῶν, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο συναλάλου αὐτῷ, οἵτινες ἦσαν Μωσῆς καὶ Ἡλίας. Ἀκούεις; Μωσῆς, φησὶν, ἦσαν καὶ Ἡλίας, οἱ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἐξοδὸν αὐτοῦ, ἣν ἐμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἡ εἰ βούλει τὴν δόξαν, ὡς περ ἄλλη διδάσκει Γραφή (31) Μωσῆν καὶ Ἡλίαν τῆς αὐτοῦ θεότητος, ὡς ἐστὶν ἀνθρώπων δυνατόν ἰδεῖν, παρέστηκεσθε θεατὰς μορφωθείς ὁ Σωτὴρ, καὶ

(31) Γραφή. Alludit Noster procul dubio ad Joan. i, 14, ubi ita: Εἶδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός.

τοῖς μαθηταῖς συντάττει, μᾶλλον δὲ, ὡς δέδεικται, προάγει, οὐχ ὅτι διόλου τὸ ἔλαττον ἔξουσιν, ἀλλ' ὅτι τοῖς μὲν τῶν νῶν διαπλεῖν ἔτι τὸν βίον, καὶ ταῖς τρικυμῖαις, οἷα δὴ τὰ ἀνθρώπινα, ὑπελίπετο κλυδωνίζεσθαι· οἱ δὲ τὸν ὄρμον εἶχον ἀκόμαντον. Ὁ δὲ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ λιμένος μήπω τυχῶν, τοῦ καταλαβόντος ἤδη, καὶ πολὺ τιμιώτερον τὸ φορτίον φέρη τῆ ἀδελφία τῆς σωτηρίας, τοῦ βεβαίαν ταύτην εὐρομένου πολλῶν λείπεται (32). Πλὴν ἀλλ' οὐς τηλικαύτης δόξης ἀξιοῖ Χριστὸς ἢ ἀλήθεια, ὡς καὶ συλλαλεῖν αὐτοὺς αὐτῶ καὶ ὑμνεῖν αὐτοῦ τὴν δόξαν καὶ τὴν ἔξοδον, ἄρα τούτους οὐ φρίττεις κωμωδεῖν, ἀλλ' εἰς πονηρὰν ἐλαύνεις ἀρχήν; Τίς δ' αὐτὸν ἐκάλει καὶ χρεῖα ἀγαθὸν ὄντα καὶ ἀγαθότητος πηγὴν, τοὺς οὐκ ὄντας μὲν αὐτοῦ, κακία δὲ συμφυεῖς, τοῖς τε ἄλλοις, ἃ προείρηται, τιμῶν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν μετακλήτους ποιεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι γνώμη παρῆσαν ποθὲν, οὐδὲ γὰρ ἰσχυρον, ἀλλὰ τὸν μὲν αὐτὸς ἐξ ἄδου ἀνασπῶν, τὸν δὲ ἐκ μεταρσίων τε καὶ φθορᾶς ἐλευθέρων μετάγων σκηνωμάτων, ἐξωκειοῦτό τε καὶ συνῆπτεν αὐτοὺς ἑαυτῶ. Καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ γε καὶ ὁ Πατὴρ ἄνωθεν, παρόντων τῶν ἀλλοτρίων, ὡς οἱ τοῦ ἀλλοτρίου φασί, νεφέλην φωτὸς διετάννυσεν, ἐπισκιάζουσιν αὐτοὺς. Καὶ φωνὴν ἐκ τῆς νεφέλης ἀφίει λέγουσαν· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα αὐτοῦ ἀκούσατε. Τοὺς οὖν τηλικούτου θεάματος ἐπόπτας καὶ μύστας καὶ μυσταγωγούς ἄρα οὐ διὰ πάσης προσῆκεν ἄγειν τιμῆς, οἷς λόγος ἐστὶν ὁπωσοῦν καὶ πράξεων καὶ κρίσεων τῶν Δεσποτικῶν; Ἀλλὰ μὲρ ὁ Σωτὴρ καὶ πάντα σοφίας πλούτῳ καὶ φιλάνθρωπίας καὶ πράττων καὶ προσδεχόμενος τῶν παίδων τοῖς ὕμνοις, οὐς τὰ παράδοξα τῶν ἔργων εἰς εὐφημίαν ἐκίνει δορυφορούμενος, ἐπεὶ τῶν Ἰουδαίων ἢ πύρωσις καὶ σκληροκαρδία εἰς διαγογγυσμούς ἐξεβρίπιζετο, οὐκ ἀλλαχόθεν αὐτοὺς ἐπιπλήττων στηλιτεύει, πάλιν δὲ τὸν Δαυϊτικὸν χρησμὸν ἄφυκτον ἐλέγχων (33) ἀνατείνει· καὶ δι' ἐκεῖνου τοὺς μὲν καταισχύνει, ἑαυτῶ δὲ τοὺς ὕμνους ἐπιθάλλειν διδάσκει. Καὶ ποῦ τοῦτο καλόν; ποῦ δὲ ἀκόλουθον, δίκαιον δὲ πῶς ἂν εἴη τὸν παραγεγονότα καταλῦσαι τὸ τοῦ διαδόλου κράτος, δι' ἐκεῖνου τὸ τῆς δόξης πρέπον, καὶ τὴν σύστασιν ἑαυτῶ πορίζειν (34); τοῦτο γὰρ τῆς ἀποστατικῆς σπορᾶς ὁ γαρπός. Καὶ ἅμα μὲν ἐπιδημῆσαι πάσης πίστεως ἄπορον τὸν ἐχθρὸν ποιεῖν, ἅμα δὲ τὰς μεγίστας αὐτῶ προξενεῖν καὶ λανθάνειν ἑαυτὸν ἀντισυνιστῶντα καὶ κρατύνοντα, οὐ τὸ κράτος ἔκεν ἀφελεῖν. Οἷς γὰρ τῶν δις ἐὰν τῶν τοῦ ψεύστου ῥημάτων τὴν ἀλήθειαν σπουδάζει δεῖξαι παροῦσαν ἑαυτῶ καὶ τὸ

A voluit, eosque cum discipulis conjungit, vel potius, ceu ostensum est, iis præferri, non quod per omnia secundas partes laturo essent, sed quod hi quidem animo adhuc per vitam quasi in mari vagari et fluctibus, quos humanæ res secum ferunt, jactari adhuc deberent, illis tranquillum portum tenentibus. Qui vero securitatem et portum nondum assecutus est, deterioris est conditionis eo, qui jam utrumque tenet; et cujus salus adhuc incerta est, illo est multo inferior, qui eam jam invenit. Quos vero tanta gloria dignatur Christus, ipsa veritas, ita ut et colloqui eos secum, et gloriam suam ac exitum prædicare faciat, eisne tu illudere, imo ad malum principium eos referre non vereris? Quis vero eum et necessario bonum et bonitatis fontem **B** appellabit qui non sint sui, sed potius mali natura, tum aliis, quos diximus, modis colat, tum ad se advocet? Neque enim illi sponte sua ipsi præsto fuerunt, nec esse poterant: sed alium quidem ex sepulcro retractum, alium vero ex habitaculis supernis et a corruptione immunibus deductum sibi asciscebat ipse et jungebat. Neque hoc solum, sed et Pater ipse superne, presentibus alienis, ut illi, qui ad alienum pertinent, aiunt, lucis nubem expandit eos obumbrantem, et vocem ex nube emisit dicentem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui: eum audite*²⁶. Hos igitur tanti spectaculi contemplatores et mystas et doctores nonne omni honoris genere prosequi decet illos, qui vel actionum vel judiciorum Domini ullam habent rationem? **C** Imo et Servator, qui omnia pro sapientiæ suæ amorisque in homines divitiis agit, et recipit, cum infantum hymnis, quos miranda sua opera ad laudem permoverant, efferretur, atque hoc ipso Judæis indurati difficilesque corde ad murmura compellerentur, non aliunde eos objurgatos compescit, sed iterum oraculum Davidicum instar argumenti non eludendi immittit, eoque illos quidem confundit, seipsum vero laudibus prosequi docet. Unde vero hoc bonum nascitur? qui item conveniens est, imo quomodo justum æquumque erat, ut is qui venit ut solveret potestatem diaboli, per ipsum illum gloriæ partem et materiam sibi pararet (hic enim apostaticæ sationis fructus est), et eadem opera efficeret, ut et hostis, omnis fidei vacuus, adveniat, et **D** potiores ipsi partes relinquat, nesciatque, seipsum eum juvare et corroborare, cui robur adempturus venerat? Quisquis enim per verba mendacis veritatem demonstrare conatur, quam ipse habet, et id

²⁶ Matth. xvii, 5.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(32) Λείπεται. Deesse hic quædam non præter rem suspicari mihi videor. Duobus, si quid video, similibus usus hic est Photius: altero a navigantibus, altero a portitoribus petito. Utraque vero comparat cum iis qui et navigatione defuncti et onere liberati sunt. At posterius simile dictio hiulca non satis exprimit. Interim scriptoris mentem me puto assecutum.

(33) Ἄφυκτον ἐλέγχων. Legendum puto, quod et in versione expressi, ἄφυκτον ἐλεγχον, ut scilicet χρησμὸς ille Davidicus pro argumento invicto ad errantes convincendos habeatur.

(34) Πορίζειν. Hoc substitui pro πορίζει codicis manu exarati. Neque enim id jungi potest antecedenti καταλῦσαι.

quod definitum erat, inde producere, is eum, quem mendaciam ducem habebat, veritatis auctorem faciens a crimine omni absolvit. Neque magis, quod tamen Deus prohibeat! se ipsum immunem a criminationibus Judæorum esse ostendit, quam illum, cujus ope ista amolitur, a mendacii, cujus auctor est, culpa liberat. Itaque defectionis amor vobis certe non vergit in commodum, quando veritatis Patrem prædicatis esse mendacii auctorem, ab hoc autem veritatem substantialem verum mutuo sumpsisse, et æquali, ne dicam majori, ea, quæ mutuatus est, studio excipienda dicitis.

XXVIII. Age vero, etiam per parabolas non parabolice, sed clare, dogma impiorum disjectum videamus. Quod enim Servator advenerit, ut quærat et servet id quod perditum erat²⁷, a nemine huc dum in dubium vocatum est. Si vero ovem vere perditam ab interitu voluit liberare, et ad se reducere, et ad salutem revocare, non difficile fuerit perspicere quod parabola docet humanam substantiam manus beneficæ opus existere. Omnino enim ovis deperdita primum e caula earum fuit, quæ servatæ sunt, deinde vero a grege resiliens in viam ad exitium declinavit. Quod enim ab initio in perniciem natum fuit, ne naturam quidem ad salutem revertendi habet, vel potius reverti non potest, aut servari. Imo nec usu ipsi venire potuit perire, siquidem cum ipso ortu ex malo provenit principio, nec unquam boni et salutis particeps visum est. Cujus enim aliquis nunquam fuit, quomodo inde dici potest delapsus, et qui salutis in ortu ipso non fuit particeps, quomodo ad exitium pervenire aut periisse dici potest? Sed et Dominus noster hominum amantissimus, veritatis doctor et auctor, cum deperditi mentionem sæpissime faceret, nunquam tamen pravitatem tanquam cum eodem conditam, aut perniciem vel eminus commemorat: semper vero occasionem facit cogitandi, quod illud postliminio ab ordine pristino nexuque et communione cum cæteris disjunctum in perniciem devenerit. Ait enim: *Quid vobis videtur, si cui homini fuerint, centum oves*²⁸. Ecce oves illæ centum sunt tolus grex nondum errans: nulla earum tunc vel errabat, vel perditæ erat. Si postea vel una ex illis a grege aberravit, a salvis illa se separat, a non errantibus aberrat, ex ovili recedit. Propterea et hominum amantissimus illam citius quærit, et repertam reliquis non devitiis annumerat, et de reparata jactura gaudet, et amicos sibi angelos in societatem gaudii excitat²⁹, quia ovem ab ordine et gloria ipsarum ante separatam ad suam, qua ipsi gaudebant, feli-

²⁷ Matth. xviii, 11. ²⁸ Matth. xviii, 12. ²⁹ Luc xv, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

(35) Ἀποσκιρτήσαν. Ita scripsi pro ἀποσκιρτήσας, quod ms. exhibebat. Antecedens enim ἀπολωλός et γεγονός hanc formam requirit.

(36) Οὐδ' ὄλωσ. Sic scribendum pro οὐ δόλωσ, quod erat in ms.

(37) Ἀπολωλός. Hoc rationes grammaticæ postu-

λάνθην προελθεῖν· οὗτος, ὃν τὸ ψεῦδος ἔσχεν ἀρχηγόν, ἀληθείας δεικνὺς χορηγὸν τῆς ἐνούσης αἰτίας ἀπολύει. Καὶ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλ' ἴλεως εἴη θεός! ἀνεύθυνον ἐπιδείκνυσιν ἑαυτὸν τῶν αἰτιαμάτων τῶν Ἰουδαϊκῶν, ἢ τὸν, δι' οὗ ταῦτα ἀποσκευάζεται, τῆς τοῦ ψεύδους, οὗ χορηγός ἐστίν, ἐνοχῆς. Ἄρα οὐκ εἰς καλὸν ὑμῖν ὁ τῆς ἀποστασίας ἔρωσ τελευτᾶ, ἀληθείας μὲν κηρύττειν τὸν Πατέρα τοῦ ψεύδους δημιουργόν, ἐξ αὐτοῦ δὲ κατασκευάζειν τὴν ἐνυπόστατον ἀλήθειαν δανείζεσθαι τὸ ἀληθές, καὶ οἷς δανείζεται, ἵνα μὴ λέγω μείζοσι, ταῖς ἴσασιν ὀφείλειν ἀντιδεξιῶσθαι τιμαῖς.

ΚΘ'. Φέθε δὲ καὶ διὰ τῶν παραβολῶν οὐκ ἐν παραβολαῖς, ἀλλ' ἐμφανῶς ἴδωμεν τὸ δόγμα καταλυόμενον τῶν ἀσεβῶν. Ὅτι μὲν γὰρ καταγέγονεν ὁ Σωτὴρ ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, οὐδενὶ μὲχρι νῦν εἰς δισταγμὸν περιέστηκεν· εἰ δὲ τὸ ὡς ἀληθῶς ἀπολωλός πρόβατον τῆς ἀπωλείας ἠθέλησεν ἀνασώσασθαι, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐπιστρέψαι, καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀνακαλέσασθαι, οὐδὲν ἐργῶδες συνιδεῖν, ὡς ἀρχῆς τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα τῆς ἀγαθοῦργου παλάμης ἔργον ἐκδιδάσκει ἢ παραβολή. Παντως γὰρ τὸ ἀπολωλός πρόβατον τῆς μάνδρας πρότερον τῶν σεσωσμένων γεγονός, ὑστερον δὲ τῆς ἀγέλης ἀποσκιρτήσαν (35) εἰς τὴν τῆς ἀπωλείας ἀπεπλανήθη ὁδόν· τὸ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς δι' ἀπωλείας φύεν οὐδ' ἔχει φύσιν πρὸς τὴν σωτηρίαν ἐπανελθεῖν, μᾶλλον δὲ οὐδ' ὄλωσ (36) ἐστίν αὐτῷ τὸ ἐπανελθεῖν, οὐδὲ τὸ ἀνασωθῆναι. Ἄλλ' οὐδ' ἐπῆλθεν αὐτῷ τὸ ἀπολωλέναι, εἴπερ ἐκ χείρονος μὲν ἄμα τῷ φύναι προῆλθεν ἀρχῆς, οὐδέποτε δὲ τῆς ἀγαθότητος καὶ σωτηρίας ὄφθη μετασχών. Οὐ γὰρ τις γέγονεν οὐδαμῶς, ἢ πῶς ἂν ἐκεῖθεν ῥηθείη καταπεσών, καὶ ὁ σωτηρίας ἀμέτοχος προελθών, πῶς ἂν εἰς ἀπώλειαν κατενεχθείη, ἢ λέγοιτ' ἂν ἀπολωλός. Ἄλλὰ μὲν καὶ ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, ὁ τῆς ἀληθείας διδάσκαλος καὶ χορηγός, τοῦ ἀπολωλός μνήμην ποιούμενος πολλαχοῦ, οὐδαμοῦ συγκατασκευασμένην αὐτῷ τὴν κακίαν ἢ τὴν ἀπώλειαν οὐμενοῦν οὐδὲ μὲχρι ψιλῆς ἐπινοίας παραδηλοῖ· αἰεὶ δὲ ὡς ὑστερον τῆς τάξεως καὶ τῆς τῶν ἄλλων συναφείας τε καὶ συνδιατριβῆς ἀπορῥαγὲν οὕτως ἀπενεχθῆναι πρὸς τὴν ἀπώλειαν παρέχει νοεῖν. Καὶ γὰρ φησιν, Τί ὑμῖν δοκεῖ, ἐὰν γένηται τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα. Ἴδοὺ τὰ ἑκατὸν πρόβατα πᾶσα ἢ ἀγέλη ἀνανήσ· οὐδὲν αὐτῶν τέως οὔτε πεπλανημένον, οὔτε ἀπολωλός (37). Εἶτα κἂν πλανηθῆ ἓν ἐξ αὐτῶν, τῆς ἀγέλης τῶν σωζομένων διέστη, τῶν μὴ πεπλανημένων ἀπεπλανήθη, τῆς μάνδρας ἐξέβη. Διὸ καὶ θᾶπτον αὐτὸ (38) ὁ φιλόανθρωπος ἐπιζητεῖ, καὶ τοῖς μὴ πεπλανημένοις ἀνευρῶν συγκαταλέγει (39), καὶ

lant pro ἀπολωλός, quod in codice inveniebam.

(38) Αὐτό. Ita legendum pro αὐτῷ codicis ms. Refertur enim ad antecedens πρόβατον.

(39) Συγκαταλέγει. Hoc verbum requirit sensus pro συγκαταλήγει ms.

χαίρει ἐπὶ τῇ ἄνευρέσει, καὶ τὰς φίλας δυνάμεις (40) A συγχαίρειν παρασκευάζει, ὅτι τὸ ἀποπλανηθὲν τῆς τάξεως καὶ δόξης αὐτῶν, πάλιν εἰς τὴν αὐτῶν, ἐθεάσαντο ἐπαναδραμὸν εὐκληρίαν τε καὶ σωτηρίαν. Καὶ τῶν δέκα δὲ δραχμῶν ἡ παραβολή, ἐξ ὧν ἡ μία ἀπώλετο, τὴν αὐτὴν ἀναμφιβόλως παρίστησιν ἐννοιοιαν. Τότε γὰρ τὰς δέκα δραχμὰς τὸν αὐτὸν ἐντετυπωμένον φέρειν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἴσην βροπὴν ἔλκειν, εἰ βούλει δὲ καὶ τὴν ὕλην μίαν πᾶσιν ὑποκεῖσθαι τῆς ἐμφύτου ἀγαθότητος καὶ σωτηρίας τὸ ἀπαράλλακτον πάντοθεν ἐκδιδάσκει. Καὶ εἰ μὴδὲν τούτων παρείληπτο, ἀλλὰ τό γε ὑπὸ τὴν αὐτὴν κυριότητα πᾶσαν τελεῖν τὸ τῆς ἐξουσίας ἀτμητὸν καὶ ἀδιαίρετον ἀνακηρύττει, καὶ ἐξ ὧν ἐσώζοντο πᾶσαι, ὅτι τῆς ἀγαθουργοῦ μὲν δυνάμειος ἐτύγγανεν ἔργα. Τῷ δὲ τῆς αὐτεξουσιότητος ἀξιωματι οἱ μὲν ἐφ' ἧτε προήχθησαν ἀγαθότητι καὶ σωτηρίᾳ διέμειναν · ὁ δὲ παρακινηθεὶς ἐκεῖθεν ἐξεστράπη πρὸς ἀπώλειαν. Καὶ γέγονε τὸ τῆς γνώμης αὐτοδέσποτον, ὡσπερ τοῖς, καθ' ὃν ἔδει τρόπον, χρησαμένοις αὐτῷ, τῆς τε ἐνούσης σωτηρίας καὶ ἀγαθότητος φυλακτήριον, καὶ προσθήκη μείζονος τελειότητος (Τὸ γὰρ χωρὶς τῶν πράξεων θαυμαζόμενον, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων δόξαν προσλαβόν, πολὺ θαυμασιώτερον τε καὶ τιμιώτερον), οὕτω τοῖς παραχρησαμένοις τῷ χαρίσματι εἰς ἀπώλειαν τε καταπεσεῖν · τῆς ὁμοφυοῦς καλλονῆς προελήλυθε, καὶ τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρω λαβεῖν ἀλλοίωσιν τῶν κρειττόνων ἀλλαξάμενοι, εἰ μὴ τις τῆς ἐπὶ φθόρον ἀγούσης μεταβολῆς μετὰ πολλῆς σπουδῆς ἀνασώσειε, προδεδώκασι τὴν φύσιν καταπεπῶσθαι τῷ παραπτώματι.

ΚΘ'. Ἐπιστράφηθι δὴ καὶ πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς δύο πεφυκότας παῖδας, ὧν ὁ νεώτερος τὸν πατρικὸν οὐκ ἐλάττω τοῦ πρεσβυτέρου λαβὼν κληρὸν, εἰς χώραν μὲν ἄπεισι μακρὰν, καὶ τὴν τοσαύτην οὐσίαν κατασπάσας (41) τε καὶ κατασπαταλήσας τῇ ἀποδημίᾳ, ἐπ' ἐνδείᾳ τῇ ἀνυπερβλήτῃ χοίρων τροφήν προσεφέρετο τὰ κεράτια. Τίς οὐ τῇ πλάνῃ τῇ τοσαύτῃ σταλάξειε δάκρυον (42); Ὁ τελικαύτης κόριος περιουσίας, μισθαρινίας ἐκδοτος, καὶ χοίρων τροφῆ τὴν ἀνάγκην κλέπτων τῆς φύσεως, εἶτα τοῖς πάθει καὶ τῷ λιμῷ μεταδιδαχθεὶς τὸ ὀλίσθημα, ἐπανερχεται πρὸς τὸν πατέρα, καὶ συντριμμῷ καρδίας τὴν μετάνοιαν προχεάμενος, ὡ τῆς περὶ ἐμὲ πολλῆς τοῦ Πατρὸς καὶ Δεσπότης φιλανθρωπίας! πλείονες ἢ κατὰ συγγνώμην ἀξιοῦται δεξιώσεως. Ὁ γὰρ πατὴρ τὸν νεωτερισμὸν οὐκ ὀνειδίζει, οὐδὲ τὴν πλάνην αἰσχύναι προάγει · οὐδ' ὅτι τῆς λιμοῦ μᾶλλον ἢ τῆς γνώμης ἐστὶν ἡ ἐπιστροφή. Οὐδὲν τούτων

citatem et salutem reverti viderunt. Et illa quoque de decem drachmis parabola, ex quibus una perdita erat, eandem sine exceptione sententiam nobis commendat ³⁰. Quod enim decem illæ drachmæ eandem sibi notam impressam habent, et ejusdem sunt valoris, imo etiam, si placet, ex eadem materia sunt compactæ, boni insiti incolumitatisque perpetuitatem undiquaque infert. Imo, si horum nihil inde relinqueretur, id certe evincitur, quod sub eodem Domino omni potestas indivisa et indivulsa contineatur: quoniam vero etiam omnes servatæ sunt, id indicio quidem est, omnes esse potentia beneficæ opera. Et nonnulli quidem libero suo arbitrio recte usi in ea, qua donati erant, bonitate et incolumitate permanserunt: qui vero inde B amotus est, in perniciem se ipse detrusit. Et quemadmodum liberum arbitrium, illis, qui eo recte utebantur, prosperitatis bonitatisque ipsis collatæ conservatorium erat, et majoris perfectionis accessio (quod enim etiam sine actionibus admirationi est, id, ubi gloria ex operibus accedit, multo magis miramur et magni facimus): ita illis qui dono hoc abutebantur, occasio exstitit a nativa bonitate in perniciem incidendi, et mutationem in pejus admit- tendi, qui proinde, facta hac cum melioribus permutatione, nisi quis ex transversione hac, in exitium ducente, cum cura se receperit, produnt naturam suam lapsu isto absorptam fuisse.

C XXIX. At converte te nunc etiam ad duos filios ex eodem patre natos, quorum natu minor non minorem, quam major, sortem accipiens, in dissitas abit regiones, tantasque facultates dilapidans et profundens in itinere, tandem inopia immodica adductus, siliquis, porcorum cibo, usus est ³¹. Quis non errorem hunc lacrymis prosequatur? Qui tartarum opum dominus erat, is mercenaria opera functus, porcorumque escam ad sublevandas naturæ necessitates suffuratus, postea malis his ipsaque fame meliora edoctus, revertitur ad patrem, et ex contrito corde pœnitentiam testatus, o magnam patris et domini humanitatem! majori, quam impetrata venia sperare jubebat, receptione dignus habetur. Pater enim juvenilem culpam non perstringit, nec errorem pudori exponit, neque conversionem illam fami potius quam animi proposito acceptam fert: nullum horum in delinquentem

³⁰ Luc. xv, 8. ³¹ Luc. xv, 11.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(40) Δυνάμεις. De angelis interpretor, quos in applicatione parabolæ commemorat Servator Luc. xv, 10. Et sane scriptores ecclesiastici sæpe voci isti hunc significatum subjiciunt. Chrysostomus, hom. 6. in Epist. ad Hebræos, λειτουργικὰς δυνάμεις vocat: quas Apostolus, Hebr. i, 14, λειτουργικὰ πνεύματα appellat. Confer Suiceri *Thesaurum ecclesiasticum* tom. I, p. 969; et Henric. Valesium, ad Euse-

bium, p. 282 b, ubi ostendit Græcos τὰ δαιμόνια appellare δυνάμεις, Latinos autem *potestates*.

(41) Κατασπάσας. Hoc rescripsi pro κατασπασθήσας ms. Græci enim κατασπᾶν dicunt eos qui bona sua abliguriunt. Testem habemus scholiastem Aristophanis ad *Equites*.

(42) Δάκρυον. Fortasse legendum δακρύων.

conjicit. Noverat enim, eum qui reversus erat, suam esse progeniem (quamvis per alienum semen adulteratus esset); noverat a se ex amore esse productum, non autem aliunde recens satum. Itaque nihil horum quo contristari is poterat, afferebat; neque diuturnis filii ærumnis adjiciebat quidquam. Utinam ut erroris tui, ita et conversionis, ac receptionis, in gratiam factæ, fructum percipiam! Scilicet humanissimus et optimus pater eum eminus adhuc et sola pœnitentia ad se adventantem, nullum vero fructum huc dum ferentem, conspicatus, ne ferebat quidem istos pœnitentiæ labores, sed videns ipsum adeo squalidum, et sola pœnitentia se respicientem, misericordia permotus est, ut currens collumque ejus amplexatus eum deoscularetur. Quid vero filius? quis eos quibus distrahebatur, affectus enumeraverit? Aderant pudor, tristitia, metus, angustia animi, timiditas, spes in solo desiderio fluctuans, memoria rerum superiorum, recordatio infandorum, cogitatio futurorum. Et illis tamen omnibus per pœnitentiam superior est. Ait enim: *Pater, peccavi in cœlum et coram te, neque dignus amplius sum, qui vocer filius tuus*³². Atque ista confessio verbis facta, ab animæ habitu non discrepans, facit ut pater ipsum veste præcipua induat, annulo manus suæ actiones obsignet, pedesque calceamentis, ne a serpente calces lædi possent, muniat. Postea et vitulum saginatum mactat, magnoque cum splendore et sumptu convivatur cum filio, a mortuis reverso, et post longam illam jacturam iterum reperto. Vides, quomodo parabola hæc in ænigmate omnium et exquisitissimo et luculentissimo tradat ista: a bono et Conditore et Creatore natum et ortum esse et prodigum illum filium, et alterum illum ejusdem ortus, ac tum ætate tum factis ipso majorem, qui et in patria domo permanserit, et pristinum decus ac facultates suas cum ætatis prærogativa retinuerit: non autem majorem illum natu ex alia, minorem vero itidem ex alia stirpe aut generatione derivat, sed utrumque ab iisdem originibus et productione et educatione deducit. Simul vero et hoc considerare fas est, quod, si quis filios in parabola illa memoratos humanam naturam indicare censeat, et per majorem natu illos, qui gratiam pristinam conservarint, nec donum illud intemperantia sua corruperint; per juniorem vero eos, qui mala præ bonis elegerint, et facultates suas luxuria dissiparint; sive illum quidem angelorum, hunc vero hominum repræsentare hinc statum, hinc mutationem, censeat; sive denique placeat (licebit enim quidquid libuerit) per eos intelligere illos, quorum alii sub lege alii sub gratia sint; certe utraque hæc meditatio clare et sine exceptione de-

³² Luc. xv, 21.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(43) Μηδενί. Malim legere μηδέν. Id enim sibi velle videtur Noster, quod nihil eorum in medium attulerit, quæ animum pœnitentis tristitia majore implere poterant.

(44) Οἰδίαίτη. Ita ms. Sensus vero per se osten-

dit legendum esse οἴκου διαίτη.
 (45) Καὶ ὑπὸ τὴν χάριν. Varias veterum hujus parabola expositiones memorat cl. Jo. d'Outreïn. in Explicatione Belgica hujus et similium aliarum parabolarum, quæ prodiit Amstelod., 1692, 4.

εἰς τὸν ἐξημαρτηκοτα ἀποβρίπτει· ἦδει γὰρ αὐτοῦ γέννημα εἶναι τὸν προσελθόντα, καὶ ἄλλοτρίαις ἐπισποραῖς ἐνοθεύετο, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρώπου προαγωγῆς, ἀλλ' οὐχ ἑτέρας ποθὲν νεωτερίζουσης καταβολῆς. Μηδενί (43) δὲ τῶν λυπούντων προδιαθέμενος, μηδ' ἐπιβαλὼν ἄλγημα τοῖς πολυχρόνοις τοῦ παιδὸς ἀλγήμασιν. Αἴθ' ὡσπερ σου τῆς πλάνης, οὕτω καὶ τῆς ἐπιστροφῆς καὶ τῆς ἀποδοχῆς κοινωνήσαμεν! Ἄλλ' οὖν ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς πατήρ ἔτι πόρρω καὶ διὰ μόνης τῆς μετανοίας ὄρων προσερχόμενον, καρπὸν δὲ οὐδ' ὄντιναοῦν προβαλλόμενον, οὐκ ἀνέμεινε καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ πόνους, ἀλλ' ἰδὼν αὐτὸν οὕτω κατηφῆ, καὶ τῇ μετανοίᾳ μόνῃ ἀποβλέποντα ἐσπλαγγνίσθη· καὶ δραμῶν ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατεφίλησεν αὐτόν. Τί δὲ υἱός; τίς ἂν, ἃ τότε διεμέριζεν αὐτόν, ἀναριθμήσαι πάθη; αἰσχύνῃ, λύπῃ, φόβος, δειλία, κατήφεια, ἐλπίδες, μόνῃ τῇ θέλειν σαλεύουσαι, ἀνάμνησις τῶν ἀρχαίων, μνήμη τῶν ὑπερορίων, λογισμὸς τῶν μελλόντων. Ὁ δὲ κρατεῖ τῇ μετανοίᾳ πάντων. Καὶ φησι· Πάτερ, ἡμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκέτι εἰμι ἄξιος κληθῆναι υἱός σου. Καὶ ἡ τῶν ῥημάτων ἐξομολόγησις τῆς ψυχῆς οὐ ψευδομένη τὴν διάθεσιν, παραυτίκα μὲν αὐτόν τὴν στολήν ἐνδύει τὴν πρώτην. Καὶ δακτυλίῳ τῆς χειρὸς τὰς πράξεις σφραγίζει, καὶ ὑποδήμασι τοὺς πόδας, μηκέτι δάκνειν τὸν ὄφιν τὴν πτέρναν, ἀσφαλίζεται. Εἶτα καὶ τὸν μόσχον θύει τὸν σιτευτόν, καὶ εὐφραίνεται λαμπρῶς τε καὶ πολυτελῶς ὁ πατήρ μετὰ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναλύσαντος υἱοῦ καὶ ἀνευρεθέντος μετὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην ἀπώλειαν. Ὅρας ὅπως ἀνιγμάτων πάντων ἀκριβέστερόν τε καὶ σαφέστερον ἢ παραβολὴ παραδίδωσιν. Ἀγαθοῦ μὲν καὶ πλάστου καὶ πλάσματος προελθεῖν ὅς καὶ φῦναι τὸν τε ἄσωτον υἱὸν καὶ τὸν ὁμοφυῆ καὶ πρεσβύτερον αὐτοῦ, καὶ χρόνῳ καὶ ἀνορθώμασιν, ὅς καὶ τῇ τοῦ πατρικοῦ οἰδίαίτῃ (44) διαμεμένηκῃ τε, καὶ τὴν προτέραν δόξαν, καὶ οὐσίαν μετὰ τοῦ πρισβείου συνετήρησε, καὶ οὐχὶ τὸν μὲν πρεσβύτερον ἐξ ἄλλης, τὸν δὲ νεώτερον ἐξ ἀντικειμένης σποράς ἢ γενέσεως προάγει, ἀλλ' ἄμφω καταβολῆς τε τῆς αὐτῆς καὶ φύσεως καὶ προαγωγῆς καὶ διαίτης ἀναγράφει. Καὶ ἐπιθεωρεῖν προσήκει, ὡς εἴ τις τοὺς τῆς παραβολῆς υἱοὺς τὴν ἀνθρωπίνην δηλοῦν φύσιν ὑπολάβοι, καὶ διὰ μὲν τοῦ πρεσβυτέρου τοὺς, οἱ τὴν ἀπ' ἀρχῆς διεσώσαντο χάριν, καὶ τὸ δῶρον οὐχ ὑβρίσαν ἄσωτία, διὰ δὲ τοῦ νεωτέρου τοὺς ἀνθελομένους τὰ φαῦλα πρὸ τῶν ἀμεινόνων, καὶ τὴν οὐσίαν εἰς ἄσωτίαν ἀμειψαμένους, εἴτε τὸν μὲν τὴν ἀγγελικὴν, τὸν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην παραδειγματίζειν κατάστασιν καὶ λῆξιν. Εἰ βούλει δὲ (πῶς δ' ἂν σὺ βουλευτῆς), τοὺς ὑπὸ τὸν νόμον τε καὶ ὑπὸ τὴν χάριν (45), οὐδὲν ἕλαττον δι' ἑκατέρας θεωρίας λαμπρῶς τε καὶ ἀναμ-

φιλόλως ἐπιδείκνυται, ὡς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐστὶ πατριᾶς καὶ ἀγαθότητος καὶ οὐσιώσεως, τότε τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὃ τε νόμος καὶ ἡ χάρις, καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων φύσις, κἂν ἡ μὲν τὸ ἔμφυτον συνδιασώσατο χάρισμα, ἡ δὲ τῆς δωρεᾶς τὴν ἀπώλειαν ἀντεσπάσατο. Καὶ τότε τῆς παραβολῆς χρησιμώτατόν τε καὶ θαυμασιώτατον, ὡς μιᾶς τινος τῶν τριῶν μοίρας κρατούσης οὐδὲν ἔλαττον, ἢ εἴπερ αἱ τρεῖς τὴν ἴσιν ἐκκληροῦντο νίκην, τῆς ἀποστάσιος τὸ φρόνημα καταβάλλεται.

Α'. Καταβάλλοιτο δ' ἂν ὁμοίως, καὶ οἷς τοὺς Γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους τῶν Ἰουδαίων ἐταλάνιζεν ὁ Χριστός, ὅτι τῶν (46) μὲν δεδομένων αὐτοῖς ἡμέλουν νόμων, τὰς δὲ ἰδίαις ἔμπροσθεν ἔγγον. Οὐαὶ γὰρ, φησὶν, ὑμῖν, ὀδηγοὶ καὶ τυφλοὶ οἱ λέγοντες· Ὅς ἂν ὁμῶς ἐν τῷ ναῷ οὐδὲν ἐστὶν· ὅς δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ χρυσῷ τοῦ ναοῦ, ὀφείλει, τουτέστιν ὑπεύθυνός ἐστι δίκης, ὡς παραβάτης ἔρκου, Εἴτα ὁρᾶτε τὸ μέγεθος ὑμῶν τῆς πλάνης, κἂν νῦν, εἰ μὴ πρότερον. Ἐπάγει γὰρ ταῖς προλαβοῦσαις ἐπιτιμήσεσι καὶ ταῦτα· Μωροὶ καὶ τυφλοὶ, τίς μείζων ἐστίν, ὁ χρυσός, ἢ ὁ ναὸς ἀγιάζων τὸν χρυσόν; Οὐχ ἄγιον μόνον τὸν νομικὸν ναόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἀγιότητος καὶ γινώσκων καὶ ἀποκαλῶν. Ἄλλ' ὁ μὲν Σωτὴρ τοιαύτην ἀφῆκε ψῆφον περὶ τοῦ ναοῦ· ὑμεῖς δ' αὐτὸν οὐ φρίττετε καθυβρίζειν τὴν ἐσχάτην ὕβριν, πολεμῶν προσανατιθέντες χειρὶ. Καὶ τίσιν ἂν μᾶλλον τὸ, μωροὶ καὶ τυφλοὶ, ἐφαρμόσειε, τοῖς τετιμηκόσι μὲν ὡς ἁγίους ἄμφω, προτετιμηκόσι δὲ τὸν χρυσόν, ἢ τοῖς καὶ τὸν ναόν αὐτὸν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ τῆ βλασφημῶ διασπῶσι γλώττη, καὶ μὴ πεφρικῶσι ἀρρήτοις ὕβρει καταπλύνειν, καὶ διωθουμένοις τῆς ἀγαθοῦργοῦ προνοίας εἰς τὴν ἀνυπόστατον τῆς τυραννίδος ἐπίνοιαν. Εἴτα· Καὶ ὅς (47) δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, οὐδὲν ἐστὶν· ὅς δ' ἂν ὁμῶς ἐν τῷ δώρῳ τῷ ἐπάνω τοῦ θυσιαστηρίου, ὀφείλει. Καὶ ταῖς Ἰσαίαις παροιναῖς ἴση πάλιν καὶ ἡ παρατίμησις. Μωροὶ καὶ τυφλοὶ! τί γὰρ μείζων, τὸ δῶρον, ἢ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἀγιάζον τὸ δῶρον; Οὐ τὸν ναόν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον πηγάζειν λέγων ὁ Σωτὴρ τῆς ἀγιότητος, καὶ ἅγια μὲν ἅπαντα τὰ τοῦ ἱεροῦ· μετοχῆ δὲ καὶ μεταδόσει τὰ μὲν τῶν ἁγίων τὴν πρώτην εἰς τιμὴν ἐκκληρώσατο τάξιν, τὰ δὲ δευτερεύει. Καὶ τοὺς Ἰουδαίους οὐχ ὅτι πεπαρηνήκασιν (48) ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅτι τὴν τάξιν τετολμήκασιν ἀμεῖψαι, τὸ τοῦ κόσμου φῶς, ἢ ἐνυπόστατος τοῦ Θεοῦ σοφία, τυφλοὺς καὶ μωροὺς καταδικάζει. Καὶ ὁ μὲν τὸν Πατέρα καλῶς εἰδώς, Οὐδεὶς γὰρ οἶδε τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ ἢ ἐὰν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ· οὗτος τὴν χάριν ἡμῖν τῷ πατρικῷ ναῷ καὶ τῷ θυσιαστηρίῳ παραγυμνῶν, αὐτὰ καὶ μεταδιδόναι τῶν ἀγιασμῶν ἐκδιδάσκει. Σὺ δὲ, ὦ! τί σε ἂν τις εἰπὼν ἀξίως προσείποι; τὸ γὰρ ἀνυπέροβλητον τῆς

A monstrat, quod ab eodem Patre et bono et Ente proficiscantur et angelorum et hominum genus, lex item et gratia, et hominum natura, sive illa insitum bonum conservarit, sive pro dono gratiæ exitium receperit. Quodque in hac parabola et utilissimum et præcipuum est, quod scilicet una potestas tribus illis dominetur, id non minus, ac si tres illæ æqualem victoriam retulissent, apostatarum sententiam prosternit.

XXX. Prosternetur vero ea similiter per ista, quibus Christus Scribas et Phariseos Judæorum miseros proclamavit, quia leges ipsis datas negligentes ratiocinia sua potiora ducebant: *Væ enim, inquit, vobis, duces et cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est; qui vero juraverit per aurum templi, debet*³³. Hoc est, crimini est obnoxium tanquam transgressor juramenti. Deinde, videte magnitudinem erroris vestri vel nunc, si minus antea. Addit enim præcedentibus objurgationibus et ista: *Stulti et cæci, quid majus est, aurumne an templum, quod sanctificat aurum*³⁴? ubi non solum templum sub lege structum sanctum, sed et terram sanctitatis plenam agnoscit et appellat. Sed hanc quidem sententiam de templo Servator fert. Vos vero non veremini maxima illud ignominia afficere, hostili manui acceptum ferentes? Et ad quos magis voces illas, *stulti et cæci*, referat ad eosne qui utrumque ut sanctum colunt, aurum vero præferunt; an ad illos, qui et templum ipsum, et omnia quæ in eo erant, lingua maledica proscindunt, nec infandis conviciis temerare horrent, ac a providentia benefica ad vanos tyrannidis conceptus propellunt? Pergit Dominus: *Et qui juraverit per altare, nihil est: qui vero juraverit per donum quod est super altari, debet*³⁵. Simili huic insolentiæ similis impingitur objurgatio. *Stulti et cæci! quid enim majus est, donum an altare quod sanctificat donum*³⁶. Ibi Servator non templum solum, sed et altare fontem esse ait sanctitatis. Et sancta quidem erant omnia quæ in templo erant: in communicanda vero et distribuenda sanctitate alia quidem primum locum sortita erant, alia secundum. Et Judæos quidem, non quod contumeliosos se in ea præstiterant, sed quod ordinem immutaro ausi erant, lux mundi, substantialis Dei sapientia, cæcos et stultos appellat. Et qui Patrem bene norat: *Nemo enim Patrem novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit*³⁷; hic gratiam nobis Patris per templum et altare explicaturus, docet, illa alias quoque res sanctitatis participes reddere. Tu vero, at quo nomine te digne satis quisquam exceperit, cum insuperabilis audacia te longe ultra stultum et cæcum evehat! Non vereris res sanctas primo

³³ Matth. xxiii, 16. ³⁴ ibid. 7. ³⁵ ibid. 18. ³⁶ ibid. 19. ³⁷ Matth. xi, 27.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(46) Τῶν. Sic scripsi pro ὧν, quod erat in ms.

(47) Ὅς. Reposui hoc pro ὡς, quod mendose erat in ms.

(48) Πεπαρηνήκασιν. Ita scribere debebat librarius, pro eo quod mendose exaravit πεπαρηνύκασιν.

omnis abominationis auctori acceptas ferre? Atque ille quidem tanto honore et gloria sacra legalia cingit, et Judæos, eo quod, quamvis ea colerent, digno tamen cultu non prosequerentur, tantis comminationibus et pœnæ obnoxios facit, ita quidem, ut illæ non tam ipsis quam tibi immittantur: tu autem ne sic quidem sentire vis, quanta sil tua calumnia. Et substantialis quidem Dei sapientia Scribis et Pharisæis *Væ* occlamat, quod non per omnia legi debitum cultum præstiterint, sed in levioribus quidem legem observarint, in gravioribus autem neglexerint. Tu vero, qui contra omnes et leges et sacra linguam acuis, imo et eos qui secundum legem versati sunt, in extremam impietatem pertrahis, non existimas pœnas multiplices te manere? Namque Servator: *Væ vobis*, ait, *o Scribæ et Pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham et cuminum et deservistis graviora legis, iudicium et misericordiam, et fidem*³⁸. At secundum apostatarum sermones non ideo, quod neglexerant præcepta legis, sed quod eorum observationem sectati erant, ad pœnas vocari debuissent. Quæ enim bono non placent, eorum ut praxis ud examen et pœnas vocat facinorosos; ita aversatio extra omne crimen collocat. Sed Servator noster ut Veteris, ita et Novi Testamenti dominus et auctor existens, contra recentem illam impietatem magis, quam contra Judaicam negligentiam, sententiam dicit. *Hæc enim*, inquit, *decebat facere, et illa non omittere*³⁹, legem veterem hoc modo per novam graviter et summa cum auctoritate stabiliens. Si igitur ab iis ideo, quod dimidiam legum partem neglexerant, tantam pœnam justus iudex exigit, quantam vos dare debetis, tam impudenter non ex negligentia, sed ex odio injuriam tantam in omnes leges effundentes? Et si illos, qui prophetarum sepulcra ædificabant, et justorum monumenta ornabant, pietatisque speciem ex parte assumebant, ex propheticis quippe orti, non iudicavit a culpa immunes, sed quia mentem a sanguinario patrum ingenio non diversam circumferebant, inevitabilibus suppliciis subiecit, quæ tandem pœna invenietur, quæ non longe subsidat infra scelus vestrum, qui contra prophetas magis, quam illi, cædes spiratis, et non solum ad structuram sepulcrorum monumentorumque vos convertitis, sed implacabilem contra eos etiam post mortem inimicitiam et injuriam nunquam superandam exercetis? Quod si vero mali principii cultores fuissent prophetæ divini, non solum non decebat maledictioni subicere vel occisores eorum, vel occisorum posteros, eosque ad pœnam rapere, sed potius eximiis mactare honoribus. At enim vero bonus hominumque amans Servator noster, suorumque ultor servorum, non solum in primos cædis

³⁸ Matth. xxiii, 23. ³⁹ ibid. 24.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(49) Ἀπάγει. Ita scripsi pro ὑπάγει, quod ms. mendose præferebat. Hoc enim verbum cum sequente ἐλομένους conjungi nequit.

Α τολμης πορρωτέρω σε και μωροῦ και τυφλοῦ παραπέμπει, οὐ φρίττεις τῷ ἀρχεκάκῳ βδελύγματι τὰ ἅγια ἀναφέρειν; και ὁ μὲν τοσαύτη τιμῇ και δόξῃ περιτείζει τὰ νομικὰ ἱερά, και τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τιμῶντες μὴ κατὰ τὸ προσῆκον ἐτίμων, τηλικαύτης ἀρᾶς και δίκης ἐνόχους ποιεῖ, οὐ κατ' ἐκείνων μᾶλλον ἢ κατὰ σοῦ ταύτας ἀφίεις. Σὺ δὲ τοῦ μεγέθους τῆς σῆς βλασφημίας οὐδ' οὕτως αἴσθησιν βούλει λαβεῖν. Και ἡ μὲν ἀθύποστατος τοῦ Θεοῦ σοφία τοὺς Γραμματεῖς και Φαρισαίους ἐτι καθυποβάλλει τῷ οὐαί, ὅτι μὴ διὰ πάντων τῷ νόμῳ τὸ σεβάσμιον ἔνεμον, ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς μικροτέροις ἐνομοφυλάκουν, ἐν δὲ τοῖς μείζοσι παρτηνόμουν. Σὺ δὲ κατὰ πάντων τὴν γλῶσσαν ὀξύνων και νόμων και ἱερῶν, ἀλλὰ και τοὺς, ὅσοι ποτὲ κατὰ τὸν νόμον ἐπολιτεύοντο εἰς ἐσχάτην ἀσεβειαν ἔλκων, οὐκ οἶει πολυπλασίους τὰς ποινὰς ὑφέξειν; Και γὰρ ὁ Σωτὴρ, Οὐαὶ ὑμῖν, ἐπιφέρει, Γραμματεῖς και Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύσμον και τὸ ἄνηθον, και τὸ κύμινον, και ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου, τὴν κρίσιν και τὸ ἔλεος, και τὴν πίστιν. Καίτοιγε κατὰ τὸν τῆς ἀποστασίας λόγον οὐκ ἐφ' οἷς παρεώρων τὰ τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐν οἷς ἔστεργον τὰς εἰσπράξεις, ἔδει τούτους ἀπαιτεῖσθαι. Ἄ γὰρ οὐκ ἔστι τῷ Ἀγαθῷ ἀρεστὰ, τούτων ὡσπερ ἡ πράξις ἐν εὐθύνοις τοὺς ἐλομένους ἀπάγει (49), οὕτως ἡ φυγὴ πάσης ἀνωτέρω τίθησιν αἰτίας. Ἄλλ' ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ τῆς Παλαιᾶς ὡσπερ και τῆς Καινῆς κύριος ὑπάρχων και δεσπότης, κατὰ τῆς νεωτεριζούσης ἀσεβείας μᾶλλον ἢ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὀλιγωρίας τὴν ψῆφον ἐκφέρει. Ταῦτα γὰρ ἔδει, φησὶ, ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι, νόμῳ τὸν νόμον τὸν παλαιὸν τῷ νέῳ σφόδρα και μετὰ πολλῆς ἀσφαλισάμενος τῆς κυριότητος. Εἰ οὖν παρ' ἐκείνων, ὅτι τὰ ἡμίση παρεώρων τῶν νομίμων, τηλικαύτην δίκην ὁ δίκαιος κριτῆς λαμβάνει, ὑμῖν τίς ἂν ἐξαρκέση δοῦναι και ταῦτα οὕτως ἀνέδην οὐκ ἐξ ὀλιγωρίας, ἀλλ' ἐξ ἀπεχθείας, θεομάχον τηλικαύτην ὕβριν κατὰ πάντων ἀπορρίπτουσιν; Και εἰ ἐκείνους τοὺς τῶν προφητῶν οἰκοδομοῦντας τάφους, και τὰ τῶν δικαίων μνημεῖα κοσμοῦντας, και μέρει τινὲ τὸ τῆς εὐλαθείας σχῆμα περιβαλλομένους, τῆς προφητοκτόνου σπορᾶς ἀνευθύνους οὐκ ἀφίησιν, ἀλλ' ὅτι τὰς γνώμας πρὸς τὴν πατρῶαν μαιφονίαν οὐδὲν ἐχούσας εὐλαδέστερον ἔφερον, και τιμωρίας ἀπαρακλήτοις ὑποβάλλει, ὑμᾶς κατὰ τῶν προφητῶν πολὺ πλεόν ἐκείνων μαιφονοῦντας, και οὐ μόνον πρὸς οἰκοδομὴν τάφων και μνημείων ἐπιστροφὴν τινα δεχομένους, ἀλλ' ἄσπονδον τὴν κατ' αὐτῶν ἔχθραν και μετὰ θάνατον, και τὴν ἀνυπέβλητον κρατύνοντες ὕβριν, τίς ἂν τιμωρία τὴν δίκην εὐρεθείη μὴ πολὺ ἐλάττω τοῦ τολμήματος ἀπαιτούσα. Καίπερ εἰ τῆς κακεργέτιδος ἦσαν οἱ θεοφόροι προφηταὶ θεραπευταί, οὐ μένον οὐκ ἐχρῆν ἀραῖς ὑποβάλλεσθαι οὔτε τοὺς ἀνελόντας αὐτοὺς, οὔτε μὲν τοὺς

ἐκ τῶν προφητοκτόνων φόντας, οὐδ' εἰς ποινὰς ἄγειν, ἀλλὰ ταῖς πρώταις δεξιούσθαι τιμαῖς. Ὁ δὲ ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ, καὶ τῶν αὐτοῦ θεραπόντων ἐκδικητὴς οὐκ εἰς τοὺς αὐτουργοὺς μόνον τῶν μισαιφόνων καὶ τὰς τῆς μισαιφονίας εὐθύνας περιγράφει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκείνων παῖδας ὄφεις καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν ἀποφαίνων ἄφυκτον αὐτοῖς ἀναμένειν τὴν γέννησιν τοῦ πυρὸς προαγγέλλει. Συνέχων δ' ἔτι μᾶλλον τὰ νέα τοῖς παλαιοῖς καὶ τὰ παλαιὰ συνάπτων τοῖς νέοις, καὶ τὸ ἐν ἀμφοῖν πλημμέλημα δι' Ἰσοῦ δεικνύς εἰς καταδίκην ἄγον, δι' ἧς καὶ τὰ τῆς τιμῆς, αὐτοῖς συνεισάγεται τῆς Ἰσῆς καὶ ὁμοίως κληρουχίας μετεσχηκότα. Διὰ τοῦτο ἐγὼ, φησὶν, ἀποστελῶ πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν μαστιγώσετε ἐν ταῖς συναγωγαῖς ὑμῶν, καὶ διώξετε ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν. Πρόσχετε. Ὅπως ἂν ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς, πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἀβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅρα, ὅπως τῆς αὐτῆς ἐνόχους καὶ μισαιφονίας καὶ τιμωρίας ἀποφάνει, ὅσοι τε τὰς παλαμναίους χεῖρας κατὰ τῶν πρὸ τῆς χάριτος Θεῶν εὐαρεστησάντων ἐπαντείναντο, καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνων, ὧν ἡ χάρις τὸ πολίτευμα, καὶ οὐς αὐτὸς εἰς τὰς τῶν Ἰουδαίων συναγωγὰς καὶ πόλεις τὴν βασιλείαν αὐτοῦ κηρύσσειν ἀπέστειλε, τὴν αἰμοδόρον λύσσαν ἐναπεχέαντο. Οὕτως τὴν χάριν καὶ τὰ πρὸ τῆς χάριτος τιμῶν τε καὶ ἀποδεχόμενος ὁ ἑκατέρως καὶ δημιουργὸς καὶ νομοθέτης καὶ διὰ πάντων τὴν αὐτῶν παριστῶν συμφωνίαν, μετέχειν τε δεικνύς ὁμοτίμου σεβασμιότητος, πανταχόθεν τῆς ἀσεβείας ἅπασαν πρόφασιν προεκτέμνει.

ΛΑ'. Ἐδεῖ δ' οὖν τοὺς ἀποστάτας, εἰ καὶ μὴ τὴν μίαν ἀρχὴν εἰς δύο διχάζοντας, μηδ', ἐπειδὴν τὰ τοῦ νόμου διαγελῶσι μυστήρια (καίτοι πῶς ἀνειμένος εἶπον μηδ' ἡνίκα τὴν κτίσιν συλᾶν ἐπιχειροῦντες τοῦ κτίστου, κακοὶ κακὸν κακίστῳ δῶρον προσφέρωσιν;) ἔδει γοῦν αὐτοὺς εἰ καὶ μὴ ἐπ' οὐδενὶ τούτων, μηδ' ἐφ' ᾧ τοῦ προφήτου ὑβρίζουσι, καίτοι τηλικούτων τὴν ἀτοπίαν ὄντων, ἀλλ' οὖν, ἐπειδὴν γε τὸ ἑαυτῶν σῶμα πονηρὸν καὶ πονηρᾶς πλάσεως λέγωσιν, αὐτίκα καταδύεσθαι. Ἀλλὰ ποῦ γῆς; Ζητεῖν δὲ καὶ τῶν ὑποχθονίων εἶναι βαθύτερον, οὐχ ὅτι ἐκείνων πρὸς ἀθεότητα τοῦτο βαρύτερον, ἀλλ' ὅτι καὶ, δι' οὗ τὴν βλάσφημον φωνὴν ἀφιεῖσιν, ἐξ ἀθέου πλάσματος ὁμολογοῦντες λαμβάνειν τὸ ὄργανον, οὐκ αὐτίκα ρίπτουσι πάντα, καὶ φεύγουσι τὴν ἀτέθειαν, ὄργανον πονηρίας βοῶντες ὡς, ἐν οἷς ταῦτα φθέγγονται, κέχρηται. Ἀλλ' ἔτι τολμῶσι πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων βλέπειν πρόσωπα. Ἄνθρωπε, τί λέγεις; Δύο ἀρχαί; ἀλλὰ διὰ τοῦ πονηροῦ ταῦτα φθέγγῃ στόματος. Ὁ νόμος πολεμίας ἀρχῆς, καὶ μαχομένης τῆς χάριτι; ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ τῆς πονηρίας ἀπήχησεν ὄργανον. οἱ προφήται μοίρας χείρονος; ἐκ τοῦ αὐτοῦ αὐτοῦ τῆς κακίας σκεύους καὶ τοῦτο προχεῖται. Τὸ σῶμα πονηρὸν καὶ πονηρᾶς δημιουργίας, καὶ τί μὴ σιγᾶς τὴν ἐσχάτην σιγὴν; ἀλλ' ἔτι φθέγγῃ καὶ χαρίζῃ τῷ οὕτω σε πονηρῶς καὶ ἐβδελυγμένως ὑποστήσαντι, ὥστε μηδὲ φθέγγεσθαι δύνασθαι μηδὲν ὅλως σωτήριον, μηδὲ

Auctores homicidii pœnas transfert, sed et progeniem eorum serpentes et serpentum fetus appellans, inevitabilem ignis gehennam eos manere prænuntiat. Adhuc vero magis nova cum veteribus conjungens, et vetera novis adaptans, atque id, quod utrinque peccatur, æqualem pœnam promereri ostensurus, quo ipso simul subinnuitur, utrisque eundem cultum eundemque dignitatis locum adjudicatum esse: *Propterea ego, inquit, mittam ad vos prophetas et sapientes, et scribas, et ex illis nonnullos cædetis in synagogis vestris, et persequemini ex una urbe in aliam*⁴⁰; attende nunc! *Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram inde a sanguine Abelis justis usque ad sanguinem Zachariæ, filii Barachis, quem occidistis intra templum et altare*⁴¹. Videsne, quomodo eidem et cædi et pœnæ obnoxios pronuntiet, tum eos, qui impias manus intulerunt iis qui ante gratiæ tempus Deo placuerunt, tum illos qui in homines sub gratia viventes eosque omnes, quos ipse regnum suum annuntiaturus in urbes et synagogas miserat, sanguinarium furorem effuderunt. Ita et tempus gratiæ, et ea quæ illud antecesserunt, æstimans et magni faciens Jesus, utriusque auctor et conditor, et ubique utriusque consensionem stabiliens, ac eodem cultu prosequenda ostendens, omnem impietatis prætextum præscindit.

XXXI. Decebat igitur apostatas, etiamsi unum principium in duo non distinguerent, hoc saltem nomine, quando legis mysteria rident (sed quomodo hæc facilius et remissius dico de hominibus, qui creaturam Conditori subripere ausi pessimi pessimo pessimum donum offerunt?); decebat, inquam, eos, si vel maxime nullo horum et ne eo quidem, quod prophetas calumniantur, crimine tenerentur, in omni ista sua insolentia, saltem hoc nomine, quod corpus suum malum et a mala manu profectum dicunt, confestim se præ pudore abscondere. At ubi terrarum? Imo vero subterranea, et si quid his profundius est, quærere loca debent, non quod hoc quod ad impietatem prioribus gravius sit, sed quod membrum illud, per quod voces blasphemias emittunt, ab impia origine se accepisse profitentes, non statim abjiciunt omnia et impietatem fugiunt, clamantes se, dum ista quidem loquerentur, malitiæ instrumento usos esse. Et vel sic tamen homines isti in aliorum conspectum venire audent? Quid ais, homo? Duone sunt principia? sed tu quidem ore impio ista profers. Lex, inquis, est a principio hostili, et gratiæ opposito, sed et hunc sonum malitiæ instrumentum edit; prophetæ malum agnoscunt auctorem? At ex eodem malitiæ vase et illud profluit. Corpus est malum et mali conditoris? Et qui non ad extremum te

⁴⁰ Matth. xxiii, 34. ⁴¹ ibid. 35.

silentium componis, sed pergis loqui et gratificari illi, qui adeo malum te et abominandum reddidit, ut nihil omnino sani proferre possis, quod a summa feritate et mendacio remotum sit? Namque malitiæ thesaurus non potest nisi malitiam et errorem ut recipere, ita et proferre: quomodo enim lingua mendacis vera dixerit, aut quomodo malitia meditetur quidquam boni? Mendacium veritatem dicere refugit. Et quomodo tu tibimet ipsi credis loquenti, cum mendacii sis instrumentum? Si vero ego largiar et opiner te longe aliter sentire quam loqueris, multo te et sapientiore et prudentiore repræsentavero, quam si quis alius iiste vere delectari dicat, quæ proponis. Si enim hæc a malis instrumentis proficiscuntur, ac propterea mala aut falsa sunt, nonne, quippe in malis, levius peccatum est, ea quæ verbis contraria sunt, amplecti, quam cum lingua mentem quoque ipsam corrumpere. Quod si igitur ejusmodi homo de principiis loquitur, unum illum credere convenit; si de lege gratiæ adversa, utriusque conversionem astruere censendus est; si chorum prophetarum malum dixerit, nemo aliunde magis convincetur eum bonum esse. Si corpus ad malum referat, pro evidentissima demonstratione habe id manus esse beneficæ. Videte mihi insanientiæ abyssum et impietatis magnitudinem, in iis hominibus qui nequidem in rebus imaginariis ratione certa uti possunt. Itaque nec incantando aureas fascinare fas est, quia hoc ipso insanabili culpæ subjici eas merito quis affirmavit. Atqui, inquam ego, si quis salutaribus incantamentis aurem præbeat, initium faciet ad pristinam nobilitatem redeundi: sin minus, vel ex inde sententiam non revocandam ipse in se ipsum fert, quod pravam transformationem bonæ formationi omnino præfert, et mutationem in deterius, cum bonam decuisset, servat constanter. Non quippe incantatori potest vitio dare, quod silet, sed silentii causam sibi exprobrare omnem, culpæque omnis se reum facere debet, qui suam ipsius insaniam et cæcitatem pro silentii culpa nobis venditat. Propterea et reliqua his junge.

XXXII. Servator noster hominum amantissimus et optimus, qui venit, ut peccata mundi tolleret, tum morbis aliis et ærumnis liberavit homines, tum multis peccatorum remissionem largitus est, factæque remissionis argumentum a sanatione corporis petiit et aliis proposuit. Jam vero si mali conditoris opus esset corpus, sicut homines blasphemi audacter tradunt, fieri certe non poterat, ut illud solius bonæ divinitatis beneficium, veniam nempe peccatorum, in fidem confirmationemque per pravitatem suam reciperet. Idem enim hoc est, ac si dicas malitiæ compagem fontem esse, ex quo bonitas scaturiat, siquidem remissio peccatorum ex sanatione corporum, quæ malitiæ sunt progenies, procederet. At enimvero Servator noster non

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(50) Διό. Fortasse legendum est δύο. Bina enim erant principia, quæ Pauliciani venditabant. Interim et particula διό locum tueri potest, quippe qua ad argumentationem opus esse videtur, præcipue, cum legendi constet, non plura quam duo princi-

πῆς βαθείας μέθης καὶ ψευδολογίας ἐλεύθερον. Ὁ γὰρ πονηρίας θησαυρὸς οὐκ οἶδεν, ἀλλ' ἢ τὰ τῆς πονηρίας καὶ πλάνης ὡσπερ θησαυρίζειν, οὕτω δὴ καὶ προβάλλεσθαι: ἢ τοῦ ψευστοῦ γλῶσσα πῶς ἂν ἀλήθειαν εἴποι; ἢ πονηρία πῶς ἐννοήσοι τὴν ἀγαθότητα; τὸ ψεῦδος λέγειν φεύγει τὴν ἀλήθειαν. Καὶ πῶς σὺ σαυτῷ πιστεύεις λέγοντι, τοῦ ψεύδους ὑπάρχων ἐργαστήριον. Ἐγὼ δὲ σε φρονεῖν τάναντία, ὧν λέγεις, ἐξῴων, καὶ νομίζων, πολὺ σωφρονέστερον ἂν καὶ συνετώτερον εἰσάγω, ἢ εἴτις σε στέργειν, ἢ λέγειν, τίθησιν. Εἰ γὰρ ἐκ πονηρῶν ὀργάνων ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο πονηρὰ ἢ ψευδῆ, πῶς, ὡς ἐν κακοῖς, οὐ πολλῷ κουφότερον τὰ ἐναντιώτατα τῶν βῆμάτων πρεσθεύειν, ἢ τῇ γλώττῃ καὶ τὸν νοῦν συνδιαφθείρεσθαι. Διὸ (50) λέγει ἀρχῆς· μίαν προσῆκε φρόνεῖν. Πολέμιος ὁ νόμος τῇ χάριτι. τὴν συμφωνίαν κηρύττειν αὐτῶν. Τῶν προφητῶν φαῦλος ὁ χορὸς· καὶ πόθεν ἂν τις γνοίη μᾶλλον, ὅτι χρηστός. Το σῶμα πλάττει τοῦ πονηροῦ· ἀρκεῖ πρὸς τελευταίαν ἀπόδειξιν, ὅτι παλάμης ἐστὶ τῆς ἀγαθουργοῦ. Ὁρᾶτε τὸ τῆς ἀνοίας βάθος, τὸ μέγεθος τῆς ἀθεότητος, τῶν μὴ δυναμένων ἔχειν λογισμῶν οὐδ' ἐπὶ φαντασίαις πλαττομέναις ὑπόστασιν. Οὐκοῦν (51) οὐδ' ἐπ' ἄδειν ὅλως δεῖ ταῖς ἀκοαῖς, ὅτι τὸ αὐτὸ τῆς αἰτίας ἀνίατον εἴποι τις ἂν ταύτας ἐπινέμεται. Φαίην ἂν ἔγωγε· εἰ μὲν γὰρ τις τῶν σωτηρίων ἐπιφθῶν παραδέξοιτο, ἀρχὴν λαμβάνει πρὸς τὴν προτέραν ἐπαναδραμεῖν εὐγένειαν· εἰ δὲ μὴ, καθ' ἑαυτοῦ γε, κάντεῦθεν τὴν ψῆφον αὐτὸς ἀφίησαν ἄφυκτον, πονηρὰν μετάπλασιν τῆς ἀγαθῆς πλάσεως καθόλου ἑαυτὸν ἀνθελόμενος, καὶ τὴν πρὸς τὰ χεῖρα μεταβολὴν (δέον τὸ ἀγαθὸν) συντηρήσας ἀμετάβλητον. Οὐκοῦν οὐ τὸν ἐπ' ἄδειντα σιγᾶν, ἀλλὰ σιγῆς ἑαυτὸν πάσας στηλιτεύει καὶ διὰ πάντων ὑπεύθυνον, ὅς τὴν οἰκείαν ἐξ ἀπονοίας πύρωσιν σιγῆς ἡμῖν αἰτίαν ἐπέσειεν. Διὸ δὴ σύναψαι καὶ τὰ λείποντα.

incantatori potest vitio dare, quod silet, sed silentii causam sibi exprobrare omnem, culpæque omnis se reum facere debet, qui suam ipsius insaniam et cæcitatem pro silentii culpa nobis venditat. Propterea et reliqua his junge.

AB'. Ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Σωτὴρ καὶ ὑπεράγαθος, ὁ τὰς ἀμαρτίας ἐπιδημήσας ἄραι τοῦ κόσμου, τῶν ἄλλων νοσημάτων καὶ παθῶν τὸ γένος ἐλευθερῶν, καὶ τὴν τῶν ἀμαρτημάτων πολλοῖς ἄφεσιν ἔχαρίζετο, καὶ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀφέσεως ἀπὸ τοῦ σώματος θεραπείας ἐλάμβανέ τε καὶ παρείχετο. Καίπερ εἰ πονηρὰς ἦν τὸ σῶμα διαπλάσεως, ὡς βλασφημία θρασύνεται, οὐκ ἂν εἴη δυνατόν τὸ μόνης τῆς ἀγαθῆς θεότητος ἀγαθούργημα, τὴν τῶν πλημμελημάτων συγχώρησιν, τὸ πιστῶν καὶ βέβαιον διὰ τῆς κακίας ἐπιδέχεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ἄλλο λέγειν, ἢ τὴν τῆς κακίας σύστασιν πηγάζειν τῆς ἀγαθότητος τὴν ἐνέργειαν, εἴπερ ἢ μὲν ἄφεσις τῶν ἀμαρτημάτων ἐκ τῆς τῶν σωμάτων θεραπείας προεῖη, τὰ δὲ τῆς κακίας ὑπάρχει γεννήματα. Ἄλλ' ὁ Σω-

pia istis hominibus recepta fuisse.

(51) Οὐκοῦν. Obscurior in his est Photius et subtilior. Mentem tamen ejus assecutum me esse spero.

τῆρ οὐ μόνον λόγῳ τὰς τῶν σωμάτων θεραπείας ἄσολον verbis, sed et manu sua, sanationem corp-
 ἐβράβευεν, ἀλλὰ καὶ χειρὶ, Πάλιν ἀλλαχοῦ κρατεῖ
 χειρὸς, ἧς μὴ πλάστης ἦν, καὶ τὸ κοράσιον ἐγείρει, rum condecoravit. Alibi enim apprehendit manum,
 καὶ τὸν υἱὸν ἀνίστα τῆς χήρας, καὶ καλῶς ἀποσκευα-
 σθὲν τῆς ψυχῆς σῶμα πάλιν ἐπαναστρέφει, καὶ
 συνάπτει ταύτη, ὃ καλὸν μὲν ἦν κατὰ τὴν θεομάχον
 γλῶτταν μὴδ' ὄλως λαβεῖν, δεῦτερον δὲ λαβοῦσαν
 θάττον ἀποθέσθαι, χεῖριστον δὲ καὶ μετὰ τὴν ἀπό-
 θεσιν συναφθῆναι πάλιν. Καὶ ὁ τὸ κράτος ἐλθὼν
 καταλύσαι τοῦ ἐχθροῦ, πάσῃ δυνάμει κρατύνειν
 αὐτοῦ τὰ ἔργα φιλονεικεῖ. Καὶ τί λέγῳ κρατύνειν ;
 μενοῦνγε τὴν τυραννίδα πολλακίς λυομένη, τοῦτο
 μὲν οἷς ὑπέκειτο τὰ ταύτης ἔργα παντοδαποῖς
 νοσήμασι δαπανώμενα, τοῦτο δὲ οἷς διεσπᾶτο
 τῷ θανάτῳ καὶ τῷ φθορᾷ παρεδίδοτο, αὐτὸς ὁ τῆς
 τυραννίδος καθαιρέτης παρ' ὄλον τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ
 τὸν καιρὸν, ἀνακαινίζων ταύτην ὠφθη τῆς φθορᾶς
 ἀνιστῶν, τῶν παθῶν ἀπαλλάττων, καὶ τοσαυτάκις,
 ὁσάκις νεκροὺς τε εἰς ἀναβίωσιν ἤγε καὶ τῶν σωμά-
 των τὰς νόσους ἀπήλαυε.

ΛΓ'. Καὶ τὸ ἔτι μάλιστα δυσανασχετούμενον,
 ὅτι περ ἐξ ἐκείνου μέχρι νῦν διὰ τε τῶν αὐτοῦ θεο-
 φόρων μαθητῶν, καὶ ἅ τὴν ἐκείνων μετῆλθον δια-
 δοχὴν, οὐ λήγει ταύτην διὰ τῶν ὁμοίων πράξεων
 συγκαταπράττων καὶ συγκατασκευαζόμενος. Ἄρα
 ἔστι τι τῆς τοιαύτης ἐμπληξίας, ἢ παρ' Ἑλλησιν ἢ
 παρὰ Βαρβάρους ἐμπληκτότερον ἢ ἀθεώτερον τι
 λαβεῖν ; Ἐγὼ μὲν οὐχ ὄρω, οἴμαι δὲ οὐδ' ἄλλως
 ὄρω οὐκ ἀνάξιος. Πυνθανομένοις μὲν τοι τοῖς Φαρι-
 σαίοις εἰ ἔξεστιν ἀνθρώπῳ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν ἀπο-
 λύειν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ὅρα, πῶς οὐκ ἀλλαχόθεν,
 οὐδ' ἐκ τῆς ἰδίας ἐξουσίας καὶ τῶν τῆς χάριτος
 δογμάτων ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης, ἀλλὰ δι'
 αὐτῆς τῆς ἀρχαιογονίας καὶ τὴν λύσιν αὐτῶν τῆς
 ἀπορίας καὶ τὴν ἐπιτίμησιν ἐπάγει. Οὐκ ἀνέγνωτε
 γὰρ, φησὶ ὅτι ὁ ποιήσας αὐτοὺς ἀπ' ἀρχῆς,
 ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς ; διδάσκων, μὴ
 δεῖν ῥαδίως διαλύεσθαι τὰ συνοικέσια μὴδ' οὕτως
 προπετιῶς, πρὸς ἅ συνωθεῖ τὸ τῆς ὁρμῆς ἀκόλαστον,
 καταφέρεσθαι. Καὶ ὅτι τὴν δημιουργίαν αὐτῆν διδά-
 σκαλον ἔχοντες τοῦ μήτε (52) πλείοσι μιᾶς γυναῖξί ; συν-
 ἄπτεσθαι, μήτε διασπᾶν τὴν συνάφειαν, οὐκ ἠθέλη-
 σαν οὔτε τὴν ἐντολὴν ἐκ τοῦ Μωσαϊκοῦ διδασκαλείου
 μαθεῖν, οὔτε τὸ ἄπορον (53) ἐπιλυόμενον συνιδεῖν ;
 Ἄλλ' αὐτὸς ἐκεῖθεν πρὸς ἐκάτερον παραταξάμενος
 μόνον λοιπὸν ἴδιον τὸν παλαιὸν ποιεῖται, ἐὰν δι'
 ἐκείνου πλέκει τὸν τῆς χάριτος. Ὁ γὰρ ἐκ μὴ ὄντων
 ἅπαντα παραγαγὼν, δι' ὧν εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ τὴν
 ἀνθρωπίνην φύσιν μορφώσας διήρθρωσε, καὶ εἰς ἕν
 ἀλλήλοις συνήρμωσεν, ἐκεῖνός ἐστι, φησὶν, ὁ καὶ τὰ
 σπέρματα τοῦ νόμου καταβαλὼν, ὅς μὴ δεῖν μοχ-
 θηρίᾳ γνώμης ἀπ' ἀλλήλων τοὺς ἀναφθέντας

⁴² Matth. xix, 4.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(52) Μήτε. Ita scripsi pro ἤτε, quod non admit-
 tit sequens μήτε.

(53) Ἄπορον. Hanc vocem reposui pro ἄσπορον

quo erat in ms. Ἄπορον enim æque ac ἀπορία
 paulo ante nodum vindice dignum significat.

XXXIII. Et, quod adhuc minus ferri posse vide-
 tur, inde ab eo tempore usque ad præsens, non
 desistit tum per discipulos suos divino Spiritu actos,
 tum per eos qui hos in officio exceperunt, simi-
 libus actionibus idem dominium confirmare et per-
 ficere. Nunquid vero vel apud Græcos vel apud
 Barbaros quidquam est magis barbarum aut im-
 pium, quam quidem hoc? Ego quidem tale quid nus-
 quam video, neque putem me, ut viderem, alioquin
 indignum esse. Cum Pharisæi aliquando quæ-
 rerent, num liceat homini quacunque de causa
 uxorem suam dimittere, vide mihi, quomodo non
 aliunde, nec ex propria potestate, aut ex gratiæ
 doctrina Dominus noster, hominum amantissimus,
 sed ex ipsa creationis historia et objectionem eo-
 rum solvat, et reprehensionem formet. *Nonne
 enim legistis*, inquit, *quod quid fecit eos ab initio,
 marem et feminam fecit eos*⁴²? clare per ipsam hanc
 formationem diversam docens, non tam facile sol-
 vere licere connubia, neque tam temere eo abripi,
 quo impetus difficulter coercendus impellit. Cum-
 que creationem ipsam magistram haberent, quod
 nec plures una conjuges ducere, nec conjugium
 dirimere liceat; illi tamen nec præceptum hoc ex
 disciplina Mosaica discere, neque difficultatem solu-
 tam videre volebant. At ille inde contra utrumque
 decertans, veterem tantum regem propriam sibi
 fecit, atque hinc eam, quæ gratiæ est, nectit. Qui
 enim ex non existentibus omnia produxit, ex qui-
 bus humanam naturam in masculum et feminam
 formando finxit, utrumque in unum conjunxit;
 is, inquit, idem est, qui et hujus legis semina spar-

sit; et præcepit quod non liceat ex iniqua animi sententia semel conjunctos a se invicem separare, neque immodicas sectari cupiditates, et introducto polygamias vitio hominum generationem contaminare. Vides, quomodo inde ab originibus mundi Mosaicis legem suam repetat, atque inde initium suum habere ostendat. Postea non Judæos magis per Creatorem et creationem ad silentium redigens, quam eos omnes qui eo proveci sunt, ut humanam naturam calumniantur, et generationem hominum ex se invicem conviciantur, post pauca subjungit: *Quod igitur Deus conjunxit, homo ne separet*⁴³. Non decet, inquit, quas Deus condidit leges, humanis consiliis evertere, neque creaturæ convenit, contra Creatorem leges ferre. Neque solum in eam dignitatem Mosaicam physiologiam evehit, sed et cum Judæi pro commendatione sententiæ suæ et opinionis Mosen proferrent et objicerent, quippe qui ipsis permiserit dimittere uxores, nihil ipsi reprehensionis impedit, neque crimini eum fecit obnoxium. Sed, quamvis ex ipsa creatione primæva et ex Judæorum exceptione occasionem nactus esset, causam hujus rei in Mosen referendi, adeo tamen se a Mose accusando abstinuit, ut eum potius sapienter tanquam dispensantem egisse profiteatur. *Moses enim, inquit, ob duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores*⁴⁴. Hoc est, non ipse pœnitentia ductus, veterem illam, quamque ipse scripsit, legem negligens ad alterum illud se convertit, neque quam acceperat latentem, gratiam divinam creationem exponendi, suis ratiociniis postposuit, atque adeo nec divisionis hujus causa exstitit, sed durities cordis vestri omnem in vos causam refert. Cum enim illa perfectam legis rationem recipere nollet, et prioris illius præcepti mutationem vobis peperit, et affectibus vestris frenum boni ordinis nonnihil laxare coegit. Neque enim vir, qui Deum vidit, neglecto creationis præcepto, ad aliud digressus est, sed vestra repugnantia a rigore ejus remittere aliquid per dispensationem suavitatis: ne forte, cum connubium nexum juberet esse indissolubilem, durities et rigiditas mentis multo pejora efficeret, homicidio scilicet solutionem procurans, quam vi legis et doctrinæ non liceret efficere. His ratiociniis et argumentis Servator flagitium Judæorum castigat quidem, sed et simul quæstionem sophisticè prolatam solvit, omnesque docet ut eum sciant nostrum esse conditorem, cujus etiam hæc lex est, ut maritus ab uxore non recedat. Quæ quidem initio ipsa creatione et conjunctione in antecessum adumbrata, deinde vero consilio et verbis ipsis promulgata et diserte proposita est. Namque Trinitatis infinitæ et omnipotentis ut bonitas et regnum et potentiam, ita

κελεύει δίσταθαι, μηδ' ὑπερορίους ἡδονὰς, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν ὑβρίζειν πολυγαμίας μίαςμοῦ (54) Ὅρας ὅπως ἀπὸ τῆς Μωσαϊκῆς κοσμογενείας τὸν ἑαυτοῦ διαπλέκει νόμον καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκεῖθεν ἔχειν ἐπιδείκνυσι τῆς θέσεως. εἶτα οὐ τοὺς Ἰουδαίους μᾶλλον ἐπιστομίζων διὰ τοῦ πλάστου καὶ τῆς πλάσεως, ἀλλὰ καὶ πάντας, ὅσοι δυσφημεῖν τὸν ἀνθρώπον παρηνέχθησαν, καὶ τὴν ἐξ ἀλλήλων προπηλακίζουσι γέννησιν, μετ' ὀλίγον ἐπάγει. "Ὁ οὖν ὁ θεὸς ἔξευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζετω. Οὐ δεῖ, φησὶν, οὐς ὁ θεὸς ἐπηξε νόμους ἀνθρωπίνους παράκινεῖσθαι σπουδάσασιν, οὐδ' ἀντινομοθετεῖν τὸ πλάσμα τῷ Πλάσαντι. Καὶ οὐ μέχρι τοσαύτης τιμῆς τὴν Μωσαϊκὴν φυσιολογίαν ἀνάγει, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ συστάσει τῆς ἰδίας γνώμης τε καὶ δόξης ἀντιπροβαλλομένων τε καὶ ἀνθυποφερόντων τὸν Μωσέα, ὡς αὐτὸς αὐτοῖς ἐπέτρεψεν ἀπολύειν τὰς γυναῖκας, οὐδὲν εἰς αὐτὸν οὐδαμῶς ἀπέβριψε μέμφεως, οὐδ' ὑπαίτιον ἐποίησατο. Ἀλλὰ καίτοι ἔχων καὶ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἐκ τῆς δημιουργίας ἀφορμὴν παροξύνουσαν, καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀπορίαν εἰς τὸν νομοθέτην τὴν αἰτίαν ἐνεργεῖν, τοσοῦτον ἀπέχετο τὸ ὑπεύθυνον ἀποφῆναι τὸν Μωσῆν, ὥστε καὶ τοῦ τῆ οἰκονομοῦντος ἐπεχόσμησε σοφία. Μωσῆς γὰρ, φησὶ, πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἐπέτρεψεν ἀπολύσαι τὰς γυναῖκας, τουτέστιν, οὐκ αὐτὸς ἐν μεταμελείας, τὸν ἀρχαῖον, καὶ ὃν ἔγραψεν, ὑπεριδὼν νόμον πρὸς δευτέραν ἀπόφασιν ἐπεστράφη, οὐδ' ἦν χάριν ἔλαθε λαθάνουσαν καταγγεῖλαι θεῖαν δημιουργίαν λογισμῶν ὀπίσω θέμενος, οὐδεὶς αὐτὸν ἐρᾷ τοῦ διεσίου (sic) τὸ ὑπαίτιον, ἀλλὰ τὸ ὑμέτερον σκληροκαρδίον εἰς ὑμᾶς πᾶσαν ἀναρτᾷ τὴν αἰτίαν. Μὴ βουλόμενον γὰρ παραδέχεσθαι τὴν τελειότητα τῆς νομοθεσίας, καὶ τοῦ προτέρου νόμου τὴν μεταβολὴν ὑμῖν κατεπράχθη καὶ ταῖς ὁρμαῖς καθυφεῖναι τὸν τῆς εὐταξίας χαλινὸν ἐβιάσατο. Οὐ γὰρ ὑπερορῶν ποθεν ὁ θεόπτης τὸ τῆς δημιουργίας πρόσταγμα πρὸς ἕτερον ἠύτομόληκεν, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν ἀπαράδεκτον οἰκονομία λύσαι τὴν ἀκρίβειαν συνεβούλευσεν, ὡς ἂν μὴ, τῆς συναφείας ἐχοῦσης τὸ ἀδιάλυτον, τὸ σκληρὸν τῆς γνώμης καὶ τὸ ἀνήμερον, τὰ πολλῶν κατεργάσοιτο χεῖρονα, φόνῳ τὴν λύσιν, ὅτι μὴ ἔξεστι δόγματι, ἐπιμηχανώμενον. Τοιούτοις λογισμοῖς ὁ Σωτὴρ καὶ ἐνθυμήμασιν ἀποβράπιζει μὲν τῶν Ἰουδαίων τὸ κακούργημα, λύει δὲ τὸ σεσοφισμένον τῆς ἐρωτήσεως. Καὶ παιδεύει πάντας, ἐκεῖνον ἡμῶν εἰδέναι δημιουργὸν, οὐ καὶ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς νόμος ἐστὶ μὴ διίστασθαι. Καταρχὰς μὲν τῆ διαπλάσει καὶ συναφείᾳ οἶονεὶ τυπούμενος προβουλεύματι, ὕστερον δὲ καὶ ῥήμασιν αὐτοῖς ἐμφανιζόμενός τε καὶ διαβρῆδην κηρυττόμενος. Καὶ γὰρ κοινόν ἐστι καὶ ἀμέριστον τῆς ὑπερουσίτου καὶ παντοκρατορικῆς Τριάδος, ὡσπερ τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις οὕτω καὶ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς

⁴³ Matth. 6. ⁴⁴ ibid. xix, 8.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(54) Μίαςμοῦ. Sic scripsi pro μίαςμα, quod ms. exhibebat. Forte etiam recte legeris μιάσματι.

νομοθεσίας τὸ ἀξίωμα. Διὸ καὶ τοῦ παρόντος νόμου (55) A κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιογονίαν ὁ τοῦ Πατρὸς Υἱὸς ὁμοούσιος τὰ σπέρματα καταβάλλεται, σάρκα δὲ λαβὼν τὴν ἐμὴν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἄνθρωπος ἐμπολιτευσάμενος καὶ ῥήμασιν αὐτοῖς ἀπαρτίζει τοῦτον καὶ ἐκτίθησι. Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις φρίξειε τῆς ἐναντίας μοίρας ἢ τὴν πλάσιν ἡμῶν, ἢ τὸν Μωσέα, ἢ τὴν κοσμογένειάν μὴ ὅτι φθέγγασθαι, ἀλλὰ καὶ λογισμοῖς τῆς τοιαύτης βλασφημίας, τοῦ πονηροῦ προσβάλλοντος, κὰν ἐπίβραχου δοῦναι τῇ δυσσεβείᾳ κυμαίνεσθαι τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ μὴ θάττον καὶ αὐτὴν ἀποσοβεῖν τὴν πείραν καὶ μετὰ σφοδρότητος ἀποτρέπεσθαι.

ΑΔ'. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων ὁ Δεσπότης ἰδὼν αὐτοῦ τὸν κόσμον καὶ γινώσκει, καὶ πολλάκις ἐπιδείκνυται. Καὶ πῶς οἱ ἀλλοτριουῦντες αὐτὸν τῆς B ἐκείνου κραταιᾶς χειρὸς οὐκ ἀλλότριοι περιφανῶς καὶ αὐτῆς τῆς τῶν Χριστιανῶν ἐξελέγχονται κλήσεως. Καὶ γὰρ τὴν παραβολὴν τοῦ σπείροντος τὸ καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ, καὶ τὴν τῶν ζιζανίων ἐπισποράν, ἢ καθεύδουσιν ἐπιθέμενος ἔσπειρεν ὁ ἐχθρὸς, ταύτην δὲ τοῖς μαθηταῖς ἀναπτύσσων αἰτοῦσι μαθεῖν. Ὁ σπείρων, φησὶ, καλὸν σπέρμα ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ δὲ ἀγρὸς ἐστὶν ὁ κόσμος. Ὅν ἐν τῇ ἀποτυπώσει τῆς παραβολῆς ἀγρὸν αὐτοῦ εἶπε, τοῦτον ἐν τῇ ἀναπτύξει κόσμον ὀνομάζων καὶ δηλῶν, οὐκ ἄλλου τινός, ἀλλ' αὐτοῦ εἶναι τὸν περίγειον κόσμον, ἐν ᾧ καὶ σωματικῶς παρὼν τὸν τῆς σωτηρίας διέσπειρε λόγον. Ὅταν οὖν ἡ ἀλήθεια τὸν κόσμον αὐτοῦ λέγῃ εἶναι, ἔλεγε δὲ καὶ C ὁ πονηρὸς, ἡνίκα τὰς βασιλείας πάσας κατηλαζονεύετο ὑποχειρίους ἔχειν· οἱ δὲ τῇ τόλμῃ τῆς γλώττης ἀφαιροῦσι μὲν αὐτὸν τοῦ κοινοῦ Κτίστου καὶ Δημιουργοῦ, ὑπόβᾶλλοντα δὲ τῷ διαβόλῳ, ἄρα οὐκ εἰς ψεῦδος μὲν ἀπορρίπτουσι τὴν ἀλήθειαν, τὸν δ' ἀρχηγὸν τοῦ ψεύδους ἀληθεῖα μετὰ τῆς ἄλλης δόξης καλλωπίζουσι καὶ τοῦ μὲν Δεσπότης συλοῦσι τὸ κτῆμα, μετὰ τοῦ ληστοῦ δὲ γίνονται, καὶ τὸν ἀποσάτην καὶ μαστιγίαν καὶ ἀγνώμονα τῶν ὁμοδούλων ἀναγορεύουσι κύριον; Καὶ πῶς ἂν οὗτοι τὸν ἀληθῆ καὶ φιλάνθρωπον ὄψονται Κύριον, τῆς τυραννίδος συνεργούς καὶ ὑπηρέτας, μᾶλλον δὲ ἀρχηγούς ἐαυτοὺς ἀπογραφάμενοι; Ἄλλως τε δὲ, εἴπερ μὴ ἦσαν οἱ ἄγροὶ καὶ ὁ κόσμος τοῦ ἀγαθοῦ καὶ φιλάνθρωπου Σωτῆρος ἡμῶν, ἀλλ' ἡ φαυλότης αὐτῶν διεκκληροῦτο D τὴν κυριότητα, πῶς τοῖς ἐνεκεν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καταλιποῦσιν οἰκίας καὶ ἀγροὺς, καὶ τῆς σωματικῆς συγγενείας τὰ τιμιώτατα κατὰ τὴν ἐν τῷ παρόντι βίῳ μισθαποδοσίαν, οὐκ ἀφαιρεῖται τοὺς ἀγροὺς, οὔτε ἄλλα, ὅσα τῆς αἰσθητῆς ἐστὶ κτίσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῷ ἑκατονταπλασίονι περιλαμβάνει δώρη καὶ ἀντιδίδωσιν, οἷς κληρονομία ἢ αἰώνιος ζωὴ, καὶ φιλοτιμεῖται τούτοις τοὺς θερμοὺς ἐραστὰς, ὧν ἡ κτίσις, εἰ μὲν (56) ἦσαν φαῦλα, καὶ αὐτὸν ἂν ἀπ-

et creationis dignitas communia sunt et indivisa. Proinde et presentis legis semina in creatione ipsa Filius, Patri quod ad essentiam æqualis, spargit, carne vero nostra assumpta, et inter homines ut homo versatus, verbis ipsis eandem perficit atque exponit. Et quis non exhorrescat, vel creationem nostram, vel Mosen, vel mundi productionem non solum ad contrarium principium referre, sed et blasphemis ejusmodi cogitationibus, annitente malo, indulgendo, vel brevi tempore impietatis fluctibus mentem permittere, nec potius quam citissime ipsam aggressionem evitare, et cum contentione adversari?

XXXIV. Præter ea vero quæ dicta sunt, Dominus videns mundum, agnoscit suum, et hoc nomine appellans, agnoscere se declarat. Nonne itaque illi, qui eum forti ipsius manui subtrahunt, ipsa quoque Christianorum appellatione indigni et privandi videbuntur? Parabolam enim de seminante bonum semen in agro suo, et zizaniorum disseminationem, quam malus, dormientibus insidiatus, suscepit, discipulis suis, utramque discendi cupidus explicans: *Serens, inquit, bonum semen filius hominis est, ager vero est mundus*⁴⁵. Quem in summa parabolæ agrum suum dixerat, eum in explicatione mundum vocat, atque hoc ipso manifestat, non alterius cujusdam, sed suum esse mundum terrestrem, in quo corpore præsens verbum salutis sparserit. Quando igitur veritas mundum suum esse dicit, idem vero et malus affirmat, regna omnia sibi subjecta habere gloriatus: hi autem homines temerariis linguis eum communi Creatori ac Conditori subripiunt, vicissimque diabolo vindicant, nonne iidem veritatem in mendacium convertunt, mendacii vero auctorem veritatis aliarumque rerum gloria ornant, ac Domino quidem sua auferunt, et prædoni se jungentes apostatam, et mastigiam et refractarium conservorum suorum dominum constituunt? Quomodo vero illi verum hominumque amantissimum Deum videbunt, qui se ipsos tyrannidis illius socios et servos vel potius primipilos gesserunt? Quod si vero agri et mundus boni hominumque amantissimi Servatoris nostri non sunt, sed potius malum principium illorum dominatum distribuit, quomodo illis, qui ob nomen ejus reliquerunt domos et agros, et cognitionis naturalis præclarissima quæque præmia in hac vita distribuens, non adimit agros, nec cætera quæ ad sensibiles creaturas pertinent, sed et illa centuplici præmio comprehendit, ac tribuit illis, quorum hæreditas est vita æterna⁴⁶, quomodo iisdem strenuos suos amatores mactat, quorum creatio, si mala fuisset, ipsum quoque eorum amorem apud eos exstinxisset? Quomodo præmii rependendi partem ea facit, quæ ne quidem ab initio possidere

⁴⁵ Matth. xiii, 37. ⁴⁶ Matth. xix, 29.

VARIE LECTIONES ET NOTÆ.

(55) Νόμου. Superscripta in codice ab eadem manu erat vox λόγου; sed malui retinere alteram.

(56) Εἰ μὲν. Ita scribere jussit sensus et series verborum pro εἶπεν, quod in codice scriptum erat.

licebat? Multo itaque magis justitia requirebat, ob quæ his non darentur talia, præmii loco, aliis etiam auferrentur. Quomodo denique locum habere potest, ut sapientia, omnem rationem superans ea quæ a malo profecta sunt, cum bonis suis donis jungat, siquidem agri agrorumque proventus mali essent principii?

Ἀεθένου τὸν ἔρωτα, καὶ μερόποιεῖται τῆς ἀμοιβῆς, ἃ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἔδει κεκτῆσθαι. Μᾶλλον μὲν οὖν, δι' ἃ καὶ τῶν ἄλλῶν ὁ μισθὸς, οὐχ οἷς δοθεῖη, ἄλλοις ἀφαιρεθείη, φέρει τὸ δίκαιον. Ποῦ δὲ χῶραν ἔχει συντάττειν τὴν πάντα νοῦν ὑπερέχουσαν σοφίαν ταῖς ἀγαθοποιεῖς αὐτῆς δωρεαῖς, ἃ τῆς πονηρίας ἐστὶν, εἴπερ ἦσαν οἱ ἀγροὶ καὶ τὰ ἐν τοῖς ἀγροῖς δημιουργήματα (57).

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ.

(57) Δημιουργήματα. Videntur hic nonnulla desiderari. Nam et abruptus sermo est, et verisimile fit Photium nostrum nova quadam ad Arsenium

compellatione dicendi finem facturum fuisse. In ipso quoque ms. nulla, quæ alias comparere solet, colophonis impositi nota inveniebatur.

ΦΩΤΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΣ.

PHOTII PATRIARCHÆ

LIBER

DE SPIRITUS SANCTI MYSTAGOGIA

QUEM NOTIS VARIIS ILLUSTRATUM AC THEOLOGICÆ CRISI SUBJECTUM

PRIMUS EDIDIT

J. HERGENROETHER,

S. Theol. Doctor ejusdemque in Wirceburgensi lit. Universitate Professor P. O.

Ratisbonæ, MDCCLVII. 8° Sumptus fecit G. Josephus Manz.

J. HERGENROETHERI PRÆFATIO.

I. De Photio ipso nihil est, quod in præsentia dicam. Uberius enim de hujus vita et scriptis ampliori opere sum acturus, quod Deo propitio uno alterove abhinc anno lucem visurum esse spero. Illud monuisse sufficiat, viros catholicos, dum dirum schisma per eum in suæ ipsius gentis perniciem excitatum, quæque illud præibant ac comitabantur facinora, ex animo detestantur, nihilo tamen secius maximi semper fecisse miram ejus eruditionem, cujus præter celeberrimum *Myriobiblion* vel *Amphilochianæ quæstiones* opera Em. Maii, immortalis memoriæ viri, maxima demum ex parte publici juris factæ testimonium faciunt luculentum; nemini deinde esse dubium, quin ex accurata ejus historia tum dogmatum tum Ecclesiæ ipsius annales egregie juvari et illustrari possint. Atqui Photii patriarchæ

historiam non ita pridem Gallico sermone cl. Jager eleganter non minus quam solerter pertractavit; quod recens opus⁽¹⁾ auctoris scopo accommodatum, usu Photianarum epistolarum sagacissimo, insigni illorum temporum studio, judicio satis acuto, narrandi arte egregia aliisque ornamentis esse præditum haud diffiteor. Attamen præterquam quod, mea quidem sententia, ampliori adhuc usui esse possunt Byzantinæ Historiæ fontes, ac præsertim Cedreno, Zonara et Glyca longe vetustiores, quodque universim nationis nostræ historiographi strictiorem ac severiorem, licet minori venustate fulgentem, scribendi modum methodumque sectantur, mihi neque in omnibus, quæ occurrunt, quæstionibus eadem mens est idemque judicium, neque scopus meus (utpote latius excurrans, in iis vero potissi-

(1) *Histoire de Photius, patriarche de Constantinople*, par M. l'abbé Jager, Chanoine honoraire de

Paris et de Nancy, professeur d'histoire à la Sorbonne, 2e édition, Paris, A. Vatou, 1854.